ЗОПЯ

1884

З БІБЛІОТЕКИ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
імени
ШЕВЧЕНКА
У ЛЬВОВІ.

Ч 71681

15(1894)

БІБЛІОТЕКА
УКОВ[illegible] ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА.
II [illegible] (1894)

Комиш.

21983/1894

Зорь

П | 05 / 3-869 | 1681

08

1894. ПРОСПЕКТ НА РІК 1894.

ЗОРЯ

ілюстроване лїтературно-наукове письмо для родин

71681
15(1894)

ВИДАВАНЕ

„Науковим Товариством імени Шевченка"

ПІД РЕДАКЦИЄЮ ВАСИЛЯ ЛУКИЧА

при участи Вп. пп.: **Дра Александрова Вол., Барвінського Олекс., Белея Ів., Білиловського Кес., Бобенка А., Верхратського Ів., Голоти Петра, Граба Павла, Дніпрової Чайки, Загірньої Мар., Жарка Я., Карпенка-Карого Івана, Катренка, Ол., Кобилянської Ольги, Кобринської Нат., Коваленка Григ., Кокорудза Ів., Колесси Ол., Конїського Ол., Комара Мих., Коцовського Вол., Коцюбинського Мих., Кримського А., Кропивницького Мар., Левенка Володим., Левіцького-Нечуя, Левіцького Ост., Лепкого Дан., Лисенка Мик., Дра Лучаківського Костя, Маковея Ос., Масляка Вол., Мирного Пан., Млаки Дан., Мордовця Дан., Наталки-Полтавки, Обачного Мих., Дра Огоновського Ом., Дра Олесницького Євг., Партицького Ом., Познанського Бор., Подоленка, Поповича Ом., Потапенка Вяч., Пчілки Ол., Ріленка В., Романової Одар., Самійленка Вол., Спілки Ів., Старицького Мих., Степовика О., Стешенка Ів., Студинського Кир., Дра Смаля Стоцького, Українки Лесї, Устияновича Корн., Дра Франка Ів., Чайченка Вас., Дра Черняхівського Олекс., Школиченка Мус., Щоголева Як., Янчука Мик., Ярошинської Євг. і иньших.**

З днем 1-ого сїчня 1894. р. „Зоря" розпочинає **пятнайцятий** рік свого істнованя. В житю периодичного письма українсько-руського чотирнайцять лїт — се великий протяг часу.

Не маємо наміру оповідати подрібно істориї „Зорі", котра перебувала ріжні хвилї і зміни, заки стала такою, якою єї тепер бачать читачі; ми волимо радше просити наших прихильників порівнати з собою три остатні річники „Зорі" з давнїйшими. Думаємо, що се порівнанє буде для нас найкрасшою рекомендациєю в будуччину.

Перед трьома роками переживала „Зоря" тяжку годину. Цїла єї будуччина опирала ся з одного боку на добрій волї видавців і редакциї, а з другого боку на надії, що публика ту добру волю зрозуміє і приналежно оцїнить. Иньших підстав не було, позаяк дрібна горстка передплатників, котрих в тім часї мала „Зоря", не покривала навіть невеликих тодїшних коштів таного паперу і друку.

Се одначе нас не зражувало: пересьвідчені, що на всякий спосіб, скорше або пізнїйше наша добра воля і охота знайдуть признанє, забрали ся ми до працї пильно і з вірою в будуччину. Працювали ми, не зважаючи на перешкоди, і в міру як більшало число передплатників, полїпшували ми „Зорю" як що до змісту так і що до форми заєдно і постійно. Праця наша — Товариства ім. Шевченка і редакциї — вінчалась успіхом, бо число передплатників зростало і підносилось з кождим чвертьроком, з кождим роком, даючи нам щораз більші средства матеріяльні до введеня реформ і піднесеня часописи з огляду на зміст і зверхний вигляд.

Поміж редакциєю а читачами завязали ся помалу сердечні відносини, а доказом сего сотки писем одержуваних редакциєю, повних прихильности, жичливости, добрих рад і цїнних вказівок — одним словом наша публика зацїкавлювала ся „Зорею" і в порівнаню з давнїйшими часами не жалувала їй ані моральної ані материяльної підмоги.

Збільшений обєм без підвисшеня передплати!

Перед трьома роками „Зоря“ збільшила свій обєм з 2 на 2½ аркуша, завела в текстї дрібний друк і стала першим українсько-руським письмом ілюстрованим.

Тепер з Новим 1894 Роком — вірні нашому окликови: „Все наперед!“ — стаємо перед читачами з приємною оповісткою про **збільшенє обєму „Зорі“ без підвисшеня передплати.**

Почавши від 1894 р. обєм „Зорі“ буде значно збільшений, позаяк кожде число буде складатись, замість як досї з двох і пів аркушів — **з трьох аркушів,** або з 24 замість 20 сторін дрібного друку.

Доперва се збільшенє обєму дозволить нам усунути головний недостаток, а іменно причину зовсїм оправданих нарікань, що в „Зорі“ за мало є тексту. Досї, помимо найщиріїшої охоти, тяжко було сьому зарадити; по відступленю відповідної частини під ілюстрациї, на текст лишалось місця так мало, що письмо наше з огляду на зміст, в порівнаню з иньшими европейськими, мусїло здаватись вельми убогим. Бажаючи помістити більші обємом статї популярно-наукові, нестовало місця на белєтристику, а відступаючи більше місця літературі красній, треба було зрезиґнувати з статій літературних та з віддїлу оповісток і критичних заміток. Наша часопись мусїла отже мимоволї бути односторонною, не могучи по причинї малого обєму помістити цїлого богацтва материялів. Тепер „Зоря“ виходячи в 6 аркушів дрібним друком на місяць в форматї 4-^{0} [в котрім як звістно, більше містить ся тексту, нїж в форматї книжковім] буде найбільше обємистим письмом літературно-науковим, виходячим в нашій мові — а притім і найтаншим.

Про напрям „Зорі“ не потребуємо говорити і частовати наших читачів і приятелїв шумними фразами; знаємо ся вже о тілько добре, що стеоретипне повторюванє загальників було-б зовсїм злишне. Наші прямованя, мета, пересьвідченя і погляди виявляють ся в змістї часописи; хто єго знає, той відає, за кого нас треба вважати, хто не знає, осудить пізнавши. Оповідати про власні прикмети вважаємо недостойним письма, що́ себе шанує; краще, наколи самі читачі видадуть в тій справі свій осуд. Ту нехай вистарчить запевненє, що

„Зоря“ яко письмо українсько-руське

служити ме як і досї служила виключно українсько-руській родинї і українсько-руській суспільности; все рідне і нитоме з поля істориї, науки, літератури і штуки буде предметом пильного обробленя і широкої дїскусиї.

„Зоря“ виходити ме в 1894 р. два рази на місяць [1. (13.) і 15 (27)], кожде число в **три** аркушї. Друковатись буде як і досї дрібними черенками на добрім папери. Кожде число буде оздоблене ілюстрациями — і вінєтками новими, специяльно для „Зорі“ зладженими.

Містити ме: 1) Оріґінальні повісти, оповіданя, новелї, ескізи, образки з житя, спогади і нариси побутові. 2) Оріґінальні і перекладані поезиї. 3) Подорожі. 4) Нові твори драматичні. 5) Історию нашої літератури. 6) Розправи літературно-наукові і розвідки історичні. 7) Оповістки, критичні розбори і замітки про виданя і нові твори драматичні. 8) Житєписи визначних наших дїячів. 9) Записки, вістки і замітки. 10) Вістки з літератури, науки, штуки і театру. 11) Бібліоґрафію, огляди периодичних видань і нові музикалїя.

На рік 1894 маємо в нашій теці ось які **повісти:**

М. Старицького: Облога Буші, повість істор.
Тар. Шевченка: Художник, (в перекладї Ол. Конїського).
Мус. Школиченка: Наталка.
Наталки Полтавки: Самоврядок.

Відтак — ряд **оповідань, новель, нарисів, фотоґрафій, картин, спогадів** і т. и.

Ол. Конїського: 1. Не поталанило (хроніка одного села). 2. Три сьвічки.
Ів. Нечуя Левицького: Не той став.
Мих. Старицького: Заклята печера.
Вас. Чайченка: Підпал.
Мих. Коцюбинського: 1. Помстив ся. 2. Хо (казка).
Вол. Левенка: „Per pedes Apostolorum“.
Мих. Обачного: 1. Доля. 2. Владарі землї.

Пренумерату треба присилати з гори!

Олени Пчілки: 1. Цьвях. 2. Черниця. 3. Артистки.

Лесі Українки: 1. Жаль. 2. Метелики.

Дніпрової Чайки: З над моря.

Нат. Кобринської: Жидівська дитина.

Наталки Полтавки: 1. Баба Калиниха. 2. Дід лисий. 3. Відьма.

Одарки Романової: 1. Злонадійна. 2. Босячка.

Людм. Старицької: Зоря натхнення.

Ольги Кобилянської: Людина.

Ол. Катренка: 1. Темного кола сьвітлий син. 2. За батькову вину.

Ос. Маковея: На польній сторожі.

Ів. Сердешного: 1. Панна Ганна. 2. За волю.

Дан. Лепкого: Без приюту.

Ол. Майдачевського: 1. Страшна ніч. 2. Люлька. 3. Два куми.

Григ. Коваленка: Рай (нарис побутовий).

Далі — **з літературно-наукових розправ, студий, подорожий** і т. п.

Дра Ом. Огоновського: Історія української-руської літератури.

Остапа Левіцького: Естетика літератури.

Мих. Комара: 1) Історія українського театру. 2) Українські вірші росийського поета А. Кольцова.

Ол. Кониського: 1. По Україні. 2. Шевченко в своїх записках. 3. Жіноцтво в карній статистиці.

Олени Пчілки: По благословенній Україні (подорож).

Мих. Коцюбинського: По Бессарабії.

Гр. Коваленка: 1. До своїх! [Замітки з подорожі в українські села на Кавказі — з ілюстрациями]. 2. Життє і діяльність Григ. Сковороди. 3. Що страшніще, або „Не вмер Данило, — його болячка задавила“ (статя з поля суспільної гігієни).

Мик. Лисенка: Народні музичні струменти на Вкраїні.

Кир. Студинського: Лірники, їх школи, орґанізация і мова в порівнаню з тайними говорами „шаповалів“, „офеніїв“ і „злодіїв“.

Ол. Колесси: 1. Про вплив української людової словесности на зміст і форму Шевченкових творів. 2. Критичний розбір Енеїди Котляревського. 2. Галицько-руська белєтристика 60-их років нашого столітя.

Б. Вільхівського: Українська книжка на селі [Частина II.].

Вас. Ріленка: Постороннні впливи на галицько-руську літературу.

Д. Пісочинця: Григорий Сковорода, знаменитий фільозоф український.

Д-ра Ів. Франка: Лукіян Кобилиця.

Ів. Верхратського: З наук природних.

Ол. Черняхівського: Про бактерії.

Дан. Лепкого: Земля в людовій вірі.

Надто **поеми:**

Вас. Лиманського: 1. Троїсте кохання (Пісні про кохання, зраду та зваду). 2. Ткачиха.

Степ. Руданського: Гомерова Війна жаб з мишами (Переклад з мови грецької).

ПОЕЗИЇ: С. Руданського (нові поетичні твори — дальша серия), Л. Глібова, Мих. Старицького, Я. Щоголева, В. Сивенького, Лесі Українки, Олени Пчілки, К. Устияновича, Вас. Чайченка, Максима Стависького, д-ра В. Александрова, Дніпрової Чайки, Людм. Старицької, Кес. Білила, А. Бобенка, М. Школиченка, Анела, Павла Граба, А. Галки, Одарки Романової, Я. Жарка і т. п.

Твори драматичні:

Марка Кропивницького: 1. Зайди голова, драма. 2. Дві сім'ї, драматичні малюнки з закутнього життя.

Людм. Старицької: Аннїй Клявдий, траґедия.

Кор. Устияновича: Сава Чалий, істор. траґедия.

Ів. Карпенка-Карого: Гріх і покута, драма.

Д-ра Ів. Франка: Украдене щасте, драма з народного життя.

У відділі **критики** маємо запевнену підмогу Б. Вільхівського, Іл. Кокорудза, Ів. Белея, дра Євг. Олесницького, Вас. Чайченка, Ос. Маковея, Мус. Школиченка і иньших.

На **ілюстрації** зверне редакция і в 1894 р. дуже пильну увагу і старати ме ся о їх добір. Окрім краєвидів, сцен історичних, побутових, етноґрафічних, ілюстраций з природи і т. и. подасть „Зоря“ **ряд портретів українсько-руських суспільних діячів.**

При „Зорі“ видавати ме ся і в 1894 році окремий додаток „Словар росийсько-український. Зібрали і впорядкували М. УМАНЕЦЬ і О. СПІЛКА“. За 1894 рік вийде 18—20 аркушів, котрі складати муть II-ий том, містячий в собі пояснення слів і виразів від К до П. Третій том друкувати ме ся в додатку при „Зорі“ за 1895 рік. **Пренумерата на II-ий том коштує для Галичини два злр.** [4 корони] **а для Росиї два рублі** з пересилкою при „Зорі“. По виході цілого тому ціна буде побільшена.

По перечитанню просимо передати знакомим!

☞ **Хто хоче мати „Словар“ за 1894 рік, мусить до пренумерати на „Зорю“ дїслати ще визначену плату за „Словар“. Пренумерата на „Зорю“ можлива і без додатку „Словаря“. [Перший том, обіймаючий 21½ аркуша, вже вийшов; примірник коштує 2·50 злр., а для Росиї 3 рублї].**

Повисші дані доказують, що „Наукове Товариство імени Шевченка“ і редактор „Зорі“ починили усе можливе, щоби одиноке на цїлій Украіні-Руси виключно літературно-наукове письмо для родин поставити на можливій висотї, а нискою цїною передплатною зробити єго як найбільше приступним для всякого. „Зоря“ есть справдї найтаншим і найприступнїйшим виданєм ілюстрованим. **Наші** отже **патриотичні родини**, для котрих „Зоря“ призначена, **мають обовязок розповсюднювати єї по усїх закутках нашої вітчини. Нехай-же всякий Русин-Украінець, в котрого серцї тліє ще огонь любови до вітчини, в котрім не завмерло почутє национальне, — нехай кожда наша родина старає ся придбати для „Зорі“ як найширший круг передплатників**, бо тільки при численній і живій підмозї моральній і материяльній наших Земляків, наших родин — зможемо вповнї відповісти нашим обовязкам і „Зорю“ повести ще до дальшого розвою. Не забуваймо на сю безперечну правду, що наколи бажаємо жити і істнувати, то між иньшим мусимо пренумеровати, куповати і читати часописи і книжки, видавані нашою рідною мовою.

Надіємо ся, що дотеперішні наші приятелї і читачі оцінять усї наші змагання для піднесеня і розвою нашої часописи і не тілько остануть ся вірними „Зорі“, але і будуть помагати ще більшому єї розповсюдненю тим, що приятелї наших приятелїв стануть і нашими приятелями.

Бажаючи позискати ще ширший кружок передплатників, відкликуємо ся до наших прихильників о поміч, котра їм не приспорить великої працї. Просимо уклінно виписати імена, прізвища і докладні адреси своїх знакомих, котрі ще не пренумерують „Зорі“, і тоті списи надіслати нам як найскорше, щобисьмо могли розіслати їм число на показ і тим чином заохотити їх до передплачуваня „Зорі“.

Відкликуючись вкінци до патриотизму всїх Русинів, що бажають розвою рідної словесности, запрошуємо до передплати на рік 1894.

ПЕРЕДПЛАТА

виносить для Австриї: **на цїлий рік 6 зр., на пів року 3 злр., на чверть року 1 зр. 50 кр.**

для заграници: **на цїлий рік 6 рублїв або 12 марок.**

☞ Хто хоче одержувати з „Зорею“ другий том „Словаря“, мусить до передплати на „Зорю“ дїслати ще 2 злр. [для висилки в Австрию] а 2 рублї [для висилки в Росию].

Передплату належить присилати з гори і **тільки** під адресою:

Адмінїстрация часописи „Зоря“ у Львові, улиця академічна Ч-о 8.

АДРЕСА ДЛЯ РОСИЇ: **Въ администрацію журнала „ЗОРЯ“ — Львовъ [Австрія. Галиція], ул. академическая Ч-о 8. [Адмінїстрация часописи „Зоря“ у Львові, улиця академічна Ч-о 8. Administration der Zeitung „Zorja“ Lemberg (Oesterreich, Galizien) Akademische-gasse N-ro 8.]**

У Львові 1. [13.] падолиста 1893.

Наукове Тов. імени Шевченка. Василь Лукич.

☞ **Просимо спішитись з пересилкою передплати на рік 1894, щоби можна означити докладно висоту накладу вже перших чисел.**

☞ В перших ч-ах 1894-ого р. почнемо друкувати між иньшим історичну повість Мих. Старицького „Облога Буші“, вражіня Мих. Коцюбинського з подорожи „По Бесарабиї“, статю фахову, „Народні музичні струменти на Вкраїнї“ (з ілюстрациями), наукову статю проф. Ост. Левицького „Естетика літератури“, розвідку дра Ол. Черняхівського „Про бактериї“, статю Кир. Студинського „Лїрники, їх школи, орґанізация і мова“ і т. и.

☞ **Збільшений обем без підвисшеня передплати!**

ЗОРЯ

ІЛЮСТРОВАНЕ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ПИСЬМО ДЛЯ РОДИН

видаване Науковим Товариством імени Шевченка

під редакциею

Василя Лукича

Одвічальний за редакцию: ОСИП МАКОВЕЙ

РІЧНИК ПЯТНАЙЦЯТИЙ

БІБЛІОТЕКА
Наукового Товариства
1894
Львівська Філія
Бібліотеки АН-УРСР

У ЛЬВОВІ, 1894.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

ЗМІСТ.

Сторона

I. Повісти.

Михайло Старицький: Облога Буши [Гл. I—VII]... 1, 25, 49 і 73
Тарас Шевченко: Художник [в перекладі О. Я. Конисського] 97, 121, 145 і 169.
М. Школиченко: Між народ 289, 309, 329, 349, 369 і 389.
Ольга Кобилянська: Людина 409, 429, 449, 469 і 489.

II. Оповіданя, образки, поезиї в прозі, нариси і казки.

Василь Чайченко: Підпал . 4
Днїпрова Чайка: Хвиля . . 8
— – Дві птиці . . 78
Михайло Коцюбинський: Помстив ся 30
— Хо 509
Іван Спілка: І сподіваєть ся вона що дня 55
— — Дїд Микита . . . 518
Микола Кодянів: Березі . . 153
М. Косюра: Закуток і квітки . 155
Леся Українка: Жаль 193, 217, 241 і 265.
Евгенїя Ярошинська: Вечірною годиною 223
К. Ванченко-Писанецький: Дурний Михайло . . 246 і 270
Наталка Полтавка: Баба Калиниха 297
— — Деякі споминки про холєру 1872 р 320
Петро Голота: Гарасим . . 315
Іван Череватенко: Не так склада єть ся, як бажаєть ся . 355
Степан Хлопів: На податок . 374
Павло Граб: Червоний журан . 391
Олександер Конїський: Вісїм день з житя Люлї 454, 472 і 493
— — Собача правда . . 435

III. Подорожі.

Олександер Конїський: По Українї. II В Дяхнівцї 11, 34, 59, 81, 129, 156, 177 і 199.
М. Школиченко: На Шевченковій могилї 111
Павло Граб: З далекої півночи 459

IV. Поезиї.

Леонїд Глїбів: Під калиною . 4
— — Думка 177
Степан Руданський: Нові поетичні твори:
49 Prosie się. 50. Каньовский і Радивил 9
51. Ratuj bracie! 52. Szukaj sensu. 53 Лист. 54. Камінний Сьвятий. 55. Пав і Іван в дорозї 10
56. Не вчорашний. 57. Ой питоньки, питоньки! 58. Що кого болить 59
59. На калитку. 60. Цїкавість. 61. Треба всюди приятеля. 62. Чужая дитина не то, що рідня 81
63. Згуба душі. 64. Ксьондзів наймит. 65. Крива баба . . 131

Сторона

66. Чуприна 132
67. На що Бог сотворив. 68. Еге, гай! 69. Дощ. 70. Слабий зуб. 71. Школяр . . . 180
72 Вбили . . . 181
73. Порошки. 74 Черевики. 75. Попович 227
76. Козак і король . . 228
77. Розумний панич. 78 Суходольский. 79. Варена сокира. 80. Жалібний дяк . . . . , 253
81. Запорожські шори . . 299
82. Прислівя 300
83. Хмельницький з Ляхами. 84. Ворона і лис . . . 321
85. Вовк, собака і кіт . . 418
86 Польский і руський кіт. 87. Старий вовк 439
Володимир Александрів: Звіряча рада 30
Василь Чайченко: Друзям . 33
Іванови Левіцькому-Нечуєви 141
Перші пролїски . . . 177
Загадка I—III . . . 245
З весняних дум: 1. Щастє. 2 Весна. 3. Квітки. 4. Квітчані сльози. 5. Поезия. 6. Зима й весна . . . 315
Кладовище 454
Природо-маги! . . . 491
Леся Українка: Хотїла-б я піснею стати 35
Осип Маковей: Чортова скала 54 і 77
Дружка 335
Рекрут 493
Корнило Устиянович: Осїнні пісні:
I. Дубовим листем повита. 58
II Так тихо, так пусто . 155
III. Ні дверми, ні крізь віконце 207
IV. В потоцї плюскалась рибонька 297
??? 477
Павло Граб: Удова (перекл.) . 80
На провесні . . . 177
До соловейка . . . 199
Молитва (пер. з болгар.) . 225
До пташини (пер. з болгар.) 249
Шильовський вязень (з Байрона) 273
Поклик (пер. з Томашика) 297
До вітру (пер. з В. Гавки) 319
Утїха (пер. з Гарамбашича) 358
Згадка 434
Елегія (пер. з Ботева) . 477
М. Школиченко: Тїни . . 107
Десна 157
Громада без сьвітця . . 414
Кущ 471
Анело: Дивна пригода . 127
Весняна Зима . . 199
Двоїста пісня . . . 249
Дві пори 354
Цезар Білило: На смерть Вол. Александрова . . . 129
Роковини Тараса . . 151
Якім Щоголїв: Цалати . . 129
Запорожець над конем . 223
Сподіваннє . . . 374

Сторона

Ялта 492
Жмуток 518
Іван Сердешний: Росинки . 154
Василь Щурат: Чар весни . 202
З весняних днїв I і II . 223
Нічні тїни 495
Володимир Шашкевич: До моєї кобзи 245
Я. Жарко: В ночи . . . 270
У степу 320
Вечір 357
М. Загірня: Щастє . . . 297
Василь Лиманський: На балї . 341
Софія К—вна: Ратай . . 354
А. Галка: На полї . . . 376
Памятна могила . . 415
Уляна Кравченко: Фраґменти . 381
Віктор Забіла: Човник . . 393
П. Кулїш: Чолом доземній моїй же таки знаній . . . 434
Шуканнє-викликанне . . 434
Денис: Калина (з польского) . 434
Л.: Думка 458
Чарівна пісня [після Гайного] 476
До рожі 518
Василь Ріленко: Байка . . 522
Народня пісня: Пісня Кармалюцька 262

V. Твори драматичні.

Іван Франко: Украдене щастє, драма в 5 дїях 202, 225, 250 і 276.
Гр. Коваленко: Зоя, драматична поема 337
Дм. Оленин: Не зрозуміли, комедия в 4 дїях 377, 394 і 415

VI. Істория лїтератури українсько-руської.

Др Омелян Огоновський: Істория лїтератури руської. Период новий. Лїтература наукова:
Іван Вагилевич . . 13
Амврозий Метлинський . 15
Панталеймон Кулїш . . 36
Микола Костомарів . . 63
Матвій Номис і Опанас Марковач 65
Микола Закревський . . 132
Іван Рудченко . . 133 і 157
Павло Чубинський . 158 і 181
Михайло Драгоманів 184. 207, 228, 253, 280. 301 322, 342, 358, 381, 397 і 419.
Іван Манжура . . . 420

VII. Статї з лїтератури, історії, етноґрафії, музики, медицини і т. и.

Боян: Народні музичні струменти на Вкраїнї 17, 87. 112, 135, 161. 185, 211 і 231.
Др Ол. Черняхівський: Нарис сучасного вчення про бактерії . . 19, 39, 66, 137 і 163
М. Хрінець: Запомога письменникам 114
Л—ко Ч—на: Перешкоди суспільно-економічного ладу на Українї 233

Сторона

Кирило Студинський: Лїрники 257, 284, 324, 345, 365, 385, 403 і 425
В. Боржковський: Народня згадка про Кармалюка . . . 261
Д. Пісочинець: Ґригорий Сковорода, його життє й дїяльвість 442, 464, 477, 496 і 523

VIII. Матеріяли до студий над Т. Шевченком і дрібні статї:

М. Стороженко: Нові матеріяли до житєписи Т. Шевченка . 107
— — — Лист Т. Шевченка до Я. Кухаренка . . 106
Микола Вороний: Згадка про Т. Шевченка . . . 110
Анекдот з житя Т. Шевченка 117
О. Конїський: Бенефіс Д. Піуновоï [рецензия Т. Шевченка] Т. Шевченко підчас перебування його в академії художеств [1838 – 1844] 360, 383, 400, 421, 439 і 460.
М. Ш—в: Каталогъ предметовъ малорусской старины и рѣдкостей коллекціи В. В. Тарновскаго. Выпускъ I: Шевчемко 116
Василь Лукич: „Сьвячена вода", поезия А. І. Пєьол . . 117
Перевіз домовини Т. Шевченка через Київ до Канева 117
Колєкция рисунків Т. Шевченка . . 141
— — — Переписка Т. Шевченка з Як. Кухаренком . . 144
Цезар Білило: Шевченкові роковини в Петербурзї . . 165
Охрім Варнак: Причинок до Шевченкового побуту в Орській кріпости 189
— — — Споминки про Т. Шевченка 214
— — — Документи Т. Шевченка 214
— — — Упорядковане листів Т. Шевченка . . . 215
Ів. Сердешний: Тип матери по Шевченку . . 304
— — — Тарас Шевченко з бандурою над Днїпром . . 327

IX. Споминки, житєписи і матеріяли житєписні.

М. Ш.: Житє і твори Костя Трутовского . . 21 і 41
М. Т. Лобода: Др Волод. Александрів . . . 42
Л. Ч—на: Др Волод. Александрів . . 42 і 43
Цезар Білило: Споминки про дра В. Александрова . . 90
Павло Граб: Споминки про дра В. Александрова . . . 505
Дещо про Порфира Кореницького . . 142
Т. Чайченко: Іван Череватенко 43
К.: Єлисавета Іванівна Милорадовичка 70
Михайло Жученко . 142
Ол. Конїський: Дмитро Пильчиків 92
Василь Лукич: Причинок до житєписи Ів. Манжури . . 93
Михайло Щепкин . . 426
Буковинець: Др Степан Смаль-Стоцький 166
Ц. Б.: Михайло Микєшин 189
Ст. Он.: Гнат Онишкевич . 235
Др Кость Лучаківський: Михайло Подолинський . . . 236
— — — Михайло Грушівський 308
— — — Володимир Шухевич . 327
— — — Ярослав Врхлїцький . 346
— — — Омелян Попович . . 367
— — — Осип Барвінський . 405
— — — Др Омелян Огоновський 465
— — — Сьвятоплюк Чех . . 488

X. Оповістки і критичні замітки.

Василь Чайченко: Закохана. Правдивий сон. На сьвятім вечорі. Найкращі малоруські пісні 40 і 41
Картагенці й Римляни. Малярі 346
Л—ко Ч на: Юрко Стефенсон. Орлеанська лївчина. Опові дання про Хведора Християнина 67
Ілля Кокорудз: Виїмки з народної лїґератури українсько-руської XIX віку (Часть II.) 68
Писання Трохима Зїньківського 234
Вправи латиньскі, часть II, для 2-ої кляси . . 366
Софрон Неділький: Дещо про землю. Забобони та ворожбитство. Сократ, грецький учитель. Як дбати о здоровлє. Свояки. Три побратими або як поконали люди біду. Маркіян Шашкевич, его житє і значінє. Про шпихлїрі і крамницї 138
Осип Маковей: Істория ц. і к. полку піхоти фельдцайґмайстра бар. фон Мерль. Dola Marusi . . . 140
Чивотсом: Збаламучені. Про шкідників у господарстві. Для руских школярів ріжні цїкаві відомости. Ради для удержуючих розплодових бугаїв. Село Комарівка. Розговори о рускій правописи . . . 188
Малярі 286
А. Г—ов: Розбита бандура . 188
В.: Описаніе старой Малороссіи 287
Л.: Сорочинская ярмарка . . 287
Д. Пісочинець: Підпал. Панько. Батько та дочка. Як треба жити та иньші оповіданя . 346
Пролїсок . . . 485
Василь Лукич: Про сїльскі каси позичкові і щадниці. Статут каси для ощадностий і позичок систему Райфайсена 387
Більший христіяньско-католицкий катехизм для шкіл народних. Малий катехизм 445
О. Л—кий: Т. Г. Шевченко, его жизнь и литературна дѣятельность 445
Дортик: Школа народна [Часть перша, друга і третя] . 502
А. С—о: Иванъ Дмитріевичъ Сирко 524

XI. Нові твори драматичні.

Павленко: Дві сем'ї", драматичні малюнки в 4 дїях М. Кропивницького 90
Микола Вороний: „Добрі сусїди", оперета в 3 дїях Синельникова, музика Горілова . 90
Українець: „Талан", драма в 5 дїях М. Старицького . . 140
Глаголь: „Олеся", драма в 5 дїях М. Кропивницького . 287

XII. Записки, вістки і замітки.

— — Смерть і похорони Л. Глїбова 44
— Проповіди Вас. Гречулевича 44
— — Українсько-руська мова в телеґрафічній кореспонденциї 93
Харківець: Ювілеї Нечуя Левіцького і М. Старицького в Харкові 141
— — — Памятник на могилї І. Котляревського . . 142
Др К. Лучаківський: XI. Конґрес інтернациональний лїкарський 212
Ѳ. В.: Магістерський диспут і сьвято професора М. С. Грушівського . . . 263
Наталка Полтавка: Роман Віктора Забіли 405
М. Крамаренко: Остання Запорожська рада . . . 445
Д. Пісочинець: До ювілею Сковороди 505
Василь Лукич: Твори Степана Доброноса . . . 505
Z cest po haličske Rusi 525
П. Л—ч: Цїкавий документ судового архіву . . . 525
Гр. Коваленко: Щедрівки в Саратівській ґубернїї . . 526

XII. Фейлєтон.

Осип Маковей:
I. Король Гумберт і я. Наше денникарство. Лїтерати з нелюдськими псевдонїмами. Галичани — голїгики. Кілько в Галичинї людий письменних, а кілько читаючих? Галицькі лїтерати . . . 22
II. Два ювілеї, або Мадяри і ми. Сто тисяч золотих і сто тисяч слів подяки Мужчини вороги жінок. Жіноче питанє, а радикали, народовці і москвофіли. Всї разом великі боягузи. Не такий чорт страшний, як намальований. Добрі вигляди на будуче . 45
III. Злий дух з рилом і фонетика. „Зданіе безъ основанія". Галицькі тверді люди Малі Тарасики і великий Ю. Яворський. Добра рада для політичних вояків. Ювілей „Просьвіти" і дещо з єї справоздань 70
IV. 117
V. Політики з роду. Торговельно-промислові, фінансові і ду-

Сторона

ховні нарічия. Що про нас сусіди можуть знати? Братерство згода . . . 142
VI. Страшна трагедия родинна Хто винен? Гріх на совісти народній. Оригінальна зичливість. Навчаюча новинка. Жебрацтво наше. Брат братом, а бриндзя за гроші! . . 167
VII. Повість з „народного“ житя і наша критика . . . 190
VIII. Погода і май. Пісні на честь весни. „Чей всї не сядем, щоб на лірах грати..“ Пізвайме давнїйших письменників! Брак гумору і гумористів. Розбите на прах „Зеркало“. Проклін поета! Нарід польский, щó по руськи говорить. Митрополит, щó боїть ся о душі своїх вірних. Поклик до орґанїзациї . 214
IX. Поляк в кунтуші і Русинка в жупанї. Вистава краєва 1894. Оригінальне „руське“ місто. Спочинок у битві і празник польский. Павільон руських товариств Хто з наших приїде на виставу? Новітний меценас і мої жарти з него. Літерати богаті — в псевдонїми. Ріжні роди псевдонїмів. Цїль їх, користь з них і шкода . . . 237
X. Живем, живем своїм житєм! Про памятник Шевченкови і будову руського театру. Чого-б чоловікови пристрашати ся до чого небудь? Селяни в деяких українських драмах. Заслуга драматурґів. Норови публїки . . . 408
XI. Зівяле листє. Чого ми сподївали ся, а що вийшло? Відозва комітету будови руського театру, чи має бути народний театр, чи дім руських товариств? Рефлексиї 446
XII. Кілька вісток з китайської країни. Про вченого Бам-балама і часопись Дї лень-ко. Товариство „Райська птиця“. Туга за деспотизмом і проба консолїдациї молодїжи . 506
XIII. Про видавництва для дїтий 526

XIV. Література.

Василь Лукич: Дрібні вістки 23, 46, 95, 120, 168, 192, 239, 263, 288, 308, 347, 388, 407, 427, 447 488, 507.
Зміни в нашій пресї 23
Преса 72
Видання творів Г. Сковороди . . 239
Поезиї Василя Чайченка . . . 263
Недрукувані стихотвори К. Дмитрашка 447
Ілюстрований буковинський календар на р. 1895 468
Поезиї Осипа Маковея . . . 488
Дарунки на Сьвятий Вечер . . 507
Ів. Б—ів: Твори Ом. Партицького . 46
— — — Annuaire des Traditions populaires 144
— — — Oesterreich in Wort und Bild 327
— — — Нові шкільні учебники . . 388

XI. Штука.

Василь Лукич: Ілюстрована Україна 95, 192, 327, 367 і 527
— — Тарас Шевченко з бандурою над Дніпром 327

XVI. Театр.

Василь Лукич: Рух наших театрів і вістки . . . . . 23 і 215
Нові твори . . . 24, 95, 144, 216
Українсько-руський театр у Львові 240 і 347
Трупа М. Садовського . . . 240
Цезар Білило: До істориї нашого театру 164
Вол. Си-кий: Трупа Грицая . . . 216
Д. П.: Трупа Португалова-Захаренка у Воронїжи . . . . . 264 і 348
Аматорські вистави у Воронїжи . 528
— — Трупа М. Кропивницького . . 507

XVII Музика.

— — Нові твори М. Лисенка . . . 46
— — Гамалія, кантата М. Копка . . 448
— — Видавництво українсько-руських народних мельодий 507

XVIII. Наука.

— — Збиране признак місцевих говорів і термінів 47
— — Виклади в Collége de France . 192
Адам Бачинський: Як дїлають ва організм перемінні токи 327
— — — Фонетична правопись в ц. к. судах 368
— — — Правопись фонетична в ц. к. почтах і у Вістнику законів краєвих 388
— — — Виклади лїтератури і істориї на університетах у Львові і в Чернівцях 427

XIX. Товариства.

Наукове тов. ім. Шевченка 47, 72, 144, 264, 288, 488, 508 і 528.
Руська Бесїда у Львові 95
Руське товариство педаґоґічне . . 95
Товариство „Просьвіта“ 95
Руська Бесїда в Чернівцях . . . 288

XX. Посмертні оповістки.

Дмитро Пильчиків 48
Іван Череватенко 48
Михайло Подолинський 72
Йосиф Заячківський 168
Сильвестер Дашкевич 168
Микола Сїчинський 318

XXI. Полеміка, заяви і подяки.

Др Ом. Огоновський: Пояснене одної критичної примітки дра Івана Франка 94
Цезар Білило: Одною сокирою . . 499
Івана Нечуя-Левіцького: Подяка . . 508

XXII. Спростованя і поясненя.

Спростоване проф. М. Драгоманова . 216
Спростоване В. Коцовського . . 240 і 408
Пояснене І. Кокорудза 428

XXIII. Всячина.

Конкурс на популярні книжочки тов. „Просьвіта“ 47
Конкурс на три премії фундациї ім. Ст. Дубравського 47

XXIV. Бібліоґрафія.

Василь Лукич: а) книжки: б) периодичні видання і в) музикалїя 24, 48, 72, 96, 120, 144, 168, 192, 216, 240, 264, 288, 308, 328, 348, 368, 388, 407, 428, 448, 468, 488, 508 і 528.

XXV. Поясненя до ілюстраций.

Дар гетьмана Мазепи для сьв. Гробу . 144
Дві ілюстрациї до думи про Хвеська Ганджі Андибера 427
[Поясненя до портретів згадані у віддїлї IX.]

XXVI. Переписка редакциї, адміністрациї, оповістки і спростованя.

Переписка редакциї: 24, 72, 96, 264, 308, 408, 508.
Переписка адміністрациї: . . 24, 328, 408

Ілюстраций.

1. Кость Трутовський 1
2. Володимир Алексан[illegible] . . 25
3. Єлисавета Мил[illegible]вичка . . 49
4. Дмитро Пильчиків 73
5—6. Тарас Шевченко . . . 97 і 100

Сторона

7. Михайло Жученко 121
8. Степан Смаль-Стоцький . . . 145
9. Михайло Микешин 169
10. Евген Гребінка 193
11. Гнат Онишкевич 217
12. Степан Руданський 241
13. Василь Ільницький 265
14. Михайло Грушівський . . . 289
15. Володимир Шухевич 309
16. Василь Лиманський 329
17. Омелян Попович 349
18. Микола Садовський 369
19. Осип Барвінський 389
20. Михайло Щепкин 409
21. Григорий Сковорода 429
22. Омелян Огоновський 449
23. Василь Білозерський . . . 489
24. Стефан Качала 509
25. Ярослав Врхлїцький 332
26. Сьвятоплюк Чех 472
27. Т. Шевченко з бандурою над Дніпром. рис. К. Трутовського . 5
28. З Шашкевичового обходу: Караван з домовиною, фот. В. Шухевича . 8
29. Козак бандурист 18
30. Кобза-бандура 19
31. Леонїд Глїбів на смертній постелї . 29
32. Похорони Леонїда Глїбова . . 32
33. Десятинна церква в Київі . . . 53
34. Ілюстр. до „Калини“ Т. Шевченка, рис. Гр. Коваленка 56
35. Резиденция гетьмана Петра Дорошенка 77
36. Могила гетьмана П. Дорошенка в Яропольчи коло Москви . . 80
37. Сліпий бандурист, старець . . 87
38. Торбан 89
39. Ілюстр. до поезиї „Вечір“ Т. Шевченка, рис. Гр. Коваленка . . 101
40. Старости, рис. Т. Шевченка . 104
41. „Невольник“ Т. Шевченка, рис. К. Трутовського 109
42. Антемніс, дарований геть. Мазепою 125
43. „Ярема і Оксана“ Т. Шевченка . 128
44. Місце, де поховано князя Олега Сьвятославича 149
45. Місто Чигирин 152
46—47. Ліра . . . . . 162 і 259
48. Весїлє на Угорщинї 172
49. Хутір Мінийлївка 176
50. Лїсна рожа, рис. І Вешіна . . 196
51. Мотренинський монастир . . . 200
52—55. Гусла . . . . . 211 і 212
56. Злучайні сьвідки, рис. О. Геблера . 220
57. Церква в селї Свенгаївцї . . . 224
58. Цимбали з молоточками . . . 232
59 Боягузи. рис. Ф. Мока . . . 245
60 Хата в селї Носачівці, київ. губ. . 248
61. Зулейка, рис. П. Поппа . . . 269
62. Медведівський монастир . . . 272
63. Куку!, рис. Кляри Фрайбах . . 293
64. Церква в Мошнах 296
65. Запорожець. рис. С. Васильківського 313
66. Село Суботів, чигиринськ. пов. . . 316
67. Павільон руських народних товариств у Львові 333
68. Гетьман, рис. І. Репина . . . 336
69 Митрополича палата в Підлютім . 353
70. Площа коло памятника сьв. Володимира в Київі 356
71—72. Селянин і селянка з Поділя 372 і 373
73. Павільон Ради шкільної на виставі кр. 376
74. Павільон промисловий на виставі кр. 392
75. Селяни з Надвірнянського повіту . 393
76. Церква на виставі кр. . . . 396
77—78. Ілюстрациї до думи про Андибера . . . . . 412 і 413
79. Суботів. В'їзд в село 416
80—82. Три хрести придорожні . . 433
83. Робота коло сїна в Городенці . . 436
84—85. Брама в'їздова до Скиту Манявського, фот. В. Шухевича . 452 і 453
86. Русинка в строю народнім . . 456
87. Дїти з Дїдушиць, пов. стрийського, на улиці 473
88. Селяни з околиць Станїславова . 476
89. Ілюст. до поезиї Ос. Маковея „Рекрут“, рис. Т. Терещенка . . 493
90. Церква американська в Шамокинї . 496
91. Степан Качала 509
92. Загальний вид околиць Скиту Манявського, фот. В. Шухевича . 513
93. Околиця Скиту Манявського зправа з его авалїпами, фот. В. Шухевича 516

Ч. 1. Р. XV.

Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кождого місяця в обсязі трьох аркушів.

ПЕРЕДПЛАТА ПЛАТНА З ГОРИ ВИНОСИТЬ:

З додатком „Словар російсько-український“: на цїлий рік 8 злр., [для заграниці 8 рублїв або 16 марок]. — Без „Словаря“: на цїлий рік 6 злр., [для заграниці 6 рублїв або 12 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. — Одно число коштує 30 кр.

Редакция, адміністрация і експедиция у Львові, при ул. Академічній Ч. 8.

Рукописи мають бути писані правописею „Зорі“. Твори узнані редакциею непридатними до поміщеня, звертає ся авторам [на їх кошт] без пояснення причин. — Редакция відповідає тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки: ся постанова не дотичить письменників, що містять свої твори в „Зорі“.

ОБЛОГА БУШИ.

ІСТОРИЧНА ПОВІСТЬ З ЧАСІВ ХМЕЛЬНИЩИНИ — МИХАЙЛА СТАРИЦЬКОГО.

Присьвячую моїй любій, укоханій донї, Людмилї Старицькій.

АВТОР.

Ой напили ся і сестри і браття крівавого пива край лугу,
Та не дали ні себе, ні віри сьвятої ворогам на поругу!
[*Із нар. думи*].

I.

Се було в самий розпал великої траґедиї, що уготовало польске панство у спілцї з прислужниками Льойолї, завзявши ся на сьвятиню руського духа, на його бутте, — траґедиї, що охопила пожарищами всю Україну-Русь, пронизала серце у Польщі і під її руїнами закінчила ся. Се було тої доби, коли розпанахана Україна мусїла у московського царя Олексія Михайловича оборони шукати, коли він уже, по Переяславській раді, послав свої потуги в Литву. Се було тої доби, коли знеможена від ненатлого гнїву Польща, закупивши татарські загони, кинулась разом з невірою на омиті славянською крівю країни, аби спілндрувати їх в пень і повернути геть все на руїну. Се було тої доби, коли два кревних народи, призначені на дружнє та рівнє бутте, вчинили між себе розраду, і піднявши стяги на стяги, стали „у дїдівську славу дзвонити“... Се було в осени 1654 року.

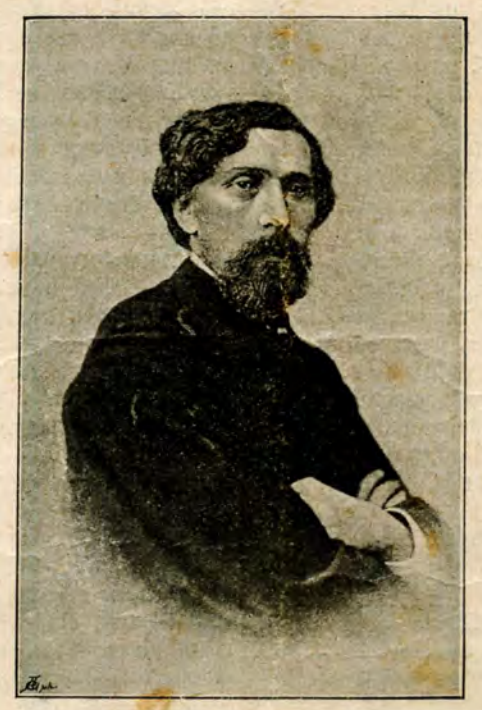

Кость Трутовський.

На південь від Могилева, за двоє гін від Днїстра, на високій скелі лївого побережжя притулилось містечко Буша з тверджою-замком, що панував на околицю. На вузкім стрімчаку, немов орлине гніздо, повис отой замок, і на синьому небови далеко білїв своїми зубчатими мурами, своїми бійницями-баштами. Край пяти тієї скелї розсипались, мов курчата круг квочки, манесенькі селянські і міщанські хатки, окутані вітами зелених садочків; між критими соломою стріхами здіймались денеде і високі черепичні дахи, що червонїли між яриною й здаля. Саме місто Буша, се-б то торговий майдан, — з одного боку тулилось до стрімчатої скелї, а з окола було обмежоване високим земляним валом і добрим остроколом дубовим. За містом уже посувавсь пригород аж до узбоча: з двох боків його огортало провалле, з третього вали, а з четвертого великий ставок, який набиравсь з річки Бушки і тримавсь камяною загатою. Отой замок „Орлине гніздо“ з містечком Бушою, з цїлим ключем окружних сел і маєтків належав до роду Чарнецьких; відтіля вони налїтали на ратаїв руських, на сусїдніх панків і шарпали в своїх пазурах неслухняних схизматів. Від самого початку пожежі, що на Запорожжі з за летїлої з Суботова искри спалахнула і покотила широкими вогняними хвилями аж до старої Польщі, Чарнецькі зняли крила і до Варшави полинули, а гніздо своє лишили на безбаш; його неза-

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА АН УРСР № ИП. 21467

баром, після січі під Корсунем та Жовтими водами, захопили Левенці, батави з Дністровського полку, з сотником Завістним на чолі, і озброїли добре, як вартову наддністрянську стражницю.

По середині замкового дворища стояла досить простора, з трьома банями і окружним піддашшєм церква; вона була вже повернута панством в костел, а потім знов козаками на благочесний храм пресьвячена; його відсьвятив на імя Покрови Пресьвятої Богородиці отець Василь, якого з містечка Бара вивіз сотник, пан Завістний.[1])

Стояв хмурий глибокої осени вечір. Дрібен дощ, мов крізь сито, мрачив і сизими хвилями славсь по долині, крию́чи широку далиню млою. Часами лишень, коли вітер на мить розривав туманисту заслону, яскрила з одного боку в глибокій долині Дністрова стяга, а з другого навпаки по широких згорищах і площинах чорніли якісь плями непевні.

Кругом церкви, на цвинтарі, стояли ватагами козаки. Голови їм всім були не покриті, і буйний бавив ся вільно чупринами. Широкі спини огрядного та дужого люду покриті були розмаїтою, пістрявою одіжжю: тут вбачала ся і руда та порвана свитка, і білий, виложений шнуром кобеняк, і кармазиновий, запорожський жупан, і короткий кожушок, і замазаний в доготь оксамітовий, польский куптуш і саєтова, рожева з панянських цукрових плечок накри́тка.

В суворім погляді замислених очий, в непорушніх обличчях якась то дума застигла. Всі були скамянілі й похмурі, тільки-но дїти з палкими, цїкавими оченятами не могли встóяти довго на місці, а нишпорили крадькома то між юрбою по цвинтарю, то по дзвініці.

Із широко розчинених церковних дверий тихий сьпів лине: „Сьвятий Боже, сьвятий кріпкий, сьвятий безсмертний помилуй нас!“

Церква сьвітлом сия. Перед намісними образами у високих ставниках горять товсті зелені сьвічки, а кругом них і коло самих образів миготять цїлі сотні манесеньких сьвічечок жовтих; за хвилями з кадильного диму вони яскріють зірками, скрашаючи сизі, прозористі хмари червоними тонами, а вгорі отой дим під банею уже по́клубами чорніє, оповитий у морок. Вузкі вікна у церкві, розкічені різноколїрними шибками, сьвітять ся тьмяно, спалахуючи часами денеде відблисками веселки.

Правий притвір і середина церкви набита козацтвом. Засмажені, мужні обличчя, обернені до ликів сьвятих, визирають під промінем ласкавого, тремтячого сьвіту уже менче суворо, а не знаючі страху очі їм вогкі від сердечного, молитовного вра́кіння. Сиві оселедцї, підголені, чорні чуприни і лисі геть голови схиляють ся, хрестячись, низько. Попереду перед царськими вратами стоїть Михайло Завістний, сотник, з золотою китицею на правому плечі; високий, широкоплечий, з сивими, довгими вусами, з шрамом на лївім виску, він подібен до могучого дуба, що́ нажив собі силу під бурхітом бур. Лїворуч за ним стоїть молодий ще козак-красень Островерхий, з чорними, ледве закрученими вусиками, з підголеною хвацько чуприною, з ознакою хорунжого на лївім плечі; праворуч від Завістного молить ся лисий геть, з білою, пожовклою бородою дїд, а далї уже йде старшина та козацтво значне.

В бабинці, у лївім притворі, скупчилась сама но жонота: рідко яка голова там повязана стрічкою, чи платком, а здебільша скрізь кораблики та очіпки, запяті довгими білими намітками, що́ спадають до самого долу серпанками.

Жіночі уста шепочуть благання; очі підпесені до гори сьвятобливо; инчі палають лиховісним вогнем, инчі яскріють сльозою, яка неслухняно зривається ся з вій; але в жадних не сьвітить ся ні жах ані розпач, в жадних не видко безсилої жіночої муки.

Попереду з краю стоїть у чорній стрічці сотникова дочка Орися, а поруч неї у глазетовім кораблику її подруга Катря, молодого хорунжого жінка, що́ з неї очий не зводить.

Орися[1]) стоїть перед образом великомученика Степана; її стрункa постава, закутана сизими хвилями з кадильного диму, здаєть ся легесенькою, прозорою. Вродливого личенька риси і елеґантні й шляхетні; в чорних, стиснутих трохи бровах криєть ся непорушня воля й відвага; карі очі зпід довгих, те́мрявих вій палають вогнем; на марморовім чолї лежать недитячі думи, хоч у виразї уст пишає дитяча краса.

Орися замислено дивить ся на лик, безміро ласка́вий, осяяний сьвітлом з лампади; їй мрієть ся далеке небо безхмаре, біті розпечені на́лом мури, слїпуче соняшне сяйво і ревуча юрба, розсатанїлі обличчя, підняті з каміннями руки на „глашатая“ правди й любови і на устах у мученя на сконаннї лагідна та прихильна ухмілка.

— Так, постраждати за віру, за правду, за своїх друзїв-братів, — дума вона, — неомірна утїха! Тут, на землї усе зрадливе і брехливе: усї присягання людські — порожні слова, поглум над знуженим серцем... Там тільки і спокій, і щастє у сяяннї довічного неба.

Вона придивляєть ся пильнїще до образа і бачить, немов очі живі у Сьвятого і зорять їй у душу; але ті очі знаємі, її серце з ними зжило ся, їх промінь тільки й грів її душу самотню... Та це-ж не Сьвятого стражденника очі, а очі її коханка і друга, властителя радісних мрій, очі вродливого юнака Антона Корецького. Де він тепер? Ні слуху, ні вісточки. Чи його почоломкала куля ворожа, чи він зрадив її, безталанну, і забув свої присягання? Пропав, пропав без пуття, а з ним разом пропав і життя її стямок...

— Що се я? — кинулась раптом Орися, — у таку хвилину і де про милого стала гадати? Се ворог людський бентежить натружене серце. Відступи ся, нечистий! — і вона почала ревно молитись.

А це далеко десь раптом по́стріл розтїг ся і луна покотила його по байраках та горах. Всї здрігнули ся і переглянулись значно; а клир тихо сьпівав: „Слава в вишніх Богу і на землї мир, в человіцїх благоволеніе!“

Скінчилась відправа; отець Василь вийшов у царські врата в епатрахілї з кипарисовим в срібряній оправі хрестом і тихим злегка тремтячим голосом обернувсь до молельників:

— Братіє і друзї мої, хреста сього оборонцї, на нем же розпнях ся за гріхи наші Син человіческий, мужайте ся духом, ібо наступає година нужденна, і возлюбивий нас Страстотерпець покликав вас стати твердо і купно до останнього по́диху за хрест сей і за матір Україну. Ворог цїлими хмарищами оточив наше убіжище, що до нині крило ся Богом, і уже погрожа нам вигуком смертодайним. Поклоняющій ся хресту Господньому брат покликав до помочі бузувіра, аби в спілцї з ним повалить під ноги нечисті сьвятиню... Не даймо-ж ми на знущанне ні хреста, ні жінок, ні сестер, ні дїтий, а ляжмо кістками за нашу правду і за нашу віру!

— Ляжемо, пан-отче, голови положимо! — перепїс ся відклик по церкві і розлїг ся на цвинтарі.

— Хай підкрепить же ваші душі і мишиці правиця Господня, хай криє вас від стріл і напастий Покров Пресьвятої Богородиці, заступниці нашої перед престолом Всевишнього! — велебно пророк пан-отець і благословив хрестом тричі весь люд.

Всі почали до хреста прикладатись; спочатку підходила старшина, потім — значне козацтво, за ними прості козаки і сірома, а нарештї уже матері, жони і сестри. Все те чинило ся богобійно, порядно, без замятні й хапанини; панувало над усім якесь вражіннє надзвичайне і кожен почував над собою уже по́мах смерти крила.

Коли всі перейшли до хреста, отець Василь вийшов з ним через відчинені двері на цвинтар; за пан-отцем рушила півча, а за нею значкові понесли хоругви й стяги, за якими уже посунули всі козаки. На дзвініці ударили в усї дзвони; півча сьпівала: „Отверзи очі Твоя, Боже наш і внемли

---

[1]) Містечко Буша і по сей час існує на тому-ж самому місці за Могилевом, недалеко від Ямпола. На чолї стрімчака нема уже ні церкви, ні замку; денеде вбачають ся то ями, то купи каміння, але й їх уже зрівняв час і присипав порохом, з якого тепера буяє трава. Вівчарі люблять те місце — і для овець добра паша і для ока неосяжний простір; бавлять ся там і дїти селянські, радістні і безжурні бігають вони по тому славному кладовищу і скочують з стрімчатої узбочі каміння, втїшаючись як воно гуде і стриба у глибоку долину. Колишнього ставу те-ж нема й сліду, але манесенька Бушка і досї по рівї дзюрчить, а часами й лютує скажено, забираючи у Дністро і млинки, і загати, які сковують її волю забуту.

[1]) По Костомарову Орися, героїня від Буши, була Завістного жінкою, а по инчих джерелах — дочкою. Народні перекази, які й по сей час у баєчних формах живуть, менують один камінь у Буши сотниківною, а печерю одну — бабинцем.

молящим ся Тобі". Процесия обійшла тричі круг церкви, потім обійшла мури в замчищу, зупиняючись край кожної башти; потім отець Василь з півчою й старшиною дістав ся на самий мур до бійниць і звідтіля, з високости окропив тричі і містечко Бушу і при́город.

Козаки стояли під муром в боєвому шику́, лавою. Різький, пронизуватий вітер ґрівав прапори й стяги, і гнав по млистому небу клочками пошарпані хмари; з отця Василя зірвало про́тягом його скуфійку і понесло геть униз по Дністровській долині, у хорунжого мало-мало не вирвало з рук хоругви і тільки но держално уломило. Всі були лиховісним пречуттєм похилені.

Сонце, сідаючи за гору по той бік Дністра, проглянуло ізза хмар на хвилину і останнім промінем попрощалось з землею; він спалахнув ярким полумінем на високім хресті і полинув згасаючи до високостий темрявих. Отець Василь ще раз окропив козаків, ще раз на воїнство чесне поблагав благословення у Господа і з причетом журно до церкви вернув ся.

Коли зачинили ся двері церковні, і всі козаки й добровольці зібрались на невеличкім пляцу біля цвинтаря, а жонота стала поштиво півколом геть осторонь, то сотник, Михайло Завістний, зняв шапку перед своєю батавою і до неї обернув ся тихою мовою:

— Панове, товариші-громадо! Дозвольте до вас слово держати!

— Держи, держи, батьку, ми слухати тебе раді! — відповіли всі разом, уклонивши ся пану сотнику, та й насунули шапки на ба́кір.

— До сеї пори у цім за́тишку наших жінок і сестер боронив Господь від нещастя; але воля божа прийшла і покли́кала вона нас і наших кревних пїлком постраждати за діло велике і постраждать до кінця. Двадцять тисяч що найкращого польского війська, під гетьманством Потоцького і Лянцкоронського стоїть за пів милї; пан Яскульский і пройда, і зух, вилазив по Бахчисараю і Цареграду, закупив башів і султана та й приволік сюди Татарву — на грабіжі наших дібр, на ґвалти й знущання над нашими сестрами і жінками, і сьвятій нашій грецькій вірі на поглум, пригнав сорок тисяч невірних поганців і всї оті ворожі потуги накерував воєвода Чарнецький на нашу горстку нещасну, аби добуть свою спадщину, орлине Чарнецьких гніздо.

— Так, так, — підміцнив сивобородий дїдусь, — учора ми добули язика; се його непохибне жаданнє: сїсти знову у цьому гніздї і розносити по околицях на хрещений люд жах.

— Ще-б то не так, коли он геть надокола, мов вовчі зграї, розлїзались загони татарські, — додав хорунжий.

— Знати наважились вони, — вів далї сотник, — або перерізати нас всїх до єдиного, або забрати, як бидло, живцем: нас — під червону таволгу, на неволю і каторгу до ґалєр, а жінок, і дочок, і сестер — на всесьвітній глум, на поругу... і се моя перша річ.

— Не дамо ся собакам живцем! — покрикнула громада: — Хіба через наш труп переступлять поганці!

— Не віддавайте, братцї, дешево псам і козачого, білого тїла, а візьміть з наших напасників добру цїну, — прошамкав по старечому сивий кобзар, обводячи незрячими очима юрбу.

— Дорого, дїду, заплатять! — зухвально покрикнув хорунжий і юрба відповіла на те ухваленим гоміром.

Катря горяче пригорнула Орисю, а та тихо сказала: „Добрий козак".

— Слухайте-ж, панове, мою другу річ, — знову почав сотник і тиша запанувала: — Чотири днї тому назад від славного нашого полковника Богуна, продовж йому Господи вік — відібрав я наказа, щоби ми, на злучай на́паду на нас сил ворожих, затримали їх тут в „шерміцерії" на скільки мога, аби тим дати пану полковнику час діждати ся підмоги у Барі. Так як, на вашу думку, панове, чи надовго здолаємо ми затримати злочинців?

— А що-ж, пане сотнику? — спитав середнього віку, покарбований шрамами лицар, весь голений, з самим лишень оселедцем, закрученим за єдине вухо зухвально: — А скільки приходить ся на козака тієї погані?

— Та голів двісті на християнську душу... — відповів сотник.

— Гм! Не дуже багато! — зареготавсь оселедець: — Коли в добрий час, та на добру руку, так наш брат порішив би до обідньої доби таку купу; ну, а щоб їм подолати одну душу козачу, то тра часу днїв зо три, або й чотири, — не менче... чи так, братцї?

— Так, так! — відізвались деякі весело, — а такого убгати, як ти, то й тижня мало!

— Так, стало буть, панове, на тому й стоїмо. щоб затримати їх тут, та і квіта, — по моєму, хоч навіть на тиждень, а вмирати, братцї, козакам не диковина, — сказав сотник і надів на голову високу смушеву шапку з червоним верхом і кутасом.

— Даймо, — вставив старий козарлюга, — що настоящє, поправдї сказати, умирати ще я не вмирав, а для того я й не можу сказати, що воно за диковина? Жартами шуткував з смертю не раз, а щоб зовсїм умерти, то ще не доводилось .. Ну, та це пусте, — спробувать можна.

— Тим паче, — додав сивий дїд, — що доведеть ся тільки раз на віку скуштувать того меду!

Всї засьміяли ся і якось весело підбадьорились.

— Так слухайте-ж мого наказу, — сказав сотник, і все козацтво мовчки, покірливо поздіймало шапки. — Всїми своїми потугами, на скільки в нас є, ми засядемо в пригородї: там всякого припасу до схочу. З правого боку у нас непролазний ставок, з лївого — невилазне провалє, а просто добре окопище з гаківницями та гарматами; відтіля нас і зубами не витягнуть: прохід до валів і вузкий і занадто довгий; їм розвернути своїх потуг буде нїде, а ми їх потроху і почнемо лущити та локшити... потіха вийде, та й годї!

— Так, пане сотнику, добре ти розумом кинув!

— На що й красче! — підміцнили чуприни.

— Ну, а коли нас, по божому по́пуску, з тієї позиції вибють, то ми перейдемо у містечко, і тут хочай труднїще нам відбивати ся буде, про те ще днїв зо два, чи зо три продержимось...

— Чого не продержатись? Продержимось! — підкреслив молодий хорунжий, що́ вже на новому держалї здіймав хоругов.

— А що до замку, — то ми його лишимо на дїтий, на дїдів, та на жоноту, — провадив сотник: — Доки ми будемо кришить ворогів, та й вони допомагати муть нам з високих бійниць, а коли ми всї поснемо сном козацьким, то наші сестри й подружжя продержуть ще замок днїв з пару, бо він і сам по собі недосяжен. А коли нарештї увірветь ся в середину ворог, то вони з'уміють не датись у руки живцем і не попустять наших сьвятинь на поругу!

— Не дамо ся живцем! — покрикнула грізно жонота.

— З'уміємо вмерти, — відказала відважно Орися, виступаючи наперед, — і сьвятинї нашої в руки поганців не кинемо.

— Батькова дочка! — зауважив кобзар.

— Ну, попрощайте ся хто з ким хутко, по козацьки і гайда у пригород, в шанцї: того і гляди, що голомозі захотять нас навідати.

Юрба заколивалась; намітки помішались з шапками, хустки і стрічки з шликами; стихло все і тільки вчувались то поцїлунки гарячі, то обійми міцні, то зітхання; але жаден стогін, жадне риданнє не вразило завзятців, і хіба по крадькома, на чиїх-не-чиїх чорних, молодих та яскравих очах набігла була сльоза неслухняна, та й та зронила ся безгучно на землю...

Сотник Завістний протер очі, поправив вуса і обняв гаряче свою одиницю, свою останню на життї втіху — Орисю.

— Прощай, доню! — промовляв він переривчастим голосом, — ти знаєш... як тебе я люблю... нїхто, як Бог... Його воля! А от, памятай, що покійну матїр твою один пан, що на́їздом мій хутір спалив, хотїв був до себе узяти... Дак вона сокирою йому голову провалила; побояли ся приступити до неї надвірні, та й спалили з хатою разом.

— Памятаю, батьку, — велебно відповіла Орися: — За мене не счервонїєш ти, вір!

*

Сотник ще раз пригорнув свою доню до серця і хапливим кроком попрямував просто до брами, крикнувши всім:

— Пора! За мною!

І всі, насунувши аж на очі шапки, рушили мовчки до брами; насовувалась на землю смеркова мла і в пітьмі тій ледве, ледве було запримітити, як одноміро коливали ся списи й шапки, і як довжелезна многоголова потвора, немов бачний той змій, вповзала у браму широку.

Орися стояла довго і нерухомо край скелї, втопивши в холодне, беззоряне небо свої допитливі очі; але воно було невідмовне, глухе; чорна хмара грізно здіймалась зі сходу і в неосяжній пітьмі миготїли лишень блискавиці далеких пожарищ...

[Далї буде].

Під калиною.

Нічка тиха Україну
Одвідать прийшла,
У садочок до калини
Гостий привела.

Стояв козак з дївчиною:
„Ох, каже, біда!
Люблю тебе, як рибоньку
Холодна вода“.

Усьміхнулась дївчинонька:
— „Чом не буть біді,
Коли кипить дурне серце
В холодній водї“.

Одмовляє козаченько:
„Ой як же не буть,
Коли твої карі очи
І в водї печуть“.

Розсердилась дївчинонька:
— „Прибріхувать звик!
Нехай тобі тричі сяде
Тїпун на язик“.

Моргнув вусом козаченько:
„Ох, лихо моє!
А я-ж думав, серце буде
На віки твоє“.

Одказала дївчинонька:
— „Ось годї тобі!
Тогдї буде, як виросте
Гарбуз на вербі“.

Засьміяв ся козак жвавий:
„Знайду щó зробить!
Перекинусь вітром буйним —
Гарбуз полетить“.

Одрізала дївчинонька:
— „А, тобі напасть!
Хто шуткуючи кохає,
Бог щастя не дасть“...

Засмутив ся козаченько:
„Не слїд так казать
Пошли, Боже, нам з тобою
На рушничку стать“.

Замовчала дївчинонька
І козак замовк...
Потім... глянули... схилились...
І тихенько чмок...

Обняв любо дївчиноньку
Козак молодий;
„От се, каже, краще буде,
Нїж гарбуз дурний!

Засьміялась дївчинонька:
— „Не будь брехуном!
Коли любиш, люби серцем,
А не язиком“.

Леонїд Глїбів.

ПІДПАЛ.

Оповіданнє Василя Чайченка.

I.

Уся сїмя Семенова Коломийцева ще спала; коли враз почув ся крик голосний:

— Уставайте! Горимо! Горимо!

Молодший з двох синів Семенових, Грицько, почув той крик перший і зірвав ся з долївки, де спав.

— Лукіє, уставай! Чуєш! — почав він жінку будити.

Та, — йому на диво, — жінки не було там, де вона лягла з вечора.

Нїколи було Грицькови про те думати, чого се її нема. Він, штовхаючи та сїпаючи, збудив брата та батька та й вискочив з хати, кричучи:

— Уставайте! Горимо!

Сьогодня сьвято було, — тим ото, хоч уже й свитало, а Семенова сїмя ще спала. Як вискочив Грицько, то перше, що він уздрів при сїрому півсьвітї ранковому осїнньому, — то була жінка його, щó стояла затого біля дверий.

— Горить! — крикнула вона і показала рукою.

Грицько глянув і побачив, що на маненькому хлївчикови поблизу хати вже вихоплювало ся знід стріхи полумя. І тієї-ж митї помітив він, що якийсь чоловік утїкав від їх двору геть до слободи. Їх хата стояла сама собі на край села, і від неї до слободи було з гони. Отим-о порожнїм місцем і тїкав чоловік і здав ся він Грицькови по знаку. Він і хотїв був кинути ся слїдком за ім, та полумя на хлївчикови дужче вибухнуло, так він і метнувсь до колодязя, гукнувши:

— Ратуйте, хто в Бога вірує!

Тим часом з хати повибігали Семен з жінкою, старший син Іван, невістка, його жінка, та двоє-троє дїтвори. Жінки й дїти зараз почали тужити та кричати: „Ратуйте!“ Не могли того сусїди не почути, і вже за малу годину увесь двір Семенів був повен людий. Люди ті кричали, метушились, витягали воду з колодязя, носили її відрами, ростягали той хлївчик, щó горів, та поливали його водою, а дві жінки, — у їх сили вдвоє побільшало з ляку, — вже викочували з хати високі на колесах скринї. Серед усього того розруху впала Грицькови у вічи жінчина постать. Лукія не пособляла нї виносить ся, нї гасити; вона стояла, прихилившись до стїни, притиснувши руки до грудий. Грицько, біжучи з відром від колодязя, підбіг до неї. Вона була як біль біла, очи — мов у божевільної.

— А чого стоїш? — скрикнув Грицько, — берись пособляти!

Він побіг далї, а вона й не ворухнула ся і все стояла раз-у-раз здрігаючись та біла-біла. Вона дивила ся туди, де горіло, та тільки нїчого мабуть не бачила: її трусила пропасниця, що не давала їй анї бачити, анї розуміти.

Тим часом Семенова сїмя та сусїди встигли вже розтягти маненький хлївчик, не давши вогневи перейти на хату. Двоєтроє ще уважно переглядали та поливали поростягану пригорілу солому та дерево, боячись, щоб не заховалась деяка искра. Инші вже тільки дивили ся на це і балакали про те, з чого це воно стало ся.

— Та, звісно, з чого стало ся, — підпалив хтось та й годї! — казав один.

— А ти знаєш? — сперечав ся хтось.

— Вже-ж знаю! Усї-ж спали в хатї і дївчини нема, щоб у повітцї спала. Як би був наймит, то той міг-би циґаркою підпалити, а то й наймита нема. Видимо, що чуже підпалило.

— Та я його й бачив, отого палїя! — озвав ся Грицько. — Тільки я вискочив, а він просто від нашої хати біжить на слободу. Я й хотїв гнати ся за їм, так і вогню-ж не кинеш. І такий він наче мінї по знаку.

— А на кого він скидаєть ся? — запитав ся в Грицька урядник, — він жив недалеко, то вже й прийшов на пожежу.

— Та хто його зна... так не вгадаєш... — вагав ся Грицько.

— Ну, а в чому він був? — допитувавсь урядник.

— Та він у чумарцї був і без шапки.

— Без шапки? — озвав ся один з людий? — Стривай лиш! Оце чую я, кричить щось: Ратуйте, хто в Бога вірує! А я вже став і був у дворі. Кинув ся я на вулицю, коли дивлюсь, — аж проз мене біжить якийсь чоловік у чумарцї і без шапки. І біжить так з вашого боку. І мінї наче по знаку здавсь.

— Ну, а хто-ж то? — спитавсь знову урядник.

— Та хто його зна... Не вгадаєш сказати — а може й не воно?

— Ну та вже як там тобі здалось, так і кажи.

— Та здалось так, наче на Андрія Тищенка скидаєть ся, а в тім хто й зна...

— На Андрія Тищенка? Ну, се такий парубок, що він того не зробить. — сказав хтось.

— Хто його зна — не вгадаєш... якось непевно зауважив чоловік, щó бачив тїкача. — Усякого буває...

— Ви кажете, що Андрій Тищенко? — забалакав до його Грицько. — От же й мінї так здало ся.. — І Грицько через віщось несамохіть повернув ся на той бік, де стояла жінка.

— Та хто у вас перший побачив це? — спитавсь урядник.

— Я перший почув, що кричало: Горимо! — почав росказувати Грицько. — А хто саме кричав, — того до пуття не розібрав. Вискочив я з хати, дивлюсь, — моя жінка стоїть серед двору і кричить: Горимо! Мабуть же вона перша й побачила.

— Та йди-ж, коли тобі кажуть! — уже крикнув урядник і, не діждавшись поки вона прийде, сам підійшов до неї. Люди й собі потовпились ближче до молодиці.

— А ну скажи: ти перша побачила, що горить? — почав урядник.

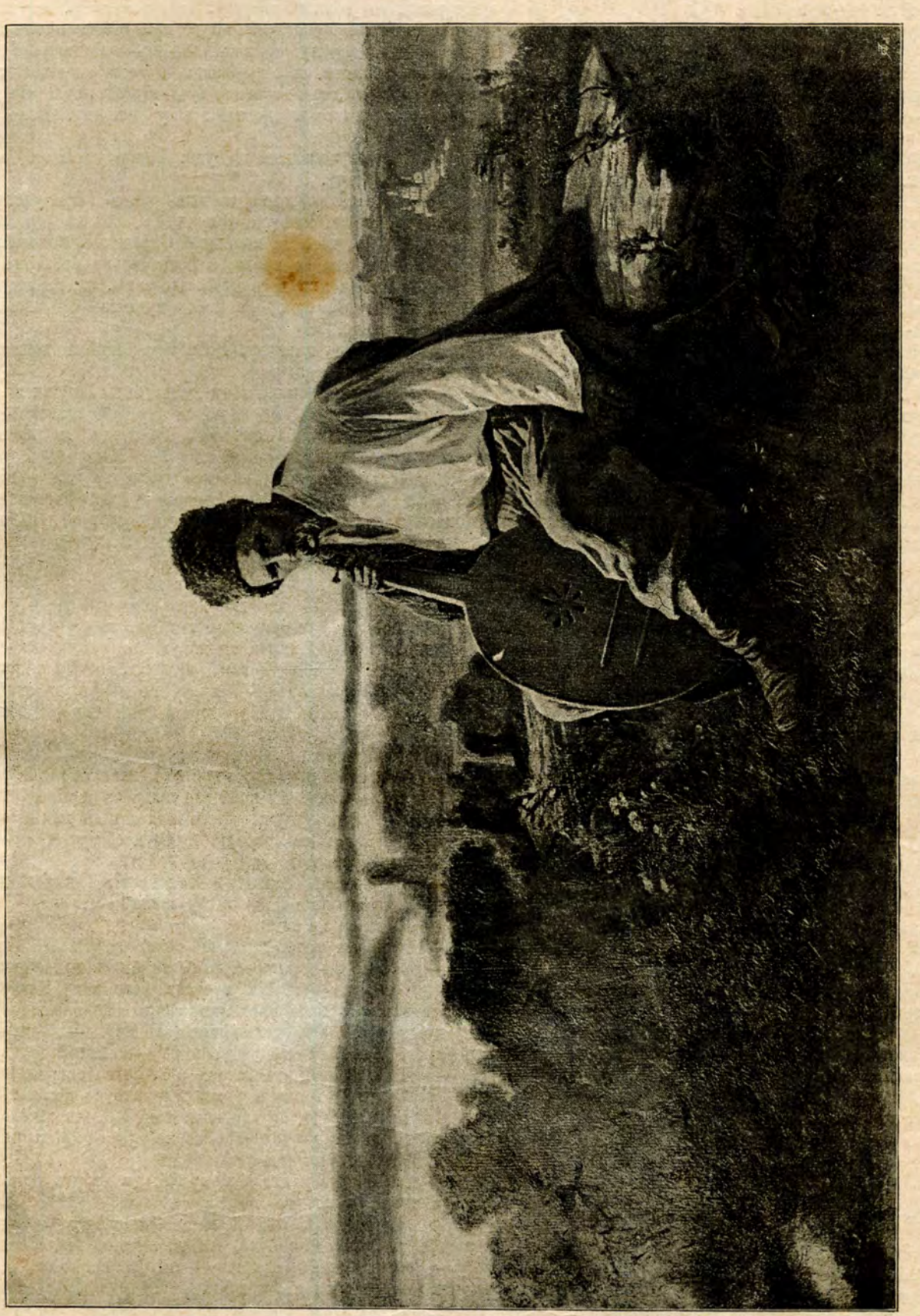

Тарас Шевченко з бандурою над Дніпром. [З образу К. Трутовського].
[Власність Алек. Петр. Бахрушина з Москви].

— А де-ж твоя жінка? — сказав урядник. — Ось ми її спитаємо ся.

— А он вона! — показав хтось з людий на Лукію, що́ й досі ще стояла, прихилившись до стіни.

— А йди лиш сюди! — махнув їй рукою урядник.

Лукія не поворухнулась.

Побачивши, що всі на неї дивлють ся, почувши, що в неї питають ся, Лукія враз мов би прокинулась зо сну; але відмовити змогла аж як удруге урядник спитав ся:

— Я... — вимовила вона, силкуючи ся спокійною бути, а сама вся тремтючи.

— Ну, то й що-ж ти саме побачила? Як ти побачила? Як воно було? — розпитувавсь урядник.

— А це що? — скрикнув несподівано один чоловік, з тих, що́ обгорілу солому розкопували та поливали: він звідти хустку жіночу витяг і показав її усім.

— Хустка! хустка жіноча! — загомоніли округи.

— Чи ти ба! а чия-ж це?

— Та се Лукіїна! — скрикнула старша Семенова невістка.

— А й справді наче її, — згодила ся її свекруха.

— А дай лиш сюди! — сказав урядник і взяв хустку. — А ну, кажи, — вдав ся він до Лукії, — твоя оце хустка?

— Се... се не моя хустка... — ледві вимовила вона.

— Не твоя? А чого-ж твої кажуть, що се твоя? — наполегав урядник.

— Не знаю... може й моя... плутала молодиця.

— А коли твоя, то як же вона сюди потрапила? га? — допитувавсь урядник.

Лукія мовчала. Все її бліде обличчє з чорними очима, що́ дивили ся якось півбезнадійно, півблагаючи, з тонкими тремтячими губами, виявляло велику борню душевну.

— Та кажи-ж! — підгонив урядник.

— Я... — почала молодиця і спинилась, мов щось їй горло відразу здавило; та вона перемогла себе і почала казати далі: — Я... сама підпалила хату... у двох з Андрієм Тищенком... а хустку пустила...

Усі відразу стихли. Он воно що! Про Андрія та про Лукію усі знали. З їми трапилось таке, як звичайно трапляєть ся. Вони покохались, а батько думав інакше і віддав Лукію за нелюба Грицька. Вона прожила з чоловіком з кінця зими до осени, та й зостала ся чужа і чоловікови і усій його сімї. Весела та жвава колись, — стихла вона тепер. Хоч як сверкруха або старша невістка дошкуляла, — вона все мовчала. А тепер ось виходило, що мовчучи ховала вона у душі далеко більш, ніж люди думали.

— Ти підпалила? Ти? — спитавсь дивуючись урядник. — А на що-ж ти се зробила?

— На те... на те, що мінї життя нема... що сьвіт вони мінї завязали — хай же й вони знають горе! Спалити їх хотїла!

Усе це вона зато́го ви́крикнула голосом, що раз-у-раз їй перехоплював ся, а тодї знесилївши, після усього, що витерпіла, з цього останнього вибуху, вона відразу впала на приспу, затулила ся руками та так і занїміла.

— Візьми її у волость, — там допитувати му! — звелїв урядник сотському. — Та й по того, по Андрія, треба послати.

Сотський підійшов до молодицї і торкнув ся їй до плеча.

— Ходїм, Лукіє!

Вона, здавало ся, не чула.

— Чуєш, ходїм! — і він штовхнув її дужче.

Вона підвела голову від рук і повагом устала. З обличчя вона була мов зовсїм спокійна.

— То й ходїм! — якось затого весело сказала вона, устала й сама перша пішла.

Люди мовчки дивили ся на все це і вже аж як Лукія відійшла далеченько, почали люди потроху гомоніти: усіх те, що скоїло ся, вразило, усі по своєму силкували ся його вияснити. Тільки Грицько нїчого не казав. Мовчки та непорушно він стояв і дививсь у слїд жінцї..

II.

А Лукію привели до волости і, поки слїдство, посадили в холодну. Молодиця не довго просидїла сама у тій темній комірчинї. Трохи бо згодом двері в холодну відчинили ся і туди упхнуто нового рештанта. То був Андрій. Ледві вздріла його Лукія, вискочила з темного кутка, де сидїла і кинулась йому назустріч. Вона вхопила його за руку і потягла у той темний куток. Там нїхто не міг їх побачити крізь ту невеличку дірочку, що́ була прорубана в стїнї з холодної в сїни і що ставала замість вікна у рештарнї. Та й дивитись не було кому, бо усї зараз повиходили з сїний, скоро замкнули холодну. І сидючи в темряві, пригорнувшись до Андрія, почала вона палко, але пошепки, щоб хто не почув:

— Любий, соколе мій, — ох як страшно було! Як я бояла ся, що хата займеть ся, що не поспіють вчасно погасити. А потім — ох!

Вона вхопила ся руками за голову та зараз спустила їх і казала далї:

— Вони таки знайшли хустку, що я там кинула, — так я й думала, що вона не згорить. Вже й не знаю, звідки в мене та сила взяла ся сказати, що се я з тобою підпалила. Ой Боже! скільки сорому, скільки ганьби — підпалила!

Вона спинила ся з зру́шення, а може сподіваючи ся від його якого слова, що додавало-б їй відваги. Але він мовчав, сидючи непорушно та дивлючись у темряву. Вона почала знову:

— Та вже найважче відбули. Тепер уже що буде, а нас нїхто не розлучить.

І вона обняла Андрія за шию рукою і притулилась щокою до його щоки. Він усе мовчав.

— Милий, чого ти мовчиш? Скажи що, повесели мене!

Він помовчав ще трохи, а потім почав повагом:

— Та нема чим веселити... Не знаю, чи гаразд ми зробили?... Бо воно-ж гріх! Та й сорому скільки зазнали та ще й більш зазнаємо.

Він змовк на хвилину. Вона теж мовчала, дожидаючись, що він ще казати ме.

— Це воно тільки казати легко було так, як ми казали: відтерпіли та й край! Як би тїлом терпіти, то воно-б нїчого. А то-ж сорома, ганьби скільки! То люди, як люди були, а тепер острожники, каторжні якісь.

Де далї він казав, вона все дужче та дужче відхиляла своє обличчє від його і врешті зовсїм пустила його шию. Вона обхопила руками свої колїна, так стиснувши пальцї, що вони аж затріщали, і сказала:

— А ти-ж не так тодї казав!

— Еге... тодї... — почав був він.

— Стрівай! — не дала вона йому казати, — стрівай! Ти тодї казав, що любиш мене так, що хоч і в Сибір ладен піти аби зо мною. А потім ти почув, як Іван Омельченко, що його за підпал у Сибір заслано, прислав листа і в йому писав, що йому там гарно жити, — як ти це почув, то сказав: От як би й нас туди заслано — жили-б ми там у двох добре. Адже так ти казав? Так?

Він кивнув головою, що так.

— Ну, ото й почали ми про се думати та розпитувати ся. Ти-ж сам і довідавсь, що коли нас зашлють повішно, так мене з чоловіком тут розлучуть, а там звінчати ся нам можна буде. Тодї ми й наважили се зробити. Адже-ж се так, так, — кажи! — і вона вхопила його за руку.

— Та що там балакати? Хай і так. Так тодї думав.

— А тепер уже й не так думаєш?

— А тепер не так.

— А як же тепер?

— А так, що краще було-б, як би сього не робити.

— Отак-о! — Лукія пустила його руку і встала. Не сходючи з місця, вона прихилила ся до стїни, а він усе сидїв у кутку коло її ніг, похнюпивши голову. — Чому-ж би то було краще, як-би сього не робити? — спитала ся вона.

— Та я-ж тобі вже казав. Хіба легко острожником, палієм ізробити ся? І яке вже там щастє буде після цього!

— А ти хіба цього не знав тодї ще, як нїчого не робило ся? Чом же ти тодї про се не думав? Чом ти тодї не лякавсь його так, як тепер?

— Хіба я не думав? Я думав, та мабуть одно — думати, а инше — робити.

— Та ти-ж нїчого й не робив! Адже я підпалила, а з тебе тільки й дїла було, що побіг, щоб люди бачили.

— Не що-ж бо то й що — нїчого не робив, а ганьбу терпіти доводить ся нї за що!

— Нї за що? Андрію, серце, а я-ж? Адже й я для тебе свою честь згубила, свою добру славу стоптала! Адже й я для тебе сибірною, острожницею роблю ся.

У голосї в неї чути вже було благанне та він не помічав того, або не хотїв помічати. Дуже вже гостро вразила його та ганьба, що зазнав він, ідучи рештантом по рідному селї, ховаючи свої очи від поглядів людських. Та ще й за таке

ділo! Підпал — адже це найгидчійше ділo — усі так кажуть і він сам знає, що цьому правда. І він те зробив! І як воно стало ся, як він міг це зробити!

Так вони любили ся! Сувора воля батькова розбила їх щастє. Та їм не хотїло ся, вони не могли його зректи ся. Спершу вони не стрівали ся таки довгенько, а потім почали ся здебільшого випадкові сумні зустрічі, короткі, на кільки хвилин, в яких суточках на вулиці або де в садку. Але одного разу їм пощастило побалакати на самоті. Спинюване почуванне спалахнуло знову з усеї сили: вони не могли кинути надію жити колись укупі, почуванне штовхало їх бороти ся за се і здобути його хоч як дорого. І отут-о вперше й виникла божевільна думка: зробити яке злочинъство, щоб за його їх заслано і можна було їм подружити ся.

Не легенька була їм обом ця думка! Не легко було думати їм про ганьбу тую, що мало ся їм відбути, про розлуку з рідним краєм! І спершу вони були облишили цю думку.

Але потім, в самотні часи, вона з'являла ся знову кожному з їх і вабила їх облудною мрією: оце ваше щастє, отак-о ви зможете його здобути! Хіба щастє то така мала річ, що за його не варто відтерпіти. І що ви губите, це зробивши? Андрій злидар, чужий наймит, йому на те хазяйство ще збивать ся треба. Хіба не однаково, що там се робити, що тут? Звісно, тут зоставали ся рідні, люблені люди, та в їх обох не було найрідиїйшої, найлюбленїйшої людини, що з нею найважче розлучити ся, — у їх обох не було матерів. Андрій був зовсїм сирота, а в Лукії був самий батько, той батько, що завязав їй сьвіт, занапастив літа молоді. І нестерпучо-тяжкі були їй сї літа: чоловік — і так їй нелюбий — уже починав дуже її бити, свекруха не вгаваючи гризла.

— Міні так, що хоч і втопить ся! — казала Лукія, — або втечу звідси — хоч як утекти, аби втекти. Або втоплюсь!

І вони зважились...

Еге, але тепер він бачить, що поспішивсь, що дуже вже він поняв віри облудній мрії, помилив ся і тільки себе занапастив.

Та й їй-ж! — щось наче сказало йому в душі. Бо-ж твоя се думка була! Звісно, Лукія з усеї сили вхопила ся за неї, вона пособляла йому зважити ся на се, вона навіть і зробила це сама, — та без його вона цього не зробила-б — на се треба було необхідно, щоб він згодив ся, щоб і він того забажав — і він бажав його. То він і її занапастив!

Та чого-ж він її, а не вона його? Адже-ж як-би її не було, то нїщо таке не впало-б йому на думку. А вона нагадувала йому цю думку, вона роспалювала його зважитись, вона мов штовхала його. І усе це, усе ця ганьба — від неї — через неї він занапастив своє життє! Він почував, що в його вже затого нема кохання до неї, а є зовсїм инше, зле почуванне...

Лукія мовчка біля його стояла. Думки мішма йшли у неї в голові, вона почувала тільки, що нове страшне лихо от-от упаде їй на голову. Як батько неласкавий за нелюба присилував її піти, — то було перше страшне її нещастє. Та тоді ще надія у неї в серці не вмирала: почувалась бідолашна, що ще є щось, що за його вхопити ся можна і жити за для його. Се щось, — то було її зганьблене, затоптане примусом, але і досї таке, як і перш, палке й чисте кохання до Андрія і його кохання до неї. А тепер? Тепер оце нещастє незмірно страшнїйше, незмірно гірше за перше. Все вже вона згубила: волю, честь, рідних та подруг, бо з їми її розлучуть, — усе, усе згубила, тільки Андрій та кохання його їй зоставало ся, те кохання, що задля його вона на все лихо пішла. А тепер і він... Коли те правда все, що він каже, коли те все не так тільки, на мить, з серця казано, — то й його вона губить! Що їй по цьому в життї?

— Андрію! голубе! а що-ж ти зо мною зробив? — скрикнула вона і не сївши, а впавши до долу, вона припала до його, обхопивши його руками.

Але він стиха відсунув її.

— Тихше а то ще почують, — сказав він зимно, устав і відійшов у инший куток.

III.

Пішло слїдство, допити та передопити. Після доброго першого допиту слїдчий, що на село приїхав, зважився кинути Лукію та Андрія на волі. Поки суд, повинна була Лукія у свого чоловіка жити.

Тяжке було їй це житте! По всяк час-годиночку знала вона й чула, що зробила вона зло тим людям, з якими жити має. Зло те мусїло їх навіки розлучити, та їх ще поки не розлучено, то й було се важко вельми і їй, і людям тим. Вони мов боялись її, мов обходили її, найбільш чоловік. Як-би він бив її, — може-б їй було се лекше, може-б ота кривда, отой біль придавлював-би у душі в неї думку про те, що вона винна перед їм та перед його сїмєю. Та нїхто її не займав, усї тільки обходили її мов щось нелюдське. І оце-о й було найважче.

А тут ще Андрій! Відколи вона балакала з їм тоді, у холодній, — вона бачила його тільки на мить, на допитах та раз на вулиці зустріла. Вони нїчого одне одному не сказали, але-ж Лукія почувала, що його серце від неї відвернулось.

Так! Але вона не хотїла, не могла тому віри няти, щоб він зовсїм занехав її! Вона жила ще однією нерозумною надією. Вона сподївала ся, що все це може ще й перемінить ся — уся ця справа — вона сама так складеть ся, що Андрій до неї, до Лукії вернеть ся. Адже воно вже зробило ся, його не переробиш і хоч як, а їх зашлють. І певна вона була чомусь, що зашлють їх невідмінно в одно місце. І тоді, як вона таки буде з їм, — тоді його серце знову цїлком прихилить ся до неї, — так уже воно все складеть ся, що примусить Андрія до цього. Бідолашна! Вона забувала, що силою не вернеш почуванне, коли вже воно вмерло, і голубила сю мрію і жила нею і нетерпляче дожидала ся суда.

Ото й прийшов той суд, ото вже вона у містї, і салдати уводють її у величезну сьвітлицю, людий повну. Спершу вона не розбирає нїчого, вона не знає, що се за люди, чого се їх тут стільки назбирало ся. Невже це всї її судити муть? Вона силкуєть ся розібрати се і потроху догадуєть ся, що ото судді, а ото люди, що прийшли подивитись, як її судити муть. Вона та Андрій сидять на одному ослонї. Він блїдий і не дивить ся на неї, вона вся тремтить, дожидаючись, що ось-ось зараз знати ме вона, яка її доля.

Щось читають — вона там нїчого не розбирає, тільки почуває, що раз-у-раз там її та Андрія згадують. Потім про щось її питають, — вона відмовляє затого навмання, бо й це погано розуміє. Вона тільки каже, що винна вона, що підпалила удвох з Андрієм, вона уперто обстоює за те, що удвох з їм, що він теж винний. А він... він каже, що ні!..

Як почула вона те вперше, ледві вдержати ся змогла, щоб не скрикнути з болю, що їй серце пройняв... Та вона перемоглась і зважилась бороти ся з їм, зважила ся здобути його собі.

Він каже, що нїчого не зна, що він тільки йшов проз двір та й побачив, як Лукія щось там робила коло хлївця, а він не біг звідти, тільки йшов.

Вона силкуєть ся показати його брехню, розказує, як вони попереду змовляли ся, як прийшли удвох і як зробили. Вона тільки не каже, на що вони це зробили, свою мету не показує. Як питають її про це, вона або мовчить, або каже, що зробили вони те, щоб помстити ся над її свекром та над її чоловіком за те, що вони їх, Андрія та Лукію розрізнили, не дали їм звінчати ся. Вона не хоче, щоб судді знали про те, на що вони це зробили, боїть ся — бо тоді стануть їй вони, ті судді, на перешкоді, зашлють Андрія нарізно від неї.

Починають сьвідків питати. Сьвідки плутають, не розбереш до пуття з їх оповіді, як воно саме було. Та все-ж з того, що вони кажуть, виходить так, що й справді Андрій у тому ділї був. Вона дослухаєть ся до кожного словечка, що його сьвідки, люди з її слободи, кажуть і радіє, як тиї слова сприяють їй. Еге, вона подужує, Андрій винний буде.

І тоді їй відразу страшенно схотїло ся, так, що не сила перемогти ся, схотїло ся почути від Андрія хоч одно ласкаве слово, хоч один неворожий погляд його піймати. Вона стиха торкаєть ся рукою до його руки. Він повертаєть ся і мить дивить ся на неї чи то дивуючись, чи то мов обороняючись від неї — дивить ся так, як на ворога, що з їм бороти ся має. Вона відразу схиляєть ся, як прибита.

Вона починає розуміти, що силоміць себе любити не примусиш; вона зрозуміла, що він до неї ніколи, ніколи не вернеть ся! То що-ж їй робити? Нащо їй бороти ся? Хоч би і в одно місце їх заслали, — однак вони й там чужі одне одному будуть. На що-ж тепер бороти ся, добувати ся того, з чого ніякого пуття не буде?

Та на що-ж він бреше! На що він зрікаєть ся її і дїла того, що вдвох його роблено? Ніколи-б вона так не зробила, ніколи! А він зробив, — хай же йому за се кара буде, хай і йому така доля, як і їй буде!

І несподївано инше почуваннє оживати, зростати у намучених її грудях почало. Адже вона любила його, вона, його ще й тепер любить, хоч він і робить так. То люблячи вона йому життє занапастить. Їй уже сьвіт заміжжям завязано було, а він ще міг-би щасливий бути, — та й може ще бути, — аби вернувсь до дому неосуджений. І що більш вона думала, то дужче та дужче брав її жаль живий, жаль уже не про себе, а про цього нещасливого, пригнїченого, — а все ще люблёного Андрія...

— Подсудимый Андрей Тищенко, что вы можете сказать въ свое оправданіе? — питаєть ся найстарший суддя.

І в той час, як суддя останні слова в присуді дочитує, важке придавлене риданнє розлягаєть ся по великій сьвітлиці. Усе на мить стихає: то припавши головою до поручат, ридає, все на сьвіті загубивши, присуджена до кари злочинниця...

1893.

ХВИЛЯ.

Цїлїсенький день залицяло ся Сонце до Хвилї морської, — та все таки не подаєть ся вродниця лукава: тільки що Сонце багате золотом щиро осипле її, зараз і зникне в морську глибочінь, вынесе перлів, вквітчаєть ся ними і котить ся гордо, сьмієть ся, од Сонця дари не приймає: „Я кращі сама“, каже, „маю!“ Даремне весь день закликало закохане Сонце до бережку Хвилю: з піском гаряченьким погратись, об камінь хмурний поплескатись — не слухала хвиля прудка, все далї втїкала у Море. Втомило ся Сонце, розгнївалось, все счервонїло, кинуло погляд сердитий в останнє на Хвилю й сховалось за пишну рожеву завісу.

З Шашкевичевого обходу: Караван з домовиною. [Фотографував проф. В. Шухевич].

Андрій устає і говорить тремтючим голосом:

— Та що, господа судді... не винен я... Це все набріхано... На що мінї таке страшне дїло робити? Я... ми...

Далї він плутає ще щось нерозбірне і сїдає.

Тепер і її про те саме суддя питає. Вона устає й мовчить спершу, не відразу каже. Та вона вже знає, що казати:

— Простїть, що я так казала. По дурному я на його сказала: усе я сама зробила, а він нїчого тут не винен, і він правду каже, а я на його з серця наказала, що він мене кинув...

Вона каже це голосно, затого спокійно і сїдає на своє місце, чуючи, як серед людий шепочуть:

— Яка уперта! Тільки тепер правду сказала.

Вона почуває на собі погляд Андріїв і повертаєть ся до його. Якось благаючи, як винний, він на неї дивить ся. Вона перемога себе і усьміхаєть ся до його ледві помітним останнїм усміхом — на довішнє прощаннє.

Присяжні не довго радють ся. Вони скоро вертають ся з рішенцем. Лукія Коломийцева — винна, Андрій Тищенко не виннй. Серед панів хтось заляскав у долонї. Суддя подзвонив і все стихло. Суд читає присуд: пустити на волю Андрія Тищенка, а Лукію Коломийцеву на Сибір заслати.

А Хвиля всьміхалась весела, румяна в танку подружок молодих, всї в купі до берегу йшли спочивати: віночки перлисті зняли, повбирались в одежу буденную на ніч і тихо балакали йдучи.

Аж ось, щось то стало ся Хвилї-вродницї: уся затремтїла, назад подала ся, головку схилила на плечі подруг.

— „Сестрице, чого ти, чого?“ — запитали вони клопотливо. І знов підвела ся високо вродливая Хвиля, закинула гордо головку і глянула сьміливо в вічи тому, хто сполохав її. А він, весь блїдий од кохання, палко вдивляв ся з високого неба у темнее море. Не здержала погляду Хвиля: уся затремтїла, уся загорілась тим сьвітом кохання й схилила головку свою соромливо. — „Чого ти, чого?“ — запитали здивовані сестри. Зітхнула лиш важко високими грудьми, всьміхнулась щасливо — враз догадали ся менчиї сестри, ласкаво і радісно стали вбирать молоду до вінця. Вдягла ся в шовкові зеленії шати, перлистим вінком уквітчалась, а милий усю її сріблом обсипав і шлях золотий простелив їй по темному Морю.

Іде вона, йде, все бистріше-хутнїше, все важче-палкіше зітхають високиї груди, і радісні сльози спадають на вид, і очи блещать од кохання. А милий покинув зірок-сьвітилок, покинув боярина-хмару, спішить-поспішає назустріч коханці, схилив ся над самеє море і манить до себе.

Оступили ся хвилі-дружки і одна лиш вона підняла ся, а Місяць обняв її сяйвом, у серце їй навіть заглянув, блескучими всю поцїлунками вкрив і тихо повів за собою. І Хвиля сьпівала, і Хвиля зітхала од щастя, не бачила краю веселому раю. Дружки-ж темноризі оддалю цїкаво й несьміливо йшли чередою...

Не вечор, не два нетерпляче коханцї чекали, поки то заздрісне Сонце засне і, веселі-щасливі, мерщій поспішали на любу розмову: зза гір ясний Місяць, а Хвиля з морського глибокого дна... Не день і не тиждень закохана Хвиля гуляє-сьпіває, од щастя ослїпла, не бачить, що милий уже не такий, як колись то: пізнїще й пізнїще виходить на небо, червоний та заспаний, наче з похмілля та дивить ся чудно так — криво... А Хвиля нїчого не знає, сьпіває, його дожидає до самої глупої ночи, вдягаєть ся пишно в парчу*) золоту та в білу перлистую піну — даремне! Не хоче дивити ся милий на пишну красу. І меркнуть парчевиї шати, і піна перлиста збігає з чола, а Хвиля все ходить, зітхає та погляду його шукає. І став одвертати ся Місяць од милої: стане собі над горою і що він там робить — не знає покинута Хвиля, хоч дивить ся пильно, гукає даремне! І стала питатись ревнивая Хвиля, чого він од неї тїкає, чого за горою шукає, чого він аж схуд і поблїд і не дивить ся в вічи — так Місяць всьміхнеть ся та скосу погляне тай піде, скривившись, за гору, а нї — так загорнеть ся в темную хмару. Раз колись Хвиля спіткала його [Море заснуло було і Хвиля собі задрімала під каменем сивим] — Місяць зза чорної хмари виставив срібниї роги і когось до себе манив — порвала ся в гору з питаннєм ревнивим гнївная Хвиля, а він і не глянув, пішов собі просто до скелї.

Погнала ся Хвиля за ним, а Місяць над скелею став, моргнув на коханку лукаво, сказав їй: „Прощай!“ — та й сховав ся за скелю високу. Розгнївалась Хвиля ревнива, одбігла назад, розігналась тай кинулась просто на скелю, розлучницю злую.

Розбилась краса водяная об камінь суворий, нїмий: віночок порвав ся, упав і розсипавсь, блескучиї шати померкли, зімялись, — слїзми залилась, заридала нещастна, в тузї назад повернула у море. Ласкаво горнули її сестрички і рибки втішали — даремне!

Сумна похожає по морю скривджена Хвиля; то зрадника свого клене, то знов єго поглядом ловить. Питала ся в вітра, а той тільки свище, питала в зірок, а вони лиш моргають на неї, а його немає-немає: десь зовсїм подав ся і зник він з високого неба.

Темна, похмура важкою ходою блукає по морю вагітная Хвиля; прийшла до каміння, вдарилась-впала на його і стогне, і бєть ся, і плаче... Вже треті півнї просьпівали, вже Віз покотивсь на край неба, як Хвиля дочку породила і — „Мрія“ — її нарекла.

Легенька, як піна, як місяшний промінь, ясна, як Хвиля, прудка-жартовлива, виїшла з обіймів матусї на берег плисковатий Мрія, а мати злегенька плискала, горнула дитину кохану, прибоєм гойдала та нишком навчала: „Лети, моя доню, лети та шукай того зрадника-батька ясного твого. Чаруй всїх красою своєю, відраду давай нещасливим, щасливих же грохи дратуй, жартуй з ними, тільки-ж злегенька, гляди, не знущай ся. Де-ж зрадника, доню, якого зобачиш — помсти ся за скривджених, доню! Мерщій замани до мене в обійми тяжкиї, — о, я їм всїм щиро оддячу за щирую кривду, якої навчились вони у свого різнолицого Місяця-пана! А його шукай, моя доню, повсюди, роби з ним що хочеш, тільки заклич його на суд, на розплату!“

Мрія простила ся з ненькою, тихо на крильцях легеньких туманних у гору звила ся і скрізь понесла ся над сьвітом, лїтає, дива́ виробляє: того причарує і тугу розважить, а иншого сном налякає страшним, иншому зіркою блисне, а тому весь розум туманом застелить — і бавить ся Мрія жартлива. Лїтала-лїтала по сьвіту і чує: зірки гомонять, що скоро вже вернеть ся в темну небесну країну Місяць ясний. Згадала дочка про скривджену матїр і вчуло ся їй, як стогне безщасна, прикута до дна. Зібрала всю злість, закуталась Мрія у темний холодний туман і летить вже назустріч батькови злому, що в хмарі довго чогось забарився-чепурить ся. Зорі аж нижуть очима повітрє, моргають, тремтять, коханця свого дожидають; і вітер притих: дожидає приказу, коли одхилити завісу. І ось розділилась завіса хмарна: молодий та блескучий, ласкавий та радісний в і н показав ся! Вклонили ся зорі, вклонились і — менші то зараз же зникли, як слуги пред паном, а старші остались: витають і любу розмову ведуть. Глянув у право, у лїво по небови Місяць, як добрий хозяїн [„Який же він зрадник? Який він лукавий, що мати казала?“ — думає Мрія], зирнув він у низ, де Мрія у сивий туман загорнулась, зирнув, усьміхнув ся ласкаво дочцї своїй рідній: веселкою сивий туман засияв, заблещав, наче срібний; і — злоба у Мрії, і память пропала: забула вона свою скривджену неньку — без руху, в нестямі дивилась-дивилась на милого батька і з нею усї, хто любив її досї, усї задивила ся вкупі на Місяць.

І Місяць почав наближатись до доньки, — гнав тумани, розсовував хмари пред ним буйний вітер, покірний його челядинець, а зорі ішли чередою за ним.

Тремтїла од щастя нїжная Мрія: „Не можу, не можу я вірити неньцї! Люблю тебе, батьку коханий!“ — шептала.

Тимчасом зітер, управившись в небі, пішов спочивати в долини, та, йдучи проз море, штовхнув попід боки дрімаючу Хвилю. Та кинулась раптом, завила, заплакала слїзми гіркими. І вітер, злякавшись, помчав ся од моря та над землею летючи, доніс і до Мрії плач її рідної неньки. Впала од жаху на землю нїжная Мрія і Місяць здивовано скрізь оглядав ся, де дїлось дитя його миле. А мати даремне під берегом плаче і бєть ся, даремне чекає дочки, що має їй звістку подати, що має їй дати відраду — помститись над зрадником бридким. А Мрія блукає весь день по печерях, по нетрях, по лїсї пустому, в руїнах забутих або між каміння над морем сховає задумане личко своє і чекає лиш ночи. Вечор настане — знов піднїмаєть ся Мрія у гору і хоче у батька спитати, на віщо він скривдив бідную неньку, та тільки що гляне з докором на тую красу — задивить ся мовчки, уся занїміє, не вчує як нічка промине, а ранок засяє — сльозою-росою розсиплеть ся Мрія, згадавши про матїр, що́ дурно чекає її, що́ в нетерплячці плеще об берег, що́ кличе-благає її, що́ стогне од муки, що грізно клене-проклинає.....

Днїпрова Чайка.

*) У теплих морях вода темної ночи сьвітить ся, як її ворухнеш; це прозиваєть ся фосфоресценцією або сьвіченнєм моря; буває більш в кінцї лїта в липнї і серпнї.

Нові поетичні твори С. Руданського.

III.*)

НА НЇМЦЇВ.

49.

Prosie się.

Розгуляв ся собі Нїмець
Давай їсти, пити,
Далї слугу закликає,
Свиню каже вбити.

А свиня лиш поросилась,
Жаль було творіння
Слуга й каже: „Szkoda, panie!
Bo prosie się świnia!“

Але Нїмець підхопив ся,
Надув ся як рабець:
— Co to, каже, że się prosi?
Żeby plakał, zabić! (1860).

*) Гл. Ч° 16 „Зорі“ 1893 р. на стор. 311.

50.

Каньовський і Радивил.

Раз Каньовський людоріз —
Звісная огида —
В Радивила задушив
Коханого жида.
Розгнївав ся Радивил,
Та й сказав щось то́му,
А той живо на коня,
Та до свого дому.

Набрав жидів цілий віз,
Загородив вила,
Сїв на верха та й везе
Аж до Радивила.
І висипав на дворі,
З воза як із міха,
А сам коні повернув,
Та й назад поїхав. (1860).

51.

Ratuj bracie.

Під повстання два панки
На коршмі гуляють,
Цюлюють ся, як брати,
Приязнь запивають.
Ото собі запили
І поцюлювались,
Але тільки Москалї,
В коршму увігнались,
Іден дриб через вікно,
Другого вхопили...
Сей бідняка і кричить:
„Ratuj, bracie mily!“
А той собі до лїска
Скілько сили дує,
Тілько крикнув сьому раз:
— Niech cię Bóg ratuje! (1860).

52.

Szukaj sensu.

Панок хоч женив ся —
В панну залюбив ся,
Ходить, єї губить...
А брат єї жвавий
Собі для забави
Жінку його любить...
Але раз рабоє
Здибались обоє...
Уже не без то́го...
Ото пан жонатий
Хоче кепкувати,
Каже до тамтого:
„Mam szabelkę ostre,
Kocham twoję siostrę!“
А той своє має:
— Mam szabelkę ostrę
Kocham twoją żonę!
Тому відвічає.
Жонатий притяв ся,
Раптом обізвав ся:
„Tu niema kadensu!“
А той усьміхнув ся,
Боком повернув ся:
— Szukaj, каже, sensu! (1860).

53.

Лист.

Їден дїдич мав у школах
Кохану дитину,
Ото раз до неї й пише:
„Милий ти, мій сину!
Як ти здоров — слава Богу,
А як добре вчиш ся —
То не візьме тебе дїдько,
Про те не жури ся.
Моя жінка, твоя мати
Без відома мого
Посилає на оріхи
Тобі золотого.
А я тобі посилаю
Старі нагавиці,
Зроби собі жупанину
З решткїв рукавиці.
Та учи ся, милий сину,
Та читай багато,
Бо ти дурнем зостанеш ся,
А я твоїм татом!“ (1860).

54.

Камінний Сьвятий.

Раз обходили Ляхи
Навкруги костьола,
Захопили хто що міг,
Носять наоколо.
Ото Мазур і собі
З набоженства свого
Перед себе захопив
З каміння сьвятого.
І аж крекче неборак,
А сьвятого носить,
Та щоб живо обійшли —
Пана Бога просить.
А тут йому на біду,
Тілько що ступають,
А навколо обійшли,
Знову починають.
Бачить Мазур, що нїяк
Справи не докаже,
Бух об землю тим сьвятим,
Та до нього й каже:
„Бувесь, каже, молодий,
То тодї носили,
А тепер ходи і сам,
Мінї не до сили!“ (1860).

V.

ПРИКАЗКИ НА СВОЇХ.

55.

Пан і Іван в дорозї.

Ізійшли ся пан з Іваном,
По сьвітї мандрують...
Разом їдять, розмовляють,
Разом і ночують...
На кождому через плечі
Висить по торбинї...
Лиш пан таки у чемерцї,
Іван у свитинї...
Ідуть вони дорогою
Стали ночувати...
Аж пан собі задумує
Хлопа ошука́ти...
Та й гово́рить до Івана:
„Знаєш що, Іване!
Годило ся-б попоїсти!...“
— Та що-ж? їжмо, пане!...
„Але знаєш що, Іване!
Починаймо з твої!
Як твоя буде порожня,
То тодї до мої!“
— Добре, пане! — Іван каже,
Зняв свою торбину...
На травицї зелененькій
Простелив свитину...
Попоїли таки добре;
Комара злушили...
Рано встали, до снїдання
Торбину кінчили.
Прийшов вечір. Знов у полї
Стали ночувати...
Вже панови свою торбу
Треба починати...
Але пан собі нї слова...
На землї лягає...
Кладе торбу під голови...
Хлопа замовляє...
„Щоби ти робив, Іване!
Пан зачав питати:
Як би тобі довело ся
Таке поле мати?...“
— А що-ж, пане, я орав би,
Хлїбом засївав би...
Та ходив би до Одесу,
Сїль і гроші мав би...
„А що я не так зробив би...
Пан почав казати:
Я казав би на сїм полї
Місто збудувати...
Там би в мене стояв палац...
Там під ряд крамницї...
Там перекупки з булками...
А тут дві різницї...
От тодї приходь, Іване,
В мене балювати!...“
— Ет, спасибі, Іван каже,
Лучче будем спати!...
Незабаром коло пана
Став Іван хропіти...
Незабаром коло нього
Став і пан сопіти...
Тільки що пан заснув добре,
Іван підійняв ся...
Та до панської торбини
І сам присотав ся...
То і курку, і печеню,
І кавалок кишки...
Все, що було у торбинї,
Стеребив до кришки...
Пробудив ся пан раненько...
Пронаща година!
Хоче їсти сїромаха,
Та пуста торбина...
Розбуджає він Івана
Та його й питає...
А Іван стисну́в плечима
Та й відповідає:
— А що-ж, пане, та-ж ви вчора
Місто́ будували...
Тут стояло дві різницї...
Там булки стояли...
А по містї, звісне дїло,
Собаки ходили....
То вони-ж то вашу торбу
Певне стеребили!
Посвистав пан по торбинї,
Нїчого дїяти!...
„Вставай, каже, вже, Іване!
Підем мандрувати...
Пішли вони, ідуть степом,
Тяженько зморились...
Аж на силу перед вечір
До села прибились...
Ідуть вони в коловорот...
Аж блука́є гуска..
Іван гуску та в торбину..
Є вже і заку́ска...
Бракувало тільки хати
Переночувати...
Але вони завернули
До пустої хати...
Прийшли собі, відпочили,
Гуску спорадили..
Спорадили, як годить ся,
У пїч посадили...
Аж пан знову замишляє
Хлопа ошука́ти...
Та й говорить: „Що-ж, Іване!
Ми лягаймо спати!..

Та кому із нас приснить ся
Кращая закýска...
То вже цїла тому завтра
Достаєть ся гуска!...“
— Та як спати, то і спати,
Нїчого дїяти! —
Постелив Іван свитину,
Та й лягає спати...
Серед ночі захропів пан,
Іван пробудив ся...
Із'їв собі цїлу гуску,
Та й знов положив ся...

Рано будить пан Івана
Та давай казати:
Як то Бог його до себе
Просив балювати..
Та якиї там потрави
Йому подавали...
Та як його всї сьвятиї
Їсти припрошали...
— А нї слова! — Іван каже,
Ваша правда, пане!
Я сам бачив, як ви їли
Якісь марципани...

Та дивлюсь, що не голодні,
Маєте закýску...
Та й сїв собі коло печі
Та й стерéбив гуску!...
„Чи то-ж правда? — пан питає,
Всю із'їв, Іване?“
— Та аби я так здоров був,
Як всю із'їв, пане! —
Димом здимів пан голодний,
А Іван озвав ся:
— Хтїв когось пан ошукáти,
Та й сам ошукав ся!... (1858).

[Далї буде].

ПО УКРАЇНІ.

II.*)

В ДАХНІВЦІ.

ЕТНОҐРАФІЧНІ І ЕКОНОМІЧНІ НАРИСИ З ЛЇТНЇХ ЗАМІТОК О. Я. КОНИСЬКОГО.

I.

Чи з вас, панове, знає хто Дахнівку? А ну-те, обзивайтесь. Мовчите! Виходить — не знаєте. Та й з якої-б вам речи знати її. Я й сам — признать ся до торішнього лїта — не знав про неї. Доводило ся, правда, чувати, а щоб знати, — дак — нї! А от торік мусїв лїтовати в Дахнівцї і, спасибі їй, вона моє здоровє покрепила була. Кожному, кому про своє здоровє треба ужити лїків з тієї лябораторії, щó зоветь ся природою, щó дає лїків, не важачи й не мірячи, кожному — хто хоче, чи кому треба спочити в спокійному затишку, серед чистїсенького повітря соснових лїсів, тому я раджу лїтовати в Дахнівцї. Гарно тут, коли-б така місцевина була де у Нїмцїв або що — ігі! якого-б вони тут „курорта“ спорудили! Та вже-ж не такого, як от у нас під Київом у селї Боярцї, де людина недужа, з нервами збентеженими, мусить тїкати неозираючись, куди попаде, аби тільки спекати ся від боярської „цивілїзації“, да від „удобствъ“. Була де в кого думка, були вже й заходи спорудити і в Дахнівцї „курорт“, звістно не який інчий, як з музиками, з танцями і з усїм таким інчим, чого саме людям вийсне хорим зовсїм не треба. Заходжував ся коло сієї ексльоатації якийсь лїкар-заповзятець з аптикарем, та вже-ж не інак, як з жидами. Справа, як кажуть люди, була вже на шпилю, от-от би рушити їй з київської гори на дахнівську долину, да довідала ся про се якась спасенна душа і росповіла усе як слїд тому „кому вѣдать о томъ надлежитъ“; а „той“, спасибі єму, як розжував справу, дак і сказав: дзуски!... Воно правда, що нинї в Дахнівцї чимало дечого бракує з того, чого-б треба приїзжим-недужим, але з тим, чого бракує, лекше помирити ся, нїж з тим, що неминуче надав би „курорт“. Вийшла-б друга Боярка, а з нас досить і однієї. Та й про саміх дахнівських селян „курорт“ став би великим лихом материяльним, а ще більшим моральним. Тепер Дахнівцї, набудовавши сяких-таких хаток [є з десяток чи що і путящих домиків] наймають їх „дачникам“; беруть за лїто від 7 руб. до 150 і мають собі з того копійчину. Дачників з'їздить ся багацько з усїх кінцїв: з Одеси, Київа, Херсона, Воронїжа, Катеринослава, Миколаїва, інодї і з Москви і з Петербурга. Минулим лїтом поприїздило більш за сотню родин. От з їх Дахнівцї і живлять ся; а заведїть „курорт“ — Дахнівцям нитка порветь ся. Коли на що в Дахнівцї скупо, дак саме на добру їжу: материялу на їжу знайдеть ся, але коли не привезете своєї куховарки, дак нїкому буде довести того материялу до пуття. На дахнівських „куховарок“ не вповайте. Торік одначе і сього лиха можна було запобігти. Якийсь заповзятий куховар спорудив „ресторана“ і собі заробив і „дачникам“ догодив.

Але годї про „дачників“: річ моя властиво не про їх, а про Дахнівцїв: про дачників я згадувати му тільки до речи, де того неминуче вже треба буде.

Прошу свого читальника перш за все знайти на картї, біля самісенького Днїпра на правому єго березї, стародавне козацьке, колись полкове, а нинї повітове місто — нинї, звістно, повите жидовою та страшенною темрявою і злиднями маси єго людности — місто Черкаси. В Черкасах добра крамарська пристань. Звідсїля на пароплавах іде велика сила збіжя всякого. Не менш значна тут торговля деревини, є тут і лїсопилнї [тартаки]. З Черкасів іде залїзниця на стародавне містечко славетне Смілу і далї до залїзницї фастівської, звязуючи Черкаси з головними пунктами цукроварства, як от Сміла, Шпола, Городище і інчі. Не що давно біля самих Черкасів була цукроварня в селї Руській Полянї; але три чи чотири роки тому буде, як і вона підбанковала ся і збанкротовала: будівлї її тільки на казарми солдатам.

Ото-ж переїхавши Черкаси, як проїдете верстов з пять, то й буде село Дахнівка. Уся дорога до Дахнівки йде чорним, густим бором; але трохи нудна, бо йде по великих пісках. Геть веселїйш за доброї години перейти пішки отсї пять верстов; скрізь холодком до самого села і не счуєш ся як прийдеш. А їхати, кажу, нудно; бо коняка мусить плентати ся тихою ходою.

Дахнівка село хоч і старе [воно було вже за Хмельницького, можна гадати, що воно ровесниця Мошнам; а про Мошни, — верстов 12—15 від Дахнівки, — істория згадує ще в XV. віцї], отже село невеличке: усїх дворів 157; а в них людности 1300 осіб. Уся людність, опріч попа, дяка да двох родин жидів, чисто селяни, хлїбороби. З першого разу, як в'їдеш в село — обгортає тебе вражіннє дуже добре: на пригорку серед села білїє чепурненька церква; головна улиця в селї широка, чиста; сьмітників нема; домки біленькі, чепурні, з великими вікнами; з димарями з цегли, повапленими. Дивлячись на оті домики, думаєш собі, гадаєш, що вже-ж ті домики сьвідчать, що у Дахнівців не ледачий побут економічний; а помітивши і шкільний будинок, не можна не подумати, що й темнота тут між селянами не вельми вже густа; а так би вже нехай, буцїм присмерком; найпаче, коли згадаєш собі, що школу в Дахнівцї заведено лїт з пятьдесять тому назад.

Але-ж отаку думку про побут Дахнівців зараз тобі попсує друга думка. Бачиш, що в селї майже зовсїм нема у господарів тих будівель холодних, щó визначають добрий побут економічний. Нї комори, нї клунї, нї повітки майже нема. Інде знов бачиш сякий-такий хлївець, та й на тому обідрана соломяна криша.

— Чому отсе в селї не видно клунь? Чого отсе тут криші обдерті? — питаю я свого фурмана Йоську, молоденького жидка з Черкасів, — і зараз же чую категоричну єго відповідь:

— А на що Дахнівцям ті клунї, коли у їх нїчого складати в клуню?

— Як то, нїчого?! А збіжє?

— Ігі! Яке там у їх збіжє! Що нажнуть, зараз те помолотять і поїдять. А криші пообдирали на те, що нїчим було під кінець зими і на весні скотину годувати; коли-б не трухла

*) Гл. „Зоря“ 1893 р. Ч° 15 на стор. 290.

солома з криш, уся-б скотина була повиздихала з голоду. Торішня зима... ой вай, страшна вона була! Нехай не вертається!... Навкруги тут страх яке лихо коїло ся! Пуд сіна, аби якого, цьвілого 80 коп.; та й то ще нігде було дістати... На перебій люди хватали: у нас от у Черкасах було бють ся люди за сіно; один у одного з рук рве.

Пригадую я собі з урядової статистики, що у Дахнівці з 157 дворів — 35 таких, що зовсім не мають земельних наділів; а на останніх наділено орної землї 615 десятин; да під сіножаті 94 десятин. Значить на кожен рот припадає самої орної землї менше як по півдесятини.*) Пригадую собі, що округи Дахнівки сила всяких фабрик і заводів; значить є де заробити і не йму віри своєму фурманови про злидарство Дахнівців. Але за кільки день – Дахнівка фактично запевняє мене, що дахнівські селяни хоч і „власники“ землї, а про те вони власники-злидарі. З фактів я бачу, що Дахнівка — кубло великих злиднів, кубло того убожества, що без радикальної переміни обставин усего життя, нема єму пришлости. Я бачу, що опріч злиднів і злидарства, панує тут властива темному убожеству деморалїзация і пригнобленість духа. Не доводило ся мінї по Україні [опріч хіба на Полїсї] стрівати село більш убоге, пригноблене, більш здеморалїзоване і темне, як Дахнівка! В перше на своїм віку стріваю село, де-б дїти були так призвичаєні жебрачити, як в Дахнівці!

Першого-ж таки дня, як приїхав я в Дахнівку, іду селом. Посеред вулицї купки дїтвори, грають ся. Я спинив ся подивити ся на їх гру. По піску пороблені клїтки, а по тих клїтках — маленькі грудочки з глини, перемішаної з кизяком.

— У що се ви, дїтки, граєте? — питаю

— Се у нас церква, а отсе дзвінниця, а отсе школа, — відповідають. — А отсе люди в церкві (грудочки), а отсе дїти в школї; а ось ще зробимо й волость...

— А де-ж учитель? — жартома спитав я.

— Учителя нема, пішов по різки..

— А дяк де?

— І дяка нема; дяка ще не зробили, на дяка кизяків не стало, назбираємо, дак і дяка зробимо.. Пане, дайте нам по копієчці!

Я зумив ся, глянув на дїтвору і не тямив, що їм відповісти; бо не тямив, чи вони шуткома, чи справдї просять по копійцї. Пішов собі далї. Ледві звернув на другу вулицю — трійко дїток, що сидїло біля брами, підбігли до мене, простягли рученята і просять так само: „Дайте копієчку!“

— Чий ти? — спитав я хлопчика лїт 8—9.

— Батьків да матчин.

— Як тебе звати?

— Вахтоломей.

— Де-ж твої батьки?

— В господї, ось отсе й хата наша.

Глянув я: хата, як хата. Знов питаю:

— Чи ти, Вахтоломейку, обідав сьогодня?

— Обідав, борщ з олією і з хлїбом.

— А полуднував що?

— Хлїб з цибулею.

— А я картоплю полуднувала, — додає дївчина.

— Значить, їсти не хочете?

— Нї, не хочемо.

— На що-ж ви гроший просите?

— Треба нам, вельми треба.

— На що-ж вони вам треба?

— У крамницї у жидівки конфектів купимо.

Я почав був соромити дїтий, що вони жебрачать, але бачу: байдуже їм моє соромлїннє; нї одне з них не почервоніло, тільки всьміхають ся.

— Хто вас навчив жебрачити? — питаю.

— Нїхто не вчив, самі навчили ся, у нас усї просять гроший...

І дійсне небавом довело ся мінї запевнити ся, що „всї просять“. Перших тижнїв зо два мінї доводило ся трохи що не що дня, коли не на собі, дак на інчих „дачниках“ спостерегати сцени жебрачення дїтьми „копієчки“. А раз якось сидимо ми у вечері на дворі да чаюємо під божою стелею голубою, аж ось йде до нас з вулицї дївча лїт семи і просить „Христа ради хлїба шматочок і копієчку“. Жіноцтво, що сидїло тодї у мене, гуртом кинуло ся наповати да годуваги дївчинку. Дали їй чаю, молока, булки з маслом; нагодовали; тодї я й питаю:

— Як тебе, дитино, звати?

— Параскою.

— А батька як?

— Батька-матері у мене нема; були да повмирали, нехай царствують! — шпарко, виразно відповідає Параска, вставивши в мене свої великі оченята сині. — Батько був Андрій, мати — Оришка, батько поперед матері вмер.

— Дак ти сирітка, самітня! У кого-ж ти живеш? Хто тебе доглядає?

— Сирітка да не самітня: у мене є братко — менший за мене і сестра, ще молодша за його. А живемо ми самі собі. У нас своя хата; доглядає нас сусїдка...

— А годує хто?

— Вона-ж і годує; коли нагодує, а як коли, то й нї; ходимо по людях, — от нас і нагодують; а то й пани є такі славні, що й нагодують і гроший дадуть...

Шпарка, вродлива, говірка Параска починає нам подобати ся. Я, найпаче мої гостї — панночки, починають вболївати над долею сиріток. А Параска дзвонить язиком далї:

— Я оце сьогодня й досї ще нїчого не їла; самою водою жила, а хлїба й ріска в ротї не була. Сусїдка як пішла ще до схід сонця у гай по ягоди, дак і досї ходить: мабуть понесла ягоди до міста, а ми голодні.

На оченятах у Параски заблисли сльози.

— З ким ви ночуєте?

— До сусїдки ходимо... вона й сама така бідна... їсти і у неї нїчого. Що випросимо у панів, усе їй віддаємо за те, що доглядає нас.

Панночки лаштують ся набравши їжи, піти з Параскою провідати її брата й сестру, да нагодовати їх. Аж ось переходить через двір наш хазяїн. Питаю у його: чи знає він отсю лівчину? Він сьмієть ся й каже, що Парасчині батьки живі й здорові, але люди ледачі, лїнтюги. Хата їх недалечко звідсїль.

Панночки соромлять Параску, а вона все таки: „Подаруйте копієчку!“

— Не дивуйте, — каже хазяїн: село наше тяжко убоге, землї зовсїм на обмаль; люде не звикли працювати... У нас і старі жебрачать. Он і моя баба, чи прабаба: їй 115 лїт, а не хоче готове їсти; заробити, каже, не здужаю, дак хоч випрошу. Он і Опанас, і Веремій, і Сергій, — жебрачать; а у їх і земля і житла і дїти є...

Зацїкавили мене отсї старі люди-жебраки. Небавом я з ними спізнав ся. Більш за все я бажав довідати ся, що спричинило ся жебрацтву їх. Перш за всї спізнав ся я з бабою Онищихою. Сама прийшла до мене, — саме на Петра. Вона собі дає 115 років, але з виду не можна їй дати такого віку. Ходить вона ще бадьоро, хоча спина вельми вже дужковата, волоссє на голові ще не вельми посивіло; зубів ще половина в ротї є. Память сьвіжа ще. Очевидна річ, що баба, чи умисне, чи не умисне, про те не скажу, — накидає собі лїта Як почав я у неї роспитувати, зараз стало знати, що їй ще й сотнї не виходить.

На 17-ій весні, — каже вона, — я брала ся. Батьки все силовали, щоб я брала ся з міщанином; а я таки не послухала їх, побрала ся, з ким кохала ся. От за се не було й нема на мінї божого благословення. Вскочила я у велику семю; самих парубків, — братів мого чоловіка було аж пять. Я на всїх на їх робила. Ледві вже через 9 років батьки видїлили нас на одшиб. Спершу й поталанило було нам; землї тодї були не чиї, вольні: бери скільки спроможеш ся упорати. Було у нас 8 волів, 2 корови, четверо коний; подушне те не велике було: два карбованці річно за все й про все. А як помер чоловік, дак і полїзли до нас злиднї... Ну ще доки не виходила нам ота „лїстрация“, дак сяк-так було; а вже як почали нам наші землї наділяти, дак просто таке, що бють і плакать не дають! Дійшло до того, що й берега не вхопиш ся. Дїтий у мене було десятеро; живі з них і нинькн —

*) Півдесятини = морґ.

дві доньки да один син; у їх 15 дітий, моїх онучат... Правнуки є у мене такі, що по 20 літ... Як помер старійший мій син, дак отсе минає вже десятий рік; а помер він на 68 році свого віку. Дак бачу я, що нема на мині божого благословення, я й пішла старцювати, щоб гріхи свої спокутати перед Богом“...

З бабиного рахунку виходить, що їй найбільш 96 літ. Все-ж таки се такий вік, якого, дай Боже, і всякому зазнати. Я гадав, що Оницiха перекаже менї чимало казок, пісень. Де там! „Не вчила ся я, каже мінї баба, отсій, простіть, дурниці. Батьки не пускали мене нї на вулицю, нї на досьвітки, нї на вечерниці. І добре, спасибі їм, робили. Пісні — грішне діло, цур їх“. З сім словом баба побожно христить ся; буцім дякує Богови за чай, а потім зводить бесіду на „добрих панів, що подають старим людям „щедру милостиньку“. Я зрозумів до чого ся бесіда, і дав бабі сороківку.

— Спаси вас Господи, і прийми вашу малу милостиньку за велику.

Помовчавши трохи, баба знов про „добрих панів“, а потім до мене:

— Накиньте ще сороківочку! Вас Бог не оставить, а мінї гроший вельми-превельми треба“.

— На що вам гроші?

— На соборованнє [маслосьвятє]. Хочу соборовати ся. Піп в церкві оповістив людий, що хто хоче соборовати ся, дак завтра в церкві. Страшно вмерти непособоровавшись, а гроший нема.

— Скільки-ж піп бере за маслосьвятє?

— Кого соборує в господї, дак три карбованцї, а кого в церкві, — як що одного, — тодї — карбованця, а коли гуртом, той й дешевше, — коповика буде. Я вже тричи по монастирях соборовала ся і там менш карбованця не справляють. Доки було з чого, то й не жаль було платити. Тепер нї з чого, оголїла... Тяжко стало, — тепер і за хмиз плати... Усе через те, що людий намножило ся!.. Ти, Господи, відаєш, за які такі наші прегрішення не дають навіть ягід в лїсї збирати. Хочеш збирати — пів карбованця з душі плати. Се все лїсники-накладники таке повигадували... Коли-б про се цар знав! Ого! Він би зараз їх геть!... Дак до Бога, мовляв, високо, до царя далеко. Он одну наймичку з Руської Поляни побив лїсник за те, що ягоди збирала: „Не сьмій, каже, сякатака царське добро займати!“ — та нагаєм її і вдовж і впоперек. А хтось то і вступив ся за ту наймичку, тай писонув до самого царя. Цар зараз бумагу таку до всего миру: „Рвіть ягоди по моїх лїсах, хто скільки хоче“. От коли-б хто і про хмиз написав до його... Дак накиньте сороківочку!“...

Дід Веремій Клепáч — жебрачить „від старости“. Досить глянути на сього дїда, щоб поняти єму віри, що він „родив ся того саме року, як цариця Катерина бігла Днїпром“. Голова у дїда немов борошном пала, борода аж пожовкла. Дїд пережив трох жінок; але роду й племени у його не багацько: „син від другої жінки, да внук десь у москалях.“ Хата у дїда своя — можна-б не жебрачити; бо й наділ є; але-ж „не хочу їсти не зароблено хлїба; лїпше випрошу у чужих, нїж у своїх“.

[Далї буде]. **Ол. Конiський.**

ИСТОРІЯ ЛІТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

НАПИСАВЪ ОМЕЛЯНЪ ОГОНОВСКІЙ.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

Література наукова.

[5. Иванъ Вагилевичь].

[Дальше.]

Етнографичный свій матеріялъ подѣливъ Вагилевичь на два вóддѣлы: 1. думы и думки (стор. 1—35); 2. обрядовй пѣснѣ (36—58). Передъ думами й думками поставивъ вóнъ отъ-сей епиграфъ изъ поезій Богдана Залєского:

Co się stało?
Gdzie to naszych dum połowa?
Zaporożskich dziś tak mało!
A miłośna ta lub owa,
O trzech zorzach, trzech krynicach,
Siedmiu wodzach, stu dziewicach, —
Rzekłbyś, że te dumy z laty
Przenuciwszy błogie chwile,
Przenuciwszy smutne straty
Z ludźmi głuchną gdzieś w mogile![1])

Вагилевичь надрукувавъ 20 думъ и думокъ и додавъ до нихъ одну „лелѣяльну“ (колыскову) пѣсню. А вже-жь запримѣчаємо, що въ сѣй части збóрничка нема нѣ однои справжньои думы, — суть тóлько историчнї пѣснѣ й думки. До обрядовыхъ пѣсень належать: 1. колядки (всѣхъ — 7); 2. гагóлки (всѣхъ — 3; третю гагóлку надруковано зъ варіянтомъ); 3. ладканя (всѣхъ — 21). Бóльшу частину матеріялу сего збóрничка зóбравъ мабуть самъ Вагилевичь. При колядкахъ запримѣчено, що ихъ „вóдъ Калушє зóбравъ Д(алиборъ) Вагилевичь“; — у збираню-жь всѣхъ иншихъ пѣсень бравъ участь не тóлько Вагилевичь, але й Головацкій, ба й Иванъ Бѣлиньскій та Маркелъ Кульчицкій.[2])

* * *

До галицко-рускихъ письменникóвъ належить Вагилевичь ще й за-для того, що въ польскóй мовѣ выдавъ руску граматику и переклавъ на руску мову старорускій памятникъ „Слово о полку Игоревóмъ“.

Заголовокъ граматики є ось-якій: „Grammatyka języka małoruskiego w Galicii, ułożona przez Jana Wagilewicza“. Lwów, 1845. (Грамматика языка малоруского въ Галиціи, сочиненная Іваномъ Вагилевичемъ. Львовъ, 1845; сторóнъ XXIII+181).

Въ переднѣмъ словѣ каже Вагилевичь, що на зазывъ приятелѣвъ почавъ р. 1841. писати „Rospгawy o języku małoruskim“, котрй трохи-не зовсѣмъ выкóнчивъ. Одначе зважившы, що такй розправы тóлько той зможе зрозумѣти, котрый добре знає языки славяньскй, а бодай языки рускій и польскій, написавъ вóнъ граматику малоруского языка. Щобы-жь догодити и тымъ, що въ тóмъ напрямѣ мають уже деякй вѣдомости й хочуть лѣпше пóзнати языкъ малорускій, то вóнъ подавъ деякй вытяги изъ тои розправы.

Вагилевичь дѣлить языкъ малорускій на два нарѣчя: 1. галицке, 2. киѣвске нарѣчє,[3]) и каже далѣ, що ха-

[1]) Сй слова Залєского знаходить ся въ єго думцѣ „Co mi tam! czyli poranek starego myśliwca“. („Pisma Józefa Bohdana Zaleskiego“. Lwów, 1877; tom I., str. 118). Ось-той епиграфъ послуживъ Антонови Могильницкому до написаня гарнои елєгіѣ (въ выданю „Скита Манявского“), що починає ся словами:

Ахъ, недоле! що-жь ся стало?
Где ся нашй пѣснѣ дѣли,
Пѣснѣ золотіи!

[2]) Въ „предисловію“ до „народныхъ пѣсенъ галицкой и угорской Руси“, збóраныхъ Головацкимъ, пише Бодяньскій ось-що: „Иванъ Бѣлинскій и Маркеллъ Кульчицкій, священники, собирали, первый въ краѣ Бережанскомъ, а вторый въ Стрыйскомъ, около 1834—1835. г. пѣсни свадебныя, бытовыя, коломійки и и. Изъ нихъ нѣсколько напечатано въ „Русалкѣ Днѣстровой“, но цѣлый сборникъ того и другаго достался Паули, котрый и выдавъ єго за свой“. („Чтенія въ императорскомъ обществѣ исторіи и древностей россійскихъ при Московскомъ университетѣ“. 1863. Книга III. Москва; стр. X).

[3]) Зъ-перегодокъ уявивъ собѣ Вагилевичь, що руска мова въ Перемыскóмъ, Сяноцкóмъ и въ дальшихъ повѣтахъ захóднои Галичины,

рактеристикою языка малоруского є звучнôсть (pełnoдźwięczność). Вôдтакъ заявляє вôнъ, що малорускій языкъ є особнымъ, осередковымъ языкомъ у славянщинѣ, изъза чого вôнъ мавъ великій вплывъ на языки книжнѝ, польскій и рускій (се-бъ-то великорускій або россійскій); — тому-то можна вважати єго нарѣчемъ (podrzecze) обохъ сихъ языкôвъ. — Вже изъ сего писаня видно, що Вагилевичь не выробивъ собѣ ясного понятя про вôдносины рускои мовы до языкôвъ польского й россійского, по-заякъ думавъ, що тая мова, котра вплыває на розвôй обохъ сусѣднихъ языкôвъ, уважає ся нарѣчємъ. А вже-жь наука про окремѝ прикметы языка малоруского въ дальшôй части переднього слова (стор. II—XXII) має и теперь ще стôйнôсть наукову.[1]) И справдѣ, кождый діялєктольоґъ славяньскій найде тутъ богато цѣнного матеріялу до науки про звуки й словотвôръ рускаго языка.

Про саму-жь граматику запримѣтивъ Головацкій, що она є перекладомъ россійскои граматики Греча.[2]) Хоча-жь тая граматика не є такимъ перекладомъ, то все-жь, нѣгде правды дѣти, Вагилевичь, найпаче въ подѣлѣ именъ и дѣєслôвъ на рôжнѝ категоріѣ, придержуваvъ ся граматики Греча, та й въ науцѣ про складню подававъ часто такѝ приклады, якѝ були-бъ пристѣбнѝ до граматики россійскои. Въ загалѣ у своѣй граматицѣ вчить Вагилевичь такои мовы малорускои, котра є закрашена деякими прикметами мовы церковно-славяньскои, старорускои и россійскои.[3])

Вже въ 1840. р. Вагилевичь зайнявъ ся перекладомъ Несторовои лѣтописи на мову польску,[4]) а вôдтакъ р. 1864. у Львовѣ въ I. томѣ выдавництва „Monumenta Poloniae historica“ (стор. 521—884) надруковано сю лѣтопись пôдъ такимъ заголовкомъ: „Latopis Nestora z dodatkiem Monomacha nauki i listu do Olega w oryginale i polskiem tłumaczeniu wydali i objaśnili August Bielowski i Jan Wagilewicz“.[5]) Побôчь тексту старорускаго выдавцѣ поклали польскій перекладъ. А вже-жь переважно бôльшу часть сеи працѣ зладивъ ачей самъ Вагилевичь; вôнъ-то впровадивъ у текстъ носовѝ звуки ѧ, ѩ, ѫ, ѭ,[6]) котрѝ въ старорускихъ памятникахъ звычайно заступають ся чистыми самоголосами *а*, *я*, *у*, *ю*. Знаючи-жь добре языкъ старорускій мôгъ вôнъ опроче доволѣ консеквентно зладити текстъ лѣтописи. Вôдтакъ можь догадуватись, що весь перекладъ польскій є дѣломъ самого Вагилевича, по-заякъ Бєльовскій не знавъ добре мовы нашихъ лѣтописцѣвъ. Мабуть тôлько поясненя до тексту выйшли зъ-пôдъ пера Бєльовского.

Изъ-помѣжь старорускихъ памятникôвъ Вагилевичь переклавъ „Слово о полку Игоревôмъ“ на мову руску й польску. Оба сѝ переклады знаходять ся въ другôмъ зшитку рукописей Вагилевича, зберегаючихъ ся въ науковôмъ закладѣ имени Оссолиньскихъ у Львовѣ (№ 2411). Сей-то зшитокъ має ось-якій заголовокъ: „Badania filologiczne przez Jana Wagilewicza“. Księga I. Lwów. 1856. Пôсля промовы „do czytelnika“ слѣдує статья: „O ортawie języka starosłowiańskiego w Polsce“. Опôсля читаємо статью: „Nieco o pierwiastkach staro-słowiańskiego języka“. Lwów, 1853. Сю статью написавъ Вагилевичь изъ поглядомъ на твôръ Миклошича „Radices linguae palaeoslovenicae veteris dialecti“. Lipsiae, 1845. На третѣмъ мѣсци въ отъ-сѣмъ зшитку знаходить ся студія п. з. „Слово о плъкоу Игоревѣ“. Słowo o pułku Igorewym. Zabytek języka staroruskiego z końca XII. wieku. Text oryginalny sprostował, objaśnił i przełożył na język polski i ruski Jan Wagilewicz. Lwów, 1865.

Пôсля переднього слова знаходить ся тутъ старорускій текстъ „Слова о полку Игоревôмъ“, потôмъ перекладъ рускій и польскій; вôдтакъ слѣдують поясненя (przypisy) въ двохъ редакціяхъ. Перекладъ рускій надруковано въ III. томѣ „Рускои Библіотеки И. Онишкевича“ (Львôвъ, 1884; стор. 119—128).[1]) Польского-жь перекладу й поясненъ (въ польскôй мовѣ) доси не напечатано. Треба-жь признати, що Вагилевичь бувъ фильольоґомъ лучшимъ вôдъ Якова Головацкого. Творы Добровского, Шафарика й Миклошича були єму добре звѣстнѝ, и вôдтакъ при быстротѣ свого духа зъумѣвъ вôнъ критично зладити текстъ и подати досыть добрѝ поясненя. Не подивуємо ся отже, що Вагилевичь бажавъ р. 1846. зайняти катедру „словенскои словесности въ Петербурзѣ“.[2]) И справдѣ, у Вагилевича бувъ чи-малый таланъ до фильольоґичныхъ дослѣдôвъ, мѣжь-тымъ коли историчнѝ єго писаня суть подекуды неяснѝ, по-за-якъ основують ся на дивовижныхъ гипотезахъ. Вже-жь самъ Вагилевичь знавъ добре, що исторія не є полемъ для єго науковыхъ студій, и вôдтакъ писавъ вôнъ ось-що: „Zajmując się pracami filologicznemi, byłem powodowany dla ich uzasadnienia wyszukiwać pojedyńcze dane w historyi“.[3])

Въ першôмъ же зшитку рукописей, щó зберегають ся въ библіотецѣ Оссолиньскихъ, читаємо историчну студію Вагилевича п. з. „Dzieje narodu polskiego od r. 1058. do 1090.“ До сеи студіѣ додано чотыри екскурсы и геneальоґію князѣвъ и королѣвъ польскихъ (Lwów, 1865). Хоча-жь въ оглавѣ сего зшитку пôсля титулу сеи студіѣ написано: „Faraonowie egipscy“, то отъ-сеи статьѣ не находимо въ рукописи; — видно, що авторъ не встигъ переписати єѣ.

Въ мовѣ польскôй надруковано ось-якѝ статьѣ й студіѣ Вагилевича:

1. Uwagi nad rozprawą „Początkowe dzieje Polski przez A. Bielowskiego“, umieszczoną w czasopismie naukowego zakładu im. Ossolińskich, t. I. 1842. („Ju-

---

якъ и въ Руси угорскôй, є цѣлкомъ инша, нѣжь мова люду подôльского, волыньского й украиньского. Вôнъ думавъ, що людъ на Словачинѣ и въ захôдныхъ повѣтахъ Галичины ажь по жерела Буга й Стыра є потомкомъ давныхъ житцѣвъ Великои Моравы. („Dziennik literacki“. 1866; — статья А. Бєльовского п. з. „Wspomnienie o Janie Wagilewiczu“; стор. 375).

[1]) Окремѝ прикметы языка (мало)руского знайшовъ Вагилевичь подекуды вже въ памятникахъ старорускихъ до кôнця XV. вѣку (стор. II).

[2]) „Кіевская Старина“, т. VI. 1883; стор. 650—651.

[3]) Въ житєписи Ивана Вагилевича каже Павлинъ Свєнцицкій, що граматика Вагилевича вважає ся за найлучшу. („Siołо“. Lwów. 1866; str. 86). Треба-жь признати, що граматика Головацкого зъ р. 1849. є лучшою вôдъ граматики Вагилевича.

[4]) „Dziennik literacki“. 1866; str. 374.

[5]) Се выданє явилось такожь въ окремыхъ вôдбиткахъ.

[6]) Порôвн. „Письма къ М. П. Погодину“..., стор. 650.

[1]) Мова сего перекладу є подекуды тверда; въ загалѣ-жь уважає ся она (мало)рускою.

[2]) „Письма къ М. П. Погодину“..., стор. 650—651. — Вже въ 1839. р. писавъ вôнъ Погодинови ось-що: „У насъ въ Перемышлѣ отворена каѳедра руского языка. Буде на рôкъ, — я маю крѣпку надежу, тамки бути професоромъ“ (ibid., стор. 637).

[3]) Сѝ слова знаходять ся на другôй картцѣ першого зшитку рукописей Вагилевича. — Пôсля обохъ комментарѣвъ до „Слова о полку Игоревôмъ“ въ тôмъ другôмъ зшитку рукописей Вагилевича знаходимо збôрничокъ колядъ и пѣсень народныхъ, а вôдтакъ ще й 24 грамотъ старорускихъ.

Irzeńka". Przegląd słowiański, wydawany przez Piotra Dubrowskiego. Część II.; rok II. Warszawa, 1843; str. 46—55; 207—215. Napisał Wilk Zaklika).[1])

2. Berda w Uryczu.[2]) („Biblioteka naukowego zakładu im. Ossolińskich"; tom VI. 1843; str. 151—168).

3. Drogi komunikacyjne w starożytnej Rossyi Z. D. Chodakowskiego. Z rossyjskiego przełożył J. D. Wagilewicz. (ibid., tom VII. 1843; str. 111—138; tom VIII; str. 75—102).

4. Szełudywy Buniak. Z podań ludu. (ibid., tom XI. 1844; str. 181—193).

5. Monaster Skit w Maniawie. Lwów, 1848.

6. Ś. Metody. („Dziennik literacki". 1852; str. 249—251).

7. Początki Lwowa. („Kółko rodzinne". Lwów, 1860).

8. Rugia. („Sioło". Lwów, 1866; zeszyt II., str. 135—152).

Богато статей Вагилевича, писаныхъ по-польски, доси не надруковано. Оглядъ сихъ науковыхъ розправъ подавъ Павлинъ Свѣнцицкій у своєму збôрнику „Sioło" п. з. „Rękopisma, pozostałe po ś. p. J. Wagilewiczu" (zeszyt III; str. 159—168; zeszyt IV; str. 155—160). Ось и важнѣшій зъ тыхъ розвѣдокъ: 1. Rozprawy o języku południowo-ruskim. — 2. Wywód początku Słowian od Trakoillirów. — 3. Kronika południowej Rusi od r. 680. przed Chrystusem do 1741. — 4. Pisarze polscy Rusini i Pisarze łacińscy Rusini. — 5. Demonologia słowiańska.[3]) — 6. Symbolika słowiańska. — 7. Pisma historyczno-etnograficzne.[4])

Сихъ розвѣдокъ въ великôй частинѣ Вагилевичь не выкôнчивъ; — все-жь таки служать они доказомъ, що авторъ при своихъ злидняхъ и невзгодинахъ не кидавъ пера, але трудивъ ся безъ впину на поли славяньскои фильольогіѣ, литературы, исторіѣ й етнографіѣ. Шкода велика, що вôнъ у своихъ науковыхъ працяхъ не придержувавъ ся певного пляну, а займавъ ся й такими студіями, котрѝ не були пристѣбнѝ до єго снаги й вдачѣ. Єму треба було бути тôлько фильольогомъ и етнографомъ и присвятити свои силы справлюваню рôднои нивы, котра ще й въ пятьдесятыхъ та шѣстьдесятыхъ рокахъ лежала облогомъ.

6. Амвросій Метлиньскій.[5])

Вôнъ выдавъ р. 1854. у Киѣвѣ етногафичный збôрникъ п. з. „Народныя южнорусскія пѣсни" (8°, сторôнъ XVIII+472). Въ переднѣмъ словѣ сего збôрника читаємо ось-якій поглядъ єго на мову украиньску й на вôдносины єи до языка „русского": „Всяке нарѣчє языка „русского", всяке слово й памятникъ слова є конечною частиною великого цѣлого, є законною спадщиною всего „русского" народу, а выученє й поясненє ихъ є початкомъ єго загального самопôзнаня, жереломъ єго словесного богацтва, засновкомъ славы й самоповажаня, певною прикметою крôвнои єдности й порукою святои, братньои любови помѣжь єго єдиновѣрными, єдинорôдными сынами й племенами. Языкъ „русскій", якъ и кождый иншій, образує ся письменниками, але свою силу й природне богацтво бере вôнъ изъ первѣстныхъ, найчистѣйшихъ своихъ жерелъ, — изъ нарѣчій народныхъ... Вôдтакъ величь цѣлого зависить вôдъ правильного розвитку частей. Литературнѝ творы кождого „русского" племени включають въ собѣ й розкрывають частину загального, — великого народного духа".[1])

Въ отъ-сихъ словахъ не бачимо ясного погляду Метлиньского на розвôй мовы й литературы (мало)рускои. Зъ-першу бо говорить вôнъ про одинъ языкъ „русскій" и про єго нарѣчя, а вôдтакъ натякає на литературнѝ творы поодинокихъ „русскихъ" племенъ. Давнѣйше-жь, се-бъ-то р. 1839., въ переднѣмъ словѣ до збôрника „Думки й пѣснѣ та ще де-що" вважавъ вôнъ южнорускій языкъ мовою окремою й самостôйною, дарма, що, по єго думцѣ, той языкъ изъ дня на день забуває ся й замовкає. Ба, тогдѣ вôнъ догадувавъ ся, що въ ту добу нехтованя южнорускаго языка любовь до него пробудить ся"...[2])

Далѣ въ переднѣмъ словѣ до „народныхъ южнорускихъ пѣсень" Метлиньскій сказавъ дещо про способъ твореня словесности народнои й про народный напрямъ литературы письменнои. Ось и єго слова: „Вô всѣхъ часахъ и у всѣхъ народôвъ були й є люде вельми розумнѝ й рѣчистѝ зъ особливою силою ума й мовы... Тѝ люде, неписьменнѝ й неграмотнѝ, ще до зачатку письменности, изъ глубѣни своєи душѣ выразили свои почуваня й думки, враженя свѣта й подѣ житя — у словѣ, въ пѣсняхъ, прислôвяхъ, казкахъ и переказахъ зъ такою силою й красою, що слово ихъ не минулось и не забуло ся, але зберегаєсь и передає ся потомкамъ на вѣчну память, по-заякъ оно є выразомъ вѣчныхъ идей душѣ чоловѣчои".

„При такôмъ образованю народнои словесности, крôмъ творчого ґенія, були все й є люде пассивнѝ, щó хоронять и передають другимъ творы єго, — се ґеніѣ пассивнѝ, щó глубоко вôдчувають красу поезіѣ, — щó вôдражають сяєво творчого ґенія, такъ, якъ мѣсяць вôдражає свѣтло сонця. Вже-жь бо въ молодôмъ вѣку народу, якъ и въ вѣкахъ єго просвѣты, величи й славы є люде, щó зъявляють любовь до природнои силы й красы народнои поэзіѣ, — до народнои пѣснѣ, — до мовы народнои, простои, котра, хоча не выроблена письменниками, оказує ся чистою, сильною, самобытною, безъ примѣшки чужоземщины".

„Мѣжь-тымъ коли дѣяльнѝ, творчѝ народнѝ умы выробляли, збогачували, вкрашали народну мову, выражаючи думки, почуваня, подѣ въ прислôвяхъ, пѣсняхъ, казкахъ, — то люде, спосôбнѝ вмѣстити у своѣй души творы другихъ, неначе добре поле приймали живе слово й хоронили єго въ серци своємъ та й передавали єго вôдъ роду въ рôдъ устно, а потôмъ письменно, якъ заповѣтъ предкôвъ для потомкôвъ... Останки-жь старыхъ переказôвъ свѣтъ завдячує въ бôльшôй части убогимъ, слѣпымъ старцямъ, котрыхъ память — жива книга минувшости".

„Славяньска сѣмья народôвъ, а найпаче нарôдъ „русскій", по-правдѣ славить ся не-абы-якимъ богацтвомъ на-

---

[1]) „Jutrzeńka" („Денница") була выдавана по-россійски й по-польски. Побôчь россійского тексту друковано тексгъ польскій.

[2]) Слово „Berda" поясняє самъ Вагилевичь, пишучи: „Berdo — skalista góra".

[3]) Вытягъ изъ сеи розвѣдки надруковано р. 1840. въ Часописи ческого музея п. з. „O upírech i vid'mach".

[4]) На мову руску Вагилевичь переклавъ трагедію Шиллерову „Kabale und Liebe". (Порôвн. „Вечерницѣ". Львôвъ, 1862; стор. 140). Сего перекладу не надруковано.

[5]) Про житє й литературну дѣяльность Метлиньского, яко поета лиричного, гляди „Исторію литературы рускои" въ „Зорѣ", 1888; стор. 8—12. — Про етнографичну дѣяльность сего письменника гляди статью А. Пыпина п. з. „Обзоръ малорусской этнографіи" въ „Вѣстнику Европы". Двадцатый годъ; томъ VI. 1885; стор. 382—387; порôвн. „Исторію русской этнографіи Пыпина", томъ III., стор. 146—150.

---

[1]) Се передне слово написавъ Метлиньскій по-россійски.

[2]) „Исторія литературы рускои" въ „Зорѣ", 1888; стор. 9.

роднои поезіѣ. Авторы сеи богатои поезіѣ незвѣстнѣ. Сѣ творы невѣдомыхъ умôвъ, якъ дикѣ полевѣ квѣты, мовь-то самѣ собою выросли на поли народного житя, лелѣянѣ природою, въ такôй чудовôй красѣ слова, въ яку оболôкалась думка тôлько у найлучшихъ поетôвъ. Живеє народне слово, пронизане прадѣдôвскими науками, довголѣтнымъ, богатымъ досвѣдомъ житя, являє ся сторожемъ давныхъ переказôвъ, — памятникомъ давныхъ дѣй, скарбницею слѣзъ и радощѣвъ, народныхъ почувань и думокъ за кôлька вѣкôвъ; — вôдтакъ оно выспѣвує ся въ царствѣ россійскôмъ вôдъ степôвъ до морей, — жиє й росте по хатахъ и на шляхахъ, на поляхъ и на рѣкахъ, неначе воды й лѣсы, горе й щастє, смутокъ и радôсть. Теє слово — близьке духови й серцю народному, вплыває хосенно на обычаѣ. Оно може довго истнувати безъ помочи грамотности, мѣжь-тымъ коли слабѣ литературнѣ творы, не проявляючѣ силы духа, швидко забувають ся и замѣнюють ся другими, дарма, що книжнѣ промысловцѣ пôддержують ихъ всѣми способами торговыхъ хитрощѣвъ".

Опôсля Метлиньскій згадує про першихъ збирачѣвъ матеріялôвъ етноґрафичныхъ, Великорусôвъ и Малорусôвъ, и каже ось-що: „Пôзнавши зъ дитячого вѣку украиньске нарѣчє языка „русского", або простонародный языкъ южного краю Россіѣ, и будучи переконанымъ, що выученє и поясненє єго може послужити до поясненя и збогаченя загального, пануючого языка „русского", що́ зложивъ ся й выобразувавъ ся изъ рôзныхъ елементôвъ, особливо-жь изъ своихъ нарѣчій, я выдавъ въ тôмъ нарѣчію въ 1839. р. „Думки и пѣснѣ", въ 1848. р. „Южный рускій сборникъ", въ 1852. р. „Байки Боровиковского"... У всѣмъ тôмъ часѣ, при добрôй нагодѣ и въ вôльнôмъ часѣ я збиравъ пѣснѣ й иншѣ творы народнои словесности". — Вôдтакъ заявляє Метлиньскій, що въ сѣмъ трудѣ подавали єму помôчь Н. Бѣлозерскій, М. Марковичка (Марко Вовчокъ), С. Метлиньскій, С. Носовъ и Микола Гоголь...[1]) Коли-жь переглянувъ нагромадженый матеріялъ етноґрафичный, то выбравъ по-найбôльшь такѣ пѣснѣ, котрѣ нѣгде не були надрукованѣ. Укладаючи-жь ось-той матеріяль, вôнъ корыстувавъ ся такожь варіянтами пѣсень, и вôдтакъ друкувавъ окремо або тôлько поодинокѣ вѣршѣ, або й цѣлу пѣсню варіянта, зъ поглядомъ на теє, чи тôлько поодинокѣ вѣршѣ варіянта й головного тексту явились несхôдными, або чи варіянтъ оказувавъ свою питому характеристику.

Потôмъ читаємо въ переднѣмъ словѣ дещо про правопись, якою корыстувавъ ся Метлиньскій, выдаючи свôй збôрникъ.[2]) Вôдтакъ слѣдує розвѣдка про ритмику народныхъ пѣсень.[3])

Своє переднє слово кôнчить Метлиньскій подѣломъ свого етноґрафичного матеріялу въ поодинокѣ катеґоріѣ. Ось и оглядъ подѣлу народныхъ пѣсень: I. Пѣснѣ житєвѣ („житейскія"): 1. колысковѣ; 2. любовнѣ; 3. весѣльнѣ; 4. роднннѣ; 5. погребальнѣ й поминальнѣ. — II. Пѣснѣ годовѣ: 1. веснянки; 2. русальнѣ; 3. купаловѣ; 4. петрôвочнѣ; 5. косарскѣ; 6. гребецкѣ; 7. обжинковѣ; 8. осѣннѣ; 9. колядки; 10. щедрôвки; 11. новорôчнѣ пѣснѣ. — III. Пѣснѣ й думы моральнѣ й навчаючѣ. — IV. Думы й пѣснѣ историчнѣ („былевыя"): 1. до часôвъ козацтва; 2. вôдъ козацтва до унiѣ; 3. вôдъ унiѣ до Богдана Хмельницкого; 4. пѣснѣ часôвъ Б. Хмельницкого; 5. вôдъ початку до кôнця XVIII. вѣку; 6. пѣснѣ незвѣстныхъ часôвъ.[1]) — V. Пѣснѣ побутовѣ: 1. козацкѣ; 2. чумацкѣ; 3. бурлацко-сирôтскѣ; 4. салдацкѣ; 5. промысловѣ. — VI. Пѣснѣ шуточнѣ.

Теє переднє слово Метлиньского, и въ загалѣ заслуги сего етноґрафа оцѣнивъ А. Пыпинъ. Вôнъ сказавъ, що теоретичнѣ понятя Метлиньского о народнôй поезіи явились чи-мало недоладными. Вже-жь бо народна масса грала все-таки не тôлько пассивну ролю въ твореню тои поезіѣ; сама-жь поезія не оставалась неподвижною въ течѣяхъ историчныхъ, а навпаки, она дуже сильно змѣнювалась, по-за-якъ тратила давнѣ очерты й приймала новѣ. Иногдѣ затрачувались зовсѣмъ старѣ памятники єи, и ступались новыми творами, уроблеными въ новыхъ ус винахъ и въ новôмъ дусѣ... Вôдтакъ погляды Метлиньского на поезію народну основувались на романтичнôмъ идеализмѣ, котрый у своѣмъ часѣ бувъ потрѣбный, щобъ установити бôльшь вѣрнѣ понятя о тôмъ предметѣ, ще не зрозумѣлôмъ для бôльшои части суспôльности.[2])

До сихъ слôвъ ученого „западника" додаємо сю нашу примѣтку, що супроти творчого ґенія народна масса мусѣла бути таки пассивною, хоча въ єи устахъ пѣснѣ народнѣ въ течѣяхъ историчныхъ змѣнювались. Вже бо народна масса не творила пѣсень, бо й тогдѣ, коли старѣ памятники зовсѣмъ затрачувались и заступались новыми творами, авторомъ такихъ пѣсень, утвореныхъ въ новыхъ условинахъ житя и въ новôмъ дусѣ, бувъ таки якiйсь ґенiй, що́ своимъ талановъ выдѣливъ ся изъ массы пассивного люду.

Про подѣлъ пѣсень сего збôрника въ одвѣтнѣ ґрупы каже Пыпинъ, що въ сѣй клясификаціи деякѣ рубрики суть недоладнѣ, н. пр. въ вôддѣлѣ пѣсень житєвыхъ є рубрика пѣсень родинныхъ („семейно-родственныхъ"), або н. пр. поставляє ся окремый вôддѣлъ пѣсень и думъ навчаючихъ. Хоча-жь въ укладѣ збôрника суть деякѣ похибки, то, по думцѣ Пыпина, спорудникъ єго зайнявъ одно зъ вызначныхъ мѣсць въ литературѣ малорускои етноґрафіѣ, тому-що редакція єго вважає ся бережливою, и що въ єго збôрнику є деякѣ пѣснѣ новѣ. Тôлько-жь и Метлиньскому не повелось усунути изъ свого збôрника фальсификатôвъ, котрѣ въ трицятыхъ рокахъ ишли въ-сумѣшь зъ пѣснями автентичными.[3])

И справдѣ въ переднѣмъ словѣ до „Исторiи пѣсень малорусскаго народа" въ выданю Володимира Антоновича й Михайла Драгоманова вказано на пять пѣсень у збôрнику Метлиньского, котрѣ можуть уважатись пôдроблеными, се-бъ-то фальсификатомъ.[4])

Що-до подѣлу пѣсень на катеґоріѣ, можна се примѣтити, що Метлиньскій подекуды придержує ся ма-

---

[1]) „Предисловіе", стор. IX—X. — Изъ самого-жь збôрника можна дôзнатись, що етноґрафичнѣ матеріялы подавали Метлиньскому ще осьякѣ збирачѣ й письменники: А. С. Аѳанасьевъ, Д. Ф. Запара, А. В. Марковичь, Н. М. Мельникъ, Ф. И. Скорикъ и П(антелеймонъ) К(улѣшь).

[2]) Метлиньскій вôдкинувъ знакъ ъ въ кôнци слôвъ пôсля твердыхъ суголосôвъ и писавъ *и* для означеня звука *і*, *ji* (*тило* = *тѣло*, *иду* = *йду*), мѣжь-тымъ коли вôнъ звукъ *и* (= ы, и) выражавъ знакомъ ы (*сын*, *робыты*).

[3]) „Исторія литературы рускои" въ „Зорѣ", 1888; стор. 11—12.

[1]) До былинъ звѣстныхъ часôвъ додавъ Н. Бѣлозерскій въ збôрнику Метлиньского деякѣ замѣтки (стор. 432—433).

[2]) „Исторія русской этнографіи", т. III; стор. 149.

[3]) ibid., стор. 150.

[4]) „Историческія пѣсни малорусскаго народа", томъ I., стор. XXII—XXIII.

нєры Максимовича, тôлько думы й пѣснѣ историчнѣ назвавъ вôнъ пѣснями „былевыми“ або „былинами“ (бувальщинами), и вôдтакъ не розрôзнявъ вôнъ думъ вôдъ пѣсень историчныхъ.

Всѣхъ пѣсень народныхъ у збôрнику Метлиньского є 760, крôмъ варіянтôвъ. Метлиньскій бувъ задумавъ выдати другій томъ свого збôрника, але трагична єго смерть перервала єго хосенну дѣяльнôсть етногрáфичну. Хоча-жь Метлиньскій не встигъ выдати другои частины свого збôрника, то все-жь подавъ вôнъ намъ богатый матеріялъ етногрáфічный, ба, можна сказати, що, коли-бъ вôнъ бувъ надрукувавъ тôлько одну-однѣсѣньку думу про Хвеська Ґанжу Андибера (стор. 377—382), руско-украинськи етногрáфы споминали-бъ єго добрымъ словомъ.[1])

[Дальше буде].

Народні музичні струменти на Вкраїні.

Люд український уживає в национальній своїй музиці спеціяльні струменти музичні. Одні з них послугують йому у проводі до сьпіву, як ось *кóбза* або *бандýра*, *лїра* [*рéля* те-ж], *тóрбан*, *гýсла*; другі, як от *цимбáли*, *бýбон* [ритмовий струмент] до танців; *сопілка*, *дýдка* до вигривання сьпівів і до танців те-ж. Між цими струментами від'окремлюють ся струменти струнні, духові і ритмові.

Струнні струменти (Saiteninstrumente) поділяють ся на такі, де способом до гри є зачіпанє струн пальцями, щипанє самих по собі струн, а то ще й перебиранє на так званих ладах, притискуючи струни пальцями на певних місцях до ручки (ґрифа) струмента, через що довжина струни вкорочуєть ся і минить ся від того тон (*кобза* або *бандура*, *тóрбан*). До цього поділу струнних струментів належать і *гýсла* або *гýслї*; на їх видобувають тона те-ж щипаючи струни. Різнять ся-ж гусли з окола від кобзи „облудою“ та ще тим, що на їх лежачих грають. Я не беру до розваги скрипки, те-ж струнного, досить розповсюдненого між народом струмента, бо він є загально людський, сьвітовий струмент. Другий струмент струнний є разом струмент клявішний *лїра* (*реля*), бо в йому попри трох струнах дві струни гудуть безупинно через колесо натерте живицею, що їх зачіпає, а третя струна — сьпіванйця (chanterelle) виводить сьпів за помічю цїлої низки клявішів [їх була 12 або часом і більше] які приладжені один поруч другого, вподовж сїєї струни; притиснені пальцями до струни ці клявіші змінюють довжину її, а враз змінюють і тона. Третій струмент буде те-ж струнний: *цимбали*. Звука на їх видобувають бючи по струнах двома молоточками, колотушками.

Духові струменти [Blasinstrumente] *сопілка*, *дýдка*. Це єсть єдиний у нас на Вкраїні репрезентант цього роду струментів. Видобувають тона, як звісно, вдуваннєм воздуху в дїрочку з верху сопілки пророблену. Має шість дїрочок кругленьких вподовж самої дудки. Закриті пальцями або відкриті, в рїжних комбінаціях, ці дїрочки змінюють довжину стовпа воздуху у дудцї а тим міняють і висоту звука чи тону.

Нарештї *бубон*, струмент ритмовий [Schlaginstrument] не маючи певної високости тона, уживаєть ся попри інших струментах для піднесення в виконанню жвавих, танєшних мотивів ясної ритмики. Гук на бубнї добувають бючи колотушкою по шкурі, натягненій на обводї деревляному. До сїєї сїмї ритмових струментів належать історичні „*котлú*“ [timpani], „*тулумбáси*“ [турецький тарабан], „*склик*“ [певне Gran cassa], у який „довбиші“ грали у військовій музицї, або „били в склик“ на раду в Сїчи. Бубон даєть ся до виводу рїжних ефектів; окрім гудїння (бубни гудуть) від бою колотушкою по шкурі, можна видобути глухе гримотїннє водячи пальцем по середині шкури, або знов ведучи пальцем по краю обідка, торохтїннє від мідяних торохтьолок, насаджених в про різа обода.[1])

До речі тут буде завважити, що різні струменти у народа спеціяльно уживають ся музиками як до якого роду поезиї народньої. Слїпці лїрники сьпівають на лїрі переважно пісні релїґійно-морального змісту, а до того ще й сатиричні твори. Репертуар кобзаря складають найголовнїще історичні думи, епічна взагалї поезия; весь лїрницький репертуар належить те-ж до кобзаря, та ще в додачу й танєчні сьпіви і пєси. Лїрникови танцї не з руки; він їх з рідка грає, бо по самій природї своїй лїра спосібнїша до мельодий шúрокоповажного характеру. Танцї-ж, веселі, прудкі пєси вигравають виключно на скрипках та цимбалах, додаючи ще й бубона. Опї „tres faciunt“ так звану в народї „трóїсту музику“. Сопілку, що затинає звичайні битові пісьнї і танцї, до трóїстої музики не беруть певно зза її негучного тона. Сопілка є струмент спеціяльно пастирний.

Вернїмо ся-ж до струментів першого рóздїлу, до струнних, а між їми найперше до кобзи.

Кобза. Бандура.

За нащих часів *кобзу* вважають за один і той самий струмент, що й *бандуру*. Кобзар та бандурист, ці два назвиска не розрізнюють більше, однаково називаючи сьпівцїв дум і інших історичнїх пісень на Вкраїні. Але-ж подвійне назвище одного й того самого струмента мимохіть надоумляє, що був час, коли ці два струменти відрізняли ся; з якої-б інак речі надано було два назвища одному струментови? Обидва ті назвища не наші, вони чужоземні. Одно зі сходу азийського, друге з заходу европейського. З'явили ся вони на Вкраїні не рівночасно, для того одно назвище старіще, а друге новіще. Подвійність назвища струмента п. Фамінцин, в своїх високоцїнних історичних виславах струментів народніх ясує тими словами. Він каже: стародавній в народї струмент міг з часом замінити ся новим, схожим на старого струмента, але більш обладженим, перфекцийнїйшим. Нове назвище не затерло в памяти народній старого і ось народ, каже, переніс старе назвище на новий, схожий струмент. Таким чином новий струмент обняв два назвища, своє власне, та ще й чуже, старіще. В народї слово кобза уживаєть ся частїще і любіще ніж *бандура*. І слово „кобзар“, що грає на кобзї, лунає якось народнїще. Не для чого-ж і наш народцій поет Тарас Шевченко надав своїй збірцї творів назвище „Кобзар“ а не „бандурист“, бо назва „Кобзар“ і старинніша і любійша ухови українському. В вісїмдесятих роках минулого столїття український історик Ріґельман писав про народ український, що між їми, каже, вельми багато буває добрих, ручих музиків. Кажучи, що вони грають на скрипках, цимбалах, сурмах, гуслях, згадує й про бандуру; а сільські люди; каже, грають те-ж на скрипках, на кобзї і на сопілках. Отож постерігати треба, що вишче він розумів міських музиків. що грають на бандурі, а сільські, по селах, грали на кобзї. Значить ся, була якась відміна межи бандурою міською, перфекцийнїйшим струментом, а сільською кобзою, простїщим струментом.

Слово *кóбза [кобоз, кобуз]* є дуже старе яко назва струмента струнного. Слово це походить з далекої, азийської країни; воно відоме у азийських різних народів і за наших навіть часів. Слово це уживало ся у Куман (Половців) в XII віку. А Половці, відома річ, були близькі сусїди наші, сидїли поруч нас на землях від Чорного моря аж до Молдави. У інчих народів тюркського коліна, у Татарів та Турків те-ж істнує струмент з такою назвою. У Славян: Хорватів, Чехів, Поляків цей струмент був те-ж уживаний. У наших українських козаків і у селян наших взагалї кобза була найлюбіщим струментом. У Запорожців кобза була звичайним струментом [вони грали й сьпівали свої думи під кобзу]; запорожський козак не лишав її ні в дорозї, ні в потребі військовій. Вона стає йому за дружину; вона зветь ся „подорожною“.

[1]) Въ сѣй гарнôй думѣ зъображають ся нетяги-козаки въ оппозиции до дукôвъ-серебряникôвъ. — „Народныя южнорусскія пѣсни“ Метлиньского оцѣнивъ критично В. И. Ламанскій въ „Вѣстнику географич. общества“. 1854; книга V., вôддѣлъ IV., стор. 13—40.

[1]) Я не паводжу тут про давні „сурми“, на яких колись у давних полках козачих сурмили [illegible]

Львівська Філія Бібліотеки АН УРСР
ДЕРЖАВНА БІБЛІОТЕКА АН УРСР № ИП. 2[illegible]

Тільки й зосталось йому бандура[1]) подорожния

або те-ж:

Кобзо моя, дружино моя вірная!
Бандуро моя мальованна!
Де-ж менї тебе дїти?

Кобза буля козакови за річ першої потреби. Він кидавсь з нею у Сїчу.

Правдоподібний може бути здогад п. Фамінцина[2]), що, каже, козаки українські уміли переняти кобзу від сусїд Татар кримських, що з XV віку склали ся у Кримську орду й обсадили узбережжя Чорного моря. [Гл. Н° 1.]

З того всього можна завважити, що про облуду [образ з околу] стародавної української кобзи ми не маємо жадних звісток. Ми судимо про неї по згадках, які бігцем натрапимо у народніх піснях. Вважаємо її під кождим зглядом за струмент струнний. Постерігаємо це з думи народньої:

Нехай буйний вітер по степах пролїтає,
Струни твої зачіпає . . . .

Бандура походить з країв західньої Европи. Вона винайдена у перше в Анґлії в початку XVII віку [pandorra]. Звідтїль перейнята була Гішпанцями під назвою bandurrio [strumento di cordeni forma de chitarra]; з'явила ся у Італїян під назвою „pandora". У Польщу занесли її італїянські музики, що формували королївські капелії при Зиґмундах I, II, III. Через Польщу бандура прийшла на Вкраїну і стала ся народнім струментом. Стало ся це у середині XVII віку. Вона, яко струмент перфекцийнїйший, виперла геть з ужитку стародавню кобзу обнявши її назву. Польські пани держали по дворах у себе вчених на бандурі козаків, котрі грали, сьпівали під бандуру й танцювали, потїшаючи товариство.

За старих часів бандура або кобза була народнїм струментом в Українї. Козаки вояки вигравали на бандурах на бесїдах, під веселу руку, козацькі пісьнї „що слухати мило"; дївчина закликає козака на бандурцї грати:

Пийди козаче до мвїй хати,
Дам тобі бандуру на всю нїч грати.
В мене бандура з чистого злота
Хто в еї грає, — бере охота.

Видно з того, що вона була розповсюднена скрізь між народом і була атрибутом не самих козаків-вояків, але й селянської молодїжи, парубків-молодцїв. Далї в старовину вона уживала ся й значними людьми у козацькому товаристві. У сумній пісні про Палїя на Сибіру видко, як цей славний лицархарактерник, сумуючи об далекій Українї, шукає розваги в релїґії. Він почуваючи старі годи покутує свої гріхи. Але-ж, яко чоловік, від Бога повертаєсь ся у своєму сумови до земної втіхи-розваги, до бандури і пісні. І той поворот від молитви до пісні і музики не був противний звичаям тогочаснім українським: —

Помолившись Богови,
Прийшов пан Палїй до дому
Да й сїв у намітї,
На бандурцї вигравае:
„Лихо жити в сьвітї."

Бандура була потїхою чоловікови. Під образом Запорожця-кобзаря був такий підпис:

Н° 1. **Козак бандурист** [з Рігельмана: „Лѣтописное повѣствованіе о Малой Руси" (1785—1786)].

[1]) Дума про смерть кобзаря.

[2]) З його цїнної розправи я наводжу багато подробиць і відомостий.

Струни мої, струни золотиї, заграйте мнї стиха,
Ачей козак-нетяжище позбудеть си лиха.

Після знесення Запорожжя, на кінцї XVIII віку, козацтво з його оріґінальною обстановою життя, впало. Творчість величнього епоса українського те-ж пада, чахне. Сучасне, тодїшне життє не давало тем задля такої богатої творчости; зостали ся тільки старі пісні про славне минуле.

Де-ж вони переховали ся ті пісні, хто їх запамятав, зберіг від забуття, розніс, переказав, пересьпівав народови? Такими охоронниками народньої творчости стали старцї, нищі, слїпцї-бандуристи. Між тими слїпцями в 50 роках відзначав ся особливо старець, козак Андрій Шут, глибокою памятю. Величенні вірші на Різдво, на Великдень, довженні історичні пісні про гетьмана Хмельницького, він сам міг висьпівувати, промовляти. В 70-х роках покійний, звістний етноґраф П. Чубинський викликав у Київ з маєтків п. Галагана кобзаря Остапа Вересая, те-ж уже покійного. Пісні ним сьпівані і сам струмент на котрому він грав, записані у перше детально і зроблений музичний аналїз художної дїяльности самого О. Вересая.

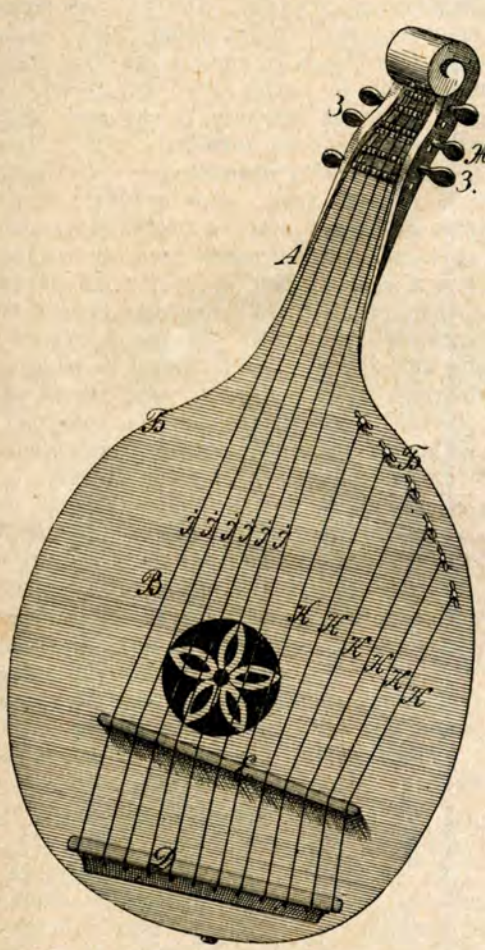

№ 2. **Кобза — Бандура.**

Кобза або бандура послугує кобзареви при сьпіві; він підграє на їй мельодию, що сам веде голосом. Підчас же коли кобзар дає собі спочивок і в цїлях те-ж відділити один музичний ро́здїл від другого, він програє на кобзі невеличку фразу і далї починає знов сьпівати.

Бандура складаєть ся з недуже довгого, але широкого ґрифа, званого ручка (А[1]). Ручка кінчить ся на низ довгим на вспів овальним кузовом. Овал кобзи, або с п і д н я к єсть випуклий і зпід споду подібний до видовбаного гарбуза.[1]) Округлість овала кобзи, наче вінця у мисцї, висуваєть ся трохи в бік. В їй попроверчувані дїрочки, а в їх встромляні кілочки. Кілочки цї натягують короткі струни у кобзї. Округлість кобзи зветь ся „б р я м к а“ (Б). Верхня настілка на овалу зветь ся „в е р х н я́ к“ (В.) або „д е й к а“ [з нїмецького Decke]. По середині дейки прорізана кругла дїрка — г о л о с н и́ к, що́ голос видає (Г.). Вподовж нижньої части брямки, супроти ручки, прооблена деревляна полоска, міцно прикріплена до брямки — се єсть „п р и с т р у́ н н и к“ (полуґриф) (Д.) До його навязані усї струни кобзи. Струни навязують ся, як у скрипцї, до полуґрифа, або приструнника, котрий утримуєть ся дротом зацїпленим за деревяний ґудзик [пупок]. Пупок уверчений зпід споду, під дейкою, у спідняку.

Межи приструнником та голосником лежить к о б и л к а (Е) — поріжок з дерева; на їй лежать усї 12 струн. Ручка кінчить ся у горі г о л о в к о ю (Ж). В ній сидять к і л о ч к и (З), а на їх наверчують ся струни.

Звичайна кобза має 12 струн;[1]) 6 довгих і товстих струн натягнені від приструнка вподовж усієї ручки і в головцї наверчені на кілочки. Цї 6 довгих струн звуть „бунтами“ (І.) [з нїмецького Bünd-]. Перші 4 довгі струни — б а с и. Перша з краю лївого зроблена з овечої кишки, й обвинена т. зв. с у х о з л о́ т и ц е ю; 2-га і 3-тя те-ж баси і те-ж кишкові струни; 4-та мідяна, дротова; 5-та звана т е р ц и я, а 6-та п р и й м а, обидві кишкові, р и м с ь к і, себ-то з ки́шок прозорих висчого сорту.

У в а г а. П. Фамінцин у своїй розправі про музичні струменти порівнює стрій цих 6 струн „басів“ з строєм стародавньої анґлїйської бандури і доводить повну схожість номенклятури з нашою бандурою.

Остатнї 6 коротких струн звуть ся „п р и́ с т р у н к и“ (Н). Всї вони кишкові. У Вересая вони були мідяні, для того що ввесь кузов кобзи за малий був і мідяні струни начепляні задля більшої ґучности. Приструнки на бандурі суть появою новіщих часів. В описах старих бандур у нас і в Европі про їх не чути. Раніш як при кінцї минулого столїття про їх не знають; по розслїдах п. Фамінцина поява їх на українських бандурах стала ся в кінцї минулого віку, це можна зауважати з образу бандури зрисованої з приструнками у „Лѣтописному повѣствованію о Малой Россіи“ Ріґельмана [1785—1786]. Це все разом переконує нас, що при́струнки на бандурі були заведені специяльно Українцями [Фамінцин: „Домра и сродные ей музыкальные инструменты русскаго народа“. Стр. 165.].

[Далї буде].

Боян.

Нарис сучасного вчення про бактериї.

Бактериями звуть ся нижчі рослини, що́ своїм життєм утворяють чимало процесів, з яких найбільш видають ся заразливі хороби. Щоб зрозуміти значінне цих дрібних істот, досить спогадати, що з самого туберкульоза вмирає сема частина усїх людий, а по великих містах, як от Париж, навіть пята частина, що з сіфілїса винародовлюють ся цїлі нациї, що усї заразливі хороби укупі ґублять стільки людий, як нїяка війна, або там инша яка лиха пригода, що гниттє і шумованнє теж ними умовляють ся. Наука, що́ займаєть ся вивченнєм властивостий бактерий, зветь ся бактериольоґією. Вона є здобутком найновіщих часів, навіть скілька років назад була вона ще у зачаточному станї; але не дивлячись на молодий вік, тепер через неї нам стали до зрозуміння питання, що́ мають первітнє значінне у науцї. Розвязанню сих питань присьвячили себе багато талановитих вчених, через що стало ся, що не минає, можна сказати, й дня, щоб до старих дат не прилучило ся усе нових спостережінь і винайдень. Праця сих людий ввела і веде усе далї нас у таємне окружжє найдрібнійших живих істот, які проте часто беруть гору над людиною.

Бактериї (Schizomicetes), як вже сказано, належать до нижчих рослин і займають середнє місце між водоростинами [alque] а грибами [fungi]. Завбільшки вони від 0.001 до 0.004 млм. Перш вважали їх за звіряток, бо бачили, як більшість їх, і навіть дуже хутко, рушає в якій небудь течі, але, коли дізнали ся, що і високо орґанізовані рослини мають власти-

[1]) На малюнкови його не видно.

[1]) Трапляють ся кобзи з більшим числом струн. Вересай розказував, що знає у кобзаря Антона, в селї Вечірках, пирятинського повіту, полтавської ґуберніï кобзу на 25—30 струн. Є те-ж бандура на 15 струн.

вість до руху і що неорґанізовані частинки теж рушають [так званий Бровнівський молекулярний рух], тоді вже цілком прилучили їх на підставі будови і розвою до рослин. Що до поділення бактерий на роди [genus] і відроди [species], то погляди сучасних вчених на сю справу не однакові. Під мікроскопом бактерії з'являють ся у трох формах: кулі, палички, ґвінта, і середніх між ними, або, як каже Де-Барі, вони сиадають ся до білярдної кулі, олівця і коркотяга. Одні вчені [Неґелі, Більрот] думали, що сі форми не суть сталими, що можливий перехід одної у другу, що той саме мікроорґанізм має змогу утворяти собою оліеве шумованне, гнилосний розклад білковини, і яку небудь заразливу хоробу; значить з сього погляду бактерий не можна ділити на роди і відроди. Навпаки другі [Кон, Кох] поділяють їх на виразно відокремлені відроди такі, як і у вищих рослин, з їх специфічними властивостями. Вони визнають, що бактерії тільки трохи міняють свою форму, стають трохи товщими, тоньшими під впливом тих або других обставин, як от умовин годування, від віку, але ніколи з кулі не зробить ся паличка. Так бактерії, як усяка рослина, бувають молоді і дорослі; молоді, звичайно, повинні бути менші від старійших; які з них краще годують ся, ті лучче будуть і рости. На приклад бактерії телія [b. anthracis], що́ виросли на желятині при сприяючих обставинах, вдають з себе рівні палички; ці-ж самі бактерії, тільки коли вони росли на вареній картоплі і при нижчій температурі, — набухлі, неформні. Денеде тільки трапить ся справжня, типічна паличка, за те часто попадають ся круглі тільця, але їх не можна визнати за кулясті бактерії-кокки, бо коли перенести на желятину, на якій вони краще розвивають ся і дати рости при відповідній температурі, то вони знов приймають свою первістню типічну форму палички; вони тільки ви́родки, заступники ви́снаги, так звані інволюційні форми Неґелі і через те їх не можна брати за обєкт до вияснення питань про правильний зріст. Далі, коли на пр. бактерії холери поставити з холоду знову у тепло, то вони стають товщими, швидше розростають ся на трівних материях. Опріч того щоденні спостереженя лікарів примушують нас тримати ся погляду Кона-Коха, бо ніяк не можна згодити ся, щоб той само мікроорґанізм, який сьогодня утворяє собою сіфілїс, завтра дав початок бишиєї, а потім туберкульозови і т. и. Тодї-б усе знаттє про сталість картин хороб і їх симптомів, що́ фіксовані досьвідами століть, відразу стало-б абсурдом. До того ж усї змагання зробити з мікроба одного ґатунку мікроба другого — зовсїм не вдали ся. Так Біхнер з нешкодливої бактерії сіна [b. subtilis] хотів зробити дуже заразливу бактерию телія [b. anthracis], а Ґравіц мікроба цвілї [penicilius glaucus] хотів зробити заразливим. І справдї обидва сї мікроби заражували зьвіря, що над ним робив ся досьвід, — але згодом Кох довів, що у першому випадку до бактерії сіна попала справжня бактерия телія, а у другому крім індиферентного penicilius glaucus був ядний aspargillus glaucus. Усе це примушує нас тримати ся погляду, що між бактеріями є окремі відроди і роди, які не переходять оден у оден, але що окремий відрід, при ріжниці умовин годування, міняє у невеликих межах свою форму; — що для кожного відроду є типічна форма, за яку треба визнати форму бактерії, що́ стоїть на версї свого розвою, і що кожен ґатунок має певні специфічні властивости, а що до наточених мікробів, то кожен з них умовляє своєю житєвою дїяльностю визначену хоробу.

Бактерії складають ся з одної клїточки [cellula], хоч в них не можна знайти ядра; кожна з них має навкруги поволоку, а у середині протоплязму, первітню материю, що з неї складаєть ся усе живе. Поволока з хемічного погляду є целюльозою і належить до так званих углеводів, що до них належить на пр. крохмаль, цукор. Поволока здатна розбухати і приймати желятиновий стан, від чого бактерії часом склеюють ся у ґрупи-зооґлеї, характерні для окремих ґатунків. Таким способом з круглих мікробів-кокків, коли вони по поділенню не розходять ся, стає подвійний кокк — діпльококк; коли круглі мікроби склеюють ся поволокою, що́ розбухла, у довгонькі ланцюжки, то з'являєть ся стрептокок, теж ланцюжковий кокк; коли склеюють ся у ґрупи, що́ скидають ся на ґрони винограду, то з'являєть ся стафільококк, ґроновий кокк; потім паличкові бактерії склеюють ся між собою у довгі нитки, а то часом поволока так розбухає, що склеює мікроби у цілу плївку, що її можна навіть підняти, не порвавши, лїнцетом або що. У деяких бактериях, як і у инших рослинах, є зелена материя хльорофіл, що через неї вони на соняшному промінні розкладають углевий квас повітря на його складовини: кисень і углець, уживаючи останнього до будови власного тїла. Деякі бактерії дуже швидко рушають у тїчи, але круглі цілком пасивно, під впливом руху самої тїчи, і навпаки у деяких з паличкових знайдено навіть окремі до сього орґани: повічки [Geisselfäden].

Розплоджують ся бактерії на два способи. При сприяючих обставинах клїточка довшає, у нїй по середині робить ся перетяжка, що́ усе більшає, поки з одного мікроба не стане два і т. д. Увесь процес тягнеть ся ½ години, а се незвичайна хуткість, бо з одної палички за 24 годин стає 28 білїонів. Крім сього способу уживають вони ще й другого, найбільш коли живуть в несприяючих обставинах; тоді вони виробляють так звані спори, що́ відповідають насїнню висших рослин, і що при визначених умовинах дають початок новим ґенерациям паличкових бактерий. Хоч се і не завжди так бувае, бо часом обставини і досить добрі, проте спори утворяють ся. Спора виробляєть ся або у середині клїтки, ендоґенне утвореннє, або по кінцях її — ектоґенне. У першому випадку перед початком процесу у середині клїтки протоплязма на поодиноких місцях темнійшає, далї сї темні плями зливають ся, а навкруги їх сьвітлійшає; коли спора виробила ся вже цілком, то вона вдає з себе яєчкове, блескуче утвореннє, що́ дуже переломуе сьвіт, з ясними контурами і грубою поволокою, що́ лежить серед лишку ясної протоплязми. У другому випадку теж саме робить ся по кінцях клїточки: вони розбухають, товщають і взагалї скидають ся на паличку тарабана [Trommelschläger]. Як у першому, так і у другому випадку кожне індівідуум утворяє тільки одну спору. Спора має навкруги дуже міцну поволоку, яка дає їй змогу витримувати без жадної вади такі хитання температури і вільгости, що від них бактерия давно пропала-б. Так бактерії не витримують температури вищої від 77° після Цельзия, а більшість їх пропадає навіть від + 50° до + 55° Цельзия, проте спори пропадають у сухому жару тільки при + 140° Ц.; до холоду вони ще більш байдужі: так спори телія витримують навіть — 110° Ц. і, коли поставити з такого холоду знов у тепло, то вони усе таки досить добре ростуть. Коли обставини, що серед них істнує спора, покращають, вона більшає, стає товстїшою, витягуєть ся, аж поки не стане справжньою паличкою. Таким способом звідсіль видно, що спора найбільш забезпечає бактерії від виснаги, змагаючись міцною обгорткою проти лихих умовин життя, що́ раз-у-раз мають змогу доконати делїкатнійших дорослих індівідуумів.

Бактерії, як усе нам відоме живе, мають походженне від індівідуумів того самого ґатунку. Се, здаєть ся, дуже проста річ, але ще недавно Пастерови довело ся доводи її перед паризькою академією проти Пушого, який тримав ся супротивного погляду, се так зване змаганнє про самостійне зародженнє „generatio aequivoca“. За часи сеї суперечки ще не була відома властивість спор бактерий дуже змагати ся проти навіть дуже значної температури і видержувати її без жадної вади і через те, коли кипятити пів години тїч, де звичайно були так дорослі бактерії, як їх спори, то думали, що у нїй нема вже жадного живого зародку, тоді як сим способом вбивали тільки дорослі індівідууми, а спорам не робили й жадної вади. Потім, коли таку тїч поставити на скілька день, то в нїй з спор виведуть ся бактерії, що виявить ся у загнитю або шумованю її. Опираючи ся на сьому факті Пуше сказав, що бактерії гниття у тїчи утворили ся з неорґанізованих азотних частинок, позаяк у тїчи усе живе убито. Але Пастер довів, що коли справдї добре нагріти тїч, то потім скільки-б часу вона не стояла, вона нїколи не почне гнити. Сим він теж показав, що найпростійші, нам т е п е р відомі живі істоти мають походженнє від живого індівідуума того самого ґатунку і ми не знаємо прикладу, щоб що небудь живе утворяло ся з неорґанічної материї. Звідсіль ми бачимо, що його докази стосують ся тільки до орґанізмів, що їх ми т е п е р знаємо, але вони нічого не кажуть проти загальної можливости утворення з неорґанізованої материї живих істот нам

ще невідомих, що повинні мати ще простійшу будову і бути ще меншими від бактерий. Ми не дуже то повинні покладати ся на заперечні наслідки, які дають нам сучасні методи досліду; треба зараз згадати, як недавно нам стали відомі бактерії, які проте мають для нас таке велике значінне; може з поліпшеннем методів досліду вони очевидячки стануть перед нами. Але так поставлене питанне виходить з межів наукового досліду в окружжя гіпотез і, коли на підвалинах засадного закону причинности конче треба визнати можливість утворення найпростійших орґанізмів з неорґанізованої материї, яка гіпотеза дуже вабить до себе людину, що думає, то для сього не треба непремінно, щоб такий процес істнував і тепер, досить буде визнати, що колись в оден з найдавнійших ґеольоґічних периодів істнували невідомі нам умовини, що при них мали змогу утворити ся таким способом найперші орґанізми, що потім з них розвив ся увесь орґанічний сьвіт, з'явивши у розвою два напрямки: рослинний і зьвірячий. Тут можна згадати ще про одну гіпотезу з'явленя на землї життя, а власне кажуть, буцім перші зародки занесено до нас метеорами з сьвітової просторонї. Минаючи вже те, що температура там дуже низька, бо єсть спори, що її витримують, вже се неможливо через те, що коли метеор падає, то від тріння утворяєть ся така температура, що від неї усе живе мусить пропасти.

[Далї буде].

Д-р Ол. Черняхівський.

Житє і твори Костя Трутовського.

[Портрет на 1 стор.].

В першій половинї 1893-ого р. штука взагалї, а українська особливе потерпіла велику і тяжку втрату. 17. (29.) марця 1893 р., на 68 році життя помер в хуторі Яківлівцї [обоянського повіту, курської ґуб.] оден з найвидатнійших сучасних українських артистів-малярів — Кость Олександрович Трутовський. Смерть єго відбила ся великим і тяжким сумом в душі кождого, кому дорогі значінє і поступ нашої штуки, бо се втрата одного з найспосібнійших синів України, що всю свою силу і хист обертав на артистичне з'ображенє побутового життя рідного народу.

Походячи з слобідсько-української шляхти, К. Т—ий родив ся 28 сїчня 1826 р. в Курську, а дитячі лїта провів в майнї свого батька, в селї Попівцї [ахтирського повіту, в Харківщинї]. Батько єго сам рисував і піддержував любов до рисованя у свого маленького сина. Спершу єго виховувано в приватнім пансионї Зимницького в Харкові, звідки 1839 р. він вступив в „Николаевское инжинерное училище“ у Петербурзї, де разом з ним тоді пробував звістний потім росийський письменник Т. Достоєвський. Року 1843-ого зроблено єго офіцером і переведено в „Инжинерную Академію“ [тоді „официрскіе класси“], котру скінчивши 1846 р. лишив ся при нїй тутором, що дало єму змогу вступити до „Академіи художествъ“, де він був учеником славного проф. Т. А. Брунї. Пробувши в Академії до 1850 р., виступив саме тоді з служби і оселив ся на селї у батька [в ахтирськім повітї].

Україна, котру він покинув ще дитиною і куди знов вернув ся після довгого пробуваня в Петербурзї, відразу зробила на нього великий і чарівний вплив [про що він частенько любив згадувати та оповідати] як своїми роскішними краєвидами і чудовою природою, так і вражінєм, яке він виніс познаємившись близше з рідним народом. І під вплівом усего того там виявила ся вся дальша єго дїяльність, як артиста-маляра, що давав нам у артистичних взірцях на полотнї і папері майже виключно українське житє. Кохаючись найбільше в українських типах і побитовому житю народа, він остав ся їм все своє житє вірним, виявляючи їх у незлїчених картинах та малюнках.

Року 1852-го одружив ся він з С. А. Самбурською [своячкою Серг. Аксакова]; переїхав в хутір Яківлівку, де пробував до 1857 р., часами навідуючись до Москви та до Петербурга. В 1850-их рр. забажало ся єму видати „Український Альбом“. Він 1853-ого рр. через М. Погодина заслав свої рисунки до „Общества поощренія художествъ“ обіцяючи скласти альбом з сцен українського житя, але з умовою, щоб товариство купило сей альбом і видало єго своїм коштом. Товариство одначе, не довіруючи дуже силам незвістного тодї ще молодого маляра, не згодилось на се виданє. Року 1854-ого Т—ий одержав від „Акад. Художествъ“ дипльом вільного маляра-артиста. Мешкаючи в Курщинї, при своїй вдачі до гумору, зладив чимало малюнків і акварель з життя повітових дїдичів тих часів [„Наїзд гостий“, „Поминки“, „Іменини“ і т. и.] 1856-ого р. заслав він вперше до Москви кілька олїйних образів, акварель і рисунків. Артисти-малярі і инші знавцї та публїка дуже прихильно повитали сї твори молодого артиста, а різьбар Розанів надруковав про них прихильну статю. Саме тодї Т—ого запрошували до московського „училища живописи, ваянія и зодчества“ на посаду професора сеї школи. Року 1857-ого їздив він за границю, побувавши в Німеччинї і Франциї. В 1858 р., овдовівши, переїхав до Петербурга, і з тої пори почала ся справжня замітна єго дїяльність, яко знаменитого артиста-маляра. Образи єго почали добувати собі більшу та більшу славу; їх так розкопувували, що багато з них навіть і не бували на виставах, бо їх заранї куповали з робітнї славного артиста. Ту в Петербурзї познакомив ся з Шевченком, родиною ґр. Ф. Толстого, Турґенєвим, Полонським і инш. В 1861 р. Т—ий оженив ся вдруге з О. І. Лїсициною [своячкою росийського письменника А. С. Ґрибоєдова]. Того-ж 1861 р. він одержав від „Академіи Художествъ“ дипльом академіка. З 1871—1881 рр. займав посаду інспектора московського „училища живописи, ваянія и зодчества“, а потім оселив ся в хуторі Яківлівцї, де і помер. Зимою приїжджав на кілька місяців до Москви, а лїтом робив екскурсиї в різні місця.

Вкінцї подаємо спис єго творів з українського побуту, о кілько вони нам звістні.

І. Образи, мальовані олїйними фарбами:

1) Сліпий скрипаль [у В. І. Григоровича, в Петербурзї]. 2) Музика і дїти [у д-ра Івановського, в Петербурзї]. 3) Сцена в шинку [також там]. 4) Сцена з українського ярмарку [у Альферакого, в Петербурзї]. 5) Богомільниця [у д-ра Івицького, у Вильнї]. 6) Українцї, що їдуть на базар [в Румянцівськім музеї, в Москві]. 7) Санки. — Гумористична сцена, з'ображуюча, як три молодицї везуть пяного. Знимки і рисунки були поміщені в ілюстрованих виданях; у кого є оріґінал — не могли ми довідатись. 8) Весїле [Було на академічній виставі 1860 р.; де є тепер — не знаємо]. 9) Рибалки Українцї [набув П. М. Ковалевський, в Петербурзї]. 10) Сцена біля хреста. 11) Вечер на Вкраїнї [у Хвощинського, в Москві]. 12) Стріча [набула царица Мария Олександрівна]. 13) Збира́ч гроший на церкву. 14) Здибанє [у П. С. Строгонова, в Петербурзї]. 15) Колядки [сей образ набув цар Олександер Миколаєвич]. 16) Вуглярі в лїсї [у д-ра Івицького, у Вильнї]. 17) Сцена в житї. 18) Поворот з празнику [знимки з того образу були поміщені в „Пчелѣ“ і наших ілюстрованих виданях]. 19) Українка з снопами [у Головкова]. 20) Українка з граблями [у Рахманова, в Курську]. 21) Дівчина, збираюча липовий цьвіт [у Д. І. Зуєва]. 22) Дівчина і дитина. 23) Парубок і дівчина несуть кошик. 24) Українка з качками [у Давидова]. 25) Нічна сцена [у Зуєва]. 26) Царський портрет. — Намальований з причини 50-тилїтнього ювілею „Николаевскаго инженернаго училища“ [котрому автор і подарував] образ з'ображає зарібника-Українця, що, вернувшись до дому, показуе своїм землякам портрет царя. 27) Сорочинський ярмарок [у Полежаєва, в Петербурзї]. Знимок з того обазу є в книжцї Собка: „25 лѣтъ русскаго искусства“. Після того образу, з деякими незначними змінами, зробив артист рисунок для виданого Голяшкином альбома: „Вечера на хуторѣ близъ Диканьки“ (випуск 3-й). 28) Дівчина, що заганяє дріб [у Римського-Корсакова, в Одесї]. 29) Переправа [у І. М. Терещенка]. 30 і 31) Дожидаюе [у Тімашева і у Фільобера, в Москві]. 32) Біля колодязя [у Тімашева, в Москві]. 33) Спочинок в клунї [у Д. Н. Зуєва]. 34) Масниця [у С. В. Алексєєва, в Москві]. 35) Поворот з баштану [у Римського-Корсакова, в Одесї]. 36) Парубок, що підкрадає ся до дівчини [у С. А. Терещенка]. 37) Бандурист, окружений слухачами [у С. А. Алексєєва, в Москві]. 38 Дівчина з ведрами. 39) Находка [у Римського-Корсакова]. 40) Перед розлукою

у фон-Дервіза]. 41) Дівчата в бурю. 42) Шевченко на березі Дніпра [у А. І. Баранова, в Москві]. 43) Стріча [у вел. князя Константина Миколаєвича]. 44) Перехід через струмо́чок [у фон-Дервіза] 45) Сцена біля колодязя. — Парубок здибав ся біля колодязя з дівчиною, котра тільки що набрала в ведро води і жартуючи хоче облити його тою водою. Невеличкий обємом, але оден з найбільше вдатних образів, з котрого знимків не було. [У М. В. Шугурова, в Київі]. 46) Підслухала! — При вечірному осьвітленю стоїть в лісї дівчина, притулившись до дерева, за котрим тільки що йно перейшла пара, обіймаючись і про щось розмовляючи [у М. В. Шугурова, в Київі]. 47) Поворот з жнив. 48) Біля колодязя. 49) Дівчина у ворожки [у Арботського, в Москві]. 50) Здибанє [у Мазирова]. 51) Перехід через потік [там також]. 52) Біля частоколу [у Михайлова, в Харкові]. 53) Ніч [у Карпова, в Москві]. 54) День [там також]. 55) Дівчина, зриваюча цьвіти [у М. В. Шугурова, в Київі]. 56) Дівчина, відчиняюча фіртку, при нічнім осьвітленю [там також]. 57) Пейзаж з фіґурами [у Карпова, в Москві]. 58) Збиранє на гулянку [у А. І. Баранова, в Москві]. 59) Дівчина у вінку [у Обера]. 60) Хлопчик і дівчинка [у Воскресенського, в Москві]. 61) Викуп [у Т. А. Терещенка, в Київі]. 62) Дівчина біля колодязя [у Кавелина]. 63) Засада. 64) Пропили молоду! [у Ушакова, у Володимирі]. 65) Здибанє [у Островського, у Володимирі]. 66) Спляча дівчина [у Бутикова, в Москві]. 67) Збиральничка трав [у Шапошникова]. 68) Здибанє [у Обидонього, в Москві]. 69) Гарбуз! 70) Пустуни [у Ворониної, в Москві]. 71) Сусїдки. 72) Стріча [у Ададурова, в Москві]. 73) Перервана стріча. 74) Осінь. 75) Старий ласун [у А. Н. Розенберґа, в Саратові]. 76) Старі грішники. 77) В сьвяточну днину [у Александрова, в Казанї]. 79) На Івана Купула [там також]. 80) Празникова розмова. 81) Сцена на ярмарку [у М. А. Новосїльского в Одесї]. 82) Дїдусь з дитинкою. 83) Дожиданє стада [у Зубова, в Петербурзї]. 84) Роздума [сей образ набув цар Олександер Миколаєвич] 85) Ніч перед клечальною неділею [у фон Нек, в Москві]. 86) Молода з подругами [у М. І. Харитоненка]. 87) Танець [в Третиківській ґалериї, в Москві] і 88) Дячок читаючий письмо поміщиці. [Конець буде].

ФЕЙЛЄТОН.

[Король Гумберт і я Наше денникарство. Літерати з нелюдськими псевдонїмами. Галичани — полїтики. Кілько в Галичинї людий письменних, а кілько читаючих? Галицькі літерати].

Король Гумберт, котрий менї своїми прекрасними вусами давно уже припав до вподоби, вподобав ся менї ще більше, коли я дізнав ся, що він таке сказав: „Як би я, каже, не був королем, то хотїв би бути денникарем“ Чи не честь се для мене, українсько-руського денникаря, що король ставить своє занятє на рівнї з моїм? А вже-ж, честь менї, та я дуже не дивуюсь тим словам, бо, звістно, денникарі (значить і я) зі своїми часописями творять сему чи котрусь там державу в Европі — отже й можуть міняти ся державою за державу...

Не знаю, чи згодив би ся довгоусий король, але я зараз пристав би на таку заміну, сказав би: „Як би я не був денникарем, то хотїв би бути королем“ і ждав би, чи мої слова так королеви подобають ся, як єго менї. Як би він не зараз міг рішити ся, я би захвалив українсько-руське денникарство: „Ваше Величество! Ми — страшна сила! На 25 мілїонів народу виходить всього тілько дві щоденні часописи, а в редакциях їх працює тілько шість людий, ще менче, як апостолів. Пера їх блискавицями блискають по папері у хмарі з тютюну, ножиць не уживають, бо нема до чого, а що напишуть, того не читає цїлий 25-мілїонний нарід, лише самі вибранці з нього, а єсть їх яких шість тисяч, ну, нехай десять. За теж ті вибранці ширять дальше дармо новини і наука наша летить голубкою від Перемишля і Львова в Крим, в Австрахань, Якутск і Петербург, а потім ще в Оліфант і Шамокин в „новім сьвітї“, та несе масличну галузку на знак, що що було лихе, то витопило ся, а що добре, то жиє і розвиває ся... Велика будуччина перед нами! Бувши денникарем у нас, можна мати і товариство не аби-яке, цїле царство звиринне і рослинне. Бо у нас суть літерати Дуби і Граби, Явори і Тополї, Калини і Малини, а потім Соловії, Воробцї, Ворони, Сичі, Бровки і Рябки, дальше їх потомки незлїчимі Соловієнки, Вороненки, Рябченки і Бровченки — є навіть, вибачте, Гниди. Покажіть менї, будьте ласкаві, чи має котрий денникар на сьвітї таке гарне товариство? Де се товариство зачислив би Брем, Господь знає. Якась нова порода на землї: здаєть ся, подоба у них людська і сьпівають нераз гарно, а зветь ся оден з другим не по людськи. Мода така! Та не в тім дїло. От як би то ви попали в се товариство! Заміняйтесь зі мною, я вам перо, а ви менї престол!“

— Але-ж, дитинко люба, я тілько шуткував собі — каже менї король.

— Шуткував?... А коли так, то нема що довше й балакати.

Я вже собі думав, що справдї щось значу — а ту он що: шуткував собі сивоусий на потїху денникарям. Правду сказати, оттак поміж нами, не вийшов би він добре на тій замінї, хоч би й редактором у нас був. Коли би видавав полїтичну часопись, то по звичаю нашому одного дня шив би, другого поров би; а як би видавав н пр. „Зорю“, письменники з України засипали би єго всякими паперами так, що то могло би навіть не вийти єму на здоровлє. Галичани, заняті високою полїтикою, глянули би мимоходом байдуже на него і пішли би на віче, радити над спасенєм Руси, та роздавати дешеві лаври в нагороду за пусті слова. І було би так, як пише Франко,*) що редактор „Зорі“ і далї діставав би:

Драми, казка, поемки,
Віршів три оберемки
Від Карпенка і Чайченка,
Подоленка, Школиченка,
Жука, Жарка і Панька,
Ще й від Кримського Хванька.
Від Кенїра сто дві байки,
Ще й від Пчілки, Лесї, Чайки,
Зірки, Дарки, Монтаря,
Дрозда, Щоголя й Комаря.
[Каже Русин: „Що за зміна!
Розмахалась Україна!“
Зняв клепаню з голови:
„Боже, вас благослови!] ..

Пише колись то редактор „Зорі“ до мене таке: „Якось я не маю щастя до галицьких письменників. Н. Н. обіцяв менї се — не прислав; А. Б. обіцяв инше — не прислав... Велика менї біда — від Галичан не маю нїякої помочі, нїхто не хоче зробити нїякої прислуги „Зорі“; хоч се не перешкаджає їм, дорікати менї, що заповняю „Зорю“ працями Українцїв“...

Ба! звістно, дорікати лекше, а прислугу зробити тяжше — що-ж у тім дивного? Впрочім як можна від Галичан жадати, щоби занимали ся такими марницями! Полїтика — то але! Се поле для Галичан! Тут за місяць здобудеш славу, за другий стратиш єї, потім знов здобудеш і т. д. — єсть велика різнородність, котра кождого смертника бавить. Тут заложивши руки можеш критикувати легко всяку роботу того чи сього посла, можеш давати раду на спасенє Руси (звістно, лише по стовпи граничні і по Карпати, бо дальше ми не сягаємо), можеш писати всякі премудрі статї, підносити одних під небеса, других болотом обкидати, з легким серцем „зрадниками“ звати — одно слово, єсть — забава... Над всїм тим не треба довго собі голову ломати, всяка думка, і найдурнїща, найде собі прихильників, бо mundus vult decipi... А щоби написати хоч би оцїнку книжки для „Зорі“, треба єї перше всього перечитати, а всякий шануючий себе Галичанин такого поганого звичаю не має, бо ми висші понад такі марницї... Дорікати! — се що иншого. Атже ми тим живемо! Без доріканя, без лайки нам і житє не здавалось би житєм...

Не можна сказати, щоб у Галичинї мали всї Русини такі забиті голови, що не змогли-б помогти в літературній справі. Тілько біда в тім, що досї дуже мало розбуджено у них інтерес до читаня літературних творів, а через те й до писаня. Книжка — то у Галичанина зайва річ. Що так єсть — возьмім на доказ хоч би такий рахунок круглий: На три мілїони галицьких Русинів, після спису населеня, лише четверта частина вміє читати і писати, значить (возьмім кругле число) 750.000. Нехай з того взглядно значного числа письменних лише 50.000 єсть більше образованих і заможнїйших — то вже вони самі могли би удержати значний рух літературний, як би лише у них була охота до читаня. А тимчасом у них охоти до того нема — і ми бачимо такі деїнде неможливі появи, що добра книжка надрукована в 500 примірниках, лежить літами непродана, або коли й розійде ся, то як же мало людий єї читає! Пять сот людий, а нехай і пять тисяч — все одно, а де-ж іще 45.000 тих „ізбранних“? Щоденна часопись „Дїло“ не має і півтора тисячки передплатників... Таких дат нема що скривати, бо у нас жадне видавництво не обчислене на зиск, отже й не потребує свого буджету держати в тайнї. Значить, виходить, що у нас в Галичинї нема і 10.000 людий, охочих на новини книгарські і цїкавих на се, що діє ся в сьвітї. Знатоки галицьких відносин кажуть, що більша половина наших сьвящеників обходить ся без ґазет і без книжок. Де так мале запотребованє, там і продукция мала, а що продукция сама собою нелегка, хоч принадна, то

*) У „Вяндрівцї Русина з Бідою“.

беруть ся до неї в більшій части ділєтанти „отъ ничего дѣлать“, і коли бачать, що на лаври заслужити собі тут не так легко, кидають працю, тим більше, що обтяжені иншою.

Хто-ж се ті галицькі письменики, від котрих „Зоря“ могла би сподівати ся помочи? У проспекті „Зорі“ начислено їх досить богато, бо 24. А єсть їх ще більше; н. пр. нема у проспекті проф. Григория Цеглинського, д-ра Омеляна Калітовського, Павла Кирчова, проф. Матїїва, Грабовича і иншіх. Але ми берім лише тих Галичан, що вичислені у проспекті. В тім числі єсть 11 професорів (з них 2 посли), 1 адвокат, 3 сьвященики, 3 публїцисти, 1 маляр і 2 кандидати на професорів, а кромі них ще три женщини.

Хто знає наш австрийський систем шкільний, котрий забирає учителям весь час і всю силу та енергію, то й зовсїм не подивує ся їм, коли вони не виступають як літерати. Богато талановитих учителїв школа по просту вбила — і тому не диво, що чим далї, тим менче кандидатів на учителїв. Богато жиє ще таких, на котрих можна було мати велику надію, а тимчасом вони звели ся... Сьвященики живуть самітно по селах, не мають нї книжок, нї товариства такого, щоби їх думку ворушило, якийсь час живуть тим, що читали у школах, а потім за всякими домашнїми клопотами так замовкають, що й слуху про них нема. Про публїцистів наших і казати нема що; то білі мурини робучі. Де часописий безлїч, там і запомогтись легко; а у нас, що схочеш взяти з другої часописї, все треба перекладати, і нїчого не передрукуєш, а що нїхто не хоче бути публїцистом, то на тих кількох, що попали на ту дорогу, паде велика робота...

Виходить з того таке, що більша частина галицьких письменників — то люди, від котрих навіть годї вимагати працї літературної, що забирає так богато часу. Поминувши се, що майже нїхто не платить у нас за таку працю, Галичане ще й не розуміють ся на такій працї, і не вміють єї оцінити. Знаю людий на дуже видних становищах, котрим рух літературний від яких 10 або 15 лїт зовсїм не знаний; вони в літературну часопись нїколи не заглядають, а письменників мають трохи не за дармоїдів. Тому мене дуже здивувала овация для д-ра Івана Франка, коли виставлено недавно у Львові єго драму „Украдене щастє“, здивувала тим, що у нас таких овацій для живого письменика нїхто не видав. Се добрий знак на будуче...

На тему, чому галицькі письменики так мало пишуть, можна би ще богато сказати. Не лише на обставини треба нарікати, але й письменикам можна би зробити неодин докір — та годї вже! Се справдїшний circulus vitiosus. Як би се, то би те, а тимчасом справа як стояла, так стоїть. Треба, видко, ждати на лучші часи — коли-б тілько вони як найскорше настали! Від того нїкому не погіршало-б...

О. М—ей.

ЛІТЕРАТУРА.

Дрібні вістки. Вийшли твори П. Кулїша — в Коломиї: „Товитови Словеса переказані старорущиною“, а в Женеві: „Дзвін, стародавні думи й співи“. Д. Кулїш працює між иншим над устихотворенєм Сьв. Письма старого завіту, з котрого іменно й вийшли згадані вище „Товитови Словеса“ — „Жіночої бібліотеки“, котру почала видавати Нат. Кобринська, вийшла книжка I під заг. „Наша доля, збірник праць рїжних авторів. Докладний зміст єї подаємо на иншім місци. — В нашій мові вийшли досі три календарі на р. 1894-ий, а то ілюстровані, товариства „Просьвіта“ і тов. „Руська Бесїда в Чернівцях“. — та „миссійный“ о. Л. Джулинського. Перші два календарі можемо поручити нашим Читачам з огляду на добірний зміст частини літературно-наукової [особливе в кал. тов. „Просьвіти“], докладну часть інформацийну і добру мову. Зрештою зазначити треба, що в обидвох тих календарях більша половина літературно-наукового материялу надрукована [в календарі „Просьвіти“ — перший раз] правописию фонетичною. — Цензура дозволила друкувати II-ий випуск „Русско-украинскаго словаря“ Г. Тимченка, обіймаючий букви В—Д. Готовить ся до цензури випуск III-ій, що обіймати ме букви Е—К. — В друкарнї наукового тов. ім. Шевченка друкують ся: III-їй том „Записок“ товариства і XVI том „Руської Історичної Бібліотеки“, що містити ме Гетьмановане Самійловича. — Сильвестер Ярич-вський [у Львові, тов. „Ватра“ ул. вірменська ч. 2] задумує видавати місячник під заг. „Руська гумористика“. Видавництво має містити в собі: а) чисто народні річи як: гумористичні казки, жартобливі оповіданя, сатиричні байочки, дотепні приповідки, пословиці, тези, веселі сьпіванки; та б) оригінальні твори наших письмовців, як: жартобливі оповіданя, новельки, пригоди з житя, пісоньки, сатиричні сьпіви, дрібні сатири і т. и. Видавець просить присилати на єго адресу дотичні материяли.

Василь Лукич.

Зміни в нашій пресї. На 1894-ий р. зроблено а зглядно заповіджено в нашій журналистиці ось які зм ни, дотичачі переважно зверхнього боку. „Дзвінок“ став виходити [як і давнїйше 2 рази в місяць] в форматі великої 8-ки в півтора аркуша друку. Мимо збільшеня коштів, „Руське товариство педагогічне“, яко видавець, не піднесло передплати в тій надії, що позискавши через збільшене обєму і більше передплатників, покриє кошти видавництва. Товариство готове навіть посеред року збільшити ще і сей новий обєм, скоро фонди з передплати на те будуть старчити. Треба признати, що „Дзвінок“ в тих 4 роках, в котрих виходить, здобув собі добру славу, та на жаль наша публика не підпирала єго материяльно в такій мірі, в якій він на се заслужив. Не треба забувати, що значінє і вага єго в нашім розвою народнім великі, бо він виховує під зглядом загальним і національним наше наймолодше поколїнє, котре в деяких частях нашої вітчини поза домівкою не має змоги стрічатись в письмі з рідним словом. Тож тепер, коли видавництво з свого боку робить можливу жертву збільшаючи обєм без підвисшеня передплати, мають обовязок наші земляки [особливо закордонські, що досі не дуже ще заінтересувались „Дзвінком“] прийти редакциї в поміч і постаратись, щоби істнованє „письма ілюстрованого для науки і забави руських дїтий і молодежи“ було зовсїм забезпечене. [Адреса адмінїстрациї: Львів ул. академічна ч. 8.]. — Часопись для народу „Читальня“, що в р. 1893-ім виходила під редакциєю приватною, переняв на рік 1894-ий видїл тов. „Просьвіта“ і передав редакцию своему членови Костеви Паньківському. Програма „Читальнї“ лишить ся така, як досі, то є: містити будуть три діли: белєтристичний, науковий і економічний. Тепер, коли „Читальню“ обіймає чоловік, звістний з енергії і до такої роботи спосібний, позволимо собі звернути увагу нового редактора на деякі дотеперішні хиби „Читальні“. Передовсїм треба дуже вважати на чистоту мови. Відтак належить вистерігатись подавати з белєтристики самі майже передруки [і то ще річий доволї звістних], а навпаки давати річи нові, що з огляду на теперішну нашу продукцию літературну зовсїм не буде тяжко. Вкінці радимо розширити дїл економічний, а за те зовсїм залишити або хоч як найбільше обмежити віддїл оповісток, замість котрого добре би було отворити віддїл інформацийний. Ми певні, що нова редакция поведе дїло гарно з огляду на зміст і форму; надіємось також, що й не буде так дуже лякатись правописи фонетичної, як попередна, зважаючи на те що $^3/_4$ нашої преси друкує ся виключно фонетикою, котра, як звістно, заведена вже у всїх школах. — „Часопись правнича“, котра в остатних двох роках не виходила з причини, що головний редактор був занятий укладом і друком „Словаря висловів правничих і адмінїстрацийних“, стане знов виходити з р. 1894-им. Видавництво єї переняло на себе Наукове Товариство ім. Шевченка, віддаючи ведене редакциї адвокатови д-рови Костеви Левіцькому. „Час. правнича“, яко чвертьрічник для теориї і практики, виходити буде [правописию фонетичною] в обємі 4—5 аркушів друку кождого 15 лютого, 15. мая, 15. серпня і 15. падолиста, і містити ме: розвідки наукові з предметів права і адмінїстрациї, ореченя трибуналів; замітки бібліографічні. Річна передплата виносить 3 злр. [Всї листи, письма і посилки належить адресувати до Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, при ул. академічній ч. 8]. — Урядова „Народна Часопись“ почала від нового року друковатись правописию фонетичною.

Василь Лукич.

ТЕАТР.

Рух наших театрів і вістки. Театр під управою тов. „Руська Бесїда у Львові“ давав $1^1/_2$ місяця вистави у Львові, а тепер гостить в Бродах. З нових творів виставлено у Львові всї три твори конкурсові: „Украдене щастє“, „Катря Чайківна“ і „Мужичка“; сподобалась тілько драма д-ра Ів. Франка „Украдене щастє“, котру грали три рази. „Катря Чайківна“ має за богато відслон, а по скороченю режісериєю є в нечім мало зрозуміла. „Мужичка“, кажуть критики, має бути вільним перекладом з московського; чи се правда, не знаємо, хоч варто б се розслїдити. — Товариство Оп. Саксаганського гостило в Херсонї, відтак з початком падолиста в Єлисаветградї, опісля в Акерманї, а тепер дає вистави в Одесї. Виставляло головно твори Карпенка-Карого, між

котрими чималий успіх мали „Гріх і покута“ та „Судженого конем не об'їдеш“. — Трупа М. Садовського давала вистави в Таганрозі, від 1/13 падолиста в Ростові н. Д., а від 5/17 грудня грає в Москві, в театрі Парадіз. З нових пєс виставляла оперету в 3 дїях Синельникова [музика Горілова] „Добрі сусїди“. драму Мих. Старицького „Кривда і правда“ [надруковану в „Зорі“ під заг. „В темряві“], і драму в 5 дїях М. Садовського „Никандр Безщасний“. Драму „Кривда і правда“ виставлено перший раз в Ростові з такою обсадою головних ріль: Домаху грала Заньковецька, Степана Садовський, а Старшину Левіцький. — Театр Пономаренка давав вистави остатними часами в Минську [при участи М. Кропивницького], відтак в Гомелї, а тепер гостить в Луганську, катеринославської губ. — Товариство Мирова-Бедюха грає в Саратові, в театрі Очкинськім. Сю невеличку трупу навістило нещастє, бо в часї побуту в Саратові умер замітнїйший єї артист Бурлака. — Трупа Грицая давала у жовтнї вистави в Сосницї, чернигівської губ., — а товариство Дворниченка в Скопинї. — Театр Деркача-Манька гостив в Севастополї, відтак в Симферополї, а опісля коштом Петровської завитав до Парижа з думкою побувати і в Чікаго. „Се ще-б нїчого, — ниже до нас д. Микола Вороний, що́ й ласкаво подав нам деякі з повисших вісток, — хоча і приходить ся шкодувати, що до Парижа їде така трупа, котра в самій Росиї здобула собі недобру славу, але надто погано те, що пан Деркач починає вироблювати вже зовсїм таки жидівські штуки, дурисьвітства... От, на приклад, він реклямуєть ся в деяких російських газетах [„Харьковскія Вѣдомости“], що з ними у трупі їдуть: Кропивницький, Заньковецька, Садовський, Саксаганський, Левіцький і инші, котрих там нема і нїколи не було. Се вже гидка брехня! В Парижі, певно, чути і за Кропивницького і за Заньковецьку, а вїчого [путнього] не чули за Деркача, — чому-ж Деркачеви не назвати ся Кропивницьким а якійсь його артистцї Заньковецькою? Адже-ж він за це отримає грошї!... Коли-б навіть сю брехню пустив не сам Деркач а газета, то його прямий обовязок спростувати похибку, чого він досї не зробив. Та, бачите, зробити він сього не може, бо докладно вийде, що він сам собі брехню завдає!“... Усе те, одначе, не помогло Деркачеви, бо він зовсїм стратив в Парижи і тепер не знає, як дістати ся до рідного краю. Такий недобрий конець вийшов з повного незнання тамошних обставин. **Василь Лукич.**

Нові твори. Іван Карпенко-Карий написав нову комедию під заг. „Паливода XVIII вїку“. Сюжет взятий з колишнього житя польскої шляхти і українського поспільства. — В Москві виставить трупа М. Садовського нову пєсу М. Старицкого: „Тарас Бульба“, в котрій мальовничо представлена епоха козацтва в повній силї єго розвитку. — М. Кропивницький післав до цензури нову свою комедию в 3 дїях з сучасного істнованя нашого села. — Товариство, що́ стоїть під зарядом тов. „Руська Бесїда у Львові“ студиює тепер нову комедию в 4 дїях д-ра Ів. Франка під заг. „Рябина“. Небавом буде вона виставлена. **Василь Лукич.**

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

а) книжки.

Руска граматика. Уложили Степан Смаль-Стоцкий і Федір Ґартнер. Накладом фонду краєвого. — Львів, 1893 р. Стор. V+180+III в 8⁰ Ціна опр. прим. 1 злр. [2 карб.].

Зміст: Введенє. Звуки. Бубкви. Словотворенє. Відмінюванє. Складня. Додатки: Руське віршованє. Письмо церковно-словянське. Азбучний показчик.

Жіноча бібліотека видає Наталія Кобриньска. Книжка I. **Наша доля** збірник праць ріжних авторів. — Стрий, 1893 р. З друкарнї А. Мілєра сина. Стор. 104 в мал. 8-ку. Ціна 50 кр.

Зміст: Жіноча справа в Галичинї, Нат. Кобринської. Швачка, вірш Олекси Ходовицького. Праправнучка Баби Борпя, опов. Ганни Барвінок. Чого нам боятись?!, Євг. Ярошинської. Відчит Анни Грималюк. Дві народні пісні. Домашний жіночий промисл, Н. К. і Марії Ревакевичівної. Літературні замітки, д-ра Дамяна М. Звістки з заграниці і краю, Ольги Кобилянської і Н. К. Статут Товариства „Охоронка“. Спис передплатників.

Поміж ворогами. Повість Івана Левіцького. Виданє Василя Лукича. Коштом наукового тов. ім. Шевченка. — У Львові, 1893 р. 180 стор мал. 8⁰. Ціна 40 кр.

В темряві. Оріґінальна драма в пяти дїях і шести одмінах М. Старицького. Виданє Василя Лукича. Накладом Товариства „Руська Бесїда“. — З портретом автора. Львів, 1893 р. 91 стор. мал. 8⁰. Ціна 20 кр.

Друга книжка рахункова для учеників шкіл народних. — У Львові, 1893 р. В цїс. кор. накладї шкільних книжок. 99 стор. мал. 8⁰. Ціна брош. прим. 16 кр.

Юрий Коссован (Осип, Домінїк, Ігор, Гординський де Федькович). Написав Олександер Колеса. Виданє Василя Лукича. — У Львові, 1893 р. Коштом наук. тов. ім. Шевченка. З портретом Ю. Ф—ча. 99 стор. мал. 8⁰. Ціна 30 кр.

Рыбакъ исляндскій повѣсть (.) Написавъ Петро Льоті. [Перекладъ съ французскаго]. Літературный додатокъ „Дѣла“ [„Бібліотека найзнаменитшихъ повѣстей“]. Том 47. — У Львові, 1893 р. 188 стор. мал. 8⁰. Ціна 1 злр.

Картагенці й Римляни (.) Три історичні оповіданя (.) Написав Данило Гордієнко. Накладом руского товариства педаґоґічного. — У Львові, 1893 р. 75 стор. мал. 8⁰. Ціна 20 кр

Байки Евгена Гребінки. Накладом Костя Паньковского. — З портретом автора. Львів, 1893 р. 36 стор. 32⁰. Ціна 10 кр.

Зміст: Цап. Лебедь і Гуси. Ячмінь. Зозуля та снїгир. Ведмежий суд. Пшениця. Сонце та хмари. Горобцї та вишня. Будяк та коноплиночка. Верша та болото. Маківка. Рожа та хміль. Могилині родини. Школяр Денис. Сонце та вітер. Гай та сокира. Віл. Грішник. Ворона і ягня. Злий кінь. Мірошник. Вовк і огонь. Утита та степ. Рибалка. Соловій. Дядько на дзвониці. Хлопці.

б) періодичні виданя.

Правда [1893. Том XIX. Випуск 58. За місяць грудень. Стор. 653—716 в 8⁰]. Зміст: Перед бурею, історичний роман кінця XVI в., Л. Старицької. Записки або журнал Т. Г. Грушівського-Шевченка. Листи з Черниговщини: Лист VI, Черниговщя. Три зірваних квіток, посмертні споминки Ів. Сердешнього. Вісти: з України, з Вильни. Принципіяльва політика. Сучасна хроніка. Науковий огляд: Про громовину, стаття Черняхівського. Переписка Редакциї і оповіщеня на окладцї. Додаток: Овідієві Метаморфози стор. 137—144 в 8⁰.

Житє і Слово [1894. Книжка I. За сїчень і лютий. 160 стор. 8⁰]. Зміст: Основи суспільности, повість Ів. Франка. Пісня про Ролянда, старофранцуський епос, перекляв В. Щурат. Материяли до істориї українських віршів, зібрав і впорядкував М. Драгоманів З подорожних заміток, вірш Ів Франка. Нові напрями в дослїдах мітольоґічних, д-ра Ґ. Бїгеляйзена. Тирольські елєгії К. Гавлїчка-Боровського, з чеського переклав Ів. Франко. До істориї галицько-руського селянства: 1) Бунт аґрарний в Якубовій Волї 1819 р. 2) Урицькі „князї“ при кінцї 18 в. 3) Панщина в Мшанцї в 18 в. М. Зубрицького. Житє і Слово, вірш У. Кравченка. Будда і Буддізм, Л. Фера, з французького переклав Ів. Франко. Новик, поема Ос. Маковея. Старі хартиї вільности. Із переписки наших літературних і політичних дїячів: а) Пять листів Федьковича. б) Два листи Вол. Шашкевича. в) Лист Ст. Качали. Слїди впливу Жуковського в поезиях Б. Залєського, Ол. Колесси. Із старих рукописів: Соломон і чорти в бочцї. Із уст народа. А. Пісні. І. Сьпіванє, сьпіванки, голос II. Смерть богача. III. Лукіян Кобилиця. Б. Лєґенди. І. Початок і конець сьвіта. II. Відки взяла ся жаба? До портрета. Критика і бібліоґрафія: I. Наукові методи проф. Сумцова. II. „Wisła“, огляд Л. Василєвського. III. Українські весїльні обряди, Хв. Вовка, зміст подав В. Щурат. Нові книжки: Юрий Коссован, Ол. Колесси, ред. Ів. Франка.

Кіевская Старина [1893. Декабрь. Том 43. Стор. 353—536+28+III+177—192 і 97—108 в 8⁰]. Зміст: Воспоминанія Іосифа Самчевскаго. Письма Г. Ф. Квитки къ А. А. Краевскому. Отрывки изъ Записокъ Автонома Солтановскаго. Культъ хлѣба въ малорусскихъ колядкахъ, Хр. Ящуржинскаго. Старцы, полїська лєґенда Т. Кудринского. Автобіоґрафія Степана Лукича Геебскаго. Малорусская народная одежда: Козелецкій уѣздъ [З рисунком] М. Стецового. Вопросъ о литературномъ источникѣ украинской оперы И. П. Котляревскаго „Москаль Чарівникъ“ Н. П. Дашкевича. Леонидъ Ивановичъ Глѣбовъ, некрольоґ В. Науменка. Документы, извѣстія и замѣтки. Библіоґрафія. Додаток: 1) Дневникъ ген подск. Якова Марковича. 2) Библіогр. указатель статей, помѣщенныхъ въ „Кіев. Стар.“ за первое десятилѣтіе. Оповістки.

Переписка Редакциї.

Вп. Одарка Романова. Лєґенди „Лїн-Гун“ у нас нема і ми єї не одержали. **Вп. Кіндратченко, Бакалявська, Д. Синяків, Ол. Гавриш, і Ів. Бідний.** Надіслані вірші нам непридатні. **Вп. Охрім Варнак.** Помістили в Ч-лї 24. **Вп. Іван Стешенко.** Обидві надіслані поезиї наспіли запізно до Ч-ла 23 і для того не могли увійти. **Вп. Стефан Макар.** Рукопись „Шматяра“ можете відібрати собі в нашій Адмінїстрациї. **Вп. Іван Спілка.** Одержали замітку і оповіданє, спасибі Вам. **Вп. М. Кобищанова.** Передано Адмінїстрациї, котра Вам зверне. **Вп. Вол. Левенко.** Друге письмо те-ж наспіло. **Вп. В. Степняк.** Рукописи переслано д. К. П—ому. **Вп. Марко Кропивницький.** Звістну рукопись, спасибі Вам, одержали, але афіша — нї. Відповідь вислали перед місяцем. **Вп. М. Ситенко і Т. Полещук.** Надіслані стихотвори не будуть в „Зорі“ друковані.

☛ **Просимо присилати передплату, бо друге Число вишлемо лиш сим, що передплату зложили. Просимо також найдальше до кінця сїчня с. р. реклямувати бракуючі Числа з попереднього року. Хто би з П. Т. Передплатників мав лишні торічні Числа „Зорі“ I і 2 або „Словаря“ I арк., то просимо дуже о присилку їх до нашої Адмінїстрациї.**

☛ **З сим Числом розсилаємо додаток: „Словарь росийско-український“, том II-ий, арк. 1-ий.**

Редактор части літературно-наукової: Василь Лукич. **За редакцию відповідає: Осип Маковей.**

Видає Наукове Товариство ім. Шевченка. З друкарнї Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

Ч. 2. Р. XV.

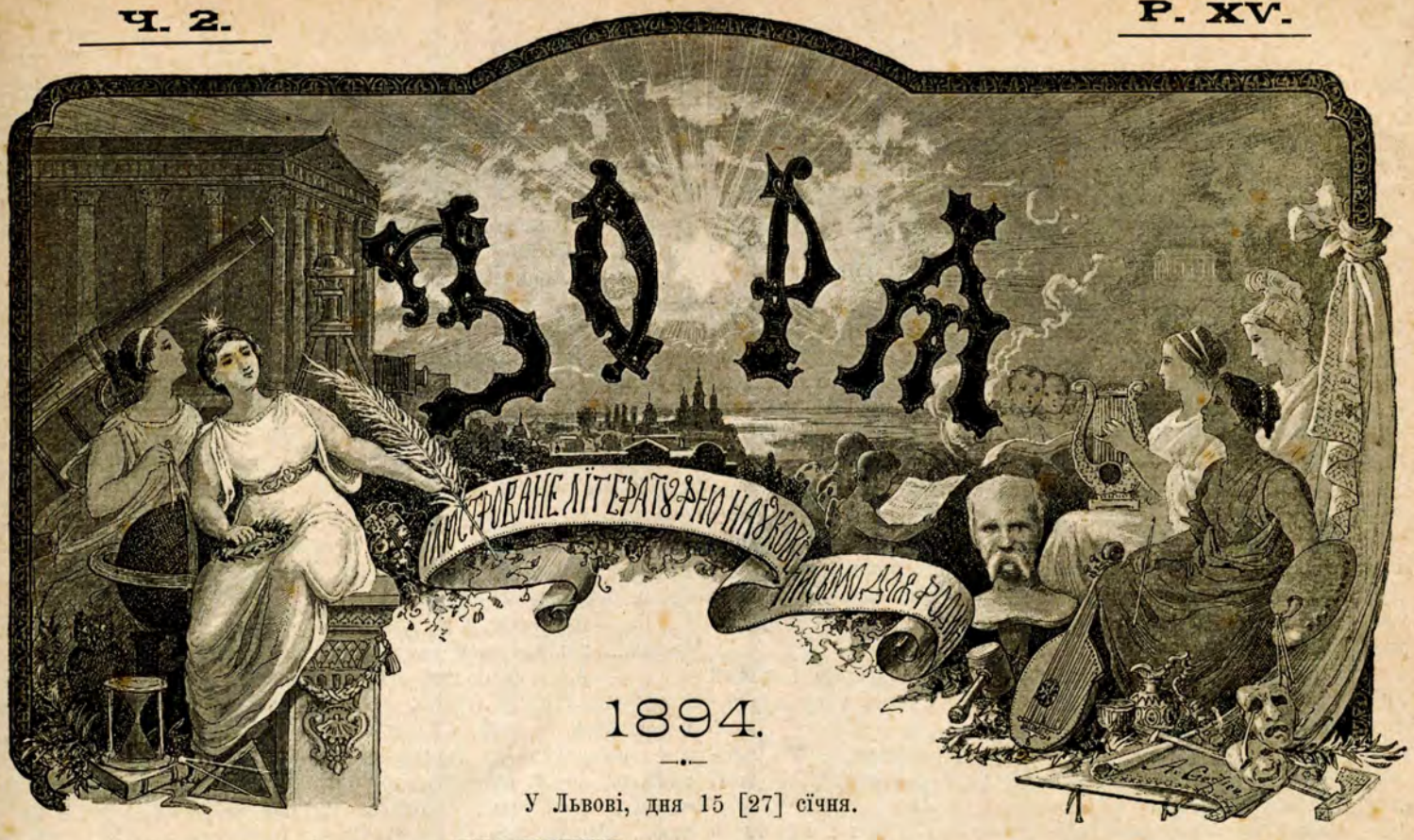

1894.

У Львові, дня 15 [27] сїчня.

Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кождого місяця в обемі трьох аркушів.

ПЕРЕДПЛАТА ПЛАТНА З ГОРИ ВИНОСИТЬ:

З додатком „Словар російсько-український“: на цїлий рік 8 злр., [для заграниці 8 рублїв або 16 марок]. — Без „Словаря“: на цїлий рік 6 злр., [для заграниці 6 рублїв або 12 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. — Одно число коштує 30 кр.

Редакция, адміністрация і експедиция у Львові, при ул. Академічній Ч. 8.

Рукописи мають бути писані правописию „Зорі“. Твори узнані редакциею непридатними до поміщеня, звертає ся авторам [на їх кошт] без поясненя причин. — Редакция відповідає тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки: ся постанова не дотичить письменників, що містять свої твори в „Зорі“.

ОБЛОГА БУШИ.

ІСТОРИЧНА ПОВІСТЬ З ЧАСІВ ХМЕЛЬНИЩИНИ — МИХАЙЛА СТАРИЦЬКОГО.

[Далї.]

II.

Ніч. Тихо й похмуро в Орисиній сьвітлицї, що́ в зáкутній баштї. Висока, цївчата середина, обмежована товстелезними мурами, дїлить ся стїнами на хрест; в одному з сеґментів умістилась кімната, чудної форми, з високою стелею яка закінчалась склепінням. Під одною прямою стїною до богів приголівєм стоїть ліжко дївоче; зпід глазетового наметика визира безлїч подушок і подушечок в білих як снїг по́шивках. Під другою прямою стїною широко розсїла ся груба; блескучі кахлї визерунками розмальовані хитро; на довгій лежанцї гріють ся товсті сулеї і сушать ся трави пахучі. Тут же побіч і низенькі двері вхідні; над ними висить мальована на прочудо картина: на одній гільцї повішено жида, Татарина і собаку, з написом велезначним: „Жид, Татарин, собака — віра однака“. В третій, вигнутій луком, надвірній стїнї прорізане вікно, вузке-вузке та глибоке, майже не вікно, а бійниця: і в ясний, соняшний день через ту розщілину мало до дївочого покою сьвіту сягає а тепер вона якось лиховістно чорнїє. Проти вікна в гострім кутку навпаки лагідно й ясно: багато наставлено там богів і в ряхах коштовних, і київського, і польского письма, а перед ними на довгім шнурку, оздобленім папіровими квітами, висить лямпадка. Легесенький, тремтячий сьвіт її осяює стиха сьвятобливий лик Божої Матері, що́ своєю ризою закрила мир від напастий; променистими, хисткими пасмами стелеть ся сьвіт по мурах і по високих склепіннях, яскрить по гранястому шклу, миготить на одній сулії, мягко лежить на ріжку по́душки і на розсипаних по їй хвилях з русявого шовку, і никне в сутїнї на круглій стїнї; а на долівцї, під лямпадкою саме, тремтить пляма кругляста, від неї довгими смужками розбігають ся тїнї, ламають ся по стїнах і збігають ся аж на склепінні біля залізного гака, до якого і шнурок причеплено. Хімерні, довгасті тїнї маревними на́рисами лежать на білій сосновій підлозї, повзуть по мурах, хитають ся, тремтять і сповняють кімнату якимсь таємничим смерко́м.

Д-р Володимир Александрів.

А на дворі скаженіє буря; вітер гуде і жалібно в комині виє, мов голосить по згубі когось близького, дорогого... В куточку тріскотить стиха лямпадка та вчуваєть ся часами стогін задавленого ридання.

На ліжку, до по́душки припавши лицем, Катря лежить

непорушно; тільки часами ледве примітно здрігають ся плечі у неї. Спала на неї намітка і одним кінцем на подушці звисла, а другим долі лягла; коса вибилась зпід кораблика і, звинувшись хімерним вузлом, неслухняно лягла на плечі; одно крило плахти відхилилось свавольно і виявило огрядну ніжку, узуту в червоні чобітки з срібними підківками. Тільки на частині голівки, на заломі коси, та на одному плечі лежать сьвітові плями, а решта в темряві з наметика потонула.

Край вузкого вікна, схиливши на руки чоло́, і встромивши очі в чорну пітьму, сидить мовчки Орися; вона силкуєть ся туди прозирнуть, куди пішли дорогі її серцю люди, вона прагне дізнать, що дієть ся тепер у містечку Буші і в приго́роді; але густий морок закрива від неї далиню́ чорним серпанком, і тільки коли-не-коли на тім морі безпросьвітньої темряви заблима якась непевна іскра і згасне...

Орися повернулась до образа і зупинила на Дїві Пречистій свої замислені очі; від довгих вій лягла сутінь стріласта на її личка блїді; руки її з несили на колїна упали і сплелись у стисї нервовім; в нахмурених бровах непохибна думка застигла. Довго і нерухомо так сидїла Орися: чи вона складала з благання молитву, чи доручала Небесній Розважниці свою тугу-печаль, — зостало ся то тайною.

Нарешті Орися повагом перевела свої очі, що́ сьвітили ся темним огнем на ліжко, на Катрю — і на її виду перебігла хмарина.

— Годї, Катре! — промовила вона строго. — Не плакати тепер, не в сльозах губить силу, а набиратись треба її для остатньої боротьби.

Катря ще більш заридала безнадїйно і глухо, і її плечі заколихали ся під хвилями збурених мук.

— Гріх! От перед цією сьвятою Матїрю гріх! — показала на образ Орися. — Вона віддала ради нас Свого Сина на муки, на смерть, а ми будемо побиватись, що доведеть ся за віру сьвяту й за вітчину вмерти?

— Не те, не те!... — відповіла риданнями Катря, підвівши голівку і спершись нею на руку. Кучеряве пасмо русявого шовку зпід очіпка упало на її заплакані очі і надало молодесенькому обличчю вираз дитячий, — нестотно ображене дївчинятко заплакало, почувши ласку уперше. — Не те! А дай менї виплакатись! Дай менї в останнїй раз, тут... на самотї... натїшитись своїм лютим горем... а там уже я не заплачу!

— Сором з своїм горем тепер панькатись! — ласкавійшим уже голосом корила Орися, присівши до Катрі і глядючи її шовкове волоссє. — Коли-б воно на тебе лишень упало саму, то тодї-б могла... а воно-ж на всїх нас злягло рівним тяжаром, і роздавить всїх нас разом, укупі...

— Не на всїх, не на всїх однаково! — ґвалтовно скрикнула Катря і заломила в скрутонцї руки.

— Як неоднаково? — навіть схопилась Орися. — Та хіба у тих, що́ пішли туди на певний загин, не було нї радостий, нї утїх на землї, або що?

— Може й були, та вони вже ними натїшились, а я не нажилась ще на сьвітї... — відмовила, рвучи слова, Катря.

— А я чи нажилась? — спитала нервово Орися. — Туди... на муки... на страту... мій батько пішов... єдине моє кохання, єдина відрадість... єдина моя слава і втїха; але глянь — я не плачу, і не збентежу його остатньої хвилини сльозою.

— Ох, правда — мовила Катря, гамуючи сльози. — І ти не нажила ся, але ти й не жила зовсїм! Ти не зазнала іще того щастя, яке охоплює райською жагою і розум, і волю, і серце, і всю людину цїлком приковує до втїхи земної... ти ще не кохала!

— Почім ти знаєш? — відказала упавшим голосом Орися, і провела рукою по білому чо́лу, немов бажаючи змести з його уїдливу болїч. — А може кохання моє ще страшнїйшою пявкою впялось менї в серце!

— Твоє кохання? — нестямилась Катря, підвівши голівку і затаївши враз сльози: дитяча цїкавість перемогла її страждання. — Ти, моя перша по́друга, посе́стриця — і нїколи менї про те не промовила й слова.

— Суть такі рани, які жадалось би і від себе самої сховати, а не то, що від миру, — важко зітхнула Орися, відвернувши від Катрі свій зрушений вид.

— Орисе! Рідненька! Зіронько моя! — обнїмала Катря свою кохану посе́стрицю, переставши плакати і ласкаючи свою товаришку по горю. — Скажи менї, хто? Подїлись горем — лекше буде... Коли виплачеш ся і розважиш тугу — завжди на душі лекшає...

— Ти памятаєш того козака... Антона Корецького... що до нас приїздив у Бар?

— А, памятаю, памятаю... Такий гарний, хороший, з русявими кучерями, синїми очима і білим, панським лицем?

— Так, так!

— Як не памятати! Памятаю і за сто сажнїв пізна́ю. Я в його, коли признатись тобі, — усьміхалась уже Катря, щаслива тим, що тайну вивідає, — мало, мало не закохалась... не здолала чисто і глянути на ті закручені вусики.. Тільки тривай... — зупинилась вона, міркуючи... — Адже-ж то брат твій? Він тебе називав сестрою?

— Нї, він не брат: він по крови менї був овсїм чужим, а по серцю... ех! — Орися нетерпляче махнула рукою. — До чого ці спогадки і тепер? На віщо намучене серце вражати?

— Квіточко моя, сонечко ясне! — благала Катря. — Скажи... повідай, хоч кришечку... хоч капелиночку!

— Ах, яка бо ти! Нестотно мале дитинятко, — годилась через силу Орися. — Довго росказувати, а ще довше переживати ті муки. Бачиш, — я з тобою спізнала ся в Барі, а ми перше сидїли далеко на хуторі: я там росла ще дитинкою... і так було славно, ох, як славно! Батько приїздив часто... мати жила... кохала, ласкала мене: я її ледве згадаю... Потім наш хутір спалили... матїр те-ж... Як приїхав на пожарище батько, позеленїв, заскреготав зубами і знову кудись то майнув. А за тиждень вернув ся і привіз хлопчика на кульбаці, лїт девяти. — „Знайшов, каже, сироту безпритомного на шляху, так треба нам його приховати, за сина прийняти!“ Орися змовкла, пригнїчена вагою спогадів давних.

— Ну, ну! Що-ж далї? — допитувалась зацїкавлека Катря.

— Що-ж? Звичайно... став він у нас мешкати... в другім хуторі, — ми переїхали далї від Буга: росли ми вкупі, як брат з сестрою, вкупі бігали, пустували, гулялись... ну, призвичаїлись, поріднились... ех, та що й згадувати!

Нї, нї! Докажи бо, хоч капельку!

— Ну, виросли ми; а він стрункий такий став, та моторний, та дужий!... Сьпівав гарно... Батько почав його вчити герцям лицарським, брав і на Запорожжє з собою в науку... Потім він приїздив до нас такий радісний та щасливий... і до Бару ото... а вже я його так ждала й ожидала, як божого сьвіту... Ну, ми і покохались.

— Так де-ж він, твій Антось?

— Не питай! Як він присягав ся, Боже! А батько раз сам вернув ся до дому й сказав, щоб я отого перевертня, зрадника із голови викинула! — Длячого? — батько промовчав, але я знаю, що він дармо не скаже...

— І ти викинула? Забула його?

— Не руш! Годї! — сказала рішучо Орися, зсунивши брови від вразької, наболїлої муки, і Катря припала до її колїн і притихла, почувши незміряне горе.

Знишкли посе́стри, немов занїміли, замерли: одній болїч здавила до не́стяму серце, а другу заколисала недоля, і Катря, мов дитинка, заснула безжурно у своєї подруги на колїнах.

Осїнний дощ кропить дзвінко шибки́ і вітер стогне — веде якийсь сьпів похоронний...

Немов темна, марморова фіґура, сидить нерухомо Орися; її погляд сягнув далеко, далеко і потонув у чорнїючій млї...

Зринають з пітьми перед нею другі, непохожі картини, і віє від них і сьвітом, і ласкою, і теплом.

Тихий, лїтнїй вечір. На заході гасне поволї рожевистий сьвіт. Біля хати, на килимку стоїть ще вечеря; якась баба, не дуже стара, прибира і ложки́, і миски́... А своєму коханому Орисинятку дає медовики й вишнї. На призьбі сидить молодий ще тато Орисин; вуси йому аж на перса упали, а в зубах коротесенька люлька. Схилившись йому на плече, притулилась молодиця хороша і при́язно, кохано зазира йому в вічі. Розтопиривши рученята підбігає з сьміхом до татуся

красунька Орися, а батько їй пускає на зустріч клубочками дим... Їй весело, вона заливаєть ся, аж дзвенить і на втéки, та знов таки вертаєть ся з галасом на дим, поки не закашлеть ся; молодиця тодї злякано хапає її і притискає до лона.

— І як таки, тютюном та на дитину! — зірвав ся з її уст лагідненький докір.

— Нехай привчаєть ся до запорожського курева! Правда, доню? — зареготавсь батько і ущіпнув за щічку Орисю.

— Мамо, я привчусь! — засьміялась дзвінко й Орися, визираючи знід руки в матері зухвальними оченьками і ловлючи рученятками дим.

Линуть пахощі від бузку по садочку. Десь рипить віз і гавка собака, над головою прогудів хрущ.

Орися схопила ся його дігнати; а це її перейняв другий і вдарив; вона в сльози, і зараз під оборону до тата. А тато ще дратує й сьміеть ся.

— Гай, гай! І не сором тобі? Жука злякала ся! Ти-ж козацька дочка? Так не то, не бій ся жука, а і Татарина-пса... бий їх!

І Орися, підбурена батьком, біжить знов на хрущів; а запашний український вечір ласкáво огорта натомлену землю.

А ось друга ніч... чарівна, тиха. Над головою розсипавсь стожар; райський шлях простягсь угорі зористою стягою; все небо миготить тихими огниками... Мама на призьбі сидить і жде тата; він поїхав не на довго, а ось третій день і нема...

А це раптом, як затупотить кіньми... Розлїг ся галас; хутір прокинувсь; перелякані, блїді молодиці і дїти повибігали із хат; вскочила нянька, кричить: „Вороги!“

— Бери Орисю! Ратуй її! Ховай! — до неї з благанням кинулась мати і передала їй дитинку на руки.

Баба біжить з дорогою ношою в лїс Віти хвиськають їх, огортає пітьма, гопить жах... Здалеку досягають і лемент, і крики й постріли, а от, через прогалину видко, як на місці, де хутір, зайняли ся немов великі сьвічки, і полумя від них полинуло аж до огнистого неба.

Червона кров... чорні, обгорілі трупи... жаховиті обличчя... стогін і плач... і сиротинна самотність... тиша могильна... Мамо! Мамо!

Зимовий вечір. Другий уже хутір. Хатка заметена снїгом. Намерзлі, манесенькі вікна ледве, ледве пропускають той сьвіт. Баба пораєть ся коло печі. Батько велику книгу чита, про страдників божих, що́ за віру сьвяту йшли з ухмілкою і в огонь, і на страту. Кожне слово мірної, батькової речі западa їй у душу; а поруч стоїть молодий, кучерявий хлопчина, названий її брат; почуває вона в стуканні серця, що він їй ближчий за брата...

А старий батько росказує уже про дїда Днїпра, про скажені пороги, про синє море безкрайє, про кріваві сїчі з Турками та Татарами, про страшезні бурі, про турецьку неволю, про пекельні тюрми і про смердючі ґалєри...

Але час летить. Яскраве лїто і спека. Розжеврене небо, безхмаре високо знялось у безодній блакітї. Вітер анї шелесне; буйне жито своє стигле колоссє до землї клонить, мов просить ся на спочивок в снопи, а не то ронити ме на землю викохане, достигле зерно.

Орися бреде по цьому золотистому морю, розсуваючи його хвилї руками; на голові у неї віночок з васильків та волошок. Хто то крикнув по́близь „агов“, і красень-козак зненацька вирнув ось перед нею і обвив руками її стан...

Вона чує, як стукотить його серце, вона чує його поцїлунки гарячі... їй і боязно й хороше, і млїє солодким тремтїнням серденько...

— Пусти, Антосю! Годї бо! Що ти? Побачуть! — вибиваєть ся она із обіймів.

— Хай бачуть! Хай цїлий сьвіт збереть ся сюди і перед усїма, як перед оцим небом, я скажу, що кохаю тебе більше всякої радости, більше життя!

— Коханий мій, любий! — шепоче вона і хова на його дужому плечі свій счервонїлий видочок, а очі її таким щастєм палають, яким тільки раз на віку займаєть ся серце.

— Твій, твій! І нїщо на сьвітї нас не розлучить! — присягаєть ся ревно козак, притискаючи її до своїх могутнїх грудий...

І знов усе лине, зника... далї, далї!

Осїнний дощ кропить дзвінко шибки і вітер стогне — веде якийсь сьпів похоронний...

Тихо рипнули двері, і на порозї з'явилась згорблена бабуся, повязана по очіпку чорною хусткою і в чорній намітці.

— Не спиш усе, моя ягідочко? — прошамкала вона, наблизившись до Орисї. — Уже швидко сьвіт; приляж, засни хоч хвилину... сили наберись... не сумуй!

— Я, бабусю моя, не сумую і Божій волї корюсь! — промовила тихо Орися. — А тільки не спить ся менї... голову думи обсїли...

— Ох, моя квіточко рожевая! Яка то гірка твоя доля! — зітхнула, проголосила бабуся, цїлуючи Орисю в голівку. — Жити-б тобі та радїти, а менї-б у землї сирій тлїти... Ох, а Господь іначе міркує...

— Не надї мною одною Його воля сьвята, а над усїма, — відізвалась спокійно Орися. — Та менї життя мого і не шкода: які в йому радости, які втїхи? От, тільки тата кохала та бабусю, як неньку рідненьку... — і Орися схопила і поцїлувала руку у баби.

— Що ти, що ти, моя безталанна? — кинулась бабуся обнїмати Орисю, утираючи дрібні сльози, що́ котились з старечих очий.

— Люблю, от що! А ховати нї тобі мене, нї менї тебе не випаде: поховає нас хижий звір.

— Та ще, моя ягідко, Господь один віда, що станеть ся; а може з потилиці налетить наш славний Богун Іван, дак нечесть вся від його шкиреберть покотить ся...

— Сили, бабусю, у ворога дуже, не подолати! А проте, — хай буде, що буде, що Богови миле... а ти от що скажи, чи молодою моя матуся умерла?

Молодесенькою.

— А як горіла вона, ти бачила?

— Годї, годї! Господь з тобою... Най її криє покровом своїм Цариця Небесна! Не думай... засни хоч трішечки: ти одна тепер голова на цїле замчище та пан-отець...

— Я засну, бабусю, — обезпечáла Орися.

— Засни, моя дитино! А я готую обід і всяку страву, щоб у долину нашим обороннцям знести...

— Ох, бабусю, ненько моя! Яка ти люба, хороша: все дбаєш лишень про других,... а я то про себе... Готуйте, готуйте і я піду допомогти... — заметушилась Орися і встала, переклавши обережно на по́душку голову Катрі.

— Нї, нї! Ти відпочинь, — там помічниць досить, а ранком і ти не попоможеш. Відпочинь, послухай ся твоєї бабусї, адже я тебе більше за рідної доньки люблю.

— Послухаюсь, бабусю, — згодилась Орися покірно.

— Пошли їй, Пораднице Матїр сьвята, хоч на хвилиноньку спокій! — промовила побожно бабуся, перехрестившись до образа і тихо, зовсїм згорбившись, вийшла з сьвітлицї.

Осїнний дощ кропить дзвінко шибки і вітер стогне — веде якийсь сьпів похоронний...

Зупинилась Орися перед ликом Небесної і тихо навколїшки стала.

— Царице безгрішна! — шепотїли уста її тихо. — До Тебе, до нашого прибіжища тихого лине моя остання молитва! Не від куль, не від стрїл ворожих, не від смерти ховай моє серце, а від нéмочі та страху! Пошли і менї, о всепітая Мати, силу і мужність, з відважною ухмілкою на страту піти за нашу бездольну родину, за нашу зневажену віру і за Твою, Панно Пречиста, віковічнюю славу!

Лямпадка спалахнула і погасла. Все пірнуло в хмурій пітьмі, тільки крізь шибки в вікнї ледве, ледве сїрів наступаючий ранок.

Коли це раптом навдалї щось блискавицею свіргонуло; через хвилину гуркіт розлїг ся і полохлива луна відгукнула його по долинї. Задзвенїли шибки; Орися здрігнулась і стала Катрю будити:

— Вставай: уже починаєть ся!

III.

Глупа ніч; про те у польскім обозї, край намета коронного гетьмана Степана Потоцького жвавий клопіт і рух. Слуги з походнями нишпорять, бігають від мажі до мажі; випакову-

ють і припаси і на́чиння всяке — куфи, барилки, пляшки; в обгорілій хатині приладнались кухарі з куховарством і край яскравого полумя готують, печуть, на рожні шкварять і лають ся. Навкруги під дрібним, холодним дощем не горять, а курять ся огнища; коло них в туманистих заревах кріваві плями вбачають ся постави людські, инчі лежать скорчившись, инчі сидячи сплять, і тільки денеде ходять між ними з рушницями пильні варто́ві.

А у спустошеній каплиці бенькет іде і варом кипить шляхетське життє.

Розіслані на долівці дорогі килими́; розставлені складні шкурятяні канапи й креселка, розложені порожні столи і білими обрусами укриті; на них у срібних тяженних, ніренберґської роботи, шандалах горять десятками сьвічі воскові; на срібній і злотистій посудині їх полумя миготить і блискоче зірками, яскріє діямантами в кришталі. Сайгаки і голови з вепрів стоять на столі; розмаїті потравки, біґо́си, лозанки парують і смачним пахом дратують їдець; у куфах, сулеях, пляшках лелію́ть ласкаво та втішно і ста́рки й наливки́, і заморські вина і темні та густі сороколітні меди. Слуги метушать ся упадливо та улесно, підносячи більше та більше і вигадливих страв і цілющого трунку.

На канапі, медвежою шкурою вкритій, майже лежить сам вельможний господар, сам гетьман коронний Потоцький, син старого Миколи Потоцького, що́ завершив сумно під Корсунем свою войову славу. На йому довгі сапянці з золотими острогами і срібна місюрка, а зверху на о́паш — роскішний кармазиновий кунтуш з венецийського оксамиту, облямований горностаєм; на голові собольовий шлик з струсьо́вим пером, що діямантом коштовним припято. Многоцінне каміння яскріє і свіргоче йому на руках і на заста́бках і на піхвах припятої до лівого боку дамаської шаблі.

І криклива пишно́та, і вираз обличчя, що́ довчасно злиняло на розпустних ночах, і маючі та хітливиї очі, і млява, знесилена постава — нагадували швидче фіґуру знуженої повії, ніж мужнього ватага Посполитої Речи.

Поплі́ч Потоцькому справа сидить польний гетьман Ляндскоронський; він навпаки одягнений в звичайну войову одіж; обличчя йому повне достоти й поваги; в очах синіх, великих сьвітить ся розум.

За ним сидить в сталевих шелягах воєвода Чарнецький, — на всю округу — пекло і жах; від його мусянжового, *загартованого в боях* обличчя віє холодом зимовим; з горбинкою ніс загнув ся йому гаком, нагадуючи дзьоб у хижого птаха; в зеленастих очах яскріє сваволя і лютість.

Ліворуч почотнє́ місце сина кримського хана Михмета Ґірея — на цей раз порожнє: він чогось не прибув на сьогоднішній бенькет.

Далі за столами по достотам містить ся панство вельможне; убрате в саєти, єдваби, злотоглави та в зброю блискучу воно зібрало ся тут немов на мазура з пишними красунями-панями та панянками, а не на воюванне суворе. Деяким не вхопило стільців, так вони зірвали зі стін образи, положили їх тилом на зруби, та на них і розсілись. Одного образа вони достать не здолали, бо високо висів, так він і остав ся у них сьвідком єдиним.

Не дбаючи про холод і про вітер, що́ вривав ся в розбиті шибки́ і хитав трівожливе полумя сьвіч, обличчя у бенькетарів, розшарені старкою, та добрим венґерським, та литовськими медами, палали огнем і сьвітились звіряною втіхою.

І регіт, і ви́гуки, і скоромні ви́гадки, і дзенькіт шклянок і цокіт ножів — все змішалось у галас безладний та дикий.

— На моє зданнє, — провадив польний гетьман, запиваючи свою мову ковтками старого венґерського — не слід нам затримувати ся тут повними силами ради якоїсь там жмені ошарпаних гультіпак — і негоже, і мети нема, та і часу жаль: Бельона страх вередлива і за марнуванне часу по́мстить жорстоко.

— Найперве, — сьорбаючи сонливо з золотого келиха мед, суперечив йому гетьман коронний — панська вельможність надуживає злегка правдоту: ця горстка на́волочі нас затримать тут не зможе, а дасть тільки малий відпочивок і сяку-таку ро́зривку...

— Не я, ясній́ший ґрафе, надуживаю правдоту, не я, — підкреслив свої слова збуреним голосом Ляндскоронський. — Замок Буша — це орлине гніздо: воно недосяжне, спитайте хоч пана Чарнецького.

— Так, вельможний гетьмане, мій батько його будував, а він знав ся на справі вояцькій, і винайшов виборну місцину, — підкрепив пан Чарнецький.

— Тим краще, панове, — більше потіхи... але я доведу його вельможности, що над правдотою вчинено ґвалт, — вів далі Потоцький і в його масних очах заяскри́ла нена́висть. — Вчора ми одного з того бидла скрутили і він на сковорідці признав ся, що в при́городі засіла лишень купка мізерна якоїсь рвані та втікачів-хлопів, а в вашому ухваленому замку лишилась но жонота сама, розуміє пан — самі кобіти — це раз; в замку сховані усі до́бра і козачі, і окольних селян, та й награбовані у поштивої шляхти — це два; в замку нарешті ми наловимо живцем молодиць і дівчат... а при наших походних нуждотах, при січових голоднечах-постах — воно не поміха — це три; чи не так би то, лицарство славне?

— Правда, правда, ясній́ший ґрафе, — загоготіла шляхта. — Се головна річ і по наших нужденних трудах, ой-ой, яка ласа!

— Даруйте, пане гетьмане, — почав було Ляндскоронський...

— „Пшепрашам“, вельможний пане, — перервав його пан Потоцький, і польний гетьман ображений змовк.

— За „кобіт“ і за зала́сся! — підняв келих Потоцький.

— Віват! — загрімотіло навколо.

— Хочай оті хлопки, — вів далі, смакуючи губами Потоцький, — неелеґантні, грубі, незграбні і кізляком тхнуть... але іноді, панове, я люблю дичину залежалу... Хе, хе, хе!!

— „Досконале“, ясний ґрафе! — підхопив, потираючи руки, червоновидий, банькатий, з закрученими до гори вусами пан Яскульский. — Присягаюсь сьв. Паркелем, що „кобіта“ і вино, та ще як до них додати „пєньондзи“ — найкращі утіхи на сьвіті. За Венеру-ж, Бахуса та Меркурия, ясне лицарство! In hoc trinitario est veritas! Віват!!

— Віват! Віват!! — розлягло ся навкруг.

— Тільки єдину увагу додам я, — відмовив Чарнецький, — щоб українських хлопок до „кобіт“ не єднати: вони — тварюки!

— Між Українками і по красі і по душевнім достотам суть привабні жінки і дівчата, — сперечив якось нїяково і нервово *молодий шляхтич, що́ сидів осторонь і не* доторкав ся до кубка.

Всі звернули увагу на таке в лицарськім колі зухвальство, — на оборону підлих схизматок, які у вельможної шляхти мались за найгидші, принижені тварі.

Зборонець був огрядний і струнки́й, — красень-юнак: його біле, благородне чоло, обмежали злотисто-каштанові кучері, на виразнім обличчю сьвітились ласкою і відвагою сині очі.

— Хочай і лицарський повин боронити „кобіт“, але на цей раз, пане, твоя оборона занадто сьмілива і дражлива, — завважив, по невеликій павзі, гетьман Потоцький.

— Даруйте мені, ясній́ший ґрафе, що я насьмілив ся тут виявить свою думку; але мене змалку наставили говорити правду усюди, промовив з достотою молодий лицар, уклонивши ся гетьману низько.

— І я прошу вибачення за його, — додав Чарнецький, — тим паче, що він, на лихо собі, виховав ся у хлопів і не зміг ще досконально спізнати маґнацьких звичаїв і обичаїв.

— Яким робом міг шляхтич шанобний виховуватись у хлопів? — здивував ся Потоцький.

— Дуже просто, ясний ґрафе: якийсь із сих гайдамак розбишака спалив, нїби то з пімсти за свою бидлиську сім'ю, у мого дівера хутір, вигубив цілу фамілію, і захопив ґвалтом одного лишень хлопчика у полон і повернув шляхетного сина на своє „хлописько“.

— Він мене мав не за хлопа, а за свого рідного сина, — поправив тремтячим від обуріння голосом молодий шляхтич.

— Сором, пане! — покрикнув грізно Чарнецький. — Через тебе сороміцькою крівю спалахнув мій вид: не мати гонору і перед лицарством хвалитись своєю ганебою, що був

змушений ґвалтом сином лїчитись тієї години, що твою матїр, сестер і братів поконала...

У молодого шляхтича свіргонули очі благородним огнем і він згорда відповів:

— За мене, пане воєводо, не знадобиться ся червонїти нїкому: хочай я згодован і вихован у хлопській сїмї, але ті хлопи мене змалку учили правдотї, і цнотї й добру, учили по своїй вірі схизматицькій, і в ворозї людину вважати, і бити ся з ним по лицарськи, чесно.

— Ого-го! — перенїс ся ображений буркіт докола. Чарнецький збурено стиснув у шаблї держак; Потоцький стукнув об стіл келихом, аж многоцїнна рідь розлила ся; один тільки Ляндскоронський усьміхнув ся самовтїшно і згорда.

— Я вірю панському слову, що гайдамаки винищили мій рід, — вів далї порівчасто шляхтич, — але той, що́ мене зратував, чи був межи ними, то ще питанне? На віщо-б він, панове лицарство, визволяв ворожого сина? Хіба-б може для тяжчого катування, для гіршої муки, але-ж не задля ласки й упаду? Це непорозуміннє страшенне, ця пекельна непевність менї вибачає зневірря... В нашу добу, коли і закон і права повалені в крівяні калюжі, і безкрайя братогубна... і за слободу нашої Посполитої Речи. З дитинства ходив я до грецької церкви і там настались віротерпністю; але, дізнавши, що мене охрещено католиком, я з'умію чесно ним бути, і з'умію умерти, але за правду, за волю, і за наш край! Присягаюсь яснїйшому пану усїм, що маю сьвятого, — могилами батьків і дїдів, славою моєї Литви і величчем Посполитої Речи, що без вагання буйну зложу, де скаже менї мій по́вин.

— Не зле слово, — прищурився Потоцький; — але все-ж, прошу пана воєводу, керувать поки новика не до бою, а до перемов; очевидячки язиком владає він лїпше, нїж ме́чем.

Шляхтич хотїв був ще відповісти на теє, але Потоцький рукою махнув і молодий драґун, уклонившись поштиво, вийшов геть із каплицї.

— От, за таку образу, — покрикнув Чарнецький, аж замарівшись від шалености, — що огидне бидлисько покалїчило на нївець мого родича, от, за одно це буду пімститись до сатанинського не́стяму до нена́тлї: нї баби, нї жінки, нї дївчини, нї навіть дитини не ощаджу; випалю, винищу, видавлю все, щоб і насїннє від цього гадючого кодла не лишило ся!

Леонїд Глїбів на смертній постелї.

— Братогубна?! — спалахнув гетьман Потоцький і брязнув шаблюкою об креселко. — Коли-б тільки тобі не шляхетська зброя, ти-б менї заплатив головою за те, що нашими братами хлопів назвав.

Молодий шляхтич підвів ся і затремтїв, обурений гнївом.

— Я мушу, ясний ґрафе, заступитись за молодого драґуна, за його щиросерде завзяттє, — промовив улесним голосом Ляндскоронський. — Звичайно і хлопи суть християни, тільки инчого розуму, а всї християни вважають ся за братів по Христу.

— Чи не набрала ся й панська вельможність якого-небудь схизматського розуму? — процїдив пан Потоцький, повернувшись з показно́ю погордою до Чарнецького. — В кожнім разї, пане воєводо, я вбачаю, що юнак має такий небезпечний і до наших шляхетських засад неподобний сьвітогляд, на який не можна упевнитись в бої.

Поблїд від образи юнак, відкинув назад свої кучері пишні, підголені елєґантно кружком, і відповів з благородним запалом:

— Мій сьвітогляд, мої думки, яснїйший ґрафе, менї кажуть усю кров до останньої краплї пролити за добро і за спо́кій моєї „ойчи́зни“, за честь нашого пишного лицарства і за слободу нашої Посполитої Речи. З дитинства ходив я до грецької церкви і там настались віротерпністю; але, дізнавши, що мене охрещено католиком, я з'умію чесно ним бути, і з'умію умерти, але за правду, за волю, і за наш край! Присягаюсь яснїйшому пану усїм, що маю сьвятого, — могилами батьків і дїдів, славою моєї Литви і величчем Посполитої Речи, що без вагання буйну зложу, де скаже менї мій по́вин.

— Не зле слово, — прищурився Потоцький; — але все-ж, прошу пана воєводу, керувать поки новика не до бою, а до перемов; очевидячки язиком владає він лїпше, нїж ме́чем.

Шляхтич хотїв був ще відповісти на теє, але Потоцький рукою махнув і молодий драґун, уклонившись поштиво, вийшов геть із каплицї.

— От, за таку образу, — покрикнув Чарнецький, аж замарівшись від шалености, — що огидне бидлисько покалїчило на нївець мого родича, от, за одно це буду пімститись до сатанинського не́стяму до нена́тлї: нї баби, нї жінки, нї дївчини, нї навіть дитини не ощаджу; випалю, винищу, видавлю все, щоб і насїннє від цього гадючого кодла не лишило ся!

— Ось моя рука, пане воєводо, — протяг свою руку Потоцький, — тільки но в винищенні ворога до ноги і лежить благо „ойчизни“.

— Так, так, ясний ґрафе! — відізвала ся більшість, а меншість похнюпилась мовчки.

— А я мислю, — підняв голос гетьман напольний, — що така бойня шалена появить за собою саму но руїну, яка нарештї і стане могилою Польщі: не в знищеннї своїх кревних підданних, які і боронять наші крайниці, лежить сила держави, а в спільній користи і згодї.

— Шкода, „бардзо“ шкода, що ми з паном вельможним навпаки розійшли ся думками, — відрізав з пихою гетьман коронний; — але тим паче я поступитись своїми не можу і даю наказ, сьогодня-ж у ранцї всїма потугами вдарить на Бушу, спліндрувати її, розграбувати до пня, жадної душі не випустити живою, жадної, наддав він, прїч вродливиць з жоноти... а гірших — Татарам.

— Я повинен коронному гетьману заявити, — напружив слово Ляндскоронський. — Інтереси війни, а з того й вітчини потребують не забарювати тут війська, а лишить задля на́гляду хіба одну яку коругов; нам треба хапатись до Бару і зломити борвія у цїм краї, — полковника Богуна: тільки

в тім разї ми з обезпекою зможемо рушити на головні сили ворожі. Всяка-ж забара дасть Богуну змогу стягти потуги, скріпити ся силою; тоді ми опинимо ся в лабетах — і наші суспільники Татари, утративши надію на здобич, кинуть ся наші краї грабувати і на нас самих зброю повернуть... Уже недарма і на сьогодня не прибув сюди ханський син.

Слова Ляндскоронського були надто важливі і зрушили своїм тяжаром всїх; але це збурило іще більш непохилу волю маґната.

— Чудову панської можности думку я заховаю на спо́гад, — кепливо відповів крізь зуби Потоцький; — але „прецї-ж“ я, по волї славутнього сойму, тут стою за коронного гетьмана, то з того на менї одному і відповідальність лежить за розпорядки: а панський обовязок лишень пильнувати, аби мої нака́зи справлялись до слова.

— Свої обовязки, ясний ґрафе, я знаю! — промовив Ляндскоронський, кивнувши головою недбало.

— Ну, так я наказую, зараз же у досьвіта, не гаючи і хвилини, добуть Бушу і до ноги знищити всїх!

— Ким-не-ким, а вже мною яснїйший ґрафе задовольнений буде, — грімнув, скрегочучи зубами Чарнецький. — Я їм гарячого сала за шкуру заллю, потїшу ся над собаками! Нагадаю їм до сконання мого небіжчика батька.

— Так, так! — злорадо зареготав гетьман. — За потїху пана Чарнецького, за його помсту-славуту! — Піднїс він налитий джурою келих.

А осяяний тріпочучим сьвітом лик Бого-чоловіка дивив ся згори лагідно на спянїлі і розсатанїлі від злоби обличчя, позирав кохано на дїтий своїх, за яких і розпинавсь на хрестї.

[Далї буде].

Звіряча рада.

[Байка по І. А. Крилову].

„На во́вка помовка,
А заяць кобилу з'їв!“ —
Бувало каже наш покійний панотець....
Колись вельможний лев та не злюбив рябих овець.
Йому-б і просто їх перевести не трудно,
Так бачите-ж бо так було-б не правосудно;
Він носить не на те на голові царський вінець
Щоб кри́вдити своїх підданих,
Чи то там гарних, чи поганих,
Але на те, щоб всїм
Давати об усїм
По щирій правдї рішинець
І покладать за все правдивую розправу;
Те й треба так зробить,
Щоб геть перевести і погань ту плюгаву
І зберегти свою на сьвітї славу.
Задумавсь лев і от збира́є він совіт
І кличе всїх:
Вовків, зайцїв, тхорів, ведмедя і лисицю
І починає їм провадить небилицю:
Що той рябий поганий цьвіт,
В котрім овець багато ходить,
Йому на очі ве́льми шкодить;
Що кожен раз, як він побаче
Рябу вівцю, то просто аж не плаче
Від болю в очех: страх — болять,
Аж рогом лїзуть і горять.
Так він тепер турбуєть ся об тім,
Щоб не осліпнути йому з того зовсім;
А що зробить? — то й сам не знає,
Так в них поради-б то питає.
— „Ясновельможний льве! — рече насупившись ведмідь:
Про що-ж тут довго говорити?
Звели рябих овець усїх передушити.
Чого нам їх жалїть?!....“
Помітивши, що лев сердито щось насупив брови,
Лисиця каже тут: „Пано́ве!
Не можна так, та лев того й не любить:
Знечевя він нїкого не погубить
І даром не проллє він нїчиєї крови.
А я скажу таке:
На що нам об овець свої поганить руки?
Звелїмо краще їм денебудь одвести широкі, гарні луки,
Щоб в волю там було простору і травицї
І чистої холодної водицї
Для баранів та і для ма́ток
І для малесеньких ягняток,
Щоб і малим було де бігать і скакати;
На очі-ж львови їх нїколи не пускати.
А пасти їх і стерегти нехай ідуть вовки,
Вони к тому-ж у нас найкращі пастухи.
Не знаю як кому, але менї здаєть ся,
Що так їх рід і плід і сам переведеть ся.
Чи скоро дїло те зладнаєть ся, чи нї, —
Про те мала турбота,
То буде вже панам вовкам робота;
А лев та з ним і ми всї будем в сторонї....“
Така порада всїм прийшла ся дуже в смак
І похвалив лисицю всяк.
А дїло так пішло, що й справдї під кінець
Не стало нї рябих, а нї дру́гих овець....
Яка-ж тодї пішла про дїло те помовка?
А бачите така:
Що лев собі як лев, та вся біда від во́вка!....

* * *

Усяк хто має уха,
Щоб слухати, — хай слуха.

Д-р Володимир Александрів.

ПОМСТИВ СЯ.

Образок Михайла Коцюбинського.

„Стиха, стиха Дунай воду несе“... а ще тихійше, ще спокійнїйше над пишним Дунаєм. Південне повітрє, убравши в себе, мов губка воду, усї проміння сонця, висить тремтячими грудьми над чудовим краєвидом, тисячами слїпучих іскорок обсипає широку річку, що́ ледве помітно для ока гойдає свою жовту воду межи пісковатими берегами... А на румунському боцї ген-ген понад тихим Дунаєм зеленою лавою простяг ся кучеравий гай вербовий і стоїть на вартї поміж річкою та шпичастими горами, що́ блакітними тїнями лягли на блакітному небі і приковують до себе очи, і ваблять у свою далечінь імлисту... Вечоріло. Здорове палюче сонце зупинилось над Ґалацом, над тими щоглами незлїченними, що́ но мрію́ть вершечками в імлистій блакитї, над тими плавнями розлогими, що́ зеленїють в далечинї високим комишом...

По цїм боцї Дунаю, де роскинулось м. Ренї, над самою річкою сидїло двох людий. Клунки з привязаним до них казанчиком, що́ лежали осторонь на пісочку, запорошені чоботи й одїж — сьвідчили, що то подорожні. Оден з їх, одягнений в широкі сині шаравари та молдаванський „капара́н“, мав не більш як двадцять пять лїт. Від білої „качу́ли“, насуненої мало не на брови, виразно відбивалось смугляве енерґічне обличчє з орлиним носом, з трохи грубими устами під чорним вусом, з карими очима, що́ повні смутку й задуми, визирали зпід густих брів.

— Товариш його — людина лїт під сорок — насамперед бив у вічи буйним рудим волоссєм на голові, довгими розкуйованими вусищами та неголеною бородою, що́ мов щітка, стирчала рудою щетиною. Блїде, мов налите чим обличчє його було зібране в дрібненькі зморщки і сливе не оживлялось мутними сивими очима.

Подорожні що-йно викупались. Рудий розгортав ще мокрі вуса, з яких стїкала вода та застьобував свою безбарвну піджачину, що́ враз з такими-ж пошматованими штанами, забучавілими капцями на босу ногу та заялозеним кашкетом — складала його мізерну одїж.

— А-а! добре!... покректав рудий. — А глянь-но, Свириде, як вода підживає!... звернувсь він до товариша.

— Десь у верховині доші випали, — відповів Свирид. Трудно нам буде, Луко, через Прут перехопитись у Молдаву, бо й Прут, мабуть, стоїть повний, як по весні...

— Не журись, козаче! Най тиї журять ся, що́ гроші мають... Одно погано: вода розливає, а в горлі посуха! але ми зараз порадимо на се, — казав Лука, присовуючи до себе чималу баньку з вином та приязно всьміхаючись до неї. — Три ока „джіну“! — поміть собі!... — Лука приклав баньку до рота і з усьмішкою раювання на змарнілому виду, пожадливо почав дудлити з неї. — А-а! „бун джін“! Добре вино... На, пий!... Добре вино, кажу... а було колись, брате мій, що я на таке вино й не глянув би... Угорське, шампан благородний, портвайн, бордо — от мої трунки... Було колись: його благородіє, поручик Лука Йванович, дїдич подільский, а тепер... босявка, дїдич ринштоку мійського, матульняк-заволока!...*) Лай-но, брате, ще „джіну“... Оттак! Ти чому не пєш? Пий, закушуй: от тобі бриндзя, перець... Їдж, покіль є що їсти! Е, було колись... А знаєш, кого я зустрів отут у Ренях?... Нї, зроду не вгадаєш... та й як тобі вгадати, коли ти і в вічи її не бачив, а мене оце два місяці либонь, як зустрів на матулї? Іду я собі по „джін“ оцей до шинку, коли бачу, стоїть на порозї молодиця... Як глянув я на неї, так і впізнав відразу. Вона! Коханка колишня!... Змарнїла трохи, схудла, та лишив ся той стан гнучкий, ті очи глибокі, що́, здаєть ся, усе бачуть, що в тебе заховано в серці від себе навіть... Вона зірнула на мене та не впізнала, мабудь, ба й не ворухнулась з місця... Менї нїяково було забалакати до неї, бо бач... таке було межи нами: пять лїт оце минуло, брате мій, як я не з баньки кружляв, як тепер і не з матульняками гуляв, а в благороднїй кумпанії дворянській розливав вина коштовні, мов воду тую... Бо була, брате мій, і земля своя, і двір, і челядї повно... сказано, дїдич.. Було, та збігло, не знать куди подїло ся... оттак: фью-ю!... та й нема... Так що-ж я мав казати?... Еге, про дївчину. Саме за рік перед тим, як жиди забрали за довг усе майно моє, стала в „мамєньки“ моєї за покоївку дївчина одна. Оця сама, що зустрів у Ренях... Гарна була дївка, така гарна та сьвіжа, що мене, було, аж коло серця запече, як гляну на неї... А горда та пишна, що й не приступай!... Я колись до неї — а вона як стусоне мене в груди!... Мене — дворянина!.. ще й відправитись хотїла, та мати не пустила. Чекай-же, думаю собі, завзялась ти, завізьмусь і я... Розсердив ся спершу... такий лихий та сердитий, що й не приступай... Лише гримаю на дївку. А далї, брате мій, потихенько, помаленько, почав я укоськувать її... То словом щирим обізву ся, то гостинця привезу... От моя дївчина й залишила брикати ся... Крутив я, вертів я, мов ту рибу на гачку водив, поки не дїпяв свого... І жив я отак, брате мій, мов у раю, щось з пів року... Тут тобі бенкет безперестанку, день-у-день, кумпанія гарна, вино аж шумить — ллять ся, карти, роскошї всякі... а тут дївчина пригортає, душу вивертає своїми очима глибокими та синїми, мов море в годину... Дай-но, брате, „джіну“! Х-хе! „бун джін“!.. Не довго я раював отак. Помітила „мамєнька“ моя покійниця, що погано з дївкою, порадились ми — й відправили її... А тут незабаром попродали усе добро моє за довг, „мамєнька“ померла, товариші відцурались, і лишивсь я оден, як палець, без гроший, без захисту... Е, що я брешу: без захисту!... Захист був: від шинку до шинку, від Сруля до Мошка — скрізь своя хата, скрізь свої люди!... Напю ся гарно, висплюсь ще краще: рівчак під боки, камінь під голову, небом загорну ся — сплю, — всї минайте його сіятельство — пана матульняка, дїдича мійського ринштоку!... Приїзди, Свириде, в гості: прийму тебе у власній господі так, що й не здякуєш ся!... А ти, чого сидиш сумний та мов сич той напизив ся?... Пий та не журись! Най тиї журять ся, що́ по дві сорочки мають, а хто має одну — кинь лихом об землю та пий, поки й останньої не позбудеш ся!...

— Чого я сумний, питаєш? — обізвав ся Свирид. Так менї чогось журно нинї... Змовились ми з тобою на Молдаву податись, пошукати долї за кордоном... Та ввижаєть ся менї, що не втопимо ми лиха в річцї, перепливаючи, не загубимо його й у плавнях, переховуючись... Скрізь нам бурлакам, однаково... Чотири роки блукаю я по Бесарабії, гадаючи втїкти від лиха, що залишив на Вкраїнї, а нїяк не можу... Я від недолї — а вона за мною. Піду тихіще — біда мене нажене; піду швидче — сам біду дожену... Що з того, що я бурлакую, гірко працюючи? Що я маю з того?... Сьвята голизна, та й годї!... У других хоч родина є, втїха якась у життю, а сирота — мов те покотиполе, що вітер жене по степу, відірвавши від корінця... Зійшло колись і для мене сонечко та заздрісно стало другим — і заступили...

— Чудна ти людина, Свириде! — перехопив Лука: — шукаєш щастя по всьому сьвітї широкому, а воно тут, у цій баньцї пикатенькій на днї спочиває...

— Зазирав я туди аж на дно саме, а не знайшов своєї долї, не втопив там і лиха свого... Колись і я був щасливий, колись і до мене доля всьміхала ся... — казав Свирид наче до себе, підперши голову долонями. — Як тепер бачу я долю свою: стан гнучкий дївочий, очиці синї, аж чорні часом... за брови сьвіт би віддав, коли-б мій був, такі веселі та хороші... Ластівкою падала коло мене дївчина... А я не кохав її, нї... було-аж за серце мене ссе щось, як день не бачу... Хто його знає, чи в шавлії купано її змалечку, чи в любистку... Тільки гроший, мабуть не кидано в купіль, бо такою вбогою зросла, як і я.. Покохали ся ми, — побрати-б ся, одружити-б ся — та ба! Не поставиш хати з лободи, як кажуть, а иншої немає... У приймаки пристав би — так родина велика, сини підростають, до старшої дочки зятя прийняли.. Порадились ми з дївчиною, побідкались і стали на тому, що вона пійде у найми, складе за рік карбованця якого, а я те-ж поманґрую на Бесарабію на зарібки... Щоб хоч хату було за що поставити та на таке-сяке ґосподарство спромогти ся... А там, як Бог дасть... Ей, не хотїлось менї на ту Бесарабію, так не хотїло ся, як живцем у яму... наче серце віщувало... Та не послухавсь, пішов. Так по масниці, по пущеню, першого дня посту й вирушив. Ще нїколи не кидав я рідного села, у перше вибрав ся в такий сьвіт далекий — то-ж на серці було неспокійно, лячно чогось, журно... Що там чекає в чужій сторонї?... З чим і як повертати му? Памятаю — поганий був ранок: туман налїг на землю, ґемзило, ноги грузли в підмитому водою снїгу, брудна вода стїкала в долину... Погано було, як в мене на серці... Вийшов я на гору, став під фіґурою і озирнувсь в останнє на село: туман лежав над селом ще густїйший в долинї, нїж на горі... Коли це, зза фіґури щось так тихо: „Свириде!“ — каже. Я аж жахнув ся, затремтїв весь... Озираюсь, аж то вона, Мария моя зза фіґури сльози втирає...

— Оце добре! — перехопив Лука: — твоя Мария і моя Мария! Тих Марий на сьвітї — як за гріш маку!... Ну випиймо-ж за обох Марий!... А-а! „бун джін“!...

— Жалко менї стало її... дурне серце мов у лещатах стис хто... казав далї Свирид, не звернувши уваги на тоаст за Марий. — Взяв я вмовляти її, взяв їй казати, як вірне кохаю її... „Бачиш, обізвалась вона, як той снїг водою поняв ся? Гляди-ж, щоб і коханнє твоє не стануло отак на чужій сторонї, далеко від мене“... Наворожила, та не менї, а собі наворожила... Гей, та пішов я, брате мій, степами, та пішов ланами у той край, про який чував лиш від бувальців... Їдеш, їдеш — над головою небо, під ногами поле... А чиє воно поле оте — хто його знає... Чужина. І несеш у чужину ту свою долю сирітську, до якої всїм байдуже, та ще силу молодую на пожиток жмикрутам-дукам... Став я в Болгарина. На весну й на лїто найняв ся. Платня нїчого, краща нїж в наших сторонах, а робота така, як на доброго вола... Та дарма!... Аби мене люди не шкодували, а я себе не пошкодую... Спершу за роботою нїчого не помічав я... Гей та соб! соб та гей! — звісно, як наймит, від свитання до смеркання в роботї... А далї, як звик вже, оговтав ся, розглянув ся навкруги — і завелась у серці шашіль... Вийду на степ — нї, не наші степи.., і точить шашіль... Гляну на людий — нї, не наші люди, — і знов тая шашіль у серці ворушить ся... Не так менї пташки щебечуть, не тої менї пісні вітер сьпіває... Почав я банувати. А найгірше за Мариєю... Жалко менї стало за тими нічками тихими, що́ бачили женихання наше, що́ чули любу розмову...

*) Матула — по молдованському здоровезний волок. Матульняк — рибалка на риб. заводі.

Жалко стало й за селом рідним, де я зріс, хоч не зазнав замалечку щастя. Хто його зна, що зі мною поробило ся: тягне мене, мов гаком тягне в свою сторону, рветь ся серце назад, у село, бридка та навісна стає менї сторона чужа... І був би не витримав був би кинув все та подавсь назад, коли-б не Мария... Задля неї, задля власного щастя лишився я, наважився перемогти себе... І вона, згадав я, поневіряєть ся десь, бідна, у наймах, і їй не з медом... Збігла менї отакечки весна, збігло й лїто. Взяв я в хазяїна як одеп гріш шістьдесять карбованців і подав ся... не до дому, а в Миколаїв, де, як раяли люди, можна знайти роботу на осінь і на зиму. Пішов я туди, бо щоб почав я з тими шістьма десятками?

Цїлу осінь мішки носив на пароходи, а на зиму за збіржака став у хазяїна. Ніколи було, здаєть ся, думати про дївчину, а про те — вирвуть ся згадки на волю й полинуть на село рідне до дївчини коханої... На дворі заверуха, снїг летить в очи, а я сиджу на санках — і ввижаєть ся менї вечір теплий з пахощами весняними, з хрущами, з вишником білим від цьвіту рясного, а на перелазї сперлась Мария і грає до мене очима... Було аж жахну ся, як гукне хто на вулиці: „Звощик!“, а вітер із снїгом так і шмагне в очи... Листів до неї не писав я, бо не знав, де вона служить. Від неї те-ж не мав звістки, бо сама не вміє, а другого прохать написати — соромно дївцї... Ну, та байдуже, на весну побачимось. Склав я за зиму ще пів сотнї, і так ото в середохрестє подав ся до дому... Іду я тими степами, тими ланами розлогими, що й торішньої провесни, а не чужі вони менї, не лякають, а мов осьміхають ся приязно... Тала вода дзюрчить по дорозї та пригадує, що казала Мария торік під фіґурою, а я тільки осьміхаю ся на тую згадку... Хороше менї... весело менї... жайворонок немов весїльної сьпіває... І чого поспішавсь?... Коби знаття... ба! коби знаття!... Та хто-ж його знав, що буде, як в пісні сьпівають: „Кохали ся та не побрали ся, тільки серце жалю набрало ся“...

Свирид замовк.

А сонце вже сїдало. Високо, високо під небом вечернїм пролетїли величезним табуном дикі гуси у плавнї на ніч і виповнили повітря дивним гуком, що мов відгомін далекого дощу, проніс ся понад тихим Дунаєм. Небо над Ґалацом жевріло, як роспечене залїзо, широка річка понялась на заході вогняною барвою, далї зарожевіла, засяла блакітю, а там заблищала сизою барвою холодної криці... Вербовий гай на тім боцї повивсь у темряву, почорнїв, блакітні гори стали синїми та хорошими... По тихих водах Дуная мов лебідь проплинув пароход і виразно виткнув ся на палаючому обрію як з човуна виллятими чорними щоглами. Захвилювалась вода, мов жито від вітру, покотилась валами до берега, наближилась — і вдарила з глухим стогоном в пісок, розбиваючись на тисячі білих крапельок... І знов усе стихло; тільки сполохана річка, гойдаючись в своїх берегах, мельодийним хлюпанням жалїлась жовтому пісочкови на докучливих гостий...

Зачаровані подорожні сидїли й мовчали. Ось збігла на берег дївчина, прихапцем зачерпнула мідяними кухвами жовтої води і знов подалась на прикрий берег. Ось ставний мокан, в своїй мальовничій білій одежі, привів до води коня напувати. Кінь порськає, голосно втягує в себе воду і, напившись, чвалає назад, лїниво переступаючи з ноги на ногу. І знов все тихо. Кордонна сторожа розклала на тім боцї багаття; червоний відблиск від нього осяває нижні гіллячки чорних верб, додаючи ще більше принади чудовій картинї наддунайського вечора...

— Дивись, — сполохав тишу хрипливим голосом Лука: — вода таки піджива... мало не до ніг моїх дійшла, а де була, як ми купались!...

Похорони Леонїда Глїбова.

— Піджива... отак мої згадки підживають, як тая вода... — почав знов Свирид, мов чекав, щоб його торкнуто. — Як нинї памятаю, вже посутенїло, коли я вздрів своє село, повернувши з Бесарабії... І не радісно, а турботно забилось у мене серце, скоро побачив я дим з коминів у селї рідному... Що там? Як там? Де Мария моя? — турбуюсь в'одно. Іду вулицею, зустрічають мене, впізнають, роспитують, де пробував, чи щастило, а мене так і кортить роспитать про Марию, так і крутить ся на язицї ймення її, та нїяково роспитувать... Подавсь я тою вулицею, де хата старих. У хатї сьвітить ся, каганець блимає... Я під вікно та так і припав до його. Стара півмітки з скринї виймає, старий чобіт розглядає та копирсає шилом, а зять з жінкою про щось радять ся біля печи... Марії нема. Може пішла до дївчат... А може... я так і прикипів до землї, жахнувшись несподіваної думки. Та нї, не так вона кохала мене, щоб не дочекавшись, віддати ся...

— Свириде, голубе мій... — перепинив пяним голосом Лука: — подай менї баньку... Ти не пити меш, то я за тебе решту випю... А-а! „таре бун джін“! Це єдина потїха... всїх матульняків... і простих, і вельможних... Ну, кажи, кажи... слухаю...

— Входжу я до хати, — провадив далї Свирид, — при-

витав ся, забалакав. — Щось ви подались, тітко, кажу до старої. — Чи всї у вас живі-здорові? — питаю ся. — Усї, хвалить Бога, відказує... — А де-ж Мария? — наважив ся я, що її в хатї немає?... Тільки що й но вимовив я, стара як заголосить, як ударить ся головою об скриню, аж старий вискочив зза столу. Я так і затерп. У голові мов залїзом розпеченим шпигонуло: нема... умерла... утопилась... Хочу поспитати — де вона, що з нею, а язик як став руба, так і не ворухнеш ним. Далї-ж як не скочу до старої, як не скрикну: Де Мария?!... то так усї й замовкли та видивились на мене, перелякані... — Де Мария? — кричу я, де ви подїли її? кажіть! — та грюкаю кулаком у стіл, аж старий узяв мене за руку та: „Що тобі, хлопче?“ — питає. А я й не в той бік, тільки слухаю, як стара, голосячи, приказує: „Занапастили дитину нашу, занапастили... пішла в найми, як і людські дїти... та недолюдок той, пан з Бобрику... звів її... й заподїв кудись, що й путь її пропала...“ Я вже не слухав далї... мов божевільний вискочив я з хати, гидкою менї стала людина кожна... На серце моє, на голову, на всеньке тїло вагою налягло лихо, гнїтило мене, я чув, що менї тїсно й на просторі... Я памятаю тільки жадобу пімсти, щó поняла моє серце болюче... памятаю, як я присягавсь: помщусь... люто помщусь... на обох помщусь!.. Я забув на той час і про свої ноги натружені, і про те, що вже ніч упала на землю: швидкою ходою пішов я у Бобрик... Біжу... тїло моє горить, палає і не холодить його вітер зимний, що дме просто в очи... І досї не тямлю, як пробіг я пятьнадцять верстов і не чув втоми, не зважаючи на свої ноги натружені... В Бобрику вже спали, нїгде не сьвітилось .. Став я край села та й наче опамятав ся. Як же я помщу ся?... Тепер сплять у дворі, не пустять мене до пана, звяжуть ще, мов злодія якого... Сїв я на дорозї й почув, що в мене болять ноги... Сиджу, схиливши голову на груди... і враз зробилось менї до всього байдуже, наче не мене скривджено, наче те, що сталось, не моє лихо, а чуже, далеке... Бог з ним, з паном, з пімстою, з усїм на сьвітї... і чогось жалко менї стало, тужно так, журно .. Перед очима імла знялась, відгородила мене від сьвіту цїлого... Байдуже!... Помалу-малу з імли тої виткнулась виразно Мария, така сама, якою бачив я її під фіґурою, глянула на мене глибокими очима й упекла мене тим поглядом... у саме серце впекла... Скочив я з землї, порвавсь у бік, як до села й затис кулаки. — Помщусь, і вас загублю й сам пропаду!... Однаково! — думав я, походжуючи по полю під селом та чекаючи, щоб розвиднїлось... І вже холодна ніч не прохолодила мене, а додала тільки звари... Добре таки розвиднїлось, як я подавсь у двір. Там вже повно було якихсь судових. Казали, що приїхали продавати двір за довг. Я до слуг: покажіть менї пана Гаєвського, дїдича вашого, — а сам не тисну ніж у жменї, нї, аж пальцї заклякли... Нема, кажуть, поїхав десь...

— То ти був у мене в Бобрику?... — забелькотав Лука. То моя Мария була твоєю судженою?... А я й не знав.. а я й не відав...

— Як?! — скочив Свирид: — то ти пан Гаєвський?...

— Був колись... був колись, брате мій, поручик Лука Йванович Гаєвський, село мав, а тепер його сїятельство господин матульняк, дїдич мійського ринштоку!.. Смір — но-о!... — заверещав він пяним голосом і бовтнув ногою по водї, простягаючись на бік.

Якась сила шарпонула Свиридом. Згадки колишнього, що вже чотири роки як проминуло, але колишнього гіркого, болючого, принесли з собою і відгомін тої жадоби пімсти, за знївечену долю, що колись владно запанувала над покривдженим. Якась сила шарпонула Свиридом. Але глянувши на пяного ворога, що, засипаючи, тільки толубом лежав на суходолї, а ногами в водї, він з огидою відвернув ся і сливе вибіг на прикрий беріг.

— Хай вода сьвята помстить ся за мою кривду!.., Хай вона забере тебе!... — казав Свирид до себе, важко відсапуючи.

Він хотїв бігти, але зупинивсь. Сливе над самим вухом його ростяв ся пронизуватий свист і, погрюкуючи та мигтячи осяяними вікнами, промчавсь потяг, перепиняючи Свиридови дорогу.

За цю хвилину в душі Свиридовій счинилась боротьба. Його серце то ґвалтом намагалось помсти, то страхалось запропастити життє людське, статись причиною смерти людини. Боротьба та тяглась одну но хвилину; якесь почуттє взяло, мабуть, гору, перемогло, бо Свирид вернувсь до Дунаю, де по колїна в водї лежав пяний Лука, похрапуючи носом. Свирид на превелику силу витяг з води Луку, хоч той вовтузив ся з ним та белькотав щось крізь сон, звів його й сливе поніс вулицею. Проходячи повз одну хату, Свирид затремтїв увесь та мало не впустив Луки на землю: на порозї осяяна сьвітлом з хати, стояла якась молодиця й йому здало ся, що то Мария. Свирид запровадив товариша до шинку. Лука наче опритомнїв трохи, побачивши знайому обстанову. Він похитавсь трохи на нетвердих ногах, стукнув кулаком в стіл і гукнув на всю хату:

— Око „джіну“ для його сїятельства пана матульняка!... „Діґрабе!“ — і вилаявсь поганою молдавською лайкою.

Свирид вискочив з шинку дуже зворушений пригодами й подавсь назад, до тої хати, де на порозї бачив жінку. Жінка й досї стояла на тому-ж місци. Свирид наблизив ся до неї, зазирнув їй у обличчє та й пізнав Марию.

— Маріє!... — сказав він тремтячим голосом і нервово скинув шапку з голови.

Жінка жахнулась, підійшла до Свирида і пильно глянула на нього.

— Свирид!... — прошепотїла вона, подаючись назад.

— Маріє... і враз сильним рухом роздер він свою шапку на двоє і кинув її під ноги Марії.

— Отак з моїм серцем!... — додав.

Хвилинку обоє стояли нерухомо: вона з спущеними долї очима, він блїдий і тремтячий.

— Маріє... наблизив ся Свирид до неї й узяв за руку... Скажи менї, що з тобою було?...

Мария звела на нього очи і, мов горох покотив ся, закапали з їх сльози. Вона заплакала, жалібно хлипаючи, мов дитина.

Свирид відвів її на бік, під баркан.

Мария, обливаючись слїзми, оповідала йому про свій сором несьвітський, про те, як вона з дитиною малою, боячись вернутись до дому, тиняла ся по наймах, тяжко бідуючи, як урешті вмерла їй дитина, як якась пані завезла її до Ренї, де вона стала за наймичку в Грека, щó держить шинк... А Свирид слухав, мовчазний, не обзиваючись і словом, не оповідаючи ні про свої муки, які вона завдала йому, ні про думку помстити ся на нїй за зраду.

— Прости менї, Свириде! — скінчила благанням Мария.

— Най тобі Бог простить... Слухай, що скажу... Не маю я волів круторогих, нема в мене й червінців у чересї... Є в мене самі руки оцї жилаві та роботящі, щó не злякають ся жадної працї... Годувавсь я з них досї, вигодую й родину... Як я тобі не гидкий, Маріє, не обридлий, то будь менї дружиною та помандруємо на Молдаву, щоб нїщо не пригадувало нам лиха нашого...

Мария хотїла кинутись йому на шию, але не посьміла і тільки відповіла ревним голосом:

— Спасибі тобі...

А другої днини рано вранцї, коли ще „дїдич мійського ринштоку“ солодко спав десь на вулицї, загорнувшись небом, Свирид та Мария вирушили в дорогу. Вони подались на Джурджулешти, аж під Слободзею, де, як кажуть, лекше перехопитись через вузький Прут, лекше обминути кордонну варту... З плавнїв зняв ся білий туман, сивими хмарами покотив ся по тихому Дунаю, закриваючи блакітні гори, заступаючи сьвіт сонця... Мрака ця віщувала однак чудову днину .. Так і в серцї подорожних зоріла надія на щасну долю, щó розвіє колись і самі згадки сумного минулого...

20 лютого, р. 1893.

ДРУЗЯМ.

Хай хто хоче вірить силї
І мечеви хилить шию
І, зневірений у правду,
Віддає їм всю надію.

Друзї кохані! Серця молодиї
Инше нехай нас єднає:
Тільки на правду складаймо надії,
Правда сама не вмирає.

Хай хто хоче сьвіт небесний
Хоче людям погасити
І у темряву густую
Серце й розум їм повити, —
Друзї кохані! Про сьвіт самий дбати
Будемо ми без упину:
Тільки тоді зможем щастя зазнати,
Сьвіт як осяє країну.

Хай хто хоче з постолами
Лізе в душу до людини,
Щоб примусити всїх думать
Одновірно, без відміни, —
Друзї кохані! У нас хай пишає
Вільно і думка, і віра:
Там упокою людина зазнає
Тільки, де воля є щира.

Хай хто, правду занехавши,
Край свій рідний зневажає
І чужому йде служити
І за свій його вважає, —
Друзї кохані! І душу, і тїло
Даймо за край свій єдиний:
Те невмируще бува тільки дїло,
Що для своєї країни!

Хай хто хоче в хатї власній
Замикаєть ся на віки
І рідні ніде не бачить,
Занехавши сьвіт великий, —
Друзї кохані! Ми будемо жити
В спілці із людьми-братами:
Ми бо великої людскости дїти, —
Згода хай буде між нами!

В. Чайченко.

ПО УКРАЇНІ.

II.

В ДАХНІВЦЇ.

ЕТНОҐРАФІЧНІ І ЕКОНОМІЧНІ НАРИСИ З ЛЇТНЇХ ЗАМІТОК О. Я. КОНИСЬКОГО.

[Далї.]

Другий дїд-жебрак Опанас, на 86 р. свого віку. В Опанаса є земельний наділ — три десятини; є у його жінка, дочка за мужем, три сини, у кожного хата, а про те Опанас жебрачить. Правда — людина він не здатна вже до роботи, каліка, паралїжований; та не через те він „живе з миру“. — — „У мене, — казав він, три сини, як соколи, а миром годую ся, під церквою живу. Сини кажуть: „Який з тебе, тату, робітник!.. Дармоїд!..“ І справдї дармоїд! А їм ото, дїтям моїм, з трох десятин трудно прохарчовати ся. От вони й вигнали мене. Не то щоб вони силцем мене вигнали, а кажуть: „Ідїть, тату! не об'їдайте нас, ви собі з миру проживете.“ Мушу слухати ся їх. Спаснбіг добрим людям привезуть мене до церкви, дак я отут собі під крамничкою і днюю і ночую; звістно за теплої години, а в холод — не можна: старі кістки із холоду стогнуть. От і живу з миру: одно принесе поснїдати, друге пообідати; чого в обід не доїм — тим повечеряю. Інколи жінка принесе кухлятко борщу, нагодує, спасибі їй, грошї забере, як зберуть ся за тиждень, чи що... Між старими людьми ще не перевели ся добрі люди: самі вони старі, а серце у їх молоде, не закарявіло, не заскорнїло, не так як от у молодїжи...“

— Ледача молодїж, дїду, стає? — питаю я.

— Вже Господь нехай її знає і яка вона! Чи вона потурчила ся, чи що: до церкви вона ходить, а правого благочестия нема у неї. Позори їй ні в чому нема... очи у неї заздрі, чи що; не тямить вона того, що не все-ж те руки досягнуть, що очи наглянуть.

Дїд Опанас людина цїкава; про його буде у мене бесїда. Я подам життєпись єго, записану слово в слово, як він розповів, — а тепер лишу єго, доки що.

Прикладів жебрацтва дїтий, прикладів, як жебрачать „крестьяне-собственники“, можна-б подати геть більш; та досить і сього. Взагалї між Дахнівцями, пайпаче серед покоління молодшого, страх як розвинена любов до гроший; так розвинена, що часто-густо скидаєть ся вона на заздрість глибоку і вже-ж отака „любов“ до грошви не може не шкодити моральности. Подам кілька зразків. Знов таки почну з дїтий.

Раз якось гуляючи в гаю — так я замислив ся, що збочив з своєї дороги і не вгадаю куди мінї йти? Дійшов до такого пункту, де дорога розійшла ся трома сторонами. Не вгадаю: куди мінї простовати? Сїв собі під сосною тай жду: а ну, нехай же хто йти ме, чи їхати ме, дак напутить мене. Небавом їде верхи хлопя лїт 13 14; жене воно пару волів, корову і двох назимків. Привитали ся.

— Чи отся середня дорога в Дахнівку? — питаю ся у хлопця.

— А на що вам? Хіба ви з Дахнівки?

— Еге-ж, з Дахнівки; пішов гуляти та й заблудив. Дак куди мінї: чи соб, чи цабе, чи просто?

— Дайте копійку, дак скажу.

— А без гроший не скажеш?

— Нї, не скажу.

— Коли-ж при мінї гроший нема.

— Який-ж з вас пан, коли при собі гроший не маєте?!

Став я шукати в кишенї; копійками назбирав пятака, а більше, кажу, нема.

— Давайте, скільки є, я й за пятака скажу.

Дав: — Ідїть просто! оце саме і є дорога в Дахнівку!... Нїо!... — і побіг!

Другий факт. Поїхала моя хазяйка до міста базарувати. Взяла з собою і сина Карпа, хлопчика на шостому роцї. Заким мати купляла, да важила борошно, Карпо злїз з воза і помітивши, що біля другої крамнички, де тодї саме нїкого не було, стоїть маленький ослінчик, взяв того ослінчика та на віз єго і, хоч яке воно мале, а догадало ся притрусити ослінець той сїном. Приїхали до господи, привіз Карпо чужий ослінець Батько й мати не штаповали дитини, не вразумили її, що вчинок бридкий, а ще й мінї хвалять ся; хвалять ся так, що й Карпо те чує.

— Добра у його голова! — хвалить батько, гладячи Карпа по голівцї.

А я не стерпів і кажу:

— Погано ваш Карпо зробив... Се є крадїжка...

— Та воно ще мале, не тямить; дасть Біг, виросте, порозумнїйшає, так не робити ме...

— Треба, кажу я, відвезти той ослінець назад, до міста та вернути єго тому, чий він є.

— Кому-ж єго вертати, коли ми не знаємо, чий він і чия та крамничка, де він стояв.

— Можна роспитати ся у людий, — раджу я.

— Нїяково, соромно якось! Ослінець той ка-зна-що; дитина мала, дурна; а сорому можна надбати собі... Нехай вже Бог простить.

Карпо, звістно, дитина мала, нерозумна. А от батько єго — людина лїт 40; ремесник, і школу скінчив. Як же він поводить ся там де „пахне копійкою?..“ Приїхала в Дахнівку літувати якась убога учителька з Одеси, та з сухотів і померла. Господар мій взяв ся змайструваги труну, постановити на могилї хрест, помалювати єго і обгородити ґратками могилу. На всю отсю роботу треба було на день чотирох робітників, да дерева і інчого там материялу — богато-пребогато, рублїв на 20. А він взяв тричі стільки. Я не стерпів, став казати, що не годить ся так дерти, що вчителька — була людина убога; працьовала на користь народови і т. ін. А Михайло мій всьміхаєть ся і каже:

— Не вона-ж, пане, платити ме мінї за роботу; вона й невідати ме — скільки я взяв, а той хто платити ме — значить спроможен платити, коли платить; тай де там нам роз-

бирати — хто вбогий, хто багатир... треба єму — от і плати, а не хоче — єго воля; нехай без труни ховає!..

А от ще факт. Одна недужа панї, приїзжа з Житомира, уважаючи як то воно і не легко і клопітно їздити їй самій на почту в Черкаси, прохала свого чоловіка, щоб, посилаючи до неї грошї, адресував не на її адресу, а на ймення її господаря Іллї Г... Жде панї, да жде — нема гроший. Питає Іллї, чи не приходило до його оповістки з почти? — „Нї, не приходило... вже-ж коли-б прийшла, то-б я грошї взяв і вам би доручив...“ А тим часом Ілля давно взяв присланї на єго адресу грошї і розтринькав їх. Стали єго ганити: байдуже! — „Я-ж не вкрав їх, каже він: мінї присланo їх... а що зараз не доручив їх, — лихо не велике, самому треба було; зароблю, дак верну“...

А то знов: батьківська дочка продала ся, повіяла ся. Покинула матїр і пішла в Черкаси до жидівки, звістно — чого. Мати кинула ся шукати. Знайшла... „Така вона хороша, чепурна, казала мінї мати, да так хороше-прехороше убрана, зовсїм як панночка... Стала я її ганьбити, штапувати, а вона мінї на те: „Годї вам, мамаша! [Чуєте, вже не мамо, а мамаша!] Не одна я так роблю, гляньте, скільки тут нашої сестри. Не турбуйтесь!.. Подумайте, щоб було з мене, коли-б я була при вас?.. Вийшла-б замуж за якогось там брудного Омелька, та зазнала-б такого талану, якого вас сподобила доля від рук мого батька!..“ Отака моя Маруся! І Господи, як вона мене отими словами уязливими в саме серце вразила! Так воно у мене кровю і обкипіло... Мовчу я, да плачу, а вона знов: „От я тепер ляжу не бита, встану не лаяна; одїта, обута; напоєна і нагодована, ще й вам поможу“, — і дає мінї три карбованцї. Бачу я: її правда; взяла грошї, поблагословила її і пішла собі; да вернувшись до дому, полагодила на ті грошї, що Маруся дала, трохи хату а потім порадила ся з попом і дала Богови обіцянку — цїлу зиму старцювати; ходити по селах, збирати грошї. Що зберу за зиму, все те віднесу на сьвічку, да на оливу в Мошногорський монастир. От і спокутую Марусин гріх...“

II.

Сумні все отсе факти. Невеселі і ті, про які говорити му перегодом. Що-ж спричинило ся їм? Мушу сказати, що молоде поколїннє Дахнівців [люди 20—30 лїт] не геть то вельми журить ся такими фактами життя сучасного. Воно, отсе покольїннє зросло з ними; призвичаїло ся, освійчило ся з ними і вони не здають ся єму геть надзвичайними. Воно нї здирству за труну; нї привласненню Іллею чужих грошних; нї Марусиним „заробіткам“. нї чому такому інчому не надає великої ваги і часом почуєте: „На те в річцї щука, щоб карась не дрімав“; або „Бог дає не тому хто вмілий, а тому хто сьмілий“. А коли почнете притьмом допитувати ся, з якої причини дїєть ся у них оте, чи інче що лихе, у всїх одна відповідь: „Така вже наша доля; так вже судило ся нашій Дахнівцї“.

Люди старійші, щиро оболївають з'убоженню села і першою причиною всего лиха, становлять недостачу землї. Про сю причину поведу річ перегодом; а тепер зупиню ся на інчих причинах, які, опріч темноти да злиднів, по думцї старих людий, сплодили і плодять усе лихо.

— Сем'ї у нас нема, — каже менї баба Оришка, людина лїт під 90... Батьки у дїтий пішли в пївець; тепер нїхто з дїтий про батьків і гадки немає; проте щоб догледїти батька-матїр, зодягти їх, нагодувати їх, — нї в кого й думки нема! Он бачте і Опанаса дїти вигнали, і Веремія не годують... Яка у нас семя! От я вам, коли хочете, по пучках виложу, що в нашому селї 22 дворів таких, де або чоловік від жінки відбіг, або жінка від його... А вже таких, що хоч і живуть в одній хатї, але гризуть ся як пес з котом — таких половина села... Отак як дїд Сергій. Знаєте єго?

— Нї, не знаю...

— Отам біля школи єго хата; спізнайтесь, дїдок не абиякий; ще не спорохнів так як Веремій... тїлько що забісований... змалку в москалї єго взято... він мабуть з жидів, вихрист... цїкавий; самі побачите.

— Добре, піду й до його... А ви бабусю, скажіть мінї з якої-ж речи у вас на селї семя звела ся?

— На те Господня воля! Бог від нашого села відступив ся за гріхи наші... Доки паробіка, чи чоловік не йде в москалї, — людина як людина, і Бога у душі має і старих людий шанує; а вернеть ся з москалїв — пиха сама, не чоловік, а чортова тїнь! На ногах у його — сапян рипить, а в борщі чорт кипить. От і почне він таке справляти, що гидота й подумати, не то сказати... в салдатнї навчив ся... Бога забули, звичайність батьків — знівечили, а сором згубили десь в казармах. От за се Бог і карає наше село.

За порадою баби Оришки спізнав ся я з дїдом Сергієм. Справдї — людина цїкава. Єму йде 87 рік, але бадьорий дїдуган хоч куди ще! Родом він з Волинї, з заславського повіту. Дїйсне можна по єго типу, говірцї і поводженню гадати, що він з жидів. Він каже, що батько єго був крепаком князя Санґушка... Взяли єго в москалї; вислужив він 25 лїт, та вернувшись і побрав ся. Небавом помер. Перегодом і жінка єго померла. Сергієви ішов тодї шестий рік; яко солдацького сина Сергія взяли в кантонїсти. Та було воно ще мале, дак єго віддали вигодовати до вахмістра в селї Калантаївї [в Олександрийському повітї в Херсонщинї]. Тодї там були „военныя поселенія“. Вахмістер той був великий пяниця і небавом Сергія перевели до простого „поселянина“. Поселянин сей був багатир та на лихо і він і жінка єго були вельми скупі. „Кантонїстів вони годовали наче щенят тих, біля порогу, у кочергах“. До 12 лїт Сергій пас овечок; на 13 р. єго взяли до школи в село Петриківку. Тут була школа кантонїстів. „А били-ж тут нас, били, страх як били! І різками, і шилягою і нагаями... Не зраховати скільки разів менї шкуру спускали!... часом не вспівала шкура заростати“. Через три роки Сергія знов повернули з школи до хазяїна-поселянина, щоб навчив ся хазяйнувати. Учив ся він хазяйству — „був значить гірше за наймита, гірше за панського крепака“ — аж доки не минув 21 рік; тодї „по неспособности къ строевой службѣ“ повернули єго у „валовый паркъ“. Частина сего „парку“, чоловіка з 200 було у Дахнівцї. Тут вони рубали скарбовий [казённый] лїс; перевозили дерево на казьонних волах до Днїпра, у Василицю, верстов зо три від Дахнівки. На березї вязали дерево в плоти і гнали Днїпром до Крилова, а звідсїль дерево йшло вже на всї оті „поселенія“. В Дахнівцї Сергій і побрав ся і живе тут більш сорока лїт. В житю родинному єму не поталанило. „Брав ся я, каже Сергій, кохаючи, та скоро побрав ся, зараз і побачив, що вона, вибачте на сім слові, паплюга; коса тільки у неї дївоча. Ото-ж як пішли у нас лайки да сварки, дак дійшло дїло до того, що отсе 24 того місяця, саме на Йвана Купала минуло вже чотирнадцять лїт, як ми одно до одного обзиваємо ся тільки тодї, коли язик так засвербить, що неминуче треба сварити ся і помянути батьків. Живемо в одній хатї, варимо їсти в одній печі, обідаємо за одним столом, але кожен своє; я сам собі і хлїба спечу. От і городом подїлили ся: отсе клапоть мій, а то її.“ — Мінї не доводило ся стрівати чоловіка так озьвіреного на свою дружину, як дїд Сергій! Нема такого лайливого епітету, якого-б він не вжив проти неї. Після кожного такого епітету, він сплюне, перехрестить ся і скаже: „Прости мене, Господи!“ За таке життє родинне люди виноватять Сергієву жінку: „В гречку, кажуть, любила скакать і дочка по матері пішла. Мати проти батька дочку під'юдила; дочка з батьком розцурала ся; взяв її за себе добрий хазяїн з Руської Полянки, та мусїв відбігти... повіяла ся вона з лопацонами“...

[Далї буде]. **Ол. Конiський.**

* * *

Хотїла-б я піснею стати
У сію хвилину ясну,
Щоб вільно по сьвітї лїтати,
Щоб вітер розносив луну.

Щоб геть аж під ясні зорі
Полинути сьпівом дзвінким,
Упасти на хвилї прозорі,
Буяти над морем хибким.

*

Лунали-б тодї мої мрії
І щастя моє таємне,
Яснійші ніж зорі ясній,
Гучнійші ніж море гучне.

Леся Українка.

ИСТОРІЯ ЛІТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

НАПИСАВЪ ОМЕЛЯНЪ ОГОНОВСКІЙ.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

Література наукова.

[Дальше.]

7. Панталеймонъ Кулѣшъ.[1])

Кулѣшъ бувъ однымъ изъ головныхъ репрезентантôвъ старои школы етноґрафичноі, котра, основуючись на романтичнôй идеализациі старовины, не звертала уваги на загальный рухъ литературы й на критичну анализу творôвъ устноі словесности. Въ сороковыхъ и въ пятьдесятыхъ рокахъ бувъ вôнъ ентузіястомъ-прихильникомъ идеѣ національноі, пристрастно полюбивъ рôдну мову, обычаѣ, переказы й поезію народну, и крôмъ беллѣтристики займавъ ся такожь исторіёю. Въ 1856. и 1857. р. выдавъ вôнъ у Петербурзѣ „Записки о южной Руси“ (томъ І., сторôнъ XXVI+322; томъ ІІ., сторôнъ XIII+354).

Въ першôмъ томѣ Записокъ[2]) надруковано шѣстьдесять историчныхъ переказôвъ и леґендъ, одинайцять думъ и чотыри пѣснѣ. Мѣжь нереказами й леґендами важнѣйшї вважають ся ось-якї: 1. Леґенда про золотї ворота (стор. 3—5); 2. леґенды про Мазепу й Палѣя (115—128); 3. козацке оповѣданѣ „Очакôвська бѣда“ (289—292); 4. народне оповѣданѣ про померший душѣ, звѣстне п. з. „Бабуся зъ того свѣта“ (303—311). Про се оповѣданѣ запримѣтивъ Кулѣшъ, що вôнъ рôзнї переказы народнї про житѣ на тôмъ свѣтѣ переробивъ въ суцѣльну повѣсть (стор. 304., примѣтка). Вôдтакъ не дивно, що Пыпинъ въ отъ-сѣмъ народнôмъ оповѣданю добачаѣ чи-мало зразкôвъ фантазіѣ самого Кулѣша.[3]) Мѣжь переказами надруковано такожь народнї прислôвя й анекдоты п. з. „*Отдѣльныя выраженія малороссійскихъ поселянъ*“ (стор. 145—148).

По-мѣжь историчными думами въ першôмъ томѣ Записокъ вызначують ся отъ-сї: 1. Дума про втеки трьохъ братôвъ изъ Азова (стор. 32—42); 2. про жидôвъ-рандарѣвъ (56—63); 3. про Ґанжу Андыбера (200—209); 4. про Марусю Богуславку (210—214); 5. про побѣду Хмельницкого пôдъ Корсунемъ (223—228) и т. и. Думу про Ґанжу Андыбера, записану Кулѣшемъ изъ устъ кобзаря Андрѣя Шута, надруковано вже въ збôрнику Метлинського „Народныя южнорусскія пѣсни“ (стор. 377—382); тутъ же выдавъ вôнъ єѣ по иншому варіянту. — Опроче знаходимо въ сему першому томѣ Записокъ думу-казку про морскій похôдъ старшого князя-поганця въ христіяньску землю (стор. 172—178). Кулѣшъ каже, що отъсю думу-казку записавъ А. В. Шишацкій-Илличь у селѣ Красилôвцѣ, Чернигôвскои ґуберніѣ, та що она в ôдносить ся до морскихъ походôвъ поганцѣвъ-Варяго-Руссôвъ у Грецію. Выдавець збôрника догадуѣ ся, що сей словесный твôръ ѣ сучасный самôй историчнôй подѣи, котру тутъ оспѣвуѣ ся, тôлько-жь въ йому затратили ся подекуды стародавнї формы мовы (етор. 179). Але вже Антоновичь и Драгоманôвъ въ переднѣмъ словѣ до „Историческихъ пѣсенъ малорусскаго народа“ (томъ І., стор. XXI) натякнули на фальсификатъ сеи думы-казки. Вôдтакъ Пыпинъ заявивъ, що Кулѣшъ заподѣявъ чи-малу похибку, коли за автентичный останокъ давного переказу принявъ сей фальсификатъ, щô выйшовъ вôдъ Шишацкого Иллича, спорудника пôдробленыхъ пѣсень народныхъ.[1])

Въ першôмъ томѣ Записокъ Кулѣшъ надрукувавъ переказы й леґенды въ сумѣшь изъ думами й пѣснями. Вôнъ подавъ ще й россійскій перекладъ отъ-сихъ творôвъ народноі поезіѣ, надруковавши ѣго долѣ на одвѣтныхъ сторонахъ тексту вкраиньского. Тôлько оповѣданя про померший душѣ не переклавъ вôнъ на мову россійску, щобъ не затерти красы вельми поетичного твору вкраиньского.

Побôчь етноґрафичного матеріялу подававъ Кулѣшъ такожь свои „изслѣдованія“, писанї по-россійски, по-мѣжь котрыми важнѣйший суть ось-якї: 1. Про важнôсть вывченя народноі словесности й про старцѣвъ-спѣвцѣвъ (стор. 1—3); 2. про кобзаря Андрѣя Шута (43—46; 63—64); 3. про лирника Дмитра Погорѣлого (81; 93—95); 4. про оповѣдача Кôндрата Тарануху (99); 5. про поетичне творчество украиньского народу (179—180); 6. про анальоґію мѣжь Гомеровыми рапсодіями й украиньскими думами (181—182), и и. Такихъ розвѣдокъ въ першôмъ томѣ Записокъ надруковано трийцять и чотыри.

У другôмъ томѣ Записокъ надруковано на-вперед пятьнайцять казокъ и леґендъ, щô вôдносять ся до суспôльного побуту вкраиньского. Мѣжь казками вызначують ся отъ-сї: 1. про дѣвчину й про злу бабу (стор. 10—12); 2. про вужа й царѣвну (14—16); 3. про Ивася та вѣдьму (17—20); 4. про вбиту сестру та про калинову сопѣлку (20—22); 5. про Кирила Кôжемяку (27—30); 6. про вѣдьмы (36—41); 7. про мертвякôвъ (42—44); 8. про чортôвъ (44—48); 9. про Соловья розбôйника й про слѣпого царевича (48—57); 10. про Ивана Голика й ѣго брата (59—83). — Крôмъ казокъ и леґендъ надруковано въ сѣмъ томѣ ще поетичный твôръ п. з. „Балляда зъ часôвъ унїѣ“ (83—95) и пѣсню „Про правду“ (101—102). А вже-жь запримѣчаѣмо, що всѣ тї творы народнои поезіѣ украиньскои надруковано безъ перекладу вкраиньского.

Пôсля згаданыхъ творôвъ устноі словесности слѣдуѣ: 1. россійске оповѣданѣ сучасника-Поляка про походы противъ гайдамакъ (стор. 105—141); — 2. Шевченкова поема „Наймичка“ (143—168); — 3. записка члена малороссійскои коллеґіѣ Григорія Н. Теплова про непорядки, якї дѣють ся вôдъ нарушеня правъ и звычаѣвъ, потвержденыхъ грамотами на Украинѣ (169—196); — 4. Кулѣшева идиля „Орися“ (197—208); — 5. двайцять пять украиньскихъ пѣсень народныхъ, щô ихъ Андрѣй

---

[1]) Про житѣ й литературну дѣяльнôсть Кулѣша гляди „Исторію литературы рускои“ въ „Зорѣ“, 1889; число 15—23. — Порôвн. „Исторію русской этнографіи“ А. Н. Пыпина; томъ ІІІ., стор. 188—214.

[2]) Про передне слово до першого тому Записокъ сказано дещо въ розвѣдцѣ про литературну дѣяльнôсть Кулѣша. („Исторія литературы рускои“ въ „Зорѣ“, 1889; стор. 354).

[3]) „Исторія русской этнографіи“, т. ІІІ., стор. 198.

[1]) ibid. — Пôдробленою вважали ту думу-казку такожь Костомарôвъ („Отечественныя Записки“, № 6. 9) и Максимовичь („Русская Бесѣда“, 1857., кн. VI. и „Сочиненія“ І., стор. 248. и д.).

Маркевичъ пôдложивъ пôдъ ноты для спѣву й фортепяна (209 - 256); — 6. статья „О древности и самобытности южно-русскаго языка“ (257—279), — передрукъ офиціяльнои статьѣ, надрукованои въ „Журналѣ министерства народнаго просвѣщенія“; — 7. похороны, — списанй зô слôвъ хлѣбороба въ Харкôвскôй ґуберніи (281—290); — 8. универсалъ гетьмана Острянина зъ замѣтками Михайла Ґрабовского й П. Кулѣша п. з. „*О причинахъ взаимнаго ожесточенія Поляковъ и Малороссіянъ въ XVII. вѣкѣ*“ (291—328). Вкôнци надруковано ще додатки до отъ-сеи статьѣ и до записки Теплова (331—354).[1])

Такожь въ отъ-сѣмъ другôмъ томѣ Записокъ знаходимо „изслѣдованія“ Кулѣшевй, зъ-помѣжь котрыхъ важнѣйшй суть ось-якй: 1. Рôзниця мѣжь россійскими й украиньскими казками;[2]) 2. про гайдамацто (стор. 12—13); 3. про гетьманщину (171—174) и и. Всѣхъ такихъ розвѣдокъ и примѣтокъ Кулѣшевыхъ надруковано тутъ трийцять и пять.

Записки Кулѣшевй — се гарна збôрка етноґрафична, щô вже Шевченкови вельми вподобалась.[3]) И справдѣ, сй Записки вызначують ся вôдъ збôрникôвъ давнѣйшихъ етноґрафôвъ тымъ, що подають не тôлько творы устнои словесности народнои, але й познакомлюють читача зъ тыми тямущими старцями, котрй спѣвали думы й пѣснѣ, або й оповѣдали казки. Вôдносячись до люду вельми симпатично, Кулѣшь уважавъ єго живымъ памятникомъ старовины, по-за-якъ людъ зберегає дорогй скарбы народнои думы й поетичного почуваня, котрыхъ уже не вмѣє оцѣнити й зберегати цивилизація.

Ось-що пише Кулѣшь про першй свои вôдносины до народу: „Треба признати ся щиро, що, вандруючи зъ села въ село по ґуберніяхъ Малороссіѣ въ молодому моєму вѣку я рѣдко звертавъ увагу на саму науку. Мене займавъ поетичный бôкъ житя народу. Я бажавъ схопити драму, щô єѣ малыми перервами вôдгрававъ цѣлый украиньскій нарôдъ. Менѣ хотѣлось конче видѣти сѣльскій побутъ въ театрѣ природы, и теє, щô внѣсъ я въ записки свои, є лишь малою частиною моихъ допытôвъ, котрй намагали побачити й вчути нарôдъ въ рôзнообразныхъ єго єдиницяхъ. — А вже-жь не ма щô й казати, що городы, мѣстечка й села, звѣстнй въ исторіи, займали мене бôльшь иншихъ, и що я въ нынѣшнихъ людяхъ знаходивъ слѣды минулыхъ поколѣнь. Въ тыхъ-то мѣсцяхъ по выразѣ лиць, по вдачахъ и бесѣдахъ сучасныхъ людей я живо змѣркувавъ, якимъ повиненъ бувъ бути Украинець пôдъ иншими вплывами й при иншихъ обставинахъ побуту. Тутъ етноґрафія зливалась для мене въ одну науку зъ исторіею, а исторія розкрывалась у своихъ етноґрафичныхъ наслѣдкахъ. Нашй кабинетовй людцѣ, повтаряючи одинъ одного, кажуть, що на Украинѣ не полишилось майже нѣякихъ памятникôвъ старовины. Але-жь самъ нарôдъ є такимъ памятникомъ свого минулого житя, якій лучше всякого твору штуки дає намъ пôзнати, ѣкъ вôнъ живъ до теперѣшньои хвилѣ. Треба тôлько придивитись моральному єго образу, котрого порозмѣтуванй очерты збирає и пояснює намъ етноґрафія“.[1])

Въ иншôмъ мѣсци своєи книжки доказує намъ Кулѣшь, що збирачѣ памятникôвъ народнои поезіѣ зъєднали собѣ велику заслугу въ литературѣ, — що про-те Цертелевъ, Максимовичь, Срезневскій, Лукашевичь и Метлиньскій въ памяти земляκôвъ ледви будуть жити такъ довго за-для своихъ письменныхъ творôвъ, якъ изъ-за народныхъ пѣсень, котрй они записали й выдали.[2]) Але-жь Кулѣшь не може не видѣти занапащеня патріярхальнои поетичнои старовины на Украинѣ. Вôнъ заявляє, що причиною упадку старои народнои поезіѣ є: 1. загальный упадокъ украиньского народного творчества въ наслѣдокъ зближеня украиньскои національности до пануючои россійскои; 2. вôдсутство старосвѣтскои централизаціѣ Украины; 3. змаганє новои цивилизаціѣ. Про сю третю причину упадку народнои поезіѣ пише Кулѣшь ось-що: „Духъ народный ослабъ у массѣ люду, котра инстинктово прямувала до темнои для неи историчнои меты, а вôдродивъ ся въ свѣчнôй, невеличкôй верствѣ суспôльности, котра є близька до люду за-для своєи любови до него, и веде далѣ єго духовну жизнь у новыхъ формахъ — цивилизаціѣ. Лиричнй, епичнй й драматичнй творы сеи верствы суспôльности, въ якôй-небудь мовѣ они були-бъ списанй, суть продовженємъ першихъ творôвъ украиньского, поетичного ґенія, и нѣякъ не можуть бути вôдъ нихъ вôдѣленй. Мы всѣ, не розбираючи сего, чи великій, чи малый нашъ литерацкій таланъ, такъ само походимо вôдъ тыхъ рапсодистôвъ, якъ грецкй письменники вели своє походженє вôдъ Гомера, и якъ самъ Гомеръ мавъ своихъ попередникôвъ въ самовидцяхъ дѣй старои Греціѣ. — Мы й нарôдъ — одно й те саме, але тôлько вôнъ изъ устною своєю поезією репрезентує въ духовнôй жизни першу періоду культуры, а мы — початокъ новои, высшои періоды. Въ пѣсняхъ народу не було й не могло бути такихъ елєментôвъ, котрй насъ вôдъ него вôдрôзняли, мѣжь-тымъ коли наша поезія, основуючи ся на устнôй словесности, зъ-перегодомъ приняла въ себе новй елементы сучасного побуту суспôльного. Отже мы зъявляємо тôлько ширшй змаганя культурнй, нѣжь нашй попередники, — украиньскй барды, дарма що мы єсмо словесными ихъ спадкоємцями. Якимъ же-жь способомъ сучаснй намъ слѣпцѣ, щô не належать до свѣчнои верствы суспôльности, можуть творити новй думы, котрй-бъ могли рôвнятись зъ духовыми змаганями идучихъ напередъ репрезентантôвъ ихъ національности?“[3])

До отъ-сихъ слôвъ навязує Пыпинъ свою примѣтку, кажучи, що думки Кулѣша въ загалѣ — выправданй,

---

[1]) Про отъ-сй вôсѣмь частинъ другого тому Записокъ сказано дещо въ розвѣдцѣ про творы Кулѣшевй. („Исторія литературы рускои“ въ „Зорѣ“, 1889; стор. 354—355).

[2]) Пыпинъ назвавъ ту параллєлю недостаточною. („Исторія русской этнографіи“, т. III., стор. 198).

[3]) Про першій томъ Записокъ Кулѣшевыхъ писавъ Шевченко 22. квѣтня р. 1857. М. Лазаревскому ось-що: „Якъ побачишь Кулѣша, поцѣлуй єго за книги, щô вôнъ подарувавъ, а особливо за „Записки о южной Руси“. Такои розумнои книги, такого чистого нашого слова я ще не читавъ... И якъ вôнъ, крый його Мати Господня! не выдасть второго тома, то не тôлько я, ты, всѣ земляки нашй и вся Славянщина проклене його и назове брехуномъ“... („Основа“, 1862; мартъ, стор. 6). — Про другій томъ Записокъ высказавъ Шевченко въ Дневнику своємъ (16. червця р. 1857.) ось-яку свою думку: „Спасибо К(улишу), что догадался прислать книгъ, а то я не зналъ бы, чтô съ собою дѣлать. Въ особенности благодаренъ я ему за „Записки о южной Руси“. Я эту книгу скоро наизусть буду читать... Прекраснѣйшій, благороднѣйшій трудъ, бриліантъ въ современной исторической литературѣ!“ („Основа“, 1861; май: стор. 12—13). Такожь и деякй свѣчнй Россіяне похвалили Записки Кулѣшевй. Порôвн. слова Н. И. Петрова въ „Очеркахъ исторіи украинской литературы XIX. вѣка“. Кіевъ, 1884; стор. 280—281; 283.

[1]) „Записки о южной Руси“; т. I., стор. 234—235.

[2]) ibid., стор. 220—221.

[3]) ibid., стор. 180—182.

тôлько-жь можна-бъ ихъ высказати бôльшь просто. Справа ось-така, що народна поезія въ загалѣ зчезаѥ, — стаѥ ся неможливою, тому-що житѥ-бутѥ являѥ ся що-разъ бôльше скомбинованымъ не тôлько зъ ширенѥмъ цивилизаціѣ, але й зô змаганѥмъ державнои централизаціѣ... Вже-жь бо нарôдъ може творити поезію епичну лишь на засновку тыхъ историчныхъ дѣй, въ котрыхъ вôнъ самъ бравъ участь, мѣжь-тымъ коли при цивилизаціи й при державнôй централизаціи новѣ культурнѣ змаганя стаютъ ся для него недоступными.[1])

Отъ-ся примѣтка Пыпина вôдносить ся найпаче до твореня народныхъ думъ и пѣсень историчныхъ. И справдѣ, въ теперѣшнѣмъ побутѣ украиньского народу годѣ й думати про змаганѥ епичнои ѥго поезіѣ. Въ снхъ часахъ нарôдъ не може творити епичнои поезіѣ не тôлько задля того, що не бере участи въ историчныхъ дѣяхъ своѥи батькôвщины, але й зъ-за того, що теперь нема вандруючихъ школярѣвъ и слѣпцѣвъ-бандуристôвъ на Украинѣ. Тѣ школярѣ були найпаче студенты Кіевскои коллеѓіѣ, щó ѥѣ пôзнѣйше (1707) перетворено въ академію духовну. Они то вывчившись поетики йшли часто мѣжь нарôдъ, и познакомлювали ѥго зъ епичными й лиричными творами, списаными въ шкôльныхъ збôрникахъ. А по-за-якъ помѣжь тыми школярами, а старцями, стоячими пôдъ охороною церкви, були взаимнѣ вôдносины, то творцѣ думъ и пѣсень историчныхъ могли выходити зъ-по-середъ того товариства, щó ѥго репрезентували вандруючѣ школярѣ й старцѣ-кобзарѣ.[2]) — Та отъ, не тôлько епична поезія народна не може теперь розвиватись, — такожь лирична поезія подекуды упадаѥ, тому-що нарôдъ забуваѥ що-разъ бôльше переказы батькôвскѣ, — що вôнъ изъ ширенѥмъ цивилизаціѣ позбуваѥ ся свого поетичного свѣтогляду, своихъ окремыхъ звычаѣвъ. Коли-жь колишнѣ патріярхальный побутъ народу занапастивъ ся, то зчезаѥ поволи такожь и поезія въ житю народу, побиваючого ся теперь невзгодинами суспôльного побуту. Хто-жь мѣжь народомъ утворить теперь лиричнѣ пѣснѣ, коли у него нема вже снаги до поезіѣ, — коли боротьба про истнованѥ вôдвертаѥ ѥго вôдъ идеалôвъ побуту патріярхального?

Вдатными-жь уважаютъ ся замѣтки Кулѣша про методу збираня етноґрафичного матеріялу, про упадокъ формъ пѣсень, про причины занащеня историчныхъ пѣсень, про типы спѣвцѣвъ и т. и. Але-жь, нѣгде правды дѣти, въ загальнôй методѣ ѥго етноґрафичного писаня суть такожь деякѣ хибы. На сѣ недостачѣ працѣ Кулѣшевои вказуѥ Пыпинъ, пишучи мѣжь иншимъ ось-що: „Описъ типôвъ и обычаѣвъ може бути придатнымъ для етноґрафіѣ тôлько тогдѣ, коли се справдѣшнѣ типы народнѣ, а не случайнѣ прикметы моральнѣ, бо инакше такій описъ може стати тôлько зборомъ анекдотичныхъ подробиць. Отъ, н. пр. чи були такими типичными статьми тѣ вбогѣ кобзарѣ, старцѣ й старухи, котрыхъ Кулѣшь зъображаѥ репрезентантами народного переказу? Чи не треба було вывести ще другій рядъ осôбъ того кружка, щобъ такимъ складомъ пояснилось справдѣ типичне, народне зъявище?“[3]) „Въ Записках (каже далѣ Пыпинъ) читаѥмо деякѣ историчнѣ примѣтки про козацкѣ вôйны XVI—XVII. вѣку, и про тѣ причины, котрѣ въ тôмъ часѣ выкликали ворожнечу мѣжь Поляками й Украинцями. Бажаючи бути объѥктивнымъ, авторъ надрукувавъ у своѥй книжцѣ статью польского историка Михайла Ґрабовского, котра пояснювала тѣ вôдносины изъ становища огляду польского. Изъ сеи статьѣ выходило таке, що Украинцѣ не дôзнавали систематичного гнѣту вôдъ польскои управы, — що, навпаки, сѣй управѣ й польскôй шляхтѣ Украина завдячувала свôй матеріяльный добробутъ, та що причиною ворожнечи були тôлько деякѣ приватнѣ несправедливости, котрѣ були прибôльшенѣ въ уявѣ Украинцѣвъ. Хочь отже Ґрабовскій признававъ, що осьтѣ несправедливости истнували, одначе выходило таке, що мовь-то самѣ Украинцѣ выкликали острахъ козацкихъ вôйнъ, котрѣ скôнчились сполученѥмъ Украины зъ Москвою. А вже-жь Кулѣшь, не вôдкидаючи аргументаціѣ Ґрабовского, справдѣ думавъ, що польска управа й шляхта причинились до добробуту Украины, мовь-то-бъ они пѣклувались хлѣборобствомъ, ремесламы и промысломъ. Страшну-жь мѣжнародну ненависть Кулѣшь пояснюѥ ось-якъ: „Носячи зброю й служачи вôтчинѣ рôвно зô шляхтою, козаки уявили собѣ, що они такожь благороднѣ, и тому-то вражались они глубоко пыхою старои, або польскои шляхты; а по-за-якъ они зворушували народнѣ повстаня, то они й самому народови украиньскому вказували на всю погань шляхецкого права, котре позволяѥ одному станови глузувати зъ другого безкарно. Отъ и причина, щó выкликала страшну мѣжнародну ненависть до Рѣчи посполитои, а вôдтакъ Украина й Польща подаютъ ледви чи не ѥдиный прикладъ вôйны за-для враженого почутя чоловѣчого достоинства, до чого примѣшались ще другѣ оскорбы й обиды, щó ихъ мовь палючій матеріялъ вкидано въ готове поломя.[1])

Зъ тымъ критичнымъ поглядомъ Пыпина на недостачѣ етноґрафичнои працѣ Кулѣшевои годимо ся въ бôльшôй части, тôлько-жь не можемо похвалити ѥго погляду на типичныхъ репрезентантôвъ народного переказу. Пыпинъ сумнѣваѥ ся, чи типы, выведенѣ Кулѣшемъ, були справдѣ такими репрезентантами, — про-те думаѥ вôнъ, що Кулѣшеви треба було вывести ще другій рядъ кобзарѣвъ, лирникôвъ и оповѣдачѣвъ народного переказу, щобъ такимъ складомъ пояснила ся справдѣ типична, народна проява. Але-жь, по нашôй думцѣ, вже одинъ Андрѣй Шутъ бувъ годящимъ репрезентантомъ типу кобзарского, и про-те выведенѥ бôльшого числа кобзарѣвъ меншои ваги не причинило-бъ до бôльшь релѥфного зъображеня такого типу. Опроче не характеристика кобзарѣвъ, лирникôвъ и оповѣдачѣвъ маѥ свою вагу въ етноґрафіи, але самъ матеріялъ, щó подаѥ ся сими репрезентантами народного переказу, вважаѥ ся справжнимъ скарбомъ, щó ѥго зберегли вôдъ загибели люде пассивнѣ, котрыхъ Пыпинъ называѥ типичными репрезентантами народного переказу.

Вôдтакъ до погляду Кулѣша на причину ворожнечи мѣжнароднои на Украинѣ додаѥмо ось-яку примѣтку: Авторъ Записокъ думавъ, що головною причиною ненависти козакôвъ до Рѣчи посполитои була тôлько стара, польска шляхта, котра своѥю пыхою глубоко вражала молодшу шляхетчину, се-бъ-то козакôвъ. Тôлько-жь, по думцѣ Кулѣша, до тои головнои обиды примѣшались ще

[1]) „Исторія русской этнографіи“, т. III., стор. 196—197.

[2]) Се ѥ умна догадка П. Житецкого, высказана въ знаменитôмъ творѣ „Мысли о народныхъ малорусскихъ думахъ“. (Изданіе редакціи журнала „Кіевская Старина“). Кіевъ, 1893; стор. 165—170.

[3]) „Исторія русской этнографіи“, т. III., стор. 198.

[1]) „Записки о южной Руси“, т. II, стор. 325. — Порôвн. „Исторію русской этнографіи“ А. Н. Пыпина, т. III., стор. 198—199.

инші оскорбы, що подсычували готове поломя. Одначе справжні дослѣды историчні доказують, що причиною невдоволеня Украины супроти польскои управы й шляхты були гнѣтъ суспольный и нетерпимость религійна.[1]) Вотакъ причина мѣжнароднои ворожнечи, що єѣ уявивъ собѣ Кулѣшь, була справдѣ малозначною супроти тыхъ важкихъ подѣй, що выкликали усобицѣ мѣжь Украиною а Польщею.

Чи-мало етнографичною матеріялу знаходить ся такожь въ повѣстяхъ Кулѣшевыхъ, але-жь у сихъ литературныхъ творахъ авторъ закрасивъ народні переказы своєю фантазією, и про-те только въ „Записках о южной Руси“ Кулѣшь зъявивъ ся етнографомъ не-абы-якимъ, дарма, що въ сему свому выданю не придержувавъ ся нѣ пляну, нѣ системы“.[2]) [Дальше буде].

Нарис сучасного вчення про бактерії.

[Далї.]

Бактерії живуть не у якому небудь визначеному місци, але навпаки їх можна найти майже скрізь. Так повітрє, ґрунт, вода, речі, що стосують ся до щоденних наших потреб, наша одежа, наша середина повні мікроорґанізмами; знаходять навіть бактерий на корінцях ґлицевих дерев камінно-углевого періоду, у гнилих зубах єгипетських мумій. Або, як каже Мефістофелєс:

Der Luft, dem Wasser, wie der Erden
Entwinden tausend Keime sich,
Im Trocknen, Feuchten, Warmen, Kalten
Hätt' ich mir nicht die Flamme vorbehalten,
Ich hätte nicht Apart's für mich.

Таке незвичайне розповсюдженнє можна з'ясувати невеликими вимогами їх від життя.

Годують ся бактерії виключно орґанічними материями, бо більшість їх не здатна з неорґанічних з'єднань відбудовувати власне тїло, позаяк не має зеленого хльорофілу, що ним инші рослини на соняшному сьвітлї розкладають углевий квас на кисень і углець, повертаючи останнього у свої углеродні окладовини. Материя, що на нїй живуть бактерії, повинна мати лужу [alkalisch] або найменш неутральну реакцию, а сї умовини можна легко знайти у натурі, і найкраще сїй вимозі відповідають мертві орґанізми, через що бактерії майже скрізь знаходять місце для свого життя. До того треба додати, що бактерії не здатні годувати ся твердими частинками, але трівні материї повинні бути розпущені, значить одною з перших умовин їх життя є визначений ступінь вільгости; найкращим прикладом сього суть єгипетські мумії, що вже істнують кілька тисяч років без жадної вади. Опріч трівних материй деякі бактерії, так звані аероби, потребують до свого життя кисню повітря, — другі, так звані анаероби, не тільки легко обходять ся без нього, але навпаки він їм дуже шкодить.

Далї кожен ґатунок до свого розвою потребує визначеної температури; взагалї найкрасче розвивають ся вони між 30° а 40° Ц. Але поза сими температурними межами бактерії не пропадають, а тільки гірше розвивають ся і визначена температура для кожного ґатунку цїлком спиняє їх розвиток; через те треба відрізняти у кожнім разї minimum і maximum температури, що при нїй ще можливе життє. Для мікроорґанізмів, що істнують в орґанізмах, сї межі дуже невеликі, бо тут температура є сталою, але для тих, що істнують і поза орґанізмами, minimum спускаєть ся далеко нижче, а власне до + 18° Ц. і навіть до + 10° Ц., а maximum значно підіймаєть ся у гору — навіть до + 65° Ц. Взагалї кажучи, висока температура сприяє розвоєви, а низька затримує зріст бактерий. Ґрунт, що ним годують ся бактерії, буває або з мертвих бактерий, і ті з них, що тільки на такому ґрунтї і здатні жити, звуть ся санрофітами [σαπρός = гнилий, τὸ κότος = булька]; або — з живих, і ті що мають властивість відіймати потрібні до годування материї від живих орґанізмів, звуть ся паразитами. Паразити звичайно мають більшу життєву енерґію, бо їм треба раз-у-раз змагати ся з орґанізмом, позаяк останній не відносить ся пасивно до своїх ворогів, а обороняєть ся усїми способами, що їх встиг утворити за часи безконечної боротьби за істнуваннє орґанізмів між собою.

Опріч чистих паразитів та санрофітів є ще перехідні форми, що звичайно живуть, як санрофіти, а випадково або у якихсь періодах розвою у орґанізмі, як паразити, таким способом супротилежно раз-у-разним або „obligate“ паразитам, вони звуть ся умовними або facultative. Ся властивість має велике значіннє у розповсюдженню заразливих хороб, бо коли такий факультативний мікроорґанізм вийшовши з орґанізму попадає на приклад у ґрунт, то він тут не пропадає, але навіть часом значно розплоджуєть ся і утворяє собою величезні помірки. Як приклад такого факультативного мікроорґанізму можна взяти холєрну бакцилю, а як приклад облїґатного можна взяти бактерию сіфілїса, прокази, що істнують і розвивають ся тільки в орґанізмі людини; прикладом же санрофіта є b. subtilis. Ботанїки кажуть, що нїби-б то усї бактерії спочатку були санфорітами і тільки згодом дістали властивість користувати ся з живих орґанізмів, борючись з ними і відіймаючи у них потрібні до власного життя материї.

Життє бактерий, як усього живого, складаєть ся з поглитання материй околишнього сьвіту, перетворення у власне тїло і виведення материй, що розклали ся від праці в наслїдок хемічно-фізичних процесів, як непотрібних геть. Через те то бактерії, поселяючись на якому небудь орґанізмови, шкодять йому на три способи: відіймаючи від свого хазяїна потрібні йому самому материї; друге — викидаючи з себе непотрібні материї, найбільш дуже ядні і таким способом отруюючи орґанізм, що на ньому живуть вони; третє — коли їх збереть ся дуже багато у якому небудь важному до життя орґанови, механічно псуючи його функцию. Але продукти життєвої дїяльности, що отруюють орґанізм, не індиферентні для самих бактерий, бо вони мають змогу не тільки затримувати їх зріст, але й цїлком убивати; прикладом можна взяти те, що бруд з старих болячок менше має у собі мікроорґанізмів, як з недавних, а то буває й цїлком без мікроорґанізмів, позаяк вони утворивши гноєве запалїннє самі пропали від продуктів власної зміни материй. Бактерії своїм життєм утворяють багато процесів, а власне: шумованнє, гниттє, нїтрацию ґрунту і заразливі хороби.

От ми по загальнім оглядї бактерий роздивимо ся на кожний цей процес нарізно.

Шумованнє і гниттє. Хоч вже з початку 17 столїття [Абат Кірхер] була думка, що сї процеси утворяють ся живими істотами „innumerabilia animalcula“, але справжнє ствердженнє її дістали тільки з 30 років сучасного століття тодї, як Шульце, Швани показали, що тїч здатна до гниття не гниє, коли її добре нагріти, теж коли в нїй високою температурою будуть знищені усї зародки. Після сього багато инших вчених своєю працею знайшли фактичні підвалини для сїєї теорії, а Пастер досьвідами, що почали ся з 1857 року, цїлком зніс хемічну теорию гниття і шумованя Лібіґа, що неомежно тодї панувала і поставив наступінь непохибного факта віталїстичне походженнє цих процесів. Щоб довести свою думку, Пастер брав склянну посуду з розчином дріжджий, нагрівав доки йому не здавало ся, що вже усе живе в нїй вбито і виносив туди, де бактерий мало, або зовсїм нема, як от на високі гори, де раз-у-раз дмуть холодні вітри і лишав відчиняною на значний час. Шумованнє не наставало, і навпаки, коли такі-ж саме склянки ставив у хатї, де звичайно є безлїч таких бактерий, то воно повставало вже на другий день. Значить — без бактерий сей процес не можливий. Далї він у тої саме скляної посуди з відваром дріжджий без зародків витягував горло у довгу, тонку дудочку і багато раз її згинав. І у такому досьвідї шумованнє не утворяло ся, позаяк повітрє зовсїм вільно входило у середину і тільки мікроби застрягали на зігнутих місцях: звідсїль треба було визнати, що саме повітрє в утвореню процесів не відграє жадної ролї. Таким способом нема жадного тепер сумнїву про причину

[1]) Порівн. „Сочиненія“ М. Максимовича, т. I., стор. 272—273.

[2]) Кулѣшь намагавъ выправдати ся, чому вонъ выдавъ свои Записки безъ пляну й системы („Записки“, I., стор. 101).

сих процесів. Що до шумування особливо, то воно утворяєть ся грибками, які не суть бактеріями, але близько стоять до них. Є скілька ґатунків шумування; між ними перше місце займає спіртове, що́ умовляєть ся з грибком saccharomices cerevisiae; при йому цукор розпадаєть ся на углевий квас $[CO_2]$ і спірт або стіловий алькоголь $[C_2 H_5 (HO] = CH_3 | CH_2 OH]$. Сей процес має місце при курінню горілки на ґуральнях, при вирібці пива на броварнях, при мусуванню соку винограду, при готуванню кумису і т. д. З инших ґатунків шумування можна вказати на оцтове, коли стіловий алькоголь, теж звичайний спірт скисає у альдегід і оцтовий квас $[C_2 H_7 O_2]$, — на молочне шумованнє, коли цукор скисає у молочний квас [власне стілідено-молочний $CH_3—CH < H^0 CO. OH.$], і инші. Що до життя, то воно утворяєть ся особливими бактеріями, що їх ще недавно визнавали за оден ґатунок — baccil. termo; але тепер доведено, що тут беруть участь до 15 ґатунків і між ними є не тільки паличкові але й круглі, як от micrococus foetidus. Гниттєм зветь ся розклад мертвих материй, з'єднаний з утворінням смердячих ґазів. Після Пастера так буває, коли гниє яка небуть тіч: мікроорґанізми, що їх завжди безліч носить ся у повітрі, осідають на ній; анаероби, теж ті, що́ не мають змоги жити, коли на них вплива кисень, спускають ся у глибші шари, а аероби, що їм він навпаки потрібен, лишають ся з верху; аероби при своїм життю не тільки користують ся з кисню повітря, але й відіймають його від орґанічних материй, повертаючи їх у менш сложні з'єднання; коли їх досить розплодить ся, то вони утворяють собою на поверхні пліВку, що́ не дає кисню повітря увіходити у тіч; а се дає можливість розвивати ся і анаеробам, що́ повертають усї орґанічні з'єднання у воду, углевий квас, аміяк; від сього аероби пропадають, бо не знаходять собі їжи, а анаероби, іззівши їх, самі мусять теж пропасти і таким способом, коли пропадає останнїй анаероб, що́ розіклав трупи своїх товаришів, орґанічна материя цілком анорґанізуєть ся.

До вияснення хемічного боку справи причинилось багато талановитих вчених, а особливо Панум, Шмідеберґ, Бріґер, хоч у деяких подробицях є ще доволї незрозумілого. Взагалї кажучи, процес життя складаєть ся з гідрації, скиснення а теж і сінтеза. Що справдї має тут місце остапн ійпроцес, що при йому з простих складовин утворяють ся сложні з'єднання, се доводить ся можливістю гниття солевого розчину Неґелї, де з неорґанічних солий виробляєть ся така само сложна їдь, як і з білків. При гниттю виробляєть ся цілий ряд материй і кваси: комашиневий [H—CO. OH], оцтовий, пропіоновий і т. д.; — ароматична ґрупа: indol, scatol, phenol, hydrochinon і т. д., ґази: углевий, сірковий, водень $[SH_2]$, водень, азот і т. д., вода, птомаїни, пептони, ферменти, тонсальбуміни. Усім відомо, що коли попаде у виразку частина гнилої материї, на пр. при роботї у анатомічному театрі, то від сього стає важка хороба а то і смерть. Таким способом, значить між продуктами гниття, є дужа їдь, і сила її відповіда, до визначеного часу, дням гниття: найдужча вона між 15 і 20 днями; далї сила її зменшаєть ся. Власне таку шкодливу властивість мають птомаїни і тонсальбуміни.

З инших процесів, що їх утворяють своїм життєм бактерії, треба згадати про нїтрацию ґрунту, через що останній стає багатим на соли азотного квасу. Яке се має значінне для рослин і для людий, що́ з тих рослин користують ся, досить видно буде, коли ми поглянемо на загальний характер мінн материй [Stoffwechsel] і обертання енерґії у зьвіря і людини, рівняючи їх до тих саме процесів у царстві рослин. Тіло людини і зьвіря складаєть ся з білковини азотного з'єднання, сала, углеводів, неорґанічних солий, води і ґазів. Процес їх життя є у тому, що сложні сполучення тіла від усякої праці, що без неї не можна навіть уявити собі життя, розпадають ся на простійші, від чого потенціяльна енерґія сложних сполучень повертаєть ся у кінетичну, що́ виявляєть ся у формі механічної праці, тепла, так що цілком справедливо називають життє горінням. Се роз'єднанне утворяєть ся не у якому особливому місци орґанізму, а у орґанах, що́ працюють, звідкіля продукти розкладу вимивають ся кровю, яка, проходячи через визначені орґани, ослобоняєть ся від них. Щоб відновити стрчені від життєвої діяльности складовини, орґанїзми повинні їсти, пити, дихати. Але позаяк зьвіря не має змоги повертати неорґанічних сполучень у власне тіло, а готовими їх у натурі нїде нема, то йому остаєть ся тільки годувати ся рослинами, що́ мають зовсім відворотний характер мінн материй і обертання енерґії, а власне що під впливом дїлання кінетичної енерґії соняшного проміня будують з води, углевого квасу, неорґанічних солий, кисню дуже сложні сполученя. Цим процесом вони переводять живу силу соняшного проміня у силу напруги, збираючи і ховаючи її у утворених орґанічних материях, які вертають назад, коли їх на пр. палити, цілком усю суму тепла, що було його стрчено на утвореннє материй. Звідсїль видно, що є тільки одне джерело, з якого зьвіря поновляє своє тіло, бо хоч деякі з них і тодують ся мясом, але позаяк останнє утворяєть ся з рослин, то взагалї кажучи треба визнати, що зьвіря годуєть ся рослинами і значить істнуваннє єго без рослин не можливе, і не навпаки, бо без зьвіря рослини мають змогу істнувати.

Поміж материями орґанїзму зьвіря найважнїйше місце займають білкові з'єднання і як на тото рослини виробляють їх мало, переважно у насїнню, зернах, тодї як других, менш сложних сполучень на пр. углеводів навпаки чимало, значить людям треба особливо пильнувати, аби досить виростало білковини, що на пр. виявляєть ся і у тому, що така сила людий працює над хлїборобством. Азотні орґанічні сполучення — білковина утворяють ся з неорґанічних солий азотного квасу ґрунту, а велика кількість азоту повітря зовсім не бере участи у сьому процесї; але азотних солий у ґрунтї не багато і вони легко зовсім зникають, коли часто на тому саме місци сїяти пашню, і щоб сього не стало ся, ґрунтови треба вертати азот, чого можна досягнути, кидаючи на пр. у його гній.

А то ще є ґатунок бактерий, що́ своїм життєм збогачує ґрунт на азотні соли, беручи азот з повітря. Сей то процес і зветь ся нїтрацією, значить бактерії беруть участь і в утворенню найважнїйшої материї до годування людини, і треба через се ролю їх визнати досить значною.

[Далї буде].

Д-р Ол. Черняхівський.

ОПОВІСТКИ І КРИТИЧНІ ЗАМІТКИ.

Ал. Гавришъ. **Закохана.** (Поэма). — Київ 1893. 16 стор. 16°. Ціна 5 коп.

Виданнечко чистеньке та дешеве; мова така — як звичайно у сьогочасних наших письменників; вірш не вироблений; зміст: козак та дівчина

Зустрінулись, обняли ся,
Цілують ся в губи.

А потім козак поїхав Черкеса бити, але його самого там убито, а дівчина

кинулась
Із кручі у воду...
Найшли її козаченьки,
Принесли на сушу,
Та спізнились, забарились, —
Віддала вже душу...
Крутнув козак головою:
Яка-ж бо вродлива!
В таку кралю закохатись
Нїкому не диво!...

Козак їздив бити Черкеса, то мабуть се на Чорноморії було. Але нї з чого не видко, що се саме там дїєть ся, та й взагалї не видко, де воно дїєть ся, як воно дїєть ся і чого так, а не інак дїєть ся. Тим книжку можна не читати.

Правдывый сонъ. Якова Харченко. — Катеринослав 1892. 29 стор. 16°. Ц. 10 коп.

Оповідано, в перерібцї на вкраїнський побит, відому казку про чоловіка, що вивіряв друзів: возив до їх наче-б то мертвяка, що він його наче-б то випадком, не навмисне, вбив, і прохав сховати. Всї ті, що лїзли в приятелї, віддурались, тільки рідний брат убогий пособив. Тодї багатир Микита зрікаєть ся усїх „горілчаних“ приятелїв і дїлить з убогим братом все своє добро. Оповідано зовсїм мужицькою мовою — з тими москалїзмами та льокалїзмами, які вживають селяни; навіть правопис зовсїм такий, яким пишуть селяни тодї, коли пишуть по вкраїнському: автор усюди, де чути непевне *е* становить *ы*, напр.: *прыятыль*, *пырывырнувъ*, *ны вызе*. Видко і з цього правопису, і з способу оповіданя, що автор мало сьвідомий літературних зразків. А про те нам здаєть ся, що авторови не слїд кидати писати: видко, що він знає селян і вміє часом росказати дещо — як би він більш уваги звернув на літературню обробку, то може-б він дав нам перерібки кращі і цїлком годящі до народнього читання, — а нам таких річий дуже треба. Рекомендувати, одначе, сю перерібку для народнього читання — ми не зважуємо ся.

На святимъ вечори. Оповиданя Грыцька Чулая. — Виданнє В. П. Наголкина. Київ 1892. 16 стор. 16°. Ц. 5 коп.

Молоді чоловік та жінка Прокіп та Пріська покликали до села на сьвят-вечір вечеряти убогого удівця Миколу. І ранійше вони дбали про його і про його дїти, пособляли йому, а тепер дали чим розговіти ся, ще й вечеряти покликали. Під впливом від такої добрости — Микола признаєть ся в страшному гріхови: мстючись за те, що господарів батько одружив ся з тією дївчиною, що її Микола любив, — він підпалив Прокопового батька і тому випалило на пожежі очі, а жінка його, Прокопова мати, вмерла з ляку. Микола тепер каєть ся і його господар прощає. — Д. Чулай вже не перше оце оповиданнє друкує. В усїх його оповіданнях та инших писаннях не видко самостійного оріґінального талану і фарби бувають часом дуже вже густо понамазувані; але завсїгди автор оповідає просто, зрозуміло, з щирим почуттєм, сюжети здебільшого цїкаві. Видко, що д. Чулай знає селян і сáме для їх і пише. Ми радили-б давати сїльским читачам оповідання д. Чулаєві. Ми дозволили-б собі тільки увагу одну: нехай би д. Чулай менше брав сюжетів з такими страхами, як от у його оповіданні „Страшна кара“ та відбігав би містичні додаточки — от як напр. і в цьому оповіданні:

„Їм радісно буде, як з ними ще й бідний чоловік буде вечеряти, а може з ними буде вечеряти і сам Господь“ (б. 6-й).

Такі фрази тільки плутають читачів, а їх можна частенько надибати у д. Чулая. — Мова у автора проста, путяща, хоча не без москалїзмів. Оповіданнє „На сьвятім вечорі“ можна давати читати тільки дорослим. — Д. Чулай працьовитий чоловік, а се дуже важлива властивість у той час, як у нас так мало пишуть для народнього читання. І ми дуже були-б раді, як би д. Чулай заходивсь коло такої белєтристики, яка має на метї популяризувати деякі наукові відомости, — от як „На Кубанї“ та „На півночі“ д. Спілчині або „Чорноморці у неволї“ П. З. Р—ої.

Найкращи малорусски писни. Зибравъ А. Васыленко. — Виданнє Книжного Маґазина В. Е. Алексєєва. Катериносл. 1892. 74 стор. 16°. Ц. 40 коп.

У книжцї 83 пісні, третина з їх не народні. Мабудь д. Василенко вибирав пісні просто з українських драматичних творів, — тим сюди потрапили і такі пісні з їх, що нарізно взяті, без того твору, звідки вони є, — цїлком незрозумілі, — напр. N 64-й. З штучних пісень є з Шевченка [„Реве та стогне“, „Ой одна я одна“, „Плавай, плавай, лебедоньку“, „На що мінї чорні брови“], з Котляревського [пісні з „Наталки Полтавки“], з Руданського [„Повій вітре“], з Гребінки [„Скажи мінї правду“] та з инших. Народні пісні здебільшого путящі [є кільки й поганеньких], але варіянти узяв д. Василенко далеко не завсїгди кращі, а инодї й зовсім погані. У всякому разї цї пісні нїяким робом не можуть звати ся „найкращими“ і це слово в заголовкови є просто реклямою. Цїна (40 к.) велика — як звичайно у д. Алексєєва. Тим краще вже мабудь купувати який „лобочный“ збірник українських пісень: хоч змістом він і не вищий від цього, т'але-ж дешевший принаймнї. — Дивне дїло: так усї хвалють українську пісню, так багато наші земляки балакають про неї, — а й досї немає в нас путящого збірника народніх пісень. Губанови та Ситини зрозуміли, що нам треба такої книжки і видають раз-у-раз українські сьпіванники, а ми сидимо й досї, нїчого тут не зробивши. За великими дїлами нїколи нам робити малі, — тим і виходить в нас так, що немає нї великих, нї малих дїл...

В. Чайченко.

Житє і твори Костя Трутовського.

[Конець].

II. Акварелї.

1) Українська сцена [у гр. Кушелева]. 2) Лїрник [у Тима в Петербурзї. 3) Поворот з поля [там також]. 4) Сцена на баштанї [там також]. 5) Дївчина, що танцює. 6) Чоловік, що збирає датки на церкву [у бар. Бульгольца]. 7) Поминки. 8) Продаж яблок. 9. Дїти, що ловять рибу [у гр. Сологуба, в Петербурзї]. 10) Відпочиваючі в полї жінки [у М. А. Новосїльского, в Одесї. 11) Чумаки. 12) Від'їзд. 13) Стріча [у Неплюєвої, в Петербурзї]. 14) Дїти, зриваючі яблока [там також]. 15) Спляч парубок. 16) На санках з гори в долину [набула царица Мария Олександрівна. 17) Жниця з дитиною. 18) Сцена на сїнокосї. 19) Дївчина біля колодязя [набула царица Мария Олександрівна]. 20) Бандурист в хатї. 21) Качає вєць. 22) Запросини на весїлє. 23) В часї бурі. — Знимок з сеї акварелї був поміщений в „Пчелѣ“ і инших ілюстрованих виданях. 24) Нічна сцена. — Ся акварея, мальована одною сїрою фарбою, з'ображає парубка, що підкрадає ся до молодої дївчини, котра в теплу лїтню нїч положилась ночувати на дворі поруч з бабусею, і котра не може заснути, між тим як втомлена дневною працею бабуся сильно заснула. Акварея ся є у М. В. Шугурова в Київі. 25) Жіноча головка [там також].

III. Рисунки.

Зложити більше або менше повний спис тих рисунків, котрі не були копіовані анї фотоґрафією, анї якими небудь способами друку, зовсїм не можна, позаяк сї рисунки не бували на виставах і переховують ся у різних збирачів в альбомах і теках, недоступних для огляду; вкінцї, про них не було нїяких вісток по часописях і книжках. Зложити-ж повний спис тих рисунків, котрі були поміщені в різних ілюстрованих виданях, було-б можна, але для сего треба-б пально переглянути надто велику масу видань, котрих у нас нема під руками. Не маючи отже змоги дати спис всїх рисунків Трутовського, ми вкажемо хоч на ті рисунки, котрі нам звістні.

З оріґінальних рисунків, з котрих знимки не були досї відтворювані, ми можемо вказати тільки на два рисунки сепією, що суть у М. Шугурова: оден з них (1879 р.) з'ображає молоду дївчину, що несе гарбуз, — а на другім (1877 р.) нарисована панночка, що готовить ся купатись в ріцї; біля неї стоїть єї служниця і сидить молода дївчинка.

Відтак вкажемо на рисунки Т—ого до „Наймички“ Шевченка, котрі були відбиті в літоґрафії Р. Хорна, — для якого виданя — тяжко довідатись. Окрім рисунків до „Наймички“, Т—ий зробив ще один рисунок до Шевченка, а то до слів: „Пішла баба у танець, а за нею горобець викрутасом, вихилясом... Старий рудий бабу кличе, а та йому дулї тиче“ [*Бенкет у Лисянцї* з „Гайдамаків“]. Сей рисунок, під заг. „Малороссійская сцена“, виданий яко премія до журнала „Будильник“ за 1886 р.

В „Русск. Художеств. Листкѣ“ Тимма були поміщені два рисунки Т—ого до повісти Марка Вовчка „Сестра“; оден з них до слів: „Пожалуй же, Марусенько, молодицю, вклони ся і пошануй“, а другий дослів: „Їдьте з нами, тїточко наша кохана“. Крім того, в тім самім „Р. Худ. Листкѣ“ були поміщені ще два єго рисунки, з котрих ми можемо вказати на два рисунки, що з'ображають, оден — бандуриста, а другий лїрника. — В „Художественномъ альбомѣ“, виданім А. Долотовим в 1871 р., були поміщені три єго рисунки: 1) Сцена в масницю [парубок, що їде з гори на санках, і молодиця з ведрами]. 2) З сїльского житя [двірські дївчата танцюють перед поміщиком]. 3) Полїтики — сцену з побуту поміщиків.

У виданім Голяшкиним альбомі рисунків до „Вечерів на хуторі біля Диканьки“ він вистачав десять рисунків; з них оден ілюструє „Пропавшу грамоту“, два — „Страшну месть“, три „Сорочинський ярмарок“ і чотири — „Вечер на передо днї Івана Купала“.

В „Пчелѣ“ було три рисунки: 1) Підрізованє меду в пасїцї. 2) Лїто і 3) Зима. — Журнал „Свѣтъ и тѣни“ видав, яко премію на 1880 р., цїлий альбом рисунків Т—ого. З українського побуту в тім альбомі бачимо ось які рисунки: 1) Приготованя до весїля. 2) Після купаня. 3) На богоміллю. 4) В пасїцї і 5) Чумаки. Окрім сего, в тім журналї за різні роки були поміщені инші єго рисунки, з котрих ми можемо вказати на сї три: 1) Під яблунею. 2) Сварка в рідному гнїздї, і 3) Лїтною ночею. — В журналї „Сѣверъ“ за 1888 р. були поміщені два рисунки Т—ого, з'ображаючі два українські жіночі типи. — Були єго рисунки поміщені і у „Всемірной Иллюстрации“, в „Газетѣ Гатцука“, в „Нивѣ“ і инш.

Знимки з образів і рисунків Т—ого були відтворювані не в одних тільки ілюстрованих виданях. В однім з петербурґських маґазинів на „Большой Морской“ були навіть меблї [столи і стільцї] з рисунками з образів Т—го. Дуже а дуже багато знимків з образів Т—ого відтворюють на лукутинських виробах: на табакерках, пушках на цїґара, на окладинках альбомів, тацах і т. и. Рівно-ж їх відтворюють на стрібних виробах фабрикантів Овчиннїкова і Хлєбнїкова. Відтак появляють ся вони яко вишивки і т. и. Вкінцї, недавно тому появились перкалї з такими-ж рисунками. Ту цїкаво се, що ті перкалї і запаски з рисунками з образів Т—ого, дійшовши в те село, де сї образи колись то намальовано, і появившись на одежі женщин, що́ заміняли давний домашної роботи костюм на вироби фабричні, — дали тим чином Костеви Трутовському змогу побачити в цїлім того слова значію „рухому виставу“ рисунків з своїх образів.

Се розповсюдненє знимків з утворів Т—ого, се позичанє у нього сюжетів для всїляких виробів, для котрих рисунок може мати значінє, показує, що творами Т—ого любовались не самі тілька фахові любителї і знавцї штуки, що вони притягали до себе маси, що заспокоювали звістні потреби і з свого боку будили смак, розповсюднюючи в масах інтерес і увагу до тих сюжетів, котрі любить сам артист і котрі усїм нам милі і дорогі.

Вкінцї мусимо сказати, що подані нами висше списи далеко не повні: з образів, намальованих олїйними фарбами, і акварель ми вказали, може бути, не більше як половину усего того, що виставив Т—ий, а з рисунків подали ми дуже дрібну частину. Нехай ті, що́ можуть се вчинити, доповнять подані нами вістки. **М. Ш.**

Д-Р ВОЛОДИМИР АЛЕКСАНДРІВ.

[Гл. портрет на 25 стор.[1])

I.

„Живи́, моли́сь — дїлами і словами, а смерть зустрінь як вість про кращеє життє“.

К. Бальмонт.

Вельми сумну звістку мушу Вам, Вп. редакторе, подати: 29. грудня 1893 р. [10. сїчня 1894 р.] умер у Харкові, відомий Вам, доктор медицини Володимир Степанович Александрів, на 69 році свого життя, після тяжкого та давнього недýгованя. Покійний був один з найщиріших українських трудóвників на пóстатї лїтературній, яко віршотворець, складáр і перекладар. Вельми почесний покійник був менї близько знайомий чоловік. Він знав мову грецьку, латинську, польску і єврейську. Уже на 60 році свого життя він навчивсь єврейської мови, щоб могти́ з єврейського тексту перекладати по українськи Сьвяте Письмо; переклав дві перших кафтизми Псалтиря і надруковав їх з передмóвою, знаючого своє дїло, у котрій каже, що він переклав кн. Йова, Товита, Битія, Ісход. Кебéта до віршотворства спала йому від його отця-сьвященика, котрий звіршував по українськи надруковану у 40-их роках поему „Вовкулака“. Покійний скінчивши харківську духовну семінарию, вступив в харківський унїверситет, котрий скінчив р. 1853-ого.

Почав хорувати з 1891-ого року, а тяжко з 1893-ого. З початку м. листопада 1893 р. я зустрів ся з ним на улицї й дуже зрадїв, бачивши його жваво йдучого, та й кажу йому: „Слава Богу милосердному, що бачу вас на проходцї... Може таки скінчите псал. 104.“ — „Нї, вже нї!... „Нѣсть исцѣленія въ плоти моей!... Остáви мя сила моя, и свѣтъ очію моєю“. Нема наіття́ анї трохи... Шкода́ й захóду... я чую себе уже не тим, що був колись: тільки одно снать моя зосталась!...“ — відказав Вол. Ст—ич похи́туючи головою. Першого дня пере́йшлих Різдвяних Сьвят я відвідав його. Дух його був добрий а плоть зовсїм немощна́... Хороба двійна́, котра почалась у його ще з 1891 р., тепер óвсї прикувала його до постелї. Згадав я про Галичину, про Вас; він казав, що неда́вначко послав Вам листа[2]). „Я добре знаю, — почав В. Ст—ич, — що менї не видужувати, й підходить мій кінець. Тяжка моя хороба, о, Боже, яка тяжка стала! Треба терпіти кару Божу за гріхи! Та коли-б дав менї Бог поле́гкість на приконе́ччі. Я вже, слава Богу, причасти́всь св. Христових Тайн і маслосьвятіє справив... зовсїм прила́годивсь в далеку дорогу, та коли-б Бог дав швидче!“ Дав менї прочитати зложену ним у 1892 р. траґедию „Правдиве коханє“, овсї готову, й нава́жував пíслати Вам руко́пис, але смерть не дала спра́вдити ся тому. Чимало зостало ся ненадрукованих його лїтературних робіт через усякі околи́чности. Маю певну надію, що рідня покійного не дасть їм пори́нути у забве́нну. Що до тю́дяности В. Ст—ича, то це була людина щирорелїґійна: він часом ставáв у церкві за чтеця́ й сьпівця. Шкодував, що наша мóлодь, не знаючи добре нашої віри, вважає її не дуже то важливою річчю й береть ся критикувати її, не маючи на те жадного права через свою темнóту у цїй речі. Він бачив основу щиру ідеалів правди, добра й краси тільки у вірі Христовій соборно-апостольскій. У щоденному життї це була людина щиро проста, добросе́рда, людям помічна́, живка, відгучна́ на все добре, люблена усїма́, хто знав покійного, а знали його й геть далеко! Він мав собі думки лїберального на́ладу, але не любив червоновúдих химéрий. Ще з мальства мого́ я знав його вродливим, чорня́вим студентом, сьпіваючим українські пісні під ґітару. Цїєї розваги не цурався він і на старости; менї разів зо три довóдилось чути з його сьпівучих уст, здаєть ся, власнотво́рну канта́ту, з котрої памятаю тільки: „ми тепер мовчимó, мов сном вічним спимó і охоти до сьпіву не маєм“. Задля друкування своїх і чужих українських лїтературних робіт він ужнáвав з щоденної насу́щности й запозича́всь, аби дійти свого́...

Як прийшов я знов відвідати його 30. грудня 1893 [11. сїчня 1894 р.], то вже лежав він у трунї. Син його, Валентин, ґімназист VIII кл., читав над татом своїм псалтиря́ крізь сльози; по стїнах у кімнатї тій висїли патрети українських гетьманів, пере́йшлих дїячів України, яким і він тепера став. Добре знаючи які дуже тяжкі муки судились йому у двійній його хоробі, полекшало у мене на серцї.

На похорони його зійшлось чимало людий. Як засьпівали „півчі“: „Прииди́те, послѣднее цѣлованіе дадимъ, братіе, умершему!“ — стали підходити до труни прощатись з премиленим покійником, і багато щиросердечних слїз зросили „вічну память“ його... Люди такої вдачі, на превеликий жаль, як покійний, тепера виводять ся. Про його можна сказати словами сьв. ап. Павла: „Подвигомъ добрымъ подвизахся, теченіе скончахъ, вѣру соблюдахъ“ [2. Тим. 4, 7.]. **М. Т. Лобода.**

II.

От і ще в старім році насипали одну могилу! Могила ця нашого українського письменника, яких взагалї на нашій ниві не густо. Умер Володимир Степанович Александрів. В останнїй день старого року в Харкові в церкві Жінок-

[1]) Про покійного В. А—ва одержали ми майже рівночасно три посмертні споминки, котрі отсе й містимо, випустивши з них тільки ті дати і подробицї, що́ повтаряють ся. В ч-лї 3 помістимо єго житєпись зладжену на основі дат, поданих нам незабутним нашим письмовцем. Ред.

[2]) Одержаний нами 29 н. ст. грудня 1893 лист носить дату: Харків 12. [ст. ст.] грудня 1893 р. В листї є головно бесїда про траґедию „Правдиве коханє“ і про дрібні поезиї, які покійник задумовав нам прислати. Ми відписали 4 н. ст. сїчня 1 94, значить наше письмо мусїло прийти 8 або 9-ого, коли адресат ще жив. Ред.

мироносиць зібрала ся на панахиду чимала купка людий: ця купка людий, за винятком кількох чоловік Москалїв, складала ся із родичів самого письменника [жінки і дїтий] і „старих“ та „молодих“ Українців. Труну Українці винесли з церкви на плечах і так несли її до самісінької могили, де після короткої відправи д. Чайченко сказав гарну промову. Вельми дорогим хоч і славним стає задля нас покійний, коли ми бачимо, що значна більшість „старих“ Українців, та де там значна більшість, — можна навіть сказати без помилки затого що всї, роблять на користь чужому народови, тодї як свій гнїтить страшенна темрява. Він увесь час опріч своєї служби працював на користь Україні: перекладав вірші з росийських, нїмецьких і инших поетів; вивчив ся жидівської мови і переклав кільки книг біблії і деякі псальми Давидові. Не забув він і українських дїтий: задля них написав кільки веселих річий, з поміж котрих найкращі і найбільше визначують ся „Чижикове весїлле“ і переклад „Живе озеро“. Не маючи гроший, він набір друкував збірники, як от перша і друга частина „Складки“, які сам же і готував до друку, видав збірник українських пісень і ноти до його. От через віщо ми маємо право назвати покійного Александрова щирим робітником на рідній ниві! От через віщо складаємо ми тобі тут, щирий український дїяче, сердешну подяку і скажемо: „Нехай тобі земля пером!“ Дай Боже, щоб на нашому полї більш працювало таких сьвітлих гарних ширих людий, як ти, покійний дїяче! Тодї запанує у нас і сила і воля.

III.

Рідчають ряди старих українських письменників. 29 ст. ст. грудня 1893 р. попрощав ся з сьвітом працьовитий письменник В. А—рів, автор добре відомих на Вкраїні драматичних творів „За Немань іду“ і „Ой не ходи, Грицю, на вечерниці“ і дуже доладній перекладчик псальмів Давидових.

Добра та лагідна натура покійника визначала ся повсякчасньою працьовитістю та щирою людскістю. Його письменська робота не переривала ся за все його довге житте. По всяк час він знаходив собі роботу і по силї природних дарів своїх пильно робив. Людскість його знає багато Українців. Чимало письменників, коли вони починали свою дїяльність мали підмогу від покійника книжками, порадою, а найбільше живим прикладом щирої роботи на рідній ниві. Почав письменську роботу в петербургській „Основі“, коло якої в 1861 і 1862 рр. горнула ся невеличка купка українських письменників. Непохибне переконанне покійника, що всякі утиски нашого письменства не зупинять його розвою через те, що виринає воно з глибин народнього життя, — це переконанне прихиляло до небіщика багато Українців. Шанували ще його за те, що зібравши повну колєкцию патретів українських гетьманів від Богдана Хмельницького, він ширив фотографічні відбитки з цих патретів.

Ховали його 31 ст. ст. грудня. На заупокійній відправі в церкві було повно людий, які знали і поважали покійника; на кладовище проводив його теж численний гурт знайомих. Вшановано його шістьма вінками, між якими було два громадських: один „Українському письменникові від Харківських Українців“, а другий — „Щирому робітникові на рідній ниві від співробітників“. Остатні вінки були зложені численною родиною покійника: „Незабутньому батькові — дїти“, „Рідненькому батькові від доні“, „Отъ дочки Оли, внуковъ и племянницы Гали“. На могилї письменник Василь Чайченко сказав, звістно по українськи, отсю промову:

„Чоловік, кого ми ховаємо тут, не вславив ся по далеких сьвітах вчинками, що люди їх звуть славетними. Може це залежало від того, що і той край, якому він служив, теж не вславивсь по далеких сьвітах... Тихо зійшло його житте за тихою працею. Але ховаючи його почуваємо ми жаль живий, бо знаємо, що ховаємо щирого працьовника на рідній ниві. Він віддавав свою силу не тій роботї, за яку міг сподївати ся хвали або ласки від тих, чию ласку й хвалу звичайно вважають за важливу. Нї, він мав громадянську мужність віддавати її такій працї, що нею гордовано, для такої ідеї, що її здебільшого зневажано. Але то була праця для Вкраїни, але то була ідея — осьвітити і підняти культурно вкраїнський народ, і через те ми його й шанували за життя, і живий жаль обнїмає нас тепер, як ми його ховаємо... Увесь вік він працює: пише свої драми та пісні, перекладає сьвітових ґенїїв, видає альманахи, старим уже бувши вивчає жидівську мову, щоб перекладати Сьв. Письмо і перекладає його, збирає з великими труднациями портрети вкраїнських дїячів і розповсюджує їх проміж людьми. І результатом цього всього був такий його вплив на громаду, що навіть в ті часи, коли, здавало ся, зовсїм уже замовкало вкраїнське слово, — все-ж д-р Александрів зоставав ся єдиним і непохитним репрезентантом вкраїнської ідеї в Харкові. І як би ми дужче замислились над цим життєм, над цією повсякчасною невсипущою працею, то певне ми зрозуміли-б, що як би кожен з нас хоч половину того часу, який вживав на працю дорогий нам покійник, віддавав на таку саме працю для рідного краю, то певно давно-б уже широко й високо стояла вкраїнська культура й осьвіта. Він се зрозумів і ось через віщо має він право назвати ся справжнїм сином свого рідного краю. Спи-ж, щирий робітнику, відпочивай, а ми, молоді, за твою працю кладемо на труну тобі нашу непохитну обітницю — вести до краю те дїло, яке ти робив. Земля тобі пером!“

Л. Ч—на.

Іван Череватенко.

Листопаду у 24-й день 1893-го року вмер з сухот у с. Россоші (Острогозського пов., Воронїжської ґуб.) Іван Якович Череватенко. Він народився року 1865-го лютого у 21-й день там, де й умер. Батько його був кріпаком, а вийшовши на волю здобував собі хлїб спершу лимарством та дрібязковим крамарюванєм на базарі, — вмер же заможним чоловіком, що мав свої власні так звані „мойки“ у с. Россоші. Покійний Іван вчився спершу пять років у росошанській мінїстерияльній двоклясовій школї, а потім пішов до воронїжської реальної школи [просто до другої кляси р. 1878-го]. Там він одначе не добув курсу і мусїв вийти з шестої кляси, бо в той час вмер його батько, а сам він почав нездужати на груди (1883-го). Як умер старший брат і мати, то покійний Іван сам почав господарювати, маючи ще трьох, менчих за себе братів.

Ще вчившись у Воронїжі прихилив ся він до вкраїнської літератури; потім український театр та знайомість з деякими вкраїнськими дїячами, — як от дд. Кропивницький, Старицький, Александрів, — ще побільшили його национальну самосьвідомість. Йому схотїло ся писати і р. 1891-го він надрукував: „Черноморець. Водевиль у двохъ дїяхъ, чотырехъ картынахъ. Скомпоновавъ И. Череватенко“. [Вид. книг. С. Гомолинського. К. 1891. 62 ст. 16 ч.]. Саме в цей час довело ся випадком познайомити ся з їм тому, хто оце пише, і він прислав йому прочитати дві свої драми: „Іван Богун“, а потім: „За його жито та його-ж і бито“. Крізь чималу невиробленість літературну видко було безперечний письменницький хист і два-три роки працї над літературньою самосьвітою зробили-б з автора тих драм користного літературного робітника. Він і заходивсь коло цього, не покидаючи й писати [опріч того написав він два оповідання, вірші і т. и.]. В купі з тим йому дуже бажало ся завести добре зорґанїзоване видавництво дешевих книжок для народу. Він вдавав ся за цим до відомої фірми „Посредникъ“, але-ж там щось не пощастило; потім він давав свої гроші на початок, та не знаходилось людий, що́ могли-б взяти се дїло собі до рук... У всякому разї він пособив цїй справі материяльно... Так саме не жалїв він гроший і на книшу поміч людям: ще перед смертю клопотавсь, щоб збудувати ремесницьку школу у своєму рідному селї, та смерть не дала йому довести це дїло до краю. За те ранійше він пособляв бідноті, і взагалї і особливо під час минулого голоду.

В осени р. 1891-го він занедужав інфлюенцою, далї запаленнєм у легенях. Кавказькі водн по весні р. 1892-го та Крим р. 1893-го не пособили йому; у Ялтї він занедужав знову інфлюенцою та вже потім і не вставав. 19-го листопаду брати привезли його до дому, а 24-го він уже вмер з сухот, проживши 28 років.

Покійний був щирий український патріот. Думка про рідний край, про народ не покидала його, — це видко й з його передсмертних записів: „Не страшно й умірати, — пише він, але не хотілось би кидати сьвіт, нічого путящого на йому не зробивши для бідного темного люду, для народу й для України, котру більш всього на сьвіті люблю. Вона моя ненька, вона моє кохання, вона — все!...“

І ці слова, і минуле життє покійного показують нам, що з його виробив ся-б добрий і щирий дїяч на рідному полї, як би не ця невчасна смерть. А тепер, перед цією новою трупою, нам тільки зостаєть ся сказати: Пером йому земля, і дай, Боже, щоб у нас більшало та більшало людий з таким щирим почуваннєм до рідного краю і з такою охочістю до праці на користь йому, які мав покійний. **В. Чайченко.**

ЗАПИСКИ, ВІСТКИ І ЗАМІТКИ.

Смерть і похорони Л. Глїбова. Про останні хвилї житя і про похорони славного нашого поета-байкаря знаходимо блисші вістки Ол. Тищинського в „Дзвінку“ [1894, Ч° 1] і Ѳ. В. в „Правдї“ [1893, за міс. грудень], котрі подаємо отсе в скороченю. Поет сконав 29 ст. ст. жовтня 1893 р. о другій з половиною годинї в ранцї, проживши на сьвітї 66 лїт і 8 місяців з днями. Нездужав вже давненько, з рік чи й більше, і хоч з комнат нїкуди не виходив, та й не лежав же у ліжку, а потроху ходив по хатї, більш сидїв на канапі, іноді таки здорово бухикав; сам себе лїчив, не хотїв радитись з лїкарями і тільки рідко слухавсь свого давного приятеля лїкаря Ів. Ник. Лагоду. Так тихо ішла єго недуга, що здавалось, що вона не тяжка і що при такій недузї він ще чимало проживе... Тільки в кінцї вересня м. р. вияснилось, що недуга єго навспражки небезпечна: бо після лїкарського огляду виявилось, що він хворає астмою, що і серце, і легкі, і печінки ослабли, а напослїдок прикинулась і брайтова хороба. Зовсїм уже погано зробилось єму 26, 27, а найпаче 28-го жовтня; тут вже видко стало, що єму не довго животїти... Ще 24-го жовтня, у недїлю, він сидїв на ліжку і навіть проказав Ол. Тищинському нову байку „Огонь і Гай“, котру тойже і записав. [Вона поміщена в „Дзвінку“ на стор. 3—4]. Притомности і памяти він навіть до послїдку не втратив, бо і в останній день свого житя, як вже не тяжко єму було, він вгадував підходивших до нього людий і помалу розмавляв... З охотою і подякою приняв сьвященика і причастив ся сьв. Тайн. Вже з два днї не брав їди, бо не міг ковтати; от щоб піддержувати сили, давали єму вино з водою. Раз попрохав самої води, а єму знарошне дали молоко, — не взяв ся пити та ще й укорив: „На що-ж дурити...“ Знав що смерть близька, часто прохав дотикатись живчика і рацїв, як казали, що підходить у гору, а лїкарського консиліюма не допустив, промовивши: „Не треба, нїчого вони не поможуть...“ Та й видко було, що вже нїхто й нїщо єму не поможе, так в'очевидячки він догорав, танув. За пів години до смерти почалось клекотанє у грудях, тут став уже промовляти щось такого неясного: „Фантазия... ратуйте... покинули... пустїть, йду до дому“ і т. и. Скоро затих і через кілька хвилин віддав Богови свою душу тихо, спокійно, тільки раз зітхнувши.. До самої смерти, при запомозї свого сина Олександра, орудував земською друкарнею, от затим земська управа не поскупилась дати 300 карбованцїв на похорон. Винос тїла з кватири, де жив поет, в церкву, відбув ся в недїлю 31 ст. ст. жовтня. Погода на дворі стояла тиха, тепла, ясна. В першій годинї дня сумно загули міські дзвони, залунало тужливе „Сьвятий Боже“ і рушила величезна процесия плачлива, котру сфотографував д. Чарнецький Домовину прихильники небіщика не дозволили везти на каравані, а несли на руках до самої могили на кладовище у Троїцькому монастирі, верствів зо дві чи й більше від міста. На похоронї був увесь час і ґуберніський маршалок ґраф Милорадович. Скоро процесия підійшла до брами — на зустріч вийшли з Троїцької брами усї черцї в ризах і з корогвами, зустріли тїло і перевели до могили. Коли церковна відправа скінчила ся і домовина стояла вже на краю могили, д. Іван Рашевський промовив: „Підходячи до отсієї могили, щоб християнським звичаєм кинути жменю землї, хочу я сказати кілька слів про того, хто лежить в отсій трунї. Серед маси людий з'являють ся іноді такі, що про їх говорять: „От чоловік з божою іскрою; от носитель огню божого“. Такі люди дїйсне не походять на всїх: вони й живуть і вмирають інакше. Їх душі, покинувши тїло, живуть не тільки як душі і останніх людий, вони живуть серед нас і так на нас впливають, що й ми живемо думками, інтересами і почуттєм їх, бо єднаємось з тим, що такі люди спорудили нам. До гурту таких людий належить і Леонїд Іван. Глїбів. Такі люди, даючи форму своїм творам, вливають туди разом з змістом і власну душу. Душа їх живе з нами, не яко видїннє в туманї, але яко виразний, ясний образ конкретний. Справдї кому не ясні образи Байрона, Шіллєра Пушкина, Шевченка? Хто не пізнає душі Рафаеля, Мурілля, Анжельо, Іванова, Матейка? Що може бути виразнїйш духового обличчя Бетовена, Моцарта, Баха, Глинки? Хиба се не наші знаємі, учителї, приятелї? Хиба вони не виховувати муть пришлі поколїння так, як виховали і нас? До них, кажу я, належить і Глїбів. І кожен, хто не жив кривдою других; хто не гнітив убого брата, то й тямить, що образ Леонїда Івановича в невеликій плеядї возлюбленників долї, найсимпатичнїйший образ? Я хочу, щоб мене зрозуміли і щоб, зрозумівши, кожен, хто отут є, сьвято та благоговійно пошанував душу того чоловіка, над чиїми останками ми плачемо.“

Після Ів. Р—го, товариш прокуратора Павелко, промовив: „Прощай, дорогий учителю! Ти своїми байками боров ся проти вад громадських! Ти напучував нас бути людьми моральними, честними. Твої байки, твої думки не загинуть марне: вони лишать великий слїд, вони напутять і інчих бути благородними, моральними, честними такими, як Ти був; бороти ся з неправдою, так як боров ся Ти! Прощай, дорогий учителю.“ — Опісля прочитали вірші д. Журавський і перед читанєм їх промовив, що, ховаючи Глїбова, не можна не згадати про Галичину: „Вона добре знає єго і певна річ плакати ме за ним. Вона, мабуть ще не відає, що помер наш дїдусь Кенир, бо інакше-б вона прислала єму на могилу і свою слезу“. Василь Гофштетер вичитав гарні вірші по росийському „Памяти Л. Н. Глѣбова“. На останку виступив наш поет В. Самійленко і прочитав:

„Прощай, поете наш! ти чесно в сьвітї жив;
Працюючи не знав ти зради:
Із шляху певного тебе не відхилив,
Ні острах, ні життя принади.
За роки довгиї, що ти прожив між нас,
Енергії в Тобі не вбито,
І ти, вмираючи, життя в останнїй час
Казав: „Як мало пережито!“
Ти жити ще бажав, щоб працювати знов,
Бо працю тільки розпочато,
Ти все зробив, що міг; але як відійшов,
То дїла все ще в нас багато.
Чи можна-ж дїячів, таких як ти знайти?
Їх вельми в нашім краю мало!
Не раз дивившись, як старий працюєш ти, —
Молодшим соромно ставало!
Ласкавим голосом пісень ти нам давав
У наше чесне дїло віру,
І голос радощів й надії провожав
Твою тепер розбиту лїру.
І от замовк твій голос; погас промінь ясний,
Що в темному сьвітив околї;
Але не вмре поет у памяти людській!
Згадаємо тебе в недоленці лихій
І в красний час пової долї!...

Чернигівська міська дума пошанувала Глїбова тим, що відправила у своїй салї панахиду, на котрій між иншими був і ґубернатор. Тепер гласнії Чернигівці піклують ся зібрати грошї на памятник поетови.

Проповіди Вас. Гречулевича. В житєписи о. Василя Яковича-Гречулевича, у ч-ї 19 „Зорі“ за 1893 р., д. О. Л—ий таке каже [на стор. 382] про єго „*Проповѣди на малороссійскомъ языкѣ*“, що вийшли у перше в р. 1849: „Сї перші твори о. Г—ча звернули на себе увагу тодїшних українських письмовців, особливо П. А. Кулїша. Кулїш вийшов в зносини з о. В. Я. і взявсь трохи поправити сї перші твори єго що до літературного боку. Скоро з друкарнї Кулїша вийшли [1857 р.] сї проповіди новим трохи перероблєним виданнєм, а 1860 р. вони вийшли окремими відбитками по кілька проповідий у кожнім“. Отже тепер запевняє д. М. П. в ч-ах 23 і 24 „Народа“

[на стор. 326] на підставі листу д. Куліша з 19. жовтня 1893 р., що те друге виданє т. назв. „Проповідий Гречулевича“, то все власна праця самого д. Куліша. По причині наведеної замітки в „Зорі“ д. Куліш пише в згаданім листі між иншим ось що: „Гречулевичови проповіді написав я на ново, відкинувши тупу попівщину, аби сказати с-під попової епіди слово правди евангельскої (не книжницької і фарисейської) народові, що блукає ис церкви в церкву, аки овечки не имущі пастуха.. Через моє якоби друге виданьня розійшовсь я ис сином автора, петербурським Гречулевичем...“

ФЕЙЛЄТОН.

[Два ювілєї, або Мадяри і ми. Сто тисяч золотих і сто тисяч слів подяки. Мужчини — вороги жінок. Жіноче питанє, а радикали, народовці і москвофіли. Всї разом великі боягузи. Не такий чорт страшний, як намальований. Добрі вигляди на будуче].

Закуривши папіроску, беру часопись в руки і починаю читати велику, з одушевленєм написану статю про ювілєй Маврикія Йокая. Пятьдесять лїт попрацював для свого народу і сего місяця обходив ювілєй своєї праці. Ціла Угорщина сьвяткувала разом з ним се сьвято. В Пештї на обхід зібрали ся тисячі Мадярів. Промову до ювілята виголосив ґраф Еетвеш, а відтак відчитав письмо від короля угорського а цїсаря австрийського зі словами признаня для письменика. По ріжних промовах подано Йокаєви в дарунку сто тисяч золотих...

Сто тисяч зр.! Гарна сума — нема що казати. А все-ж таки куди Мадярам-Азиятам з нами рівнятн ся: Вони нам не рівня, бо їх лише півсема мілїона, а нас 25 мілїонів, а ми на таке імпонуюче число можемо бути горді. Вони нам не рівня, бо малою оазою сидять собі в самій серединї Европи і на подобу канїбалів з'їдають помалу 353.226 угорських Русинів, 1,855.400 Словаків, 631.990 Сербів і Хорватів і т. д. — а ми собі розсїли ся повздовж половини Европи, самі подібні до народів Европи, і нїкого з'їсти не хочемо, словом: ми висші них. А таки ті сто тисяч зр. дару для письменика-патриота, величавий обхід в честь єго — се й потомкам Монґолів і цивілїзованим канїбалам приносить честь. Сказано, котрий нарід поважає своїх письменників-патриотів, той і сам гідний поважаня. Сто тисяч золотих — то вправдї прозаїчний, але дуже милий доказ поважаня, котрий у письменика може збудити дуже поетичний настрій...

Сего місяця сьвяткуємо і ми, Українцї-Русини, два ювілєї. Іван Нечуй Левіцький і Михайло Старицький дожили важних у своїм житю, один 25-их, другий 30-их роковин своєї письменської праці для українсько-руського народу. Чим же ми пошануємо наших дорогих, безкористних письменників, що тільки праці поклали для добра свого занапащеного народу? Який доказ дамо на се, що ми їм вдячні за їх довголїтні труди? Які дарунки дамо їм на знак нашого признаня? Чи пришле їм котра коронована голова привітні письма? Не вже-ж таки Мадяри висші нас і ми їм не рівня, а не вони нам? Жалко сказати, а таки — нїгде правди дїти — ми низше стоїмо як Мадяри, низше як Чехи, низше навіть, як нечисленні Словаки. У тих народів високе почутє национальне, неомірна жертволюбність на патриотичні цїли, вдячність для робітників народних — а у нас?...

І чого-ж знову мати про себе самого таке лихе понятє? Коли у мілїонів нашого народу ще не розвинене високе почутє национальне, то хоч у соток тисячів воно високе. Коли ми не в силї нашим ювілятам дати 100.000 зр. дарунку, як дали Мадяри Йокаєви, то хоч 100 000 слів подяки можемо їм дати, подяки щирої, як золото, подяки такої, що єї за нїякі грошї не можна купити.

Житє і дїяльність обох ювілятів занадто знані цїлій Українї-Руси, а специяльно читачам *Зорі*, щоб ми потребували тепер про се говорити. *Зоря* має те щастє, що обох ювілятів числить здавна до своїх найлучших помічників, *Зоря* познайомила своїх читачів не з одним цїнним твором одного і другого і найлегше усїх мала нагоду пересьвідчити ся, яка неомірна любов у обох до свого народа, який талант та яка сильна воля у праці для свого народа. *Зоря* завдячує у великій мірі свій розвій безкористній прихильности обох сих письменників до неї; тому тепер з нагоди ювілеїв дякує їм і бажає сердешно, дожити 50-лїтного ювілею і часів, коли увесь нарід вольними грудьми міг би кликнути: Слава вам!

* * *

Немов чую, як з нагоди сих двох ювілеїв редакторка „Жіночої бібліотеки“, п. Наталя Кобринська, каже: „Так то воно! Мужчини, наші конкуренти (розуміє ся, в праці), все тільки лаврові вінки дають мужчинам, поважають себе взаїмно, пишуть про себе, а про нас, жінок, нїхто з них не хоче й говорити. Очевидно, боять ся нас. Але ми їх не боїмо ся і таки здобудемо собі працю. Прийде час...“ і т. д.

Що редакторка „Жіночої бібліотеки“ і прихильниці єї можуть достеменно так думати, як отсе я здогадуюсь, до сього може дати підставу вступна статя у „Збірнику праць ріжних авторів“ під трагічним заголовком *Наша доля*. Сей збірник то перша книжка „Жіночої бібліотеки“, друкованої у Стрию. Наша (се-б то жіноча) доля! Яка вона? Менї, членови поганої половини роду людського, годї по правдї знати і розуміти жіночу долю, але мушу вірити словам панї Кобринської, що та доля — іменно доля галицьких Русинок — трагічна. І як же їй не бути трагічною? Якийсь старий нарубок з редакциї *Народа* (такого поступового журнала!) вподобав собі більше Польки і Жидівочки, а про Русинок і знати не хоче і руського „жіночого питання“ не підпирає. Чи-ж не кривда Русинкам? Вимислять що Польки або Жидівки, *Народ* сьпіває їм зараз похвальні імни, а видумають що Русинки, *Народ* мовчить. Ну, се ще не велике лихо, як кому подобають ся більше Польки і Жидівки; але справдї кривда дїє ся Русинкам, коли їх заслуги приписує ся Жидівкам. Русинки перші в Галичинї стали боронити жіночого права до праці — чому-ж їм сего не признати?

А народовці — прихильні жіночому питаню, чи нї? І прихильні і неприхильні. Коли більше відваги чують у собі, то прихильні, коли-ж їх „заячесердиє“ нападе, то неприхильні і про жіночі справи мовчать. Дивний народ! Один батько родини, певно зичливий і для своїх дітий, порадив раз галицьким Русинкам, аби поки настануть ґімназиї, навчались дома, читали істориї своєї вітчини, як треба — сьпівали свої пісні, не соромились народної одежі, навіть радив, щоби *Зоря* подавала жіноцтву взірцї народних строїв для жінок. Поки університетів нема, намавляв Русинок учити ся от хоч би у видїлових школах та семінариях учительських і т. д. Здаєть ся, рада не така лиха, але-ж на думку панї К., що всїх має за ворогів жіночого питаня, ся рада не щира. Вона волить ґімназиї і університети, але не для того, що там можна дечого більше навчити ся, як у семінариях та видїлових школах, тільки для того, що з університетськими студиями скорше можна заробити на житє. Се мабуть не дуже практичний погляд! Коли прості а проворні крамарі грошї збивають і живуть собі по панськи, а доктори фільозофій веґетують; коли що дня чує ся нарїканя, чому ми не кидаємо ся на поле промислове, тілько всї хочемо бути бюрократами з декретом хоч би на 25 зр. місячно, але конче з декретом, — тоді Русинкам забагає ся зазнати тої самої долї, якої зазнають мужчини. Не вже-ж таки не знають вони, як приходить ся жити всїм нашим молодцям, що покінчили університетські студиї? Не вже-ж можна завидувати тим бідакам, що доробившись хлїба не мають уже зубів, щоби єго їсти, — не мають серця, щоби на сьвіт дивити ся ідеальнїйше? Вольному воля; чей нїхто не противен тому, щоби для жінок отворено висші школи і всякий рад би бачити у жінок галицьких висшу осьвіту, та коли вони думають, що школи на теперішний лад уладжені запевнюють на будуче добре житє, то вони гірко помиляють ся.

Радив ще згаданий батько родини, щоби Русинки не цурали ся народної одежі, а се можна у нас замітити. Думав очевидно, що як би так усї Русинки стали носити народну одежу, то кілька руських фабрик могло би удержати ся. Отже не подобалась і та єго рада, дарма, що у таких фабриках могли

би й Русинки заробляти на житє — гадка ся непрактична, бо таки паріські строї далеко гарнійші, ніж наші домашні, а ми прецї поступові і якісь народні строї нам не в голові.

Історию Руси читати — ну, можна би, але-ж історичну бібліотеку видає як раз сей дорадник, значить він дав таку раду, аби єго бібліотеку розкуповувано і він заробив мілїони — як же-ж єго послухати?! Радше не знати своєї істориї!

Виходить з того всього таке, що по думцї редакторки „Жіночої бібліотеки“ вся галицька Русь відносить ся ворожо до жіночого питаня. З жалем підносить вона „улюблену фразу наших мущин взагалї: *які ви темні*“, котрою дошкулюють Русинкам на кождім кроцї. „Кождий, каже п. К. на иншім місци, хто знає наші обставини, спізнасть, що автор (статї, де радив замінити фонд вдовичо-сиротинський по сьвящениках на стипендиї для дівчат) серіозно не думав та випливає то лиш з звичайної тактики поступованя у нас мущин з жінками, привиклих віками поводитись, як з нисшими і ігнорувати короткий жіночий розум. Тому-ж то, здає ся, панове полїтики не розбираючи богато зараз з гори рішають, що будь не вийшло би від жінок, мусить бути недозріле, необдумане і непрактичне“.

Дальше каже п. Наталя Кобринська ще й таке: „З якою упертостию відмавляєсь у нас галицькими националами та й деякими молодими радикалами (!) усяких заслуг галицькому жіноцтву, особенно таланту на поли літературнім (?!), маємо зібрані деякі цїкаві факти, котрі дуже виразно характеризують наші галицькі відносини мужчин до жінок, але на сей раз надто розвелибисьмо нашу розвідку“... „У мужчин, каже, водить ся нехороший звичай, та неделїкатний спосіб висьмівати ведені тяжкою борбою подвиги нашого жіноцтва“... „Руські ґазети не підпирають жіночого руху“... „Редакция *Народа* здобуване університетів та й конечних попередних ґімназий не уважала зовсїм чимсь важним і коли Русинки ту справу підносили, вона або промовчувала о нїй, або виступала противно“... Все-ж таки — каже дальше п. Н. К. — признати мусимо, що послїдними часами жіноцтво хоть не дізнавало нїякого специяльного попертя від обох старших (народовської і москвофільської) партий краю, то і не дізнавало також специяльних прикростий... По тих наших висказанях — каже п. Н. К. вкінци — можемо сподіятись, що всї ті пани (!), котрих тут навелисьмо, страшно образять ся, що се ми осьмілили ся критично до них віднести, та або накинуть ся на нас єще з більшою напастию та й видумками, як по першім альманасї, або щоби тим не зробити справі ще більшого розголосу, схотять цїлком зїґнорувати і остентативно замовкнуть“.

„Пани!“ Адже така мова справдї може нас образити! На мене специяльно напав ще крім того страх, що може й я несправедливо осуджую подвиги галицького жіноцтва. Панї К. має докази, що Галичани не признають жіночих талантів, має ріжні инші докази, що всї ми мужчини вороги жінок — коли се правда, то менї самому страшно.

Я знаю одного публїциста, котрий при першій лучшій нагоді, чи французький кабінет по раз десятий упаде, чи Мілян усї свої гроші видасть, пише менше більше так: „На горизонтї збирають ся чорні хмари. З тої хмари вийде европейська війна“. То значить: добачувати небезпечність велику там, де єї нема, або де вона зовсїм невеличка. Подібно діє ся і з жіночим питанєм, а радше з пересьвідченєм панї Н. К. о настрою Русинів до сеї справи. Не перечу, що були случаї (впрочім зовсїм дрібні), коли той або сей мужчина неприхильно відніс ся до роботи жінок, але думки одного чоловіка не треба зараз накидати цїлим партиям. У нас ще так мало балакають про се питанє, що не могла виробити ся ні прихильність ні неприхильність до него. Коли-ж можна було що замітити у тій справі, то радше прихильність і в осуді дїяльности жіночих товариств і в осуді жіночих талантів, (сама панї Кобринська найшла мабуть зовсїм справедливих суддїв своїх праць літературних і заходів коло справи жіночої).

Годї-ж хвалити сього, що не гідне похвали. Я н. пр. рад би дуже як найприхильніше висказатись про „Нашу долю“, але по совісти, не можу Не знаю, може й ту який поганець у злобі своїй пошкодив, але певно й жінки винні тому, що *Наша доля* вийшла така неприбрана, що треба було конче оглянути єї, заким вийшла у сьвіт. Ніхто не знає і нїкого се не обходить, які перепони були при друкованю сего збірника; книжка пішла в сьвіт і після неї судить ся і авторів і видавця і почасти саму справу. А сей збірник і на найбільшім прихильнику справи жіночої робить некористне вражінє, викликує жаль, а нераз і усьміх. Надіємо ся, що се читачів *Нашої долї* не відстрашить від підпираня „Жіночої бібліотеки“, котра може принести велику користь.

Коли вже мова про рух жіночий в Галичинї, годить ся ту занотувати, що небавом має зібрати ся у Львові великий комітет, зложений з мужчин і женщин, щоби нарадити ся над справою, як би утворити в Галичинї вишу наукову інституцию для женщин. Запросини будуть вислані до всїх жіночих товариств у Львові, до провідниць жіночих закладів наукових, так приватних як і публичних, до Видїлу краєвого, краєвих і мійських властий шкільних, університетів, ґімназий, семінарий, народних шкіл і т. п. На порядку дневнім буде справа: Яка іменно інституция наукова потрібна нашим женщинам і яких способів ужити до заложеня єї? Займе ся сим тїснїйший комітет. День і місце нарад будуть пізнїйше означені. Поки-що сею справою занимає ся „Союз бувших семинаристок і учительок“ у Львові. Русинки своїми петициями до Ради державної о університет для женщин безперечно причинили ся до того, що та справа уже так досїла. І ми сподіємо ся, що до сеї справи віднесуть ся всї справедливо, так Русини як і Поляки. Хоч п. Евґенія Ярошинська у „*Нашій долї*“ вневняє читачів, що мужчини зі страху о хлїб не хотять самостійности жінок і боять ся їх, кричать і насьміхають ся з них, то все-ж таки не такий чорт страшний, як намальований, — він иноді такий добряга, що собі від уст відійме, а жінцї дасть.

О. М—ей.

ЛІТЕРАТУРА.

Дрібні вістки. „Дѣло“ розпочало друковати роман Ів. Турґенєва „Дворянське ґніздище“ в перекладї на нашу мову, яко 48-ий том своєї „Бібліотеки найзнаменитших повістий“. — Товариство „Просьвіта“ видало книжочкою за ґрудень 1893 р. популярно уложену працю адв. д-ра К. Левіцького „Про шпихлїрі і крамницї“. В книжочцї, обіймаючій три аркушики друку а коштуючій лише 12 кр., постарав ся автор подати усе, що конче потрібно знати людям при закладаню шпихліра або крамницї та при веденю їх, отже подає і взірцї всяких подань і взірцї книжок торговельних. — З шкільних книжок для ґімназий кінчать ся друковати: „Мінеральогія“ і „Ботанїка“, а друкує ся: „Исторія земель руських, литовських і польских“. — З красного письменства кінчать ся друковати: повість В. Левенка „Пани й люди“ [досї надруковано 8 арк.] і „Поезиї В. Чайченка“ [надруковано 11 арк.]. Небавом зачнуть ся складати: „Вільгельм Тель“ і „Мария Стуарт“ в перекладї В. Чайченка. — Видїл тов. „Просьвіта“ поручив свому членови судді А. Дольницькому, щоби виготовив для видавництва товариства „Порадник писарський“, а прімар станїславівського шпиталю д-р Юр Конкольняк кінчить для тов. „Просьвїта“ популярну працю з ґіґієни.

Василь Лукич.

Твори Ом. Партицького. Проф. Омелян Партицький, котрого історично-критичні студиї друковали ся [в скороченю] від кількох лїт в фейлетонах „Дѣла“ і звернули на себе загальну увагу, приступає тепер до систематичного видання всїх своїх студий, результату праці довгих лїт, окремими книжками. Перший том уже впорядкований і появить ся в першім півроцї 1894-ого р. в обємі около 20 аркушів друку і в дорозї передплати коштувати ме тільки два злр. Небавом оголосить сам автор проспект сего поважного видання а ми не сумнїваємось, що земляки повитають се видане як найщирше і передплатою прийдуть в поміч авторови, щоби за першим томом могли скоро виходити дальші томи.

Ів. Б—ей.

МУЗИКА.

Нові твори М. Лисенка. Знаменитий наш артист-композитор збогачує рік-річно нашу национальну музику новими творами. І минулий

1893-ий рік приносить нам чималу збірку нових єго композиций вокальних і інструментальних. I. Вокальні твори: В початку 1893 р. вийшов пятий *Збірник народ. українських пісень* [40 пісень] і пятий *Хоровий збірчик народ. укр. пісень*, уложений на хори чоловічий і мішаний [з 10 пісень]. З осени 1893-ого р. друкує ся у Москві в друкарні Ґросого дальший тяг *Музики до Кобзаря Т. Шевченка* Усього має вийти з друку 6 чисел. 4 числа кінчать III-ту серию. а 2 числа розпочинають нову IV-ту серию. Ось ті числа: N⁰ 36. „*По діброві вітер вие*“ [Тополя] про сопран або тенор. N⁰ 37. „*Ой, я свого чоловіка в дорогу послала*“ про сопран. N⁰ 38. „*Тече вода зпід явора*“ дует про 2 сопрани, те-ж про дитячий гурт N⁰ 39. „*Буває иноді старий*“. Два розклади: а) про тенор і б) про баритон. N⁰ 40. Доля. „*Ти не лукавила зі мною*“. Три розклади: а) про тенор; б) про баритон і в) про бас. N⁰ 41. „*Росли у кущочці*“, дует про сопран та тенор. [Останні два числа (40 і 41) становлять перші числа нової IV-ої серії Муз. до Кобзаря]. В літі м р. написав наш артист: 1) сьпів до Шевченкового тексту: „*Світе тихий, краю милий*“ [Розрита могила] і „*Стоїть в селі Суботові на горі високій домовина України — широка, глибока*“ [Могила Богданова]; 2) музику до тексту Г. Гайного [З „Книги пісень“] в перекладі Лесї Українки й Макс. Стависького: N⁰ 1. „*Коли настав чудовий май*“. N⁰ 2. „*Чого так побліднули ті рожі ясні*“. N⁰ 3. „*З мого тяжкого суму*“. N⁰ 4. „*Не жаль менї*“ [Ich grolle nicht]. N⁰ 5. „*Всї люди, кохана, дурні*“. N⁰ 6. „*Ни личеньку у тебе цьвіте весна красна*“. N⁰ 7. Дует: „*Коли розлучають ся двоє*“ [про сопран-альт, або тенор-бас]. N⁰ 8. Баляда: „*В роскішній красі таємничій*“. N⁰ 9. „*На півночи, на кручі стоїть с бі сосна*“. дует про сопран й тенор. N⁰ 10. *Тебе моя любко єдина*“ [Auf den Flügeln des Gesanges] про тенор. N⁰ 11. „*У мене був коханий рідний край*“ [Ich hatte einst ein schönes Vaterland]. Вкінцї появив дитячу оперку в двох дїях: „*Зима та Весна*“. II. Інструментальні твори: 1) Serenade про фортепян. 2) Menuetto про фортепян. 3) Chant sans paroles про фортепян — і 4) Capriccio elegico про скрипку й фортепян, те-ж про скрипку й оркестру.

НАУКА.

Збиранє признак місцевих говорів і термінів. В тій справі видала фільольоґічна секция „Наукового товариства ім. Шевченка“ ось яку відозву, котру містимо в повній основі. „Земляки! Сотка лїт минає від хвилї, як на Україні ожило наше рідне слово в письменній словесности; пів сотки лїт минуло від смерти пробудителя Галицької Руси, щó в „Русалцї Днїстровій“ відізвавсь до своїх земляків мовою рідною; десятки лїт лучать тїсною духовою звизею Україну з Галичиною, а все-ж таки не можна сказати, щоби до нині знайшлось досить таких письменників, котрі би, працюючи над нашою мовою, богатство і красу єї нам в цїлій повноті з'образили. За мало, вже аж надто мало було досї людий таких, щоби студиям над українсько-руським язиком хоч в части пособляли. З виїмкою многоцїнних строгонаукових праць професорів д-ра Ом. Огоновського, І. Верхратського, Ол. Потебнї, П. Житецького, В. Науменка, Михальчука і др., з виїмкою етноґрафічних студий Максимовича, Чубинського, Дикарева і досить численних, як на нас, збірників пісень народних, не маємо майже цїлком студий дїялєктольоґічних, а головна причина тому: недостача збірників сирих материялів. Щоби про те бодай в частинї зарадити сїй важній недостачі, рішила фільольоґічна секция Наукового товариства ім. Шевченка“ звернутись до Вас, дорогі Земляки, з просьбою, щоби Ви подавали до відомости нашому товариству замітні признаки говорів місцевих. Вітцї духовні і учителї можуть без великого труду особливо в зимових місяцях, списати бодай на одній чвертцї паперу [ми не жадаємо томів] цїкавші слова і звороти, не уживані пр. хоть би лише в тих сторонах, звідки самі походять або що їх не уживає наша лїтературна мова. Чвертка паперу, записана такими словами, термінами та іменами власними, а прислана сюди кождим інтелїґентним Русином буде многоважним причинком при складаню поважних наукових студий над нашою дїялєктольоґією і фразеольоґією. Подаючи замітні прикмети місцевих говорів належить їх доконче поперти примірами [зворотами], з долученєм перекладу на мову нїмецьку або польску, бо часто лишень на примірах прикмети ті стають ясними. — Многоважною дальше річю є, щоби любителї нашої мови занялись ревно збиранєм термінів уживаних в ремеслах, домашнім промислї, господарцї, торговлї, народній медицинї, відтак назв ґеоґрафічних, імен власних, прозвищ і назвищ [Spitznamen], пояснивши по можности при назвищах причини їх походженя. Бо ж загально відомою є річю, що природний і подиву гідний народний гумор і дотеп в надаваню назвищ дуже гарно і ярко пробиває ся. Недостачу термінів ремісничих і т д. відчувають часто в прикрий спосіб наші письменники, чи то белєтристи чи учені, і густо-часто суть приневолені позичати їх з иншихъ словянських язиків або творити їх нераз, ніде правди дїти, дуже нескладно і проти духа нашої мови. Воно правда, що в ремеслах занесених до нас нїмецькими майстрами, терміни, уживані досї руськими ремісниками, виросли на почві нїмецькій і лише зручились то більше то менше [Absatz=обцас, Afterleder=афталєдра, гафталєдра, Sohlen=золї і т. д] але-ж є у нас багато ремісел питомих, що з давендавна на Руси процвитали і мають питому термінольоґію. Ремісла ті, що навіть по заведеню у нас так званих „цехів“ не перестали довго носити на собі характеру домашнього промислу і не були відокремлювані від себе громадським устроєм поодиноких заводів, як килимарство гончарство, ткацтво, кушнїрство, теслярство, боднарство, колесарство, токарство, олїйництво, мають так богату термінольоґію, що не вчисляючи навіть до неї термінольоґії з ґосподарства домашнього, управи рілї, годівлї товару, садівництва, пчільництва і т. д. могла би сама подати материал до просторого словаря. Само собою розуміє ся, що сухий спис слів уживаних в ремеслах, господарцї і т. д., хоч має велику вагу, набрав би неоцїненої вартости, наколи-б збогатити єго звороти, привязаними часто лише виключно до згаданих термінів. І так звістно ачей же кождому, що швець наш прим., хоч і як багато переняв термінів від майстрів нїмецьких, однак, уживаючи їх чи своїх питомих, придає до них постійні, спеціяльні приложники і глаголи. Тож мабуть не кождому відомо, що значить прим. „замашисте копито“, „набити“ або „вибити копито“, „стругати [а не інакше] копито“, „сперезати потеґлем“, „обрізувати опушков“ і т. д., і т. д. А кілько то зворотів уживає наш кушнїр, виправляючи баранячі шкіри: „отягати“, „мняти шкіру“ і кілько то назв питомих має він на свої знаряди! — Дорогі Земляки! В важній справі, бо в справі найдорожшого нам скарбу, рідної мови звертає ся до Вас Наукове товариство наше, сподїючись, що кождий котрому рідна мова дорога, не відмовить нам своєї помочи, але чуючись в силї їй прислужитись, причинить ся бодай малим збірником признак місцевих говорів і термінів до зложеня великого збірника слів і до очищеня нашої мови від варваризмів і непотрібних неольоґізмів. Всякі збірники просить ся присилати в „Наукове товариство ім. Шевч нка“ [у Львові, ул академічна ч. 8, поверх I], або просто на руки директора фільольоґічної секциї д-ра Ом. Огоновського, професора університету [у Львові Підвалє ч. 9]. Від фільольоґічної секциї „Наукового тов. ім. Шевченка“. У Львові дня 22 н. ст. грудня 893

ТОВАРИСТВА.

Наукове тов. ім. Шевченка. На пятім звичайнім засїданю фільольоґічної секциї дня 22 н. ст. грудня складав справу директор секциї д-р Ом. Огоновський про студию дїялєктольоґічну проф. Ів. Верхратського: „Про говор Замішанців т. з. Русинів з околиць Коросна“. Студия ся, хоч місцями надто простора, є безперечно знаменита, а вартість єї тим більша, що в додатку містить пословицї, пісні, загадки і просторий словарець. Секция порішила одноголосно поручити єї до випечатаня в найблизшім томі „Записок“. — Відтак прочитав секретар секциї Ост. Макарушка відозву до земляків в справі збиранє материялів до студий над нашими говорами і народньою термінольоґією та фразеольоґією. Секция, одобривши зміст відозви, порішила помістити єї у всїх наших часописях. — Д-р Ів. Франко прислав до „Записок“ простору студию: „Іван Вишенський і єго літературна дїяльність“. Студию сю передано до першого перечитаня проф. І. Кокорудзови. — Вкінцї читав проф. Волод. Коцовський свою розвідку: „З нагоди перепеленя мощий Марк. Шашкевича до Львова“. Способом прозористим і ядренним виказав, що дїяльність Маркіянова лучить ся безперервною ниткою з тим літературним житєм, яке не вгасало на Галицькій Руси від початку навиазаня зносин з Византиєю. Спершу вплив византийської літератури діставав ся на Галицьку Русь з полудня і сходу а відтак з заходу, куди византийські учені поневолї дїяльність свою мусїли перенести. Цїла вага дїяльности Маркіянової — се введенє за приміром иншихъ словянських народів і Українців народньої мови до книжок і товариського житя. Прелєґент підносив також з притиском ту щирість, котрою Маркіян вливав на своїх товаришів і потрафив їх злучити, а котра пробиває ся в цїлім єго житю. Розправа передана до друку в найблизшім томі „Записок“.

ВСЯЧИНА.

Конкурс на популярні книжочки тов. „Просьвіта“. Головний Виділ тов. „Просьвіта“ у Львові розписує отсим конкурс на написанє для тов. „Просьвіта“ книжочок слїдуючого змісту: 1) Повістки з житя суспільно-народного і оповіданя морально-релїґійні. 2 Оповіданя історичні. 3) Розвідки економічно-господарські, як також образки з істориї промислу і торговлї. 4) Розвідки з гігієни. 5) Короткий правотар народній. 6) Образки етноґрафічні і ґеоґрафічні. 7) Образки з природи. — При виробі предмету праці звертає ся увагу на зміст дотеперішних видань товариства. Книжочки мають бути написані в спосіб приступний для народу, а обємом не можуть переходити трох аркушів друку. За оригінальні праці платить товариство „Просьвіта“ від аркуша [24 сторін] 15—25 злр. а. в., а за перекладя 8—15 злр. а. в. Рукописи належить надсилати до виділу тов. „Просьвіта“ у Львові [при ул. вірменській ч. 2] кождого часу. Рукописи приняті стають ся власностию товариства, а непринятї будуть звернені авторам. За головний виділ тов. „Просьвіта“ у Львові 11 н. ст. грудня 1893 р. Д-р Ом Огоновський, голова. Д-р Кость Левицький, член виділу.

Конкурс на три премії „фундациї імени Ст. Дубравського“. Позаяк на попередний конкурс, оголошений в місяцї червнї 1892 р, не вплинула жадна розправа, про те головний виділ тов. „Просьвіта“

у Львові оголошує отсим на підставі акту фундаційного з дати: Стрий 27. серпня 1890 р. конкурс на три премії „фундації імени Стефана Дубравського“ по 90 злр. а. в. Премії тоті призначені Вп. фундатором за написане найліпшої популярної розправи в руськім язиці, з історії, географії, етнографії, економії політичної, господарства або права. Премії має право признавати головний виділ тов. „Просьвіта“ у Львові, до котрого належить надсилати праці конкурсові по день 1 н. ст. цьвітня 1894 р. Премійована рукопись стає ся власностию тов. „Просьвіта“ у Львові, а рукописи праць непремійованих будуть звернені авторам. За гол. вид. тов. „Просьвіта“ у Львові дня 27 н. ст. грудня 1893 р. Др Ом. Огоновський, голова. Др К. Левіцький, член виділу.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

а) книжки.

Малярі. Оповідання Всеволода Гаршина. Переклав з росийского Д. Пісочинець. Накладом К. Паньковского. — Львів, 1894 р. 34 стор. 32⁰. Ціна 0 кр

Надъ свѣжими могилами написавъ Олександеръ Копиській. Передрукъ зъ „Дѣла“. — Льв., 1894 р. 32 стор. 16⁰. Ціна 10 кр.

Куліш Олелькович Панько. **Товитови словеса переказані старорусчиною**. — Коломия 1893 р. 27 стор. 16⁰. Ціна 10 кр. Видав М. Павлик.

Илюстрованый буковиньскій православный калєндарь на рôкъ звычайный 1894. Рочникъ 21. — Виданє тов. „Руська Бесіда“ в Чернівцях. Льв. 1893 р. Стор. 32 нен. + 50 + 12 + 72 + 16 нен. 8⁰.

Зміст літературно-наукової части, впорядкованої Ом. Поповичем: І. Поезия: Мрії, Перебенді. Вівчарева полонина, Д. Млаки. Зоряна ніч, Лесї Українки. Із скорбних пісень, О. Коніського. В Батуринї, М. Жуківни. Вода та гребля, Л. Боровиковського. Невільницький корабель. Гайного-Зіньківського. З „Ліричних інтермеццо“ і Гасне Гайного-Кримського. II. Проза: В 25-літні роковини заснованя літ. тов. „Р. Бесіда“ в Чернівцях. З моєї подорожи по Буковинї, Наума Шрама. Малярі, опов Всеволода Гаршина, переклад Д. Пісочинця. Дещо про наших Вірмен, Н. Яворовського. Дещо про вихованє, за Л. Кельнером написав О. П. Із житя замітних Русинів: Маркіян Шашкевич. Др Степан Смаль-Стоцкий. В. Чайченко. Як. Кухаренко. Петро Ґелич. Дещо з господарства. Бсячина. Сьмішне. Що горівка може. Буковинські товариства руські.

Про шпихлѣръ и крамницѣ написавъ Д-ръ Кость Левицкій. [Книж. тов. „Просьвіта“ Ч⁰ 163, а 12-та за 1893 р.]. — Льв. 1893 р. 45 і 3 нен. стор. вел. 16⁰. Ціна 12 кр.

Про брацтво хрестителів або баптистів на Украіві. Написав Михайло Драгоманов. Передрук із „Хлїбороба“. — Коломия, 1893 р. 20 і 3 нен. стор. 16⁰. Ціна 10 кр.

Патент цісаря Іосифа Другого про такси за церковні треби с поясненими Дра Северина Даниловича. Перевів і видав Михайло Павлик. Передрук із „Хлїбороба“. Коломия, 1893 р. 22 і 2 нен. стор. 16⁰. Ціна 20 кр.

А. Василенко. **Найкращи Малорусськи писни**. — Катеринослав 1893 р. 74 стор. 16⁰. Ціна 40 кр.

К. П. Мир ский. **Бабське військо**. Повість изъ Малорос. нар. быта. — Одесса, 1893 р. 30 стор. 16⁰.

К. П. Мир—скій. **Жиночи хытрощи**. Малорос. нар. повѣсть. — Од., 1893 р. 29 стор. 16⁰.

К П. Мир—скій. **Максымъ Лобода и его бида**. Малороссійська повисть зъ народнёго побыту. — Од., 1893 р. 50 стор. 16⁰.

К. П. Мирославскій. **Весели полтавци**. Украинская комедія въ 3 дѣйств. съ пѣніемъ, хорами и танцами. — Одеса, 1893 р. 62 стор. 8⁰.

К. П. Мирославскій. **Замордованый Марко, або зъ мылымъ зустрилася тай одружылася**. Малорос. оперетта въ 1 дін. — Од., 1893 р. 30 стор. 8⁰.

К. П. Мирославскій. **Козаче серце** Историч. картины в 3 дѣйств, съ пѣніемъ, хорами и танцами. Од, 1893 р. 64 стор. 16⁰

К. П. Мирославскій. **Гетманци**. Историч картины временъ Запорожья въ 4 дѣйств. съ пѣніемъ, хорами и танчами — Од, 1893 р. 62 стор 8⁰.

А Л. Андреяновъ. **Полтавская битва**. — Петербург, 1893 р. 18 стор 8⁰.

Вел кн. Ярославъ I. Великій. — Москва, 1893 р. 52 стор 8⁰. Ціна 10 коп.

Галя и Назаръ, или добро за зло. Повѣсть, заимствованная изъ Соч. Т Г Шевченка. — Вид. Губанова. Москва, 1893 р 106 стор. 16⁰.

П. Житецкій. **Мысли о народныхъ малорусскихъ думахъ**. — Кіів, 1893 р IV і 249 стор 8⁰. Ціна 2 карб.

А. П—овъ. **Артистка малорусской трупы М. К Заньковецкая**. Краткій біограф. очеркъ съ характеристикою ея дарованія въ отзывахъ лучшей театр критики. фотограф. портретомъ и посвященными ей стихотвореніями. [По поводу 10-лѣтней дѣятельности]. — Одесса, 1893 р. 12 стор. 8⁰. Ціна 60 коп.

б) періодичні видання.

Дѣло [1883 р. Ч-а 256—292]. *Оповідання, новелї* і *споминки*: Її де Мопасанта-В. Щурата — Калїка (270). Т. Кудринського-В. Щурата — Замчисько (272—274). Поля Бурже-Леона — Маркильйо (279 і 280). Д-ра А. Чайківського — Споминки з перед десяти лїт (282. 283 і 289—292). А. Терієта-В. Сави — Грабар (284). Франсоа Коппе-Хосенний злочин (286) і Старий унїформ (287). Павла Кудрика — На сьвятий вечір (288). *Статї літературно-наукові*: Ол. Коніського — Над сьвіжими могилами (256—259, 261 і 262). Д-ра В. Мильковича — Перше вступленє Казимира Вел. на Руси (264 268). Промова послѣ Романчука у віден. палатї послів 15/12 93 при діскусиї над провізориєю буджетовою (278).

Народна часопись [1893 р. Ч-а 218—293]. *Оповіданя і новелї*: Мар. Марковички — Як липовецька мельничка знов промовила (225 і 226). Кол. Міксата — Червона камелія (227). Вол. Струпежницького — Цигански хрестини (228—232). Прогнанє з армії (243). Е. Будого — В осени (244). Віно Лесї (245—247). Г. Шрайберсгофена — Що видїли чайки (253—259). Сторожа перед Мркалїє (260—262). Гурбана Ваянського — Жінка рубача (267). Л. Толстого — Не загасиш искри, огонь буде (270 272). Л Бельота - Між бедуїнами в Геджас (281—286). Ф. Фридриха — На сьвятий вечір (287 і 288). Людора різдвяне бажанє (289). *Розвідки і статті наукові*: Із поля техніки (218—220 і 233—235). Дон Педріто (221 . О тих, що пишуть і тих що читають (222—224). Мар. Шашкевич (236—240) Леон. Гїбів (248). Тов. „Просьвіта в 25 лїтні роковини заложеня єго (268 і 269) Їбральтар і Ер-Ріф (241, 242 і 249—252). Кілька черт з житя кн. Олександра болгарського (263—266). Пи. во, хміль і алькоголїзм (273, 274 і 390-293). Дещо з істориї 55-ого полку піхоти (275—280).

ПОСМЕРТНІ ОПОВІСТКИ.

Дмитро Павлович Пильчиків [Пильчук] умер в Харкові в перших днях жовтня 1893 р. Скінчивши університет учителював в Полтаві в кадетському корпусї, де спершу учив самій істориї, а потім дано єму ще політичну економію і статистику. Ту, особливе в рр. від 1858 до 1867, розвинув широку дїяльність патриотичну. Не було тоді такої події громадсько-поступової, щоб біля неї він не працював — коли не яко ініціятор, так яко робітник. Недїльні і суботні школи, щоденна школа, народні читання, народня бібліотека, народній театр, літературно-музичні ранки і вечері, публичні відчити, дівоча гімназия і таке инче — з усім тим з'єднано імя і праця Дмитра Павловича. Але опріч публичної праці — була у нього ще й хатня праця. У нього збирались люди молоді і дорослі, — останні що суботи. Хата єго зробила ся і горном, де гартували ся думки, і кирницею, що била з неї ініциятива праці й роботи на користь загальну. Він заслужив ся чимало і коло заснованя Товариства імени Шевченка. В одним з найблисших чисел „Зорі“ помістимо єго портрет, а також ширший огляд його житя і дїяльности. Земля єму пером!

Від д. М. Крамаренка одержали ми також коротку життєпись **Івана Череватенка**, котра доповняє в дечому некрольог єго [на сторонї 43]. М. Крамаренко пише: Небіщик походив з мужиків. Осьвіту відобрав у воронїжській реальній школї. Треба сказати, що наші земляки з такою і навіть з меншою осьвітою звичайно пнуть ся в пани, перериваючи всякий звязок з тою верствою, що з неї вони походять. Не такий був Іван Якович: він по всяк час брав живу участь в громадських справах своєї рідної слободи. Його постійною мрією було служенне на користь просьвіти українського народу. Тим то він давно вже мав зносини з редакциєю московського видавництва „Посредникъ“ в справі видання українських книжок для народу. Але поки головою редакциї був толстовець Че—в, справа не посовувалась на перед, не вважаючи на приятельскі відносини Ч—ва до небіщика. Бо цей дїяч радшйший був, в інтересах міжнародного єднання (!), підтримувати воляпік, ніж давати українському народови книжку на його рідній мові. Торік редакция „Посредника“ перейшла до инших рук, і Іван Якович з великою радістю міг писати, що його довгий клопіт в редакциї „Посредника“ вінчав ся успіхом. Тут починає Іван Якович запрошувати українських письменників до праці. Новий редактор „Посредника“ теж не сидів, згорнувши руки: в Петербургї, Москві і в инших містах він запевнив собі співробітництво українських письменників. Наслїдком цього були надруковані в „Зорі“ 1893-го року [Ч⁰ 6, стор. 121] запросини Гр. Коваленка помагати „Посредникови“ в видавництві книжок українських, як працями літературними, так і розповсюдженнєм виданнїв. Останнїм бажанням небіщика було яко мога швидче бачити українські видання „Посредника“. Сам Іван Якович написав драматичний твір „Чорноморець“, на котрий помістив рецензію у „Зорі“ Мусій Школиченко. Хто мав нагоду познакомитись з Іваном Яковичем, той уже не міг порвати приятельских відносин з цим щирим, честним і надзвичайно симпатичним Українцем. Нехай же буде пером земелька над сим, достойним пошанованя, сином матері України!

☞ **З сим Числом розсилаємо додаток: „Словарь росийсько-український“, том II-ий, арк. 2-ий.**

Редактор части літературно-наукової: **Василь Лукич.** За редакцию відповідає: **Осип Маковей.**

Видав Наукове Товариство ім. Шевченка. З друкарнї Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

Ч. 3. Р. XV.

1894.

У Львові, дня 1 [13] лютого.

Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кождого місяця в обсязі трьох аркушів.

ПЕРЕДПЛАТА ПЛАТНА З ГОРИ ВИНОСИТЬ:

З додатком „Словар російсько-український“: на цїлий рік 8 злр., [для заграниці 8 рублїв або 16 марок]. — Без „Словаря“: на цїлий рік 6 злр., [для заграниці 6 рублїв або 12 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. — Одно число коштує 30 кр.

Редакция, адміністрация і експедиция у Львові, при ул. Академічній Ч. 8.

Рукописи мають бути писані правописию „Зорі“. Твори узнані редакциею непридатними до поміщеня, звертає ся авторам [на їх кошт] без пояснення причин. — Редакция відповідає тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки: ся постанова не дотичить письменників, щоб містять свої твори в „Зорі“.

ОБЛОГА БУШИ.

ІСТОРИЧНА ПОВІСТЬ З ЧАСІВ ХМЕЛЬНИЩИНИ — МИХАЙЛА СТАРИЦЬКОГО.

[Далї.]

IV.

Цїлу ніч у пригородї йшла тихо, але й безупинно робота: насипались землею лантухи, плели ся тури із верболозу і набивали ся глиною, уставляли ся в дві а й в три перії дубові „мажі“, окуті добре залїзом — найкраща оборона рухома супроти нападу кінниці, — підглибшались рови і окопи, перетаскувались майже на плечах бойові всякі приряди — гармати, „дела“ і гаківниці. Поважно, порядно, без замятнї, з безперечним послушенством сотниковій волї, з епічним спокоєм і навіть веселим гумором чинила ся справа.

— А нуте, хлопцї, рушайте сюди на середину саме нашу паню пузату, та постелїть їй мосцї пóстїль добрячу, обложіть її гаразд турами та подушками, набитими глиняним пухом.

— Ми нашу товстопузиху обложимо, пане сотнику, як гетьманшу, а вона за те нам подякує, — відгукнулись в темряві зігнуті спини, що по кругляках тягли гужем широкогорлу гармату.

— Ще-б не подякувала? Як плюне, дак будуть Ляшки-панки протерать очі! — весело додали ті, щó коло бійниці заступами та лопатами працювали.

— Запорошить! — завважив усьміхаючись і пан сотник: — а ви ще, хлопцї, приволочіть їй до гурту й до бéседи хоч зо дві „панянки“, та приладнайте їх по обіруч у пані; нехай вони в трьох завтра побрешуть та поприскають трохи на вузенький той шлях, дак менї навіть цїкаво, як до наших добродійок дістануть ся непрохані гості.

Єлисавета Милорадовичка.

— Повинно не іначе, як рачки, або шкерéберть, — постановив Шрам, знаний запорожський гармаш, під чиїм доглядом і рештувались бойові озброєння.

— Вірно! — зміцнив і пан сотник: — а ось, Шраме, я ще міркую у ці закутки приладнати по дві гаківниці і по дві плющихи в додачу. [Плющихами в инчих місцинах менували ся баштóві рушниці, з широкими на кінці і сплющиними горлами].

— Чого й краще! — згодив ся Шрам: — коли-б навіть і гетьманша з панянками не зупинила безглуздих, то можна буде їх покропити ще нахрест.

— А ми ще споза маж почастуємо, то й будуть витаннєм контенті — пояснив сотник.

— Потїха та й годї! — додали з реготом ближні чуприни.

— Тривайте, братцї! — укинув з трівогою сивоусий козак: — а де-ж наші баби покотухи? Без них, бра, і сьвято не в сьвято!

Всї сполошили ся й оточили дїда кружком.

— Як без бабів? Без бабів неможливо! Вельможній геть-

манші і панянкам буде скучно без баб, та й нам самим за іхньою лайкою охвітнійше — загомоніли докола.

— Не турбуйтесь! Бабів я волочу! — почув ся з пітьми голос хорунжого: — дві захопив, а чотири на всяку пригоду лишив у містечку; та і важкі-ж прокляті — по три пари волів ледве тягнуть.

— Нам і двох досить, адже й дві баби ярмарок чинять, — завважив пан сотник і юрба відповіла на те спільним реготом: — Ти от, Шраме, упорядись з жіноцтвом: ти-ж коло цього діла холити зугарний?

— Коло бабячого? — засьміяв ся Шрам: — воно, хоч у нас, у Січі, за цей крам частували киями, ну та ачей Господь-Бог і неука умудрить: ми цих бабів між панянками та плющихами приладнаємо, дак вони у свій час як вергонуть галушками та горохом, то й вийде лишень „пшепрашам“!

— Ух, славно! Баби наші, верущихи-брехухи! — Зраділи козаки своїм любим і погладили ласкаво по мідяних пащах.

— А в містечку що діється ся? — спитав хорунжого сотник.

— А тамечки Максим Розсадилоб з левенцями порає ся, — підновляють окопи, розставляють гармати і запасають припасу; а як упорають ся, так лишать там на сторожі вартових, а самі з припасом прибудуть сюди.

— Добре, — промовив пан сотник, — так ми до сьвіту геть-геть улаштуємось і вхитримо ся ще й відпочити, поки вилежуватись будуть вельможні панята. Ну, а у млин, під лотоки на чати готують ся?

— А вже-ж, пане сотнику! Вернидуб бере десять чоловіка з левенців, та тридцять з охочих...

— О? То чудесно! — заспокоїв ся сотник: — Дружніще, хлопці, метніть ся, напружтесь, та кінчайте роботу!

Всї заметушились. В хмурій пітьмі, завіяній ще туманистою мракою, на плямах мутного одсьвіту з лїхтарів ледве мріли ся широкі плечі та могучі розхрістані перса, що згинали ся й розгинали ся нишком. Скаженїла негода; лютував вітер; холодний дощ, а то й ожеледь аж різали по виду, — а козаки в самих сорочках, що парусили на вітрі, та в широких штанах, з такою втїхою похожали, немов би хто душньої, лїтньої ночі, чекаючи до розмови коханку.

Коли всї земляні роботи було скінчено, гармашню геть розставлено, бойовий припас знесено і розпайовано до потреби по торбах козачих, тоді пан сотник зібрав усїх оборонців край своєї мажі і мовив:

— Ну, тепера, товариші-братове, все готово до зустрічі гостий, — і кавуни, і галушки і горох, і капуста, і пиво червоне, так і нам оце слїд перед бенькетом смикнуть оковитої. Тільки, слухайте мого розпорядку: ти, Шраме, заправляй панями і бабами; ти, Лобуре, засядь з своєю лавою в правий закуток, а ти, Жидолупе, — у лївий; хорунжому доручаю тридцять Вернидубових левенців, та сїм десятків охочих, — це задля випаду до потреби... щоб в усїх були келепи, шаблї, й ножі та підстолї, а то й списи. Та слухайте ще, братове, у стрільбі не хапатись, не метушитись, і не пускать набоїв на вітер, а міритись добре, аби кожна куля козача несла смерть, кожна бомба — погибель: адже їх — ворогів і поганців, як сарани, — цїлі хмарища, так, спасибі Богови мета буде ловка. Ну, а тепер по трудах випємо.

Кашовар налив перший кухоль пану сотнику і той, піднявши його у гору, промовив:

— Ну, дорогі мої друзї і браття, — за сьвяту віру, за волю, за нашу матїр-Вкраїну і за вас, за орлят! Хай вороги не потїшуть ся нашою полохливістю та покорою, а най у стократ заплатять за кожну душу козачу! Покажемо, братцї, цїлому сьвіту, як ми умієм за праве діло стояти, як ми умієм весело й умирати.

— Покажемо, пане сотнику, покажемо! — розлїг ся дружній галас навколо.

— Ну, випийте-ж тепер кожен по кухлю, та розставте вартових на чатах, а пластунів пошли, Шраме, на засїди; решта-ж спочиньте трохи перед весїллєм.

— За твоє здоровє, пане сотнику! — всї відгукнули ся радо і по черзї з повагою стали до кашовара підходить.

За пів години все козацтво безбентежно попід валами, та під возами лежало, і тільки-но буйний висвистував якусь то погрозу.

Нарештї прокинув ся день і глянув на сьвіт божий підсліпуватим, сльозавистим оком; в пригородї застав він усїх козаків і жвавих, і бадьорих, і веселих при дїлї: инчі вигострювали шаблї й ножі, инчі переносили в потребні місцини припас і зоружжа, инчі наладовували у рушницях кремниці, инчі чинили коротку молитву а здебільша лежало по валах та по мажах і смокчучи люльки пантрувало пильно за кожним рухом ворожим.

А ворожий табір починав уже теж ворушитись і розповзатись чорними плямами, мов збентежений той мурашник. Праворуч за греблею незграбною хмарою насовувались Татари; лїворуч, коло польского ґенерального обозу, рештувались лавами польскі улани й драґуни; і в далинї млистій можна було відрізнити високі кивері від живчастих патлатих шеломів. По серединї густими повчищами згромаджувалась піхота.

На білому, пишному румаку, у многоцїннїй збруї, виїхав ґраф Потоцький і зупинив ся на найвищому горбику; за ним тяг ся потужного лицарства поїзд. Гетьман глянув на башти роскішного замку, що красували зза широкого ставу, глянув на містечко і пригород, що тулились до скелї під крилом його, і були сповиті мертвим покоєм, глянув навколо і здивував ся, що й досї ще нападу не почато.

Ґенеральний обозний пояснив яснїйшому ґрафови, що польний гетьман казав, перетягти спочатку на греблї гармати і розгрюкати окопища, а потім уже на здобут міста рушити.

— З такою рванню та ще церемонїї вигадав? Послать миттю Татар і розчавити відразу гадюк в їхнїм кублї, — спалахнув Потоцький.

— Татари зрекли ся від штурми, — відповів обозний.

— Гієни падлючі! — процїдив з злобою гетьман: — тільки на падла збігають ся! Так женіть до напольного гетьмана і від мене накажіть, аби зараз пятьсот чоловіка Нїмоти і тисячу наших на пригород рушили і ґарда добули: я хочу ниньки обідати в замку.

Ґенеральний обозний послав ся віддавати накази і за пів години на краю вузкого шляху, що вів аж до пригорода, лаштувалась уже грізна батава.

— Чого це пани Ляхи так довго морочуть ся? — спитав сотник, занудивши ся жданками.

— Уже на шляху готують ся дурнї, — відповів Шрам із бійницї: — ти, батьку, дозволь менї першому привітать їх гостинцем.

— Та тобі, Шраме, завсїгди що найперша шана у Бога, — згодив ся сотник, смакуючи люлькою і сам зіпяв ся на мажу, щоб полюбовати першим привітом.

— А славно обмерзли голощоком окопи, — завважив він, глянувши, — от для воріженьків буде скобзалка на прочудо.

— Так, так! — відізвав ся і Шрам: — Михайло сьвятий нам споміг.

Шляшок до окопищ звивавсь понад берегом і тулив ся одним боком до ставка а другим до узбочи, що стрімкою кручою зривала ся вниз до страшного провалля; чим ближче до пригороду, тим урвище ставало і глибшим і жаховитїшим: в одному місцї воно вузило шлях до шести сяжнїв, потім знову відходило і знов наближало ся, утворяючи якусь площину на взір виспи, якої ворогам було не примітити. Довгастими лавами під згуки літавер і сурем, напастники рушили весело, оглядно

— Гармаші, пильнуй! — командував Шрам: — набивай бабів дрібною картоплею, а панїй галушками, а гаківниці й плющихи горохом, наводь усї метко на тамту площину, підготуй на зміну набої, і як махну люлькою — шквар!

— А в вас, хлопці, чи рушниці готові, чи на поличках є порох? Оглядїть, підсипте сухого! — обернув ся до козаків, що за возами засїли, пан сотник.

— Все, батьку, на поготові — тільки гукни! — відмовили споза маж веселі обличчя, хочай очі їм блимали лиховістним огнем.

Батава дійшла до вузкої перейми і зупинилась в непевности, боячи ся пастки; але, завваживши, що далї шлях ширшав і що дасть Біг було жадної одсїчі, рушили наперед.

А Шрам за ворогами пильно зорив, і, коли останні зайшли на площину, він махнув люлькою. Сьвіргонув огонь, здвигонулась земля, і здрігнули, задзвенїли залїзом вози, із пащів у баб і панянок вибухнули довгими цївками густі клубища білого диму і розістлали ся по шляху широкими колами. Сила смертий, ріжучи з визком і свистом сполохане жахом повітре, ринула на голови зґвалтованих лав; пекельний борвій змішав і зімяв враз людську зграю, за хвилину ще огрядну й грізну, а тепера розметану і поваляну в порох: сотнї молодих, жизнедужих побратів скошено рукою кревних братів, і осквернила ся рідною крівю омита небом земля, і повисли в повітрі і крики на про-Бі, і лемент, і обірваний стогін...

Збила ся в купку юрба і почала давить один одного; инчі зривались з узбочі у провалля, инчі кидались в воду; решта посунула було навпаки, так трупи загардували і без того вузкий перехід, а новий вибух з баб і панянок розкидав їх грудою навкруги; з нестяму і жаху кидали безталанні геть зброю, вергали ся ослїп зі скель, ринули у плинь по крижняній воді і задубівши зразу пускались на дно...

— Tausend Teufel! — покрикнув нїмецький доводець: — Наперед! Не то вони, собаки, нас тут, як курчат, перелуплять!

— До зброї! Бігцем!! — розлягла ся і в в другім місці команда.

Звиклі до послушенства і до бойового огню Нїмцї рушили перші, а за ними пішли і Поляки. При виході з другого ще вузчого переходу зустрів їх вибух гармашний і вчинив жаховиту руїну; чавун і свинець пронизували з шкваром ряди, крушили кістки, обляпували мазгою живих: охоплені жахом мізерні купки вганяли ся і в ставок, і в провалле, і вперед... Але ледве надбігли кілька кроків завзяті, як підпали під перехрестний огонь з гаківниць і плющих, який нівечив їх у край; проте недобитки з палу, не тямлючись і нїчого не бачучи в димі, навмання, ослїп все ще ринули до окопищ.

— А нуте, хлопцї, тепера наша черга! — крикнув сотник і двістї жерел, виставившись ізза окопищ, затрискотїло у перса недобитків могутньої сили.

Розсатанїлі, з скаженим жахом на обличчі, злиденні останки кинулись в рів, а звідтїля попялись на вали... і вони-б, спянїлі від пімсти, таки дістали мети, і не одна-б козача душа попрощала ся з білим тїлом, коли-б не пошклила валів ожеледиця: забісованцї кидались на окопища і склизили шкереберть у рів, збиваючи з ніг товаришів.

— Гляньте-бо, хлопцї, як Ляшки-панки скобзають ся! — сьміявсь сотник.

— Занятно! Го-го-го!! — реготїли хижим реготом козаки, кепкуючи над Нїмцями та Ляхами: — а нуте, нуте! Поскобзайтесь трішечки ще, а ми вам носи підлатаємо.

— Агов, хлопцї! Локшіть їх у пень! — крикнув сотник і випалив із підстоля у нїмецького ватажка, що кричав, мов скажений: „Donnerwetter! бийте тих хлопів!“ Молодий, біловусий Нїмчина тільки руками розвів і навзнак упав нерухомо.

Почалась різанина, та ненатла, огидна, звіряча різанина, коли чоловік, спянїлий від крови, розсатанїлий від ґвалту, запінившись, з хижим реготом бє нещасного, безоружного брата, що плазує край ніг і благає на Бога ощади.

А з вишнього замку, з дзвініцї, на зустріч звитяжному галасу і стогону бездольних скональців, линув урочистий дзвін і велебний псалом славословців до Господа, і всї оті згуки разом неслись за крайницї життя аж до небесних осель Бога любови та ласки...

V.

Потоцький любував з пригорка за ладним, огрядним рухом могутньої пішаниці і з нетерплячкою ждав тої миті, коли вона, проминувши залому, стрімголов кинеть ся на вали і розчавить жменю безглуздої рвані, що зважилась його несчислённій, необорній потузї опір давати. А бути може, оті злиденні тхорі повтікали і хоробра батава перейде без пострахy Бушу і придба Ляндскоронському довічню неславу за його полохливі підслїпі поради? Це зовсім можливо: ні пострїла, ні погука, ні шелеста... а це враз, несподївано з далеких валів вибухнуло і покотило ся два поклуби білого диму, а за хвилину здвигнулась земля і розлїг ся грім у повітрі аж до темного лїсу, розсипавшись по йому гуркотнею. Шелеснув ся кінь під Потоцьким у бік і захріп, почувши, що наступа жах. Не встиг пан гетьман від подиву й стямитись, як грімнув знову гуркіт другий, а потім і третій...

Ясний ґраф був такий упевнений неспромогою хлопів до доброї одсїчі, що не дав розпорядку припасти на пригоду підмогу, а Ляндскоронський нарочито справив дословно необачний наказ свого верховодаря, не бажаючи підлатать його своїм досьвідом.

Коли-ж, по малім часї, прибігло з боїща пять чоловіка і довело, що все послане військо погинуло до ноги, що там за окопищами певно сила гармат і повстанців, то скаженій лютости коронного гетьмана не було й краю: і забруднений гонор, і ганебна публїка, і жадоба до помсти — зайняли йому перса пекельним огнем і обарвили червоно-синїми плямами бліді його щоки. Він проняв до крови острогами коня і полетїв на взаводи до польного гетьмана.

— Панська вельможність не домислилась дать підпомоги? — накинув ся ґраф Потоцький, бажаючи при старшинї ґенеральній на Ляндскоронського зіпхнути вину.

— Ясний ґраф на теє наказу менї не поставив, — відповів з уїдливим усьміхом Ляндскоронський.

— Коли дав я наказа до штурми, то має ся розуміти, що решта виникала із його: не нянька-ж я, щоб показувати кожну ступінь!... — розпаляв ся Потоцький: — Гадаю, що на те ясновельможного пана і озброїла владою Річ Посполима, аби Його Мосць пантрував за боями.

— Але ясний ґраф відхилив мої розпорядки і Його Мосць — підкреслив ущипливо Ляндскоронський — зауважив менї, що відповідає за все гетьман коронний, а польний тільки має пильно справляти його накази, ото-ж я їх до цяти і справив...

— Не час тут, пане вельможний, до ельоквенції, а час до поновлення чести нашої славетної зброї і до відплати отим гадюкам за смерть стількох лицарів мужніх, до відплати такої страшної, від якої-б здрігнуло ся й пекло! — Очі у ґрафа Потоцького аж яскрили під запалом хижого сказу, а синї губи крили ся білою ніною. — Але їх там не жменя; панську вельможність ошукав хлоп, а з того то й вибухло таке лихо: там певно цїлі полки чортяки того Богуна з немалим числом і гармат.

— Там, ясний ґрафе, нема Богуна, — це менї досконально відомо, — відповів Ляндскоронський трохи недбало і згорда: — там засїла манесенька купка з завзятців; але я мав честь коронному гетьману пояснити, що Буша по недосяжній місцинї дужа позиция, і що шкода на цю забавку тратить час і людий.

— Хоч кров з носа, а вона мусить бути добута! — крикнув Потоцький і аж посинів.

— Коли то необорна воля яснїйшого ґрафа, то тра повести справу уважно, запобігши нападу гармашним огнем.

— Поставте хоч усю гармашню; руйнуйте, шматуйте, рвіть на повітря, чиніть а що хіть, — аби но до вечора не лишило ся там жадного озбройного пса, а ті, що впадуть у руки живцем, щоб корчились і скавчали від нелюдських тортур.

— Все буде вчинено, ясний ґрафе; але до вечора мало часу...

— До вечора! — занесливо крикнув Потоцький і від'їхав на взаводи, не бажаючи нїяких суперек вислухати.

Ляндскоронський дав наказ воєводї Чарнецькому, незабаром на камяній греблї уставити дванадцять далекосяжних гармат і почать безупинно ними по валах грюкати.

— Хочай ця позиция для пострілів і гожа, — зауважив Чарнецький, — але захисту для гармат тут нема і дати його не спромога, а ще небезпешно.

— Правдїсеньки так, — згодив ся й Ляндскоронський: — саме найкраще було-б спорудити земляні захисти ген там на площинї, але ґраф править конечне, аби сьогодня місто добути, ergo — non possumus.

Чарнецький кинув ся безперечно чинити волю гетьманську, а Ляндскоронський доручив ще Корецькому, зробить розвідки по той бік греблї і ставу, чи не можна було-б іще звідтїль на замок ударити?...

*

Їхав ходою Корецький на своїм коні воронім, схиливши замислену голову. Багато її обсіло думок з учорашнього вечора, багато болячих думок: оті бахуреї ґвалтовні та пяні, оті огидливі речі, оті звіроцтва ненатлі, ота пекельна нена́висть і злоба до брата — та хиба-ж таким виром нелюдських заґа́р може бути владована згода в розхитаній і облитій кріві державі? Ні, тисячу раз ні! Він зна цей народ, який завзялось обездолити й винищить розбещене панство, — він разом з ним жив, він вкупі з ним паював і радощі і болїння: оті щирозлоті серця́ і зимньої мужности, і теплої, безкрайної прихильности повні; не чіпайте тільки їхньої волї, їхньої віри, їхніх звича́їв, — і вони на свої перса подужі здіймуть весь тяжар наскоків хижого азията, і славутня Польща за залїзним муром буде спокійно цвісти... Так хиба-ж ці думки́ можливо натхнути навіженій сваволї? Він знайшов був собі й однодумців, але переважне число супротивних їх подавило...

Зажурені думки його знялись і полинули в сизу, туманисту млу... Перед очима у його снують ся якимсь маревом картини мало́го дитинства: виринають роскішні палаци, бенькети бучні, музика весела, коні баскі і зграї хортів. Між думних і пишних постав, туманіє одна і хороша й ласкава; вона ясними очима на його зорить і легесенькою рукою перебира його кучері, або плаче, притуливши його до свого лона... аж ось за реготом і вигуками вчуваєть ся лемент і стогін; перелякані, тїкають вони удвох, і замикають ся щільно... Далї все захиталось і розпало ся у руїнї... Якийсь галас, і ґвалт, і несамовитий жах чорної ночі.. а далї уже хата проста, тепла сїмя і лагідний спокій... Минають перед його очима инчі картини; вони пишають ясними барвами, вони гріють знадливим теплом його змучену душу.

Глибоке, зоряне небо: місяць-князь високо стоїть на ясній оболонї і блїдне перед наступаючим ранком; східний край неба уже побілїв і поняв ся рожевим серпанком; з сизої мли виринають непевними очертами безлисті дерева; денеде блискотять замерхлі калюжі; але снїгу нема, — його змів уже весняний по́дих.

Стоїть він у садочку з своєю милою і очий не відірве від її хорошого личенька, зблїдлого під ро́зсьвітом блакітного ранку; сьвіжий вітрець пройма їх живцем; але юнак огорта свою любу в кирею і гріє своїм духом її похололі руче́ньки; тільки дївчина не усьміхаєть ся, як колись, а зажуреними широкими очима дивить ся йому в вічі: вона хоче прозирнуть крізь них в саму душу козачу і довідатись, чи незгладимо там відзначило ся слово „кохаю“?

— Сьогодня їдите? — пита дївчина трудним, мов надірваним голосом.

— Батько казав, до схід сонця, — давлючись, відповів юнак.

— Значить... за хвилю... — по обличчю дївчини блискавкою переминула мука, ясною росою відбила ся в очех: — і коли вернетесь — невідомо...

— Під осїнь, як завжди...

— О, чи так би то? У мене сповила серце нудьга, якесь пречуття гризе, — схрестила вона пальцї і витягла руки, відкинувши назад безнадійно голівку.

— Бог милостив, скільки раз крив від напасти, то й тепер на Його уповай, — поцїлував юнак у мармарове холодне чоло свою горлицю, — наша доля така, аби день до вечора, так не варт зазда́легідь і тужити.

— Не жах мене пригнїтив тугою, — повернулась порівчасто дївчина і на її блїдих щоках спалахнуло зарево, — не за твоє життє я боюсь, бо й про своє не вельми то дбаю; не того у мене серце болить, що мушу розлучитись з тобою, нї! Ти їдеш по козацькій справі, боронити нашу питому матїр-Вкраїну, і коли, по волї божій, поляжеш за неї, добуваючи слави, то я гордо з своєю мукою піду між людий і вмивати мусь дрібними щаслива, бо все одно ти будеш жити в цїм серцї, поки воно не захолоне у грудях...

— Єдина моя, на віки, на віки! — обняв козак дївчину і занїмів в тих обіймах.

— Слухай, — поклала вона йому свої білі руки на плечі, а голівку заховала на персах, — тільки... мене не забудь... цим серце ниє... щоб не сталось... памятай, що́ воно цїлком, без роздїлу у тебе...

— Тебе забути? Та хай земля розступить ся під мною!.. — присягаєть ся козак і поцїлунками глушить її речі...

Лагідний образ голубки-дївчини прозорою тїню заколивав ся і взяв ся туманом, тільки теплий погляд хороших, щирих очий все проймав його душу; а ось знову піднявсь якийсь не́лад і розрух і сколомутив колїр прозористих мрій.

Знову пишний палац. Яскравими зорями миготить сьвітло. Все навкруги роскошами і пере́пихом сяє. Музика луна: голосять скрипки і стогнуть суремки; з знадливими згуками зливаєть ся шепіт знадливий і хвилює у теплім та воннім повітрі. Між барвистих слїпучих кольорів оксамиту, єдвабу, парчі малюють ся снїжнобілими плямами плечі цукрові, здіймають ся високо перса, усьміхають ся небесною втїхою личенька гожі, вабливі, очі залассєм горять і спокушають раюванєм незнаним... І він, бідний сирота, козарлюга запеклий, там між панством тим пишним, тільки в якійсь химерній неподобній одежі... він там, і всї йому уклоняють ся, всї витають його, бо він сам і єсть властитель тієї пишноти. Якесь стало ся чудо, але те чудо спянило його, задурманило чарами розум: хлоп став вельможним ма́гнатом, лихий бідар — дукою; можна було вчадїти, і роспочав ся якийсь чудовий, маревничий сон, в якім і розібратись думками було неможливо. Він тільки про одно марив, щоб прищипити свої думки-гадки на панських гадках, але поки-що вони не приймались...

Якась пишна та делїкатна панянка з білесеньким прозористим личком, з хвилями кучерявого, темного шовку, з синїми, як волошки, очима, з рожевими устоньками, щось шепоче йому, залицяєть ся, і пориває до танцю; вся її постать легесенька та струнка то згинаєть ся, то звиваєть ся красно, леґурно; ручка стиска його руку, голівка лежить на плечі, а від неї аж пашить гарячим, запашним духом... Отрута збурює кров; мозок туманить, а проте в серцї стоїть якась непрохана, невгасима дратівля...

— Яка я неомірно щаслива! — втїшаєть ся красуня.

— Чого-ж то, моя пишна крале? — спалахнув лицар.

— Того, що... хиба-ж пан не бачить, серцем не чує... — червоніє лицяючись краля: — ах, ця солодка хвиля, як налинула несподївано, так незабаром і зникне... а потім знов, — зітхнула милесенько панна, — ще гірша темрява і нудота...

— Длячого-ж панна у одну тільки хвилину хоче замкнути цїле життє! Воно широке і має безлїч солоднеч і розривок, які чергують ся і тїшуть нам почуття...

— А коли яка радість, — щурить ся панна так любо, — охопить всї почуття і опанує серцем цїлком... Хіба пан ще не кохав нікого, нїколи?

— Я? — аж зблїд, пополотнїв пишний лицар, так його зразу здавила за серце незвана нудьга.

— Так, пан! — допитувалась панянка, положивши свої манесенькі, гарнесенькі ручки на його дужу і жилаву руку, і не зводячи з його очий пронизистого погляду: — Скажіть бо! Ну, я прошу... Чого-ж пан мовчить? Хіба моє проханнє так мало варта у пана, що його можна занедбати?

— Для чого вам знать те? — важко зітхнув пишний господар і понуро схилив голову.

— Для того... — у пишної кралї здрігнула брова і якась хмарина перебігла по захололому личку... — я хочу знати, я хочу! — тупнула вона ніжкою...

— Ну, коли панна править... так я кохаю...

— Кого? — аж загорілась і затремтїла красуня...

— На віщо ймення? — глухо і натруженим голосом відповів лицар: — Її тут нема... вона далеко...

— Хлопка! — скрикнула панна і зникла.

Закипіло у юнака серце, нудним йому здав ся той бенькет, холодом повіяло від усього цього розубраного та пишливого панства, огида заворушилась в душі, і йому стало жаль своїх викоханих жадань, своїх випещених по широких степах мрій, свого сїчового завзяття, своєї буйної волї...

Тепер він тихо-тихо їхав, попустивши повіддє, і понуро мірковав над питаннєм, що далї чинити? Коли-б не цяцькований той шляхетський повин, — не зрадить вітчини, коли-б не нестрачена ще надія оздоровити шляхетські думки народнім духом, то він би зараз... Але справдї за що-ж він стоїть і що нищити хоче? А вони, оті, що́ пяничили вчора, за віщо стоять, за яке добро, за яке благо? На що вони привели у надро

своєї родини сорок тисяч вовків сїроманців, сорок тисяч хижаків лютих? В голові у його туманилось, а на серцї тупа, неминуча болїч розпаляла ся зараз таким пекельним огнем, такою нестерпимою мукою, що йому здавалось, нїби його серце гарячими клїщами рвуть на кавалки... і знову у тім пошарпанім серцї воскрес образ дорогої, тихої дївчини, і мріяв вабливими барвами...

— Де вона тепер, моя зірочка ясна, моя запашна квіточка? — маячили перед Корецьким думки: — Адже вона єдина над моїм серцем цариця і нїколи, до віку, до суду, у моїй душі не згасне сьвіт очий її, не змовкне сріблистий згук її голоса, не зникне ухмілка її сьміло-окреслених уст... а от доля відірвала мене і незагійну рану на серцї вчинила: кому-ж на потребу та мука, кому-ж на ратунок офіра?

Над'їхало до Корецького два улани з десятком Татар.

— Прилучені до пана хорунжого воєводою Чарнецьким, — пояснили шляхтичі.

Корецький здрігнувсь. Пасмо думок його обірвала тяжка, огидлива дійсність. Він підібрав повіддє, торкнув острогами коня і покрикнув:

— За мною, панове!

. . . . . .

[Далї буде].

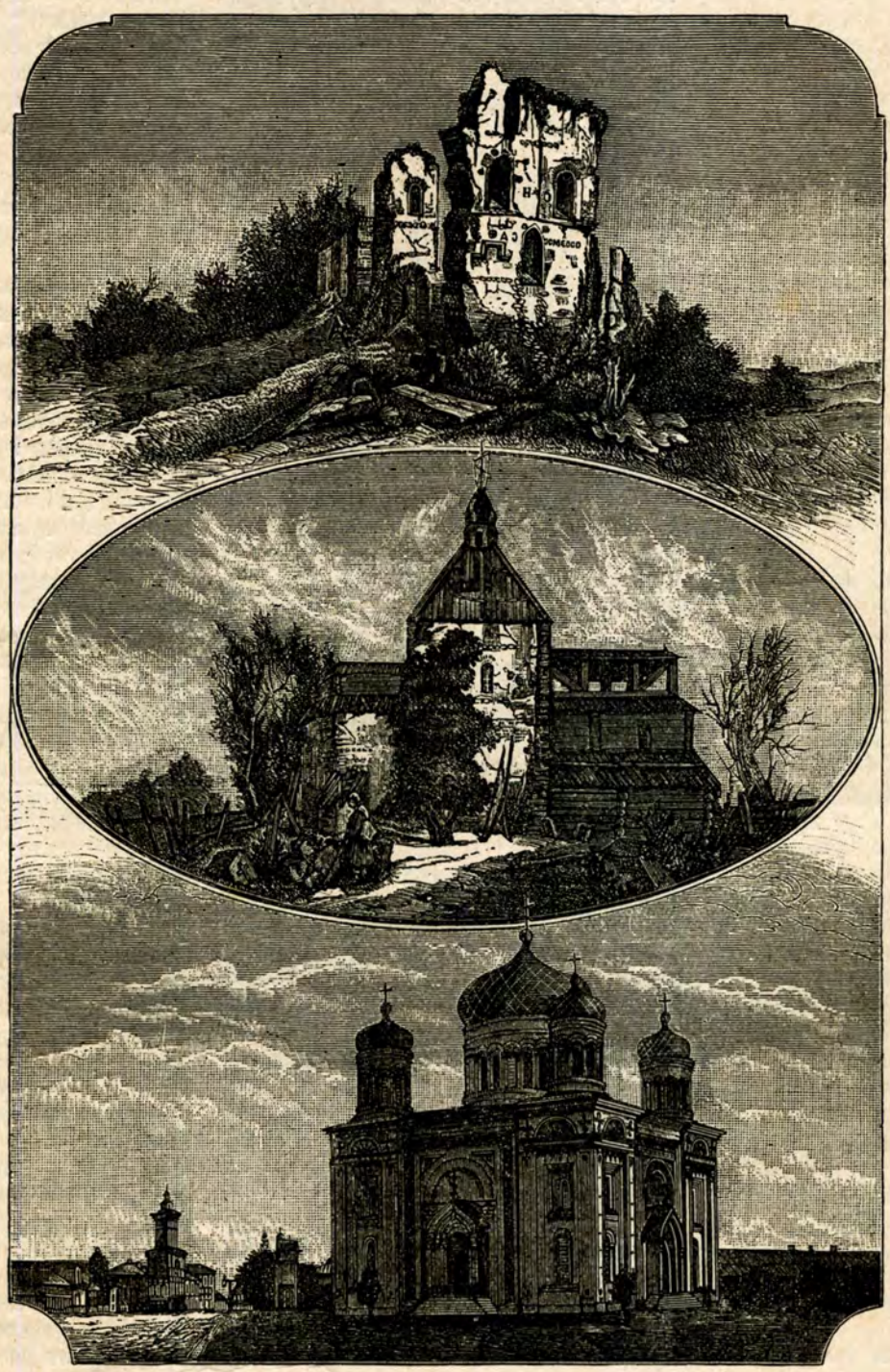

Десятинна церков в Київі.

1) Розвалини храма, виставленого Володиміром; 2) церков, виставлена Петром Могилою; 3) вид теперішнїй.

ЧОРТОВА СКАЛА.

КАЗКА.

Присьвята Орисї Ш.

У темну ніч на Чортовій скалї
Сидїв старий Антипко бородатий
І на сича дивив ся на гилї,
Що́ против нього сїв на бук кріслатий.
Дивив ся хвильку, поки злість прийшла.
Тодї він кинувсь, наче птах крилатий,
І кігтем учепивсь єго крила;
Схопив сича, вдушив, у пропасть кинув,
Зубами цокнув, аж луна пішла,
І знову на скалу проклятий злинув.
Десь лилик понад ним зашелестїв —
І він в руках Антипка зараз згинув,
Без крил у пропасть мертвий полетїв;
За ним ще камінь скорий покотив ся..
Так чорт старий показував свій гнїв.

Іще за дня він дуже розізлив ся:
Сидїв він мовчки у своїй норі,
В темноті куняв, сьвітом не журив ся,
Аж ту нараз почув геть на горі
Понад собою голосну розмову.
Було весело, гарно на дворі
І сонце зогрівало всю діброву.
Антипко у щелинї сїв тїснїй,
Поглянув — і дївчину чорноброву
Побачив там і молодця при нїй.
Вона так щебетала, як пташина,
А він в задумі поринав сумнїй.
„Оттак, Степане — мовила дївчина —
Твоєю буду, тілько ти добудь,
Коли ти справдї ли́царський хлопчина,
Менї тих скарбів, що в печері суть
У тій скалї, що́ так дуднить під нами.
Чорти тих скарбів вічно стережуть.
Ото-ж ти побори ся із чортами,
Возьми у них богацтво їх страшне,
Менї віддай се власними руками,
А я тодї повірю, що мене
Кохаєш ти і гинеш все за мною,
Ти раю мій, ти сонечко ясне́“.
А хлопець похитав лиш головою:
„Ти знаєш — каже — як тебе люблю;
Не налякаєш ти мене борбою,
Для тебе я усе-усе зроблю
І зпід землї тобі всього добуду,
Нехай і душу власну погублю!
Ти хочеш скарбів? Я їх мати буду
І зложу їх тобі у ніг твоїх;
Я не злякаю ся тяжкого труду,
Коби я тілько працювати міг
Для тебе, лиш для тебе все, кохана,
А ти мене кохала більше всїх“.

Се дїялось на весну дуже зрана
І до закоханих сих молодят
Всьміхала ся уся краса весняна.
І не звенїв так гамір пташенят,
Як сї слова вродливця молодого.
Бажав він любцї скарбів і палат,
Собі-ж він не бажав з того нїчого.
Для неї все зроби́ти він хотїв,
Щоби кохала лиш єго одного.
Антипко слухав пильно тих їх слів
І усьміхав ся, злобний і проворний;
А далї взяв єго на хлопця гнїв:
Бач, думав він, який удавсь моторний,
Гада розбить мій захист камінни́й,
Гадає, що відвічний камінь чорний —
Пісочок до забави для дїтий.

Ого! небоже, кинув я сї скали
Не для пустої іграшки людий...
Не втнеш, дитинко! Вже ту трїбували
Добутись до печери не такі,
Вік шпортали в скалї і повмирали.
Тай для кого-ж то труди так тяжкі?
Для любки?! Ну, пильнуй ся, мій небоже,
Щоб не пошила любка в дураки!...

Гадав собі Антипко, що се може
Оттак собі закоханий повів,
Щоби єго дївча кохало гоже,
А тимчасо́м ще вечір не наспів,
Прийшов Степан, скалу як слїд оглянув,
Поважно обійшов з усїх боків,
На верх залїз і при щелинї станув,
Що чорт єї в опоцї розколов,
З кишенї виняв цьвіт, що́ вже зівянув,
Поцїлував, сховав на серце знов
І каже: „Завтра вже зачну роботу“ —
Та радий зі скали у низ зійшов.
Антипко чув се і в нічну темноту
З печери вилїз, на вершечку сїв
І зажурився. Тяжку він мав турботу:
В печері на старі лїта собі сидїв,
Відвик від криків, гамору і гуку,
Аж побратим якийсь туди завїв
Єму закоханих на довгу муку;
Бо вже-ж тепер засне лише в ночи,
А в день здуріє від тяжкого стуку.
Тому і мстивсь Антипко на сичи,
На лилику, малім нічнім нетязї,
І довго думав, мовчки сидячи,
Дивуючись Степановій відвазї...

На другий день ще сонце не зійшло,
Антипко спав по тій нічній розвазї,
Аж чує — грим! в печері загуло
І він збудив ся; скочив у щелину,
Глядить: Степана лихо принесло!
Прийшов уже у досьвітню годину,
Приніс гаки, лопати, джаґани —
І став рубати камінь без упину.
Як приступив до чорної стїни, —
Аж іскри сипали ся, а в діброві
Гуло від гуркоту і від луни.
Не легко приходилось Степанови
Рубати почорнїлу ту стїну,
Та він не дбав про се; твердий у слові
Сьпівав собі і думку мав одну,
Одну лише: „Я скарбів сих добуду
І за велику працю і трудну
Дістану любку і щасливий буду!“
Лупала ся помаленьки скала,
А молодцеви від тяжкого труду
Котив ся капельками пїт з чола.

Антипко лютий був; надувсь суворо
І застогнав, печера загула:
„Стрівай лишень, паничу, не так скоро
Добудеш ся до мене — я ту пан!
Минесь охота і часу мине ся споро“.
Антипкови здавалось, що Степан
По днях кількох роботу всю покине,
Побачить, що слабий єго джаґан,
Зневірить ся і сяде, відпочине,
Подумає, що дармо працював
І відрече ся хитрої дївчини; —
А він кидати праці не гадав!

Минали скоро днї весни за днями,
А він чим далї більш охоти мав,
Своїми слабосилими руками
Валив домівку чортову страшну
Та бавив ся веселими думками.
По днях кількох в опоку камінну
Залїз, немов червак сей ненажера,
І стукав там невпинно об стїну.

Працює він і чує, що печера
Щораз то близше нього вже дуднить.
Аж чує раз: ворона чорнопера
Тик зично десь на дереві кричить,
Мов заяця найшла собі мертвого.
А в камінному хіднику сичить
Безкоста гадина, повзе до нього
І за собою ящірки веде...
Він вибіг скоро з хідника страшного
На ясний день і дивить ся: іде
Панок якийсь і пса собі провадить.
„Ну, каже, заким розібєш тверде
Камінє, любка иншого принадить.
Тепер для примхи дурить дурака.
А прийде час: вона тебе і зрадить.
Поглянь, яка у тебе вже рука:
Оден мозіль страшний, пекуча рана...
Дївча — мотиль, а праця так важка“.
„Неправда, крикнув він, моя кохана
Тієї праці гідна — се-ж мій рай!
І серцем не така вона погана,
Як кажеш ти. Геть, сатано, щезай,
Бо джаґаном убю — і ти охоти
Менї зневірою не відбирай!“
І щез панок і пес; оба як кроти
У землю впали; страх Степанів зник
І він вернув наново до роботи.

Працює тиждень, місяць: вже хідник
Зробився просторий, як яка пивниця.
Степан до тьми і сирости привик,
Рубає, довбає що дня, спішить ся,
Аж ось одного дня у хіднику
Він чує: краче знов зловіща птиця.
Взяв він підойму в руки преважку,
Стїну ударив, слухає, що чути:
Вже не дуднить вона, як спочатку,
Печера десь далеко мусить бути,
Хідник іти повинен не туда...
Зітхнув Степан і вилїз відпічнути,
Усїв на камінь, думає: біда!
А на дворі смеркалось, вечеріло
І пташка вже верталась до гнїзда.
Степан задумавсь; утомилось тїло,
На ум лягли зневіра, сум і страх,
І серце з туги занивало, млїло.
Мій Боже, він молився на вколїшках,
Подай менї страшну, нелюдську силу,
Щоб молот блискав громом у руках
І я здобув собі дївчину милу.
Коли-ж менї не суджена вона,
Возьми моє житє і кинь в могилу!

І він заснув. Настала ніч ясна́,
На небі засияли місяць, зорі
І налягла діброву тишина.
Бренять тихенько комарі в просторі
І низом тягне леготь запашний,
Горою-ж лилики кружляють скорі.
І снить ся Степанови сон страшний:

Немов сидить він на якійсь забаві,
В комнатах ясно, воздух аж душний,
Музики грають танці величаві,
А з милою єго все ходить хтось
Та тихо шепче їй слова ласкаві.
Панич якийсь! Єму у снї здалось,
Що любка говорила так про нього:
„Раз, каже, от недавно довелось
Менї пізнати хлопця молодого,
Такого чудного, що просто сьміх!
Він гарний був, не мав і серця злого,
Та тілько — ну, та обмавляти гріх...
Казала скарбів я єму шукати
В скалї і він прирік добути їх.
Я, каже, буду тяжко працювати,
Лиш ти люби мене, значить ся: я!
І чую, не вертає вже до хати
Щось другий місяць, тілько там що дня
Лама камінє — от як піддурила,
Бо він менї не пара, не рівня“...
Як се почув Степан у снї, що мила
Так радо відреклась єго тепер,
Така розпука серце оповила
Гадюкою, що він трохи не вмер;
Хотїв кричати, голосу не стало...
Нараз збудивсь і очи як протер,
Отямив ся — і ще часу чимало
Пройшло, нїм він думки зібрав свої...

[Конець буде].

І сподіваєть ся вона що дня.

Оповіданнє Ів. Спілки.

Тільки що перейшов дрібний але густий осїнній дощик. У великому містї Х. скрізь по вулицях: і там, де їздили, і там, де ходили люди, стояли калюжі води. Було холодно, бо вітрець подимав з московського краю, з гори, як кажуть, деякі люди. Кожен, хто виходив з дому на вулицю, одягав ся в теплу одягу, а на вулиці ще дужче кутав ся. Але-ж багато можна було стріти людий одягнених і в лїтню одягу, раз через те, що завсїгди по великих містах чи городах знаходить ся багато бідних людий, що́ не мають спроможности купити собі завчасу теплу одежу, а вдруге через те, що так несподївано захопив холод. Нїхто не ждав, щоб після таких теплих соняшних днїв у протязї цїлого місяця, відразу зробив ся такий холод та ще з дощем. Люди, обіходячи калюжі з водою і вспішаючи кожен по своєму дїлови, штовхали один другого.

У такий день по великій вулиці, що́ просто тягнеть ся до стациї, швидко йшла одна жінка. Вона була одягнена в лїтнє жіноцьке пальто, зпід котрого визирала холодна миткалева сукня; голова її накрита була легенькою кашміровою хусткою. Вона не кутала ся, як инші, не звертала уваги нї на холод, нї на людий, що́ так густо стрівали ся їй; вона навіть нераз попадала ногами в калюжі. Одного разу вона трохи було не впала, але чоловік, що́ як раз у цей час з нею порівняв ся, ухопив її за руку і не дав їй упасти. Така байдужність до всього, що було навколо, дивувала стрічних людий. Инші дивили ся на ню, як на божевільну, другі покладали, що її зустріло яке небудь лихо. З стрічних, хто тільки звертав увагу на її обличча, бачив у йому якийсь острах і сум, а в очах непевний огонь. Ось вона повернула в маленьку вуличку, а потім ще раз повернула й опинила ся як раз біля стациї. Миттю збігла вона по східцях, увійшла в стацию і пішла просто до кімнати, де завсїгди пробував начальник стациї. Служка, що́ стояв тутечки-ж біля кімнати подивив ся на ню і заступивши їй дорогу до дверий, грубно спитав:

— Чого тобі треба?

— Менї треба начальника...

— На що? — питав далї служка.

Але він не діждав ся відповіди, бо вона відіпхнувши його, раптом увійшла в кімнату.

Служка тільки міг сказати: — Божевільна! — і зачинити двері, бо вона кинула їх так, навстяж.

Увійшовши у кімнату, вона побачила кільки душ панів: усї вони були в чорних сюртуках з білими блискучими ґудзиками, вона не знала до кого обернути ся. Один із їх, що́ держав у руцї червоного картуза, маючи вийти з кімнати, спитав у неї:

— Що вам треба?

— Менї треба бачити начальника стациї, — якось похапцем відмовила вона.

— Я начальник стациї, — знов обізвав ся тойже самий: — що вам треба?

— Я прийшла спитати за свого чоловіка, чи його привезли, чи нї?

Начальник здивовано пяв очі на жінку, силкуючись зрозуміти її, а далї позирнувши на панів, легенько усьміхнув ся і знов сказав:

— Я вас не розумію, про якого ви чоловіка питаєте...

— Про свого, що́ править на залїзницї за кондуктора.

— А-а-а, так ваш чоловік кондуктор: як же його прізвище?

— Василенко...

— Що-ж ви хочете знати?

— Він, бачите, їхав з тим саме поїздом, що його розбило, — казала Василенчиха, нетерпляче сподіваючись почути відповідь. Її голос дріжав.

— Нїчого ще я вам не можу сказати, бо відібрав тілько такий телеґрам, що машинїсту і двох кондукторів убито, одного важко поранено і більш нїчого не знаю. Знаю тілько, що може сьогодня увечері привезуть поранених.

На прикінцї начальник додав:

— Більш я вам тепер нїчого не можу сказати, приходьте завтра! — і з останнїм словом любязно вклонив ся жінцї.

Але-ж вона стояла з замисленими очима і не виходила з кімнати. Вона думала, що як прийде, так зараз і дізнаєть ся, та не дізнаєть ся, а просто навіть побачить свого чоловіка:

— Ну, що-ж ви стоїте — я більш нїчого не маю вам вказати, — вже не так любязно промовив начальник і навіть не вклонив ся їй.

Василенчиха зрозуміла, що їй тут нема що робити, вийшла з кімнати і пішла на дебаркадер сподївати ся поїзда. „Може й зараз поїзд прийде, хіба начальник знає! А може він мене обманює, не хоче правди сказати. Ну, та я дізнаюсь: тутечки-ж єсть і кондуктори“.

На дебаркадері дійсно вона побачила трьох кондукторів і спішно підійшла до їх. Вклонивши ся, вона обернула ся до одного з своїм питаннєм:

— Чи ви не знаєте, дядечку, привезли поранених і побитих кондукторів біля Н-кої стациї?

— Нї, а ось мабуть їх незабаром привезуть, — відказав той.

— А про Василенка ви не чули? — допитувала ся жінка

— А ви хіба його жінка? — спитав у неї другий кондуктор.

— Еге...

— Нї, нїчого не чули, — відказав за всїх перший.

— Вам краще піти до начальника — він запевне знає, — промовив третій.

— Я вже була, але він менї сказав, що ще не привозили і що може привезуть сьогодня пізно.

— Ну, то значить вам і нїчого тут ждати — завтра уранцї прийдете, тодї може й побачите, — радив один із кондукторів.

Слова „прийдете завтра уранцї“ задля кондуктора не мали нїякої ваги, тим то вони так легко й казали ся. Але-ж навпаки не легко, а зовсїм важко було слухати їх Василенчисї. У неї від цих слів серце обкіпало крівю. І що буде з нею до завтрього? Чи переживе-ж вона і як переживе цю нїч? Чи не розірветь ся у неї від страшного мученя її бідне серце!

Вона спробувала ще у декого спитати, але-ж відібрала ту-ж саму пораду і ту-ж саму відмову.

„Та що це вони змовили ся, чи що! Невже не хочуть правди сказати? Нї, мабуть таки не привезли, бо як би при-

везли, то хто небудь же сказав би, а то нїхто не бачив, не знає... А може привезли та поклали в больницю — нї, я не хочу в больницю, я зараз же його візьму. Дорогий мій, коханий Василечку, чуєш, я тебе візьму до дому, зараз же візьму! Вони сховали тебе від мене: їм завдрісно стало на наше тихе радісне життє. Ось я зараз же йду".

З такими думками, з страшенно палаючими очима вона пішла до залїзничої больницї, що́ була тутечки-ж недалеко стациї.

От же не збігло й годинки, як вона вже знов була на дебаркадері: вона ходила туди й сюди і виглядала поїзда, над самим вухом, — примусив її згадати про своє маленьке хлопя.

„Боже! Може і мій вже прокинув ся і плаче", — подумала вона: „може їсти хоче або пити, а мене нема. Павлуню мій, золото моє, покинула тебе мамка, недобра вона", — гадкою обертала ся вона до своєї дитини. „Треба швидче йти, бо я і так довго тут пробула і нїчогісінько не дізнала ся. Піду подивлю ся, що робить ся з моїм дорогим „кришталем", нагодую, заколишу його і знов прийду сюди".

Швидко пішла Василенчиха із стациї до дому. Деякі жандари, думаючи, що вона що небудь украла, кинули ся було

„Не сон-трава на могилі
В ночі процьвітає, —
То дївчина з калиною
Плаче, розмавляє..."

„Калина" Т. Шевченка.

[*Рисував Гр. Коваленко*].

того самого поїзда, що́ повинен привезти її дорогого коханого Василя і укупі з тим батька її маленького хлопчика, що́ тепер самого кинула вона дома. Вона заколихала його, йдучи на стацию.

Кільки годин поминуло вже з того часу, як Василенчиха пішла з дому. Вона підходила до кожного прибуваючого поїзду, чи то був пасажирний, чи товарний, але-ж не бачила того, кого їй треба було. Нею так опанувала думка про Василя, що вона на кільки годин забула навіть про те, що у неї дома зостав ся сам маленький Павлик. І тільки несподіваний крик якоїсь дитини на руках у жінки, крик, що залунав у неї за нею, але другі спинили їх, кажучи:

— Це жінка кондуктора Василенка: вона сподївала ся, що привезуть її чоловіка.

І ті, несподівано для себе, обривали свої заміри вшймати злодїя.

А Василенчиха далеко вже була: вона такечки-ж швидко, як і на стацию, ішла до дому. Думка, що з дитиною може скоїти ся без неї що небудь недобре, тільки тепер з'явила ся їй цїлком і ця думка переважила першу. Ця думка запанувала над нею, як і перша і знов острах з'явив ся у неї в очах.

„Господи! Милосерний Боже, хоч би дома усе гаразд

було! Укрий, Ти, його, Пречиста Матїр, від злої напасти! Не попусти, сьв. угодниче Миколає, скоїти ся чому небудь недоброму — він ще-ж тільки нарікаєть ся на сьвіт жити. Не карай мене, Боже, так тяжко — я-ж нїчого нїкому злого не заподіяла. І за віщо так страждати!"

Так мислила Василенчиха дорогою і не счула ся як опинила ся біля своєї кватири, біля своєї кімнати. Тут почула вона тихе риданнє свого дорогого єдиного Павлуся. Раптом відчинила вона двері. Павлусь лежав в колисці і схлипував: видочок у його був дуже заплаканий і червоний, видко, що прокинувшись він почав плакати. Але не бачучи нїкого, він почав дужче плакати і навіть кричати, от же і це йому не пособило. Запевне він кричав доти, поки аж охрип, поки не стало вже у його голосу і тепер він тільки відхлипував ся. Як тільки мати стукнула дверима, Павлусь зараз же замовк і позирнув своїми червоними від слїз очима на двері: він побачив свою неньку і почав дужче плакати. В цьому плачу мати чула жалїннє, докір за те, що вона покинула його самого і їй зробило ся ще важче, ще гірше, ніж тоді, як вона ішла по вулиці до дому.

Роздягшись на швидку, вона взяла його з колиски Павлуся і почала його цїлувати.

— Рибонько моя, кришталику мій дорогий, покинула тебе мамка... І, недобра яка вона! Покинула тебе самого і так довго не приходила, не бачила тебе... Моє дороге ластівятко, моє золото! А ти плакав, кликав мамку, а її нема, казала мати, цїлуючи то видочок, то рученята, та головку свого коханого єдинчика.

Павлусь від материної ласки та поцїлунків зовсїм затих і почав усьміхати ся до матері. Вона зараз же його нагодувала і знов почала з їм бавити ся, мов би бажала надолужити той час, що не бачила його, мов би хотїла закрити свій вчинок проти своєї коханої дитини.

— Голубятко моє, золото, ти сьмієш ся, радієш, що мамка з тобою, тепер тобі весело... Ох, ти моя надїє дорога, моя ти втїхо! — знов кохаюча матїр почала цїлувати свого коханого сина. А ну, давай, ладки...

Павлусь простяг свої малесенькі пухкі рученята до материних рук: вона взяла їх і почала потихеньку плескати в долоні, приказуючи: „Ладки, ладки, а де були? В бабки" і т. д. Після кожного разу вона обцїловувала його всього і щекотала помаленьку. Потім вона вигадувала що небудь инше: сьпівала йому пісень, підкидувала його на руках угору. Такечки вона бавила ся з їм кільки годин, поки він знов не заснув.

Вже давно була ніч, коли мати обережно, щоб не розбудити свого коханого Павлуся, клала його на мягку теплу суху постїль, тілько що виготовлену руками палко кохаючої матері. Потім дістала легеньке покривало, бо в хатї було тепло і вкрила їм Павлуся. Накриваючи, вона злегка поцїлувала його, поцїлувала і замислилась.

„Як би гарно було, коли-б оце і твій татко був дома, — думала вона, дивлячись на свого пестунчика. Нїчого-б я більш і не бажала. Та й на що! Якого ще щастя треба було менї... Люди тисячі мають, та цїле своє життє спроневіряють ся, не зазнають і трішечки щастя; а ми живемо в згоді, один одного кохаєм, ще й маленьке єсть... Гм, живемо! Я думаю так, наче він... Що-ж наче? — злякала ся вона своєї думки. Нї, цього не може, не може бути... І на віщо лїзуть менї такі негарні думки. Певно сатана хоче звести мене з розуму. Нї, не може цього бути: не кине мене, своєї „Віроньки", мій коханий, мій дорогий лебедик; він дуже кохає мене, кохає свого сина, нашу надїю. А Павлик росте, треба розуму навчати, а там і до школи віддати, щоб із його був чоловік... Хіба-ж я сама зможу це зробити? Хіба під силу менї млявій жінцї! Куди я сама повернусь! Хто мене захоче слухати! Та й так сказати, у кожного свої турботи, свої клопоти. Правда, єсть люди, що пособили-б, коли-б мали змогу, але-ж вони і самі бідні, ще й самі вимагають пособки. А багаті — що багаті! Тим мало до нас турбациї, у тих пелька ненаситна: вони себе нїяк не можуть задовольнити... Гм, дурна я, дурна! Що-ж у мене рук нема, чи що! Чи може я хора — не здужаю робити! Я-ж таки умію шити, адже-ж, поки з їм побрала ся, заробляла я шматок хлїба своїми власними руками і одягала ся не аби-як і зібрала трішки грошенят. Чому-ж тепер не можна! А Павлусь? Хто-ж мене візьме з їм? А не знайду місця — й сама буду робити: відшукаю меншу й дешевшу кватирю і брати му роботу. Робила я гарно — нїхто не гудив моєї роботи, а звісно як гарно робити му, і давальцї будуть... Та що це я збожеволїла, чи що! На віщо-ж я так думаю... Господи Милосерний Боже, зглянь ся ти на мене, зглянь ся ти на мого дорогого безвинного Павлуся, не посироти нас!..."

Сльози забренїли у неї в очах. Вона втерла їх хусткою і почала швиденько вдягати ся. Минуло кільки хвилин, як вона вже була одягнена; перехрестивши кільки разів свого дорогого Павлуся, вона виходячи з дверий, перехрестила й хату. Їй дуже хотїло ся поцїлувати свого маленького, але-ж думка, що цим вона може збудити його, спинила її. А тут треба швидче йти: „Може там уже його привезли, може він лежить, шукає очима мене, а мене нема. І що він подумає про мене! Скаже: „От як вона мене кохає!" Нї, цього він не помислить. бо він гарний, добрий, він знає, що не сама я дома, що єсть у нас біля кого походити, з ким побалакати, кого поцїлувати."

З такими думками Василенчиха не йшла, а просто летїла на стацию. Тепер, хоч і сьвітили ґазові лїхтарі, було не так видко, як у день і вона частїйш спотикала ся. На вулиці разів зо два чіпали її якісь пройдисьвіти, бахури, але вона не звертала на їх уваги і ще швидче бігла, думаючи тільки. „Які негарні люди! Та тепер нестрашно, бо ще багато ходить людий. От і велике місто, а порядку нема нїякого. Правда, де-ж більше усякої капости, нечисти, як не в містї!" І вона згадала своє село, де народила ся і росла. Несамохіть порівнання міста з селом лїзли їй у голову. „У селї цього не може бути: там тебе нїхто не зачепить з такими поганими думками, хіба тільки який цуцик вискочить з двору та й той зараз же сховаєть ся, як побачить, що ти йдеш, просто по вулиці. Там і хати не замикаєш, хіба тільки засунеш засувом, щоб цуцик не вліз та й іди собі на цїлий день, а тут і ступня не можна зробити, щоб не замкнути хату. Коли-б тільки кинути відімкнуту кімнату хоч би на яку годину чи на дві, певно нїчого-б не зостало ся у нїй. І скільки тутечки тих злодіїв, стільки тих поганих людий, що своїми вчинками поганійше від самої недоброї звірюки".

Згадавши про село, Василенчиха згадала і про свої дитинячі лїта: все її життє на селї з'явило ся у неї в голові, мов на долоні. Згадки її тоді тільки обірвали ся, коли вона вже була недалечко стациї, коли на неї загукав один і другий візник, щоб вона постерегла ся.

Знов вона такечки-ж швидко, як і вперше, не увійшла, а просто вбігла у стацию і знов пішла до начальника. Начальник аж розсердив ся, коли опять побачив Василенчиху.

— Ну, що ви ходите тут — тільки мішаєте. Хіба у нас тільки й діла, щоб слїдкувати за вашими чоловіками та давати вам відповідь? Ми тут не задля цього служимо — грімав начальник, але, мов би схаменувшись, трохи мякше додав:

— У нас і без цього багато усякого діла. Проте-ж я відібрав новий телеґрам, — зовсїм уже несподівано задля Василенчихи промовив начальник: — де про вашого чоловіка пишуть, що він убитий. Ось той телеґрам і я його вам прочитаю.

Василенчиха відразу зблїдла, зробила ся біла мов крейда і захитала ся, очі у неї відразу погасли, руки повисли.

— Не може бути, — прошепотїла вона якимсь задавленим голосом після читання телеґраму.

Начальник, почувши її слова усьміхнув ся було, але, глянувши на неї, усьмішка його зараз же зникла з лиця. І в його, що звик гордо поводити ся з своїми підчиненними, що не звертав уваги на чуже лихо, заворушила ся десь глибоко в душі жаліть до бідної удови.

— Ви маєте право прохати, щоб вам заплатили чи то відразу, чи помісячно, поки ви вийдете вдруге заміж. А дїти єсть у вас? — обернув ся він до неї з питанням.

— Не може бути, не може бути, — шепотїла вона, не розуміючи і навіть не чуючи його питання. Вона гнала від себе думку, що її чоловік убитий, вона не хотїла цьому вірити.

— А де-ж він? — спитала вона.

— Хто?

— Мій чоловік.

— Заневне заховали там, де трапило ся нещастє: не будуть же мертвих возити за кільки сот верстов.

— Як не будуть?! Значить його не привезуть, значить я вже його більш не побачу... Бо-о-же-ж мій! — якось раптово скрикнула вона, сплеснула в долоні, заломила руки, що аж хруснули пальці, заридала і повалила ся відразу на поміст. Вона упала крижем. Начальник хотів було її піддержати, але не встиг до неї підскочити. Він зараз же покликав свого служку і звелів підняти і посадовити її поки на канапі, а сам налив у стакан холодної води і підніс до міцно стулених її уст. Очі її були закриті і вона ледве дихала.

— Пийте воду, вам лекше буде, — заохочував начальник Василенчиху, але їй було байдуже до води.

Тоді він почав бризкати їй на обличча холодною водою і Василенчиха трохи згодом відкрила очі і виявила більше руху.

— Її треба відвезти у больницю, — голосно промовив начальник до служки, що́ стояв тутечки біля Василенчихи.

— Зараз же поклич Семена і вдвох винесете на візок.

— У больницю?! — мов би прокинувшись від спання, скрикнула жінка. — Ха-ха-ха! — несподівано зареготала ся вона і дуже неприязно подивила ся на начальника.

А в його від її реготу пішов мороз поза шкурою. „Вона збожеволїла“, майнуло у його в голові. „Хоч би її швидче відсіля винесло“, думав начальник: „і на віщо я їй сказав! Думало ся бач швидче від неї відчепити ся, а воно гірш наробив... І де той чорт Микита дів ся — ні Микити, ні Семена“.

Але Василенчиха не дожидала ся служок: вона зараз же, як почула слово больниця і як вийшов служка кликати другого, і сама подала ся з начальникової кімнати на дебаркадер.

Тут вона знов почала роспитувати у стрічних кондукторів про свого чоловіка: вона їм, як своїм людям, більш вірила. Але те, що було писане у другому телєґрамови, у стації знали вже всї; знали й кондуктора, хто був убитий, а хто поранений, кого з їхніх товаришів привезуть, а кого вони вже більш не побачуть. Опріч того Василенчиха стріла двох кондукторів, що́, їдучи з своїм поїздом, обминули розбитий, вони навіть бачили поранених і побитих.

Коли вона почула таку-ж саму звістку і від кондукторів, знов заломила руки, промовивши:

— Бо-ооо-же-ж мій!...

Погляд у неї, що́ після вихіду з начальникової кімнати було засьвітив ся огнем надії, упять погас, вид зробив ся хорий, руки висїли, мов які цурпалки; вона не знала, що з собою робити, куди дївати ся. Вона вже нїчого ні в кого не питала, тільки казала мов би до кого з докором:

— На що-ж ви у мене його відняли! Щастє вам моє заздріло чи що! Боже-ж мій, я-ж його більш не побачу...

Люди, що́ стояли тутечки біля неї, не мали змоги слухати її без болю в серці і відходили від неї. Вона дивила ся на всїх однаковим погаслим поглядом. Вона не звертала нїякої уваги на те, що инші відходили від неї, другі цїкаві наближали ся, слухали, дивили ся на ню, балакали про неї голосно і йшли собі геть. Кільки хвилин вона простояла мовчки, на її виду було видко, що вона силкувала ся щось зрозуміти. Нарештї вона, несподївано задля своїх послухачів і поглядачів, промовила:

— Брешете ви всї! Не вірю я вам! Це ви хочете відняти у мене й о г о! Нї, зроду-віку цього не буде! Не попущу я його вам... А-а-а-а, я розумію — вам щастє моє заздріло, хочете його відняти, — нї, не буде, не буде цього! — казала Василенчиха, дуже твердо натискуючи на слові „не буде“. Погляд у неї був тепер дуже гострий і неприємний задля зібравших ся біля неї людий. — Я поїду, поїду до його, я знайду його, не заховаєте від мене; зараз же сяду на перший поїзд і поїду.

В цю хвилину підходив поїзд: паровик пихкав помалу, так наче товстий гладкий чоловік, якому доводить ся йти на гору. Василенчиха кинулась було к поїзду, але два якихсь чоловіка, що́ стояли найближче до неї, схопили її за руки.

— Стійте, це не ваш поїзд, це поїзд піде у супротивну сторону, вам не сюди треба їхати, вказував рукою чоловік, а он куди, той поїзд, що ви з їм поїдете, ще нешвидко піде. Вам треба поки спочити, — промовив другий: — ходїмте у стацию.

В обох чоловіків чути було у голосї щирість, ласкавість; їхні очи виявляли добрість, видко було, що вони переняли ся її лихом і хочуть їй як небудь пособити.

„Не мерзнути-ж їй тут на холодї, та хоч би й тепло було, то й тоді не можна її так кинути, бо їй недовго попасти під поїзд. Треба відвезти її до дому“. Такі думки проминули затого що в обох чоловіків, що́ увели її у стацию. Іхня щирість і ласкавість задобрили її.

Дізнавшись, на якій вулицї і в чийому будинкови її квартира, вони відвезли Василенчиху просто до неї на квартирю.

Начальник стациї більше уже не турбував ся за Василенчиху, ні, краще за себе: він був дуже радий, що вона сама подала ся з його кімнати.

* * *

На другий день Василенчиха знов, тільки не сама, а з своїм дорогим Павлусем, — вона вже тепер бояла ся його покинути, — ходила по деберкадеру, сподїваючись, що з яким небудь поїздом приїде її чоловік.

— Цить моя рибонько, цить моє золото! — колихала вона на руках свого хлопчика, що́ наляканий страшенно здоровими жандарами, плакав, ховаючи у пазуху свій маленький мокрий від сліз видочок.

Поїзд приходив, люди вставали, метушили ся; у неї очі засьвічували ся огнем надії; вона пильно переглядала кожного і не знаходила „свого“. Тоді вона розпитувала кондукторів, що́ прибували з тим поїздом, але не дізнавши ся від їх нїчого, вона відходила, сїдала на ослонї і знов сподївала ся нового поїзду. Пізно вже смерком сумна вона вертала ся до дому. Але другого дня вона знов на стациї і знов виглядає, роспитує, сподіваєть ся. На її обличчї нема уже усьмішки, воно бліде-бліде, губи сині, щоки позападали; тільки як приходить поїзд, очі її світять ся якоюсь надїєю, але не на довго, поки люди вештають ся, а там знов гаснуть...

І ходить вона що дня на стацию, сподіваєть ся свого дорогого Василечка....

Осїнні пісні.

I.

Дубовим листєм повита
Старая гусля лежала —
В ней голосниця розбита
І струна хора мовчала.

Гей! — кличе май легкокрилий:
Встань гусле! пташка сьпіває —
А гуслї сьвіт вже не милий,
Холод за серце стискає.

Гей! — кличе слава блискуча:
Заграй, як вперше нам гралась! —
Даремно... струна гримуча
Либонь у неї прорвалась.

Гей! — кличе пімста і кає:
До бою, гусле, до бою!
Твій нарід в ярма впрягають —
І гусля зойкнула з болю.

Надходить ангел любові
Зросив її серця слезою...
Й ожили струни — здорові
І ллють ся пісні рікою.

К. Устиянович.

Нові поетичні твори С. Руданського.

[Далї].

56.

Не вчорашній.

Везе в місто мужик сїно,
Якось проти сьвята,
Та й годує в капелюсї
Малі пташенята...
Але їде пан багатий,
До костьолу знати,
Та вже в них натура мабуть,
Щоб покепкувати...
Їде звольна, та й питає:
„Co wieziesz,[1]) Іване?“
Мужик пану поклонив ся:
— А що-ж? Дрóва, пане!...
„Łżesz, gałganie! wieziesz siano!“[2])
— То-ж пан самі знають,
Що се сїно, а не дрова,
Нá що-ж пан питають?
Закусив пан товсті губи:
„Z jakiej wsi?“[3]) — питає...
Мужик підняв шпачинята,
Та й відповідає:
— Всї не всї, вельможний пане,
Старі повтїкали...
Молоді лиш половив я,
Бо ще не лїтали!...
„Kto najstarszy u was we wsi?“[4])
— Баба Терпелиха:
Пережила стара баба
Всїх дїдів до лиха!...
„Gałgan jesteś! Kto was bije?“[5])
— А хто-ж? Бугай, пане!
То так і бє на пропале
Кого лиш достане!...
Хтїв пан чогось допитати,
Та й не допитав ся!
„Co z gałganem! ruszaj prędzej!“[6])
І в перед погнав ся...
Привіз в місто мужик сїно..
Продав його зраня...
Купив собі добру миску
Драглїв на снїдання.
І сидить собі на возї,
Драглї уплїтає...
Аж той самий пан надходить,
Та його й питає:
„Czy nie słychać do sprzedania
Owsa tu, Іване?“[7])
Мужик встав, кругом обнюхав...
— Нї, не чути, пане!
І сїв знову на драбинї,
Драглї уплїтає...
„Czy ty, chłopie, nie wczorajszy?“[8])
Пан його питає...
— Де вам, пане, я вчорашнїй!
Гляньте на всї боки...
То мінї вже отсе буде
Тридцять і два роки! (1857).

[1]) Що везеш?
[2]) Брешеш, ледащо, везеш сїно!
[3]) З якого села?
[4]) Хто найстарший у вас в селї?
[5]) Ледащо ти! Хто вас бє?

57.

Ой питоньки, питоньки!

Лежить дїдич на постелї
Як барило грубий...
Його льокай сухощавий
Заснув коло груби....
Заснув льокай коло груби,
Води не напив ся...
Як захтїлось йому пити, —
Бідний пробудив ся...
„Ой питоньки, ой питоньки!“
Зачав промовляти,
Та лїнуєть ся псяюха
За водою встати...
Аж тут дїдич із постелї:
„Podaj wody, Janie!“
Льокай раптом ісхопив ся
„Зараз, каже, пане!...“
Дає пану води шклянку:
„Проше, ясний пане!...“
— To dla ciebie! — пан говорить,
Napij się, gałganie! (1858).

[6]) Що з ледащом балакати! рушай швидче!
[7]) Чи не чути вівса на продаж?
[8]) Чи ти, хлопе, не вчорашнїй?

58.

Що кого болить.

Плачуть дїти коло тїла:
„Мати-ж наша, мати!
А хто-ж тепер нас без тебе
Буде годувати?
Хто нас буде голубити,
Доглядати в дома?...“
Мужик стоїть, підпер ся,
Хлипає сїрома!...
„З ким же татко будуть спати?...“
Він аж похилив ся:
„Але-ж, але-ж, мої дїтки!...“
І слїзми залив ся... (1858).

[Далї буде].

ПО УКРАЇНІ.

II.

В ДАХНІВЦЇ.

ЕТНОҐРАФІЧНІ І ЕКОНОМІЧНІ НАРИСИ З ЛЇТНІХ ЗАМІТОК О. Я. КОНИСЬКОГО.

[Далї.]

Сторона економічна чимало сприяла ростичі Сергія з жінкою. Ще в рр. 60-их пішов він на заробітки до Одеси. За чотири роки заробив 300 р. Половину їх переслав жінцї. „Сподївав ся, що вона їх до пуття доведе, а вона... Наче в воду канули ті гроші. Взяло мене за серце!.. Ох, як ще взяло!... Гляньте ся! Молодицї лїт під сорок, а вона з безвусим хлопцем гайсає!! Ну, кажу я тодї до неї: коли ти так, дак і я-ж так! Взяв, та з добрими людьми і свою половину 150 кар. і пропив... Під люстрацию, як надїляли людям землю, хотїли і мінї надїл дати... Не взяв я, на що вона мінї, одинокому в сьвітї!? Мінї не треба, а моїй... Варцї... не хочу щоб давали; нехай вона хоч з голоду здохне. Та не здихає клята...“

— З чого-ж ви, дїду, живете?

— За вірну мою службу Богу і государю — дають мінї пенсиї що місяця три карб. З мене сього й досить.

— Що-ж ви робите?

— Нїчого! Богу молю ся, да душу спасаю. Усе моє лихо нї від кого, як від Бога. Він сьвятий наслав на мене отаку жінку — Гаспида!... Єго сила, Єго й воля, а чоловік нїчого не вдїє... Хоч як чоловік нехай працює, хоч як нехай пильнує, хоч який нехай добрий буде, а захоче Бог, то й напше на його і кривду, і злиднї і ворогів... і нїчим чоловік не спекаєть ся їх; треба одно тільки: молити ся Богови, дякувати єго за єго сьвяту волю да дбати о спасенії душі, а все мирське залишити. Отак я й чиню...

— Але, дїдусю, не завадить нам по чарцї?

— Чого воно завадить! Ще здоровє покрішить.

Випили. Дїд ще більш ганьбить жінку.

Після другої, — питаю ся я:

— Чого, дїду, так Дахнівка зубожіла?

— Да нї з чого-ж більш, як з того самого, що Дахнівці ведьми прогрішили, зледащіли, Бога забули, з дияволом сприятелили ся, старійших людий не шанують. Заповіди сьвяті знехтували: забули „Чти отця твоєго, не прелюби, не укради, не лжесвидітельствуй!“ Еге! У нас за три карбованцї — хто хочте і яку хочте присягу прийме... От Бог і карає і карати ме ще цїлих сотню і сїм лїт, а через 107 лїт буде страшний суд. Спершу Бог спустить з неба Еноха, потім Ілию, потім ще когось третього, — хоч Мойсія, хоч Івана Богослова. От вони собі у трьох іти муть на „восток“, а антихрист на „запад“. А коли подоходять до краю сьвіта, тодї зараз Ісус Христос спустить ся з неба в Єрусалимі над своїм гробом і почне творити страшний суд... „зѣло страшный и ужасный“. У Бога може і є думка укоротити час, прискорити страшний суд, а щоб протягти єго хоч трохи за 107 лїт, дак сього і єму не можна. Призначено миру стояти від Рождества во плотї Господа і Спаса нашого Ісуса Христа 2.000

*

лїт, — так тому й бути. Тут і Божої сили край, далї сього краю і вона нїчого не вдїє. Ознакою, що антихрист вже прийшов, є штунда...

— Трівайте, дїду, — перебив я, наливаючи третю. — В Дахнівцї штунди нема?

— Якого біса вона тут візьметь ся! Тут і без неї сама розпуста.

— Значить, дїду, в Дахнівцї антихриста ще не було? Не приходив?

— А вже-ж ще не приходив; а по Чигиринщинї вже блукав... Отак смугою зза Синюхи, повз Тясмин, відьмин він син перейшов — як би вам так лїнію провести?... Ну, от як ота залїзниця, що з Знаменки через Фастів!... Пройшов собака і скрізь де йшов, штунду заводив. От чому й нема гріха штунду нївечити.. штундові дїти артихриста... От і моя... жінка, я певен помазала ся штундою; а може вона і з самим антихристом злигала ся!... У, клята у неї душа.

— Я, дїду, гаразд не тямлю, що то таке штунда?

— Дай, Боже, щоб ви й до віку сього не тямили! Кажу-ж вам: то дїти антихристові, слуги і ангели єго, іже прийдоша уготовати пути єму?

— Антихристови?

— А вже-ж нї якому бісу, як єму.

— Ви-ж кажете, що він перед веде; а штунда вже після його заводить ся?

— Іти ме він, собака, і вдруге... Та, звістно, сам скрізь не встигне, нехай хоч розірветь ся, дак не встигне... Самого нашого царства єму не перейти з краю до краю; а є-ж ще й інчі царства, опріч нашого; треба єму й туди носа показати: он, є ще і Нїмець, є і Француз... Тамить він, що самому єму не сила управити ся; трудно одному проти тих трьох: Еноха, Іллї і Мойсея; от він штундових замість себе і пре!... Дух би з його виперло... Отсе-ж до сего то воно й сказано: „уготовати пути єму“.

Дїд Опанас про причини убожества і всякого інчого лиха ось якої думки. Опанас чоловік неписьменний, а страх як любить слухати книжки. „Як був я, каже він, при достатках, скоро трапить ся книжка — зараз куплю; покличу якого хлопця, що вміє читати, гостинця єму дам; він читає, а я слухаю“. Дїд Опанас признає, що тепер на землю і на лїс стало вельми сутяжно, але-ж не через те тільки село підупало і зубожіло. „Людям, каже, і тоді було погано і тепер погано; тілько що тоді в одному було паскудно, а тепер в другому; одно на одно міняєть ся, а те-ж, да на те й виходить. Воно правда — колись землї було в волю, так за те-ж і подушного було в пору. А вже що робити було і Господи! Та все не на себе, все на других: на посесора, на комісара, на оконома, на попа і чорти єго знають, на кого не робили. Тепер і роботи такої нема і подушного нема... Тільки й дбати, що на дїтий... От же робиш наче на себе, а нїчого не заробиш. Біднїють люди по саме тїмя!... Все кажуть: „Землї нема“... Земля таке дїло, що без неї чоловік все одно, що бжола на морі: нїгде присїсти, нїчого з'їсти. Знов же й те: земля тому родить, хто їй догодить. Землї нашим людям бракує, се правда; земля у нас не вельми родюча; знід віковішної цїлини і то за 5—6 лїт вияловіє, гноїти її треба; а наші люди — не геть то до того беруть ся; обліпили ся, та й нїчим гаразд гноїти; скоту на половину позбули ся, що з чуми, а що таки з дурної голови; до коний більш взяли ся, а кінський гній хлїба не дасть; товарячого треба. На лїс у нас, і Боже мій, як строго стало.. От через се і пасїки у нас звели ся: колись було, ще за моєї памяти, — через двір, та й пасїка, а тепер що! На цїле село — шість тільки, та й то аби-які: у Бичка, у Синьогуба, у Верхочуба, у Яценка, та в Солоденка, ще в когось шеста. Пасїка — велике дїло! Старі пани, хоч і Ляхи були, а на пасїку клали увагу, пасїчників хвалили. Кажуть було: „Се для Бога робота!“ А тепер лїсники-козаки з більшого не пускають в лїс. Заплати, кажуть, за місце під пасїку [1/8 десятини] 11 руб., та й ставай. „Пасїка, кажуть, не то що худоба; а все одно що тютюн, що горілка, собі-б то на втїху тільки; ну, ти за втїху і плати“... Чумаковали колись наші люди... З чумацтва — славний заробіток був... От же як показала ся ота капосна машина, дак усе й забрала... Як свиснув паровик той анахтемський, усе й пішло у нас до гори ногами! Машина і возить, і пиляє, і рубає, і жне, і косить і молотить; нїгде нї в чому не дає вона людям заробити... Та й люди не ті вже стали, зледащіли, розволочили ся, велюгають коло своєї роботи, наче на панщинї: аби день до вечера...

— Землї мало, землї нам бракує; на лїс вельми строго стало, — каже й старе й мале в Дахнівцї і всї в головах свого убожества і всего лиха становлять отсю причину. В горі я вже казав, що Дахнівцям надїлено під оселї і городи 178 десятин землї; під поле 615; під сїножати 94, да під вигін і випас 26 десятин. Треба вказати, що надїли не однакові: найбільший 16 і 17 десятин; найменший 3 десят. на двір. Вже-ж будемо казати, що знід поля, да знід сїножати кожна десятина найменш дасть 12 руб. річно; то й вийде 8½ тисяч карб. Але-ж Дахнівцям треба заплатити річно податків викупних за землю 1.072 р., земських 473 р., да мирських усяких там не менш 500 р. От значить отсї 2.045 карбованцїв і треба пикинути з тих 8½ тисячів. Тодї на кожну людину велику й малу лишилось би по пять карбованцїв, з їх от треба і прохарчовати ся, і обути ся, і зодягти ся. Вже-ж хоч який мізерний у дахнівської маси буджет на прожиток, — а з 5 карб. не проживе. Візьмемо родину пересїчно з 5 осіб: нехай на всїх їх — треба хоч дві пари чобіт, хоч дві кожушанки, 10 сорочок і т. д., то й побачимо, що на саму одежу 30 карб. не стане... А треба-ж їсти і пити!... Треба значить шукати заробітку; десь поза Дахнівкою. Яка сила Дахнівцїв ходить на заробітки — знати з того, що позаторік (1892) вони взяли з волости 797 паспортів: 333 на рік, 200 на пів року і 164 на 1—4 місяцї. — Інчі ходять на заробітки, — більш того, що грабаровати, — геть далеко ходять на Кубань, до Каспійського моря і т. ін. Грабар, коли він не пяниця, може принести до дому з заробітків 100—120 р. Але на таку роботу не богацько йде, бо „і далекий сьвіт і робота тяжка“. Пересїчно треба брати чистого заробітку на годовий паспорт 60 рублїв. Коли замість отих ріжноманїтних 797 паспортів, візьмемо 450 річних [тут помилки не буде], то й побачимо, що Дахнівцї на сторонї десь заробляють 27.000 руб. Тепер додамо до заробітків — добутки з дачників. За самі „дачи“ [домики й хатки] Дахнівцї добудуть з приїзжих за лїто 3.000 руб. З того, що проживуть з своєї кишені дачники, в кишеню Дахнівцїв перепаде щось за кури, за молоко, масло, яйця, за городину, услугу і т. д., і т. д. Отсе „щось“ по моєму рахунку буде не менш 6—7 тисячів карб. Ото-ж маємо гуртову суму доходу Дахнівцїв, опріч доходу з землї 36.000 р. Пересїчно на кожну дахнівську „душу“ припадає більш 27 р. На родину значить 135 + 30 = 165 карбованцїв. За такі гроші на селї можна жити геть-геть лїпше, нїж живе дахнівська маса. Але-ж зауважмо, що опріч певної і занадто густої темноти, опріч шинку, лїнощів і недбальства, згуртована нами цифра доходу — єсть пересїчна. Усякі пересїчні викладки існують лишень в думцї, да на папері, а життє дїйсне їх не відає. Життє реальне знає тільки minimum і maximum. Бачимо ми, що в Дахнівцї minimum доходу з землї починаєть ся з безземельности: таких безземельних 22 двори; бачимо maximum надїлу 16—17 десятин... Бачимо на пр., що Брикля або Гаращенко беруть в лїто з дачників за свою халупчину 5—10 карб.; а самі перебирають ся те-ж „на дачу“ — у хлїв. Онищенко бере вже 60 руб., а Лисенко цїлих 150... Взагалї з наймання дач і інчим чином з дачників користуєть ся меншість Дахнівцїв; тільки ті, чиї оселї під самим лїсом, або недалечко від його. До того-ж за останні два-три роки цїни на дачи і на харчові продукти подешевшали в Дахнівцї; се з того часу, як київська адміністрация з ініциятиви черкаської, заборонила жидам лїтовати в Дахнівцї. „То було, хвалили ся мінї Дахнівцї, як навалить до нас на лїто жидова, дак така нам лахва,*) що просто й не сказати! За халупчину береш 30 карб. за лїто, масло продавали по 40 коп. за фунт, а тепер 20; за гладшику молока, за кварту того молока баби брали по 30 коп.; за курку 50—60 коп. Добре жиди платили; добре і ми коло їх руки гріли“...

---

*) Лахва = роскіш.

Після отсієї заборони трапив ся характерний злучай. Власники лїпших дач, значить богатирі, загомонїли, що адміністрация видала заборону неправно; село покривдила; треба вдати ся в Київ до ґенерал-ґубернатора, щоб скасував сю заборону. Добре, — треба значить вибрати і післати до Київа заступників; а на се треба присуду цїлої громади. Скликали громаду. З громади обізвали ся такі голоси: „З дач, значить „і з жидів користовали ся і користовати муть ся тільки такі „громаляни, у яких є дачі; а про всїх останнїх — дуля з тих „дач. Дак нехай же громада зробить такий присуд: хто най-„мати ме приїзжим на лїто дачи, той повинен дати до громад-„ської каси десяту копійку з того, скільки візьме за свою „дачу“. Овва! Володарі дач і слухати про се не схотїли; а „голота“ й собі не подала ся; і хоч як там не заходили з боку Йоськи да Мошки, а громада не пристала до богатирів: не дала присуду на скаргу, не вибрала заступників... Так ото й не пустили жидів приїздити на лїто до Дахнівки.

Нарікання Дахнівців на недостачу землї має свою правду; але-ж тільки до якогось там ступня. Лишіть Дахнівців в тій густій, непросьвітній темноті, яка тепер огортає їх і дайте їм стільки землї, скільки вони захочуть, побит їх не вельми поліпшає, і поліпшає не на довго „доки земля не вияловіє“.

Скільки-ж дїйсне треба *людям землї*, сего нїхто мінї з Дахнівців не сказав. І той у кого її 17 десятин, і той у кого її 3 десятини, однаково кажуть: „мало“. — „А скільки-ж треба“? — „Так не можна вгадати“. На недостачу землї нарікають і в сусїдньому селї Руській Полянцї. Раз якось в суботу узяв я дахнівського паробка і пішов з ним подивити ся на „гайдамацьке урочище“; та й зайшли в Руську Поляну. Сидить біля шинку гурт людий, корпають цїпками землю. Привитали ся. Питаю:

— Сьвято у вас сьогодня?

— Нї, перед сьвятом ще; робити нїчого, жито нехай ще постоїть. Дак ми отсе в холодку й сидимо.

З жита бесїда перескочила на землю. Чую: „Землї мало“.

— Скільки-ж у вас землї? — питаю одного.

— У мене? У мене не багацько: шість десятин.

— А семя велика?

— Я да баба.

— Так хіба мало на двох?

— Воно-б то й не мало, коли-б уся земля однакова була; а то он — дві десятини вияловіло так, що хоч і не сїй нїчого.

— Скільки-ж би вам треба землї, щоб не було мало?

— Скільки?... Гм, — так не можна вгадати Треба-б так: щоб скільки у мене землї засїяно, так щоб стільки її і облоговало, віддихало, да сили набирало ся.

— Значить: треба-б вам двічі проти того, що тепер маєте?

— Не вгадати: чи двічі, чи більш, чи менш; треба так як було, кажуть, в старовину: скільки ти покинув старої, ялової землї, стільки бери собі нової, неораної. Доки ялова віддише, дак нова вияловіє; тодї знов за стару.

— Скільки-ж спроможеть ся хазяїн обробити?

— Як який хазяїн і чи один у його плуг, чи два... Да на міру, кажу вам, не можна, а скільки кому треба.

Опріч усего того, про що досї була бесїда, яко про причини оголїлости і всякого інчого лиха Дахнівців, є ще інча, ґрунтовна, загальна причина. Не в Дахнівцї треба її шукати, не самі Дахнівцї себе зневолили і зрабували. Дахнівцї дишуть і животїють в тій самій атмосферї темноти, як і всї ми грішні; тільки що шари тієї атмосферы у Київі, в Одесї і де інде геть густїйші і більш смердячі, більш розїдливі нїж у Дахнівцї, або в Сьвідівку, чи в Руській Полянї... Остання третина XIX в., коли саме найбільш Дахнівцї оголїли, єсть час найбільшої двоїстости людий. Нїколи ще так не розходило ся слово з дїлом. Нїколи, мабудь, люди не гукали стільки, як нинї, про братолюбіє, сьвіт, волю, про потребу інтелїґенциї послужити народови, про потребу спинити своє я, а на першому місци становити: усї. Але-ж, разом з тим нїколи так реально не панував у нас еґоїзм, як отсї 20—25 років! Се час найбільшого розвитку материяльної наживи; нечепурности моральної; час, коли під маскою голосних фраз, часом червоних і завжди гуманних, переміщують ся матеріалїстичні блага з одної убогої, дрібної кишенї до другої, великої і богатої, з кишенї Петра, Степана і т. д., в кишеню Івана там, чи що. Атмосфера наскрізь переняла ся грубіянським еґоїзмом і нехтованнєм ідеалів моральних. У людий нашого часу, у таких у людий, що всїма сторонами стоять непомірно висше за Дахнівців, міркою моральною стало власне я, да позираннє на кари, призначені „Уложеніємъ о наказаніяхъ“.*) Скоро чоловік певен, що сей чи той вчинок єго не викличе кари судової, він заподіє єго, не вважаючи на моральну сторону вчинку. Нехай хоч яка буде морально огидлива справа — чоловік її справить, аби тілько вона вела до наживи та зза неї не визирав слїдчий, суд, та острог!... Простуючи до наживи, люди умисне і неумисне забувають про потребу роботи позитивної *на всїх*, про роботу росчищування і викорчовування чагарів на стежцї до свободи і до загального добробиту. Атмосфера наживи і еґоїзму завжди сплоджує на сам кінець глибочезну деморалїзацию; слїпить людий; темрява здаєть ся їм сьвітом; грубий материялїзм знївечує усї инчі потреби чоловіка.

Отся сама атмосфера всїма сторонами насунула ся і на Дахнівку; переняла і молодших Дахнівців. Вплив її смердячий — я спостеріг, опріч усего інчого і от в якому разї. Було якесь невеличке сьвято, здаєть ся Гаврпїла; люди не робили, сьвятковали. Лежу я собі в гамаку під соснами, да „колишнї злучаї в своїй душі перебираю“. Плентаєть ся повз мене дїд Веремій, „ходив десь по миру“. Я єго спинив. Небавом суне другий дїд; я і єго до гурту; а передом іде ще два чоловіка з молодших. Спинили ся і вони. Таким чином біля мене були репрезентанти чотирох поколїнь, нароженних за цїлий горожанський вік, або ще й більш. Зняли бесїду про старі пісні. Один з дїдів зараз і завів:

„Ой Ляше, Ляше, славний козаче,
Славним козаком ти звеш ся!
А твою славу, топчуть під лаву,
Ти-ж собі й не каєш ся.
Загнали ми Лихів в калні болота
Та набрали у них срібла і злота.
Ой знайте Ляхи, де козацькі шляхи,
І не забувайтесь, та нас сподївайтесь!“

— Добра пісня, що й казати, — вставляє своє слово другий дїд, — то се про панів. А ну лишень яку некруцьку, ти їх силу вмієш... або нї, — для сьвята виведи лїпше якої пяницької.

— Правда твоя: пяницька саме до гичи: горілки ми не вживаємо; дак нехай хоч пісня хмелить душу. Добре...

„Чогось мінї нудно, либонь же я вмру!
Ой пойдїте, приведїте кого я звелю.
Приведїть попа, приведїть дяка,
Я роспишу худібоньку ще за живота.
Дам попови млин, а дякови став,
Щоб за мною молодою псалтир прочитав;
А паламареви сїриї воли,
Щоб за мною молодою всї дзвони гули;
Ще й титареви сїриї бички,
Щоб сьвітив за мною усї ставнички;
Ще й вам, пяниці, по пляниці;
Згадайте мене та на горілці.
Учора пила й сьогоднї пила, а все ще жива,
Либонь в сьвітї пяниченьки другої нема“...

— Гарна, гарна пісня, — регочуть ся молодші; а Опанас дивить ся на їх якось зневажно і каже до мене:

— Ще сьпівати?

— Сьпівайте, дїдусю...

— Добре!... Тепер — некруцької.

„Попід гаєм зелененьким доріжка лежить,
Над тією доріжкою три кузнї стоїть:
По тих кузнях ковалики залїзо кують,
Залїзо кують, кайдани плетуть,
Не на вора, на злодія, не на розбійника,
А на того сиротину, — вдовиного сина.
Уловили вдовиченка, до кузнї ведуть;
Білі ручки, білі ніжки в кайдани кують.
Сюди гляне, туди гляне, нїхто не заплаче,
Тільки неня-удовиця кервавими плаче.
Не плач мамо, не жури ся, на те я вродив ся,
Гей щоб царю московському на службу згодив ся“.

---

*) Карний статут в Росиї.

Дїд повів рукавом по очах, і знов завів, на другий вже голос:

„Ой зачула моя доля,
Що не бути мінї дома,
Бути мінї у неволї,
У некрутському наборі.
Я сам парень догадав ся,
До дївчини заховав ся.
Десятники увидали,
Кругом хату обступали,
Дівцї двері розломили,
Ой там парня уловили;
Взяли єго за поруки,
Да звязали назад руки;
Посадили у задочку,
Самі сїли в передочку.
Чи коників поганяти,
Чи на парня поглядати,
Щоб коників не стомити.
Щоб і парня не впустити.
Як привезли в городочок,
У черкаський у станочок:
Взяли єго оголили,
На стільчику посадили;
Чорні кудрі обтинали,
Калачами годували,
Вином-медом напоїли,
Спать в арештї положили.
Лягай парню, просипляй ся,
Та на муштру собирай ся.
— „Лучче дома борщ да каша,
Як у війську муштра ваша;
Лучче дома з грабельками,
Як у війську з шабельками“...

— Нї, ся пісня не до ладу, стара; ка-зна що! — ганьбить один молодший, що́ вже відбув свою військову службу: — Дурна пісня, пуста. Ось слухайте, пане, якої я засьпіваю; нової, що́ саме, як кажуть „модна“.

„На синьому морю корабель стоїть,
А повз той кораблик лодочка бїжить,
А в той лодочки солдатик сидить.
Солдат молодой, сєржант удалой —
Богу молить ся, домой просить ся;
„Ой дати, Боже, сей поход отбыть.
Сей поход отбыть, денєг заробить.
Куплю батюшцї я кедровий дом,
Куплю матушцї позолоченой,
Своєму брату ворона́ коня,
А своїй сестрі доброго сукна,
А своїй женї дротяную плеть.
Дротиная плеть у тїло влипає,
У тїло влипає, кровю окипає,
По гроб бить вірною заставляє“.
Тот солдат у поход сходив,
Царю послужив, денєг заробив.
Він з денєг живе, землї не оре.
Вино-херес*) пє, на мужву плює...

Я повернув ся на другий бік. Дїди чогось сплюнули, а сьпівака запалив папіроску і каже:

— От ви дїду сьпівали про Черкаси; знов таки стару пісню; а є про Черкаси і нова, лїпша за вашу, да ви її не знаєте...

— Де вже нам знати!... — відповів дїд зневажно.

— А я знаю і засьпіваю... Сьпівать, пане?

— Сьпівайте...

— Гм, кхе-кхе, пісня важна — значить; вона проте як ото хльостко жидів били; я тодї ще паробкував. Били у Сьмілій, а в Черкасах не били; Косюра не дав, оборонив їх; значить обійшов так ловко людий, наче ману на їх навів... Жидівською горілкою отуманив черкаських людий... Ось яка та пісня:

У недїлю встала сьміло
Преславная Сьміла:
Жидів проганяла.
Їх не мордувала,
Тільки бебехи терзала.
А Черкаси-свинопаса
На те не пристали,
Та по шинках горілчику
Жидівську кружали;
И жидві слуговали...
А Косюра по базару...

— Нї, дальше забув ся, не вмію, не знаю...

Для мене було очевидно, що він бреше; знає, та не хоче про Косюру сьпівати. Я і не домагав ся: з мене досить і того було. Я з тих пісень бачив виразну рїжницю в поглядах молодших і старїйших людий; одначе хотїло ся мінї з'ясувати собі рїжницю поглядів на саме життє взагалї: чи відповідає вона віку моїх розмовників. Один з них, — „панщини зовсїм не тямить“; другий — „памятає її наче крізь сон“; два останнїх „і раді-б її не памятати, да кістки через неї й досї стогнуть“.

— Коли-ж було лїпше жити? — питаю я.

— За панщини робили ми на посесорів. Тодї ми були не люди у тих посесорів, а „бидло“; так нас „бидлом“ і звали, а про те і тодї було дещо лїпше: землї було бери скільки хоч, скільки впораєш... — каже найстарїйший, а другий додає:

— На землю й на лїс, воно правда, страх як тепер сутяжно; за те ми тепер наче ті дворяни, нїхто тебе й пучкою не сьміє занятн. Сам ти собі пан; волен наче орел; де сїв, де зняв ся, нїхто тобі не указ! От сьогодня я тут, а завтра у Київі; нїхто мінї того не заборонить; волен я...

— Чоловік, дїду, волен, — коли всїм задоволен; а що мінї з тієї волї, коли їсти нїчого. Перше дїло, щоб я був не голий, не голодний — змагаєть ся третїй.

— Зароби!

— Се ми знаємо. „Зароби“, та не всї-ж ті роблять-працюють, що в роскошах панують.

— А по мінї, каже наймолодший: — воля дурне слово: нехай мене поять, кормлять, зодягають, і хоч на приколень припинають“.

— Тьфу! — скрикнув репрезентант початку XIX віку. — Тобі, синку, жити не з людьми, а з свинями, та ще в сажу!

— Ви, дїду, не лайтесь, бо і в мене язик є... Подавіть ся ви своєю волею! А мінї дайте, замість отсїх шкарбаків, що аж пальцї повилазили, — отакі чоботи як он дають у війську солдатам, дак я на їх і проміняю вашу волю.

— Повстяна голова у тебе! — озиваєть ся найстарїйший: — От я на що вже, як бідую, старцюю, а скажи ти мінї, щоб я не то на прикольні сидів, а хоч би тільки не ходив куди я собі захочу, дак я на таке не пристану, хоч ти мене золотом обсип!... Як то можна без волї!... Воля всему добру голова... Не сердь ся, а ти дурень єси, коли таке кажеш... от ти сьпівав ото про дротяну „плїть“, а довелось би самому покоштовати її...

— Плїть не про нас, а для жінок, — перебив дїда єго розмовник.

— А жінки хіба собаки? Хіба у їх не така душа, не таке тїло як і в тебе і в мене?... На приколень!... Дурень єси!... Тьфу!... Значить: тобі хоч би і в острозі, аби твоє пузо повне було!...

— А забули, дїду, приказку: аби хлїб да одежа, дак і їдж лежа...

— Брешешь! Їсти їдж, а робить — роби!

— Треба й спочити...

— Шість день роби, семий спочивай... „На приколень!...“ — тьфу!... Дротяну плїть!... — тьфу, — наче у ката... Ну і йшов би ти в кати...

Мінї й тут добре... коли-б тільки гроший було більш...

До слова про оту „плїть“. Жіноцтво у Дахнівцї бідує гірш, нїж чоловіки; найпаче в жнива: тодї вся робота на „бабах“... „Жнива, бачте, робота бабська“. Жіноцтво вельми обтяжене роботою; а через те, певна річ, воно занадто знервоване, лайливе, сварливе і понуре. От на пр. і моя господарка. Чоловік у неї столяр: за серп, за косу він і не візьметь ся. Стругне, тесне, папіроску закурить і спочине... А жінка що дня на полї. Встане вона до схід сонця, зварить обід, попорає хатнє хазяйство, тодї візьме дочок 14 і 9 лїт і йде з ними за 5—6 верстов жати; а у вечері о годинї 10 вертаєть ся, щоб у ночі хлїба напекти, а вранцї знов за те-ж що і вчора... Знервованість матїрок, на мою думку, спричинюєть ся занадто грубіянському поводженню їх з дїтьми малими. За два місяцї я тільки те й чув у себе в дворі, аби дитина заплакала, аби попрохала їсти: „А бодай ти луснуло! Бодай тебе черви з'їли! Цить, гаспидське кодло!“... Кулак і лозина — часто-густо гуляють по дїтворі. Дивом дивувала мене неохайність матїрок коло дїтий. Такого бруду на дїтях — тільки в жидів хіба побачиш. Звістно у матері не стає часу обперти усю семю, облатати. Сороченята на дїтях — самі обірванцї, брудні, чорні, наче земля. Еге! А батькови про те й гадки нема, він справляє собі за 10 рублїв „піджака“...

Якось ото в жнива заходять до мого хазяїна зараз по обідї ще три ремесники, теслї посїдали в холодку, курять папіроски, да нарікають, що „заробітку нема“.

— А чом би вам, кажу до їх, не йти в лїс, дрова-б там рубали, чи сяжнї складали...

— Що ви, пане, кажете?! Щоб нам, ремесникам йти на поденщину, та ще до жидів!... Нам би люди очи висьміяли...

— Пішли-б жати, жінкам помогли...

— То не наше дїло; то бабська робота...

[Далї буде].

Ол. Коніський.

*) Херес = ксерес.

ИСТОРІЯ ЛІТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

НАПИСАВЪ ОМЕЛЯНЪ ОГОНОВСКІЙ.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

Література наукова.

[Дальше.]

8. Микола Костомарôвъ.[1])

Костомарôвъ полюбивъ етноґрафію ще тогдѣ, коли бувъ студентомъ Харкôвского университету (р. 1834—1836). Того часу вôнъ подруживъ ся зъ Срезневскимъ, щó бувъ уже скôнчивъ студіѣ на Харкôвскôмъ университетѣ, и вôдтакъ они оба робили екскурзіѣ етноґрафичнѝ. Трохи зъ-годомъ Костомарôвъ вывчивъ на память малорускѝ пѣснѣ, выданѝ (1827. и 1834. р.) Максимовичемъ. Коли вôнъ весною р. 1838. приѣхавъ въ рôдне село, то душу єго зайняла якась пристрасть до всего того, що було украинньске. Вôнъ не мôгъ сего перенести, що дехто вôдзывавъ ся про хохлôвъ зъ презирствомъ, — що кожде украинньске слово побуджало неукôвъ до смѣху. Тому-то задумавъ вôнъ писати по-украинськи, але-жь по-переду треба було зближитись до народу, — вчитись у него рôднои мовы. Вôнъ ставъ бесѣдувати зъ мужиками, ходивъ на вечôрницѣ, — почавъ збирати народнѝ пѣснѣ.

Отъ-сей наклôнъ до дослѣдôвъ народного побуту вытворивъ ся въ Россіи пôдъ вплывомъ чужихъ литературъ, — найпаче-жь пôдъ вплывомъ литературы нѣмецкои и англійскои. Тогдѣ-то проявились романтичнѝ симпатіѣ до старовины й до народу, щó зберегавъ ту старовину, а славяньске вôдродженє подавало симъ симпатіямъ зъ-перегодомъ закраску рôдного свѣтогляду. Такъ отже Костомарôвъ ставъ ходити мѣжь нарôдъ за-для идеалôвъ народно-романтичныхъ. — соціяльныхъ думокъ не було ще тогдѣ у молодого етноґрафа.

Костомарôвъ ходивъ по селахъ Воронежскои и Харкôвскои ґуберніѣ, тôлько-жь не все удавалось єму, зъєднувати собѣ довѣру мужикôвъ; — ба, парубки збирались разъ попобити єго тому, щó на вечôрницяхъ добачали въ нѣмъ свого суперника. Коли Костомарôвъ ставъ опôсля учителемъ въ Рôвнôмъ на Волыни, то ще зъ бôльшимъ жаромъ молодечимъ зайнявъ ся дослѣдами етноґрафичными: вечерами кликавъ вôнъ у свою кватиру бабы й дѣвчата, и спонукувавъ ихъ, спѣвати пѣснѣ та розказувати казки. По селахъ заходивъ вôнъ такожь до попôвъ, котрѝ давали єму спроможнôсть, записувати пѣснѣ й казки.[2])

Незабаромъ (р. 1843) высказавъ вôнъ свôй поглядъ на народну поезію въ магистерскôй диссертаціи: „*Объ историческомъ значеніи русской народной поэзіи*“. На пытанє, яка була причина любови до занапащуваныхъ и довго погорджуваныхъ творôвъ поезіѣ, котру дехто называє мужицкою, Костомарôвъ вôдповѣдає ось-що: „Я вказую тутъ на три причины сеи проявы: Перша є литературна, — наслѣдокъ упадку клясицизму; — ворожѝ елємènты клясицизму й романтизму поєднались въ идеи народности. Друга причина политична, щó вытворилась изъ вôдносинъ правительствъ до народôвъ. Третя — исторично-сціентифична“. — Далѣ заявляє вôнъ, що рôзница мѣжь историчными пѣснями Великои и Малои Руси дуже велика. У Великорусôвъ остались переказы про глубоку старовину Киѣвску, про Володимира й богатырѣвъ єго, мѣжь-тымъ коли Малорусы забули ту исторію своєи вôтчины. Дѣяльна бо жизнь послѣдуючихъ часôвъ, участь цѣлого народу въ политичныхъ дѣлахъ мабуть затерли въ памяти всю старовину. За теє исторія послѣдуючихъ часôвъ проявила ся въ пѣсняхъ повно й ясно: квѣты фантазіѣ не въ силѣ були зовсѣмъ закрыти правды. Навпаки-жь у Великорусôвъ нѣ одна изъ историчныхъ дѣй, оставшихъ ся въ народнôй памяти, не зъображає ся такою, якою она була въ самôмъ дѣлѣ, — народна фантазія все перетворила по-своєму.[1])

Цикль малорускои епичнои поезіѣ починає ся вѣкомъ XVI. Въ думахъ и пѣсняхъ историчныхъ, щó сюды належать, зъображають ся козацкѝ змаганя въ вôдносинахъ до Туркôвъ, Татаръ, Полякôвъ и Москалѣвъ. Вôдтакъ Костомарôвъ подає поглядъ на тѝ думы й пѣснѣ, й додає до нихъ историчнѝ поясненя фактôвъ и стародавного побуту. Найпаче-жь збôрникъ Срезневского „Запорожская Старина“ подавъ єму до сего огляду богато матеріялу, и вôнъ не пôдозрѣвавъ автентичности деякихъ думъ сего збôрника. Цитуючи деякѝ думы, котрѝ теперь уважають ся фальсификатами, вôнъ заявивъ, що у всѣхъ тыхъ пѣсняхъ дѣѣ рисують ся вѣрно,[2]) — що фактъ розказано згôдно зъ оповѣданємъ Конiського[3]) насупроти лѣтописцѣвъ польскихъ, — що одна зъ тыхъ думъ вызначує ся народною фильософіею и кôнчить ся пророчимъ передчутємъ будущого далекого щастя Украины.[4])

Вôдтакъ на засновку народнои поезіѣ Костомарôвъ сказавъ дещо про суспôльный побутъ и спôмнувъ про головнѝ типы пѣсень, се-бъ-то про типы козака, чумака, бурлака, хлѣбороба, пана, жида, цигана.

Пôзнѣйше Костомарôвъ высказавъ свои етноґрафичнѝ погляды у своѣмъ творѣ „Славянская миѳология“ (Киевъ, 1847), и въ деякихъ историчныхъ своихъ писанияхъ. Въ „Историческихъ монографіяхъ и изслѣдованіяхъ“ Костомарова читаємо мѣжь иншимъ, що етноґрафъ повиненъ бути сучаснымъ историкомъ, такъ якъ историкъ у своихъ творахъ выкладає стару етноґрафію. Вôдтакъ сказавъ вôнъ ось-що: „Пѣснѣ нашѝ въ загалѣ мало були анализованѝ: не показано, ѣкъ въ нихъ вôдражає ся природа; не пояснено народнои символики образôвъ природы, дармá, що та символика зъявляє саму суть первѣстнои поезіѣ; — не показано типôвъ особъ, утвореныхъ народною поезією, не выложено въ системѣ поетичного способу выраженя, — не вказано на перехôдъ вôдъ старыхъ формъ до новыхъ, не вызначено, ѣкъ у пѣсняхъ збереглись згадки й слѣды старого побуту, — и вкôнци

---

[1]) Про житє и литературну дѣяльнôсть Костомарова сказано дещо вже въ „Исторіи литературы рускои“ („Зоря“, 1888; стор. 300—302; 315—321; 337—339). — Про етноґрафичну дѣяльнôсть сего письменника порôвн. статью А. Пыпина въ „Исторіи русской этнографіи“; томъ III., стор. 151—187.

[2]) „Исторія русской этнографіи“ А Н. Пыпина, т. III., стор. 166.

[1]) „Объ историческомъ значеніи русской народной поэзіи“. Харьковъ, 1843; стор. 90—91.

[2]) Пôзнѣйше въ розборѣ выданя „Историческихъ пѣсенъ“ Антоновича й Драгоманова, Костомарôвъ сумнѣвавъ ся вже въ автентичности деякихъ думъ, надрукованыхъ у „Запорожскôй Старинѣ“. („Вѣстникъ Европы“. 1874; декабрь).

[3]) Костомарôвъ натыкнувъ тутъ на „Исторію Русовъ или Малой Россіи“, котру приписувано, яко авторови, Георгію Конiському, архіепископу Бѣлорускому.

[4]) „Объ историческомъ значеніи русской народной поэзіи“, стор. 99—100.

не заховано окремыхъ прикметъ нарѣчій, въ котрыхъ записовано пѣснѣ“.[1])

Въ 1859. р. Данило Мордовець выдавъ въ Саратовѣ „Малорусскій литературный сборникъ“ (8⁰, сторôнъ 376).[2]) Въ сéй книжцѣ надруковано народнѝ пѣснѣ, зôбранѝ Костомаровомъ р. 1844. въ захôднôй части Волыньскои ґуберніѣ (стор. 179—353). Свôй матеріялъ етноґрафичный подѣливъ Костомарôвъ ось-якъ: I. Пѣснѣ про историчнѝ дѣѣ, котрыхъ часъ може означитись докладно (стор. 181—192): 1. Свѣрговскій; 2. Серпяга;[3]) 3. Вôдрывокъ про Хмельницкого; 4. Битва пôдъ Берестечкомъ; 5. Битва пôдъ Почаєвомъ; 6. Ще про битву пôдъ Почаєвомъ; 7. Харко. — II. Пѣснѣ про историчнѝ дѣѣ, котрыхъ часъ не є докладно звѣстный (стор. 192—201): 1. Похôдъ на Царгородъ; 2. Морозенко; 3. Сава Чалый; 4. Подончики. — III. Пѣснѣ про дѣѣ приватного житя и леґенды (стор. 201—239). Всѣхъ пѣсень надруковано тутъ 32 зъ деякими варіянтами. — IV. Пѣснѣ про побутъ козацкій (стор. 239—250). Всѣхъ пѣсень є тутъ 12. — V. Пѣснѣ про побутъ чумацкій (стор. 251—253) — всѣхъ 3. — VI. Пѣснѣ рекрутскѝ (стор. 253—256) — всѣхъ 4. — VII. Пѣснѣ сирôтскѝ (стор. 256—263) — всѣхъ 8. — VIII. Пѣснѣ семейнѝ (стор. 263—288) — всѣхъ 38. — IX. Пѣснѣ любовнѝ (стор. 289—346) — всѣхъ 81. — X. Взôрцѣ обрядовыхъ пѣсень (стор. 347—353), — а то одна колядка, вôсѣмь веснянокъ, три купаловѝ й одна пѣсня обжинкова. — Всѣхъ народныхъ пѣсень надруковано про-те въ сѣмъ збôрнику 202 зъ деякими варіянтами.

До всѣхъ историчныхъ пѣсень и такожь до деякихъ иншихъ Костомарôвъ додавъ свои примѣтки. Мѣжь пѣснями, щó ихъ зôбравъ вôнъ на Волыни, суть ще деякѝ пѣснѣ, записанѝ въ иншихъ ґуберніяхъ, н. пр. двѣ пѣснѣ, записанѝ въ Полтавскôй ґуберніи (стор. 229—230), три пѣснѣ червонорускѝ (230—233), двѣ пѣснѣ, записанѝ въ Харкôвскôй ґуберніи (233—234; 235–236), а одна въ Киѣвѣ (234—235).[4])

Костомарôвъ займавъ ся такожь пôзнѣйше збиранѣмъ етноґрафичного матеріялу. У „Трудахъ этнографическо-статистической экспедиціи въ западно-русскій край“ надруковано въ Киѣвѣ три томы пôдъ „наблюденіемъ“ (редакцією) Костомарова, се-бъ-то томъ III. р. 1872., томъ IV. р. 1877., и томъ V. р. 1874.[5]) У третѣмъ томѣ (сторôнъ II + 486) надруковано „народный дневникъ“. Тутъ описано, по мѣсяцямъ, народнѝ звычаѣ й обряды, котрѝ вôдносять ся тôлько до певныхъ часôвъ року, и такожь розказано про вѣрованя, щó являють ся пристѣбными до обрядôвъ. До опису важнѣйшихъ обрядôвъ додано ще й пѣснѣ; и такъ мѣжь иншими надруковано 136 веснянокъ, 15 пѣсень русальныхъ, 51 — купаловыхъ, 56 — обжинковыхъ, 176 колядокъ, 64 щедрôвокъ. — У четвертôмъ томѣ (сторôнъ 713) поставлено заголовокъ „обряды“. До сихъ обрядôвъ належать: 1. Родины й хрестины (стор. 1—51); 2. весѣлє (52—696);[1]) 3. похороны (697—713). Такожь въ сему томѣ надруковано пѣснѣ, щó ихъ спѣвають при обрядѣ родинъ и хрестинъ (67 пѣсень) и на весѣлю (1944 пѣсень). Пôсля пѣсень весѣльныхъ замѣщено ще 13 статей, въ котрыхъ по-найбôльше въ мовѣ украиньскôй описано обряды весѣльнѝ (стор. 553—696). Въ додатку до четвертого тому „Трудôвъ“ є музика Миколы Лисенка до пѣсень весѣльныхъ, записаныхъ въ Борисполѣ, Переяславского повѣту, Полтавскои ґуберніѣ (стор. 1—45).

Въ пятôмъ томѣ надруковано „народнѝ пѣснѣ“, се-бъ-то 827 пѣсень любовныхъ (стор. 1—436), 491 — семейныхъ (437—930), 266 — побутовыхъ (931—1101) и 250 — шуточныхъ (1103—1186). Вôдтакъ въ додатку надруковано ще 50 пѣсень любовныхъ (стор. 1187—1209). Всѣхъ пѣсень въ сѣмъ збôрнику є отже 1884. Такого богатого матеріялу не подавъ ще нѣ одинъ збôрникъ попереднихъ етноґрафôвъ украиньскихъ. Крôмъ пѣсень шуточныхъ подѣлено пѣснѣ любовнѝ, семейнѝ й побутовѝ ще въ рубрики бôльшь подрôбнѝ. Такъ въ пѣсняхъ любовныхъ бачимо 20 рубрикъ; пѣснѣ семейнѝ мають 15 рубрикъ, а пѣснѣ побутовѝ 9 рубрикъ. Ось и рубрики пѣсень побутовыхъ: 1. пѣснѣ козацкѝ; 2. гайдамацкѝ; 3. рекрутскѝ; 4. салдацкѝ; 5. бурлацкѝ; 6. чумацкѝ; 7. пѣснѣ зъ часôвъ крѣпацтва; 8. пѣснѣ клясовѝ („сословныя“); 9. пяницкѝ.

Про ось-той подѣлъ народныхъ пѣсень запримѣтивъ Пыпинъ, що годѣ знати, хто-то весь матеріялъ подѣливъ въ вôддѣлы й рубрики, — чи самъ Костомарôвъ, чи може Чубиньскій. Вôдтакъ сказавъ сей ученый мужь, що А. Веселовскій уже въ 1880. р. не похваливъ такого подѣлу.[2]) Мы-жь уважаємо подѣлъ пѣсень любовныхъ й семейныхъ доволѣ вдатнымъ, тôлько пѣснѣ побутовѝ приймають ся тутъ у значѣню широкôмъ, по-за-якъ такожь думы й пѣснѣ историчнѝ названо пѣснями побутовыми, мѣжь-тымъ коли Максимовичь и деякѝ иншѝ етноґрафы бачили рôзницю помѣжь пѣснями „былевыми“ и „бытовыми“.

Про етноґрафичну дѣяльнôсть Костомарова пише Пыпинъ, що вôнъ до кôнця житя оставъ ся прихильникомъ старои школы, — що вôнъ мабуть не знавъ новыхъ дослѣдôвъ Веселовского[3]) и н. про значѣнє народного переказу. Все-жь таки працѣ Костомарова, не зважаючи на недостачѣ ихъ, мають чи-малу стôйнôсть.[4]) Се бо вказує вôнъ на такѝ боки етноґрафичнои науки, якѝ ще мало були оброблєнѝ. Вôнъ намагавъ подати суцѣльне понятє про творчество народныхъ пѣсень. Тому-то мимо недостачь у дослѣдахъ Костомарова етноґрафичнѝ єго працѣ являють ся єдинѝ у своѣмъ родѣ, и треба тôлько жалкувати, що вченѝ мужѣ нового поколѣня не беруть ся

---

[1]) „Историческія монографіи и изслѣдованія“ Н. Костомарова. С.-Пб., 1867; томъ III., въ статьи: „Объ отношеніи русской исторіи къ географіи и этнографіи“; стор. 369.

[2]) Всякѝ украиньскѝ статьѣ и пѣснѣ народнѝ въ збôрнику Мордовцева надруковано правописію Кулѣша. — Про сей збôрникъ сказано дещо въ „Исторіи литературы рускои“. („Зоря“, 1890; стор. 110—111).

[3]) Историчну пѣсню про Серпягу Антоновичь и Драгоманôвъ уважають фальсификатомъ. („Историческія пѣсни малорусскаго народа“, т. I., стор. XXII—XXIII).

[4]) Записуючи пѣснѣ зъ устъ народу, Костомарôвъ наблюдавъ діялектичнѝ прикметы нарѣчій и говорôвъ.

[5]) Въ III., IV. и V. томѣ „Трудôвъ“ знаходимо деякѝ пѣснѣ народнѝ, надрукованѝ зъ рукописного збôрника Кулѣша.

[1]) Мѣжь весѣльными пѣснями суть деякѝ, щó ихъ редакція выймила изъ збôрника Йосипа Лозиньского „Ruskoje wesile“ (Перемышль, 1835).

[2]) „Исторія русской этнографіи“, т. III., стор. 183.

[3]) Александеръ Н. Веселовскій, членъ академіѣ наукъ въ Петербурзѣ, выдавъ чи-мало ученыхъ розвѣдокъ про старорускѝ былины, про давнѝ леґенды, казки, творы апокрифичнѝ и т. и.

[4]) „Исторія русской этнографіи“, т. III., стор. 186. — Порôвн. статью В. Науменка про Костомарова, якъ етноґрафа, въ „Кіевскôй Старинѣ“, 1885; томъ XII, стор. XXXV—XLV.

до такихъ дослѣдôвъ при своихъ бôльшь богатыхъ знадобахъ науковыхъ. Вже-жь бо народна поезія не є тôлько предметомъ археольогіѣ, але й фактомъ внутрѣшнього морально-побутового житя народу й єго исторіѣ. Вôдтакъ, по словамъ Пыпина, заслугують на увагу и тѝ думки Костомарова, що етногрáфія повинна займати ся дослѣдами не тôлько про побутъ робôтникôвъ-селянъ, але й про житє иншихъ клясъ народу, ба що й побутъ робôтникôвъ фабричныхъ має зъобразитись етногрáфіею. Въ кôнци (каже Пыпинъ) годѣ поминути й сеи обставины, що Костомарôвъ умѣвъ сполучити етногрáфію зъ исторіею, — що вôдтакъ єго працѣ историчнѝ не мали-бъ такои высокои стôйности науковои, коли-бъ авторъ не закрашувавъ ихъ барвами картинъ народнои поезіѣ.[1])

По нашôй думцѣ Костомарôвъ и не мôгъ звертати своєи уваги на новѝ критично-науковѝ дослѣды Веселовского, Ягича и другихъ. Вже-жь вôнъ старавъ ся пояснити творчество народныхъ пѣсень, и про-те не мôгъ займати ся студіями про вôдносины нашои народнои поезіѣ до переказôвъ христіяньско-поганьскихъ и до середньовѣчныхъ лєгендъ, — не мôгъ такожь выказувати вôдносинъ сеи поезіѣ до епичнои поезіѣ византійскои. Поетична вдача Костомарова не могла любуватись въ скептицизмѣ и въ такôй позитивно-критичнôй анализѣ, котра голосить свѣту, що наша народна поезія не має окремого свого свѣтогляду, — не має силы творчества, по-за-якъ она вытворилась изъ сполученя чужого й свôйского матеріялу поетичного.[2])

9. Матвѣй Номисъ и Опанасъ Марковичь.[3])

„Номисъ“ є анаґрама, се-бъ-то вôдворôтне читанє назвы „Симонъ“. Симоны були стародавный, козачій рôдъ. Матвѣй Терентієвичь Симонъ або Симоновъ[4]) родивъ ся р. 1823. Въ 1848. р. скôнчивъ вôнъ науку въ Киѣвскôмъ университетѣ „по словесному факультету“, — вôдтакъ бувъ вôнъ учителемъ словесности въ ґимназіи Нѣжиньскôй и Немирôвскôй, потôмъ служивъ у „государственнôмъ контролѣ“ въ Петербурзѣ, въ контрольныхъ палатахъ у Псковѣ, Катеринославѣ й на Волыни, а вкôнци бувъ директоромъ Лубеньскои ґимназіѣ. Выйшовши въ вôдставку (1877) бувъ вôнъ якійсь часъ предсѣдателемъ Лубеньскои земскои управы, а останнѝ пять рокôвъ передъ скасованємъ мирового суду въ Полтавскôй ґубернии (1. вересня р. 1890), въ Лубеньскôмъ повѣтѣ бувъ мировымъ судьею и предсѣдателемъ мирового зъѣзду. Теперь живе вôнъ у хуторѣ Зарожю, Лубеньского повѣту.

Свою литературну дѣяльнôсть Номисъ почавъ р. 1858. статьею, писаною по-россійски п. з. „*Автобіографія Василія Петровича Бѣлокопытенка*“ („Основа“. С.-Пб., 1861; мартъ, стор. 50—77[2]; май, стор. 24—45[3]; июнь, стор. 1—20[3]; іюль, стор. 34—43).[1]) По-россійски написавъ вôнъ такожь етногрáфичну розвѣдку п. з. „Рôздвянѝ святки“ („Основа“. 1861; январь, стор. 267—281; май, стор. 49—72[3]; июнь, стор. 21—83[3]) и статистичну статью п. з. „Крѣпостное населеніе въ Россіи“ (ibid., февраль, стор. 245—251).

Въ мовѣ украиньскôй надруковано два оповѣданя Номиса: 1. Дѣдъ Мина и баба Миниха“ („Хата“, украиньскій альманахъ П. Кулѣша. С.-Пб., 1860; стор. 173—215); 2. „Тѣтка Настя“ („Основа“. 1861; апрѣль, стор. 28—38).[2]) Вôдтакъ р. 1862. въ „Черниговскому Листку“ Леонида Глѣбова (№ 2. 3) надруковано критичну розвѣдку Номиса п. з. „Дещо про украиньске писання и про словозбôръ К. Шейковського“.

Въ 1864. р. Номисъ выдавъ у Петербурзѣ етногрáфичный збôрникъ п. з. „Украиньскѝ приказки, присловья и таке инше“. Збôрники О. В. Марковича и другихъ (вел. 8°, сторôнъ VII + 304 + XV). Въ отъсѣмъ збôрнику надруковано 14.339 приказокъ и 505 загадокъ.

Въ переднѣмъ словѣ каже Номисъ, що вôнъ покорыстувавъ ся найпаче збôрникомъ Опанаса Марковича, котрый при помочи кôльканайцяти збирачѣвъ бувъ собѣ придбавъ зъ пôвсотню тысячь, або й бôльше приказокъ зъ варіянтами. Опроче були у Номиса ще иншѝ етногрáфичнѝ збôрнички, якѝ прислали єму Василь и Микола Бѣлозерскій, Олександеръ Конискій, Всеволодъ Коховскій, Руданьскій и деякѝ иншѝ. Ба й Кулѣшь переказавъ Номисови дещо, „що̀ згадувала повно натоптана память єго“. Вôдтакъ Номисъ принявъ у свôй збôрникъ „Приповѣдки и загадки“ Григорія Илькевича (Вѣдень, 1841), и повыбиравъ деякѝ знадôбки зъ Кулѣшевыхъ творôвъ: Граматки,Записокъ о южнôй Руси и Чорнои Рады, — зъ „Кобзаря“ Тараса Шевченка,[3]) зъ „Основы“, „Черниговского Листка“, изъ „збôрослова“ (словаря) Шейковского, зъ повѣстей Квѣтчиныхъ и т. и.

Далѣ розказує Номисъ ось-що про ґенезу свого збôрника: „Приказки отъ-тѝ, якъ легко догадацьця кожному, достались менѣ не разомъ: дехто славъ менѣ збôрники, якъ я ще пересыпавъ збôрникъ д. Марковича, а дехто тодѣ, якъ вôнъ уже бувъ у мене готовый, приказки понумерованѝ, покажчикъ до ихъ зробленый, книжка почала друковацьця. Одъ того и додатки въ книзцѣ: додатокъ одмѣнъ и додатокъ тыхъ приказокъ, що̀ въ мене по-переду не було. Поки збôрникъ д. Марковича не бувъ налаштованый (се-бъ-то, поки приказки не були понумерованѝ и покажчикъ не бувъ зробленый), що̀ прислано менѣ

---

[1]) „Исторія русской этнографіи“, т. III., стор. 186.

[2]) Уже князь Павло П. Вяземскій въ выданю „Слова о полку Игоревôмъ“ (С.-Петербургъ, 1875) заявивъ категорично, що теперѣшнѝ народы не можуть мати своєи поезіѣ, та що они тôлько репродукують творы зъ митичнои або доисторичнои добы (стор. 478).

[3]) Деякѝ подробицѣ про житє М. Номиса подавъ А. Пыпинъ („Исторія русской этнографіи“, т. III., стор. 367—369). — Дещо про Опанаса Марковича сказавъ К.. въ „Правдѣ“ (Львôвъ. 1889; томъ IV., выпускъ XI., стор. 105—114).

[4]) Окôнчене — *овъ* додано до назвы „Симонъ“ ще въ минувшôмъ вѣцѣ, коли вже починалось офиціяльне „обрусѣнье“ родôвъ украиньскихъ.

[1]) Ось-ту автобіографію надруковано въ „Основѣ“ п. з. „Отрывки изъ автобіографіи Василія Петровича Бѣлокопытенка“. Тутъ списавъ Номисъ деякѝ епизоды зъ дитячого й молодечого свого вѣку пôдъ заголовками: 1. „Поступленіе Василія Петровича въ городское училище“. 2. „Первые дни въ школѣ и первая поѣздка домой“. — Вôдрывки зъ сеи автобіографіи надруковано вже р. 1858. въ IV. книзѣ „Русскои Бесѣды“, тôлько-жь въ „Основѣ“ бачимо переробку статьѣ, надрукованои въ „Русскôй Бесѣдѣ“.

[2]) Обомъ тымъ оповѣданямъ Номисъ хотѣвъ надати прикметы оповѣданя народного, и про-те въ писаню зъявивъ брахильогію не-абыяку. Але симъ робомъ затемнювавъ вôнъ природный складъ мовы, и въ речению дуже часто опускавъ дѣєслôво-присудокъ. Въ загалѣ отъ-сѝ оповѣданя не мають стôйности литературнои.

[3]) Номисъ пише въ переднѣмъ словѣ, що „зъ незабутого Кобзаря вôнъ повыбиравъ не тôлькы справжнѝ приказки, одъ народу имъ взятѝ, а й вѣршѣ, що̀ ихъ письменный нашъ людъ, а деякѝ навѣть и народъ уже, вживають замѣсць приказокъ“ (стор. II., 1. примѣтка).

нового, можна було тасувать у шуршу; — потôмъ же, що̀ менѣ слали, треба було або тулить въ середину одмѣнами, коли були такѝ приказки, або робить въ кôнци додатокъ; — якъ же книжка почала друкуваться, треба було робить и другій додатокъ, — додатокъ одмѣнъ: до надрукованои приказки одмѣны въ середину не притулишь. Що̀-жь до третього додатку, до приказокъ менѣ несвѣдомыхъ, то и безъ його не можна було оббйтись: де мѣстить приказку, що̀ ѣѣ нѣколи не чувъ, або не догадуєсся, про що̀ рѣчь, а тымъ часомъ приказки шикуєшь *по речамъ?* Беручись за выдання приказокъ, я не дбавъ, щобъ книжка була охаючена, якъ звычне буваютъ такѝ выдання у сильныхъ, н. пр. нѣмецькихъ письмакôвъ; щобъ тутъ було и про культы, и про приказки старѝ и новѝ, сякѝ и такѝ: я добре вѣдавъ, що для такихъ книжокъ треба не року-двохъ, а вѣку, та ще й не одного, а богатьохъ; а тымъ часомъ у насъ, ради сього, не зроблено праве нѣчогбсѣнько. Я тôлько одно мавъ на метѣ: щобъ книжку выдать яко-мога скорѣше и щобъ зъ неи корысти було яко-мога бôльше. Про остатнє нѣчого балакать; — поспѣшавъ же я ради того, щобъ бувъ способъ корыстуваться приказками, або и лаштувавъ ихъ до справдѣ хорошого выдання — не одному, а кожному, хто забажає, — щобъ, хто збирає отъ-тѝ перлы одъ народу, знавъ, що̀ є вже, а чого нема, — щобъ було до чого тулицься и примѣрювать"... (стор. II).[1])

Коли-жь иншѝ збирачѣ приповѣдокъ (н. пр. Илькевичь, Закревскій) впорядковували свôй матеріялъ въ ладѣ азбучнôмъ, се-бъ-то зъ поглядомъ на першу букву, якою починає ся приповѣдка, то Номисъ подѣливъ приказки й присловя на двайцять категорій, и въ кождôй поставивъ по-переду змѣстъ предметôвъ, що̀ мѣжь собою мають близшу або дальшу схожбсть. Такъ въ першôй категоріи читаємо ось-якій оглядъ: Вѣра; Богъ; грѣхъ; пôстъ; говѣть; молитва; церква; свято; чортъ; пекло; чернець; пôпъ; ворожка; вѣдьма; забубоны... Четверта категорія вводить ся ось-якимъ оглавомъ: Сильный; бôльшій; сила; панъ; мужикъ; воля; и т. д. Хоча-жь деякѝ вôддѣлы зъявляють и такѝ приказки, якѝ змѣстомъ своимъ пôдходили-бъ такожь пôдъ иншѝ оглавы (н. пр. въ 5. вôддѣлѣ зъявляють ся и такѝ приказки, що̀ могли-бъ бути помѣщенѝ й въ 4. вôддѣлѣ), то все-жь въ укладѣ приказокъ видно тутъ якусь провôдну думку и змаганє до систематики, мѣжь-тымъ коли азбучне впорядкованє приповѣдокъ уважає ся механичнымъ и подекуды недоладнымъ, по-за-якъ оно утрудняє вынайденє бажаного присловя. А вже-жь у збôрнику Номиса легко зъорієнтуватись въ огладѣ зôбраного матеріялу не тôлько за-для поставленыхъ рубрикъ, але й по тôй причинѣ, що въ кôнци книжки надруковано покажчикъ доволѣ докладный.[2])

Про сей богатый збôрникъ сказавъ добре слово А. Пыпинъ. Ось и єго слова: „Се була праця иншого роду, чимъ у кого-небудь изъ попереднихъ збирачѣвъ. Симоновъ-Номисъ не вдоволявъ ся компиляцією друкованыхъ збôрникôвъ, але мавъ пôдъ рукою такожь массу матеріялу, записаного зъ устъ народу зъ богатьома варіянтами. Вôдтакъ при кождôй приказцѣ вказавъ вôнъ те мѣсце, де она вживає ся, а часто й особу, котра єѣ записала. Иногдѣ-жь наводивъ вôнъ тѝ народнѝ анекдоты й казки, котрыхъ окремѝ (специфичнѝ) выразы стали присловями. — Збирачь завдавъ собѣ чи-мало працѣ, щобы по змозѣ влекшити выхôсноване збôрника, т. є. розкрыти змѣстъ народного присловя зъ усѣхъ бокôвъ, чого, н. пр. не здѣлано въ такôй мѣрѣ въ збôрнику Даля. Спорудникъ збôрника не належавъ до тогдѣшнього молодого поколѣня етноґрафôвъ, — але вôнъ знавъ добре науковый засновокъ пытаня етноґрафичного".[1])

[Дальше буде].

Нарис сучасного вчення про бактериї.

[Далї.]

Але найбільше значінне мають бактериї, як причина заслабленя на з а р а з л и в і х о р о б и, що про них зараз будемо говорити. Такі хороби повстають від того, що особливі ґатунки бактерий увіходять у орґанізм через легке, тлунок, кишки, мочеснастні орґани і зничайно найлекше зараженне стаєть ся, коли пліївки, що̀ вистеляють сї орґани, мають на собі виразки, хоч умовина ся не невідмінна, бо на пр. діфтерия заражує слизеву обгортку, коли вона зовсїм ціла. А то кажуть, що бактериї проходять навіть через дужу шкуру, пробираючись між волосом і волосяним міжечком. Увійшовши у орґанізм, вони впливають на його трома способами: або відіймаючи трівні материї, потрібні самому хозяїнови: кисень і білковину; або механічно псують функциї важних орґанів, коли попадають у них в великій кількости, — або виділяючи з себе продукти життєвої дїяльности, треба додати, дуже ядні і отруюючи таким способом зьвіря, що у йому вони живуть. Між наточеними бактериями, теж тими, що̀ утворяють заразливі хороби, треба відрізняти тих, що̀ увійшовши у тїло мають змогу там без кінця розплоджувати ся, через що сила заслабленя не стоїть у звязку з кількостию бактерий, які увійшли за о ден раз у орґанізм — се так звані інфекцийні бактериї, від тих, що̀, не маючи змоги розплоджувати ся у орґанізмі, шкодять йому тільки тою їдю, що встигли утворити поза орґанізмом — се так звані токсїчні бактериї. Майже усї паразитні бактериї при визначених умовинах з'являють токсічний вчинок. Але орґанізм не є массою, що̀ індиферентно відносить ся до бактерий; навпаки він уживає усяких способів до боротьби з ними. Так багато пропадає бактерий у тлунцї, коли їх ковтають укупі з їжою, бо тут є соляний квас, що̀ здатен убивати їх; потім коли анаероб попаде у кров, то мусить пропасти від її кисню. Але найвиразнїйше боротьба орґанізму виявляєть ся у тому, що оден видужує від хороби, другий же мусить пропасти, а третій навіть цїлком не здатен до заслабленя. Після хемічної теориї причиною сього є така зміна хемічного зложення тканин і тїчий орґанізму б е з з м і н и м о р ф о л ь о ґ і ч н о ї с т р у к т у р и п е р ш и х [останнє вказує, що зміна хемічного зложення стосуєть ся тільки до дуже невеликої кількости материй, інакше се повинно притьмом відбити ся і на структурі тканин], що при нїй бактериї не мають змоги розплоджувати ся. Що справдї материї часом самою невеличкою кількостю з'являюль на бактериї дуже значний вплив, видно з досьвідів Рауліна над as. pergillus niger. Дослїдáч зробив трівну материю, куди увіходив цинк в пропорциї 1 : 50000 і на нїй asp. niger дуже добре розростав ся, а коли цинку не було зовсїм, зріст грибка зменшав ся у десятеро. Другий досьвід був у тому, що грибок переставав рости, коли до його приливав ся розчин азотно-кислого срібла [$A_7 NO_3$] в пропорциї 1 : 1600.000. На підставі останнього досьвіду можна думати, що, коли орґанізм не здатен до заслаблення, або видужує, то він має у собі з роду, або утворяє

[1]) На сторонѣ VI. переднього слова Номисъ сказавъ дещо про свою правопись. Въ загалѣ придержувавъ ся вôнъ правописи Кулѣшевои, та тôлько денекуды намагавъ вôнъ приспособити єѣ бôльшь до выговору.

[2]) Въ „покажчику" до приказокъ Номисъ намагавъ придержуватись порядку азбучного, поклавши головне слово, або понятє, н. пр. баба, багатырь, багато, бѣда, брацтво, брехня, вѣдьма, — вôдтакъ при такôмъ словѣ клавъ вôнъ всѣ тѝ цифры, котрыми вызначують ся одвѣтнѝ приказки.

[1]) „Исторія русской этнографіи", т. III., стор. 368—369.

за часи хороби, материю, що́ не дає бактериям розплоджувати ся, а коли орґанїзм умирає, значить він не встиг утворити досить материї, що вона оборонила-б його від ворогів. Ся теория дістала собі ствердженнє у досьвідах Берінґа над бакцилями телїя [b. anthracis]. Сї бактериї пропадали, а спори їх не виростали у новій ґенерациї, коли дослїдáч клав їх у сироватку крови щурів. Друге, коли прищепити мишам, які дуже легко заражують ся на сю хоробу, разом з бактериями телїя трохи сироватки крови щурів, то вони остають ся зовсїм дужі, а не слабнуть, як звичайно; опріч того самі щурі нїколи не слабнуть на телїя, значить сироватка з їх крови є тією материєю, що і невеликою кількістю перешкоджає розвоєви бактерий. Після другої, теж хемічної теориї, коли орґанїзм не здатен до заслаблення, або коли він видужує, то він не має або за часи хороби страчує материї, що сприяють розвоєви бактерий; але першу теорию треба вважати за певнїйшу.

Опріч сих двох хемічних теорий, що́ хотять з'ясувати нам боротьбу орґанїзму з бактериями, ще є фізиольоґічна-фаюцітарна теория Мечнїкова. Після неї, коли у яке небудь місце тїла увіходять бактериї, то туди збігають ся білі кульки крови і розпочинають проти ворогів боротьбу, що до неї причиняють ся і целюльки, якими вистеляно з середини кровяні жили, а теж целюльки тканин навкруги слабого місця. Білі кульки, як рухомий елємент відграють тут переважну ролю: кожна з них силкуєть ся захопити у середину тїла і перетравити там бактерию, від чого остання мусить стратити житте. Під мікроскопом ми бачимо у серединї білої кульки бактерию, але вона часто вже має неясні контури; вона розбухла, розпалась на шматочки, значить білі кульки їдять своїх ворогів, через що їх звуть фаюцітами — целюльками прожорами. Але білі кульки перемагають не завжди і тодї бактериї, випускаючи усе більш з себе їди, отруюють орґанїзм, що́ мусить від сього вмерти. Часом бува, що фаюціти зовсїм не виходять проти бактерий на зустріч; тодї без жадної боротьби доходить індівідуум до смутного кінця. За самі останні часи дізнали ся, що причиною, через що фаюціти раз виходять проти бактерий, а другий раз їх зовсїм нема у слабому місци, є так званий chemiotaxis. Виявило ся, що є цїлий ряд хемічних сполучень, які притягують до себе білі кульки, але потім є і такі, що їх відштовхують. Сю властивість притягувати або відштовхувати фаюцітів — теж позитивний і заперечний chemiotaxis мають продукти життєвої дїяльности бактерий; значить, коли до слабого місця збирають ся фаюціти, то бактериї, що́ утворяють собою у даному випадку хоробу, виробляють їдь, що́ притягує білі кульки, і коли фаюцітів у місци заслаблення нема, то значить бактерийна їдь їх відштовхує і не дає приступити ся до себе. Таким способом наслїдки досьвіду Берінґа можна з'ясувати і після фаюцітарної теориї, позаяк сироватка крови щурів має позитивний chemiotaxis, значить вона збирає у місце прищепки бактерий багато білих кульок, які відразу перемагають своїх ворогів, а не то, щоб вона їх вбивала.

На останцї треба згадати ще про одно з'ясненнє. Бухард каже, що бактериї увійшовши у тїло дратують своєю їдю нерви і центри, що́ розширяють кровяні жили, через що до місця заслаблення притїкає багато крови, з жил виходить чимало білих кульок, які і беруть гору над бактериями, а у супротилежному випадку їдь параліжує сї нерви і орґанїзм не має змоги внявити на шкодливий вплив жадної реакциї.

Життєм своїм в орґанїзмі бактериї утворяють інфекцийні — заразливі хороби. Останні на підставах способу з'явлення і розповсюдження поділяють ся на міязматичні і контаґіозні. Останні се будуть такі, де хороба передаєть ся безпосередно від одного індівідуума до другого, значить де бактерия, що́ умовляє таку хоробу, не повинна переходити на пути від одного зараженого орґанїзму до другого через якісь особливі ступенї розвою, а вже у першому здобуває наточені властивости. Прикладом таких хороб будуть: сухоти [tuberculosis], сіфілїс, бишиха [erysipelas], дифтерия, сказ [lyssa humana], телїй [authrax] і инші. Навпаки міязматичні хороби се будуть ті, що їх побудники істнують і розвивають ся і поза орґанїзмом, де стають здатними до зараженння, а увійшовши у орґанїзм і викликавши у йому хоробу, страчують заразливі властивости, що їх знов набирають ся, пройшовши визначений ступінь розвою знов таки поза орґанїзмом; значить міязматичні хороби не передають ся безпосередно від одного орґанїзму до другого. Прикладом таких хороб будуть ревматизм, пропасниця [febris intermittens], хоч остання утворяєть ся не бактериями а особливим паразитом haematophylum malariae і инші.

Опріч сих хороб, що про них певно можна сказати, до якого поділу вони належать, є такі, що́ мають ознаки обох поділів, то-б то: до міязматичних вони скидають ся через те, що побудники їх розвивають ся поза орґанїзмом, але відрізняють ся тим, що початок їм дає орґанїзм: доки слабого нема у даній місцевости, доти тут не буде й хороби; навпаки чисті міязматичні, звязані з даною місцевостю; побудники їх істнують завжди у самому ґрунтї, і істнувати муть, не вважаючи на те, чи буде тут здатний до заслаблення орґанїзм. До контаґіозних вони скидають ся тим, що для з'явлення зараження на даній місцевости повинен бути слабий орґанїзм, а відрізняють ся, що зараза повинна пройти стадию розвою поза орґанїзмом, перш як стане здатною викликати зараженнє. Через те то, що вони мають властивости і міязматичних і контаґіозних, їх виділяють у особливий — середній поділ — міязматично-контаґіозний. Прикладом їх будуть: холєра, жовта пропасниця і инші.

Потім велике значіннє має те, що деякі хороби, як от болячка, різачка [dysenteria], бишиха, холєра омежовують ся тільки яким небудь одним місцем орґанїзму — се місцеві заслаблення. Другі навпаки заражують усю людину; на пр. віспа, кір, пропасниця — се загальні заслаблення. А инші починають ся як місцеві, а потім заражують усього: сухоти, дифтерия і т. и.

Як ми казали у загальному оглядї, бактериї істнують скрізь, але на щастє се не стосуєть ся до наточених, їх — порівняючи до нешкодливих — далеко менше. Наточені бактериї істнують часом завжди у якій небудь окремій місцевости і через те тут раз-у-раз є та хороба, на пр. холєра у Східній Індиї. Се ендемічні хороби для даного місця. Звідсїля вони здатні розповсюджувати ся на инші місця, де їх перше не було, обходячи часом величезний обшир земель і змітаючи перед собою, як помелом людий. Се епідемічні хороби. Прикладом буде та-ж сама холєра, коли вона з Східної Індиї переходить куди небудь инше. Другі ендемічні хороби, як от пропасниця, навіть часом кидають слабу людину, коли вона виїздить з малярийної місцевости, а не то щоб переходити у инші місця.

[Далї буде].

Д-р Ол. Черняхівський.

ОПОВІСТКИ І КРИТИЧНІ ЗАМІТКИ.

Юрко Стефенсонъ. Оповѣданѣ про те якъ выгадано желѣзницю. Написала М. Загірня — Коштом тов. „Просьвіта“. Львів, 1892 р. 32 стор. м. 8⁰. Ціна 10 кр. — **Орлеанська дївчина Жанна д'Арк.** Написала М. Загірня — Львів, 1893 р. 40 стор. м. 8⁰. Ціна 10 кр. — **Оповідання про Хведора Християнина і про друга його Оврама Жидовина М. С. Лїскова.** Переклала з росийської мови М. Загірня. — Львів, 1893 р. 30 стор. м. 8⁰. Ціна 10 кр.

Оцї три книжечки, хоч в їх викладаєть ся про різні речі, ведуть читача в одну сторону, бо всї три виявляють, як жили та поводились хороші люди.

*

Про Юрка Стефенсона з великою цікавостю прочитають наші хлопці, особливо ті, котрі не задовольняють ся повсякчасною роботою в полї та коло дому, а мають гадки ще й про корисні для вжитку людий рукомесла. Юрко Стефенсон, самородній механік, котрий вигадав желїзницю, дає найкращий приклад, як людина з талантом, шануючись та рук не покладаючи, здобуває собі добробит і стає в пригодї людям. Батьки теж уважно послухають цю книжечку, бо в нїй доволї виразно з'ясовуєть ся розумне, чесне і невсипуще — трудове житте гарного простого чоловіка, котрий зрік ся панування, зоставшись звичайним громадянином, вельми поважним усюди, де його знали. Цей твердий духом муж, чулий до людий, а найпаче до бідних, так і стоїть перед очима, коли про його взнаєш.

Особливий шлях у життї молодим читачам покаже Орлеанська дівчина Жанна д'Арк. Одвічня любов до рідного краю веде цим шляхом, як повела вона й Жанну. Просту дівчину, мужичу дочку, вславлено по всему сьвіту за її рішучу, непохибну прихильність до родини. Величня постать Жанни має силу вразити добром натхнені душі, а житте її покаже, як треба відстоювати найдорожші свої думки. Такі вражіння — по всяк час — вабливі — мають особливу вагу для кволого часу, коли никнуть в громадї родинні почування. Певно, зацїкавить молодих читачів життєпис Жанни д'Арк і з'ясуваннєм тогочасних громадських справ у Франциї. Справи цї були вельми тяжкі під чужоземною владою, а ще тяжчі від того, що самі Французи не купили ся. Одначе лихолїттє дійшло до краю, — народ, нагорювавшись, став ждати, що його от-от визволить від ворога не знатний хто-небудь, а своя-ж таки проста людина. Силу, потрібну задля такого дїла, почула в собі Жанна д'Арк, і зробила велике це дїло одним палким бажаннєм визволити рідний край із неволї. Оцим найбільше пройме читача житте Жанни д'Арк.

Третя книжечка „Про Хведора Християнина і про друга його Оврама Жидовина" з'ясовує теж поважну річ, викладаючи, як ще в давні часи гарні люди вміли шанувати свою і чужу віру. Наче-б то кожному зрозуміло, що за віру нїяк не слїд ворогувати, а про те поміж людьми якось інакше вело ся та й досї ведеть ся. І в наші часи досить часто трапляєть ся, що не то, що темні, а наче-б, то й осьвічені люди вважають за статечне дїло силувати людий, нахиляючи їх до своєї віри. Оповіданнє „Про Хведора Християнина і Оврама Жидовина", котрі жили ще тодї, як найбільшу силу мали „язичники", виразно покаже читачам, задля яких писало ся це оповіданнє, як помиляють ся і як зле роблять люди, ворогуючи з людьми за віру. В цїм оповіданнї увесь зміст його доводить до певної думки: „скільки і що у вірі хто розуміє, на те вже Божа воля", як звичайно казали обидва други, про котрих зложено це оповіданнє.

Про таких людий висловлюєть ся в коротко окреслених тут оповіданнях-перерібках М. Загірньої. Задля перерібок не треба й бажати кращих тем. Оповідання написані дуже чепурною мовою, в котрій виявляєть ся добірня чистота. В усїх трьох книжечках нема й одного слова неукраїнського. Вислови скрізь легкі, дотепні. Коли додати, що чиста, наче перемита, ця мова до того й проста дуже, то треба ждати, що помічені книжечки з добрим ужитком прочитають, як дорослі читачі в селах, особливо молодь, так само й старші дїти інтелїґентної частини громади.

Л—ко Ч—на.

Виїмки з народної літератури українсько-руської XIX. віку. Для висших кляс середних шкіл уложив Олександер Барвінський. Часть II. Друге виданє доповнене і перероблене. У Львові 1893 р. Стор. XLII і 379 в 8⁰. Ціна 1 р. 50 кр. або 3 корони.

З огляду на нововиданий плян науки язика руського в ґімназиях галицьких і інструкцию для учителїв сего язика умістив укладчик перед виїмками з народної літератури українсько-руської довшу статю на 36 сторонах, в котрій містить ся огляд народної літератури нашої від 1798 р. на Україні, а 1837 р. в Галичині. Відповідно до вимог шкільних представив автор розвій літератури нашої XIX. в. після поодиноких єї фраз з їх головними напрямами, впливами, котрі на ню дїлали найвидніїшими представителями і огнищами просьвітними. І так: насамперед автор каже, що нова література XIX. в. називає ся тому́ народною, „позаяк оперлась на живій літературі устній українсько-руського народу". Відтак подає причини зверхні повстаня народної нашої літератури, як: оживлений рух літературний в другій половинї XVIII. в. спершу в Нїмеччинї, а відтак Анґлії, і получений з ним новий напрям літератури, названий романтизмом, відтак ідея свободи і рівноправности всїх верств, випередивша французьку революцию, дальше війни Наполєонські і розбуджена ними сьвідомість і ідея національна, а вкінцї відродженє словянських народностий під конець XVIII. і з початком XIX. в. Яко „внутрішню" причину зрадженя народної нашої літератури на Україні подає автор реакцию самої нашої суспільности проти нових порядків і проти централїзациї. З таких різнородних причин зросла національна сьвідомість українська, котра викликала початково проби рідної етноґрафії. Дальше обговорює автор становище і значінє Котляревського, яко творця нової доби письменства нашого, виказуючи при тім головні прикмети єго творів з'окрема, а відтак творів 20-их і 30-их років взагалї. Відтак говорить автор про Полтаву і Харків, яко перші огнища национальної сьвідомости і літератури нашої, вичисляючи письменників і учених, що́ входять до харківської української громади, зазначаючи їх думки і напрями літературні і вирізняючи їх панславізм в протиставленю до державного. Се все обговорено на 12 сторонах. В другім відтинку статї, про котру мова, подані впливи, під якими розвивала ся народна література в 30—40-их роках, а то: виучуваннє народности а особливо устна поезия, польско-українська романтична література [котра пособляла ідеалїзациї козаччини], письма Бродзінського і Міцкевича, московська література і західноевропейська. Автор зазначує виразно, що наша література під безпосереднім впливом літератур західноевропейських випередила в дечім московську, іменно в зображуваню народного побуту в повістях. Се зібрано на 4 сторонах. В третім відтинку [на 4 сторонах] обговорює ся розвій народної літератури в 40-их роках, с. є. в тій фазї, в котрій вже ідея национальна виступає з цїлою сьвідомостю в нашій літературі. Яко чинники підмагаючі сю літературу наведено: основанє університету в Київі 1831 р., основанє на взір тайних товариств тодїшних в Італії, Іспанії, Нїмеччині і Росиї Кирило-Методиївського братства в Київі, вплив руху национального у Чехів і Словаків і тогочасного руху в польській літературі [ідей поем Красїнського, науки Товіянського, месияністму Міцкевича і думок про всесловянське значінє Київа прим. у Чайковського: Powieści kozackie]. Найширше розводить ся ту автор над ідеями Кирило-Методиївського братства, а іменно про єго панславізм федерацийний, відмінний від державного. В четвертім окремім відтинку виложив автор коротко і всесторонно значінє Шевченка в літературі нашій і заслугу єго именно в тім, що мілїони крепаків ожили яко народ, яко нация українсько-руська.

Скінчивши огляд літератури на Шевченку, перейшов автор до обговорюваня літератури нашої в Галичині. Розказав насамперед про долю Галицької Руси по переході в склад Австриї, про прихильні відносини Марії Терези і Йосифа II. до Русинів, про руські виклади на університеті львівськім і про мертвий язик викладів університетських; дальше про перші заходи митрополїта Левіцького і Ів. Могильницького около викладового руського язика в народних школах; про просьвітне товариство для народа в Перемишлї (1816 р.); відтак про відгомін словянського відродженя і руху літературного українського в Галичині; про дослїди мови руської, розпочаті Ів. Могильницьким; про перші проби письменства з обсягу народного шкільництва і про поетичні проби Йосифа Левіцького і Кирила Блонського; про науковий рух в 20-их роках університета львівського, дотикаючий народних руських пісень, а вкінцї про невиразні погляди учених ґрамотїв галицьких на руську мову [Зубрицький, Йосиф Левіцький]. За приводом польської молодїжи, розказує дальше автор, зложилась у Львові в 1832/3 „Руська трійця", котра заговорила про руське народне письменство і єго завданє национальне і положила виданєм „Русалки Дністрової" почин до позитивної роботи для народу. А позаяк Маркіян Шашкевич був ініціятором того нового в Галичині руху і найщирійшим дїячем, то-ж обговорює автор широко і всесторонно єго літе-

ратурну діяльність і значінє. Згадавши відтак про остиганє руського духа і слабнєнє літературної діяльности у Маркіянового кружка по смерти Шашкевича, перейшов автор до зображеня подій 48. року і слїдуючих. Розказав автор про знесенє панщини Фердинандом I, про „Головну Раду Руську“ і єї відозву [з 10. мая 1848.], в котрій признано нарід українсько-руський самостійним поміж словянськими племенами; відтак про „Руский собір“, і „Дневник руский“ яко орґан того-ж, дальше про з'їзд словянський в Празї; про „Собір руських учених і любителїв народньої просьвіти“, про заснованє „Галицько-руської Матицї“ і збудованє „Народного Дому“, яко огнища народного руського житя, науки і просьвіти. Відтак наводить літературні твори, щó вийшли у Львові і в Перемишлї в наслїдок розбудженого повисшими подіями житя духового і літературного в Галичинї. Виказавши то все, обговорює автор дальше поновний упадок літератури народної і национального руху по 1850. р. з причини реакциї часів мінїстерства Баха а именно появленя виразного напряму „обєдинительного“ в літературі, котрий то напрям був наслїдком пропаґанди кружка московських славянофілів з підмогою Погодина і єго заступника в Галичинї Дениса Зубрицького. Про сю пропаґанду, треваючу до нині, і єї характер говорить автор обширнїйше, а именно про літературні появи 50—60-их років, викликані тою-ж пропаґандою. Сей огляд кінчить автор тим, як в 60-их роках на перекір Погодинської кольонії починає серед руської суспільности в Галичинї будити ся придушена сьвідомість национальна і як відроджує ся народна література під впливом руської літератури на Україні.

Зазначити треба, що автор представивши сей огляд предметово в найзагальнїйших рисах, нагромадив в нїм так богато різнородних відомостий, для учеників ще незнаних, що з дидактичних зглядів було би пожаданим, весь в оглядї зміщений материял якось яснїйше і прогляднїйше роздїлити і систематичнїйше уґруповати, щоб студіованє і спамятанє ученикам улекшити.

По загальнім оглядї літератури нашої помістив автор життєписи і виїмки з творів 12 значнїйших письменників зперед 60-их років на 370 сторонах, а то: Котляревського, Артемовського Гулака, Григория Квітки, Евгенія Гребінки, Маркіяна Шашкевича, Миколи Устияновича, Івана Вагилевича, Якова Головацького, Антона Могильницького Миколи Костомарова, Амвросия Метлинського і Тараса Шевченка. Іньших письменників, котрих твори поміщені були в першім виданю, випущено, а то: Василя Гоголя, Петренка, Щоголева, Макаровського, Мордовця, Максимовича і Гушалевича. Але про сих письменників згадано бодай в загальнім оглядї; Кухаренка-ж не тілько випущено, але навіть про него нїгде не згадано, навіть в біоґрафії Шевченка нї; а все-ж таки ученик повинен знати єго бодай з імени, як вже не для єго загально знаної драми, то для єго приязни до Шевченка саме тодї, коли сей був на засланю. Сподївати ся належить, що буде про него згадка аж в III. части, коли читатись буде поезия Конїського: „На похорони Я. Кухаренка“. Біоґрафії суть о богато повнїйші і основнїйші, як в попереднім виданю. В уложеню біоґрафій, як видно, хіснував автор з найновійших дослїдів і публїкацій. Обширні суть біоґрафії М. Шашкевича [4 картки] і Костомарова [2 картки]; найобширнїйше-ж єсть написана біоґрафія Шевченка, бо аж на цїлих 8 картках. В кождій з біоґрафій подає автор головні дати з житя писателя і підносить тоті моменти, котрі кидають сьвітло на єго літературну діяльність і єї характер. Відтак обговорює літературну діяльність писателя, єї напрями і впливи на ню, головні прикмети творів і взаїмні їх відносини, а вкінцї становище і значінє письменника в нашій літературі. В біоґрафії Шевченка вражає се приємно, що автор обговорюючи роди творів Шевченкових не залишив обговорити і тоті поезиї, в котрих проявляє ся антаґонїзм до византийства церковного, або в котрих попадають ся інколи безбожні слова і картини або відступства, як в „Марії“, від евангелія. Лучше бо, сли сама школа згадає про такі твори, належачі до найбільшого поета, вкаже на властиві їх мотиви і поставить їх у властивім сьвітлї, зводячи до правдивої міри, як щоби таїла на те тільки, щоб відтак ученик поза школою позваляв собі „лжепророкам“ виясняти їх пересадно, фалшиво і на некористь поета. При писаню біоґрафії Шевченка, видно, користав автор сумлїнно з праць, щó відносять ся до сего предмету, але не увзглянив найновійшої праці Ол. Конїського „Подорож в рідні села Шевченка“ („Зоря“ 1893. стор. 94.); інакше було би не повторило ся в біоґрафії по давньому „сад Жениха“ замість правдивого „сад Желиха“. А що в тій біоґрафії находить ся два рази імя Чубиньского замість Чужбиньского [стор. 237], то правдоподібно похибка друкарська, бо-ж повисше трохи є вірно подано, що Тарас проживав у Олександра Чужбиньского, про котрого треба і пізнїйше думати а не Чубиньского.

Що до виїмків з творів вичислених повисше письменників, то можна з укладу цїлої книжки зауважити намаганє автора, подати виїмки з різних напрямів літературної діяльности у кождого письменника. Се змаганє видно виразно коло Котляревського, М. Шашкевича, а именно коло Т. Шевченка. При остатнім дїйсно переведено вповнї згадане намаганє, подати ученикам взори з різних напрямів поетичної творчости поета. Між иншим годить ся піднести, що укладчик умістив також полїтичні поезиї Шевченка, як на пр. „Посланіє“ і полїтичну алєґорию: Неофіти [розуміє ся, з відповідними змінами і пропусками]. Щоб всесторонно ученики пізнали Шевченка, то помістив автор також єго драму „Назар Стодоля“, твір вправдї не викінчений, але даючий певне сьвідоцтво о великім талантї драматичнім Шевченка. На Шевченка положив укладчик найбільшу вагу і томý призначив для него більше як третину книжки (138 сторін). То зовсім слушно. Але за те Квітка в сім переробленім виданю гірше вийшов, бо коли в першім виданю були єго твори з різних напрямів [Маруся, Салдатский Патрет, Перекотиполе і драма „Щира Любов“], то тепер лишено тільки повісти „Маруся“ і „Перекотиполе“, щó вказують на єго сентиментально-ідеалїстичний напрям, а не вставлено анї одного твору з напряму сатирично-гумористичного. За „Щирою Любвою“ чей нїхто не буде плакати. В порівнаню з попереднім виданєм виступає на яв ще тая мила новість, що Костомарів представить ся в сім виданю ученикам дїйсно яко історик, а не тільки яко поет, як то було в першім виданю. По двох бо поезиях [„Брат з сестрою“ і „Журба Єврейська“] вставлено два довгі виїмки з моноґрафії: „Дві руські народности“ і з історичної моноґрафії „Богдан Хмельницький“: Облога Львова. Але, чому випущено коротку, так хорошу і повну сили і виразу поезию „Співець Матуса“, котра була в 1. виданю?

Огляд літератури і біоґрафії суть написані чистою і гарною мовою українсько-руською. Правопись всюди — не тільки в уступах, щó вийшли зпід пера укладчика книжки, але також в усїх виїмках з творів письменників — є одностайна і то шкільна, нововведена, але таки ще з деякими відступствами, приміром: сьлїдив (стр. 114), насьлїдник (115), сьнїг (XLI) парохия, академія, помало (ст. 236), Послание, письменство. Коректа в сім виданю о багато стараннїйша, як в виданю попереднім, в котрім лучали ся деякі разячі похибки; а все-ж таки і ту подибують ся не малі похибки друкарські, як: стор. XIV., де стоїть, що „Український Вістник“ застановлено в р. 1729 (?!); стор. XXXIV., де друковано, що М. Максимович відозвав ся з нагоди виходу „Русалки Днїстрової“ в альманаху „Кієвлянин“ р. 1831 (?!); стор. 233., де хибно надруковано, що батько Тараса перенїс ся з Мокринець (?!) до Кирилівки.

Немаловажним чинником, улекшуючим вивченє язика українсько-руського именно з огляду на правильне наголошуванє, єсть означуванє слів знаками наґолосу, передовсїм в творах закордонських письменників. В сім взглядї поступив укладчик дуже добре, заосмотривши майже всї твори написані на Україні наґолосами; нема означених наголосів тільки в поезиях Костомарова та й Метлинського.

Яко дуже добру сторону нового сего підручника шкільного, пособляючу вельми науцї, кождий мусить узнати додані при кінцї книжки „пояснення слів“, котрих всїх єсть 470; рівно-ж і подані на долї під текстом найголовнїйші біоґрафічні дати і літературні відомости про славних европейських учених та письменників, про котрих в горі в текстї находить ся згадка, приміром: про Байрона, Тому Мура, Вальтер-Шкота, Шеллєя, Ломоносова, Скаррона, Блюмавера, Гоголя

Миколу, Державина, Бродзїнського, Міцкевича Срезневського, Максимовича, Ганку, Челяковського, Аксакова, Хомякова, Карамзина, Жуковського, Дубровського, Юнґмана, Шафарика і Копитара, Караджіча, Колляра, Поґодина і про багато польських письменників; про сих останних вправдї учать ся в польській лїтературі, але про попередних не мають в школї нагоди коли-інде де-що довідатись.

Зібравши всї разом уваги, приходить ся до заключеня, що новий сей підручник з кождого огляду перевисшає давний і дає явний доказ поступу на полї підручників шкільних руських. Має відтак багато добрих прикмет, так з огляду на цїли школи, як і на саму лїтературу руську, що без сумнїву посуне науку нашого язика і лїтератури в середних школах наперед. Тими прикметами суть: вельми поучаючий огляд лїтератури українсько-руської, повні біоґрафії, відповідний вибір виїмків з творів, положене ваги на Шевченка, чистий і правильний язик огляду і моноґрафії, одностайна правопись, додані пояснення слів і вкінцї приманлива зверхня форма книжки. Поменші недостатки серед того никнуть.

Ілля Кокорудз.

Єлисавета Іванівна Милорадовичка.

[Гл. портрет на 49 стор.].

Обовязок живих єсть шанованнє памяти померших. На превеликий жаль обставини і умови посторонні спричинили ся, що сей обовязок Товариство наше може тільки тепер справити прилюдно. Правда й те, що доки Єлисавета Ів—на була живою, незручно було для неї, щоб уся наша Україна подала їй прилюдну подяку і перед цїлим сьвітом промовила *спасибіг* за той вчинок, що́ доки сьвіту сонця не зникне з памяти Русинів по цїлій українській землї. Вчинок сей став ся року 1873-ого, коли Дмитро Павлович Пильчиків привіз до Львова дар Єлисавети Іванівни Милорадовички девять тисяч ґульд. на заснованє Товариства імени Шевченка. Без сего дару — нашого Товариства не було-б на сьвітї, принаймнї не було-б ще довгі-предовгі лїта. Таким чином з зерна посїяного щедрою рукою Єл—ти Ів—ни зросло Товариство наше, а з ним друкарня, „Правда“, „Дїло“, „Зоря“, нарештї „Записки“, чимало окремих книжок, і головна річ, з'явив ся той ґрунт, на якому росте і зростати ме далї наше питоме дерево науки і письменства.

Так хто-ж з честних Русинів по цїлій Українї від Дону до Тиси не поклонить ся перед памятю Милорадовички і не скаже укупі з нами: „Спасибіг, мамо, спасибіг на вікы! Земля тобі пером!“

Єлисавета Іванівна Милорадовичка родила ся в селї Тростянцї, прилуцького повіту. Померла в Полтаві 14 лютого ст. ст. р. 1890-ого на 60 р. свого віку. Батько її доводив ся праправнуком гетьманови Івану Скоропадському; а мати, те-ж Єлисавета, була з роду Тарновських. Року 1856-ого Єл—та Ів—на одружила ся з дукою-богатирем полтавським Милорадовичем. У їх в обох було в Полтавщинї та в Катеринославщинї більш за 50 тисячів десятин землї. На початку рр. 70-их М—чка овдовіла і останнїй свій вік не покидала дїл добродійних; та на лихо, не було біля неї такого щирого порадника, щоб сьвідомо тямив, куди треба навертати щедру руку Єл—ти Ів—ни і куди вона повинна давати свої достатки. Треба сказати, що Єл—та Ів—на була типічною красунею; додавши сюди вихованнє панське, аристократичне, згадавши порожнету духового і морального життя полтавського панства, не будемо дивувати ся, що М—чка, яко дитина сього шару, не переняла ся на вікы, бо не могла переняти ся під час свого віку дитинного, глибоким, суще українським демократизмом. Вплив Українців сьвідомих на початку рр. 60-их зробив з неї тільки Українку-націоналку, розвив у неї національний інстинкт прирожденний до ступня сьвідомости і дякуючи сьому впливу, у неї прокидали ся вчинки характеру глибоко-демократичного. Та тільки прокидали ся! Не прищеплений змалку, не вигодований в дївоцтві, а потім раз-пораз паралїзований впливом чоловіка, кревняків, панської громади і висшої бюрократії полтавської, демократизм український не мав спроможности викоренити з серця спанїлого, з душі аристократичної елєментів панства і стати керманичем життя і всїх вчинків Єл—ти Ів—ни до віку.

Під кінець 50-их і на початку рр. 60 их, коли в Росії почало було займати ся на сьвіт, в Полтаві, під проводом Дмитра Пильчикова, був ґурток українських демократів. До сього ґурту пристала і Єл—та Ів на, і під впливом сього ґурту чимало запомогала народній осьвітї. От що читаємо в „Правдї“ [Квітень, 1890 р., стор. 57] в кореспонденції з Полтави; „Коштом Єл—ти Ів—ни видано в Полтаві граматку для шкіл, зложену Стронїним, і Українські Прописї Ол. Конїського. Коли в „Основі“ обізвав ся голос Костомарова про збираннє коштів на видиннє книжок для народу [на ті гроші видано Оповідання Опатовича, Аритметику Ол. Конїського, а більш видавати не можна стало], Єл—та Ів – на внесла туди чималу ленту. Багатько запомогала вона недільним школам, найпаче дївочим: одну дївочу школу на містї, другу на передмістю Павленках і щоденну хлопячу [вечірню], орґанїзовану Конїським і Томашевським, Єл—та Ів—на удержувала власним коштом. Коли в Полтаві набрало ся доволї шкіл, керманичі їх орґанїзували загальну раду шкільну, склавши її з вибраних школами репрезентантів [Милорадовичка, Щелкан, Стронїн, Конїський, Лобода, Пильчиків і Томашевський]; так отся рада орґанїзовала в Полтаві „Народню читальню“ — бібліотекарем був Конїський. Коли р. 1861-ого полтавський ґурт Українців спорудив привселюдні відчити для народу, де лєкторами були Пильчиків, Конїський і Стронїн, а потім взяли ся й за спектаклї для народу, так і в сій справі Єл—та Ів—на брала значну участь. Не мало запомогла вона й дївочій ґімназиї в Полтаві“. Опріч того М—чка власним коштом орґанїзовала школу в селї Рибцях. Коли вийшло знесенне крепацтва, Єл—та Ів на своїм крепакам подаровала по 1 десятинї землї. Починаючи з р. 1878 М—чка до самої смерти була президенткою „благотворительнаго“ [добродійного] товариства в Полтаві, і за сей час придбала товариству величезну, на 20 десятин, селитьбу з добрим домом і ґроший запасних 6.000 карбованців.

К.

ФЕЙЛЄТОН.

[Злий дух з рилом і фонетика. „Зданіе безъ основанія“. Галицькі тверді люди. Малі Тарасики і великий Ю Яворський Добра рада для політичних вояків. Ювілей. „Просьвіти“ і дещо з єї справоздань].

Великим поетам нераз удає ся з великих болїв зложити малу пісню і в ній сказати докладно, що іменно болить їх і цїлий нарід. Найславнїйший теперішний поет народний галицьких „твердих“ Русинів, Димитрий Г. Третяк, головний доставник патріотичних віршів до всяких „ізданий“, вмів також зложити чудову а маленьку пісню з наших великих галицьких болїв. Шановним читачам знад Днїпра, Волги або Неви сї галицькі болї може й незрозумілі (вони-ж і так мало що знають про Галичину), але й їх можуть зворушити сумні слова д. Третяка: *)

Ой сѣлъ я. зажурился,
Що на Руси спо́ръ зробился,
Що измѣнники настали,
Славу русску запродали...

Знать дурѣйки всѣ наѣлись,
На письмо бо напосѣлись:
ъ, ы, ѣ выкидаютъ, —
Тѣмъ Русь-Матерь убиваютъ.

Посто́й, брате, опо́мнися,
Що дѣлаешь? Схаменися!
Часъ вже розумъ добрый мати,
И Русь-Матерь почитати...

Жиды лучшій розумъ маютъ:
Сво́й „байсъ“, „алефъ“ всѣ читаютъ,
„Шлехте цадикъ“ сво́й шануютъ,
По азбуцѣ не бушуютъ...

Чомужь духъ злый пхае рыло,
Тамъ, где нашъ святый Кирило
Умно сдѣлалъ и прекрасно!
Лишь туманамъ то не ясно...

Чи можна коротше і красше виповісти, що іменно убиває Русь-матїр? Фонетична правопись — се той ніж, котрим злий дух з рилом (що се за звір?) убиває нещасну Русь-матїр. Лиш туманам (значить: безглуздим) то не ясно! Боже мій! Люди блукають манівцями, шукають причин народної недолї і не найшовши вмирають, а ту ось і є причина —

*) Гл. „Русскіи мысли и повѣстки“, видане „Общества им. М. Качковского“, за сїчень 1894.

hier liegt der Hund begraben!... Прото — по словам знаменитого поета д. Третяка — „палковь фонетику! Русиновъ най тѣмъ не мудруютъ! Фонетику, якъ чужою, зъ далека минаймо!“

Такі „русскіи мысли“ розіслало „Общество им. Мих. Качковского“ своїм кільком тисячам членів. Ті члени, розуміє ся, запамятають собі слова віщого поета і відтак на якімсь вічу вискажуть їх, як „голос народний — vox populi“, котрого всї мають держати ся. І то вже кількадесять лїт азбучні герої буквами морочать людям голови, так як би се була найважнїйша справа! Тяжко не писати сатири...

Було се тому 25 лїт. Дня 8 н. ст. грудня 1868 р. львівська молодіж академічна заложила знане тепер на всю Україну-Русь товариство „Просьвіта“. В місяць по тім „русская“ часопись *Слово*, котра висьміяла заложене „Просьвіти“, віщувала сему товариству недовгий вік словами: „Тая молодецкая реформа, подобно зданію, неимѣющему крѣпкого основанія, долго не устоится“ (гл. „Слово“ 1869 р. ч. 5). А тимчасом та молодецька реформа мала кріпке „основаніе“, коли вже устоялась 25 лїт. Не пошкодило „Просьвітї“ і „Общество им. М. Качковского“, заложене против неї, не пошкодили нїякі доноси, ревізиї, аґітациї; молодецька реформа зреформувала думки суспільности так, що ми вже спізнали, чиї ми дїти і яка наша мета, а хто нам ворог. Чоловік, що віщував „Просьвітї“ недовгий вік, був лихим пророком, так як несправедливими справоздавцями суть всї ті, що зростом сили у галицьких „твердих“ за послїдні часи туманять голови тим, хто бажає того...

Звичайні галицькі „тверді“, то такі як їх поет д. Третяк, а дотепнїйші думають про себе і про нас так: Виходить у Львові журнал „Бесѣда“. Редактор сего журнала Осип Мончаловский став минувшого року видавати єго на росийській мові. Сей вчинок такий, що єго у прихильника росийської мови треба назвати розумним. Отож редактор „Бесѣды“ у 1 числї за рік 1893 написав таке: „Десять лѣтъ тому назадъ, когда наше образованное общество еще находилось въ тискахъ рутенизма, насъ, сторонниковъ исторической русской мысли, справедливо обвиняли въ томъ, что мы суемся въ „русскіе люди“, а не умѣемъ ни писать, ни говорить по русски и пишемъ и говоримъ „язычіемъ“. Даже польскія газеты шутили изъ насъ“. — Думав би хто, що по тих десяти лїтах справдї австрийські прихильники московської мови вміють і все пишуть по московськи. Щасливі віруючі нехай собі возьмуть їх видавництва та поговорять з котрим-будь галицьким „русским“ чоловіком... А ми, що знаємо їх, і тепер справедливо обвиняємо їх, що даром „суются въ русскіе люди“.

Сего року в 1. числї „Бесѣды“, молодий письмовець Юлїян Яворський оцїнив прихильно поезиї д. Франка (що за толєранция!) і при тій нагодї написав такі мудрощі:

„Нужно только ближе розсмотрѣть всю современную малорусскую или, какъ она величается, „украинскую“ литературу, чтобы убѣдиться, что это только болѣзненный наростъ на русскомъ народномъ тѣлѣ, не имѣющій ни основанія, ни будущности. Приглянувшись, мы увидимъ, что всѣ эти Школиченки, Подоленки, Торбенки и другіе — „енки“ — не писатели, не поэты, даже не литературные люди, а просто политическіе солдаты, которые получили приказаніе: сочинять литературу, писать вирши, на заказъ, на срокъ, на фунты. Вотъ и сыплются, какъ изъ рога изобилія, безграмотныя литературныя „произведенія“, а въ каждомъ изъ нихъ „ненька Украйна“ и „клятый Москаль“ водятся за чубы. Ни малѣйшаго слѣда таланта или вдохновенія, ни смутнаго понятія о литературной формѣ и эстетикѣ не проявляютъ эти „малые Тарасики“, (какъ остроумно назвалъ ихъ г. Драгомановъ), но этого всего отъ нихъ не требуется, лишь-бы они заполняли столбцы „Зори“ и „Правды“, лишь-бы можно статистически доказать міру, что, дескать, какъ-же мы не самостоятельный народъ, а литература наша не самостоятельная, не особая отъ „московской“, если у насъ имѣется цѣлыхъ 11 драматурговъ, 22 беллетриста а 33 и ½ поэта, которые свои фамиліи оканчиваютъ на — „енко“?...

Малі Тарасики і „политическіе солдаты“! Коли-б ви писали по московськи, то великий Юлїян Яворський не доносив би так на вас і не сказав би вам злого слова. Для єго гарних очий, для вигоди і гроший покиньте ви „сочинять украинскую литературу на заказъ, на срокъ, на фунты“... Така моя добра рада! Пристаньте до сусїдів, там за фунт літератури дістанете десять фунтів рублїв, там вас пригорнуть і славу вашу розтрублять єрихонськими трубами. Підїть за прикладом декотрих своїх старших братів; адже красче мати сто тисяч читачів, як тисяч; адже красче мати сто тисяч рублїв, як нїчо... Що вас жде в українській літературі? Чужі на вас будуть дивити ся бісом, а свої не зможуть оцїнити вас. У чужих при добробутї станете великими Тарасами, а у нас у злиднях ще поменчаєте. У чужих найдете шанобу і признанє, а у своїх байдужість і легковажну ухмілку в нагороду за страчений час і силу, за знївечене житє своє. „Политическіе солдаты“! дістаєте ви прикази „робити“ українську літературу... Від кого ви дістаєте сї прикази і з ким маєте воювати, д. Яворський не сказав, і ви мабуть самі не знаєте. Нї, ви знаєте, хто вам прикази дає, лише галицькі москвофіли єго не знають. Вашим командиром є любов свого народа, що вам каже „свою Україну любити, бо время люте“. Командир сей могутний а справедливий. Під єго проводом здобудете все, чого бажаєте, бо він поборює всякі перешкоди, а бистрим оком бачить і далеку будуччину...

Українська література — „наростъ на русскомъ народномъ тѣлѣ, не имѣющій ни основанія, ни будущности“. Коротко сказано, а гладко... Нѣтъ основанія — і більше нема що балакати. „Просьвіта“ була також „зданіемъ безъ основанія“ і дивно, що досї устоялась. Мабуть так буде і з богато иншими появами, що на перекір природї, не маючи „основанія“, будуть стояти і то навіть кріпко стояти, против волї декотрих хитроумних інжінєрів...

Та от я за всякими віщими поетами і хитрими Малоросами забув, про що хотїв говорити. Про товариство „Просьвіту“ бажав я річ повести, та злий дух з рилом і малі Тарасики перешкодили менї. Сьвято мали ми у Львові, велике сьвято, хоч воно й не випало дуже нарочито. „Просьвіта“ обходила свій 25-лїтний ювілей дня 2 н. ст. лютого с. р. Того дня відбули ся у Львові загальні збори сего товариства і концерт ювілейний. На зборах роздавано книжечку, написану д. Іваном Белеєм, в котрій розказана коротко історія „Просьвіти“ за минувших 25 лїт. „Просьвіта“ на Україну впливу не має, то там певно і мало знані великі заслуги сего товариства для Галичини. З дрібного, несьмілого почину мало їжки розрослось се товариство широко, розкинуло по краю сотки тисячів своїх видань популярних, запомогло руські школи своїми учебниками і помічну руку подало неодному чоловікови, а остатними часами взялось і за економічне піднесенє народа. Всїх членів від свого основаня мала „Просьвіта“ около 6.700, а з тих в 1893. роцї 3313 платили правильно членські вкладки. Спершу до сего товариства майже не належали селяни і міщани, а тепер переважну більшість членів становлять именно селяни й міщани. В роках 1892 і 1893 приступило до „Просьвіти“ 1133 нових членів. У тім числї є селян 596, читалень і брацтв 122, сьвящеників 74, дяків 61, міщан 54, учителїв народних 46, жінок 34, студентів університету 22, вояків 22, ремісників 21, все решта понизше 20.

Нинї „Просьвіта“ має 10 філій, а читалень „Просьвіти“ 112, заснованих на підставі статута з серпня 1891 р., (з тих 83 вже уконституованих, а 29 ще нї). Ті читальнї ріжнять ся тим від инших, що можуть мати не лише книжки та часописи до читаня, устроювати відчити, вечерниці і театральні вистави, але можуть мати (без окремих статутів) і свої крамниці, каси позичкові і каси ощадности, можуть закладати спілки рільничо-господарські та промислові і шпихлїрі збіжеві.

На бібліотеку „Просьвіти“ звернули видїли увагу від року 1886. Збільшили єї головно Евсевій Грушкевич і Чех Франтішек Ржегорж, а відтак і инші Галичани та Українці. Бібліотека числить тепер около 4000 нумерів. Рівночасно дано вже початок і архівови і музеєви з дарів і закупна.

Почесними членами товариства „Просьвіти“ є 7 Українців, 14 Галичан і 1 Чех, а именно: М. Димет, С. Качала (записав „Просьвітї“ 8000 зр.), В. Федорович (дарував „Просьвітї“ 12.000 зр.), Фр. Ржегорж (дарував дорогу бібліотеку свою), Павло Житецький, Ол. Кониський, Вол. Антонович, Іван Нечуй-Левіцький, Ом. Огоновський (есть головою товариства від 1877 року), С. Дубравський, Мих. Комар, Вас. Чайченко, Вас. Тарновський, о. Ос. Заячківський, Ів. Борисїкевич, Юл. Романчук, о. Ос. Витошинський, Олекс. Барвінський, Н. Вахнянин, Ом. Партицький, др Юлїян Целевич і (вельми заслужений касиєр товариства) Петро Огоновський.

З краєвих фондів дістала „Просьвіта“ досї 12.000 зр. підмоги, але за те роздала досї даром своїх видань за 10.000 зр.

Маєток єї виносить тепер звиш 32.000 зр. І все те принесла навісна „молодецкая реформа“. З нїчого, сказати-б, повстало товариство, а нинї вже зовсїм не зважає на се, чи має „основаніе“ чи нї, тільки своє дїло робить...

З Україною не мала „Просьвіта“ зносин майже нїяких; лише з декотрими письмовцями й досї стоїть у звязи; а недавно віддали Українцї у заряд „Просьвітї“ одноразову премію з. зв. Михайлову за найлучшу драму з нашої істориї, а також „фонд Леонїдів“ на премії за працї з рідної істориї. Годилось би, щоби Українцї більше інтересували ся „Просьвітою“; колись і вони з неї мати муть хосен. На ювілей „Просьвіти“ прислали Чехи вісїм привітних телєґрам, а з України тільки один чоловік не забув на неї, а прочим було байдуже...

О. М—ей.

ЛЇТЕРАТУРА.

Преса. На нашій мові виходить в Австриї сего року 17 часописий — з того в Галичинї 14, а на Буковинї 3. В Галичинї виходять у Львові: 1) *Дїло* — часопись полїтична. Річник 15. Виходить що дня [крім недїль і руських сьвят] у форматї folio; яко додаток появляє ся 6 разів на місяць *„Бібліотека найзнаменитшихъ повѣстей“*. Передплата на рік 18 злр. [для заграниці 24 злр.]. Видавець Іван Белей. Одв. редактор Мих. Струсевич. Адреса редакциї: ул. Батория ч. 24. 2) *Правда* — місячник полїтики, науки і письменства. Виходить що місяця 15/27 в 4—5 аркушів 8⁰. Передплата на рік 5 злр. [для заграниці 10 злр.]. Одв. редактор Антін Березинський. Адреса ред. ул. академічна ч. 8. 3) *Батьківщина* — часопись полїтична для народу. Річник 16. Виходить 2 рази на місяць 1 арк. форм. 4⁰ кождого 1 (13) і 16 (28). Передплата на рік 2 злр. Редактор Мих. Голейко. Адр. ред. ул. академічна ч. 8. 4) *Нар она часопись* — додаток до Газети Львівської“. Річник 4. Виходить що дня [крім недїль і гр. кат. сьвят] у форматї 4⁰. Передплата на рік 5 злр. 40 кр. Редактор Адам Креховецький. Адр. ред. ул. Чарнецького ч. 8. 5) *Зоря* — ілюстроване письмо літературно-наукове. Гл. оповістку на першій сторонї. 6) *Житє і Слово* — вістник літератури, істориї і фольклору. Річник 1. Виходить що два місяцї книжками по 10 аркушів друку 8⁰. Передплата на рік 5 злр. [для Росиї 12 карб.]. Редактор Іван Франко. Адр. ред. ул. Глубока ч. 7. 7) *Дзвінок* — письмо ілюстроване для науки і забави руських дїтий і молодежи. Річник 5. Виходить 5-ого і 20-ого кождого місяця по $1^1/_2$ аркуша у форматї 8⁰. Передплата на рік 4 злр. Редактор Володимир Шухевич. Адр. ред. ул. Чарнецького ч. 26. 8) *Учитель* — часопись педаґоґічна. Річник 6. Виходить 5 і 20 н. ст. кождого місяця 1 арк. у форм. 8⁰. Передплата на рік 3 злр. Редактор Вол. Шухевич. Адр. ред. ул. Чарнецького ч. 26. 9) *Часопись привичаєвого*. Річник 4. Виходить в обємі 4—5 аркушів друку кождого 15. лютого, 15. мая, 15. серпня і 15. падолиста, у форм. 8⁰. Передплата на рік 3 злр. Редактор адв. д-р Кость Левіцький. Адр. ред. ул. Корняктів ч. 1. 10) *Читальня* — письмо з „Просьвіти“. Річник 2. Виходить 2 рази на місяць, кождого 9 (21) і 24 (6), по $1^1/_2$ арк. друку у форм. 4⁰. Передплата на рік 3 злр. Редактор Кость Паньківський. Адр. ред. ул. театинська ч. 19. 11) *Дунастырь* — церковна часопись. Річник 8. Виходить 2 рази на місяць, кождого 15-ого і 30-ого, по 2 арк. друку у форм. 8⁰. Передплата на рік 4 злр. Редактор о. Олекса Торонський. Адр. ред. ул. Корняктів. — В Коломиї виходять: 12) *Народ*. Річник 5. Виходить 1. і 15. кождого місяця, по 2 арк. друку у форм. 4⁰. Передплата на рік 4 злр. [для Росиї 8 карб.]. Редактор Мих. Павлик. Адр. ред. ул. замкова. 13) *Хлібороб* — письмо полїтичне, літературне і наукове для руських селян і міщан. Річник 4. Виходить 1. і 15. кождого місяця, по 1 арк. друку у форм. мале 4⁰. Передплата на рік 2 злр. [для Росиї 6 карб.]. Редактор Мих. Павлик. Адр. ред. ул. замкова. — В Тернополї виходить: 14) *Посланникъ* — письмо церковно-народне. Річник 6. Виходить 1. і 16. кождого місяця, по 1 арк. друку форм. 4⁰. Передплата на рік 2 злр. Редактор о. Лев Джулинський. Адр. ред. „Посланникъ“ в Бережанах. — На Буковинї виходять в Чернівцях: 15) *Буковина* — часопись полїтична. Річник 10. Виходить що тиждня в пятницю у форм. вел. 4⁰. Передплата на рік 5 злр. [для Росиї 8 карб.]. Редактор Д-р Василь Дутчак. Видавець Сильвестер Дашкевич. Адр. ред. ул. Петровича ч. 2. 16) *Ілюстрована Бібліотека для молодѣжи, мѣщанъ и селянъ*. Річник 10. Виходить що місяця окремими книжочками в 1 арк. 8⁰. Передплата на рік 1 злр. Редактор Омелян Попович. Адр. ред. ул. Петровича ч. 2. — В Рогізнї коло Садагори: 17) *Добрій радѣ* — часопись ілюстрована для господарства, домівства і забави. Річник 6. Виходить раз на місяць в 1 арк. 8⁰. Передплата на рік 1 злр. 50 кр. Адр. ред. в Рогізнї коло Садагори. — Органами народовців суть часописи згадані під 1, 2, 3, 5, 7—10, 15 і 16, органами радикалів — під 6, 12 і 13, органами клерикалів — під 11 і 14, а органами уряду австрийського є газета під 4. Правописию фонетичною друкує ся 10 часописий під 2, 4—9, 12, 13 і 15, а решта — фонетично-етимольоґічною. [З тих остатних — „Батьківщина“ і „Читальня“ відступають куточок для статий фонетичних, наколи автор дотичної статї сего зажадає].

Окрім згаданих часописий виходить ще ґазетки видавані мішаниною язиковою, то єсть нарічием галицьким з більшою або меншою примішкою церковщини. В Галичинї: 1) „Архіепархіяльнїй вѣдомости“ [вих. у Львові]. 2) „Вѣстникъ Станиславовской епархіи“ [в Станїславові]. 3) „Вѣстникъ Перемыской епархіи“ [в Перемишлї] і 4) „Русская Рада“ [в Коломиї]. В Америцї: 5) „Свобода“ [вих. в Джерсі Сіті]. Се дрібні ґазетки, що появляють ся раз або два рази на місяць.

В. Лукич.

ТОВАРИСТВА.

Наукове тов. ім. Шевченка. На 2-ім засїданю природничо-лїкарської секциї дня 21 н. ст. сїчня с. р. в присутности 6 членів предложив директор секциї проф. Ів. Верхратський працю професора техніки в Празї д-ра Івана Пулюя: „Апарат до міряня ріжниці фаз межи перемінними протоками і кілька за єго помочию зроблених помірок“ і висказує ся про ню як найлїпше. Секция ухвалює передати єї до друку в найблизшім томі „Записок“. Над другою працею: „Українські людські вигадки“ Опанаса Тимченка вивязалась ширша дїскусия. Рішено вкінцї передати єї до другої рецензиї. — Відтак поручено секретареви секциї віднести ся письменно до проф. д-ра Борисикевича в Градцї і до д-ра Ів. Горбачевського в Празї в справі надісланя праць до „Записок“. — Вкінцї обговорювано справу уложеня термінольоґиї і номенклятури природописної, фізичної, математичної і географічної. Член секциї проф. Ів. Верхратський взяв на себе номенклятуру і термінольоґию природописну, проф. Петро Огоновський фізичну і математичну, а проф. д-р Григ. Величко ґеоґрафічну.

На 6-ім засїданю фільольоґічної секциї дня 21 н. ст. сїчня с. р. повідомив директор секциї д-р Ом. Огоновський, що проф. Ілля Кокорудз з Станїславова виготовляє студию з староруського законодавства. — На руки директора секциї прислав о. М. Моссора з Поручина „Словарець гуцульский“, а проф. д-р Смаль-Стоцький працю: „Наука руської мови в школах середних на Буковинї“. Працю д-ра Стоцького порішено передати до видрукованя в „Зорі“. — Студию Олекс. Колесси „Шевченко і Міцкевич“ порішено, друкувати в „Записках“.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

Двадцять и пять лѣтъ исторіи товарищества „Просвѣты“ (.) Коротко начеркнувъ Иванъ Белей(.) [Зъ шѣстьма портретами] — [Книж. тов. „Просьвіта“ Ч. 166, а 3-тя за 1894 р.]. Львів, 1894 р. 68 стор. мал. 8⁰. Ціна 20 кр.

Правда місячник полїтики, науки і письменства. Рочник 1893. Том XVI—XIX. Випуск XLVII—LVIII. Видавець і редактор Антін Березинський. — Львів, 1893 р. 716 стор. 8⁰. Ціна 5 злр.

Дзвінок письмо ілюстроване для дїтий і молодежи видаване Руским Товариством педаґоґічним під редакциею Володимира Шухевича. Річник четвертий. 1893. — Львів, 1893 р. 192 стор. 4⁰. Ціна 4 злр.

Учитель орґан руского Тов. педаґоґічного. Річник V під редакциею Володимира Шухевича. — Львів, 1893 р. 372 стор. 8⁰. Ціна 4 злр.

Читальня часопись для народа. Рочник I. — Львів, 1893 р. 303+1 нен. стор. 4⁰. Ціна 3 злр.

Обєктивный поглядъ на отношеня обрядовй въ всходнбй Галичинѣ уложивъ Иванъ Безсторонный. — Львів, 1893 р. Накладом автора. 115 стор. 8⁰. Ціна 30 кр.

Въ оборонѣ чести. Вбдповѣдь посла Олександра Барвѣньского редакциї „Батьківщини“. — Львів, 1893 р. 3 нен. стор. 4⁰.

Статутъ Народнои Торговлѣ і т. д. — Львів, 1893 р. 16 стор. мал. 8⁰.

Девяте звычайне генеральне собраніе „Народнои Торговли“ і т. д. бтбувше ся дня 2 н. с. падолиста 1893 року во Львовѣ. Льв., 1893 р. 23 стор. 4⁰.

ПОСМЕРТНІ ОПОВІСТКИ.

Михайло Подолинський, звістний довголїтний труженик на полї літературнім в нашій Галичинї, помер дня 5 сїчня у Львові в закладї невилїчимих. Покійний був сином сьвященика з Манева, повіта балигородського. Студиї свої яко один з лучших учеників скінчив в ґімназиї перемиській в 1863 р., почім удав ся на виділ історично-фільософічний до Відня, де побіч фахових занять брав знов живу участь в товариськім житю Сїчовиків, і де в 1869 р. був головою Сїчи. На якийсь час удав ся пок. Михайло до Італиї з приятелем своїм Українцем Крижановським, вернув відтак назад до Відня на студиї романських язиків, а від 1878 до 1891 р. трудив ся знов на становиску учителя при ґімназиях руській у Львові і нїмецькій в Бродах, викладаючи також язик французький. Покійний брав живу участь в літературі руській при видавництві „Зорі“, містячи там свої образки з подорожий по Італиї, розправки еститичні та фільольоґічні. Для редакциї „Дїла“ переложив покійний кілька повістий: „Батько Іоріо“, „Обломов“ і другі з оригіналів французьких і росийських. Глубоко освічений, знаток язиків французького, англійського, італійського, нїмецького та росийського, щирий патриот і ревний робітник, занедужав несподївано перед трьома роками на умі і мимо всяких заходів уляг вкінци тій тяжкій слабости. Похорони відбулись 7 сїчня. З Львовян мало хто знав о єго кінчинї, то-ж і годї було віддати щирому другови послїдну прислугу. Най же-ж згадка про него, яко щирого товариша і для молодїжи знаменитого учителя, удержить ся в довгій вдячній памяти межи нами.

Переписка Редакциї.

Вп. В. Боровик. „У важку хвилину“ передано „Правдї“. **Вп. Редакция „Кіевской Старины“.** Досї не одержали ми випусків за сїчень і лютий с. р., помимо нашої реклямациї. Просимо висилати на ту саму адресу, що й в 1893 р. **Вп. Д. Пісочинець.** Спасибі за замітки. „Істория літератури“ друкує ся тільки длятого етимольоґічною правописию, бо з неї робить ся передрук, а попередні томи друковані етимольоґією. Що до збільшеня обєму ми зробили що можна, а дальше збільшенє залежить від зросту передплатників. Саме бажане ту не поможе. Замовлені публїкациї висилаємо, а на обіцяне ждемо.

☛ **З сим Числом розсилаємо додаток: „Словарь росийско-український“, том II-ий, арк. 3-ий.**

Редактор части літературно-наукової: Василь Лукич. **За редакцию відповідає: Осип Маковей.**

Видає Наукове Товариство ім. Шевченка. З друкарнї Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

Ч. 4. Р. XV.

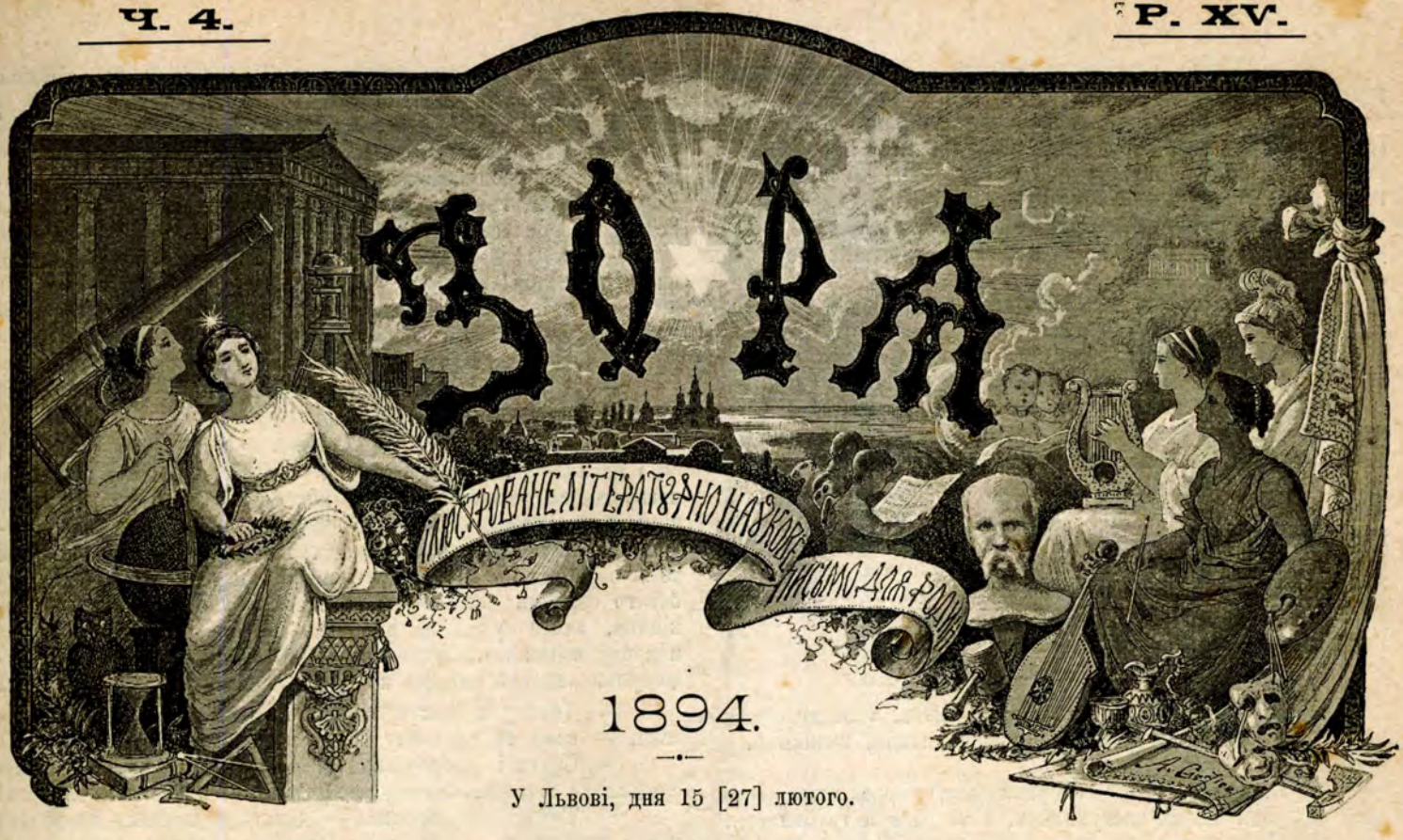

1894.

У Львові, дня 15 [27] лютого.

Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кождого місяця в обемі трьох аркушів.

ПЕРЕДПЛАТА ПЛАТНА З ГОРИ ВИНОСИТЬ:

З додатком „Словар російсько-український“: на цілий рік 8 злр., [для заграниці 8 рублїв або 16 марок]. — Без „Словаря“: на цілий рік 6 злр., [для заграниці 6 рублїв або 12 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. — Одно число коштує 30 кр.

Редакция, адміністрация і експедиция у Львові, при ул. Академічній Ч. 8.

Рукописи мають бути писані правописию „Зорі“. Твори узнані редакциею непридатними до поміщеня, звертає ся авторам [на їх кошт] без пояснення причин. — Редакция відповідає тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки: ся постанова не дотичить письменників, що містять свої твори в „Зорі“.

ОБЛОГА БУШИ.

ІСТОРИЧНА ПОВІСТЬ З ЧАСІВ ХМЕЛЬНИЩИНИ — МИХАЙЛА СТАРИЦЬКОГО.

[Далї.]

VI.

— А що, хлощї, чи повкладали усїх вороженьків спати? — запитав сотник у козаків, що́ по кладках із рову вертались до маж.

— Усїх, батьку, до єдиного, — відповів сивоусий запорожець: — одному Нїмо́тї не хотїло ся страх як з оцим сьвітом прощатись, все махав шаблею, боронив ся, дак я таки його упрохав, садонувши під ребро списом поштиво... ну і послухав ся, язика показав...

— Це він тобі в насьмішку, на глум, — засьміяв ся Шрам.

— Та хай йому уже Господь Бог пробачить, як і я дарую, — відповів запорожець сумирно.

— А з наших нїхто не поцїлував землї-матері? — спитав сотник.

— Трьох таки кляті уклали, — пробурчав Шрам: — спочатку вони були покидали зброю і стали валятись на про-бі в ногах, а коли нашим було неспроміжно руки спинити, що́ замашно розмахалась, і воріженьків, як галушки, на списи стромляла, так деякі в скрутї кинулись знову до зброї і давай відбиватись... ну, трьох наших кулями й цокнули...

— Кого-ж та кого?

— Ех, славних козаків, товари́шів добрячих, — зітхнув глибоко Шрам: — Стецька Спотикача, Охріма Шибай-голову, Романа Гонивітра...

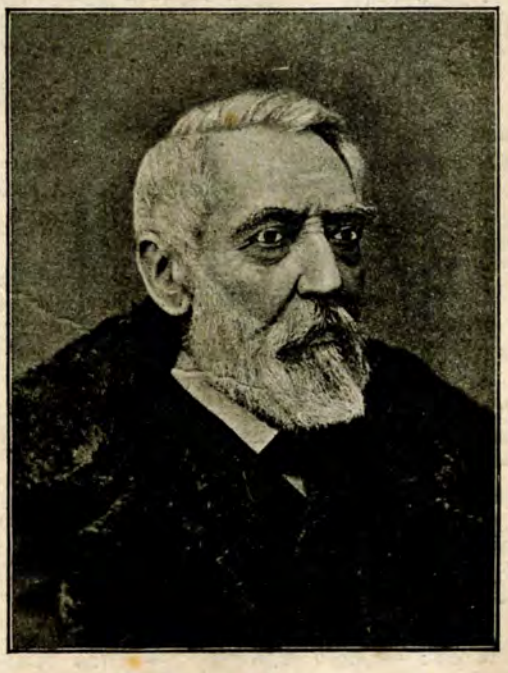

Дмитро Пильчиків.

— Зробім же першим новосельцям і першу честь, поховаймо їх по козацьки, по лица́рськи, щоб вороги над їхнїми тїлами не знущали ся, а за те може і нам наші друзї відшукають там угорі по придобній місцинї: адже все одно, братцї, ми тут не забаримось.

— Не забаримось, не задержимось! — відповіли деякі сивочубі понуро.

— А мене навіть кортить туди швидче, — зауважив весело Шрам, показуючи на небо рукою, — що скільки там нашого славного лицарства — сила!

— І нїхто-ж то назад до нас не вертаєть ся, — додав міркуючи сотник.

— Знати, що й там добре, — запевнив чуприндир запорожець і почав з другими козаками копати спільну братську могилу.

Вирили незабаром яму глубоку, поклали в неї трьох товаришів мертвих, при повній зброї козачій, поставили кожному в го́лови по пляшцї горілки і покрили червоною китайкою.

Сотник перший кинув на неї лопатою грудку землї і промовив:

— Спіть, брати-товариші, спокійно! Нехай над вами земля пером, нехай Милосердний Бог пригорне ваші душі козачі, бо за Його сьвятого та за родину, матїр ви їх положили.

Всї побожно поздіймали шапки і понурили замислені голови...

Орися з Катрею стояли на вежі у замцї і пантрували за подіями першого нападу пильно. У стислих бровах і в холоднім поглядї у Орисї не знати було нї цїкавости, нї тривоги, а сьвітилась лишень непохитна воля та похмуре жаданнє, продати життє найдорожче; за те нервове, ворушливе обличчє у Катрі відбивало на собі всї перелети бурливих сердешних почу́ть.

Нижче по мурах, між бійницями купчилась инча жонота і дїти; жінки прикипіли очима до дружин своїх, до братів, до синів, що́ скаженому напаснику ворогу добру одсїч давали: по скамянїлому виразу думних лиць було не пізнати, які болїння трудили їм серце, по нїмому тремтїнню їх уст було не рішити, чи вони шепотїли молитву за братів своїх кревних, а чи проклони на ворогів? Самі тільки дїти безжурні, цїкаві, перебігали раз-у-раз з однїєї бійницї до другої і голосно й весело переказували одно одному свої по́диви і враження.

А отець Василь з хоругвами і процесиєю ходив по мурах і віддаля кропив оборонців сьвятою водою, благаючи у Милосердного Бога ласки на погибель і загин ворогів, і сьпіваючи Йому хвальний псалом:

„Помощник і покровитель бисть мнї во спасенїє!“

Стара няня вийшла з закутньої башти, а їй ще три баби у слїд; у кожної на плечех по мішку книшів, паляниць, пирогів, сала.

— Я, моя дитино, — обернулась до Орисї няня: — понесу снїданок нашим заступникам, а то вони натрудились...

— Неси швидче, мамо, — поквапила її Орися: — хай хоч трохи підживлять ся, поки вороги послупіли, а то, як прочумають ся, то не дадуть і шматка хлїба до рота узяти.

— І я піду з бабусею, — захвилювала ся Катря, — хоч на одну мить гляну, побачусь...

— І я, і я те-ж! — кількоро голосів ще похопило ся.

— Нї, — відперечила Орися, — і я може-б жадала ще й як, свого батька хоч раз ще побачити, проте не піду і вас прошу не ходити: не гаразд у такі хвилини, коли душа уготовала ся до смерти, хвилювати її сьвітовими прихилами і збавляти тим її силу.

— Во істину так, — підмїцнив і отець Василь, — менї подобає до трудженних зійти і окрилити їх силу хрестом, а ви зоставайте ся тут з миром.

І пан-отець за проводом дячка і бабів, спустив ся з за́кутньої башти в містечко і попрямував аж до окопищ.

Сивий кобзар сидів на мурі під одним за́зубнем спиною до валів і роспитував у свого проводаря і у других хлопят, що робить ся у пригородї й навкруги, чи перемогають Ляхи козака, чи не ламаєть ся сила козача? Коли-ж йому довели про славетну одсїч, про знищенне до ноги перших напасних ватаг, то старець незрячими очима заплакав і голосно засьпівав:

„Лечу конем, махну мечем, списом перекину,
Та захищу на часину свою Україну:
Ой чого-ж ви полягали, ворожиї душі?
Мабуть добре напили ся під мурами Буші?“

Тихо, уважно оточили народнього сьпівця, і молодицї, і дїти, й баби́, і з розчуленим серцем вчували ту думу, захватну́ та вельбучну.

А навдалї на греблї ворог готує нові жахи́: звозять на камяну загату шестериками і восьмериками устяж тяженькі гармати, повертають їх пащами до пригороду і набивають смертодайним знарядцем; коло них гармаші метушать ся і зносять всякий припас.

Зауважив пан сотник, що на греблї лаштуєть ся грізна грімниця, почесав сердито потилицю і обернув ся до Шрама:

— А що, пане Шраме, — Ляшки-панки здаєть ся готують нам подарунки?

— Бачу, батьку, — відізвав ся Шрам: — це-б іще байдуже́, а досадно, матері його ковінька, що несила нам їм назад відіслати гостинцїв: панянки наші мабуть що не тее, а от хіба товстопузиха чи не доплюне, та ще може от оця баба...

— А спробуй-но зараз, — сказав сотник.

Заметушив ся з підручними Шрам, навернув жерлами до греблї гармати, намірив ме́тника добре і двигонув першим набоєм із баби. Всї з надзвичайною пильністю, захистивши долонями очі, стежили за летом знаряддя, за скутком ви́буху; але ядро, очерконувши величезну дугу, не досягло мети і шелеснуло перед греблею в воду, метнувши догори цїлі пасма яскравого по́плеску.

— Овва! — засьміяли ся козаки: — стара баба, видко, на втори слаба!

— А вже-ж! — додали другі: — розгуркалась з молоду, так тепер, як із решета...

— Або, як із верші, — вставив запорожець.

— А тривайте, хай гукне ще і пані, — сказав Шрам і приставив ґнота до полички.

Грюкнула пані, та так, що аж земля кругом стріпонула ся і посипалась грудками в рів, що аж присїли козаки-гармаші, далеко дихонула вона по́клубом білого диму і важко відкотилась назад. З визкітом ядро різонуло повітрє і невиди́мо полинуло наперед; визкіт хутко змінивсь стогоном, який те-ж ослаб вмить і замер, а разом з ним у сподіванцї замерло багато сердець; але плесо на ставку було все ясним, супокійним, знати було, що ядро все ще летїло, не черкаючись по́верху водяного... а це враз на самісенькій греблї між пушкарями знялась хмарою курява і щось замиготїло в повітрі...

— Докинула, докинула пані вельможна! — зрадїли козаки, — саме на середину греблї шерепнула!

— Спасибі, добродійко! — поклонились другі: — відпасла, хвала Богови, черево, так за те-ж по панськи і гримнула!

— Та он, гля, братцї, — деякі аж припали до греблї, певно винюхують... панський гостинець...

Всї зареготали ся весело.

— Гей, пильнуй! Стережись! — крикнув Шрам: — ворог запалив люльку.

На греблї щось блисонуло і в одному місцї тоненькою цївкою вибухнув білий димок; але жадного гуркоту ще не чулось в повітрі. Деякі козаки присїли за турами й за мажами. Аж ось розляглось, наближалось хутко якесь немов би квоктаннє і щось недалеко від берега шелеснуло по водї, кинувши до гори цїлий сніп з бризок, та й чавкнуло іще ближче у твані, розляпавши її о́чертом.

— Не доплюнула! — крикнули козаки.

— Не радїйте ще, хлопцї, бо рано, — зауважив пан сотник.

— Та то вони приміряють ся тільки, — вставив Шрам: — а гармати у поганців подужі: ач, як кашляють!

Тільки тепера долинув до них здалеку гуркіт і покотив ся луною в долину.

— А ось, братцї, й друга закурила ся і здаєть ся немов на лївий куток, — постерегав Шрам. — Гей ти, Жидолупе, пильнуй!

Знов у повітрі почув ся квокіт летючий і щось важке промайнуло над головами і щезло в долинї.

— От тепера вже, братцї, сподївайтесь справдї гостинця! — повіншував усїх чуприндир-запорожець.

— Поки прилетить і ми плюнемо! — крикнув Шрам, приложивши ґнота до „товстопузихи“.

Але не встигло ще заспокоїти ся сполошене грюком повітрє, як почув ся різкий тріскот на валї, і три тури розлетїлось в скібки́, обсипавши козаків глиною та цурпалками.

— Важно ляпнули! — підхвалив запорожець, утираючи заполою собі вид, і чуприну, і вуси: — їй Богу, добре, от хоч і Ляхи, а коли добре, так добре!

— Що й казать, — згодились другі, — запорошили очі.

Але ось нялетїв з скиготом другий ви́бух, посипалась і розметалась геть-геть надокола з окопів земля; одна підбита панянка з дзенькотом похитнула ся і заорала носом; дальній аж у лївім кутку віз з дзвяком розпав ся... Почув ся стогін...

— Стає душно, — завважив пан сотник: — тільки ви, хлопцї, начхайте на оцї переклики здалеку: нїсенїтниця — одні жарти.

— А вже-ж звідтїль у руки не візьме! — згодив ся запорожець, — досадно тільки, хрін їм та редька, дарма стояти — руки сверблять.

— Потерпи, пожди — буде робота й рукам...

Коли це в мить як шерепне ядро в найближчу мажу, так відбитою глиною і відшматувало у запорожця аж за пальці лівицю.

— От тобі й дочекав ся! — засьміяв ся сивоусий завзятець, — ще спасибі, що ліву, а то-б за праву я лаяв ся здорово, їй Богу! Ач, — роздивляв ся він розбатовану в шматтє долоню, — хочби-ж відтяли, та по людськи, а то тільки понівечили... Гей, Лобуре! А ну лишень відітни її чи сокирою, чи шаблюкою, тільки щоб менї рівно!

Без суперечок і без жадних відмов підійшов Лобур, махнув по повітрю разів зо два ятаґаном турецьким і ударив по скаліченій руці, яку запорожець поклав на полудрабок; по самісенький згиб рівно відчахнулась рука від сурелї і впала на землю, а з відрубка похлинула кров.

— Оце, так справно! — підхвалив запорожець: — а тепер порохом та землею забивай мерщій виразку, та замотуй тугійше повивачем, — ухиляючись в вуси, наставляв він свого випадкого лїкаря, — а менї, батьку, дозволь михайлик горілки, бо трохи щипа...

— Випий, голубе, на здоровє... — стиснув йому правицю пан сотник.

А ворожі ядра налїтали частїйше, лягали густїйше, руйнуючи все надокола, шматуючи біле тїло козаче...

VII.

Під камяним склепінням на греблї, саме під яловим спуском, що мав ся на поводь, була порожня місцина, яка льохом тяглась і під млин; з цих льохів було вийстє одно під лотоками, і в них засїла Вернидубова ватага з десяти Левенців, запеклих і завзятих у сїчі і з тридцяти охочих, ще не окурених димом. Всї вони, зігнувшись, на вколїшках, чи майлежачи тислись під темним склепінням в печері; тільки через вийстє досягав туди неповним промінем сьвіт, та й те на тепер було завалене камінем. Край самої продушини лежав Вернидуб і пильнував за ворожими рухами; на несподіваним рембратовому просьвітку вирізувалась показно́ широчезна спина і груба, жилава шия, на якій придобно було гнути обіддє.

Вернидуб бачив, як праворуч від них уставляли ся на греблї подужі гармати; гармашів коло них, по його рахунку було чоловіка з сотню, а мо й більш, та зараз же за греблею при гармашнім обозї вартувало з півтори сотнї піхотинців. Найближчі-ж загони головних потуг стояли за вузким та стрімким узвозом сажнів за двістї від греблї, а кінниця бовванїла ще далї, сягаючи лївим крилом аж до хмарищ татарських.

Козаки на заґсїдах чули, як з грюкотом та брязкотом з передків здіймались гармати, як командував і верховодив усїм ґвалтовно не Лях, а якийсь чи Нїмота, чи може Француз, — як прилетїла на греблю з окопищ перша бомба, як ударила з дзенькотом у щось металеве і як за вибухом розлягались і крики, і лайки і стогін.

— Доброго гостинця прислали наші, — засьміяв ся тихо Вернидуб.

— То певно дядько Шрам так витає, — зауважив сусїда.

— А вже-ж, не хто, — підміцнив Вернидуб.

А на греблї хтось басом ляско зїпав:

— Проворнїйш! Піднїміть поранених і побитих! Наводь, намірюй на тих бестий першу і другу! Пильнуй! Готуй! От, я їх, псів...

— Але ті бестиї молодець! Браво, браво! — проводив басови якийсь тенор.

Здрігнула ся гребля раз, два і грюком та громом заглушила козаків у підвалї; два, три каміння зірвалось з склепіння і посипалась на спини козачі кремяшня й глина.

— Уже гавкнули, ироди! — прошепів Вернидуб, коли змовк гуркіт.

— А що, як нашим? Докинули? — цїкавились найближчі до його.

— Не видко, братцї; та певно докинуть — гармати у цих гаспидів добрі, здорові, — із нашого добра накували.

— Поскидаємо їх у воду! — гукнув Безвухий [у його таки справдї одно ухо було ятаґаном відтято].

— Пождїм трохи, хлопцї, — почав був Вернидуб, а це, як грюконе з шести гармат вибух, — громом забив враз його голос і так здвигонув мури і склепіннє, що в деяких місцях засьвітили ся щілини.

Зараз за цим вибухом, грімнув другий, далї третїй... і почав ся страшенний, пекельний гуркіт і ґвалт; всї инчі згуки згубились у йому; козаки поніміли й поглухли; вони в цьому страшно-судному громі тільки тїлом вчували, як зрушалось повітрє, як здвигалась земля і як з усїх боків їх посипало камінне.

Одна бомба з окопищ ударила саме в склепіннє під спуском і пробивши дїрку аж наскрізь застряла; але через щілини окружні й прозорі проступила вода і почала спадати двома чималими цївками в льох.

Збентежились козаки, почувши під собою воду холодну, яка хоча і поволї а все прибувала; заметушились і, спираючи один одного, подали ся всї до віддушини, коло якої лежав Вернидуб.

— Дядьку Дубе! — кричали йому на ухо найближчі сусїди, — а чим нам у холодній водї потопати, то краще удармо!

— Пождїть! Покупайтесь трохи! — відгукнув Вернидуб, — з холодної купелї ще охвітнїйш буде грітись; тільки-но порохівниці та рушниці вище тримайте, пильнуйте, аби не замовкли, — а гасло я дам!

Вода все прибувала і заливала печерю; уже лежати козакам було неспроміжно в калюжі, і вони, зігнувшись під низьким склепіннєм стояли майже по колїна в водї, яка різала їм пекучим холодом ноги; деякі непризвичаїні хлопцї тремтїли і цокотїли зубами, другі навпаки були нїби контенті з цієї новини — се їх бавило.

— Ач, уже за колїна сягнуло, можна буде швидко й поплавати: далебі чудесно скупати ся перед парнею! — вигукував оден чуприндир, мочучи у крижняній водї свою голену голову.

— Незабаром пірнеш і з чуприною, — відповів другий: — вода почала гаразд прибувати, — певно прорвало дїрку цїлком.

Вернидуб тим часом пильно зорив, як густий дим з по́стрілів по греблї туманом слав ся і заволїкав її геть білою хмарою; коли вона непросяжною пеленою окрила все чисто, так-що й найближчі очерти й речі в їй потонули, Вернидуб підлїз, розкидав награмасаний у про́лазї камінь і стиха гукнув:

— А ну, тепер, хлопцї, за мною — пора!

Нїким неспомічені сорок завзятців викрали ся з темного льоху і нишком по скосу за млином на греблю дістались. Тут було трохи-трохи не виявив їх ворожий вартовий, що́ безпечно собі люльку палив, так курінний похопив ся завчасу пронизати йому перса ножем і зупинути його сполоханий окрик на півгуку.

Упиковавшись на греблї, наготовивши стрільбу і взявши кінджали у зуби наші запеклі шибай-голови наближали ся по́тай до гармашнї. Густий дим позволив їм надійти кроків на двадцять, і козаки, зробивши вибух смертельний, кинулись з гуком та ґвалтом на переляканих жахом гармашів. Оті голені голови з гадюками-чупринами на повітрі, оті вирячені пекельною лютістю очі, оті піднесені руки з ятаґанами, кривими шаблями, отой нелюдський регіт і гик, з яким вони в куряві на ворогів остовпілих метались — здавалось належали до втїкачів з самого пекла і цїпили все надокола жахом. Без відсїчі, безборонно всї гармаші були посїчені шаблями в пень, потрощені келепами; кинулась була до помочі що-найближча сотня, так козаки її привитали таким чортячим наскоком, що оборонцї вмить накивали пятами, та марно: здебільша їх лишилось на греблї і скрасили її геть всю червоною крівю, деякі попадали у ставок на глеєсте дно і тільки хто не хто від біди втїк, галасуючи з опалу, що незлїчимі богунські ватаги греблю добули.

Поки Вернидуб порав ся з Нїмцями та Ляхами, левенцї лагодили гармати: заклепували цвяхами запали і відбивали келепами панівки.

— Гепай їм всїх у ставок — певнїйша річ! — верховодив Вернидуб.

— А може-б хоч одну дотягти нашим? — завважив один козак, весь обляпаний крівю.

*

— Чи не здурів ти? — сперечив Вернидуб: — Та ти ще спробуй дотягти свої ноги, то й то буде з тебе!

За хвилину всї гармати з грюкотом і виплеском шубовтались і зникали під пінявими хвилями у ставку.

— Ну, лицарі, справили справу, а тепера час і назад, в ноги, — квапив завзятців своїх Вернидуб: — нам у перед через хмарища Ляхів та Татар не пробитись, а марно гинути жаль, так спробуємо по той бік ставка прокрастись до своїх на підмогу.

— Чому не спробувати? Спробувати, — відгукнулись козаки. — „Втїк не втїк, а побігти можна“.

— Тільки ось двох наших забито, а трьох поранено, — зауважив Безухий, — не лишати-ж їх на знущанне, пане отамане?

— Мертвих у ставок вкинути, а поранених взяти на плечі з собою, — постановив Вернидуб; — та проворнїйш, он уже Ляхи наступають.

Дїйсне, крізь опавший злегка до землї дим можна уже було проглянути, як густими лавами піхота насовувалась до греблї, а кіннота з другого боку очертом наступала, аби відрізати відступ. Козакам іще щастє сприяло, що вороги, збентежені і здивовані зухвалим нападом степових „чортів“, надходили дуже поволї, з великою осторогою, сподївалось на велику силу козачу.

А козаки, окриті димом і млою, щасливо греблю минули і майже бігцем прямувати стали другим берегом до окопищ; уже перейдено було більшу частину шляху, коли Ляхи постерегли, що тільки горстка одна забісованих колїїв такий розрух вчинила. З проклонами і з криком до пімсти, добувши шаблї, дві сотнї драґонії понесло ся на цих зухвальців, і нїякий би опір не спинив їх смертодайної сталї, коли-б не знайшлась несподївано по шляху їм ковдобина, що її не завважила якось погоня: перші конї, що наскочили на неї, попадали, а через них і другі ряди, то перекидались, то плутались, то розбігали ся в ро́зтич.

Тим часом, поки цї дві сотнї, повикидавши покалїчених коний, шикувались задля нового нападу, Вернидуб, добіг до одної досить вузенької коси, що́ врізала ся у ставок; зупинив ся він на краю і наказав козакам, покидати тяжу і зброю у воду, а самим плисти через став до окопів, умістивши між парами пловців і поранених; сам же він з тими, хто захоче, зостанеть ся тут, — затинати драґонію і тим захищати відступа. З Вернидубом побажало одинадцять чоловіка лишити ся, а решта вирядили ся у плинь, один тільки з поранених відпрохав ся зостатись.

— Мене, братцї, не беріте з собою, — прохав він товари́шів: — менї перебито обидві ноги, я і в дорозї, і в дома буду тільки на перешкоді... покиньте мене краще тут, та покладїть навкруги набитих рушниць штук пять, а то й десять; дак поки наші Левенцї будуть стояти, то й я може кількоро гриваків укладу і не з порожними руками на той сьвіт прилїву...

Так і зробили, посадовили його з рушницями на купинї в кутку, а самі кинулись в плинь другого берега досягати.

Не забарила ся наскочити й розсатанїла драґонія і кинулась на цих двадцятеро шаленців; призначені смерти грюкчули враз із рушниць і підставили довгі списи; кількоро коний упало й загородило тїсний прохід, а другі кинулись в плинь... але й тут перших зустрічав спис або куля...

Недовго проте здолало дванадцять чоловіка такій силї противитись: ближчі напасники падали, але другі злазили з коний, бігцем добігали до обложених і навіжно кидались у роко́паш. Стали козаки колом, спинами до середини, персами до ворогів і давай працювати списами. Не одного розсатанїлого драґуна з яскравою шаблею у руцї піднято було до гори списом і скинуто, мов снопа, в воду, не одного ще й перед списів валив кулею до долу безногий... але все-ж таки багато списів уламалось від трупа, багато завзятців з сталевого кола поклонились рідній землї від куль, якими посипали їх з берега вороги.

— Постоїмо-ж до краю, братцї, за віру і вмремо, як лицарі, чесно! — покрикнув Вернидуб, ухопившись за міцний держак.

— Умремо, батьку, як слїд! — відгукнулись товариші дружно.

Блисонули у руках у козачих кривулї, засвірґотїли леза в повітрі блиском холодним, та на кожне-ж з них впало десять других; розлїг ся в повітрі брязкіт від крицї, хруст від келепів, хрип від проклонів і стогін...

Сивий запорожець Безухий уже чотирьох шляхтичів пишних шаблею вклав, а лївицею встиг і двом Нїмцям встромити кінджала, але догодила й йому криця шляхетська у лївий висок і спянїв козак від того чоломкання, випустив з дужої руки омочене у крові лезо і безвладно рухнув на землю. Молодий, чорнобривий козак, що́ з ухмілкою постачав по обіруч смертельні дарунки з ухмілкою-ж полїг на Безухого; страшенно захріп і рябий запорожець, закотивши під високий лоб свої очі орлині; повалив ся за ним у слїд і Лопата, не постерігши ся з тилу кривулї, яка розпанахала йому спину аж до вірного серця...

Тільки двоє ще з Вернидубом стояло та третїй Безногий все сидїв ще між трупом і часами посилав у перса ворожі незра́дливу кулю...

— Гей! Продаймо себе що найдорожче! — крикнув Вернидуб, і, зібравши останні сили, ринув ся у окружню юрбу; за ним кинулись разом і два товариші.

Осатанївши від скаженого скруту, з нелюдською силою стали локшити цї леви все, що їх оточало: їх велитенські по́сїки розбивали на двоє голови, розкраяли молоді, вродливі обличчя, розвертали перса могутні; поранені, покрівавлені перебійцї все ще рушали вперед під блискавками навислої над їх чолами крицї... але ось у одного товариша якось лїниво підвелась шабля у гору та на півколї зупинилась на мить і спустилась безсило до долу, другий товариш присїв чогось і собі, самий тільки Вернидуб все ще махав перебитим геть лезом, аж ось і йому на голову впав з хрустом тяженний обух, і похитнув ся дуб і полїг, зваливши розгоном свого мертвого тїла якогось шляхтича в смерть.

Озьвірені, розсатанїлі від страшного опору Ляхи, з ненатлістю кинулись над козачим трупом знущатись і наскочили якось ще на живого Безногого. Завзятий ватажка батави підбіг до його перший, бажаючи живим взять на дратівлю; але на пів-сконалий Безногий, що вже крівю зійшов, змертвілою рукою підняв ще раз підстоля і послав ватажку у самісеньке серце кулю прощальну... Зблїд молодий пан і посунувсь на руки жовнірам, та покотив ся-ж до ніг його і Безногий, порубаний, посїчений шаблями...

А пловцї уже досягали до свого берега і радісно витались з своїми братами, яким вони добре воза доклали; тільки но двоє з найтяжче пораненим серед ставу барились і безнадійно задубілими на кригу руками гребли по зимній водї, що́ снїговою кашкою уже шерхла.

— Братцї! Пустїть! — став нещасний проситись: — все одно, не дотягти вам мене...

— Як-же так кинути? — сперечив йому підручний пловець, якому вже забивало дух від утоми.

— Та, їй-же Богу, менї на днї буде й спокійно, — а ви й там станете у пригодї.

— Чи не правду пак каже Книш? — зауважив другий.

— Правду, братцї, сьвяту правду! — стогнав пораненний: — все одно менї вже на сьвітї не жити.

— Ну, так бувай здоров, друже, та нас жди! — попрощались товариші і кинули пораненого на волю; він зразу і пустив ся на дно, лишивши на плесї води кілька кіл, які розходились, коливаючись і зникали на вдалї.

І знялась, полетїла козача душа за своїми подругами у слїд за хмари високі до невідомих і недосяжних просторів...

[Далї буде].

ЧОРТОВА СКАЛА.

КАЗКА.

[Конець].

Довкола у природї все дрімало
І ранна мла стелилась по землї.
Десь гомонїла пісня соловія
І гавкала собака у селї.
Помалу у Степана сонна мрія
Щезала з памяти і жаль пройшов,
А в серце заходила знов надія,
А заким сонечко зійшло, він знов
Був при роботї у норі підземній
І джаґаном рубав, аж гук ішов.

Невéселo було в пивницї темній,
Там промінь соняшний не засьвітив
В непривітній темнотї і таємній,
А звід пивницї душу мов давив
Та на Степана все грозив упасти;
Нараз лискучим сьвітлом заяснїла,
Зробилась довга-довга без кінця
І в нїй музика десь загомонїла.
У гóру піднялась і стеля вся
І стїни розступили ся широко;
І виріс гай, рожеві деревця,
І водограї триснули високо.
Степан приник, бо ще таких чудес
Нїколи не видало людське око.
Нараз весь жаль єго і смуток щез,
Він станув і заслухав ся в музику,
Немов у пісню ангелів з небес.
На гай поглянув, сьвітлість ту велику,
На шемраючий тихо водограй,
І крикнув з радости; від сього-ж крику
Луна пішла весела на весь гай.
Аж як зайшов у запашну соснину,
Нараз десь щезла ласичка мала,
А замість неї він узрів дївчину.
Вона така красавиця була,
Що на колїна впав він перед нею
І слова не сказав. Вона-ж прийшла
Легенько так, мов не ішла землею,
До нього і сказала: „Хлопче, встань!
Коли пристанеш, буду я твоєю
І жити му з тобою там от, глянь,
Де палац мій сияє мармуровий“.
Степан на неї глянув: очи — грань!
Огонь пекольний в них горить чудовий,
Від того жару він аж затремтїв
І дур якийсь могучий, безтолковий
Напав єго, він станув, занімів,

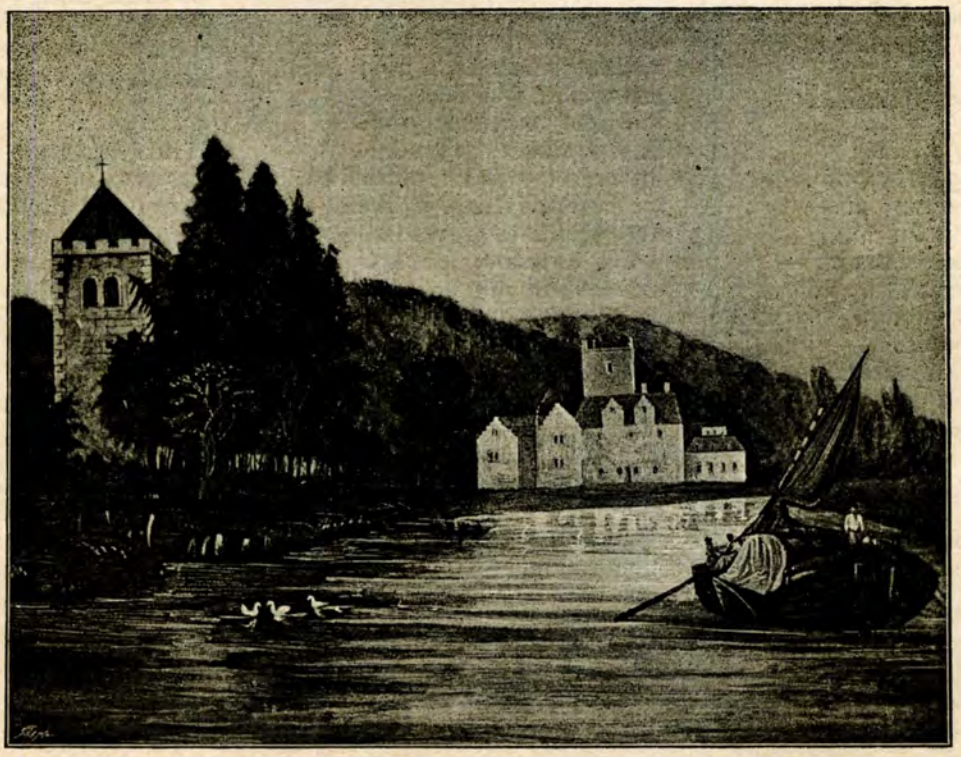

Резиденция гетьмана Петра Дорошенка в Батуринї.

Та він про се не дбав, робив, робив
І скорше не гадав джаґан відкласти,
Аж поки скарб буде в єго руках.
Сказати легко; скарб у чорта власти,
А чорт проворний, шле зневіру, страх,
Жалібними думками душу мучить,
Ставляє мари мовчазні в кутках,
І думає, як тим усїм докучить
Та перепон усяких накладе,
Степана певно з любкою розлучить.
А тимчасóм Антипко жде і жде,
Степан працює, що аж млїє з муки,
І вже хідник єго в той бік веде,
Де чорт сидить — хоч сядь тай плач
[з розпуки!
Га, думає Антипко, вже пора
Тебе завзятого дістати в руки.

В основах затрясла ся вся гора,
Мов з себе скинути скалу хотїла,
А у скалї Степанова нора
Підскочив, наче хлопчик малолїтний,
І знов дивив ся довго на сей рай.
Там рожі зацвили, боз синьоцьвітний,
І запах чарівний пішов від них,
Моріг покрив земельку оксамітний,
По ньому рій мотильків золотих
Снував ся, наче хмарочка легенька
А легот що подув, то знов затих.

Стоїть Степан, сьпіває сам стихенька,
Аж дивить ся на стежечку: біжить
До нього просто ласичка біленька,
Стає собі, мов зі страху дрожить,
То дивить ся розумно, очи жмурить,
То скаче, крутить ся, то знов лежить.
Побіг Степан туди, вона же дурить,
Біжить у гай, Степана там веде;
Степан біжить і вже єго не журить
Непевність жадна, що з того буде.
Вловити хоче ласичку ту звинну,
А по що, не питає, тільки йде та йде.
Дивив ся довго і вкінцї озвав ся:
„Хто ти і хто тебе сюди привів?“
„От красче-б ти, мій хлопче, не питав ся.
Прийшла я раду добру дать тобі,
Щоб ти за любкою не побивав ся;
Не вір ти їй, зрадливій сїй любí,
Вона тебе обманює, невірна,
Мене кохай, мене возьми собі“.
Степан мовчав і туга, страсть незмірна
Взяла єго по любцї по давній.
А та дївчúна, мов ягня покірна,
Стояла й моргала зпід чорних вій
Очима на вродливця молодого,
Що той аж млїв в знесилї чарівній.
Нараз вона прискочила до нього,
Припала до грудий і обняла
І — щезла... А зпід дерену́ густого
Явилась гадина і ящірки вела.
Ага! — Степан подумав, вже я знаю,
Що за дївчина ти собі була!
На грудях хрестик золотий я маю,

Як доторкнув ся лиш єго лихий,
Не стало ні єго, ні всього раю.
Де справдї дїв ся привид чарівний?
Нема уже! Степан побачив знову
Хідник холодний, темний, камінний...

Він кинув сю пивницю нездорову,
Щоб охолонути по всїм страсї,
І вийшов на хвилину у діброву.
Вже лїтний ранок був і по росї
Сопілки гра здалека розлягалась.
Степан зітхнув і зникли мрії всї,
Лише на серцю туга ще осталась.
Бажав він любку бачити свою,
Впевнить єї, щоб зради не лякалась,
Єго потїшила за працю всю
І додала нової ще охоти.
Ще тілько, думав, стїнку розібю
І не богато маю вже роботи,
Печера вже лунає при менї,
Щелину треба ширше розколоти,
Зробить дїру у камінній стїнї
І скарб добуду, мов оріх з лушпини,
Дам їй і проживем веселі днї!
Ото-ж то буде радість для дївчини!
Щасливий я тодї собі спічну,
Зробивши все для любої дружини...

З думками сими в нору камінну
Він знов залїз і там рубав завзято.
Як вилїз, то застав вже тьму нічну
В діброві, а на небі зір богато.
Він сїв, щоб троха душу відвести. —
На другу днину припадало сьвято.
Степан гадав до милої піти,
Явити ся у неї так нежданo
І скарб добутий в дарі принести.
В ночі було в печері страх погано:
При смолоскипі бачив він гадюк —
Тому й рішив залїзти там аж рано,
Взяти з собою сьвітло, хрест і друк,
Сьвячену воду, крейду те-ж сьвячену,
І так добути скарб з Антипка рук.
З тим наміром поклав ся на зелену
Муравy біля входу хідника,
На руку голову опер струджену —
Вона була мов олово важка —
І втомлений заснув, немов дитина,
Так твердо, хоч постеля не мягка...

Прийшла сумна опівнічна годинa.
Нараз десь грізно скрикнула сова,
Зашелестїла листєм деревина,
Під вітром подалась мягка трава,
І стихло все... Ще лиш верхи високі
Руша вітрець, що тихо подува...
А в хіднику щось ходить, чути кроки,
Мов звір іде, бо ратиці тріщать,
Сопе і стогне в тій норі глубокій
І чути, миши десь за ним пищать.
Минає хвиля — й видко стать погану,
Якусь страшну рогату чорну стать.
Антипко се приходить ку Степану,
Бере єго, злїтає понад лїс,
Летить кудись у сторону незнану...

В якесь далеке місто він занїс
Єго і там збудив в якомусь домі,
Змінив єму уста і очи й ніс,
Сам замішавсь між люди незнайомі
І перекинув ся у панича
Тай віддихає по тяжкій утомі.
Степан дивуєть ся, не добача,
Що стрій весільний вже на собі носить.
Аж дивить ся: іде якесь дївча
До нього просто і до танцю просить.
„Простїть, не вмію — скоро відповів —
До танцю маєте ту хлопців досить".
Чогось він лютий був, мов зрозумів,
Що тут рішилась доля неласкава.
Нараз свою кохану він узрів
І перед ним закрила всїх темрява...
Іде вона, на голові вінець,
Весела, рада, прибрана як пава,
На пальцї обертає перстенець
І каже так до пана молодого:
„Раз у менї влюбив ся молодець,
Хороший хлопець і без серця злого,
Та тілько бідний був, гроша не мав,
І вихованя не було у нього.
Подумай, милий, він ні не гуляв,
Ні між людьми не вмів як слїд найти ся,
Ходив, як чорна хмара, і мовчав.
І не сказала я єму: от відчепи ся,
А завданє тяжке єму дала.
Раз ми собі до лїса поплели ся,
А там висока Чортова скала.
Казала скарбів там єму шукати —
І більше вже із ним там не була.
А він сказав: „Я буду працювати,
Лиш ти люби мене — значить ся: я,
І чую, не вертає вже до хати
Четвертий місяць, тілько там що дня
Лама камінє — от як піддурила,
Бо він менї не пара, не рівня!"
Як се почув тепер Степан, що мила
Сьміялась так з єго любви і слів,
Така розпука серце оповила,
Що він упав на землю і зімлїв.
Панич-Антипко скочив гнеть до нього,
На плечі взяв, утїк і полетїв
Наново до гнїзда свого страшного.
В діброву залетїв і на моріг
Поклав єго ледви-ледви живого...

Степан ще довго мовити не міг,
Відтак позбувсь пекольної турботи
І наче пес припав до чорта ніг,
Обняв їх і сказав: „Я знаю: хто ти!
Убий мене, прошу тебе, убий,
Бо до житя не маю вже охоти!"
Схилив ся над Степаном чорт старий
І пожалїв єго: „Тяжка наука
На віруючий вік твій молодий...
Убить тебе для мене то не штука,
Та жаль менї, вертай домів назад,
Вже в тобі загнїздила ся розпука,
Зневіра до людий — я сьому рад,
Менї таких до дїла все потреба...
Множіть ся, недовірки, я ваш брат,
З вас будуть слуги пекла, а не неба!"....

1893.

Осип Маковей.

ДВІ ПТИЦЇ.

Важкий та робочий день лїтній уже догорів. Усе потомилось, чекає спочивку і сонце само поспішає скупатись в холодному морі. Весь мир йому шле на добраніч і з усьміхом тихим чекає дрібнозорої ночі. А та, — мовчазлива відрадниця, сїє вже росу по темних долинах, вогким сутїнком слобідку татарську вгорнула, гасить червоиї гори, вбирає їх в темнії шати; по темних тополях струнких підняла ся аж в небо і тихо засьвічує зорі — небесні лямпади. І в тихий і праведний час той, зітхнувши ще раз вітерцем на прощанє, земля засипає і море колише її плеском сьпівучим.

І в тихий той праведний час — з реготом диким та стогоном жалібним — з темних печер вилїтають дві птиці і носять ся скрізь понад морем, по слободах сонних, по темних садах, лїтають та квилять цїлїсїньку ніч. І першая стогне-сумує, а друга регоче пекельно, а то й собі заридає-заскиглить. Ті птиці не птиці — то грішниї душі: скарав їх Господь за гріхи, щоб не сьміли на сонечко праведне глянуть у день, а в ночі, щоб не знали сьвятого спокою. І сумно, і холодно стане, як слухаєш іхню розмову пташину. Одна квилить: „Сплю!" — а друга регоче... Чого-ж та, що́ хвалить ся сном, не спить серед ночі? Чом та невесела, що́ дико регочеть ся?

У давню давнину, в зеленій долинї, отам понад морем бурхливим слободи скрізь розлягались [від них нинї й камня немає]; в тих слободах люди жили [вже й прізвище іхнє забулось]. І люди, як люди, у будень робили, а в сьвято гуляли, ще й бучно гуляли, хоч ворог ховавсь недалечко і хижо на них позирав. Настало веселеє сьвято: токи і садки занїміли, по вулицях люди товчуть ся, у храмі натовп народу і дим кучерявий пахнючий хвилює по храмі і падають жертви кріваві під гострим блескучим ножем, сьпівають сиві жерці, і молять ся люди серцем нехитрим та чистим. Один лиш мовчить, не насьміє сьпівати-молитись: він знає, що бог не послухає його молитов. Сьпівають вродливиї хлопці, дївчаточка-ж, мовчки, як квіти в городї, сяють убраннєм сьвятковим. Як вітер квітки нахиляє — тріпочеть ся листє дрібненьке — як хлопці поглянуть на милих — шепочуть ся ті веселенько. Скінчила ся служба і миттю на ігрищах повно народу. Хороше спокійнее море, — ще краще як хвилями встане, хорошi вродниці-дївчата — ще кращі, коли засьпівають та підуть в веселий танок.

Немає-ж найкращої квітки над тую червоную рожу, немає найкращої дївки, над ту, що́ он онде в танку подружок молодих має прозорим серпанком та личком веселим аж сяє. —

Так серце юнацьке сказало і очі слухняні спинились на любій. Під яворóм сивим стоїть собі хлопець, не бачить, не чує нічого, що робить ся близько, він дівчину здалеку тільки і слуха, і бачить, не чує, що вірний товариш вмовляє його піти погуляти з хлопцями вкупі: з лучків пострілятись, на конях баских поганятись, в борінні зміряти силу — нічого не чує, не бачить закоханий хлопець. А тут в холодочку зібрали ся сиві діди і милують ся дітьми своїми, згадують давнії літа, міркують про речі громадські. „А що, громадяни, чи й нині, в таке превеликеє сьвято ставити чати? Чи може наш Бог милосердний для сьвята і сам початує за нас, охоронить нас від напасти? Бо гріх же і шкода у вільних людий віднімати, неначе в рабів, і спочивок і праведний сон!“ І довго гули так, як ті голуби сиві розумні діди і так собі постановили: не ставити варти багато і чати сьогодня не слати, а тільки над морем, де знак височенний стоїть-оглядає і море, і землю, — хай там лиш один остаєть ся і знак у долину огнем подає, як в морі чи в горах бува що замітить.

Дівчата і хлопці покинули дрібні танки і купчать ся тісно під дубом зеленим. Там сивий музика узяв ся за дивнії струни: прочнули ся струни, зітхнули і змовкли, — і змовкло усе навкруги. Старий чарівник усьміхнув ся, замислив ся трохи та й вдарив обіруч: хвилї сьпівучі поринули дзвінко без краю, без вину, як вільнеє море!

Музика ридає, музика регоче, музика із самого серця краде думки потаємні і носить в повітрі, а другеє серце їх ловить. І мовчки зглядали ся очі, і мовчки спускали ся в землю, а милі уже розуміли, уже розмовляли без мови. І хлопець, що́ досї сумний був, — тепер аж пашить від кохання, а дівчина жвава, що́ сьміливо в вічі дивилась усїм, тепер счервонїла і вкрила прозорим серпанком своє засоромляне личко і ледве промовила: „Вийду!“

Спускало ся сонце над море і знову під явір старезний зібрали ся сиві діди, почали рахувати, кому вартувати на розї сю ніч, кому зоставатись в долинї. Балакали мудрі тай так свою раду скінчили: хай Бог сам покаже, кого вибирає на варту. Зібрались юнаки: плече у плече, лице у лице, прехороші, відважні та дужі, — готові хоч зараз на варту іти. По приказу діда всї стали рядком, разом лучки натягли, разом спустили пірнатиї стріли: кого сам Бог вибирає, у того і стрілка найдалїй впаде. Пішли оглядати, чия лягла далї: всї полягали рядком, а одна залетїла геть-геть далеченько [бо ту покладала без міри щаслива рука]. Усї здивували ся, усї звеличали меткого стрільця, а він лиш один не радіє: дурно темненької ночі його виглядати ме дівчина люба, що́ вперше сьогодня призналась. Діди роздїлили останнїх: кому оставатись в долинї, кому заступати потомлених хлопців, кому приглядати за ними. Ще раз помолились, благословили вибранця і всї розійшли ся спокійно.

Один лиш між них неспокійний. Давно він чекав сього сьвята, щоб сповнити хижі заміри, що по́тай від всїх він кохав у нечистому серцї. Завзятий стрілець сподївав ся, що верх його буде, так стрілка слухняна сьогодня щось зрадила Найдї і, темний, і лютий, він ходить та нишком зубами скрегоче. Літ двадцять тому вже минуло — на березї моря в розбитому судні рибалка знайшов невеличкого хлопця, знайшов, і, дитину чужинську, до себе за рідну узяв, пестив, годував, навчав говорити по своєму — тільки недовго натїшивсь... умер, неборака, а Найда зостав ся в громадських руках. Не дурно-ж то кажуть старі: два є роти в сироти: одним воно хлїб їсть, а другим клене. І правда — не вийшло пуття з сиротини: не знав хлопець рідної неньки та батька, щоб змалку його научали добру, а хати чужиї лиш хитрощам, заздрости Найду навчили. І так воно виросло — заздре, пронозливе, гостре на речі, і ласки нїхто не забачив в искрявих очах сиротини. Не раз і не два вже цї очі займались недобрим огнем, як часом хто з хлопців, хазяйських синів, його у чому переборе, тодї тільки тїшив ся він, як поборені милости просять у його. Та з хлопцями легко змолитись, — а що ти поробиш з дїдами, що́ „Найдою“, наче собаку прозвали його, що́ нéхтують ним як собакою, справдї! Не год і не два вирастала злоба у серцї, неначе гадюка в норі та тільки не знала, з якого-б то боку дошкулить.

Та зло має гострий уха і очі — зараз дізналось, де можна знайти підмогу. Ворог одвічний, що́ досї не мав собі сили-відваги просто напасти, почав хитрувати: післав шпігуна роздивитись по людях: чи не знайшов ся-б готовий продати свій край. Даремне, неначе голодний собака, шпігун сновиґав, аж поки на Найду напав. Як блискавка, очі у Найди заграли і згодив ся хлопець невдячний продати отих, що́ зростили його. Умовились добре, поклали лиш часу діждати, коли безпечнїще напасти, а Найда присяг ся гасло подати.

— „Це честь тобі, брате, і щастє: між всїма стрільцями ти перший, над хлопцями будеш найстарший, а там, у дівчат, ти давно найлюбіщий! Завидую, брате, тобі!“

Так лестить ся Найда лукавий. А хлопець і слухатись не хоче, ще більш зажурив ся.

— „Ну, що-ж — поміняймо ся, брате! Нїхто й не впізнає: ти підеш до дівчини-любки, а я повартую за тебе“.

— Е нї; мене вибрав сам Бог — нема що робити!

А Найда все просить тай просить, щоб взяв і його із собою, що в-двох вартувать безпечнїще. А сам аж палає, що давнюю пімсту сьогодня він сповнить, то пишная здобич сьогодня в руках його буде.

Хмарна і тепла спустила ся нічка на землю, покрила і гори, і море крилом оксамітним. Між морем і небом на розї високім біля фіґури сидять вартові: один невеселий, а другий такий балакучий, приємний. Чатують обидва укупі. Один крадькома поглядає у темну долину, де сьвітло мигоче у вікнах, де дівчина любка не спить ще. Другий усе неспокійно до моря лице обертає, ниже очима темне повітрє, ухами ловить морські відголоски — нічого не видко, нічого не чути, лиш море вкладаючись спати, воркоче дрімотно.

От каже один вартовий:

— „Ти журиш ся, брате, що дівчина пишна даремне тебе виглядає. Іди, кажу, брате, до неї, ще сама пора, а я початую за тебе: нїхто-ж не побачить, а темная нічка не скаже нїкому про ваше коханнє щасливе“.

Зірвав ся на ноги сумний вартовий, а далї роздумавсь тай каже:

— Нї, брате, спасибі за ласку, за щиреє серце! Але не прийму я послуги твоєї: винен стоять я на варті — така моя доля! За що-ж тебе я покину отут одного, коли всї сьвяткують? І то вже спасибі: з усїх друзяків ти один лиш прийшов розважати мене!

Даремне вмовляв його Найда. Він править своє: — Зостану ся тута!

Долина заснула, погасли огнї, і сон та дрімота лїтають над миром, голублять потомлені очі.

„Лягай, брате, спати, ти зовсїм зморив ся, а я початую за тебе! Лягай та засни, і сон тобі дивниї речі розкаже про милу. А я не засну: до мене ваш сон не пристане, бо я на чужій сторонї, мене відбігає і сон, і коханнє, і вдача! Ваш сон не розкаже менї любої казка про рідний мій край, незнайомий для мене, де, може, зосталась і доля, і слава моя! Сумний, мовчазливий я буду стояти та долю щербату клясти!“

Змагаєть ся вірний товариш: шкода й йому покидати в журбі самóтнього Найду, а очі аж липнуть від сну.

[„О як менї здихатись дурня цего?“ — думає Найда лукавий].

— „Слухай но, брате: лягай ти тепер; ти виспиш ся швидче, а послї і я вже приляжу, бо страх як люблю перед сьвітом заснути, лягай же скоріще, а то розіспиш ся, тодї вже не встанеш на зміну“.

Послухав ся хлопець, поклав ся і миттю заснув. А Найда лукавий, покинувши варту, спускаєть ся нишком з гори: в яру вже осїдланий кінь і креше об камінь копитом. Впав на коня і полинув, як вихор, Найда лукавий до моря. Примчав ся, огнище велике кладе на камінних, огонь витирає — спалахнуло миттю огнище. Стоїть він та пильно вдивляєть ся в море, а сам аж тремтить, мов осика. А море тихесенько плеще; під берегом хвиля займаєть ся полумям проти огнища, а далї все чорно, все глухо. А Найда чекає-чекає і час йому плине, як віки... Аж ось затремтїв він і скрикнув: на чорнім роздоллї морськоту мигочуть неначе искринки і щось плюскотить серед тиши нічної.

— „Годї вам, годї пищатись, хазяйські сини! Годї сьміяти ся з Найди! Дурні ви — думали — я вам товариш на

віки? Думали, хлібом своїм привязали, як пса на цепу? Плюю-ж на ласку я вашу, плюю на хліб ваш гіркий! Кращу знайду собі здобич, ніж ваша непрохана ласка-зневага для мене! Як дровам з огнем не дружитись, як гусям з лисицею жити, як в пазусї пестити змія — оттак вам безпечно дружитись з Найдою бідним, сином чужої країни! Сюди-ж, кораблї, поспішайте — у ваших руках вороги!“

Із темного моря пливе-виринає ворожеє військо, на берег виходить — скоро весела долина заплаче, огнем запалає...

Спить вартовий, бо за його-ж ручив ся товариш, спить він — аж чує.

— „Брате! Добре у-двох чатувати!“ — чогось то реготе Найда лукавий, фіґуру на землю валяє і зброю з товариша зняв.

Проснувсь вартовий — оглядає: аж берег вжив і гуде голосами чужими, іскріє ворожим огнем, а рідну долину, щó спить і не знає нїчого, нїчим збудити, нїчим їй звістки подати. І парубка гріх пазурами за серце схопив і скрикнув він: „Сплю!“ — і кинув ся з скелї у низ, щоб умерти принаймнї з своїми укупі. А з реготом хижим у слїд йому ратище кинув зрадник лукавий, та ратище довге тяжке і його потягло за собою і впали обидва з високого рогу на гострі каміння, і їхнї бажання даремне пропали. Не бачив сплюха в передсмертний свій час рідних своїх земляків, а зрадник лукавий пишної здобичи теж не спожив: перший з них птахом-сплюхою скинувсь, лїтає над сьвітом та жалібно квилить лїтаючи „сплю“, а зрадник сичем перекинувсь і гонить ся скрізь за сплюхою, регоче та скиглить від злости. До віку лїтати муть вкупі — вартівник непевний та зрадник лукавий, — до віку жахати ся будуть, почувши той крик серед ночи, а сон та дрімота нїколи не вкриє ті грішниї душі ласкавим крилом.

Королївка 18 $\frac{4}{III}$ 93.

Днїпрова Чайка.

УДОВА.

[З болгарської мови].

Зима на дворі, нїч, хуртовина.
Буря завила, аж страховина;
Всяке до дому спішить, як мога, —
До своїх рідних, свого порога.

А ну лиш гляньмо в село за мною:
З нуждою люди бють ся страшною...
Велика шкода... мовонька стине...
Як то сїрома нещасна гине...

Край села саме хатинка мрієє;
Там не спить мати, серцем болїє;
Дивить ся гірко на свої дїти:
Що їй казати, що їй робити?

Заплаче слїзми — немає впину;
До лона горне малу дитину;
Думоньки чорні, вік неісходні:
Сироти бідні лежать голодні...

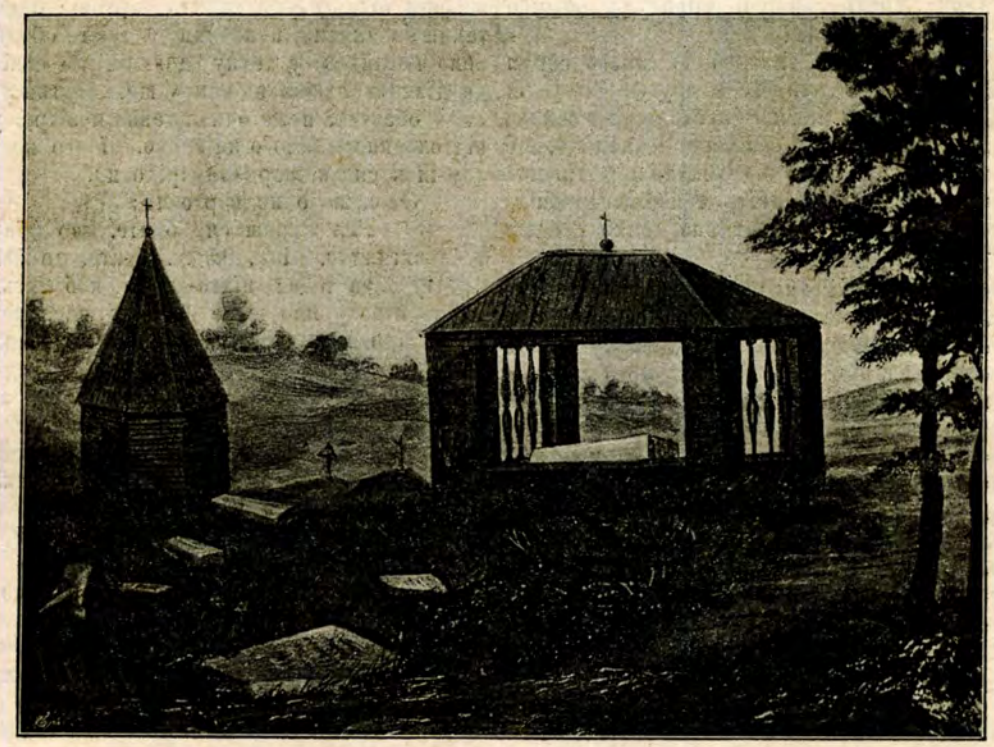

Могила гетьмана Петра Дорошенка в Ярополчи коло Москви.

Спіть, янголятка, не знайте болю..
Хай Бог погляне на вашу долю...
Дровець, чи хлїбця, — немає й званку;
Чим нагодую, витоплю зранку?

Та й занїміла сердешна мати;
Дуже стомилась, стала дрімати,
Хилить головку, — заснула тихо,
Забувши тяжке, пекельне лихо.

Зоря промінє плє помаленьку;
Жалібно кличуть дїтоньки неньку:
„Вставай, мамуню, стужа неначе,
Пригорни Милчо, нехай не плаче...“
Нї слова мати, лежить холодна...
Вичитав піп їй, — ото відходна...

Павло Граб.

Нові поетичні твори С. Руданського.

[Далі].

59.

На калитку.

Прийшов мужик до крамниці,
Сукно оглядає...
Перекинув штук зо двадцять —
Все не добірає...
Аж наглянув десь кармазин —
„Дай-но, жидку, то́го!...“
Розвертає, оглядає:
„Се хіба нїчо́го!...“
Виміряє середину:
„А ходи но, жидку!...
Ото звідси мінї, жидку,
Виріж на калитку!...“ (1858).

60.

Цїкавість.

Прийшов мужик із празнику...
Празник добре вдав ся:
Посинїла кругом шия,
І чуб підійняв ся!...
Прийшов в хату, а нї слова...
На лаві сїдає...
Аж підходить господиня,
Мужа оглядає...
„Та чого то в тебе шия
Вкрита синяками?“
— Та то мабуть від вишнївки,
Що я пив з дяками!...
„А хто-ж тобі, чоловіче,
Чуба мав намняти?“
А він її кулаками:
— Не знаєш — мовчати? (1858).

61.

Треба всюди приятеля.

Прийшла в церкву стара баба,
Сьвічок накупила...
Де була яка ікона,
Всюди поліпила...
Іще пара остаєть ся,
Де їх прилїпити?...
— Ага! каже, пошукаю
Сьвятого Микити!
Найшла баба і Микиту!...
Сьвятий чорта цїпить!...
Баба їдну йому ставить,
Другу чорту лїпить...
Видять люди й розважають,
Щоб там не лїпила:
„Що ти, бабо, кажуть, робиш?
Та-ж то вража сила!...“
Але баба обернулась:
— Не судїте, люди!
Нїхто того не відає,
Де по смерти буде?...
Чи у небі, чи у пеклї
Скажуть вікувати;
Треба всюди, добрі люди,
Приятеля мати. (1858).

62.

Чужая дитина не то, що рідня.

Ой не тая, мій синочку,
Година настала,
Щоб чужая дитинонька
За рідную стала.
Нар. піс.

Журили ся муж з жоною,
Що дїтий не мали;
Далї взяли, та й під старість
Сироту прийняли...
Росте тая сиротина,
Так їм помагає!
Але старий, як чужому,
Все не довіряє...
„Та вже, мабуть, не даремне
Примовляють люди,
Що дитинонька чужая
За рідню не буде!...“
Доростає лїт дитина,
Вже пора-б женити...
Пора-б уже господарство
З сином поділити...
Але старий дуже хоче
Щирість його знати...
І задумує, як сина
На спробунок взяти.
Повертає раз від пана,
Тай став говорити:
„Жінко мила, сину милий!
Годї мінї жити!...
Розгнївав ся пан на мене,
Повішати хоче!
І я завтра, як той злодій,
Сплющу свої очи!
Достань, жінко, з скринї грошї,
Треба поділити...
Треба свою остатнюю
Волю учинити!“
Стара бідна, як дитина,
Плаче і ридає;
Бере ключі у старого,
Скриню відмикає...
А у скринї казан гроший —
Самиї дукати!...
Ледве-ледве старий з сином
Здужали підняти...
Висипали на підлогу,
От старий сїдає...
Із дукатів штири купи
Рівних нагортає...
І говорить: „Перша купа
На похорон буде,
Щоби мене, як годить ся
Спомянули люди!...
Друга купа тобі, жінко!
Тобі, моя мила!
Бо ти-ж мене, як матїнка,
Старого любила!...
Третя купа нехай буде
Тобі, милий сину!...
Ти був мінї, милий сину,
За рідну дитину.
А четверта купа гроший
Най буде для того,
Хто на шибеницю в завтра
Потягне старого!...“
А синочок і схопив ся,
За грошї рукою!
„Я потягну вас, татуню!
Най будуть за мною!“
Здихнув старий, підійняв ся
Тай почав казати:
„Іди, хлопче препоганий,
Із моєї хати!
Прийняв тебе я до себе
Малим сиротою,
Побивав ся днї і ночі,
Не спав над тобою...
Тільки й думав, що із тебе
Буду поміч мати...
А ти сам готів на мене
Руку підійняти...
Іди-ж собі, препоганий,
Звідки ти узяв ся,
Та й не згадуй, що ти в мене
Сином називав ся!“
Хлопець вийшов. Старий плаче:
„Правда, добрі люди,
Що дитинонька чужая
За рідню́ не буде!...“ (1858).

[Далї буде].

ПО УКРАЇНІ.

II.

В ДАХНІВЦІ.

ЕТНОҐРАФІЧНІ І ЕКОНОМІЧНІ НАРИСИ З ЛЇТНІХ ЗАМІТОК О. Я. КОНИСЬКОГО.

[Далї.]

III.

Щоб ще виразнїйше зрозуміти причини, з яких богате колись село Дахнівка так зубожіло, оголїло; з яких „крестяне-собственники“ нїщо більш як жебраки, злидарі темні-претемні, росповім історию Дахнівки, так як мінї росповіли старі Дахнівчани. Звістно росповідало їх кілька чоловіка, не за один раз, шматками, що хто знав і як знав; а вже я сам знижу усї ті шматочки на одну низку. Але-ж гуртуючи, я раз-по-раз лишати му власну річ самих розмовників моїх.

— Предки наші були мабуть такими самісенькими козаками, як от і на тім боцї Днїпра були. Не знаємо вже про те, як їх підвернено в крепацтво. Ляхи-пани підвернули тодї, як стала тут Польща.

„Ой Польща, Польща, чужа сторона...
Через тую Польщу доріжка лежала,
А при тій доріжцї корчомка стояла...“

Нашому народу християнському мабуть не добре було під Польщею; бо вже-ж не дурно сьпівають:

„Гей-ой, як росплакалась бідна удова:
То не удова, то Вкраїнська земля,
Що на Україні добра давно нема;
Що Ляшки й Жидки посесиї закупляли,
Да християн на панщан повертали...“

Усїм побережжєм, а вже-ж і Дахнівкою правили корольки: там десь у самій Польщі був головний „круль“, а тут від його вже корольки. Був такий корольок якийсь Потоцький. Ледачий, мабуть, був чоловяга з його. Слухайте, яка пісня про його, я засьпіваю вам:

„Ой ти Потоцький, ой ти превражий сину,
Занапастив, єретиче, Польщу і Вкраїну.
Думав єси, єретиче, щоб за круля стати.
Ой де тобі пане да корольовати!
Ой не буде в свинї рогів, не буде до віку!
Крулевської каптани тобі не носити;
Бути тобі ще з Пулявським у Татар в облозї,
Будеш в хана проливати кервавиї сльози.
Ото тобі на науку, єретичий сину!
Було ж тобі шанувати нашу Україну...“

Нарештї став корольком Понятовський. Сей взяв тай злигав ся з Катериною. Ото-ж і побігли вони вдвох по Днїпру. Людям велено було виходити на берег, стрічати їх. Пішли вітати і Дахнівчани; пішли в Черкаси, бо там мусїла пристати до берега Катерина. Міщани з Черкасів вийшли з коровами, да з хрестами, а люди прості, сїльскі з хлїбом-сіллю. Цариця за те на міщан розгнївала ся. „Що отсе ви, — каже вона до них, — хоронити мене вийшли, чи що; а селянам подяковала; на хлїб-сіль їх зрадїла; на здоровє їх спитала і зараз наказала корольку, щоб усї ті села, що́ вітали її хлїбом-сілю, туж-ту визволити з панщини і доки сьвіту-сонця не бути їм панськими. Тільки той корольок хоч і послухав ся, да не зовсїм. Панське крепацтво скинув; селян тих нїби на казну (на скарбових) взяли тай позаводили посесорів. А може тому корольку й не можна було інакше; бо тодї саме, кажуть люди, гайдамаки свою колотнечу правили. З гайдамаками не до жартів було. Вони коли що, дак зараз на дзвоницю, да в розгона. Так було і отут у нас і в Руській Полянї“.

Про Руську Поляну, додає дїд Опанас, є ось яка пісня:

„Ой бодай тая, та Руська Поляна на віки пропала,
Ай що збавила трох козаченьків ще й Роскільського пана,
Роскільський пан, Роскільський пан з гайдамаками бєть ся,
А з козаком Майборода попід тином вєть ся.
Та ударили у Черкасах у голосні дзвони,
Та підняли пана Роскільського на три списи вгору.
Славна пташечка, невеличечка по гілечку скаче,
А панї Роскільська, його жона, по Роскільському плаче.
Ой лузала панї Роскільськая дрібниї орішки,
Що їздила шістьма кіньми, тепер ходить пішки...“

— Ну, от до сїєї пісні треба ще й росказати вам дещо, щоб ви тямили, що то за народ були оті гайдамаки. Думаєте: набрехано в пісні? Е, нї, так воно й справдї було; звістно не за нас; до нас нехай воно не вертаєть ся. Гайдамаки давня річ; не то щоб і вельми давня, та не за нас. Ото як я служив за наймита у Руській Полянї, дак батько мого хозяйна — стар чоловік був! Він зазнав тих гайдамаків і росказує було про них. Хазяїн з його був стоющий, потомний, богатир превеликий. Каже було, як був він ще парубком; дак, каже, чую раз у ночі, так як опівночі вже: гур! гурр! гуррр! Я, каже, догадав ся: нїхто як гайдамаки! З хати швидче, да в сїни, та на горище; думка була через причілок втїкти. Кинув ся до причілка — аж там їх чотири, з списами і при шаблюках; да по під вікнами по два... Морозом мене, се-б то його — того хазяїна, так поверх шкури і поза шкурою і поняло. Думав, думав чоловік, та легесенько, тихесенько причілок пробрав, та, перехрестившись — плиг на озерет. Отже який невеличкий час заким він перебрав ся на озерет, а в голові у його і рушило ся. Звістно страхіттє саме; видима смерть страшна, а він людина вже й тодї стара була і богатир; за тим вони до його й прийшли. Вже, пак, до вбогого чого їм? Чого вони там не видали! Гуркотять в двері: „Відчиняй!“ Жінка, чи що, і відчинила: та й як би то ти не відчинив їм! Розметали-б і стїни, не то двері. Поприходили в хату. „Сьвіти!“ Засьвітили. Посідали вони за столом; отаман на покутї. — „Відмикай, молодице, комору“. Послухала ся, відімкнула. Вони туди: забрали усе чисто, що там було: сорочки, штани, жупани, саєти. Тодї й прості люди ходили в саєтах. Повносили усе в хату: давай дїлити ся; з отамана учали, кому що припало. А один хтось з них і каже: „А гроші де?“ Отаман на те: „Ти, єретичий сину, ще й гроший захотїв! Хіба не чув, що він „гусаків“ навіз“. Гусаки — се так на сіль тодї казали. Хазяїн той чумакував... Сидять гайдамаки, а тут в дзвона: бов, бов, бов! Вони як гукнуть: „Колїть! Палїть!“ да прожогом до дзвониці. Там нїкогісенько. А воно вдарило на ґвалт да само взяло тай сховало ся.

— До Шрамка! — гукають, до Шрамка!

— Досить! — гукнув отаман: — до Роскільського!

Вони-ж до Роскільського, а Шрамко на коня да в Янівку, там був преварок Роскільського. Прилетїв: „Виручайте свого державця! таке й таке лихо“. Оконом духом зібрав лєєстровиків, прибігли в Руську Поляну, а вони вже бють ся і вбили Роскільського. На списи підняли його. Не скажу, чи є ще й тепер на тому місцї хрест; а як був я парубком, ще значить, далеко до першої холєри, дак я сам бачив того хреста.

У тій таки у самій у Руській Полянї була й друга пригода. Може їх і більш було; може й десять, може й двадцять їх було, да про тих не чув я; нїчого й брехати, а от про отсю дак чув. Жили там Тертичники. На острові жили. Остров здоровенний такий. Він і досї ще є. На тому острові і я виріс. Він на болотї, болото гниле і сильно велике. На другому такому острові гайдамаки кошем отаборили ся. Ну й добре. Людям що? Нехай на здоровє стоять. Заходить ото Великдень. Злаштовали і вони собі паску; кабана здорового осмалили і ковбас начинили: як слїд усе у їх по християнському; вони-ж були християни, може ще лучші за нас. У суботу, у велику і послали вони паски сьвятити у Мошни. У їх з острова і гребля була; а кіш був обгороженний палями, да так густо, що й собака не проліэе; хіба птах поверх перелетить. От вони з пасками й повернули з греблї на отсю дорогу, що́ повз Дахнівку на Сьвідівок веде. Переїхали в один дух! що їм? у їх у возї троє коний, да які коні! Хіба нашим під пару?! У їх не коні, а орли. Сьвященик їм зараз з вечера і посьвятив: кому другому може-б і не зараз, а їм зараз; він знав, що вони за птахи; ще й водою сьвяченою окропив їх. Поїхали вони назад; може й до коршми завернули, а може й нї. З дороги збили ся може тому, що нїч темна; а їхать треба було болотами да лїсами... а може, кажу, й чаркою пригрішили. Не вгадали своєї путї та й приїхали до Тертичника; дивлять ся: остров такий самий, така сама гребля і обгорожено палями. Приїхали до двору, тодї розчовпали: „еге, чуже! не туди заїхали...“ тай учали гукати: „виходьте хто є сюди“. Нїхто не виходить до брами. Тодї вони з рушниць: бах, бах, бах! Нїчого робити, треба вийти. Вийшов Тертичник. Питають у його:

— Знаєш, де Івашківщина?

Івашківщиною звав ся їх остров; і тепер є таке урочище; а як хто дак і Гайдамаківщиною зове те урочище.

— Знаю! — каже Тертичник.

— А коли знаєш, сїдай на воза, да проведи нас!

Скривив ся Тертичник той, да ба, — треба сїдати; не сядеш на воза, посадовлять тебе на списи.

Доїхали до греблї. Тертичник і каже до їх:

— Тепер ви їдьте самі, а я поперед вас кладками піду, да розбуджу ваших. Приїхали до коша. Тертичник так і обмер, як уздрів, яка у їх сила гроший! Повна бричка стоїть до верху насипана, нїчим і не прикрита вона, наче на показ... ще й казан здоровенний з верхом. І сторожи коло гроший нема і нїхто їх не займає. Ну, зараз розговіли ся і Тертичника до гурту посадили. Перш, звістно, похристосовали ся, а тодї до паски. Питають ся у його:

— Давно був у селї? — се-б то у Полянцї у Руській.

— Давно.

— Про нас нїчого там не чув?

— Нї.

— Ну бери-ж скільки тобі треба гроший, та йди туди, прислухай ся; що вчуєш — приходь нам роскажи.

Пішов... Іде бором, да своєї кладки і не вгадав. Розговляючись значить не вгадав міри, от в голові у його, зна-

чить, сьвіт і замакітрив ся. Йде, та йде, чорт-батька знає куди вже зайшов, а ще йде; доти йшов, доки на Донів не вайшов. Дивить ся, Донів тих наче сарани в степу. Вони до його:

— Хто ти? Гайдамака?

— Нї, не гайдамака.

— А кажи-ж: хто?

— Тертичник — я...

— Де був?

Тут вже він збрехав.

— А знаєш, де стоять кошем гайдамаки?

Він знов збрехав:

— Не знаю, каже, тільки чув, що десь вони в Івашківщинї.

— Знаєш, де та Івашківщина?

— Івашківщину знаю, да до коша до їх стежки не втраплю, а до болота доведу.

— Веди, падлєц!...

За що вже „падлєц“?... Хіба ради Великодня...

Привів їх до болота і каже:

— Отам вони на острові, а як до їх добрати ся — того не скажу.

Дони його й пустили. А він тодї навзаводи, та на греблю, тай подав звістку кому чим треба було; може самому отаманові Майбороді. Гайдамаки миттю на коний і Тертичникові коня дали, гарного такого, осїдланого... Їдуть, аж земля стугонить. А тут їм на зустріч Дони!... Що його робити? Гайдамаки — круть, да в болото! Дони за ними. Гайдамацькі коні призвичаєні до всего, зараз з купини на купину і повиносили їх на суходіл; а Дони й загрузли... Отсе, що напрутить ся у якого Дона коняка, щоб витягти ноги з багнюки, дак ще більше захрясне. Позатягали ся коні по саме черево. Сидять Дони в болотї; нї сюди, нї туди; а гайдамаки з їх кепкують; а далї взяли їх тай перестріляли, наче качок тих, ще з прицїлом. Одного Дона куля не брала, дак його осиковим дручком простромили. От то як було... Кажуть — отсе не що давно, лїт може буде тому з 50; бо я вже вдовів тодї; пішов один чоловік з Руської Поляни в Івашківщину липу на уліки зрубати. Вибрав товсту, дупленасту; зрубав; аж там у дуплї чоловік, звістно самі кістки і біля його повнїсенькі сакви гроший. Ото значить якийсь гайдамака сховав ся в дупло та вже й не вилїз з него, застряв; а витягти нїкому було. Так чоловік і погиб.

Скоро завела ся ота посесия, — віддавали людий з торгу в посесию: хто більше дасть. Торги ті справляли у Київі: „Поторгують ся пани-посесори, да тодї до королька: кому корольок вкаже, той і стає посесором“...

За посесорів хоч і була панщина, та не вельми велика. Лїси позабирали на казну; „а про те байдуже було; ми з лїсів здорово живили ся!... Коли часом і наскочить сторожа, — коповика*) даси і байдуже: рубай скільки тобі треба“. Як заведено по Херсонщинї „воєнні поселенія“, дак у Дахнівцї був „воловий парк“. Нам з того обиди не було. Салдатня жила собі в казармах і вже-ж який-б там салдат не був, а він мужикові свій брат; не те, що пан... Пани всї одним миром мазані. У польского пана от що добре, він хоч би тобі й князь був, а зроду-звіку до нашого брата мужика не цвенькає, а по нашому; аби-ж пан з москалїв, зараз він відзиваєть ся якось не по нашому... Слухаєш й не вгадаєш, що воно до тебе цвенькає... Чвань сама“...

Була, кажуть менї, у Дахнівцї і шляхта [Поляки] „да після отієї колотнечи, що́ скоїли були Поляки зараз після волї (1863) шляхту якось знївечено до щенту: чи вона сама повтїкала, чи її куди прогнали“. Де, звідкіля тут взяла ся була у вас шляхта? — роспитував я.

— Посесори її позаводили, а то і в полон її сюди нагнали, да дворян з її поробили. Колись то, як ще були тут Чаусн, дак Ляхва набігла була на Черкаси — мати моя було росказує [казав менї старійший з дїдів] що як ще була вона дївчинкою, підлїтком, дак служила вона у Черкасах з матїрю. Мати її, се-б то моя вже баба, — пішла жати на степ. Тодї саме набігло Ляхви повні Черкаси: жупани на їх з вильотами, зброя ясна, аж горить. Так уся улиця й захрясла. Чуємо: будуть палить Черкаси і замок. Замок був там де тепер Троїцька церква. От моя мати на степ, своєї матері шукати... і що-б то вже вона їй помогла!... Біжить, аж задихаєть ся. Стрічає тїтку: вернись, каже тїтка, вже не палити муть; вже ублагали чаусів; вони взяли грошї і відкаснули ся від Ляхів; от тодї Москалї тих Ляхів на низку, да по селах і розвезли... З них ото і в Дахнівцї пішло було кодло Матушевських, Жуківських, Беднарських і інч. Більше було таких, що попристававали до нашої віри; з них і попи православні потім вже були... А хто лишив ся при своїй вірі, тих знївечили“.

— Що ото дїду, за люди такі Чауси?

— Не скажу, панунцю, і сам на знаю... Щось лихе, мабуть татарські, або турецькі пани.

Так я і не допитав ся нї в кого, як люди думають про „Чаусів“, хто вони були? Тим часом дїд Опанас про Чаусів сьпіває ось яку пісню:

„Як у нас на Росї появились Чауси,
А не много, не богато півтораста молодцїв.
Через воду і йшли не похлюпуючи,
Через гори ішли не посопуючи,
Через піски ішли не похакуючи,
А у двір увійшли не постукуючи,
А у сїни ввійшли не поскрипуючи,
А у хату ввійшли не подихуючи.
І на лавцї Чавус, і зпід лавки Чавус,
І на полї Чавус, і під полом Чавус;
Ще й на печі Чавус і на припічку.
А найстарший Чавус та на покутї сїв,
Він нї мовить, нї говорить тільки вусом шевелить:
Ой ти брате, Кирило, бери мужика за рило,
А ти брате, Назар, клади пана на жар,
А ти брате-мужичок поворачивай ся,
Клади денежки на стол, да росчитивай ся“.

Деякі слова сієї пісні, увесь її склад, найпаче голос її нагадує менї солдацько-московські пісні.

З часом Дахнівчанам становило ся гірше да гірше під посесорами. Один посесор Березовський „взяв тай отруїв ся“, а до вдови його дали опікуном Шостаківського. „Отсей просто шкуру з людий дер; та все-ж не такий катюга був, як після його став посесором Залїський з Рохмистрівки. Брав він посесию на 12 лїт, та тільки половину додержав, а то не дали далї держати. А що він за ті шість лїт попомордовав людий, дак другому й на 12 лїт того-б було богацько. Робили без упину, без спочину, гірше кріпаків... Терпіли люди, терпіли, тай не витерпіли. Пішли в Київ, да до королька. За королька тодї правив Бибик. Він змилосердив ся: прогнав посесора і звелїв справити люстрацию; наділи землею зробити. А Залїський той не дурний був; тим то й голова у його була завбільшки з мідяний казан. Він своїм носом собачим пронюхав, що буде люстрация. — „А ну, каже, я винницю в Полянцї утну“. І Полянка була у його на послїп. „Тодї, каже він собі, бачити муть, що без посесиї і винниця пропаде і не заведуть люстрациї“. Клепана у його голова була; да, мабуть у Бибика ще більше клепана вона. Помилив ся Ляшок. Спорудив він невірненьку винничку, жене горілочку та „пхе“ собі в вуса. Думає: виграв справу. Аж тут — лулусь його тією люстрациєю!...: добре його лулуснула вона тай нас вона колесом зачепила.

— Землї у нас позабирали. Землї у нашого села було стільки, що й оком не сягнеш до краю. Були землї наші предківські, потомні; були ще й вакантові. Се землї були про всяк злучай, доки люди намножать ся. Казна (скарб) як брала їх, дак так і казала: „Вакантові землї ваші на віки, а ми їх беремо не собі, а тільки в догляд; намножать ся у вас люди, — ми й віддамо“. Ще-ж скільки було і тієї землї, що від Черкасів до нашого села прирізано. Забрали. Люди сюди й туди, і хвить і хить; да нїчого не вдієш, звістно голоручні: ти з язиком, а він з нагаєм; заціпить. Люди-ж множили ся, а земля якось пробрехала ся; не вертала ся до нас... Як помер цар Миколай, — панщани були заворушили ся, отам десь коло Звенигородки. Тодї війна була в Криму; панщани аж до Бога руки здіймали да в козаки перли ся... А вже-ж лучче за віру Христову голову положити, ніж під панами жити... І в нас загомонїли тодї: А як же нам? Ми-ж наче-б то вольні! Гомонїли, гомонїли, тай замовкли; бо нїкому було по-

*) Коповик = монета срібна 50 к. по росийськи „полтинникъ“.

ради дати; старі люди повмирали, а нам молодим шляху не показали. Стали ми на тому, що то не про нас дїло; не наше панщанське воно. Тим часом чуємо: новий цар розгнївав ся, не під мисли йому була ота козаччина; королька у Київi — геть; посадовив нового і звелїв волю панщанам писати. Пани про се як почули, спершу вiри не няли, а як вийшла воля справдї, тодї вони бунтацию пiдняли... Нїчого з неї не вийшло; не сила їх! Ну то знов не наше дїло; панське; хоч ти їм носи повiдтинай, нам про те байдуже. А от де нас замулило. Появив ся в Руській Полянцї Яхно... Тут навкруги козаки колись велику силу скарбiв позакопували, вiд Татар, да вiк Ляхiв ховали. Богацько тих скарбiв викопано вже, а ще бiльш не викопано. Яхно й собi викопав скарб. Отодї наша вакантова земля взяла тай перескочила до Яхна. Сахарню був спорудив, да не повело ся йому; як прийшло, так і пiшло; зслизло; усего рiшив ся; на сахарнї тепер казарми.

[Далї буде]. **Ол. Кониський.**

ИСТОРІЯ ЛІТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

НАПИСАВЪ ОМЕЛЯНЪ ОГОНОВСКІЙ.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

Література наукова.

[9. Матвѣй Номисъ и Опанасъ Марковичь].

[Дальше.]

По-за-якъ Номисъ выдавъ по-найбôльше той етноґрафичный матеріялъ, щó єго зôбравъ Опанасъ Марковичь, то вже-жь годить ся сказати дещо й про сего етноґрафа.[1])

Рôдъ Марковичѣвъ выйшовъ за давныхъ-давенъ на Украину зъ сербскои землѣ, и, роздѣлившись на кôлька вѣтокъ, живе теперь у Полтавщинѣ, въ повѣтѣ Прилуцкôмъ и Пырятиньскôмъ. Опанасъ походивъ изъ тои вѣтки Марковичѣвъ, щó жила въ повѣтѣ Пырятиньскôмъ. Въ Опанасового батька, Василя, була въ селѣ Кулажинцяхъ велика маєтнôсть. Се-жь бувъ типичный, украиньскiй панъ, щó добро своє перевѣвъ по-найбôльше на гостинности.

Опанасъ родивъ ся мабуть въ 1822. р., бо вже року 1846. скôнчивъ вôнъ науку въ Киѣвскôмъ университетѣ. Перебуваючи въ Киѣвѣ, вôнъ спôзнавъ ся зъ Костомаровомъ и належавъ до Кирилло-Методiѣвского товариства.[2]) Одночасно зъ Костомаровомъ арештовано такожь Опанаса Марковича въ мартѣ р. 1847., а въ червни вôнъ бувъ уже на засланю въ Орелѣ. Тутъ ставъ вôнъ служити въ канцелярiи ґубернатора, одержавши посаду „старшого помощника правителя канцеляріи“. Перебуваючи въ Орелѣ, Опанасъ одружився зъ Московкою, Марiєю Велиньскою, щó опôсля пôдъ криптонимомъ Марка Вовчка була авторкою „Народныхъ оповѣдань“. Та отъ, Кулѣшь заявивъ рѣшучо, що тї оповѣданя писали въ-двохъ Марія и Опанасъ, та що въ исторiи украиньскои литературы мусимо ихъ обохъ уважати однымъ писателемъ.[3]) Коли бувало приятелѣ Опанаса пытались у него, де? коли? и якъ? єго дружина, бувши Московкою, такъ хорошо вывчила украиньскiй побутъ народный, то вôнъ не любивъ такихъ пытань и все вôдповѣдавъ коротко: „Таланъ, та й годѣ!“ И такою своєю вôдповѣдью ще збôльшувавъ сумнѣвы приятелѣвъ про авторство Марiѣ.[1])

Опанасъ любивъ Украину щиро, безмежно. Тôлько любовь до рôдного народу спонукала єго лишити значну посаду въ Орелѣ и въ грудни р. 1851. перебрати ся въ Чернигôвъ, де єго поставлено корректоромъ „Черниговскихъ губернскихъ Вѣдомостей“. Тутъ живъ вôнъ до 19. марта р. 1853., коли-то поталанило єму, перебрати ся въ Киѣвъ, де зайнявъ мѣсце бухгальтера „въ палатѣ государственныхъ имуществъ“ (доменъ). Пôдчасъ Крымскои вôйны наказано було Марковичеви, орґанизувати „валовую полубриґраду и конную роту магазина дѣйствующихъ войскъ“. Отъ-сю миссiю вôнъ выконавъ такъ добре й швидко, що за неѣ царь Микола звелѣвъ подякувати єму. Але-жь ось-та служба остогидла єму; — вôнъ кинувъ єѣ р. 1855., бажаючи стати вчителемъ. Вôдтакъ въ серпни р. 1855. роздобувъ вôнъ собѣ посаду вчителя ґеоґрафiѣ въ Немирôвскôй ґимназiи на Подôлю.

Уже вôдъ кôлькохъ рокôвъ Опанасъ збиравъ приказки й прислôвя народнi, и вôдтакъ д. 31. серпня р. 1855. въ листѣ до Олександра Шишацкого-Иллича писавъ вôнъ мѣжь иншимъ ось-що: „Прегарный добутокъ Вашои працѣ „Сборникъ малороссiйскихъ пословицъ и поговорокъ“ (Чернигôвъ, 1857)[2]) ставъ вже загальнымъ добромъ; вôнъ давно є у мене. Не-вже опрôчь отыхъ, бôльшь якъ 1.500 перлинъ, Вы ще маєте 2.000? Коли такiй Вашь рахунокъ, то менѣ не здають ся тяжкими тї умовы, щó Вы подаєте; — лихо тôлько, що я безъ грошей, та й не сподѣваю ся, щобъ небавомъ були вони въ мене. Бажанне пустити книжку мою дешево, черезъ друкарськi выдатки, не обѣцяє менѣ зыску. Значить, я не тôлько не посылаю нынѣ до Васъ грошей, але не обѣцяю и на будущину. Отъ-сiєю мѣркою Вы й мѣряти-мете мою щирôсть и судити-мете про мои заходы, та вôдповѣдно тому и чинѣть! Зовсѣмъ натурально и Вамъ и менѣ подумати: зъ якои-жь корысти Вы дѣлити-мете ся зô мною? коли, выдаючи самостôйно свôй збôрникъ, Вы можете дещо зыскати? Зробѣть своє дѣло, якъ гадаєте: се-бъ-то выдавайте самi свои приказки. Нѣ Вы менѣ, нѣ я Вамъ — оденъ одному не пошкодимо. Моя книжка ледви чи выйде ранѣйшь лѣта того року, се може й въ осени, або зимою. Я ще геть не выкôнчивъ працѣ, — а ще-жь цензура, друкованя, та ще й переписування, редакцiя... Я гадаю зшитки свои перевести черезъ кôлька дотепныхъ рукъ, и, здаєть-ся, навѣть свого пôдпису не надрукую. А коли надрукую, то се буде недоброю ознакою: се значити-ме, що тї, до кого я вдававъ ся, щобъ поправили мою працю, вельми мало вложили своєи. Бôльшь за все и перш за все я бажаю, щобъ книжка выйшла гарна, щобъ єѣ люде читали, та щобъ зъ читання була корысть. Се-бъ дало етноґрафови мôцнi основы, а письменникамъ певный складъ народнои речи и думки народнои. Моя розкладка прямує, щобъ систематично уложенi народнi приказки дали описъ природы, побыту, моральныхъ и духовыхъ завязей нашои Украины вôдъ Карпатъ до Кавказу. Хочь бы выпали усѣ добрi умовы и удачѣ, то все-жь отъ-се буде нѣ що бôльшь, якъ тôлько проба, але-жь проба не безъ корысти. — — Высловивши щиро свои гадки, усю довгу процедуру и не-

[1]) Про Опанаса Марковича сказано дещо такожь въ „Исторiи литературы рускои“. („Зоря“. 1889; стор. 389—390).

[2]) Порôвн. „Исторiю литературы рускои“ въ „Зорѣ“, 1888; стор. 301—302; 315.

[3]) ibid., 1889; стор. 389.

[1]) „Кіевская Старина“, томъ XXXVIII. 1892; стор. 406.

[2]) Той збôрникъ бувъ вôдбитокъ изъ „Черниговскихъ Вѣдомостей“. Шишацкiй переробивъ єго, додавши до него багато новыхъ приказокъ, переказôвъ и пѣсень, але смерть не дала єму тея надрукувати·

респравy працѣ моѣи, я майже певенъ, що Вы не лишите мене безъ запомоги, и сподѣваю ся, що зрозумѣєте мене, коли скажу, що хочу добути Вашѝ черновѝ въ оригіналахъ зшитки и манускрипты надрукованыхъ вже и ненадрукованыхъ ще приказокъ.[1]) Може Вы ще двѣчи постигнете надрукувати недруковане ще, але тодѣ для мене дуже трудно буде корыстувати ся, и головна рѣчь — не зъ такимъ зыскомъ. Може матеріялы Вашѝ, дôйшовши до мене заздалегôдь, перевернуть до горы ногами цѣлѝ вôддѣлы въ моѣй розкладцѣ, але-жь потôмъ вже то вони можуть зробити ся тôлько хвостиками, пришитыми механично. Вы лишѣть у себе зъ усего певнѝ списки и выдавайте, коли и якъ Вы бажаєте собѣ, а за кошты Вашѝ на списки я вынагороджу Васъ злишкомъ примѣрниками. -- — Кôлькома примѣрниками вынагородити Васъ, ее залежати-ме вôдъ того, разъ — якъ придасть ся Вашь матеріялъ для нашого збôрника, де певне зустрѣнеться чи-мало близнятъ, а въ-друге — вôдъ того, якъ працьовати-мете и Вы и тѝ Вашѝ помôчники, вôдъ якихъ сподѣваєте ся присылокъ. Отъ-сѝ присылки, якъ приходитимуть до Васъ, будьте ласкавѝ, пересылайте до мене! Отъ зъ такими умовами, я, лишаючи за Вами право выдати Вашѝ приказки по-передъ мене, а потôмъ хочь-бы й одночасно зо мною, обѣцяю Вамъ 35—100 примѣрникôвъ"...[2])

Спекавшись спôлки выдавництва зъ Шишацкимъ-Илличемъ, Опанасъ Марковичь пôславъ свôй богатый етноґрафичный збôрникъ Номисови, и сей надрукувавъ єго въ Петербурзѣ р. 1864.

Про житє Опанаса наводимо ще отъ-сѝ подробицѣ: Коли авторка „Народныхъ оповѣдань" загадала ѣхати за границю зъ сыномъ Богданомъ, то й Опанасъ рушивъ за дружиною, але либонь изъ Берлина вернувъ ся, „свѣдомый, що становище єго якось нѣякове".[3]) Але-жь до Немирова, де вôнъ живъ до марця р. 1859., вже не вертавъ ся. Пѣклуючись про хлѣбъ не тôлько для себе, але й для жôнки,[4]) щó зъ сыномъ жила въ Парижи, Марковичь шукавъ собѣ зновъ урядовои службы, та такои, въ котрôй мôгъ бы бути помôчнымъ народови. Скасовано крѣпацтво, заведено новѝ посады за-для крѣпацко-паньскихъ справъ, и Опанасови дано посаду „члена отъ правительства при мировыхъ съѣздахъ посредниковъ" въ Черниговѣ. Одначе отъ-ся посада не вподобалась єму, — опроче житєвѝ обставины приневолили єго, пѣклуватись про грошѣ, хочь и не для себе. А вже-жь Марковичь бувъ чоловѣкъ зовсѣмъ непрактичный, — зберегати грошей вôнъ не вмѣвъ та й не любивъ.[5]) Якъ скасовано горѣльчанѝ вôдкупы та заведено акцизу (1862), поставлено Опанаса надзирателемъ акцизы въ Новгородѣ Сѣверскôмъ. Тутъ бы, здає ся, и гараздъ єму повело ся, але єго ѣла грызота, точила й недуга. Въ 1866. р. Опанасъ переправивъ ся въ Сосницю, щобы бути близше до лѣкарѣвъ у Черниговѣ. Але лѣкарѣ не могли вже єму помогти. Въ лютôмъ р. 1867. вôнъ приѣхавъ до Чернигова за якоюсь урядовою справою та такъ занедужавъ, що вже не було силы вертати до Сосницѣ. 5. серпня мусѣвъ ити до земского шпиталю; — смотрителемъ того шпиталю бувъ Олександеръ Ивановичь Кониськiй. Вôнъ взявъ Марковича до себе на кватиру и щиро пѣклувавъ ся недугою єго. Тогдѣ Опанасъ читавъ Шевченкового Кобзаря; — читаючи бажавъ вôнъ влагодити тяжкiй бôль останныхъ днѣвъ свого непривѣтного житя.

Коли Опанасъ стоявъ на божôй дорозѣ, то сказавъ вôнъ свому братаничеви Дмитрови: „Чи ты знаєшь, що я бувъ у тюрмѣ, якъ злодѣй?... Я имъ усе простивъ! У шкатулѣ бумаги єсть; — дай ихъ!" Якъ Дмитро подавъ свому дядькови тѝ паперы, то вôнъ подеръ-знѣвечивъ багато записокъ. Але-жь двѣ записки зберѣгъ вôнъ вôдъ затраты и сказавъ Дмитрови: „Отъ-тутъ двѣ бумажки! — тамъ записано, чого мы (члены Кирилло-Методiѣвского товариства) хотѣли, чимъ жили, въ кого вѣровали... Заховай! оддай Тони (матери Дмитра), — нехай сховає, а якъ можна буде, — надрукуй!"[1])

Опанасъ умеръ 1. вересня р. 1867. на рукахъ Дмитра. Министерство финансôвъ дало вдовѣ Опанаса (Маркови Вовчкови) 1.300 рублѣвъ запомоги за службу мужа.

За свого житя Марковичь надрукувавъ тôлько одинъ невеличкiй зразокъ етноґрафичного матеріялу. Се була казка про родины й хрестины, записана зъ устъ старенькои мужички.[2]) Опанасъ переказавъ ту казку по-россiйски, и вôдтакъ надруковано єѣ р. 1854. въ „Запискахъ Черниговского статистичного комитету". Коли вôнъ свою збôрку приказокъ, пословиць и загадокъ передавъ Номисови, то ставъ пѣклуватись музикою. Вôнъ зладивъ музику до оперетки Котляревского „Наталка Полтавка" и до драматичного твору Кирила Тополѣ, написаного п. з. „Чары".[3]) Вôдтакъ въ Черниговѣ обѝ тѝ оперетки поставили на сценѣ аматоры. Въ оперетцѣ „Чары" головну партію спѣвала Меланія Загорска, дружина помѣщика, щó прогайнувавъ усе своє майно. Єѣ называли соловѣємъ украиньскимъ, бо й справдѣ спѣвала она знаменито жôночѝ пѣснѣ. Она-то пѣклувалась щиро недужимъ Опанасомъ и старала ся подати єму пôльгу, коли вôнъ стоявъ на божôй дорозѣ.

10. Микола Закревскiй.[4])

Про житє Миколы Василевича Закревского майже нѣчого намъ не звѣстно. Въ передньому словѣ до свого етноґрафичного збôрника вôнъ пôдписавъ ся Кiєвлянином, але-жь опôсля запримѣтивъ, що вôдъ р. 1829. стôйно живъ въ чужинѣ. Отъ и переднѝ слова до збôрника пѣсень и пословиць та й до словаря написавъ вôнъ въ Ревели,

[1]) „Зшитки надрукованыхъ Вами приказокъ треба менѣ на те, щобъ вôдшукати цѣкавѝ варiянты та й придбати те, щó позабороняла цензура. Вже-жь певна рѣчь, що про останнє не хвалити-му ся въ передмовѣ". (Додатокъ Марковича).

[2]) „Правда". Львôвъ; томъ IV., выпускъ XI; стор. 157—158.

[3]) ibid., стор. 111.

[4]) Своѣй жôнцѣ Опанасъ часто посылавъ грошѣ. Отъ и Номисъ заявивъ, що вôнъ дôстававъ вôдъ Марковича грошѣ для єго жôнки та що ихъ посылавъ, куды належало. („Кiевская Старина", т. XLII. 1893; стор. 450).

[5]) Про тее, що добряга Опанасъ не вмѣвъ зберегати грошей, можна дôзнатись изъ „Исторiѣ литературы рускои". („Зоря". 1889; стор. 390).

[1]) „Кiевская Старина", т. XLI. 1893; стор. 77. — Частину зъ тыхъ двохъ „бумажокъ", се-бъ-то програму й реґуляминъ товариства „Кирилло-Методiѣвского" надруковано въ „Исторiи литературы рускои". („Зоря". 1888; стор. 51; 301—302).

[2]) „Кiевская Старина", т. XXXVIII. 1892; стор. 409. — Дещо зъ етноґрафичного матеріялу Опанасъ Марковичь бувъ подавъ Амвросiю Метлиньскому, спорудникови збôрника „Народныя южнорусскiя пѣсни".

[3]) Про драматичный твôръ Тополѣ, написаный п. з. „Чары", гляди „Исторiю литературы рускои", 1889; стор. 150—151.

[4]) Порôвн. „Исторiю русской этнографiи" А. Н. Пыпина, т. III., стор. 343—347.

головнôмъ городѣ Естляндскои ґуберніѣ. Але-жь и въ чужинѣ не забувъ вôнъ батькôвщины, и на заголовнôмъ листѣ збôрника пѣсень поставивъ вôнъ епиґрафъ: „Тебе, милу Украину, по-вѣкъ не забуду!“ Закревскій умеръ 29. липня р. 1871. въ Москвѣ.

Въ Москвѣ выдавъ вôнъ р. 1860. и 1861. свôй збôрникъ п. з. „Старосвѣтскій Бандуриста“ въ трьохъ книгахъ: 1. „*Избранныя малороссійскія и галицкія пѣсни и думы*“ (вел. 8°, сторôнъ VIII + 136); — 2. „*Малороссійскія пословицы, поговорки и загадки и галицкія приповѣдки*“ (стор. 137—244); — 3. „*Словарь малороссійскихъ идіомовъ*“ (стор. 245—615).[1])

Въ передньому словѣ до збôрника пѣсень Закревскій заявивъ, що украińська мова є тôлько нарѣчємъ языка россійского, дарма́, що єго земляки Максимовичь и Бодяньскій, Россіяне Срезневскій и Лавровскій,[2]) ба й „министерство народнаго просвѣщенія“[3]) вважали украińську мову самостôйнымъ языкомъ супротивъ языка россійского. Въ першôй статьи свого пдреднього слова п. з. „*Нѣчто о сочиненіяхъ на малороссійскомъ нарѣчіи*“ (стор. I—IV) Закревскій пише ось-що про свою рôдну мову: „Нарѣчє украińське не може вдоволити потребамъ теперѣшньои освѣты. Єго не уживають у кружку людей свѣчныхъ, то й нѣколи оно не пôднесеться на ступѣнь языка выробленого, щó вызначується клясичною литературою... Въ сему нарѣчю нѣчого не написано вченого, та й нема потребы, таке писати... Теперь кождый Украинець, щó має якусь претенсію до культуры, звертає ся до языка россійского („русскаго“), а народнымъ нарѣчємъ вôнъ хôснує ся тôлько для выраженя шутки, — для забавы...[4]) Ба, Украинцѣ нѣколи не намагали утворити окремои литературы, — багато зъ нихъ, розкиненыхъ по широкимъ просторамъ россійского царства, мило згадують собѣ обычаѣ, приказки й простодушнѝ дотепы своихъ земляκôвъ“ (стор. I—II). — Вôдтакъ каже Закревскій, що багато критикôвъ россійскихъ уважають украińськѝ вѣршѣ й пѣснѣ шалôвливыми тому, що не знають духа украińського. Такъ не второпають они духа Енеиды Котляревского, балляды Артемовского „Твердовськiй“, и деякихъ иншихъ творôвъ украińскихъ, — не понимають ориґинального гумору вкраińського. Отъ-сѝ творы годѣ переказати въ якôй-небудь иншôй мовѣ, и всякій перекладъ, хоча-бъ бувъ и дуже гарный, буде тôлько слабымъ наслѣдованємъ украińського ориґиналу. Закревскій радить тымъ критикамъ, щобъ не ругались „хахлацкимъ вѣршамъ“, котрыхъ они не розумѣють. Вже-жь Украинцѣ, на-перекôръ глумливымъ критикамъ не забудуть нѣколи своихъ пѣсень и вѣршѣвъ, а перекажуть ихъ своимъ потомкамъ.

Высказавши такѝ мудрощѣ, Закревскій подавъ ось-якій змѣстъ свого збôрника: Книга I. Выбранѝ пѣснѣ й думы народнѝ. — Книга II. Прислôвя, приказки й загадки. — Книга III. Словарь украińськихъ идіомôвъ. — Книга IV. 1. Выбôръ изъ творôвъ сучасныхъ письменникôвъ. 2. Статьѣ историчнѝ. Вытяги изъ грамотъ, универсалôвъ, лѣтописей, журналôвъ и т. и. 3. Статьѣ морального змѣсту изъ друкованыхъ давныхъ книгъ украińськихъ. — Книга V. Граматика украińського нарѣчя. — Хоча-жь Закревскій подавъ змѣстъ пятьохъ книгъ свого твору, то выдавъ вôнъ тôлько три книги, се бъ-то въ 1860. р. надрукувавъ вôнъ першу й другу книгу, а въ 1861. р. — третю книгу.

Друга статья переднього слова має заголовокъ „*О малороссійскихъ пѣсняхъ*“ (стор. IV—VIII). Закревскій каже тутъ, що украińськѝ народнѝ пѣснѣ своимъ рôзнородным змѣстомъ, своєю легкôстью и правильнымъ ладомъ у зъображеню думокъ, своимъ богацтвомъ почувань, своєю поезією й дотепомъ можуть рôвнати ся зô всякими подôбными творами всѣхъ найсвѣчнѣйшихъ народôвъ. Змѣстомъ же своимъ дѣлять ся пѣснѣ на чотыри головнѝ розряды: на воєннѝ (козацкѝ), жôночѝ, веселѝ (шутливѝ) й обрядовѝ.

Потôмъ згадує Закревскій про теє, я́къ иншѝ етноґрафы дѣлять рôзнѝ роды пѣсень, и каже, що южноруськѝ пѣснѣ можна ще подѣлити пôсля нарѣчій на украińськѝ й на галицкѝ. Далѣ заявляє вôнъ, що южноруськѝ пѣснѣ не такъ-то дуже стародавнѝ, по-за-якъ тôлько деякѝ зъ нихъ вôдносять ся до XVII. вѣку, мѣжь-тымъ коли бôльшу частину ихъ утворено въ XVIII. вѣцѣ. Опôсля каже, що у своєму збôрнику не наблюдавъ вôнъ нѣякихъ рубрикъ, а перемѣшавъ народнѝ пѣснѣ. До такого несистематичного выданя пѣсень спонукали єго збôрники чужинцѣвъ; — опроче, по думцѣ Закревского, пѣснѣ тогосамого змѣсту втомлюють читача.

Изъ дальшихъ слôвъ сеи другои статьѣ довѣдуємо ся, що Закревскому були звѣстнѝ тôлько деякѝ попереднѝ збôрники украińськихъ пѣсень, се-бъ-то збôрникъ Максимовича зъ р. 1827., и „Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego“ въ выданю Вацлава зъ Олеська (Львôвъ, 1833). А вже-жь изъ самого збôрника пѣсень народныхъ можна дôзнатись, що Закревскому були звѣстнѝ збôрникъ Метлиньского зъ р. 1854. и народнѝ пѣснѣ, надрукованѝ М. Гатцукомъ (1857) въ „Ужинку рôдного поля“. Ажь рôкъ опôсля, коли вôнъ друкувавъ свôй словарь, згадавъ вôнъ такожь про два збôрники Максимовича „Украинскія народныя пѣсни“ и „Сборникъ украинскихъ народныхъ пѣсень“ и про збôрникъ Мордовцева (стор. 619). Дивнымъ дивомъ склалось таке, що Закревскому не були звѣстнѝ Кулѣшевѝ „Записки о южной Руси“, надрукованѝ въ 1856. и 1857. р. Про нихъ не спôмнувъ вôнъ нѣ словечкомъ, та тôлько у Словарѣ покликує ся на Граматку Кулѣшеву.

Въ кôнци другои частины переднього слова Закревскій сказавъ дещо про свою правопись. Уже въ першôй частинѣ того слова заявивъ вôнъ, що въ єго граматицѣ подано деякѝ дослѣды й правила правописнѝ, та що пѣснѣ й пословицѣ записавъ вôнъ по своѣй методѣ, уважаючи єѣ за найлучшу (стор. IV). Тутъ же запримѣтивъ вôнъ, що зъ поглядомъ на мову церковно-славяньску при всякôй вôдмѣнѣ въ деклинаціяхъ и конъюґаціяхъ треба вдержувати корѣнну букву даного слова, хоча-бъ она й инакше вымовлялась. Вôдтакъ сказавъ вôнъ, що надъ самоголосами *е, и, о, у* кладе ся зъ-верху якійсь значокъ, примѣромъ ^ (*ê, û, ô, ŷ*), коли они вымовляють ся якъ *і*; н. пр. пêсокъ, ходûмо, стôлъ, за-мŷжъ. Изъ сего можь

[1]) Всѣ тѝ три книги творять одинъ томъ.

[2]) Порôвн. статью Петра Лавровского п. з. „По вопросу о южнорусскомъ языкѣ“. („Основа“. С.-Пб. 1861; ноябрь и декабрь).

[3]) Въ „Журналѣ министерства народнаго просвѣщенія“ читаємо: „Южный русскій языкъ всегда различествовалъ отъ прочихъ вѣтвей славянскаго языка, въ особенности же отъ церковно-славянскаго, отъ польскаго и велико-россійскаго“. (Порôвн. „Історію литературы рускои“ въ „Зорѣ“, 1889; стор. 335).

[4]) Ось-той поглядъ Закревского на рôдну мову П. Ефименко вже въ 1862. р. назвавъ пѣсенѣтницею старечого лепетня. („Основа“. С.-Пб. 1862; октябрь; стор. 27[6]).

дознатись, що Закревскій придержувавъ ся въ загалѣ етимольоґичнои правописи Максимовича, хоча вонъ на неѣ не натякнувъ нѣ словомъ. Отъ-сеи правописи намагавъ вонъ придержуватись у зборнику пѣсень и пословиць, одначе въ словарѣ бачимо вже трохи водмѣнну правопись; се бо писавъ вонъ тутъ вовця (и вивця), ровъ (и ривъ), вийско, дозвилля, зависы, и т. д. Такъ отже въ правописи Закревского бачимо таку путаницю, якои не зъявивъ нѣ одинъ письменникъ украиньскій.

У зборнику народныхъ пѣсень поклавъ вонъ заголовокъ „Пѣсни та думки“, и, якъ уже сказано, надрукувавъ ихъ въ сумѣшь, такъ що н. пр. посля пѣснѣ любовнои слѣдуѣ пѣсня исторична, водтакъ опять пѣсня любовна, потомъ русальна, побутова, любовна, чумацка, купалова и т. д. У свой зборникъ принявъ вонъ по-найбольше матеріялъ изъ зборника Максимовича, надрукованого въ Москвѣ р. 1827. та изъ зборника Вацлава зъ Олеська, и только невеличке число пѣсень надрукувавъ вонъ изъ своѣи зборки. Чотыри пѣснѣ (№ 21. 24. 138. 182) выймивъ вонъ изъ драматичного твору Котляревского „Наталка Полтавка“, водтакъ надрукувавъ одну пѣсню Степана Писаревского (№ 23),[1]) що починаѣ ся словами „За Нѣманъ иду“, и ще деякій иншій зразки письменнои литературы. Всѣхъ пѣсень Закревскій надрукувавъ 190. Ѣго зборничокъ маѣ деяку вагу хиба лишь за-для примѣтокъ, що ихъ вонъ надрукувавъ посля деякихъ пѣсень.

Посля зборника пѣсень слѣдують два додатки („прибавленія“), а то: 1. „*О бывшемъ нѣкогда отношеніи Малой Россіи къ Польшѣ*“ (стор. 123—132)[2]); — 2. „*Нѣсколько словъ о движеніи мелодіи* (modus, Modulation) *малороссійскихъ пѣсенъ*“ (стор. 133—136).

Важнѣйшою ѣ друга зборка етноґрафична „*Малороссійскія пословицы, поговорки и загадки и галицкія приповѣдки*“ (Москва, 1860). Въ передньому словѣ Закревскій згадуѣ про галицкій приповѣдки й загадки, зобранй Григ. Илькевичемъ (Вѣдень, 1841). Вонъ хвалить сей зборникъ и каже, що въ йому больша частина матеріялу суть чисто-украиньскій приповѣдки, та що ихъ только правописью и деякими окремыми формами приспособлено до нарѣчія галицкого (стор. 139). Водтакъ заявляѣ, що кромъ зборника приповѣдокъ Илькевича вонъ корыстувавъ ся мѣжь иншимъ малою зборкою приповѣдокъ, надрукованыхъ у граматицѣ Йосипа Левицкого, та що около 300 пословиць удалось ему вдержати въ памяти своѣй водъ молодого вѣку. Опосля запримѣчаѣ вонъ, що супроти Нѣмцѣвъ, Поляковъ и Великорусовъ Украинцѣ мають превелике число приповѣдокъ, котрыми они вмѣють прикрашати всяку свою розмову. Всѣхъ „приповѣдокъ, присловокъ и примовокъ“ надрукувавъ вонъ 3.878, та додавъ до нихъ 194 загадокъ. Въ выданю приповѣдокъ Закревскій заявивъ, що ему добре звѣстнй зборники приповѣдокъ польскихъ, нѣмецкихъ и французскихъ; се бо показувавъ вонъ часто, якъ поодинокй приповѣдки украиньскій выражають ся въ мовѣ польскови и нѣмецкови. Подекуды наводивъ вонъ такожь одвѣтну приповѣдку французску, ба й латиньску. [Дальше буде].

[1]) Про Степана Писаревского гляди „Иеторію литературы рускои“ въ „Зорѣ“, 1887; стор. 263.

[2]) Отъ-сю свою розвѣдку историчну Закревскій написавъ зъ поглядомъ на пѣсню народну про Бондарovну.

Народні музичні струменти на Вкраїнї.

[Далї.]

Кобзар сидючи граѣ на бандурі. Бандура при сьпіві похило держить ся, немов би ґітара при грі. А коли кобзар граѣ до танцїв [при тому він тільки подекуди підсьпівуѣ слова жартовливої пісні], то бандуру тримаѣ рівно, стрімко. Лївою рукою обійма він ручку, притискуѣ до неї довгі струни, або-ж щипаѣ короткі [приструнки]. Пальцями правої руки зачіпаѣ струни хоч довгі, хоч короткі. На другий палець правої руки настромлюѣ до гри „напéрсток“ — широку, металеву каблучку [кільце], що заходить аж за перший маслак пальця.

№ 3. **Сліпий бандурист, старець.**

В це кільце встромлюѣ кобзар виструган деревинку [кóсточка] з лози або з лїщини і тією косточкою зачіпаѣ за струни, видаючи тим способом на бандурі звук гучний, гострий. Стрій бандури ѣсть такий: 6 довгих струн строять ся на таких інтервалах:
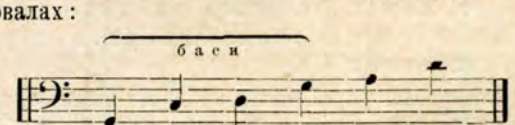
Терция. Прийма.

За довгими струнами лежать 6 коротких струн [приструнки], начепляні на округлости бандури. Строѣні вони так:
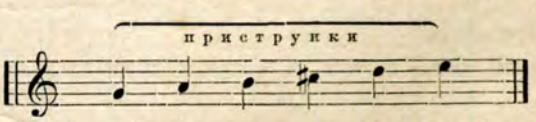
Стрій цей з надмірною квартою (g—cis) [übermässige Quarte] ѣсть „гіполїдийський“ лад[1]) старинних Греків. Приструнки на бандурі, описаній Рубцем, були такого строю:

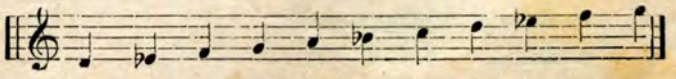

При тій же тонїцї G одинáдцять приструнків в старинному гіподорийському [солїйському] ладї. З цього

[1]) або сїнтонолїдийський.

можна постерегти, що стрій приструнків буває неоднакий, несталий.

Провід до сьпіву кобзар веде на двох струнах, то підвищує, то піднижує по потребі звук струни, притискуючи її до ґрифа (ручки) на тій або інчій висости. Короткі струни кобзар не притиска, а гра на їх, перебираючи обома руками. Придивляючись до розпологу інтервалів на приструнках можна завважати, що мельодиї засновані на цьому звуковому ході, звукоряді, повинні відрізняти ся від мельодий не народнього штибу.

Не вводячи читача́ в суто-наукову сферу аналїзи української народньої пісні, я сконстатую тільки деякі вислїди, як трапило ся менї особисте й за поміччю знаменитої праці Сокальського[1]) зауважити від ближчої знайомости з народньою піснею. Старі наші пісні засновані не на гармонічній октавній системі, в якій утворена вся сучасна европейська музика, з її уводним тоном [leit = тоном в $^{15}/_{8}$, порiваючим і заводячим в октаву, — а на одноголосній (гомофонній) квінтовій системі. В цій системі є свій уводний тон (Leitton) [але се не є інтервал великої септіми, як у октавній европейській системі] і спадає він не в гору, на тоніку, а в низ. Таким уводним тоном буває „перехожий тон“ [durchgehender Ton], або „офарбована терция“, або „надмірна кварта“, або „зменчена квінта“. Функция сього уводного тона — хроматизация, офарбуваннє тонів дїятонічної ґамми задля піднесення експресії мельодиї.
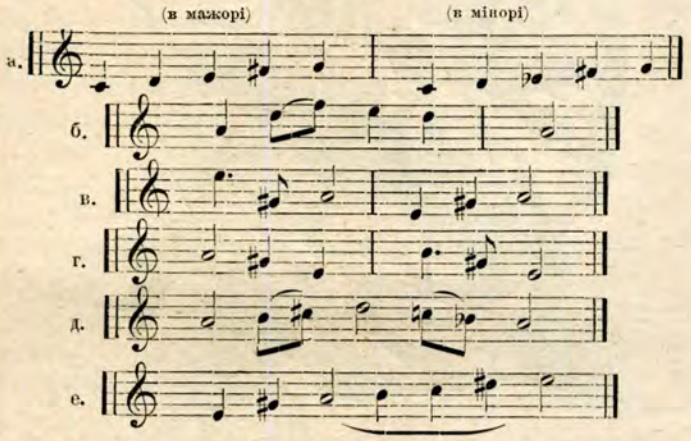
Хроматизує він кварту задля особливого напруження (а); хроматизує квінту [зменшена квінта] задля виразу почуття горя, стискаючого, прибиваючого (б); хроматизує уводний тон в тоніку задля помягчіння спаду його в тоніку (в); хроматизує терцию до домінанти задля просьвітлення мінора (г); хроматизує перехожі тони задля помякшення ходів між квартами (д); хроматизує уводний тон в домінанту задля піднесення почуття лїричного, запалу, патетики (е).

Хроматизация українських народнїх пісень покревнює їх з народнїми піснями Сербів, Болгар, Греків, Арабів, Перзів, взагалї з піснями азийського сходу. Поява уводного тону в звукорядах народнїх пісень мала очевистий вплив на характер старинних ладів грецьких [griechische Tonarten], в яких пісні наші складали ся, і приводила ріжнорідні образи цих ладів до двох головних типів: мажорної і мінорної ґамми. Українські пісні додали в старинні лади елємент лїричний, палкий, „додали жалощів“, як казав кобзар Вересай, і від того мельодия пісень з дїятонічної, спокійної, зближала ся поволї до мінорної ґамми, заводила хроматизм, офарбовувалась, не гублячи про те своєї епічної, характерної краси.

Так ми постерігаємо у своїх піснях три своєнародні мінорії, вироблені з старинних ладів:

1) a h c d e f — gis — a = се єсть сучасна гармонічна мінорна ґамма з уводним тоном на горійшній квартї.

2) a h c — dis — e fis gis a = се є підємна мінорна ґамма з уводним тоном у долїшній квінтї.

3) a h c — d dis — e f — gis — a = се є сходова хроматична ґамма з уводним тоном у квінтї і квартї, т. зв. маджарський тетрахорд, бо він дає характер цїлій маджарській музицї [див.: „Збірник пісень Лисенка“, вип. 2., № 35].

Крім цих ладів зустрічаєть ся в наших піснях звичайний мажор з ясною виразною тонїкою і домінантою. Багато пісень засновано на ґрунтї чистого діятонїзму, те-ж на квартовому і квінтовому устрою мельодиї.

Стрій Вересаєвої бандури доводить, що чистий діятонїзм тут є нарушений: одночасно в строю істнує *C* [у басках] і *Cis* [у приструнках]. Порушення діятонїзму в українській музицї стають ся переважно від перехожого уводного тону в тонїку. Іноді ♯ або ♭ з'являють ся на перехожій нотї. А часом, хоч це й рідко бува, уводний тон відограє самостійну ролю не спадаючи нїкуди, а істнуючи у пісні разом з її тонїкою незміненою нї ♯ нї ♭ або ♮:
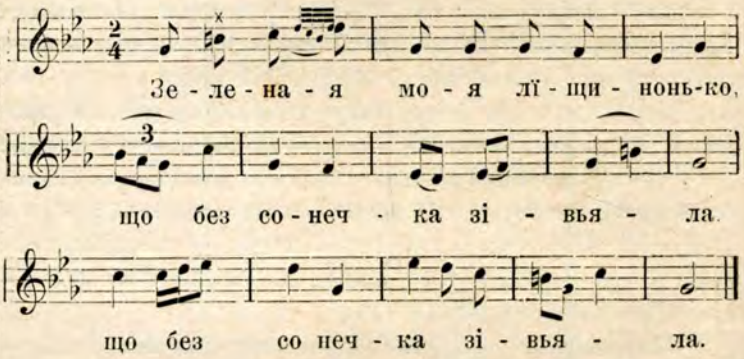
Тут *h* відограє ролю уводного тону в тонїку (C). Одночасно в такті 4-тому тон h з'являєть ся в тонї лада (яко ♭), а в 7-мому такті[1]) цей уводний тон перестає ним бути, а грає ролю самостійного інтервала. Ця мінорна ґамма тожсамітня ґаммі арабо-перській, званій „цірефкéнд“, бо в їй одночасно істнує мажорна терция g — h в горішній части звукоряда, і мінорна терция e — es в долїшній части. Цей нїби мажор у горі а мінор у низу надає сьпівови якусь окрему, ясну мінорність [Сокальський].

Покійний славний наш земляк і композитор, Петро Сокальський, в своїй знаменитій праці, високої наукової вартости „Русская народная музыка“, висліджуючи основи складу мельодийного наших пісень, під вражіннєм реферату М. Лисенка про думи й пісні кобзаря О. Вересая [І-ий том „Записокъ Юго-Западного Отдѣла Импер. Русского Геогр. Общества“], полагоджує те питаннє в такий спосіб. Він каже, що приладжуваннє назв старо-грецьких ладів до народньої української музики невигідно, бо ширить плутанину, непорозумінє, самоволю навіть. Приладжуваннє мало-б силу, коли-б сьпів характеризовавсь ясним, чистим ладом у 7—8 тонів. Але таких пісень є небагато; більша частина пісень збудована на 4, 5, 6 тонах, і тут то вияснити лад строю не можна. Діятонічна основа істнує, яко підвалина, але на їй з'явила ся „покраса“, хроматизация інтервалів; через хроматизацию став ся й уводний тон, але не европейський, спадаючий на октаву, а з родини азийської, [наслїдок старої перзо-арабської культури] в системі квінтовім, задля збогачення експресії, виразности сьпіву.

Можливо, що ця хроматизация офарбування інтервалів з'явила ся під впливом інструментальної української музики, бо й самі струменти: кобза, то́рбан, лїра, цимбали дуже покревнені з стародавнїми перзо-арабськими струментами.

Завершаючи розмову нашу про бандуру, ми наведемо гадку про характер її, яко струмента народнього, в руках

[1]) „Русская народныя музыка“.

[1]) звукоряд: g a h c d es єсть арабо-перська ґамма „цірефкéнд“.

козачих, вояцьких, що сей струмент мав в основі поважну вдачу, бо лучився тїсно з сьпівами поважних, думних пісень історичнїх. Жалібний, журливий настрій сьпіву українських дум у проводї гри на бандурі справджує цїлком таку гадку. Козак в тяжкі хвилї життя, як сьпіваєся в народ. пісні, озиваєть ся до бандури словом, наче до живої людини:[1])

Кобзо-ж моя, дружино вірная,
Де-ж менї тебе дїти?
А чи у чистому степу спалити
І попілець по вітру пустити?
А чи на могилї положити?

На бандурі виливав він свою журбу-тугу про далеку родину, сумував о свою щербату долю. Бандура для Запорожця послугувала, як каже Куліш, для виразу глубоких почуттїв душі, а не була струментом до танцїв, хоча в українській вдачі журба лучить ся з веселістю, яко контраст тверезячий упад духа — і бандурист „з журби як ушкварить весільної....“, щоб хоч на який час забути тяжку пригоду.

Торбан.

На Вкраїнї, як право- так і лївобічній, уживавсь з XVIII. віку струнний струмент т. зв. „*торба́н*“ або „*то́рбан*“. Струмент цей мав фактуру більш обладжену, нїж кобза-бандура і гра на йому була тяжша. Поширена свого часу по цїлій Европі лютня, ширше обладжена звуковими средствами, як інчі струменти, дала основу торбанови. Лютня з довгими басовими струнами, що́ тяглись поруч головки струмента і наверчувались на другій головцї, вищій і збоченій від першої, стала звати ся в Італії і Франциї: theorba, tiorba [по італ.]; thorbe, tiorbe, tuorbe [по франц.]. Напри кінцї XV. віку занесли її італїянські музики, що́ складали капелії при дворі короля Зиґмунда I., в Польщу. Задля приятного тону її дуже вподобали в Польщі. Поляки узвали її теорбан. Відсїль теорбан з'явивсь в Українї під назвою „*то́рбан*“ або „*торба́н*“. Торбан, яко богатий виразностю музикальний струмент і маючий з конструкциї своєї всї до того средства, поширивсь виключно в статечному, вбезпеченому станови шляхетському. До його він завитав, серед його і віку дожив. Серед українського дворянства, до 50-тих років побіжного столїття, то́рбан був ще ширше поширений, нїж серед польського навіть, бо там він знаходивсь здебільша в руках дворових специяльстів-торбанїстів. У нас же, на Вкраїнї лївобічній, крім торбанїстів-селян, при панських дворах, грали частенько на торбанї і самі пани-обиватели, переважно правда з дрібного панства. За старих часів Гетьманщини торбан був любимим в ужитку струментом серед козацької старшини. В історичньому музеї п. В. Тарновськово лежить на схові торбан гетьмана Мазепи.

Торбан не був народнїм струментом. Віртуозні артистичні вимагання, получені з грою на торбанї, де конче з грою і сьпівом лучивсь ще й танець, а ще до того й доволї тяжка техніка гри, вимагаюча великої затрати часу на науку, не дали торбанови ходу в нарід. Через се й репертуар торбана складавсь переважно з пісень битових, романсів і пєс танечних. Сувора дума, з її епічною величністю, була торбанови чужа; ні те-ж духовна псальма, чи то взагалї пісні релїґійно-етичного змісту з репертуару бандури й лїри, не підходили до лїрично-веселого, сальонно-молодечого характеру торбана.

Торбанїстами, як у польських панів на правому боцї Днїпра, так і в панів українських на Лївобережжі, були Українцї селяни, яких пани [за часів кріпацтва] віддавали в науку й об'учених держали при своїх дворах. Окрім загального репертуару, у торбанїстів, при польських маґнатських дворах, виробивсь особливий прослáвний стиль, род дитирамбів, сьпіваний на честь пана в значну годину його родинного або суспільного життя. На Лївобережжі такого в репертуарі торбанїстів не знаходилось; тут сьпівала ся часто народня пісня, та часом утворена штучна пісня романсового штибу на ґрунтї чистої лїрики. Демократичний, простїйший устрій і склад життя Лївобережжа, відносини станів, все це відбило ся і на продукциї і репертарови навіть потїшаючих панство майстрів, торбанїстів лївобережних. Кузов торбана, облуда його в долїшній, широкій части, нагадує по формі кобзу.

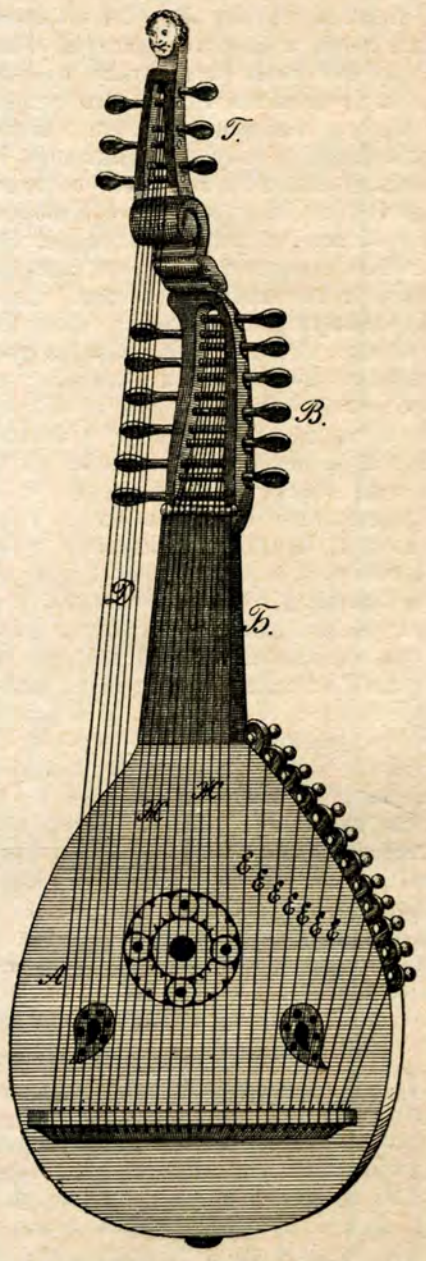

№ 4. **Торбан.**

І тут „дека“ (А) [верхняк] з „голосниками“ [резонаторами]. Образ те-ж овальний, тільки овал у торбана довгастий, овал кобзи ширший. Ручка [ґриф] (Б) у торбана трохи довша, ніж у кобзи, і в горі, в головцї (В), де накручують ся струни, заламуєть ся в лівий бік, і на тому заломі виводить другу, менчу головку (Г), до якої начіплюють ся басові, довгі струни, так звані „втóри“ (Д). Вони найдовші від усїх струн торбана. Тільки „втори“ й відрізнюють торбан від кобзи, а зрешти обидва струменти суть собі дуже подібні й схожі; ті-ж самі прúструнки (Е) [короткі струни], накручені на кілочки по округлости торбана, з правого боку. Усїх приструнків на торбанї 12—13. Строєні в ґаммі Fa-majeur, ad fa-re. Останнїй тон *re* часто випада, бракне.
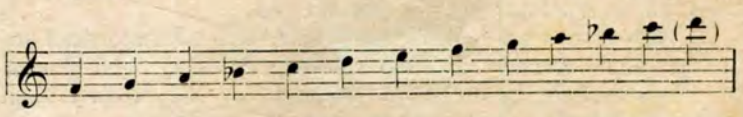
[Далї буде].

Боян.

[1]) Фамінцин: „Домра и сродные съ нею инструменты рус. нар.“.

НОВІ ТВОРИ ДРАМАТИЧНІ.

Дві сем'ї, — драматичні малюнки з закутнього життя в 4 дїях Марка Кропивницького.

Богатий міщанин Софрон Жлудь і єго жінка Настя, — котра веде житє легке з волосним писарем Мануйлом Андр. Балабайкою і єму дає гроші на гулятику, сама-ж верховодить дома, користаючи із спокійної вдачі свого чоловіка, — мають двох синів: Самрося, старшого, і Романа, молодшого. Самрось, здеморалїзований з боку национального і морального, оженив ся з палкою Зінькою, з котрою обходить ся вельми погано, так що Зінька хоче собі житє відобрати, втопитись і т. п. За нею обстає і єї ратує від смерти Роман: Зінька добачуючи у Романа прихильність до себе, залюблює ся в нього і хоче удержувати з ним любовні зносини. Але-ж Роман не таківський. Він накинув оком Хведоску, гарну але дуже бідну дочку чабана-крепака Степана Реви і покохав ся з нею горячо. До сего признає ся перед своїми батьками: мати не хоче нїчого чути про те, щоб він взяв собі за подругу бідну дївчину, бо се не припадає до єго роду, а батько вдоволений і радить брати тільки після серця і більше на нїчо не оглядатись. Роман отже сватає, а відтак і женить ся з Хведоскою. Остання дія представляє обряди весільні а зглядно весілє Романа з Хведоскою, на котре наспівають Софрон і Настя. Коли молоді вертають з церкви, вбігає Ганна [молодиця, сусїдка Ревів] звіщаючи, що Зінька повісилась у коморі.

„Дві сем'ї" представляють ся цїкавим побутовим образком, для котрого основою автор взяв контраст між патриярхальною простотою селянської сем'ї і напів цивілїзованою гидотою сем'ї, що́ вибилась з селянства. В першій тишина́ і спокій, а в другій — сварка, пянство, розпуста. В першій на супружество дивлять ся як на початок і конець житя, в другій — як на параван, за котрим можна робити усе, що прийде в шалену, вічно напів-пяну голову. Автор не жалує фарб, і о кілько з любовю відносить ся до першої сем'ї, о тілько-ж неприхильно до другої. Наколи-б автор був трохи більше здержаний в особистих симпатиях, пєса від того значно виграла-б. Не було-б різьких контрастів, не було-б часами неприродних паралєль. Тим не менше пєса написана з повним знанєм побуту, характери нарисовані вельми живо, парізні сцени збудовані гарно, так що „Дві сем'ї" мають повні шанси подобатись публїці.

Павленко.

Добрі сусїди, — оперета в 3 дїях Синельникова, музика Горілова.

„Добрі сусїди" — се оперета жартовливого а до того-ж такого нїкчемного змісту, що не варта вона того, щоб за неї і згадувати. Але, позаяк єї виставляє трупа М. Садовського, тож годить ся подати хоч коротенький єї зміст. В якомусь селї живуть собі в добрій згоді та злагоді два сусїда. Обидва вони мають такі тихі та смирні жінки, що́, мовляв, як сплять, то й їсти не просять: ані словечка не писнуть. У одного з них є син і наймичка, у другого — дочка і наймит... І дїти їх і наймит [чомусь нїмий] з наймичкою кохають ся щиро і вже готові побратись, коли зненацька їм на перешкоді стає... Що-ж би ви думали? Курка! Простїсенька, попеляста курка, що́ збігла з двору і прибилась до жидівського шинку, де живе собі, не журячись, та несе яйця. Через неї-ж, бачите, і збилась між сусїдами колотнеча, бо одна жінка нарікає на другу, що нїби то вона украла в неї курку. Добрі сусїди роблять ся лютими ворогами, старають ся одно другому скоїти яку найгіршу капость, і не знаю чи довго-б же вони так змагались та сварились, коли-б в се дїло не вмішав ся жид-шинкар, котрий користуючись таким випадком, звичайно, скуповує в обидвох сусїдів хлїб по дуже таній цїні і нарештї віддає хозяїнови його курку, чим все дїло і виясняєть ся. Сусїди мирять ся, а щаслива молодїж вінчаєть ся.

Що-ж зі всього цього глядачеви, яка користь, який пожиток, опріч виданих даремно гроший? Музика скомпонована в дусї звичайної французької оперети, не має жадної цїлої мельодиї і навіть не зоставляє нїякого враженя.

Микола Вороний.

Споминки про д-ра В. Александрова.*)

Як раз перед Новим роком, 30-ого ст. ст. студня поховали в Харкові славного українського сьпівця, Володимира Степ. Александрова на 68 році життя, після страшенно тяжкої і довгої, — 2 з половиною року, — хвороби, рака мочевого пухиря.

Хто слїдив за нашою лїтературою, той добре знає імя д-ра Александрова, яко лїрика, перекладчика сьпівів з інородних поетів, пересьпівця псальмів Давидових, автора двох пєс: „За Немань іду" і „Не ходи Грицю на вечорниці", видавця двох „Складок" і збірника пісень з нотами, казок для дїтий, творця дуже гарних сутонародних жартовливих епосів: про рослину, про рибу, чижиково весїллє... Декотрі з його українських пісень стали популярними навіть. Як би ви думали, де? Аж в Сибірі! І там чув я частенько його: „Я бачив березку"...

Хто знав його, як Українця-народовця і як чоловіка, той певне за нами скаже, що небіщик був щирим сином України, любив свій край над усе у сьвітї. Ізза України не тільки нехтував всї другобічні почести, котрих він міг би осягнути, коли-б він хотїв, але ще дізнав ся чимало горя, рішив ся при відставцї вищого чину, маючого вагу в призначенні пенсиї, і ще щось скоштував таке, про котре пур його і згадувати тепера. Україна була його єдиною думкою; нею він тїшив ся, нею жив, нею носив ся він цїлий свій вік, як щиросердешна мати з своєю кралею-дївчинкою. Все, що так або інак зачепляло Україну, було близько його серцю. Заходила річ про Україну, про українські справи, питання то що, — і його очи зараз засьвічувались, наначе зорі, огнем натхнення, він вдохновляв ся; така розмова підживляла його, як росиця квітку жадібну, навіть тодї, як він вже був вельми змученим хоробою, котра не давала йому покою нї в день, нї в ночи, так таки в протяг двох з половиною років не давала йому спокійно заспути нї на часинку. Будучи вже хорим, з печатю смерти на чолї, він з невсипущою енергїєю клопотав ся і турбував ся об „Складцї" N° 2, без упину писав і компонував пісні, писав менї великі листи, то про нові твори свої, то присилаючи менї твори чужі на прочитанє, то про себе, свою сїмю, про мене, про мої твори-дрібниці, а остатнього року в кожнім листї про свою люту хоробу.

Торішнього лїта, проїжджаючи через Харків упять в Сибір, я з вокзалу просто поїхав до його зо всїєю сїмєю. Знав я вже з листів, що він нездужа. Входжу в двір — нїкого немає. Иду в сад — і там нїкого. В покоях мене стрітила служка, котру я попрохав повести мене в ту кімнатку, де лежав Володимир Степанович. Він як угледїв мене, зараз скочив з ліжка і з підведеними руками і з словами: „вотъ онъ, вотъ онъ", кинув ся менї на шию. Я його не пізнав, так він спав з лиця, так він помарнїв. Худий, блїдий, ледве ходить, ледве говорить. Подивив ся я на його і подумав собі: нї, не одужати йому. Після привитання з сїмєю, ми звернули розмову на його хоробу. Розпитавши його, як слїд, я предїлив діягнозу: „ворсинчатый ракъ мочеваго пузыря", об чім і сказав синови його, а моєму побратимови Вячеславу і пораяв деякі лїки, як то кажуть, ut aliquot fiat. Трохи згодом він повеселїйшав, заговорили ми об гетьманах, що́ красовались в салї на всїх стїнах. Він взяв мене за руку і повів в свій кабінет, кажучи: „Ото-ж, синашу, бачив нашу с л а в у, а тепер ходїм сюди, покажу ще нашу с и л у. Ось вона!" — і показав на стїни свого кабінета, котрі скрашані були патретами всїх українських писателїв старосьвіцьких і сучасних, між котрими була тут навіть і молодїж, що стала під стяг Гайнівських „лицарів сьв. Духа". Далї він взяв бандуру в руки і почав тихенько сьпівати мою любиму пісню, котру він колись менї в Полтаві що дня сьпівав, — пісню про „Чайку". Потім він глянув крізь вікно в сад і почав на память деклямувати мою пісню: [„Осїнь"] „Ще годину, ще хвилину", потім прочитав також

*) Замість заповідженої в Ч-ї 2 і нами вже зладженої статї містимо споминки д. Цезара Білила, в котрих находить ся письмо покійного, в основі зовсїм згідне з листом який ми одержали. При тій нагоді звертаємо увагу на статю Василя Сїчовика під заг. „Володимиръ Александровъ. Очеркъ житя и литературной дѣятельности", — поміщену у львівськім „Дїлї" 1888-ого р. в ч-ах 193, 194, 196 і 197. *Ред.*

на память мій „Житейський досьвід“, а далі став посеред хати і з поглядом, повним кобзарського огню, продеклямував менї „Курку“ Кулїша, геть всю поему наізуст. Частини цієї поеми покійник переслав менї в листах ще перше в Сибір, знаючи, як я високо ціню хист і кебету Кулїша. Як би хто побачив і почув, як покійник читав цю поему, той ніколи не сказав би, що перед ним стоїть безнадійно хорий чоловік, переносячий скажені муку з щиро-християнським смиреннєм.

На українські справи він не жалкував остатньої своєї пенсиї. Таких Українців-патріотів тепер, почитай, вже немає. А як чоловік, небіщик був рідкосний: ідеально чесний та безкористливий, добрячий, милосердний, привітливий і сумирний без крапельки гордощів. Магніт його щирого серця, і чистої сьвітлої душі притягував і прихиляв всіх до його. Всї його любили, всї поважали: і студенти, і селяни, і городяни, і старі і молоді.

Маючи замір написати задля „Кіевской старины“ розправу про життє покійного мого старого друга, про його твори, про время, в котре він жив, про людий-дїячів, сучасників його, починаючи з писателїв і кінчаючи акторами-драматургами, — я на сей раз поділюсь з ласкавим читачем тільки біографічними датами, котрі менї прислав сам Володимир Степанович в своїм остатнім листї за два місяці до смерти. Ось його лист: [Правопись небіщика]:

„Мій любый, мій дорогый Друже Цезарю! Сердечно дякую тобі за твою до мене ласку и прихильность и щиро цілую тебе и всю твою сімью, такожъ и вся моя сімья, а въ ній и Вячеславъ, который збираеться одписуваты на побратимський листъ, але... колы вінъ те зробе за своею щоденною біганиною, такъ я и не знаю.... А покы що, то я, пожалуй, тепера й самъ напишу вамъ дещо про себе, хочъ коротенько, бо теперъ оце мене трохы одпустыло.

„Родывся я въ слободі Бугаївці [по письменному Озюмець] озюмського повіту Харьківськои губерніи, котра тоді — ще звалась по письменному не Харьківською, а Слободсько-Українською, бо то було ще въ року 1825 Червця 20-ого; у який день родывся, — настояще не знаю; а думаю, що, мабуть, въ Понеділокъ; тымъ такъ думаю, що нещаслывый день у тыжні есть, кажуть, понеділокъ, а я цілый свій вікъ щасливымъ не бувъ. И въ той нещасливый понеділокъ я появывся на світъ мабуть такъ, якъ опівдні, — саме тоді, якъ робітныця, управшысь коло печи, позасувала у пічъ горшкы изъ стравою, а який зостався жаръ, такъ выгребла въ ночовочкы, одгасыла ёго, побрызкавшы водою, щобъ було угылля на самоваръ и постановыла ті ночовочкы проті сонця на загату при повітці, щобъ угылля высохло. Тілько мабуть вона те угылля не гараздъ гасыла, бо вітрець его потроху роздувъ и спалахнула пожежа... та така, що зосталась тоді наша сімья, — якъ тоді казалы: яко нагъ, яко благъ, яко нѣсть нѣчего! За се мене заразъ тоді прозвалы Пожарськымъ. Якъ підрісъ я, то вчыты грамоты почала мене сама покійныця маты и навчыла. „Азъ, буки, віды и т. д.“ а потімъ ходывъ я у школу тамъ же такы въ Бугаївці до Дякона; а панотець мій тамъ бувъ священныкомъ. — Годівъ 10-ты одвезлы мене въ Уіздне духовне училыще въ г. Купьянку [по письменному Купянскъ, повітове місто тожь Харьк. губерніи] въ училыщі було 4 классы и въ первыхъ двохъ треба було вчытысь по году, а въ 3-му й въ 4-му по два. Въ училыщі приняли мене прямо въ 2-й классъ. Вчывъ ся я завсегда гараздъ и въ кожномі классі получавъ похвальніи лысты, котрі моя покійна матуся берегла якъ яке-небудь сокровыще; а якъ вона померла [жывшы у мене, якъ я бувъ уже въ Харькові городовымъ Докторомъ] такъ я найшовъ ихъ міжъ ій спадками, тай теперъ бережу якъ памьятку про свое дітство и про мою голубоньку матусю. По скінченню в Купьянці курса переведено мене у Харьківъ, у Духовный коллегіумъ, который послі переименовано въ Духовну Семинарію. Въ коллегіумі було 3 классы: Реторыка [або Словесность], Философія и Богословія. У кожножу классі сыділось по 2 годы. Тамъ я пройшовъ Реторыку, философію и перейшовъ у Богословію, та зъ Богословіи, просыдівши годъ, увольнывся, хоча и бувъ уже навіть посвященный въ стыхарь; бо покійный Архіерей Иннокентій [знаменитый проповідныкъ] ученыківъ 1-го розряду всіхъ къ Різдву посвящавъ у стыхарь. Та, правда, воно й здавна и другими Архіереями такъ робылось. Увольнывшысь изъ Коллегіума, поступывъ я черезъ годъ въ Університетъ, тамъ же у Харькові, на Медицинськый факультетъ. У 1853-мъ року скінчывъ я курса и послано мене въ полкъ батальоннымъ лікаремъ у Польщу, у саму Варшаву, бо тамъ стоявъ мій полкъ. Там я докладно навчывъ ся польського языка и выдержавъ экзаменъ на степень Доктора Медицины при Медиц. Совіті Сената царства Польского, бо Університета тоді ще въ Варшаві не було.

„Въ Польщі я и оженывся, а въ 1859 року перебрався на Україну и бувъ спершу лікаремъ при Чугуевськімъ Уланськімъ полку, а потімъ старшымъ ординаторомъ при Чугуевськімъ же военнімъ шпыталю. Въ 1867 року я перепросывся городовымъ Докторомъ у Харьківъ; бо пора була вчыты дітей, а въ Чугуеві немає, а ні гимназіи, а ні якого неб., учылыща. Одначе потімъ, бувшы городовымъ Докторомъ и розчумавшы, що якъ зостаріюсь, та выйду въ отставку, то получу пенсіи 200 рубл. у годъ, я знову перепросывся у военну Службу и бувъ спершу старшымъ Дромъ въ резервнімъ батальоні у Харькові жъ, потімъ у Керчі старш. Докторомъ Военного Лазарету, потімъ Девізіоннымъ Докторомъ 9 девізіи у Полтаві, а нарешті Девізіоннымъ же Дромъ 31 девізіи у Харькові, де въ 1888 року выйшовъ у одставку и живу собі получаючы пенсію и эмеритуру [по 1,400 р. у годъ].

„Писаты по Украинському я почавъ ще у Коллегіумі, въ Реторыці, прослухавши правыла Піитики. Тоді мене познакомылы исъ Корсуномъ, котрый тоді що тілько выдавъ свій „Снішъ“ и збирався выдати 2-ий выпускъ; але збирався до самои смерты, та й не зібрався, такъ и вмеръ бідака. Єму я поотдававъ свое дещо; але що, то теперъ и не памьятаю и въ себе того не маю. Писавъ я дуже рідко и мало, але все стыхами; двое, правда, моихъ писаній надруковано у „Основі“: *Думка и Плачъ дочкы по матери*. Потімъ уже ажъ у 70-хъ годахъ, якъ підрослы мои діты и якось затіялы граты дома театръ, такъ я написавъ имъ оперетку „За Немань иду“ котру потімъ сталы граты скрізь по театрах и я ій надруковавъ разъ и въ друге. Потімъ те-жъ у 70-хъ годахъ я написавъ тежъ оперетку „Не ходы, Грыцю, на вечерныці“.... Потімъ ото, позавыдувавши що въ Галычыні надруковалы Св. Письмо Нового Завіту, я прынявся перекладаты Ветхый Завітъ и переложывъ: Кныгу Бытія, Кн. Исходъ, Кн. Іова и Кн. Товита, звіряючысь зъ Гречеськымъ, Латынськымъ, Французськымъ, Польскымъ, Церковно-Славянськымъ и Великоруськымъ Аглыцького Библейського Общества, але побачывшы що у всіхъ цыхъ 6-ты перекладахъ есть багато неоднаковостей, я прынявся учытысь Староеврейського языка и вчывся 3 годы, та тоді вже перевівъ на пробу Кн. Пророка Іоны зъ Еврейського, а потімъ узявся за Псалтырь и переложывъ дві каѳизмі стыхамы и надруковавъ (хочъ не самъ, а панъ Лободовськый) назвавши ихъ: „*Тихомовні Співы на Святі мотивы*“, бо псалмамы назвати ихъ цензоръ не дозволывъ, щобъ Синодъ не прычепывся. А ще раніш надруковавъ я метелыкъ изъ перекладівъ великоруськыхъ співанокъ. Потімъ ото спорудывъ Складку № 1 потімъ и Складку № 2 та й годі, та й тілько, та й більшъ нічого! Ще правда скомпонувавъ *Збірныкъ зъ найкращыхъ украинськыхъ пісень зъ нотами* для співу и для акомпанированя на роялі; 86 пісень; ноты написавъ зъ мого голосу Олексіенко [теперъ скрыпачъ у Царській капеллі въ Петербурзі] а выдавъ Михайловъ. Єсть у мене ще намічено 122 пісні, та нікому ноты написати, а самъ я нотъ не вмію. Св. Письмо переставъ перекладаты, бо друковаты не позваляють; а де що свое теперъ я отдаю у „Зорю“, де кой що и понадруковалы.

„А за тымъ... и будьте вы здоровы, та не такъ, якъ я нещаслывый... Вашъ щырый Вл. Александровъ“.

Харьків IX/4 93 “

Пріч того, що написав покійнвк по нашому, він ще чимало написав і надруковав по росийському.

Він був одним з тих старосьвіцьких людий, котрі багато дечого бачили, чували і скоштували в своєму життю. Як почне було оповідати про колишнє время, колишніх людий, та пересипати оповіданнє своє щиро-українськими жартами і скрашати усе те безподібним гумором, то тілько сиджу бувало, дивлюсь на його, дивуючись і тішусь. Мягка, ліричиа його

душа здіймалась часто до щирого патоса, а чуле серце завсігди колотилось дужчою радістю, як почне було читати старосьвіцьку думку, або під бандуру сьпівати, сівши в куточку на дзиґлику, старосьвіцьку пісню. А пісень з голосами знав він безліч. Переписував ся він багато з нашими письменниками, а найбільше, здаєть ся, зі мною. Син його менї писав: „Я, брате, думаю, що твої листи найкращі його лїкарі духовні. Він, як одержить від тебе листа, то єй Богу і поздоровійшає і повеселїйшає...“ Мої листи до його були великі, і трактували все більш про нашу лїтературу, про нові твори, їх напрямок і т. инше. Инший лист — не лист, а ціла розправа критична. Це його тїшило.

Присьвяту мою, що́ надрукована в „Зорі“ 1891 року, я написав йому на його акростих: *Україна* і на його *думки*, котрі він мабуть написав, memento mori. Ось ці думки.

Думка на поклонах.

Душе моя, душе моя!
Устань, душе! Устань, проснись.
Кінець надходе, схаменись,
Щоб не прийшло ся засмутить ся.
Спіши, душе! Спіши молить ся,
Щоб пощадив тебе Господь,
Котрий все чує, баче, знає
І все собою наповняє.

На чистий Четвер.

Розбійника, всемилостивий Спасе,
Ти спас і в рай його принав
За те, що він у тяжкім часї
Тебе за Господа признав.
Спаси й мене молюсь до Тебе,
Моя надія — Ти єси...
Прийми й мене у рай до себе,
Своїм хрестом мене спаси!...

Ці молитви, що́ вирнули у його з глибинї серця, він мабуть сотворив в хвилину сумну, коли серце віщувало йому, що не довго вже носити ме тяжке ярмо скорбот, котрі справдї туманом, хмарою застилали його радощі сїмейні, його веселі, ясні днї. В подібну-ж сумну хвилину він мабуть скомпонував і присьвяту своїй дружинї Олександрі Павловнї під заголовком: *Моя могила* [В „Складцї N⁰ 1]; присьвята та повна задушевности, рушить серце і так музично скомпонована, що так і хочеть ся її сьпівати жалібним сьпівом.

На свою медицину він мало клав. Вона се була, що навчила його гаразд латинського язика, бо в Варшаві, де він держав екзамен на доктора медицини, не хотїли тодї не то що мови, але навіть і духу московського знати. На екзаменї йому, як пише менї його син Вячеслав, один професор Поляк відмовив, що він [професор] „тилє розуме по росийску, цо по асирийску“, тому то прийшлося здавати всї екзамени по латинї і дисертацию писати також по латинї. На цьому язику він навіть віршував

Характерна його епітафія, котру він скомпонував 1890-ого року 17-ого квітня. Я її списав у його 14-ого сїчня 1891 року проїздом з Сибіру у Відень. „Нехай, написано було в його, менї буде така епітафія“:

Владиміру Степановичу Александрови, Доктору медицини.
Помер [год, місяць, число] з тієї-ж самої причини,
З якої і всї ті помирають,
Що́ медицини овсї не знають...

В цих словах він виголосив властивий сатиричний присуд собі, яко лїкареви.

Вічна тобі память, батьку мій, друже єдиний, серце золоте! Тебе не стало! З ким же я тепер буду розмовляти і тихими вечерами гомонїти, з ким буду думкою дїлитись? Перед ким серце відкрию, чиї уста мене втїшати муть і розважати муть? В кім знайду я нелукаве серце, щиру любов? Де знайду я друга, чоловіка?... До зобачення, батьку, на тім сьвитї!

Петербург 10 1 1894. **Цезар Білило.**

ДМИТРО ПИЛЬЧИКІВ.

[Гл. портрет на 73 стор.].

Дня 5. (17.) жовтня 1893-ого р. помер в Харкові великий наш трудовник Дмитро Павлович Пильчиків. Він був родом з єлисаветградського повіту в Херсонщинї, син вельми убогих міщан. Родив ся 26 ст. ст. жовтня 1821. Вишу осьвіту придбав собі в Київському університетї, котрий скінчив не пізнїйше 1845 р., а може й 1844 р. На лекциї до університету він майже що не ходив, за те в госпо́дї книжки з рук не випускав; найбільш любив він читати лїтописи. Память у його була незвичайна, — що було раз перечитав, того вже він не забув. Сю видатну рису кожен помічав у його і вона цїлком зберегла ся у його ще і року 1888-ого, коли я бачив ся з ним останнїм разом. Другою прикметною рисою його з молоду і до старости була любов до лїтописної мови; в звичайній розмові орудував він нею, наче мовою рідною, живою, українською. Ще на університетї, а так само потім і в Полтаві, любив він надавати своїм знаємим призвища всяких „мужів“: той був у його „муж разума“, той „муж прозорливости“, той „муж сквернословія“ і т. д.

Скінчивши університет, П—ів доки не виїхав у Полтаву, перебував у Київі і приятелював з Костомаровом, Шевченком, Кулїшем, Білозерським, Марковичем і належав до Кирило-Методіївського товариства. Доля тодї, як попало ся оте товариство, заступила ся за його. Товариство не держало реєстра товаришів, а доносчик студент Олексій Петров не назвав чомусь Пильчикова в своєму доносї і таким чином Дмитро Павлович не попав в слїдство і дістав собі учительство в Полтаві в кадетському корпусї. Спершу учив він самій історії, а потім дано йому ще политичну економію і статистику. Не скажу, через що саме Дмитро Павлович не любив, варував ся говорити про Кирило-Методіївське товариство. Раз тільки він згадав нам про його. Се було в той день, коли в квітнї року 1861 посадили ми в Полтаві дуба на спомин про Шевченка, і з Василем Труновим і Грицьком Гавриленком [обидва полтавські міщани, останнїй — столяр і великий приятель Йвана Петр. Котляревського] прийшли до Пильчикова, так бесїда, натурально, не сходила з споминок про Шевченка. Отодї Дмитро Павлович, згадавши часи перебуваня Шевченка у Київі, згадав і про Кирило-Методіївське товариство, висловив нам програму товариства і признав ся, що й він був товаришем. Останнє я чув і з уст Костомарова, як він останним разом був у мене в Київі, здаєть ся 1882 або 1883 р. Розглядуючи мій альбом фотографій, Микола Йванович з першого погляду пізнав Пильчикова, розпитував, де він і що робить, і між инчим повідав, що й Дмитро Павлович був „Кириловцем“.

Спізнав ся я з Пильчиковом мабуть року 1857 — і час, що́ прожив з ним в Полтаві — до року 1863-ого, я вважаю за лїпший час мого віку молодого. Після того ми бачили ся тільки двічи: року 1870 він приїздив до мене в Катеринослав, а в осенї р. 1888 я був у його в Харкові. Людина жива, чутка до всего доброго, вільного, прекрасного; людина жвава, перенятлива, з душею поетичною, з глибоким переконаннєм українським, з широкими поглядами политичними і з здоровенною ерудициєю історичною — він зараз же причарував мене до себе. В житю моєму не багацько людий, щоб я був до них таким вдячним, як до Дмитра Павловича за той сьвіт, що от уже тридцять шість лїт сьвітить менї на стежцї мого життя і працї задля України-Руси.

Після того, як нас лиха доля розвела геть далеко оден від одного, найпаче після року 1880-ого до мене приходили злосливі вісти про Пильчикова. Всячину верзли про його. Одначе, коли в осенї 1888 р. побачив ся я з ним, коли цїлих три днї перебув з ним з ранку до вечора, то й запевнив ся, що духовий і моральний Дмитро Павлович яким був, таким і є. Плоть його, правда, була немічна, вельми підтоптана, але його дух, дух Українця буяв, хоча́, зовсїм натурально, не можна було вже тому духови визначати ся так, як визначав ся в рр. від 1857 до 1863. Винні були тому не тільки старечі лїта, але геть більш життєві обставини наші і люди. Треба сказати, що в життю родинному Пильчикови не поталанило: перша його дружина [з роду Юрєвих] осиротила його, лишивши йому маленького синка „Колютку“ [сей „Колютка“, нинї Микола Дмитрович професорує в харківському університетї, а сьвіт учених відає його і поза межами Росиї]. Легко зрозуміти, як не легко було вдівцеви, обтяженому службою урядовою, піклувати ся про догляд свого маленького одинчика, та ще вдівцю зовсїм непризвичаєному до господарки родинної. Він побрав ся вдруге, здаєть ся на весні року 1862, з учителькою з дївочого інституту. Але, як потім він сам казав менї в Катеринославі, оженившись, він попав з огню в полумя, і отсе то полумя геть здорово попекло його благу душу українську, повну лїризму. Було й друге лихо чимале: Дмитро Павлович змалку

низькоокий — не вміг вберегти своїх очий і через те вельми часто і тяжко недугував на очи. А сей недуг вельми-превельми впливав на дух його і шкодив його незримій, але реально користній роботї на українському полї розвитку національного.

Видатнїйший час його працї був час від 1858 до 1863 року. Не було тодї такої події громадсько-поступової, щоб біля неї не працював Пильчиків — коли не яко ініціятор, так яко робітник. Недїльні і суботні школи [їх було в Полтаві, містї невеличкому, з 30.000 людности — пять], щоденна школа, народні читання, народня бібліотека, народнїй театр, літературно-музичні ранки і вечорі, публичні відчити, дівоча ґімназия і таке інче — усе те, чим тодї справедливо пишалася Полтава і придбала собі, жартома, звістно, назву — Атен, з усїм отим з'єднано наймення і праця Дмитра Павловича. Але опріч публичної працї — була у його ще й хатня праця. Він згуртував біля себе людий. Гуртували ся біля його, яко біля батька-проводиря його учнї шкільні, молодята безвусі, гуртувались і люди дорослі. Варто було бачити, яка здорова повага громадська витала округи його! Кирницею, з якої плила та повага, шаноба і популярність, була його велика педаґоґічна тактовність, поводячись з людьми. Він вельми добре тямив псіхольоґію людську і нїколи-нїколи і нї в чому не випихав на сам перед свого *я*; він учив людий так, що вони й самі того не помічали; ученики його і в школї і в громадї не спостерегали, як вони переймають ся його думками, слухають його поради і йдуть у слїд його...

Люди дорослі збирали ся до його в хату що суботи: одну суботу збирали ся самі тільки українські громадяни і радили ся про справи народно-українські, другої суботи приходив кожен, хто хотїв, не вважаючи яких думок хто тримав ся. Таким чином хата його зробилась огнищем новинок, яких в росийських часописях не можна було здибати, — зробила ся і горном, де ґартували ся наші думки, і кирницею, що́ била з неї ініціятива працї і роботи на користь загальну. До українського гурту між інчими належали тодї [нинї вже померші, земля ім пером!] Милорадовичка, Трунови Василь і Петро, Григоренко Грицько, Ковальский, Сильвестрович, Кулик Василь, Шохин і инчі. Про людий живих ще не згадую, — дай їм, Боже, віку довгого! Першою значною чисто „громадською“ працею була орґанїзация книгарнї, де-б продавали ся всї українські книжки. Се дїло припоручив гурт Василю Трунову, зарадивши його і грошима. Гуртовими заходами була видана шкільна „Граматика“ по методї Золотова, скомпонована Строниним [він до специяльно українського гурту не належав] і „Прописї“. Запомагаючи усїм недїльним школам гурт специяльно власним коштом і працею удержував щоденну школу вечірню. В отих грошах, що́ збирав Костомарів, на книжки, найбільш прийшло з Полтави. Люди з сього гурту працювали, як змогли і зуміли, в „Основі“, в „Черниговському Листку“ Глїбова і по інчих часописях росийських. З сього гурту вийшла ініціятива, здаєть ся першого на Українї, „Общества грамотности“.

В р. 1864 чи 1865 Пильчиків пішов на пенсию з учительства в корпусї. Після того він учителював щось недовго в Херсонї в ґімназиї. Потім жив в Одесї, нарештї перебрав ся до Харкова, купив собі невеличкий домик і тут зложив свої кістки благородні. Ще живучи в Одесї він умовив Єлисавету Іванівну Милорадовичку дати грошї і сам відвіз їх в Галичину, яко фонд на орґанїзацию товариства імени Шевченка. Таким чином дійстним осадчим товариства був Дмитро Павлович — і товариству сьому годить ся запопадливо взяти ся, щоб були добрі життєписи Пильчикова і Милорадовички і щоб салю товариства оздобляли гарні портрети отих осадчих, — і Михайла Жученка.

Ол. Конiський.

ЗАПИСКИ, ВІСТКИ І ЗАМІТКИ.

Причинок до життєписи Ів. Манжури. В Катеринославі вийшла м. р. брошура нашого земляка Ол. М—ого під заг. „Памяти Ив. Ив. Манжуры“, з котрої виймаємо деякі нові дати до біоґрафії покійного етноґрафа. Дїяльність Ів. М—ри в справі збираня материялів етноґрафічних починає ся з кінцем 60-их років. Районом етноґрафічних вислїдів М—ри були ґубернії катеринославська і харківська. В склад єго працї входять: 1) „Сказки, пословицы“ і т. д., видані „Харьк. филологическимъ обществомъ“; 2) багато недрукованих ще материялів, що́ зберегають ся в згаданім „обществѣ“; 3) замітки на сторонах „Этнографическаго Обозрѣнія“; 4) статї і замітки в журналї „Живая Старина“; 5) статї і вірші в ґазетах „Єкатеринославскій юбилейный листокъ“, „Степъ“, „Днѣпръ“ і „Єкатерин. Губ. Вѣдомости“. — М-ра був справдешним сином люду і по духу, по костюмі і по инших властивостях. Автор брошури каже, що коли перший раз побачив М—ру, то тільки длятого взяв єго за М—ру, що він сам себе так зарекомендував. Одні тільки очки [окуляри] якось не гармонїювали з свиткою, та росийська мова, котрою він говорив доволї погано і частенько мішав з українською мовою. — Безперервний стан опяненя, особливе в остатні місяцї єго житя, не вбивав в ньому гарних поривів, головно в хвилї сьвітлі. Авторови брошури не раз доводилось завважати ту горячкову дїяльність, бажане порвати з поганим житєм а розпочати нове житє трудящого, порядного чоловіка. Але бідність, знана повсюду єго погана репутация і хороба, все те параліжовало даремні єго змаганя. „Що-ж переді мною? — задавав він авторови брошури питане: — одна темрява! Здоровлє піддоптане... нема єго вже: пити і вмерти і не пити — також вмерти! Так лїпше вже пити і вмерти!“, одначе ся безнадїйність і розпука стрічали в глибинї єго душі відпір. — Та в остатних місяцях єго житя і відпору не було вже. М—ра пив, як то кажуть, без просипу. Інодї ранками забігав він до автора брошури майже серед 30 ступенїв морозу, в одних подертих кальошах на босих ногах і в такім самім пальтї, накиневім ледви чи не на голе тїло. Даремна була рада отямитись, та покріпитись чим Бог післав: в ті хвилї натура єго жадала тільки алькоголя; і одежа, і грошї тодї — усе пропивалось... І смерть, вкінцї, зломила сего чоловіка, що мав зелїзне здоровлє... Смерть ся була дійстно страшна. Не дармо він називав себе „босяцьким, безпритульним поетом“. Серед безпамятного стану підняли Манжуру десь на улицї і як мертвого привезли в губернський земський шпиталь... Тїло єго, покраяне і порізане при анатомованю на шматки, зложили в просту, з дощок збиту, домовину і закопали десь там з боку севастопольского кладовища. Все сталось майже так, як віщим духом написав М—ра в своїм стихотворі „Бурлаки“:

Не кадили й не сьвітили — Поховали бурлаченьки
І дяки тодї не пили. — Край зеленого байрака
Як в неділеньку раненько — Товарища небораку...

М—ра заслужив ся для рідної етноґрафії багато. „Не будемо же і ми — кінчить автор брошури — єго земляки, невдячними до єго памяти і постараємо ся кождий зложити хоч дрібницю на памятник сего безталанного робітника і дїяча нашого краю!“

Василь Лукич.

Українсько-руська мова в телєґрафній кореспонденциї. Le Journal officiel [урядова часопись] 12-ого н. ст. лютого 1894 р. містить в собі декрет дотичний телєґрафної кореспонденциї, котрий подає нові порядки подаваня телєґрам, відчиняня і замиканя телєґрафних бюр, плати за телєґрами і т. и. Одна з таблиць прикладених до сього декрету подає спис мов, котрих уживане дозволене в міжнародній приватній телєґрафній кореспонденциї: французька, анґлійська, нїмецька, арабська, вірменська, чеська, болгарська, кроатська, данська, словенська, іспанська, флямандська, грецька, жидівська [гебрейська], голяндська, угорська, ілїрська, італїянська, японська, латинська, малайська, норвежська, перська, українська [le petit-russe], польска, португальска, ромунська, рутенська [галицька, le ruthéne], росийська, сербська, сиямська, словацька, шведська і турецька. — Як з того бачимо, не порозуміла міжнародна конференция справи що до українсько-руського язика, бо зробила з него два: le petit-russe і le ruthéne.

ПОЯСНЕНЄ

одної критичної примітки д-ра Івана Франка.

З моїм звичаєм, не відповідати на критичні розвідки, що доторкають ся до моїх літературних творів і вважають ся тенденційними. Коли-ж я ось-тепер пишу відповідь на одну критичну примітку д-ра Франка, то діє ся се задля того, щоб подати спростоване похибного єго погляду на ту частинку моєї історії руської літератури, де я сказав дещо про літературу апокрифічну.

Справа ось-яка: В першій части історії руської літератури дав я погляд на повісти й казки, котрі засновувались на літературі орієнтальних народів і на фантастичних творах грецьких. Сюди належать між иншими: повість про Александра Македонського, індийські приказки Пильпая або Стефанїд і Іхнилат, казка про богату Індию, повість про Девгенія Акрита, повість про Синагрипа, царя Адорів, істория о Варлаамі і Йоасафі... Свій погляд на отсї повісти і казки закінчив я ось-якою приміткою: „Із огляду сих повістий і казок можна дізнатись, що руські грамотії списували переважно такі твори фантастичні, які змістом своїм для людий неписьменних не були приступними. Ті книжники не дбали про просьвіту незрячих братів та й самі кормились недоїдками, що падали з „трапези“ роскішних Візантийців. Така пожива не була хосенна для молодої вдачі народу руського: єму треба було иншої їди, щоби в природнім змаганю покріпшати й заняти одвітне місце в великій родині народів славянських. А вже-ж судилось єму ходити потемки без сьвітла питомої науки ще двісті літ, поки в добі найновійшій не засвитала ясна днина відродженя национального“ (стор. 234).

Ось-ті мої слова спонукали д-ра Франка, виступити проти мене з докором, мабуть-то я згірдно відзиваю ся про староруську літературу апокрифічну. Тим-то докором попрікнув він мене у своїй вступній розвідці до статї „Із старих рукописів“ [„Житє і слово“. Вістник літератури, історії і фолклору. Рік перший, кн. І. Львів, 1894; стор. 134—135]. В тій своїй розвідці пише д-р Франко між иншим ось що:

„В історії 1000-літного розвою руського народа бачимо дивний факт: твори старої літератури, писані мовою більше або менше далекою від народної, здобули собі в протягу століть таку популярність серед мас народних, мали такий вплив на духовий розвій тих мас, якого не мали твори новійших „народних“ писателїв, не виключаючи й такого ґенія, як Т. Шевченка. Факт сей може видати ся дивоглядним, навіть не подібним до правди; найновійший історик нашої старої літератури, проф. Ом. Огоновський прямо заперечує єго. „Руські грамотії — пише він — списували переважно такі твори фантастичні, які змістом своїм для людий неписьменних не були приступними“, і т. д.... Дивно тілько після сего, як се наші прості люди і доси залюбки читають, переписують та зберегають ті-ж самі „недоїдки, нехосенні для їх молодої вдачі“; дивно, чому ріжні старі леґенди та фантастичні повісти стрічаємо ще й нині в нашім краю в таких сільских закутках, де й не доходила нова осьвіта. Дбали чи не дбали наші старі грамотії о просьвіту незрячих братів, а все таки в їх писанях було щось таке, що вміло їм здобути серце тих незрячих братів, було щось тривке і довговічне, чого аж надто часто нема в творах, котрі походять із „ясної днини відродженя национального“ і котрі за 10 літ по їх опублїкованю роблять ся бібліоґрафічною рідкістю, мало кому звісною й з титулу. — Ми не думаємо входити в вияснене сеї появи: досить буде тут єї тілько зазначити. Впрочім новійші студиї над тою давньою літературою, а особливо над тою єї частиною, що до недавна навіть не вважала ся літературою, над апокрифами, неканонїчними леґендами, віршами і т. и. кинули богато сьвітла на сей факт, виказали ясно, що ті мнимі „недоїдки візантийські“ були чимось далеко більшим і глубшим, були могучою хвилею прогресу, що з ріжних боків набігали на нашу землю. В них доходили до нас зерна дуалїстичних єресів манїхейства і богумільства, з їх недоладною мітологією та чистою і гуманною етикою, з їх протестом против клерикальної гордости і заскорузлости і против доґматичної виключности візантийського православія. В них доходили до нас і з Заходу зерна лицарських ідеалів, ренесансу і реформациї Оттим то ми мусимо згірдний відзив проф. Огоновського про сю нашу давню без'іменну літературу вважати не тілько непауковим і несправедливим, але й шкідним власне для того, що може знеохотити молоде поколїнє до читаня і студиованя тих творів“.

Правда, що се тяжкий докір мого колишнього ученика! І от, той докір вражає мене найпаче задля того, що він зовсїм без'основний. Др. Франко мабудь зовсїм не читав того, що я написав в ось-тій І. части мого твору про літературу апокрифічну. Пишучи свою студию про „історию о Варлаамі і Йоасафі“, він прочитав висше наведені слова, котрими я закінчив свій погляд на давні повісти й казки. Відтак у вступній розвідці до статї „Із старих рукописів“ заявив він категорично, що я згірдно відзиваюсь про літературу апокрифічну. Я-ж натякнув тілько на таких книжників, що не дбали про просьвіту незрячих братів, — а такими книжниками були: Іларіон, Никифор, Кирило Турівський, Данило Мних, Данило Заточник, Кирило II., Серапіон, Кипріян, і всякі спорудники тих повістий і казок. А вже-ж про літературу апокрифічну написав я дещо в І. части історії літератури, стор. 94—96; 105—106; 334—339. Я сказав, що література апокрифічна або тайна (заказана церквою) обіймала переважно леґенди із історії старого й нового Завіта (як: казки про Адама, Авраама, Соломона, — Євангеліє Ѳоми, Никодима і т. и.) Далї натякнув я на те, що апокрифічні книги занесено із Греції навперед в Болгарю, де та заказана література ширилась особливо заходами єретиків Богомилів, котрі придержувались переважно науки Манїхеїв. Із Болгарії-ж книги апокрифічні переходили в Русь враз із книгами церковними (І., стор. 95). Відтак сказав я про апокрифічну літературу ось таке: „Література апокрифічна мимо заказів ієрархів ширилась що раз більше не тілько між книжниками, але й між людом неписьменним. Зріст сеї літератури зміг ся особливо по причині недостачі просьвіти між людом і задля нетерпимости церкви супротив всяких лїберальнїйших проявів на полї письменности руської. — Словесність апокрифічна, що первістно основувалась на казках далекого Всходу, приймала що раз більше елєментів народних, з годом-перегодом ставалась руською і була спільним майном духовим учених грамотїїв і люду неписьменного. Позаяк животворна поезия люду супротив механїчного віршованя письменників явилась скарбницею многоцїнною, то черцї й сьвітські сьвященики приймали з устної, простонародної словесности поетичні прикраси для своїх проповідий і катехизаций, і тим то склалось таке диво, що сьвященики списували такі твори, котрі могли бути острахом власти церковної, тремтячої супроти всякої новизни словесної“... (І., стор. 334—335).

Питаюсь отже тепер д-ра Франка, чи я справдї відзивав ся згірдно про ту нашу давню, без'іменну літературу? Чи-ж ось-той мій погляд на літературу апокрифічну можна назвати „ненауковим, несправедливим, ба й шкідним“? Очевидячки п. Франко, мабуть незлюбивши твір „народовця“, таки „пересолив“ свою критичну розвідку, бо ось дає менї менторську науку, не зважаючи на теє, що я про літературу апокрифічну те саме висказую, чого він мене у вступній своїй розвідці учить.

Д-р Франко глумить ся із творів, котрі походять із „ясної днини відродженя национального“, і каже, що ті твори за 10 літ по їх опублїкованю роблять ся рідкістю бібліоґрафічною, мало-кому звісною й з титулу. Між-тим (по єго думці) такі апокрифичні казки, як „Соломон і чорти в бочцї“ здобули собі таку популярність серед мас народних, мали такий вплив на духовий розвій тих мас, якого не мали й твори Т. Шевченка! Д-р Франко забув мабуть се сказати, що тілько ті твори апокрифічної літератури живуть досїль в памяти народу, котрі переказують ся з уст до уст в мові народній. Такі-ж апокрифічні твори, що їх списано в мові церковнославянській і що зберегають ся поодинокими людьми, не здобули собі й доси сердець незрячих братів. До таких казок належить і от-ся, що єї видав др. Франко п. з. „**Сказанїє ѡ цр҃ю Соломонѣ, како закопа бѣси во єдиной дельвѣ тмами тьмъ тысящами тысящъ**“. („Житє і слово“, І., стор. 136—138). Рукопись, із котрої д-р Франко ту казку

вийняв, одержав він від селянина Гулейчука з села Іспаса на Буковині. Ґї списано мабуть в 1732. р., а підписані назви „Hryhory Slusarczuk, Fedor Mochnaczuk“ вказують імовірно на теє, що та рукопись була майном ось-тих грамотних мужів. Сам д-р Франко каже, що текст сеї леґенди про Соломона і чортів у бочці доси не був звісний (стор. 136), та що от-ся леґенда натякає мабудь на оріґінал болгарський (стор. 140). Із сего слїдує, що вона не могла мати впливу на духовий розвій мас руського народу. Той збірник, в котрім знаходить ся ось-та леґенда, мабуть не бачив сьвіта божого від р. 1732. до 1893. і зберегав ся в Іспасї десь у скринї або й на поді, поки від селянина Гулейчука одержав єго д-р Франко. Вже ж бо мови того „сказанія“ не зрозуміє й дяк церковний, не то селянин буковинський. Так отже годї сказати, що й в тім „сказанію“ є щось тривке і довговічне, чого нема в творах, котрі походять із „ясної днини відродженя национального“. Ось-та леґенда була-б пропала без слїду, коли-б єї не був надрукував д-р Франко. Тілько-ж з перегодом може заподіятись таке, що за яких 20—30 років і той літературний збірник, в котрім надруковано ту леґенду, буде такою біблїоґрафічною рідкістю, якою стають твори, що́ походять із „ясної днини відродженя национального“.

Омелян Огоновський.

ЛІТЕРАТУРА.

Дрібні вістки. Київська книгарня Ф. Йогансона видала тепер своїм коштом „Українські повісти“ Григория Квітки-Основяненка. Перед тим вийшли заходом згаданої книгарнї єго драматичні твори. — Поет наш Як. Щоголев приладив до друку другу частину своїх лїричних поезий. Щиро бажаємо, щоб шан. автор мав змогу як найскорше видати їх друком. — Центр. видїл тов. „Просьвіта“ порішив видати повістку Вас. Чайченка під заг. „Іван Едіґен“ книжочкою, і розіслати єї членам за місяць цьвітень. — Товариство учителїв шкіл висших у Львові має розпочати видавництво латинських і грецьких клясиків для ужитку молодїжи в руських ґімназиях. Сими днями має зачати друковатись „Корн. Непос“ в обробленю д-ра К. Лучаківського, а небавом знов „Іліада“ і „Одиссея“, що їх приладив для руської молодїжи проф. Ів. Огоновський. Згаданому товариству мая передати до друку д-р К. Лучаківський рукопись обіймаючу другу частину „Граматики латинської“, зладженої після Самолевича-Солтисїка. — В рецензиї Ради шкільної краєвої суть отсї рукописи: проф. Петра Огоновського „Фізика для низшої ґімназиї“ і „Аритметика для III. і IV. ґімн. кляс“, — проф Ів. Огоновського „Іліада“ і „Одиссея“,— а також „Граматика грецька“ Фідерера, переложена д-ром Мандибуром і уч. Ром. Цеглинським. На видавництво руських учебників для ґімназий призначив краєвий сойм на рік 1894 суму 4.200 злр. а. в.

Василь Лукич.

ШТУКА.

Ілюстрована Україна. „Нива“, 1893 р. Ч-ла 41—52.

Изъ жизни Запорожской Сѣчи. Казаки, возвращающіеся послѣ морского набѣга — І. Ґажевича [41, стор. 917].

На рисунку з'ображені три морські човна повні козаків, що́ після вдатного морського походу вертають ся до дому.

Лѣтописецъ Несторъ — В. Андреєва [42, стор. 945].

Славний наш лїтописець родив ся в 1059 р., вступив до монастиря в 1076 р., а вмер по 1117 р.

„Причинна“ Т. Шевченка — І. Ґажевича [43, стор. 973].

Ілюстрация до слів [з „Причинни“]: ....А тим часом із діброви | Козак виїзжає; | Під ним коник вороненький | Насилу ступає“... і т. д.

Запорожецъ — І. Ґажевича [49, стор. 1121].

Рисунок Ґажевича з'ображає Запорожця в щоденнім одязї, котрий, як каже французький інжінер Болляи, в 17-ім віцї складав ся з сорочки, шараварів, шапки і свитини, вшитої з грубого сукна **В. Л.**

ТЕАТР.

Нові твори. Комедия в 3 дїях М. Кропивницького, про котру ми згадували в Ч-ї 1, називає ся „Джиґун“. — Мих. Старицький написав нову пєсу „Талан“. В ній з'ображене житє українських артистів. Головна роля — жіноча. Сю нову пєсу має виставити в Москві пробуваюча там трупа М. Садовського. Кажуть, що ся трупа має дві нові пєси М. Кропивницького і кілька нових опереток. — Недописана перед смертю д-ром В. Александровом трагедия „Правдиве кохання“ схожа на драму іспанського письмовця Гальдоса, котрого драма „Realidad“ дуже похвалена торік у Іспанії. Основа обох робіт однакова: любов до добра ради самого добра повинна керувати нашими вчинками і переважувати усякий дрібязок людського житя. Ледви одначе покійний автор знав про драму Гальдоса. — Мих. Садовський написав історичню пєсу під назвою „Гетьманське полюванне“. Головні дїєві особи в тій пєсї — се гетьман Іван Мазепа і Семен Палїй. — Д-р Ів Франко написав комедию в 3 дїях з житя сїльского вчителя під заг. „Quem Di odere“.

Василь Лукич.

ТОВАРИСТВА.

Руська Бесїда у Львові. Загальні річні збори відбулись 20 н. ст. сїчня с. р. З представлених справоздань годить ся підности важнїйші дати: Видїл відбув 34 засїданя, на котрих переважно раджено над справами театральними. Члени видїлу виїздили від часу до часу до трупи театральної на провінцию. Видїл не залишив дбати про розвій житя товариського і длятого спільно з „Бояном“ і „Клюбом Русинок“ уряджував сходини і забави членів товариства. *Доходу* мало товариство 1.436 злр. 69 кр., а *розходу* 1.295 злр 39 кр. Членів було 116. Театральним фондом орудовано окремо. Ту *приходу* було 22.119 злр. 3 кр., [а зложились на се: підмога краєва 7250 злр., з вистав театральних в I. півроцї 6721 злр 25 кр., в II. півроцї 7980 злр. 42 кр., останок з 1893 р. 167 злр. 36 кр.] Сума *розходів* була 22.845 злр. 57½ кр., тож остає недобір 726 злр 54½ кр. [Головні позициї розходів такі: гажа трупи театральної 15.205 злр. 50 кр., кошти вистав 3.428 злр. 69 кр., перевіз трупи 1.260 злр 23 кр., закупно інвентаря від Ів. Біберовича 500 злр., репертуар театральний 572 злр. 89 кр., друк оповісток і білєтів 712 злр. 59 кр, кошти канцелярийні і адмінїстрациї 601 злр. 15 кр.] *Маєток* „Руської Бесїди“ збільшив ся о 288 злр. 34 кр., і виносить тепер 5.353 злр. 13 кр., фонд емеритальний артистів виносить 1.578 злр. 95 кр. Що до театру, то видїл заняв ся передовсїм органїзациєю самої трупи. Трудности були значні і коштували не лиш багато заходів, але в рівній мірі і материяльних средств, так що товариство в першім півроцї попало в значний дефіцит. Нинї персонал артистичний по можности скомплєтований. Нові сили вже вироблені; скомплєтовано також хори і тепер персонал артистичний складає ся з 28 людий, побіч 8 стало занятих музикантів разом з капельмайстром. Артистичну управу творів народних віддано Костеви Підвисоцькому, опереток А Стечинському, а адмінїстрацию театру від цьвітня мин. року членови Видїлу Ів. Їуляєви. В першім півроцї мин. року давав театр вистави в Коломиї, Долинї, Самборі, Сяноцї, Хирові, Устріках і Перемишлї, а в другім півроцї в Яворові, Любачеві, Сокалї, Камінцї струмиловій, Львові і Бродах. Репертуар театральний доповнено дуже значно, а то народними творами, як на пр. Циганка Аза, За двома заяцями, Чабан, Ой не ходи, Грицю, Утоплена, Зайдй-голова, Рябина, Украдене щастє, Катря Чайківна, Мужичка. Одначе мимо всего прийшов видїл до того сумного пересвідченя, що театрови не достає ще багато дечого, а то не лиш що до сил артистичних до чисто драматичних вистав, але і що до декораций та костюмів. То все, що переняв видїл від давнїйшої дирекциї єсть так недостаточне або так дуже ушкоджене, що заходить потреба виложити на ту ціль в недалекім часї дуже значні суми. Конечність відновленя декораций і ґардероби стає ся тим наглїйшою, що видїл „Руської Бесїди“ загадав в часї вистави краєвої в 1894 р. в окремім будинку, який має станути коштом товариства недалеко площі вистави, давати через кілька місяців вистави. Видїл хотїв би, щоби наш театр ґідно представив ся як перед своїми так і чужими, тож і задумав увійти в переговори з М. Кропивницьким що до віддання єму артистичної управи на час краєвої вистави, а до трупи театральної заангажувати нові сили або постаратись о як найчисленнїйші дебюти наших українських артистів. — По удїленю видїлови абсолюториї розпочалась широка дискусия над справозданями. При обговореню справ театральних піднесено деякі добрі і злі сторони власної адмінїстрациї, але супроти очевидного розвою нашого театру майже усї бесїдники заявились за тим, щоби „Руська Бесїда“ вела дальше управу театру у власнім заряді а не віддавала єї в руки якого предприємця. Що до вистав нашого театру підчас вистави краєвої, то видїл, поробивши підготовляючі кроки, повинен скликати надзвичайні збори членів, на котрих би ухвалено потрібний кредит на покритє видатків. — На членів нового видїлу вибрані д-р Д. Савчак, радця Т. Бережницький, проф. Ів. Огоновський, Ів Матїїв, Вол д. Коцовський, о. Ол. Темницький і Ів. Їуляй, — а на заступників видїлових: Тит Романчук, Ів. Гамота і В. Венгрипович.

Руське товариство педаґоґічне. Загальні збори відбулись у Львові 1 н. ст. лютого с. р. при участи 70 членів. З справоздання довідуємось, що видїл відбув 16 засїдань; видав етноґрафічну карту України-Руси в 2000 прим. роботи Рожанського-Кимаковича і приготовив другу таку карту, призначену і пригідну для шкіл народних, роботи П. Банаха; приспособив до видання культурно-історичні очерки старинної Грециї і Орієнту; старав ся о заснованє нових філій, з котрих одна. в Дрогобичи, завязує ся, а друга в Отинії вже небавом отворить ся; урядив серию відчитів для женщин з рідної літератури, істориї природної і т. и.; поклав основу до заложеня при товаристві музея і архіву учебників і приборів шкільних і т. д. По удїленю абсолюториї видїлови, держав голова товариства посол Ол. Барвінський відчит про значінє слова у вихованю. Відтак учит. Дм. Дмитерко відчитав свою працю: „Новий плян шкільний і підручники“, котра викликала живу і широку дискусию. Далї прийшли внесеня. Приняго внесенє П. Кирчова, щоби видїл розважив, чи би не удалось зложити такий комітет відчитовий котрий уладжував би відчити по селах і в той спосіб єднав членів для товариства. На внесенє І. Петришиного поручено видїлови засновувати кружки і філії. На внесенє П. Зелїзка поручено видїлови застановитись, чи би не дало ся видавати крайцарові книжечки, — удатись до „Просьвіти“, щоби поручила „Дзвінок“ своїм читальням, — і старатись, щоби „Дзвінок“ був редаґований приступнїйше. До нового видїлу вибрано: Ол. Барвінського [голова], К. Паньківського, Дмитерка, о Гірняка, о. Юрика, проф Матїїва, дир. Е. Харкевича, уч. Литинську, проф Білецького і Тисовського, — а заступниками уч. Вояковську, Банаха і уч. О. Барвінську.

Товариство „Просьвіта“. Ювілейні збори відбулись 2 н. ст. лютого с. р. у Львові. Отворив їх гарною промовою д-р Ом. Огоновський. По різних замітках що до справозданя видїлу, удїлено відтак єму абсолюторию. Потім на внесенє проф. В. Шухевича висказали збори заслугам достойного голови найщирше признанє за єго 25 лїтну працю для товариства бурливими і невмовкаючими оплесками. Далї на внесенє цен-

трального видїлу іменовано почестними членами товариства: Мих. Старицького, К. Устияновича, проф. д-ра Ів. Пулюя, о. Ом. Левіцького, о. Дан. Танячкевичи і Тита Реваковича. Відтак принято регулямін для читалень „Просьвіти“, уповажнено центр. видїл товариства до евентуального ужитя фонду зелїзного на покритє коштів видання карти Україні-Руси, і приняти одного більше урядника сталого до канцеляриї товариства. Порішено утворити при товаристві секциї з тим, щоби поодинокі референти здавали справозданє і візвано видїл, щоби справозданє розсилав на 14 днїв перед заг. зборами. Поручено центр. видїлови розіслати до істнуючих читалень в краю, котрі не стоять в звязи з „Просьвітою“, новий статут товариства, запрошуючи їх до реорганїзациї на підставі сего статута; візвано центр. видїл, щоби вибрав комісию до заложеня щадничої каси задаткової і анкету, котра збагнула би невідрадний стан селяньства. Поручено видїлови видати популярну геоґрафію. П. Кирчів домагав ся введеня правописи фонетичної в книжочках „Просьвіти“, на що відповів іменем видїлу д-р К. Левіцький, що на жаданє авторів лишає ся в декотрих видавництвах товариства і правопись фонетичну. — До нового видїлу вибрано д-ра Ом. Огоновського [голова], посла Ол. Барвінського, Вас. Нагірного, о. Ол. Торонського, Петра Огоновського, Ант. Дольницького, о. Ів. Чапельского, Костя Паньківського, Вол. Шухевича, Ів. Верхратського. д-ра К. Левіцького, Ів. Белея і Ост. Макарушку. Заступниками видїлових вибрано: Гр. Врецьону, Ос. Маковея, Дм. Дмитерка, Андр. Занька, о. Евг. Гузара і Ів. Франчука. До комісиї контрольної вибрано: С. Громницького, Ганинчака і Барановського — Вечером сего дня відбув ся у великій салї „Народ. Дому“ музикально-деклямаційний нечер при великій участи членів. — Коло 6-ої год. вечером по зборах удала ся депутация, зложена з 4 членів, а то оо. Дан. Танячкевича, Ост. Цурковського, начальника ц. к. суду Петра Липинського і посла Ос. Гурика до дому голови „Просьвіти“ д-ра Ом. Огоновського і вручила ёму памятковий дарунок — золотий сигнет. О. Дан. Танячкевич промовив до вельми заслуженого голови ось як: „Батьку отамане! Ми, вибрана козацька старшина, принесли Тобі печатку, щоби Ти припечатав нею те письмо, що сегодня ёго написали серцем загальні збори та просьвітна Січ. Прийми, Батьку, сей маленький, щирий дар. Жий і працюй для просьвіти України-Руси!“ Д-р Огоновський, зворушений до слїз, подякував депутациї за таке признанє і просив виразити сю подяку товариству. Відтак о. Цурковський вручив невеличку суму, зібрану між членами товариства і просив роздїлити між убогу шкільну молодїж.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

а) книжки.

Д-ра Осипа Ростафиньского Ботанїка шкільна на кляси низші. На язик руский переложив Іван Верхратский. — У Львові, 1894 р. 75 + 5 нен. стор. 8°. Ціна опр. прим. 70 кр. або 1 кор. 40 сот.

Рідна стрїха ілюстрований літературный збірникъ выдавъ Василь Лукичь. — Коштом тов. „Просьвіта“. У Львові, 1894 р. 120 + 4 нен. стор. 8°. Ціна 25 кр.

Зміст: І. *Белетристика:* Ів. Спілки — Переселенцї. В. Чайченка — Маруся. Павла Граба — Христос воскрес! Т. Устенка-Гармаша — Чудак. Ол. Бердяєвої-Вас. Лукича — На сьвятий вечір. Мордовця-Білила — Українська „улиця“ і москальоманїя. ІІ. *Поезиї:* В. — З пісень про рідний край І—ІІІ. Степ. Руданського — Павло Апостол. Волод. Лісковацького — Старий гетьман. Люд та корінє. Панич і дївчина [з Ад. Міцкевича]. О. Філяретова — Засьпів до поеми „Іван Богун“. Сьпівати буду. До ***. Вас. Лиманського — На прощанє з Україною. Під стріхою убогою. Три деревини. Павла Граба — Ідеали. Переклади: З Омулевского — Думи засланця І—ІV. З Жадовської — Нива. З Тютчева — Осїнь. З Нїкитина — Зимова нїч. Д-ра Волод. Александрова — Дїди [поема Ад. Міцкевича, перша половина другої частини]. Євг. Гребінки — Сонце та вітер. Ведмежий суд. Лебідь та гуси. Ячмінь Будяк та коноплиночка. Вовк і огонь. ІІІ. *Статї літературно-наукові:* В. Чайченка — Євген Гребінка, український письменник. Ол. Торонського — Про катакомби. Ів. Спілки — Бавовна. Замітні Русини: Корнило Устиянович, Мих. Старицький, Ол. Корсун, Д-р Юл. Целєвич [статя д-ра К. Лучаківського] і Іван Белей [статя Василя Лукича]. ІV. *Всячина:* Сьмішне. Дещо про асекурацию і товариство взаїм. обезп. „Днїстер“.

Повїнь. Оповіданє зъ житя малоруского люду написавъ Данило Лепкій [Бібліотека для рускои молодежи. Выпускъ І. Томъ І.]. — Коломия, 1894 р. 45 стор. 16°. **Люнко.** Оповіданє Франца Гофмана на руску мову перевівъ Иванъ зъ Верёнъ. [Бібліотека і т. д. Выпускъ І. Томъ ІІ.]. — Коломия, 1894 р. 112 стор. 16°. Ціна обох томів разом брошурованих 35 кр.

Справозданє зъ дѣяльности Товарищтва „Просвѣта“ за часъ вѣдъ 1. сѣчня 1892 до 31. грудня 1893 року. — Львів, 1894 р. 54 стор. 16°.

Антоновичъ В. Б. **Матеріялы по археологіи Россіи,** изд. Имп. Археологич. Коммиссіею. № 11. Древности юго-западнаго края. Розкопки въ странѣ древлянъ. — З 7 плянами і 47 полїтипажами. Петербург, 1893 р. 78 стор. 4°. Ціна 2 карб.

А. Л. Бертье Делагаръ. **Матеріялы по археологіи Россіи,** изд. Имп. археологическою комиссіею. № 12. Древности южной Россіи. Разкопки Херсонеса. — З 7 табл. і 2 полїтип. Петер., 1893 р. 64 стор. 4°. Ціна 2 карб.

Запорожскій атаманъ Грицко Нечай. — Виданє Т. Кузина. Петер., 1893 р. 95 стор. 16°.

И. М. Ж. **Князь Владиміръ красное Солнышко.** Повѣствованіе о томъ, какъ онъ княжилъ въ стольномъ градѣ Кіевѣ и крестилъ святую Русь. — Вид. Морозова. Москва, 1893 р. 36 стор. 16°.

Маркевичъ А. И. проф. **Южная Русь при Екатеринѣ II.** — Одеса, 1893 р. 31 стор. 8°.

Милорадовичъ В. **Рождественскія святки въ сѣверной части Лубенскаго уѣзда.** — Полтава, 1893 р. 24 стор. 8°.

Сборникъ снимковъ съ предметовъ древности, находящихся въ г. Кіевѣ въ частныхъ рукахъ. Серія 2-я. Вып. II. — Київ, 1893 р. 33 стор. 4°.

Срезневскій Вс. **Украинскій альманахъ.** — Київ, 1893 р. 14 стор. 8°.

Степаненко Н. Н. **Хата и другіе разсказы.** — Ромни, 1893 р. 87 стор. 16°.

Сумцовъ Н. Ѳ. **Современная малорусская этнографія.** Часть 1-я (съ портр. А. А. Потебни). — Київ, 1893 р. IV + 168 стор. 8'.

Ястребовъ В. **Малорусскія прозвища херсонской губерніи.** Этнографическій очеркъ. — Одеса, 1893 р. 17 стор. 8°.

Ал. Лазаревскій. **Описаніе старой Малороссіи.** Матеріялы для исторіи заселенія, землевладѣнія и управленія. Томъ второй. Полкъ Нѣжинскій. — Київ, 1893 р. 2 нен. + IV + 251 + XXV + 5 нен. стор. 8°. Ціна 3 карб. 50 коп.

Памяти Ив. Ив. Манжури. А. М. — Катеринослав, 1893 р. 8 стор. 8°.

Laszka. Napisał Włodzimierz Wysocki. Wydanie trzecie. — Київ, 1894 р. 93 і 3 нен. стор. 16°. Ціна 50 коп.

Hunkiewicz Klemens dr. **Die Kilimweberei und die Kilimweberschule des Wladyslaw R. v. Fedorowicz in Okno.** — Відень, 1894 р. 107 стор. 8°. Ціна 1 злр.

б) періодичні виданя.

Правда [1894. Том XX. Випуск 59. За місяць сїчень. Стор. 1—72 в 8°]. Зміст: З новим роком. Перед бурею, історичний роман кінця XVI. в., Л. Старицької. Записки або журнал Т. Г. Грушівського-Шевченка. Народня осьвіта по Київщинї, Чуб-а. Росийський Банк селянський і ёго вага на Україні, В. Ѳ. Огляд полїтичний за рік 1893, В. Ѳ. Божественна комедия, Дантова поема в перекладї Сивенького. Мальований стовб, вірш Леонїда Глїбова. Вісти з Катеринослава. Сучасна хронїка. Народні росийські журналїстики про Україну-Русь за 1893 р., Ів. Сердешного. Переписка Редакциї і оповіщення.

Переписка Редакциї.

Вп. М. Оленин. Твори В. А—ова в Галичинї друковались тільки в „Зорі“. **Вп. П. Граб.** Письмо і карточку, спасибі Вам, одержали. **Вп. Леонїд Григорів.** Для нас непридатне. Друк „Словаря“ скінчить ся в 1894 р. Условини передплати виписані в заголовку „Зорі“. **Вп. Мих. Коцюбинський.** Дожидаємо обіцяної статї. **Вп. К. Мельник.** Катальої, спасибі Вам, одержали. Вислані давнїйше примірники передав д. К. П. адресатам. **Вп. Залужний і М. Михайлович.** Непридатне. **Вп. П. Надхин.** „Каленика“ вже вислали, а „Трогірського воєводу“ поручили Адмінїстрациї Вам звернути. **Вп. М. Комар.** Пригадуємось ласкавій памяти і просимо о сповненє обіцянки. **Вп. Ів. Спілка.** Збірка вже вийшла. Зміст подамо в Ч-ї 4. „Карту“ годі переслати. „Невістку“ згодом надрукуємо. **Вп. Микола Кодан.** Як вже ми звіщали, рукопись „Берези“ є у нас і буде надрукована. **Вп. Т. Полещук.** Вже в Ч-ї 1 завідомили ми Вас, що стихотвори непридатні і друковані не будуть. Рівно-ж вірш „Памяти“ непридатний. Рукописи звертаємо тільки за попереднім надісланєм порта. **Вп. Іван Осколяник.** Вірші для нас непридатні. Саме тепер вийшла українсько-руська граматика д-ра Стоцького; з пересилкою коштовати ме $2^1/_2$ карб. **Вп. Боян.** В справі Вашої статї вислали ми Вам обширне поясненє. **Вп. Сич, Залїзняк і Ситенко.** Надіслані поезиї нам непридатні. **Вп. Федоренко і инші.** Ви, дд. грубо помиляетесь, наколи думаєте, що ми, приймаючи від Вас пренумерату на „Зорю“, обовязуємось тим самим окрім посилки часописи, ще й містити кепські і нїчо не вартні Ваші „стихотвори“. Остатними часами стали деякі панове, що у них нема зовсїм нїякої кебети до писаня а тим менше до „стихотворства“, засипувати нас рїжними „поезиями“, і як самі кажуть, пробувати, не знать котрий вже раз, щастя. Тим нещасливим „поетам“ мусимо заявити, що в нас нема часу таких творів анї читати анї на дотичні запитаня відповідати. **Вп. П. Крайнюк.** Тим, цо́ таке кажуть, вияснїть, що мова літературна а людова — не одно і то само. **Вп. Мигдїй.** Для „Зорі“ слабе. Опроче маємо доволї. **Вп. С. з К.** Багато правдивого чутя, одначе форма подекуди слаба. Не увійде до „Зорі“. **Вп. М. Лобода.** Просимо відповісти на наше письмо. **Вп. Редакция „Кіевской Старины“.** Коли-ж діждемось Вашого журнала? **Вп. Боров. в Одес.** Аркуші „Словаря“ можна реклямувати. За рисунки для „Зорі“ дуже дакувати мемо. Мапи цензура не пускає. **Вп. Лихан. в Гиляк.** Словницю вислано. **Вп. Д. С. в Одес.** Можна, але не знаємо ад.ерси. **Вп. Лосят. в П.** Можна. Вп. **Лобода.** Вислали.

☛ **З сим Числом розсилаємо додаток: „Словарь росийсько-український“, том II-ий, арк. 4-ий.**

Редактор части літературно-наукової: **Василь Лукич.** За редакцию відповідає: **Осип Маковей.**

Видає Наукове Товариство ім. Шевченка. З друкарнї Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

Ч. 5. Р. XV.

Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кождого місяця в обсязі трьох аркушів.

ПЕРЕДПЛАТА ПЛАТНА З ГОРИ ВИНОСИТЬ:

З додатком „Словар росийсько-український“: на цїлий рік 8 злр., [для заграниці 8 рублїв або 16 марок]. — Без „Словаря“: на цїлий рік 6 злр., [для заграниці 6 рублїв або 12 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. — Одно число коштує 30 кр.

Редакция, адміністрация і експедиция у Львові, при ул. Академічній Ч. 8.

Рукописи мають бути писані правописию „Зорі“. Твори узнані редакциею непридатними до поміщеня, звертає ся авторам [на їх кошт] без пояснення причин. — Редакция відповідає тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки: ся постанова не дотичить письменників, що містять свої твори в „Зорі“.

Художник.

Автобіографічна повість Т. Шевченка.

На мову українсько-руську переложив О. Я. Кониський.

Свою блискучу артистичну карієру великий Торвальдсен почав з того, що вирізував задля тупоносих копенгаґенських кораблїв орнаменти да тритони з рибячими хвостами. Отак і мій герой свою, хоч і не таку блискучу, та все-ж не менше артистичну карієру, почав з того, що молов в жорнах вихру да мумію; окрашував підлоги, дахи да паркани. Безрадісний початок, безнадійний! Та чи багацько-ж на сьвітї вас, щасливих ґенїїв-художників, що́ не так починали? Вельми, дуже вельми на омаль. От приміром хоч би в Голяндиї: за час найблискучійшої, золотої її доби — Остадс, Бергем, Танєр і цїла низка знаменитих художників опріч Рубенса і Ван-Дейка, свої карієри великі починали і кінчали голодранцями. Та не по правдї-б було вказувати на саму тілько меркантильну Голяндию. Розгорнїть Базари і там побачите таке самісеньке, коли ще не гірше. Кажу „гірше“, бо тодї навіть полїтика намістників сьв. Петра вимогала прегарної декорациї, щоб заслїпити натовп і затемнити єретицьку науку Викліфа і Гуса, що́ починала вже виховувати Лютра, того завзятого домінїкана. І тодї, кажу я, коли Лев X. і Леон II. схаменули ся і сипали золото кожному стрічному маляреви і каменяру, і тодї, за того золотого часу пухли з голоду великі художники, як от наприклад Корреджіо і Цампєрі. Таке трапляло ся на лихо завжди, скрізь і доволї часто там, куди тілько пробивала ся божественна, животворна штука. Трапляєть ся таке саме й за нашого осьвіченого XIX. віку, хоч він і вік добродїйства і усього, що йде на користь людям і хоч він має спроможність відвести і захистити жертви

„карающей богинѣ обреченныя“.

Тарас Шевченко в 26-ім роцї житя.

За що-ж, питаю я, отсїм янголам втїленим, отсїм репрезентантам живої честноти на землї, випадає така журлива, така гірка доля? Мабуть за те, що вони янголи „во плотї“.

Але-ж таке міркованнє веде тілько до того, що віддаляє від читальника ту річ, яку я бажаю показати йому наче на долонї.

Лїтні ночи в Петербурзї, трохи що не завжди, перебував я на улицї, або де небудь по островах, а частїйш за все на академічному набережжю.

Се місце найбільш подобало ся менї під ту годину, коли Нева*) спокійна і, немов те величезне зеркало відбиває на собі величавий портик Румянцївського музею з усїма подробицями; ріг сенатської будівлї і червоні занавіски в домі ґрафинї Лаваль. Зимою, дов-

*) Річка в Петербурзї. *Перек.*

гими ночами отсей дім осьвічував ся в середині, і червоні занавіски, наче огонь, горіли по темному полю; мені раз-у-раз прикро було, що Нева закута кригою, вкрита снігом, а через те і декорация страчує свій сущий ефект.

Любив я ще в літку зустрічати схід сонця на Троїцькому мосту. Чудова, величава картина! В творі — дійсне художественному є щось привабливо-чарівне, прекраснійше над саму природу — се ніщо більш — як піднесла душа художника, божественна творчість. За те трапляють ся і в природі такі чудові яви, що перед ними поет-художник падає ниць да тілько дякує Творцеви за солодкі хвилини, що причаровують душу.

Я часто любував з пейзажів Щедрина; найпаче причаровував мене невеличкий малюнок „Портічі перед заходом сонця“. Чарівний твір! Але ніколи він мене не причаровував так, як красовид з Троїцького мосту, дивлячись на Виборгську сторону перед сходом сонця.

Раз якось пораювавши з отсього нерукотворного малюнку, пішов я спочити „в Літній сад“. Завжди, коли мені доводило ся бувати в „Літньому саду“, я ніколи не зупиняв ся в жадній з тих алей, що́ оздоблені мармуровими статуями. Вони робили на мене вельми недобре вражінне, найпаче чудернацький отой Сатурн, що жере таку-ж як і сам чудернацьку, власну дитину. Я завжди минав собі отих глевтяковатих богів та богинь і сідав спочити на березі озерця та звідтіль і любував з прегарної ґранітової вази і з величавого штибу Михайлівського за́мка.

Підходячи до тієї місцевини, де велику алею перерізує поперечня і де оточений богами і богинями. Сатурн жере власну дитину, я трохи-трохи не спіткнув ся на живу людину в брудному, демикитоновому халаті: вона сиділа на ведрі саме проти Сатурна.

Я зупинив ся. То був хлопець 14 чи 15 літ; він озирнув ся і почав щось ховати за пазуху. Я підійшов близше до його і спитав, що він тут поробляє.

— Нічого я не роблю, — відповів він засоромившись, — на роботу йду; та по дорозі зайшов отсе в сад. — Трошки помовчавши він додав: — Я малював.

— А ке сюди, — кажу до його: — що там ти малював?

Він досяг зза пазухи чвертку сірого паперу і полохливо подав менї. На папері був доволї наведений нарис Сатурна.

Довго тримав я в руках малюнок тай і любував з замурзаної тварі автора. В незграбному та худорлявому лиці його було щось вабливого, найпаче в очах його розумних і тихих, буцім би у дівчинки.

— Чи ти часто ходиш сюди малювати? — спитав я у його.

— Що неділї, — відповів він, — а коли робимо де тутечки поблизу, дак і в будень заходжу.

— Ти учиш ся малярству?

— І живописї, — додав він.

— А в кого-ж ти в науці?

— У живописця у покоєвого: — у Шираєва.

Я бажав роспитати у його ще деякі подробиці, але він взяв ведро з жовтою краскою в одну руку, а в другу жовту-ж таки обтерту щітку здорову і хотів іти.

— Куди ти хватаєш ся?

— На роботу, а то я й так вже спізнив ся! Прийде хозяїн, так перепаде менї.

— Зайди до мене у неділю вранці, та коли є у тебе ще які малюнки власної роботи, дак принеси менї їх показати.

— Добре, прийду; але де-ж ви живете?

Я написав йому на його малюнці мою адресу і ми розійшли ся.

У неділю вранці-рано я вернув ся з своєї всенічної прогульки і в коритарі перед дверми моєї сьвітлички зустрів мого нового знаємого. Він був вже не в брудному демикитоновому халаті. На йому було щось таке, що скидало ся на сурдут коришневої барви. У руках у хлопця був здоровий суверток паперу. Я привитав ся до його і протяг до його руку. Він кинув ся до руки, хотів поцїловати її. Я відвів руку. Менї соромно стало з його невольницької приниженості. Я мовчки війшов в сьвітличку, а він лишив ся в коритарі. Я скинув сурдут, надяг блюзу, запалив ціґаро, а його все ще нема. Я вийшов до коритара: дивлю ся, — мого приятеля наче й не було. Я спустив ся вниз, питаю ся у сторожа, чи не бачив хлопця? „Бачив, каже, з сувертком в руцї, вибіг на улицю“. Я туди: і слїду нема. Мене взяла журба: наче чогось дорогого менї не стало у мене. Нудив ся я до самої неділї і жадним чином не спроміг ся вгадати, з якої речи так нагло утік мій приятель.

Прийшла неділя: в другій годині ночи пішов я на Троїцький міст, налюбував сходом сонця і рушив в „Літній сад“. Обходив усї доріжки, нема мого приятеля. Хотів вже йти до господи та згадав про Аполльона Бельведерського, властиво пародию на Бельведерського бога. Статуя його стоїть самітня біля самої Мойки.*) Я туди: приятель мій тут саме.

Побачивши мене, він покинув малювати і почервонів по самі уха, наче дитина та, злапана за крадїжкою лягомини. Я взяв його за руку, рука його тремтїла. Наче злочинця того, повів я його і привівши в павільон, загадав заспаному слузї подати нам чаю. Як зумів — приголубив я свого приятеля і коли він заспокоїв ся, я спитав його, з якої причини він утік з коритара?

— Ви на мене розгнївали ся, а я злякав ся, — відповів він.

— Не було у мене й на думцї гнївати ся, а менї прикро стало з твоєї приниженості. Тілько пси лижуть руки, а люди не повинні сього робити.

Таке міцне слово так вплинуло на мого приятеля, що він знов вхопив був мою руку. Я зареготав, а він спік рака і стояв мовчки, понуро.

Напившись чаю, ми розійшли ся. На прощанню я сказав, аби він невідмінно прийшов до мене хоч сьогодня, ще хоч у ту неділю.

Нема у мене щасливої вдачі зразу вгадати чоловіка: за те маю нещасливу кебету швидко сприятелити ся з чоловіком. Кажу: нещасливу, бо рідко коли таке сприятельство швидке, дурно минало менї, найпаче з одноокими та з зизоокими. Отсї одноокі та зизоокі дали менї себе тямити! Скільки не трапляло ся менї з ними сходити ся, хоч би тобі одна між ними путяща людина; усї чисто — сама погань! А може се вже такий мій талан!...

Тричі тілько ще бачив я мого нового знаємого, а вже здружив ся з ним; вже й прилип до його, полюбив його. Справдї таки в тварі у його було щось таке, чого не можна не полюбити. Твар його, спершу не красива, що години ставала для мене привабнїйшою. Аж є на сьвітї отакі твари щасливі!

Я пішов просто до господи, боячись, щоб приятель мій не дожидав ся мене в коритарі. Що-ж! Входжу на сходи, а він вже тут, на йому те саме коришневе сертученя. Сам він вмив ся, причесав ся; усьміхаєть ся.

— Та з тебе — мовив я, — добрий скорохід: аж ти заходив ще до себе на кватиру; як се ти так швидко встиг?

— Я хватав ся, — відповів він: — щоб бути дома, доки хозяїн вернеть ся з церкви.

— А хіба хозяїн у тебе строгий?

— Строгий, і-і який!...

— Злючий, хочеш сказати?

— Нї, не те що злючий, а скупий. Він вибє мене, а сам ще й радїти ме, що я опізнив ся на обід.

Ми війшли в сьвітлицю. На мольбертї у мене стояв список з „Старика Веляскеза“, що у ґалєриї Строганова. Гість мій прилип очима до малюнку. Я взяв у його з рук суверток, розгорнув його і почав роздивляти ся. Тут було усе, що обез'ображує „Літній сад“, починаючи з вертких богинь, що́ солодко усьміхають ся і кінчаючи виродливим Гераклитом і Праклитом; на сам кінець кільки малюнків з горорізьби, що́ оздоблює денеякі будинки: була тут і горорізьба з тих купідонів, що́ оздоблюють будинок Монферана на розї „фонарного“ переулка і набережжя Мойки.

Одно, що мене зумило в отих гірше ніж слабеньких нарисах, так се незвичайна похожість їх до оріґіналів, найпаче нариси Гераклита і Праклита; вони були виразнїйші за оріґінали свої; правда, що й виродливійше за їх. Але-ж все таки на малюнки ті не можна було дивити ся байдуже.

*) Річка в Петербурзї, дотока Неви. *Перек.*

Я душею радів своїй знаходці. Менї тодї й на думку не прийшло спитати самого себе: що я при моїх злиденних достатках робити му з отсїм діямантои в кожусї? Правда, у мене й тодї мигнула була думка, але зараз же й потонула в приказцї: „Бог не без милости, козак не без долї“.

— Чому отсе у тебе нема нї одного малюнку відтушованого? — спитав я, вертаючи йому малюнки.

— Все отсе я малював вранцї, до схід сонця.

— Значить: не бачив, як вони осьвічують ся?

— Я ходив у день дивити ся на їх, але тодї не можна було малювати; люди ходили.

— Ну, яка-ж у тебе тепер думка: зістанеш ся у мене пообідати, чи йти меш до дому?

Він з хвилину помовчав і, не підводячи очий, ледві чутно промовив:

— Я зістав ся-б у вас, коли ласка ваша.

— А як же ти потім? З хозяїном як справиш ся?

– Скажу йому, що спав на горищі.

— Ходїмо-ж обідати.

У мадам Юрґенс ще не було нїкого з одвідачів, тодї як ми прийшли. Я був радий тому: менї-б було прикро зустріти яку небудь прилизану твар урядницьку, що́ без глузду всьміхалась би, дивлячись на мого приятеля, — зовсїм не галанця.

По обідї, була думка піти з ним до академії, та показати йому „Останнїй день Помпеї“, але не все зараз. Замість того порадив йому йти гуляти на бульвар, або читати книжку. Він пристав до останнього, а я щоб зробити йому іспит, казав читати голосно. З першої сторони знаменитого романа Дікенса „Нїкляс Нїкльби“ я заснув; але нї автор, нї читальник не повинні тому; я хотїв спати через те, що в ночі не спав. Коли-ж я прокинув ся і вийшов до другої сьвітлиці, в вічі менї приємно кинула ся моя розґардіяшна студия. Нїгде не видко було нї недокурків з ціґар, нї попелу з тютюну; скрізь усе було поприбирано і вимето́но, навіть палїтра з засохлими красками, що́ висїла на ґвіздку — і вона була вичищена і блищала як шкло. Спорудник сїєї гармонії сидїв біля вікна і малював маску знаменитої натурщицї Торвальдсена — Фортунати. Все отсе було менї вельми приємно: услуги отсї промовляли на користь його. Одначе, сам не тямлю, чому я не показав йому, що менї те подобаєть ся! Я полагодив йому нарис, провів сутїнї і ми пішли до „Капернаума“ чай пити. „Капернаум“ — се просто ресторан „Берлин“, на розї шестої „лїнії“ і академічного переулка: Капернаумом охрестив його, здаєть ся, Пименов підчас свого голїнного студенства. За чаєм приятель мій розповів менї про своє життє. Сумне, журливе оповіданнє! Він розповів його так просто, нїже єдиної риски докору і нарікання. Доки не чув я його сповідї, я туровав: яким би робом полїпшити його вихованнє, а по сповідї — годї й думати: він був крепаком!

Мене так приголомшила отся сумна новина, що у мене зовсїм зникла надїя на полїпшаннє. Принаймнї з півгодини ми сидїли мовчки. Нарештї він розбудив мене з мого оголомшення плачем. Я глянув на його і спитав ся: чого він плаче?

— Вам прикро, що я...

Він не договорив і залив ся слїзми.

Як спроміг ся — запевнив я його, що — нї, і ми вернули ся до мене в господу. По дорозї зустріли ми старого Венециянова. Привитавшись, він пильно подивив ся на мого товариша і добрістно усьміхаючись, спитав ся:

— Чи не буде і з сього художника?

Я відповів: і так, і не так. Він спитав ся про причину. Я нишком висловив йому. Старий задумав ся, міцно стис мою руку і ми розійшли ся. Венециянів своїм поглядом і стиском руки моєї буцїм докоряв мене за безнадїйність. Я підбадьорив ся і згадав декого з художників-учениківі годованців Венециянова. І менї, правда, невиразно, мигнуло щось нїби надїя та на обрію.

У вечері, прощаючись зо мною, мій protegé попрохав у мене якого будь естампика, щоб змалювати. У мене трапив ся один примірник, тодї тілько що надрукований, Геркулєс Фарнейський, що́ виґравіровав Служинський з малюнка Завярова та ще Аполїно — Лосенка. Я загорнув оріґінали в петергофський папір, додав італїянських олівців, напутив як обережати їх, щоб не були твердими і ми вийшли на улицю: він пішов до дому, а я до старенького Венециянова.

Не тут тай не до речи-б було розмовляти тут широко про отсього чоловіколюбця-художника. Нехай се зробить хто з великого тиску його учеників, хто лїпше за мене відає усї його великодушні події на ниві штуки.

Я розповів Венециянову усе, що сам відав про мою знахідку – і прохав поради, що менї чинити далї, аби довести свої заходи до бажаного скутку. Він — в таких справах людина практична — не обіцяв менї і не порадив нїчого певного; тілько порадив спізнати ся з хозяїном мого знайди і на скільки буде спроможно впливати на полїпшаннє його жорсткого побуту.

Я так і зробив. Не дожидаючись недїлї а другого дня, ще до схід сонця пішов я в Лїтнїй сад. Овва: не було там мого приятеля. На другий день — те-ж сьвято, на третїй знов нема! Тодї я став на тому, щоб чекати, що скаже недїля.

В недїлю вранцї він прийшов. Питаю: чому його не було в Лїтньому саду? — відповів, що у їх розпочала ся робота у Великому театрі [тодї саме Кавос перероблював сей театр в серединї], дак от з сїєї причини й не можна йому більш навідувати ся до Лїтнього саду. І сю недїлю провели ми вкупі з ним. У вечері, прощаючись, я спитав ся: як звати і прозивати його хозяїна, коли він буває в господї, коли на роботї?

На другий день я зайшов до Великого театру і познаємив ся з хозяїном. Без міри вихваляв його трафарати і нариси власного його компонування по стелях. Отсїм то я й поклав міцні підвалини нашій знаємости.

Хозяїном мого приятеля був цеховий майстер живописного і малярного цеху: завжди було у його трійко, а інколи й більше замазу́рів — в демикитонових халатах; се його учнї, а коли була потреба, він найшов поденно, а то й місячно — одного, або й десять костримських мужиків — малярів і шкляpів. Значить, в своєму цеху він не останнїй майстер і по вмілости і по грошві. Я помітив у його на стїнах кілька ґравюр Одрана і Вольпар, а на комодї кілька книжок і поміж них Подорож Анахарсиса Молодшого. Се мене підбадьорило. Але-ж, ледві я здалека натякнув йому про полїпшаннє побуту його демикитонових учнїв, його з'умила така моя „дика“ думка і він почав менї доводити, що полїпшаннє нї до чого-б більш не довело, опріч до власної погибелї їх.

На перший раз я не змагав ся, тай марно-б було суперечити йому: люди материялїстичні і перозвинені, проживши свою убогу молодість в брудї та в недолї, вилїзши потім як-так на сьвіт божий, не ймуть віри жадній теорії; до добробуту — нема у їх інчих стежок, опріч тих, якими вони самі йшли: часто до такого грубіянського здання примішуєть ся ще більш грубіянське почуттє: „Коли мене не гладили по головї, так за що-ж я гладити му?“

Здаєть ся менї, що й майстер живописного цеху не цурав ся отакого нелюдського почуття. Одначе перегодом менї поталанило умовити його, щоб він не забороняв мому protegé навідувати ся до мене по сьвятах і в будень, коли нема роботи, от приміром зимою. Він хоч і згодив ся, але уважав се за баловство, що нї до чого доброго не доведе, хіба до погибелї. Трохи-трохи він не вгадав.

Минуло лїто і осїнь; прийшла зима. Робота у Великому театрі була закінчена. Театр відчинено і чарівниця Тальонї почала свої чарівні операциї. Молодїж аж з сили вибивала ся, а дїтки дак просто казили ся. Самі лишень матрони суворі та голїнні львиці уперто закопилювали губи і під годину найзавзятїйших оплесків, зневажно промовляли: mauvais genre. А непідступні пуританки в один голос гукали: „Розпуста, розпуста, прилюдна розпуста!“ А проте усї отсї ханжи і лицемірні не проминали нї одного з спектаклїв Тальонї. Коли-ж якась знаменита артистка узяла ся бути Princesse Trobukon, так вони першими оплакували велику страту і ганьбили женщину за те, чого самі не спроможні були зробити, уживаючи усїх косметичних додатків.

Карло Великий [так звав небіжчик Василь Андрієвич Жуковський — те-ж вже небіжчика Карла Павловича Брюлова] безмежно любив усї красні штуки, яким би чином вони не виявляли ся. Отже до сучасного балєта він був майже

*

байдужим; а коли й балакав про його, так немов про ту іграшку цукрову. Щоб вивершити свого триюмфу, Тальоні протанцювала качучу в балєті „Хитана“. Того-ж самого вечера розлетїла ся качуча по всій нашій Пальмирі, а другого дня вона вже пановала і в палацах аристократиї і по небогатих кутках коломенських урядників. Скрізь качуча: і дома, і на улиці і в ресторані, і біля робітницького стола і в обід і за вечерею: одно слово — всюди і скрізь качуча. А про вечеринки вже й казати нїчого! Там качуча стала неминучою потребою. Та се все байдуже: красї і молодости воно до лиця, а то й пристарковаті матїрки і батьки родин і ті туди-ж! Се просто був недуг Сьв. Віта під видом качучи. Батьки і матїрки швидко схаменули ся і повбирали в Хитан свою дїтвору, що́ ледві починала дибати. Бідна дїтвора: скільки то ти слїз вилила через оту кляту качучу! За те ефект був доверху: ефект, що́ дійшов до спекуляциї. Приміром: нема у амфітріона свого каропуза — так щоб оздобити вечеринку, брали каропуза Хитана — де будь в позику... Сьвіжий переказ — а трудно няти йому віри.

В самий розпал качучежнїй відвідав мене Карло Великий. [Він любив провідувати своїх учнїв]. Сївши на кушетцї, він задрімав, а я мовчки любував з його розумної голови кучерявої. За хвилину він бистро підвів очи, засьміяв ся і спитав мене:

— Чи знаєте що?

— Нї, не знаю, — відповів я.

— Сьогодня Губер [перекладчик Фавста] обіцяв ся достати менї білєт на Хитану... Ходїм-те!

— Коли так — кажіть вашому Лукіянови піти до Губера, — сказати, щоб достав два білєти.

— А чи не збігав би отсей хлопець? — промовив він, вказуючи на мого protegé.

— Ще й як збігає! Пишіть цидулку.

На шматочку сїрого паперу італїянським олівцем Брюлов написав: „Достань два білєти“. Я до сього ляконїчного послання додав свою адресу і Меркурий мій метнув ся.

— Він у вас за модель, чи за слугу? — спитав ся Брюлов, вказуючи на двері, куди вийшов мій protegé.

— Нї те, нї друге, — відповів я.

— Твар його менї подобаєть ся; не крепацька.

— І геть таки не крепацька, а тимчасом... — я не договорив і зупинив ся.

— А тимчасом він крепак? — договорив Брюлов.

— На лихо вгадали, — крепак.

— Барбаризм! — промовив тихо Брюлов, загадав ся, помовчавши трошки, він кинув на долївку ціґаро, взяв капелюх і пішов, але зараз же вернув ся і промовив:

— Я підожду його; хочу ще раз подивити ся на його твар. — Запаливши ціґаро, він мовив: — А покажіть менї його роботу?

— Хто вам сказав, що я маю його роботу?

— Повинні мати.

Я показав йому маску Ляокоонову, малюнок викінчений і злїпок Мікеля Анджельо, тільки ще визначений. Він довго дивив ся на ті малюнки, властиво тримав їх в руках, а дивив ся... Сьвятий його знає, на що він тоді дивив ся.

— А хто у його паном? — спитав ся він, підвівши голову.

Я сказав.

— Про вашого учня треба добре поміркувати. Лукіян обіцяв ся нагодовати мене ростбифом. Ось приходьте на обід — промовивши, він дійшов до дверий і знов зупинив ся. — Приведїть його коли небудь до мене.. Прощавайте!

Він пішов.

Через четвертину години вернув ся мій Меркурий і повідав, що „вони“, се-б то Губер, хотїв сам зайти до Карла Павловича.

— А чи знаєш ти, хто се такий Карло Павлович? — спитав я.

— Знаю, — відповів він, — та тільки я його нїколи в вічи не бачив.

— А отсе зараз!

— Хіба то він був?

— А вже-ж він.

— Чом же ви менї не сказали, хоч би я був подивив ся на його, а то я гадав собі, що се так собі, якийсь простий панок. Чи не зайде він ще коли до вас? — спитав ся він, трохи помовчавши.

— Не скажу, — відповів я і почав одягати ся.

— Боже мій, Боже мій! Коли-б менї на його хоч здалека подивити ся! Чи знаєте що? Коли я йду по улиці, все про його думаю, да придивляючись до людий, шукаю очима, чи нема його між нами. Патрет його, кажуть, вельми похожий, отой, що в „Останньому днї Помпеї“.

— Похожий, але ти й не пізнав його, коли він був тут. Але не сумуй! Коли до неділї він не зайде до мене, дак у неділю ми підемо до його; а доки що — ось на тобі білєт до М-me Юрґенс, бо я сьогодня дома обідати му.

З сїм словом я вийшов.

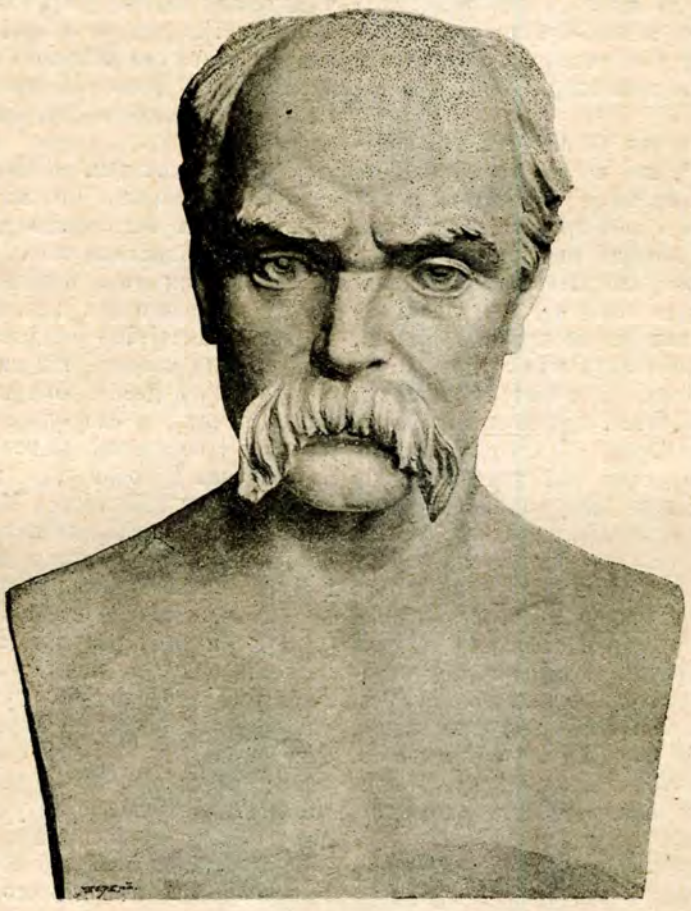

Тарас Шевченко з бюсту Ром. Левандовського.

В майстернї Брюлова я застав В. А. Жуковського і М. Ю. ґрафа Вєльгорського: вони любовали з невикінченого ще малюнку „Розпяттє Христа“. Образ сей малював Брюлов в лютеранську церкву Петра й Павла. Голова заплаканої Марії Магдалини була вже викінчена і Жуковський, дивлячись на сю чудову красу, що плаче, сам заплакав, обняв Карла Великого і цїловав його немов би змальовану їм красуню.

Часто трапляло ся менї бувати в Ермітажі з Брюловим. То було на блискучих лєкциях живописї і кожен раз лєкция кінчала ся Тенєром, найпаче його „Казармою“. Перед сїм малюнком Брюлов довго простоював і промовивши восхитний панеґірик знаменитому Флямандцеви, каже було: „Можна приїхати з Америки єдине на те тільки, щоб побачити один лишень отсей малюнок“. Те саме тепер можна мовити про його „Розпяттє“, а про голову Марії Магдалини і поготів.

Після обіймання та поцїлунків Жуковський пішов до другої сьвітлиці. Брюлов, побачивши мене, усьміхнув ся і пішов за Жуковським. Через пів години вони вернули ся до майстернї. Брюлов підійшов до мене, усьміхнув ся і каже: „Підвалини є“. Тоді саме відчинили ся двері і вийшов Губер, одягнений вже не в інжінєрний мундир, а в чорний модний фрак. Ледві встиг він вклонити ся, як до його підійшов Жуковський, по приятельськи стис йому руку і прохав прочитати останню сцену з Фавста. Губер прочитав. Вражіннє було повне. Поет винагородив поета поцїлунком. Небавом Жуков-

ський і Вельгорський вийшли, а Губер на просторі перечитав нам новонарожденну Терпсіхору. Потім Брюлов мовив:

— Я ні за що не піду дивити ся на Хитану.

— Чому? — спитав Губер.

— Тому, щоб зберегти віру в твою Терпсіхору.

— Се-б то як?

— Лїпше віровати в прекрасну вигадку, ніж...

— Да ти хочеш сказати, — перебив його поет, що мої вірші лїпше божественної Тальоні? Не то що мізинця, а навіть нігтя з її мізинця вони не варт... Присягаю ся Богом! Еге! трохи-трохи не забув: нині ми у Олександра їмо макарони да стофато з лякрімо-хрісті. Там будуть Нестор, Миша, і т. п., а нарештї і Пяненко. Їдемо?

Брюлов взяв капелюха.

— Ох менї лихо... ледві-ледві не забув! — мовив Губер, виймаючи з кишенї білєти: — ось тобі два білєти! а з театру до Нестора на біржу. [Так шуткома прозвали літературні вечері у Кукольника].

— Не забув! — відповів Брюлов і, надїваючи капелюх, дав менї білєт.

— І ви з нами? спитав ся у мене Губер.

— І я з вами, — відповів я.

— Поїдьмо, — мовив Губер. — Ми вийшли, а Лукиян, зачиняючи двері пробубонів: — От тобі й ростбиф.

Після макаронів, стофато да лякрімо-хрісті товариство рушило „на біржу“, а ми з Губертом да з Карлом Великим пішли в театр. Ждучи увертюри, я любував з малюнків в театрі мого protegé. На всї орнаменти і арабески, що оздоблюють пляфон Великого театру, він зробив малюнки по указцї будівничого Кавоса. Про се переказав менї не він і не хозяїн його, а машиніст Карташов, що перебував раз-у-раз при роботах і ранками частував мого protegé чаєм. Я хотїв був повідати Брюлову про се, але заграли увертюру і всї, а вже-ж і я, звернули очи на занавісу... Увертюрі кінець. Занавіса затремтїла і підвела ся; почав ся балєт. До качучи усе йшло гаразд: публїка поводила ся, як і всяка добре вихована публїка.

„В е ч і р“. Т. Г. Шевченка. [Рисунок Гр. Коваленка].

Скоро-ж ударили кастанєти, усї здрігнули і затремтїли. Оплески, наче десь далеко грім, спершу тихо залунали по салї, а потім голоснїйше, та голоснїйше і коли скінчила ся качуча, покотив ся грім оплесків. Добре вихована публїка, а поміж неї і я грішний, немов дурману наїли ся: ревуть — хто що попав! Хто браво, хто — da саро, а хто тілько стогне да руками й ногами працює! Після першого припадку, глявув я на Карла Великого, а у його горопахи — піт річкою ллять ся, працює він руками й ногами та що духу є — гукає da саро! Губер і собі. Я трошки перевів духа, тай собі — у слїд за вчителем.

Трохи по троху буря почала затихати. Чарівниця, покликана в десяте, пурхнула на сцену, кілька разів ґрациозно присїла і зникла. Тодї Брюлов встав, обтер піт на собі і промовив до Губера:

— Ходїм на сцену, познаєм мене з нею.

— Ходїм! — відповів Губер раюючи. Ми пішли за кулїси. Там вже роїв ся цілий тиск поклонників; більша частина їх були лисини, окуляри та біноклї. Ми й собі примостили ся до натовпу і не без труднації пропхали ся до центру сего тиску. Господи, що там дїяло ся! Наша чарівниця, ота порхлива, легенька, наче зефір, лежала в вольтерівському фотелю, роззявивши рота; ніздри роздули ся, наче в арабської коняки, а по тварі у неї текли патьоки поту, змішаного з білилами і румянами — буцїм на весні каламутні рівчаки.

— Гидко! — промовив Карло Великий і рушив назад, я за ним, а бідолаха Губер, справдї бідолаха, тілько що висловив свій комплїмент і промовивши наймення Брюлова, озирнув ся назад, а Брюлов зник! Не скажу, яким чином він виплутав ся з біди.

Зіставала ся ще одна дїя балєта, але ми покинули театр, щоб, як мовляв Брюлов, не псувати десерта капустою. Не відаю, чи після Хитани, ходив він ще коли на балєт, але відаю, що про балєт він нїколи не розмовляв.

Вертаю ся до мого героя. Почувши від Брюлова: „підвалини положено“ — моя надія почала набирати ся більш виразних форм. Я почав мізковати, чим би лїпше займати мого учня? Мої домашні пристрої нїкчемні. Я гадав про ґалєрию античну: Андрій Григорович, кустош ґалєрії — може-б і згодив ся-б; также в ґалєрії статуї так осьвітлені, що малювати річ неможлива. Довго я міркував, а потім взявши 20 коп., вдав ся до живого Антиноя-Натурщика Тараса, щоб він пускав мого учня до ґіпсової кляси, тодї коли там нема вчення. Так і стало ся. Цілий тиждень він і обідав в клясї; змалював голову Луция Вера, розпустного того підручника Марка Аврелія, та голову ґенія — твір Канови. Потім я перевів його до фіґурної кляси і казав йому змалювати на перший почин Антиноя з чотирох боків. За вільної години я приходив до його і підбадьорував жвавого працьовника фунтом ситницї да шматком ковбаси. Звичайний обід його був скибка чорного хлїба з водою, тай то ще як принесе Тарас води. Бувало отсе і я любую з Бельведерського торгу тай не втерплю, сяду малювати. Чудовий, взірцевий твір давньої скульптури! Не дурно-ж то слїпий Мікель-Анджель помацьки любував з отсього шматка Геркулєса, що́ відпочиває. І чудно! Якийсь Герсеванов, списуючи враженя своєї подорожи так певно і художницьки цїнує педаґоґічний твір Мікеля-Анджельо „Страшний суд“, фрески богорівного Рафаеля і інчі твори знамениті з скульптури і живописї, а про Аполльона Бельведерського каже, що се нїчого більш, як шматок мармуру. Чудно! Після Антиноя мій приятель змалював Ґерманїка і Фавна, що́ танцює. Одного прегарного ранку я привів його до Карла Великого. Восхиту мого учня не списати: він раював, коли Брюлов ласкаво похвалив його малюнки. Я з роду-віку не бачив людини, щоб була веселїйшою і щасливійшою за те, яким він був кільки день!

— Чи вже Брюлов завжди отакий добрий та ласкавий? — питав ся він кілька разів у мене.

— Завжди такий, — відповідав я.

— А ота червона сьвітлиця — то його сьвітлиця люблена?

— А вже-ж.

— От як: усе червоне: сьвітлиця червона, канапа червона, занавіски по вікнах червонї, халат червоний, малюнок червоний. Усе червоне! Чи я побачу ще коли його так близько Після такого питання приятель мій починав плакати. Я не розважав його. Яка утїха, яка розвага може бути висшою за оті щасливі, райські, за оті божественні сльози? „Усе червоне, — промовляв він вдруге — скрізь сльози.

Червона сьвітлиця була обвішана коштовною зброєю, здебільш — східньою. Скрізь прозорі червоні занавіски просьвічувало сонце. Я й привик до сїєї декорациї, тай то на хвилину вона менї вдарила в вічи; а про його вона лишила ся незабутньою до віку. Зазнавши довгого і страшенного безталання, він усе забув: і штуку і духове життє своє, і коханнє, що́ отруїло його, і мене, щирого друзяку його і все — про все забув; а червона декорация і Карло Павлович були останнїми його словами.

Другої днини я зустрів ся з Карлом Павловичем: він спитав у мене наймення і адресу пана мого protegé, взяв фякра і поїхав, промовивши до мене: „Заходьте у вечері“.

Я зайшов до його.

— Се найбільша свиня у торжовських*) пантофлях! — такими словами озвав ся на зустріч до мене Брюлов.

— Та в чому-ж річ? — спитав ся я, спостерігши, про кого він говорить.

— Річ в тому, що ви завтра підїть до сїєї амфібії, нехай вона положить цїну за вашого учня.

Брюлов був не в дусї. Довго ходив він мовчки по сьвітлицї, нарештї плюнув і промовив: „Вандалїзм!“

— Ходїм на гору, — додав він до мене. Ми мовчки пішли на гору, де були його книгарня, опочивальня і столова. Він звелїв подати сьвітла, попрохав, щоб я що небудь читав в голос, а сам сїв кінчати свій малюнок сепією „Сонна одалиска“, до альбома, здаєть ся, Владиславлева.

Спокійна наша праця тревала, одначе, не довго: у Брюлова, знати було, що ще не йде з думки „свиня в торжковських пантофлях“.

— Ходїмо на улицю. — промовив він закриваючи малюнок.

Ми вийшли і довго вештали ся по набережю, а потім вийшли на „Большой Проспектъ“.

— Чи він тепер у вас в господї? — спитав ся у мене Брюлов.

— Нї, — відповів я, — він не в мене ночує.

— Ну, дак, ходїмо вечеряти.

Ми зайшли до Делї. На своєму віку я таки доволї бачив усяких росийських панів-поміщиків і дуків, і середньої руки і хуторян. Бачив навіть і таких, що раз-у-раз перебувають у Франциї та в Анґлії, і з восхитом розповідають про добробут там фермерів і мужиків, а у себе дома останню овечку грабують у мужика. Багацько бачив я отаких оріґіналів; але не доводило ся бачити такого оріґінала — росийського чоловіка, щоб у себе в хатї по грубіянськи приняв Брюлова! Цїкавість вельми-превельми розбирала мене і довго не давала менї заснути: все я думав, та сам себе питав: що воно за „свиня — ота в торжківських пантофлях!“ Цїкавість моя, одначе, похолоднїйшала, коли другого дня вранцї став я надягати фрак. Розважність взяла гору: вона повідала менї, що свиня та не така то цїкава диковина, щоб ради її поступати ся власним самолюбством, хоча справа вимагала великої жертви. Але-ж от питанне: ну, що коли і я — у слїд свого великого учителя не видержу муки? Що тодї?

Розкинувши трохи головою, я скинув фрак, надїв своє щоденне пальто і пішов до старого Венециянова. Він в таких справах людина практична. Йому, певне, нераз і не двічи трапляли ся стосунки з отакими оріґіналами і він виходив з них з честю.

Венециянов був вже за роботою. Він робив тушом список з власного малюнку „Мати навчає дитину молити ся Богови“. Сей малюнок він призначив до альманаху Владиславлева „Утренняя Зоря“.

Я висловив йому з якої причини прийшов до його в незвичайну годину і переказав адресу амфібії тієї.

Старий покинув роботу, одяг ся і ми пішли на улицю: він взяв фякра, поїхав, а я вернув ся до господи, де і застав

*) Торжок — повітове місто Тверської ґуб., вславило ся гарними шевськими виробами. *Перек.*

вже мого щасливого і веселого учня. Веселощі і щастє його нїби щось охмарувало. Він скидав ся на чоловіка, що бажає подїлити ся з приятелем великою тайною, та боїть ся, щоб тайна його не зробила ся явною. Заким я скинув пальто і надяг блюзу, я спостеріг, що з моїм приятелем щось так, да не так.

— Ну, що новенького? — спитав я у його: — Що ти робив учора у вечері? Як твій хозяїн?

— Хозяїн нїчого, — відповів він, недоговоруючи, — а я доки не полягали спати, читав Андрія Савояра, а потім засьвітив ту сьвічку, що ви менї наділили і малював.

— З естампу малював, чи так що небудь?

— Так, — відповів він, червоніючи. — Я отсе недавно читав Озерова; менї там сподобав ся „Едип в Атенах“, так я спробував компонувати.

— Добре! Може взяв з собою ту композицию? А ке, лишень, покажи менї.

Він досяг з кишенї невеличкий суверток паперу, розгорнув його тремтячими руками і подаючи менї мовив:

— Не встиг пером обмалювати.

Се був перший твір його, якого він відважив ся показати менї. Менї подобала ся його скромність, або певнїйше, боязливість; се певна прикмета таланту. Менї подобав ся і твір його своєю простотою: Едип, Антіґона, а геть далї — Полиник: тілько три особи. У перших творах рідко коли трапляєть ся такий ляконїзм; на перші спроби завжди беруть чимало осіб. Молоде виображінне, не стискаєть ся, не скупчуєть ся в одно много говорливе слово, в одну ноту, в одну рису; йому треба простору, воно ширяє, та ширяючи часто заплутуєть ся, падає і розбиваєть ся об твердий ляконїзм.

Я похвалив його за вибрану їм сцену і порадив читати опріч поезиї, історию, — більш за все і пильнїйш змалювати гарні естампи, як от: Рафаеля, Волопато, Пуссена, Одрана. „У твого хазяїна, кажу я, є і ті і сї, от ти і малюй за вольного часу. А книжок я тобі давати му — і дав йому кілька томів „Істориї давньої Греции“.

— У хазяїна, — мовив він, беручи книжки, — опріч тих, що́ висять по стїнах, повнїсенький портфель естампів, та він не дає менї змалювувати з них; боїть ся, щоб я не попсував їх... Еге, додав він усьміхаючись, я повідав йому, що ви водили мене до Карла Павловича, — і показували йому мої малюнки — і що... [тут він зупинив ся] і що вони... але-ж... я й сам тому віри не йму.

— Що-ж? — перебив я: — він не йме віри, що Карло Павлович хвалив твої малюнки?

— Не йме навіть віри, що я бачив Карла Павловича, а коли я став запевняти, що дїйсне бачив, він вилаяв мене дурнем.

Він хотїв ще щось казати, але війшов Венецианов і знїмаючи капелюх мовив, усьміхаючись:

— Нїчогісенько не було: пан, — як пан. Правда, він мене може цїлу годину продержав у прихожій, ну да в їх се звичайна річ. Що дїяти: звичай — той же закон. Приняв він мене у себе в кабінетї. Кабінет — от не подобав ся менї. Правда — усе коштовне, роскішно, прегарно, але прегарно по японськи. У перших я зняв бесїду про осьвіту взагалї, — найпаче про добродїйність. Він мовчки довго слухав мене уважно, нарештї перебив і каже: „Да ви висловте менї просто — чого ви з вашим Брюловим хочете з мене? Уже, задав він менї учора ласки! Сущий американський хижак!“ — та з сїм словом як зарегоче! Я був трошки засоромив ся, але зараз отямив ся і поважно висловив йому справу.

— Отак би ви й давно сказали, а то філянтропія!... Яка там філянтропія! Грошї і більш нїчого! — додав він самодоволений. Так вам треба знати: яку я цїну положу? Чи так я вас зрозумів?

— Справдї так.

— Так от вам моя цїна: 2500 рублїв... Дасте!

— Дамо.

— Він людина ремесна; неминуче потрібна при домі... — ще щось хотїв балакати, але я вклонив ся і пішов і от я перед вами, — додав старий всьміхаючись.

— Щирим серцем дякую вам.

— Щиро і я вам дякую, — мовив він міцно стискаючи мою руку. Ви дали менї нагоду хоч що небуть зробити на користь нашій прекрасній штуцї і побачити чудака, що нашого Великого Карла називає американським хижаком.

Венецианов добродушно засьміяв ся, а потім мовив:

— Я дав свою лепту, тепер справа за вами; а коли не буде вдачи, я знов подам ся до англицького клюбу. Прощайте!

— Ходїмо разом до Карла Павловича, — мовив я.

— Не піду і вам не раджу. Памятайте приказку: не в пору гість — гірше Татарина... У художників — тим паче, та ще вранцї!... Се гірше цїлої орди татарської.

— За сегоднїшний ранок, — ви примушуєте мене червонїти — промовив я.

— З якої речи? Ви вчинили як подобає сущому християнинови. Ми визначили години про працю і спочинок, але на добре дїло нема призначених годин. Ще раз дякую вам щирим серцем за ваші сегоднїшні відвідини. До побачення! Нинї ми обідаємо дома. Приходьте! Та коли побачите Бельведерського, приведїть і його. [Бельведерським звав він Апольона Миколаєвича Мокрицького, ученика Брюлова і загарливого поклонника Шілєра].

Попрощавшись з Венециановим пішов я переказати Карлу Павловичу скуток власної дипльоматиї. Але-ж, навіть Лукияна не знайшов. Липин, спасибіг йому, визирнувши з пекарнї, повідав, що вони пішли до портика. [Портиком звали ми будівлю за академічним садом, де були робітнї Брюлова, Клода, Заурвейда і Басина]. Я в портик — і там нема. Ідучи повз крамниці Давіцеті. помітив я біля вікна кучерявий профіль Карла Великого. Побачивши мене, він вийшов на улицю. „Ну, що?“ — питаєть ся.

— Де ви нинї обідаєте? — спитав я.

— Не скажу, а хіба що?

— А ось що: ходїм обідати до Венецианова, він вам повідає про амфібію такі дива, яких ви запевне нїколи не чули, тай не почуєте нїколи.

— Гаразд! Ходїмо, — відповів він і ми рушили до Венецианова. За обідом Венецианов розповів нам подробицї своєї подорожі і коли дійшла бесїда до американського хижака, усї ми зареготали і обід скінчив ся гомеричним реготом.

Між Великим і Середнїм проспектом, в 7 лїнії*) в домі Кастюрина товариство художників наймало велику кватиру своїм пяти пансионерам. Опріч сьвітлиць, що́ займали пансионери, там було ще дві салї про вченнє; салї були оздоблені античними статуями Венери Медицийської, Апольона, Ґерманїка і гурт ґляднаторів. От до сего захистку, замість ґіпсової кляси, я гадав повернути свого учня. Там був ще людський кістяк; а спізнати кістяк йому неминуче треба було, тим паче, що він з памяти мальовав анатомічну статую Фішера; а про кістяк нїчого ще не тямив. З такою думкою вдав ся я до секретаря товариства В. З. Григоровича і пішов до його на другий день після обіду у Венецианова і прохав дозволити моєму учневи ходити вчити ся в пансионерських салях товариства. Григорович ласкаво, замість білєта, дав менї цидулку до художника Головнї, що́ жив укупі з пансионерами, наче-б то старшина.

Не треба-б було менї зупиняти ся на такій мізерній людинї як отой Головня; але-ж такі люди взагалї рідко трапляють ся, а поміж художників і поготів, так я повідаю дещо про його.

Різко змальована фіґура Плюшкина — блїда перед антіхудожником Головнею! У Плюшкина була, принаймнї, молодість, значить і радощі, хоч не повні, не ті радощі, що́ ликують, а все-ж таки радощі, а от, у сего бідолахи нїчого й похожого не було на молодість та на радість. Він був на пенсиї у товариства художників. Коли по програмі академії він на конкурс на другу золоту медаль мусив малювати „Адама і Еву над трупом свого сина Авеля“, йому треба було жіночу модель; а в Петербурзї розжити ся на модель не легко: головна річ — не дешево можна достати. Головня роскинув головою і вдав ся до щедрого мецената художників і тодішнього голови товариства до Кинина, просячи запомоги, се-б

*) Лїнїями в Петербурзї зовуть ся улицї. *Перек.*

то гроший, щоб начинияти натурщицю. Взявши з Кикина сотню рублїв, він зашив їх в матерац, а первістну красуню змалював з тієї ляльки, що́ малярі-живописці уживають про драпировку.

Хто відає яку велику вагу про молодого художника має золота медаль, той зрозуміє огидливу душу молодого скареда. Перед ним Плюшкин — просто лютяга. До отсего виродку морального і вдав ся я з запискою Григоровича і з моїм прекрасно-моральним знайденятком. На перший раз я сам взяв з шахви кістяк, посадив його на стілець, надавши йому виду найголїннїйшого гуляки. Визначивши легенькими рисками загальне положенне кістяка, я казав своєму учневи намалювати подробиці. Через два дні я з великою утїхою рівняв його малюнок до анатомічних лїтоґрафованих малюнків Басина і спостеріг, що подробиці у його виразнїйше і вірнїйше. Але тут може бути виновате те шкло, через яке я дивив ся на свого знайду, може воно прибільшувало. Та вже як там воно було, а менї його малюнок сподобав ся.

Він малював далї кістяк, надаючи йому рїжних становищ і статую повішеного Апольоном Мідаса. Усе йшло гаразд, своєю чергою. Своєю чергою минала зима і близила ся весна. Учень мій, очевидячки почав хи́ріти, зблід, став чогось журити ся.

— Що отсе з тобою? — питав я його: чи ти дужий?

— Дужий, — відповідав він журливо.

— З якої-ж речи ти плачеш?

— Я не плачу, я тільки так.

Так, а сльози річкою ллють ся у його з очий гарних, да виразних. Жадним чином — не можна було менї вгадати, що з ним: починав вже я думати, що може часом чи не Амурова стріла вразила його молоде серце непорочне. Аж ось, одного ранку, майже весняного, він повідав менї, що не можна вже йому щодня ходити до мене, тому що з понеділка розпочнуть ся роботи і він повинен знов окрашувати паркани.

Я, як зумів, підбадьорив його, але про заходи Карла Павловича — нї телень, більш через те, що й сам я не відав нїчого такого, на щоб можна було покладати надію.

У неділю навідав ся я до його хозяїна, гадаючи, чи не можна йому замість мого учня взяти простого маляра.

— Чом не можна — можна, — відповів хозяїн, — доки ще не розпочинали ся роботи живописні, а тоді вже годї...

вибачте: він у мене рисовальник, а самі, здорові, тямите, що значить рисовальник у нашій роботї... Але як вам здаєть ся: чи спроможеть ся-ж він постачити замість себе робітника?

— Я постачу.

— Ви? — спитав ся хозяїн, дивуючись. Да з якої-ж речи? Яка вам користь, що ви клопочетесь?

— Так собі! — відповів я; — просто знечевя, собі на втїху.

— Гарна втїха: безбач роскидати гроші. Мабуть у вас їх і кури не дзьобають, — мовив він і усьміхнувшись самодоволений спитав у мене:

— От приміром, за патрети що ви берете?

— Всяково, як до патрета, — відповів я вгадуючи до чого він річ веде: — от як би з вас, дак більш сотнї не візьму.

— Е, нї: по сотнї карбованцїв беріть з кого інчого, а з мене — коли-б взяли десяток, тоб се — сюди й туди.

— Лїпше ми зробимо ось як: — мовив я, простягаючи до його руку: — відпустїть до мене місяцїв на два вашого рисовальника, от вам і патрет буде.

Старости. [Рисунок Т. Г. Шевченка].

— На два! — промовив він міркуючи; — на два богацько буде, не можна, а от на місяць — нехай.

— Нехай і на місяць, — відповів я і ми, буцїм ті баришники перебили руки.

— Коли-ж почнемо? — спитав ся він у мене.

— Про мене хоч і завтра, — відповів я надягаючи капелюх.

— Куди-ж се ви? Без могоричу не можна.

— Дякую вам! Нехай вже як скінчу, тодї й могорича. Прощавайте!

— До побачіння!

Один місяць на волї, між довгими лїтами неволї — хіба се богацько значить? Те саме що в мірцї маку — одно зернятко! Увесь отой щасливий місяць приятель мій радував мене. Його лице молоде да виразне сяяло такими ясними радощами, таким повним щастєм, що я, нехай вже Бог простить, завидував йому. Убога, але чепурна одежа його здавала ся менї модною; навіть фриґова його шинеля здавала ся менї баєвою — найлїпшою баєвою. У М-me Юрґенс за обідом нїхто не позирав косо то на його, то на мене. Значить не сам я бачив таку переміну. Раз якось в отакий щасливий день ішли

ми до Юрґенс і на Великому Проспектї зустріли Карла Павловича.

— Куди се Бог несе? — спитав він у нас.

— До мадам Юрґенс — відповів я.

— То й я з вами. Менї щось отсе їсти захотїло ся — мовив він і взяв з нами в третю лїнію.

Карло Великий любив ряди-в-годи навідати ся до M-me Юрґенс: йому подобала ся не сама привітна Юрґенс, не служниця її Олїмпіяда, що́ була у небіжчика Петровського за модель на Агар, йому — яко сущому артистови, подобало ся наше товариство ріжнохарактерне. Тут можна було побачити і вбогого працьовника, урядника з сенату і студента з університету, худорлявого і блїдого, що ласував обідом за гроші, на які розжив ся у заміжного бурша гуляки за переписуванне лєкций Фішера. Чимало й чимало можна було тут побачити такого, чого не побачиш нї у Дюма, нї у Санжоржа.

Юрґенс відводила йому стіл в окремій сьвітлицї і давала яку-будь особливу страву, зготовлену на швидку, але він, яко сущий социяліст, завжди сего цурав ся. Одначе нинї звелїв злаштовати стіл в окремій сьвітлицї на трох чоловіка і послав Олїмпіяду до Фокса принести пляшку Джаксона.

Юрґенс землї під собою не чула, так бігала, так метушила ся, що трохи було не здерла з голови новий парик укупі з чепчиком, скоро нагадала собі, що ради такого дорогого гостя треба надягти лїпшого чепчика.

Брюлов для неї дїйсне дорогим гостем був. З того самого дня, як він зайшов до неї вперше, столовників почало більшати у неї що дня, да все не абиякі: не голота яка, як ото художники, студенти да урядники сенатські, а такі люди, що їм треба і пляшку Медоку і якогось незвичайного бефштеку. Натуральна річ: коли платять 20 коп. за те, щоб подивити ся на даму з Амстердаму, так чом же не заплатити 30 коп., за те, щоб подивити ся на Брюлова!

Учень мій мовчки сидїв за столом блїдий. Мовчки випив він шклянку Джаксону і мовчки стис руку Карла Великого; мовчки прийшов і до господи і не роздягаючись упав на долївку і проплакав увесь останок днини і цїлу нїч.

Ще цїлий тиждень був перед нами, заким скінчить ся його воля; але другого дня після отого обіду, він згорнув свої малюнки і, не промовивши до мене нї слова, вийшов за двері. Я думав, що він пішов звичайно в сему лїнію, і не спитав його: куди він іде. Прийшов обід, а його нема: і нїч прийшла, а його нема. Я злякав ся і не тямив, що й гадати. Вернув ся він вже на третїй день у вечері незвичайно блїдий і збентежений.

— Де се ти був? Що з тобою? Чи дужий ти? Чи мабуть не здужаєш? — питаю у його.

— Не здужаю, — ледві промовив він.

Я послав сторожа за лїкарем Жадовцевим, а сам взяв ся роздягати його та положити на постїль. Він, наче та дитинка тиха, слухав ся. Жадовцев помацав живчика і порадив менї вирядити недужого до шпиталю, бо, каже, гоїти горячку дома з нашими обставинами, — небезпечно.

Я послухав ся і того-ж таки вечера відвіз свого бідолашного учня до шпиталю Сьв. Марії Магдалини. Дякуючи лїкареви Жадовцеву, недужого взяли до шпиталю, не вимогаючи прописанних формальних заходів. На другий день я дав звістку хозяїнови про отсю пригоду і він вже справив усї приписані формальности.

Я провідував його що дня по кільки разів. Кожного разу, коли я виходив з шпиталю, туга брала мене все більш та більш. Я так привик до його, так з ним сприятелив ся, що без його не тямив, де й подїти ся. Піду отсе було на Петербурську сторону, заверну в Петровський Парк, вийду до дач Соболевського, тай знов назад до шпиталю... А він все ще горить, наче в огнї. Питаю у сидїлки: чи не приходив до себе? Нї! Заговоруєть ся? „Все одно: червоний та червоний“. — А більш нїчого? „Нїчого“. Я знов на вулицю; переходжу через Тучків міст, виходжу на дачи Соболевського і знов до шпиталю.

Отак минуло вісїм день. Девятого дня він прийшов до памяти. Коли я підійшов до його, він подивив ся на мене так пильно, виразно, сердечно, що я й до віку не забуду того погляду! Хотїв він щось промовити, тай не спроміг ся; хотїв простягти до мене руку та тільки заплакав... я пішов собі...

В коритарі зустрів я чергового лїкаря, він повідав менї, що небезпечність минула, молода сила взяла гору.

Заспокоєний добрим лїкарем я вернув ся до господи. Запалив цїґаро, воно щось погано курить ся, я кинув його і пішов на бульвар. Усе щось не по менї, усе менї чогось бракує. Я пішов в академію; зайшов до Карла Павловича; його нема в господї. Виходжу на набережжє, аж він стоїть собі біля величезного сфінкса і дивить ся, як по Неві, що́ вже визволила ся зпід криги, плине човник з веселим товариством, а за ним простягаєть ся тонесенька доріжка срібна.

— Ви були в майстернї у мене? — спитав ся він привитавшись.

— Нї, не був.

— Так ходїм.

Ми пішли мовчки. В майстернї сидїв Липин. Принїсши палїтру з сьвіжими красками, він сидїв на спокійному фотелї і любував з патрета Жуковського, на котрому ще не позасихало підмальовуваннє. Коли ми вийшли, Липин зіскочив, засоромив ся, наче школяр той, що́ злапано його саме на провинности.

— Сховайте палїтру, я сьогодня не малювати му, — мовив Брюлов до Липина, сївши на того самого фотеля. Принаймнї з пів години мовчки дивив ся він на свою роботу, а потім каже до мене:

— Треба, щоб погляд був мякший; його вірші такі мягкі, солодкі... Чи правда?

І не діждавшись моєї відповіди мовив:

— А чи відаєте ви, на що піде отсей патрет?

— Не відаю — відповів я.

Ще минуло мовчки хвилин десять, потім він взяв капелюха і промовив:

— Ходїм на улицю, я розповім, на що я малюю сей патрет.

Вийшовши він і каже:

— Нї, я передумав; про такі речи до сього часу не розповідають; і жартовливо додав: та я певен, що ви не цїкаві.

— Коли ви того бажаєте, — відповів я, — так нехай воно лишить ся загадкою для мене.

— Але тілько до другого сеансу. А що, — як ваш protegé? Лїпше йому?

— Почав приходити до памяти.

— Значить небезпечність минула?

— Принаймнї так лїкар каже.

— Ну, до побачення! — мовив він подаючи менї руку. — Зайду до Гільберґа. Ледві він горопаха одужає, — додав Брюлов журливо і ми розійшли ся.

Мене занадто заінтересував отой патрет. Я здалека вгадував, на що його призначено; вельми-превельми жадав я запевнити ся, чи не помиляю ся я, одначе у мене досить було хоробрости, що я навіть не натякнув Брюлову! Правда — одного чудового ранку я зайшов до Жуковського ніби того, щоб полюбовати з сухих контурів Корнелїюса да Петра Гесе, дїйсне-ж зайшов я — з думкою, чи не довідаю ся часом чого від його про той патрет. Але-ж! я помилив ся. Кленц, Вальгаля, Пінакотека і взагалї Монахів забрали цїлий ранок; навіть про Дісельдорф не було згадки, а патрета просто буцїм і на сьвітї не було! Вікопомний Василь Андрієвич з восхитом хвалив ґерманську штуку: хвалу його перебив ґраф М. Ю. Вєльогорський, що́ зараз прийшов до його. Жуковський, вказуючи на мене, промовив до його:

— Ось хто виноватий, він спричинив ся вашого клопоту.

Ґраф з почуттєм стис мою руку. Ще як прийшов слуга і промовив наймення невідомого менї „превосходительства“, дак я тодї примірковав собі відповідь. Але-ж спостеріг, що моя гадка не до ладу буде. Я поклонив ся і пішов, як кажуть, піймавши облизня.

Тим часом молода сила брала своє. Мій учень, наче той велетень в казцї, оживав і набирав ся сили не днями, а годинами. Пролежавши два тижнї на горячку, він потім за тиждень став на ноги і ходив, правда, обпираючись на ліжко. Одначе був він такий сумний та невеселий, що я — не уважав на

заборону лїкаря розмовляти з ним про духові речи, і якось спитав його:

— Ти подужуєш? Тобі весело? Чого-ж сумуєш?

— Я не сумую, менї весело, але сам не тямлю, чого я бажаю... я хотїв би читати.

Я спитав ся у лїкаря: чи можна йому читати?

— Нї, не треба, а чого серьозного і поготів.

— Що-ж менї з ним дїяти? Бавити ся з ним — я не можу, а більше нїчим у мене запомогти йому.

З отакою важкою думкою, згадав я „Перспективу“ Альберта Дюрера, що́ я колись учив-учив тай покинув, не дійшовши до толку. І чудно: згадав я плутанину Альберта Дюрера, а зовсїм забув про гарний підручник до лїнійної перспективи нашого професора Воробєва. Нариси до сего підручника були у мене в портфелї, правда — не упорядковані. Я зібрав їх, і порадившись з лїкарем, віддав їх своєму учню укупі з циркулем і трикутником і тут же проказав йому першу лєкцию лїнійної перспективи. Другу і третю лєкцию не треба вже було йому виясовувати, бо він так швидко одужував і добре розумів математичну науку, хоча не знав чотирох правил аритметики.

Лєкциї перспективи скінчили ся. Я прохав старшого лїкаря випустити мого учня з шпиталю. але він довів менї, що йому треба ще цїлий місяць перебути під лїкарським доглядом, доки цїлком одужає. Мусїв я згодити ся, хоч і щеміло на серцї у мене.

За увесь той час часто трапляло ся менї, зустрічати Карла Павловича. Двічи, чи тричі бачив патрет Жуковського. Розмовляючи з Брюловим, помічав я натяканнє його на якусь тайну, але й сам не тямлю, чому я відводив в розмові його отвертість. Наче я чогось бояв ся, а тим часом майже вгадував ту тайну. І вона небавом стала явною. Рано вранцї 22. квітня р. 1838 приходить до мене власноручна записка В. А. Жуковського. Пише він: „Високоповажаний Н. Н. Завтра по одинадцятій годинї приходьте до Карла Павловича і ждїть мене там; ждїть невідмінно, хоч би як я пізно приїхав. В. Жуковський. P. S. Приведїть і його з собою“.

Слїзми облив я отсю сьвяту записку! Я стис її в кулацї, в кишеню не положив, боячись щоб не згубила ся, і побіг до шпиталю. Швейцар мене не пустив, кажучи: „ще рано, пане-добродїю; недужі ще сплять“. Се мене трохи схолодило, я взяв з кулака записку, розгорнув її, перечитав її трохи що не по складам. Знов згорнув бережно, і положив в кишеню да повагом і пішов до господи, дякуючи в душі дверникови за те, що він не пустив мене.

Давно, вельми давно, ще в школї, нишком від учителя читав я знамениту „Перелицьовану Енеїду“ Котляревського і

„Коли чого в руках не маєш,
То не кажи, що вже твоє“.

Отсї вірші так глибоко вкоренили ся до мене в память, що й тепер, промовляючи їх, я часто припасовую їх до дїла. Вони прийшли менї на думку і тодї, як я вертав до дому. Справдї: чи був же я певен, що ота сьвята записка належить до його справи? А вже-ж нї: тільки серце чуло; але-ж серце часто помиляєть ся. А що як би воно й на сей раз помилило ся? Яке-б то велике лихо заподіяв я, та ще кому: дорогому менї чоловікови. Я аж злякав ся сїєї думки!

За отсю довгу добу я разів з двадцять підходив до дверий Карла Павловича і не тямлю, чого з якимсь острахом вертав ся назад. Подзвонив я, прийшовши в двадцять перше, Лукиян визирнув з вікна і мовив: „Нема їх в господї“. У мене, наче гора упала з плїч; буцїм я вчинив якусь величезну подію. Нарештї я зітхнув спокійно.

Бадьоро виходжу я на третю „лїнїю“ і стрівaю Карла Павловича. Я нї в сїх, нї в тих. Хотїв навтїкача, але він спинив мене питаючи:

— Чи ви одержали записку Жуковського?

— Одержав, — ледві чути відповів я.

— Добре! Приходьте-ж завтра о годинї 11-ій. До побачення... Еге: коли можна приведїть і його з собою.

— Ну, — подумав я, — тепер вже певна річ.. Одначе-ж..

„Коли чого в руках не маєш,
То не кажи, що вже твоє“.

Минуло кілька хвилин і отся мудра наука парою вилетїла з моєї дуже непрактичної голови. Мене обгорнуло непоборене бажаннє привести завтра до Карла Павловича мого хворого. Але чи позволить лїкар? От питаннє! Щоб відповісти на його, я пішов до лїкаря: він був в господї. Я розповів йому, чого прийшов. Він розказав менї кілька таких фактів, де несподївані радощі, або горе, спричинювали ся божевільству. „Тим паче, — додав він, — що ваш протеже ще не зовсїм видужав з горячки“. На такі доводи — нема що казати. Подяковав я лїкареви за пораду, поклонив ся і рушив на улицю.

[Далї буде].

Листи Т. Шевченка до А. Г. Кухаренка.

I.

Батьку Отамане Кошовий і Мій Єдиний Друже!

Треба-б було менї на тебе сердиця, та нї, розсердь ся ти перше на мене. Розсердь ся ти на мене, за те що я вторік ще, аж у апрілї місяцї получив твоє письмо ласкаве од М. М. Лазаревського та не промовив тобі й півслова й досї; хоч би подякував за ті 10 карбованцїв (,) що ти во імя моє дав якомусь моєму братові Петрові Шевченку. Спасибі тобі, мій Друже єдиний. У мене єсть брати Микита і Есип, а Петра нема, Бог єго знає відкіля він узяв ся? Та дарма! Нехай собі здоровий буде! А ти здоровий і багатий не сердь ся-ж на мене (,) мій друже єдиний, що я й досї до тебе не написав хоч на клаптику паперу. Як-би сказать, що нїколи було, то таке слово смердїло-б брехнею. а я не пошлю тобі смердячого слова.

А тепер я захожую ся сердиця на тебе, Отамане наш, батьку кошовий! Мабуть ти давно в землях християнських не бував і доброї мови християнської не чував, що зовеш мене закадышнымъ другом. Чи-ж чути було коли небудь між християнами таке бридке паскудне слово? Мабуть, ти, батьку забув нашу християнську мову і до тщенту побусурманив ся? Та дарма! зови як знаєш (,) тільки не забувай твого іскренного Т. Шевченка.

У нас тут складаєть ся Хата, то чи нема часом у тебе якої доброї деревини на крокву, або й на сволок. Як є (,) то присилай її на Імя П. А. Куліша. Або в академію художеств Т. Г. Шевченку. Поцїлуй тричі за мене свою стару і своїх дїточок.

Не сердь ся на мене (,) мій друже єдиний (,) що я тобі пишу так не богато. Я ще й досї не відпочив після тії проклятої неволї. Як одпочину (,) то напишу тобі за одним заходом аркуш, або й два.

Чи ти читав Оповідання Марка Вовчка? Як не читав, то я пришлю тобі.

17 января 1859. С.-Петербург.

II.

1860 року 25 марта.

Батьку Отамане Кошовий!

Посилаю тобі к великодню замісь писанки Хату і не журнал (,) а тільки альманах, попередник нашого будущого журнала Основа. Начнетця він з того року. Збірай (,) батьку (,) чорноморську запорожську старовину та присилай на моє імя (,) а я передавати му в редакцию. Треба-б богато тобі дечого написати та нїколи; нехай другим часом. Цїлую твою жінку і твоїх дїточок, а тебе аж тричі. Згадуй інколи щирого твого *Т. Шевченка*.

Тїни.

[БЕЗСМЕРТНОМУ Т. ШЕВЧЕНКУ].

Над грядою гір високих,
Щó лежать понад Дніпром,
Ізза хмар поодиноких
Ллєть ся сяєво срібром.
Врештї хмари розступились,
Виплив місяць на блакить,
Чорні гори осьвітились
І змінилось все у мить:
На горі з'явилась хата,
Поруч з нею хрест засяв,
А по згірю дїд вусатий
Тихо, любо похожав.
На горбок зійшов старенький,
Став дивитись на Дніпро,
Щó між гір котив тихенько
Чисті хвилї, як срібро.
Сяє Дніпр, гуляють хвилї,
Села сплять, гора мовчить,
Дїд стоїть і вуси білі
Тихий вітер шерудить...
— „О, моя сьвята Вкраїно,
О, мій краю дорогий,
Пишна ти моя родино
І бездольний краю мій!
Рік за роком пролїтає,
А ти все собі сумна,
Смýтну пісню Дніпр сьпіває,
Разить серце аж до дна.
О, мій друже, мій славуто,
Хвилї дужше розганяй
І як вільний, неокутий,
Вільну пісню засьпівай!“
Тиха хвиля „дїдугана“
Зашуміла, загула,
Ніби справдї та догана
Ій серденько пройняла.
А старий очий не зводить,
Слуха пісню ту сьвяту
І байдуже, що надходить
Другий дїд на гору ту.
Надійшов зовсїм близенько,
Уклонив ся, шапку зняв
І старому приязненько
Свій привіт казати став:

— Поклін тобі від України,
Поклін тобі від Галичан,
Поклін від дїда і дитини,
І від панів і від селян!
Розправ, Тарасе, хмурні брови,
Навколо весело дивись,
Наш край наблизивсь до обнови,
На ноги дїти підвелись.
Ти тїлом зник, але твій дух
Русь-Україну оживив
І міцний до свободи рух
З дороги каменя звалив.
Імя твоє, на славу України,
Міцнїйше мармуру у справах залягло,
На йому край мурує тверді стїни,
Воно життє родинї наддало,
Диви ся-ж весело на рідну Україну,
Ти вмер і оживив родину!
— О, Леонїде, брате мій, —
Почулась радісна відмова, –
Росте, живе наш край сьвятий,
Цвіте наука, пісня, мова!...
Сюди, мій друже, близше йди,
Вкраїна Господа вблагала!...
Молїмось, друже!... І дїди
На тій горі молитись стали.
На велетнїв дивив ся зірок мир,
Блискучі паруси їх голови покрили
І... зникли в сяєві блискучих зір
Українські великі сили.

М. Шкоминенко.

Нові материяли до житєписи Т. Шевченка

подані проф. М. Стороженком.[1])

Проф. М. Стороженко, за дозволом росийського мінїстра внутрішних справ І. Н. Дурнова, переглянув материяли дотикаючі Т. Шевченка, щó спочивають в архіві департаменту полїції в Петербургї а відносять ся до периоду засланя поета в салдати до Орської кріпости. Згадані материяли містять ся в двох великих томах під написию „Дѣло о художникѣ Шевченкѣ“; вони важні не лиш для житєписи поета, але і для єго творчої дїяльности. Згадане „Дѣло“ містить в собі, крім урядової переписки, Шевченкову поему під заг. „Осика“,[2]) листи різних осіб до Шевченка, два альбоми з єго рисунками і поезиями, між котрими єсть кілька цїлком незнаних, і т. п.

Шевченка, підозріного о належанє до Кирило-Методиївського братства, арештовано дня 5. цьвітня 1847 р., коли переїздив через Дніпро, повертаючи з чернигівської ґубернії. При арештї забрано у нього, а київський цивільний ґубернатор переслав до третього відділу власної царської канцелярії отсї папери [вони й знаходять ся при „Дѣлѣ“]: 1) Поема „Осика“ і звістні поезиї „Русалка“, „Лилея“ і „149-ий псалом Давида“. 2) Два листи Квітки [Основяненка] до Шевченка. 3) Кілька поезий Чужбинського, Андруського і инших. 4) Обширний лист П. Кулїша, з дати: Петербург 25. липня 1846 р., з тонкою естетичною критикою поезий Шевченка, котрою Ш-ко і покористував ся. 5) Лист княжни Варвари М. Репнїної до Шевченка з датою 9. грудня 1845 р.

З сього листу В. М. Репнїної виходить, що гуманна княжна не тілько була щиро прихильна до самого поета, але й загадувала помогти убогій родинї Ш-ка — мабуть при помочи складки між знакомими викупити єї на волю. Княжна писала в тім листї насамперед, що посилає Ш-ви два н-ри „Отечественныхъ Записокъ“, котрих він мабуть не читав. Потім доносячи йому, що єї приятелька Глафира Іванівна Псьол виходить замуж за Дунїна-Борковського, так далї пише: „Жалую, що не можу прислати вам чогось приємнїйшого до читаня, але я тепер зовсїм нїчого не читаю і дуже бажала би прочитати ваші нові утвори. Дуже жаль, що ви так легкодушно залишили добре дїло для своєї рідні. Жаль єї, а маркотно перед усїми, кого я втягнула в сю справу. Але то добре, що ви працюєте. Пора вам, справдї, залишити не поезию, але те, що ви називаєте поетичним житєм“. Тут натяк на вельми веселе житє в компанії Закревського і инчих членів товариства „мочемордія“.

Початок 1847-ого р. Шевченко провів у Борзнї у свого приятеля, поета Забіли. Сам Ш-ко в листї до Костомарова з дня 1-ого лютого писав, що він за той час нїчо не писав, а радше походжав „коло чарочок“. В другій половинї лютого виїхав до Седнева до А. І. Лизогуба і тут уже взяв ся добре за роботу: написав поему „Осика“ [дата: Седнїв 7. марта 1847 р.] і приладив до друку другу частину „Кобзаря“, в котру мало увійти все, що написав по 1840 роцї [то єсть по роцї виданя першої частини „Кобзаря“].

Дня 17-ого цьвітня 1847 р. Шевченка привіз квартальний надзорець київської полїції Гришков до Петербурга і відав до III-ього відділу. При протоколї Ш-ко всї питаня слїдчого дотично належаня до Кирило-Методиївського товариства заперечив, а позаяк і зізнаня других арештованих єго в тій справі не обтяжали, то се залишено, а слїдство перейшло на поле літературне. На запитанє слїдчого: чи Ш-ко признає ся до авторства приписуваних єму пасквільних поезий, поет притакнув і, як стоїть в протоколї, пояснив тим, що обурював ся, коли глядів на дикість кріпацького права, а приписуючи правлїню вину, що воно такі річи допускає, з нерозуму свого позволяв собі в розмовах і в поезиях зухвало виступати проти верховної власти, але тепер того щиро кає ся. По півтора місяця вязниці в III-ім відділї Ш-ка, на приказ царя, призначено до оренбургського корпуса на салдата з правом вислуги, під найстрожший надзір, з забороною писати і ри-

[1]) Гл. „Кіевская старина“ 1893. за місяць Март., на стор. 460—469.

[2]) В збірниках творів Ш-ка вона має заголовок „*Відьма*“. Позаяк поетови довелось відтак реституовати єї з памяти, то не дивно, що у всїх виданях вона приходить в формі значно зміненій, а особливо скороченій. „Осика“ розпочинає ся вступом, котрого нема в друкованих виданях. Ось перші чотири вірші сього вступу:

Росте в полї на могилї
Осика заклята,
А там відьма похована.
Хрестїть ця, дївчата! і т. и.

сувати. А що 5-ий баталіон оренбургський, до котрого призначено Ш-ка, стояв в Орській кріпости, то туди вислано поета зараз потім, як 9-ого липня прибув до Оренбурга. Вістка про заслане Ш-ка на салдата прикро вразила приятелів єго на Україні. Вони не маючи змоги помогти поетови, могли тільки дораджувати єму, щоби кріпив ся, терпів, а вони будуть молити Бога за нього. З приятелів перший написав до Ш-ка лист А. І. Лизогуб, довідавшись в Київі від маляря Сажина, що Ш-ка заслали до Орської кріпости. Він писав поетови [по українськи]:

„Був я сього року у Київі і вельми зрадував ся, як прочитав Ваш лист, коханий Тарасе Григоровичу! Дякую Господа, що наділив Вас терпінєм. Молюсь Господеви за Вас, щоб він піддержав Вас, щоб дав силу і волю нести хрест, хоч дуже важкий, що Вам післав, без жалю на Господа і на людий. Коли виноват, терпи, що Бог післав, і дякуй Господа; коли здаєть ся, що й не виноват а Бог карає, усе таки дякуй Господа, писано бо: кого люблю, того й караю, а кара і іспитаніє божіє завсїгда добро нам суть, бо роблять нас лучшими, до бідних милостивими, до терплящих жалостливими, тогдї і ми самі лучше шануємось і других більше жалуємо і усякого чоловіка за брата маємо, а коли робимось лучшими, то і до Бога нам ближче. Не знаю, хтось писав, що нещастя — таке страшило, що має голову сьвітлу, як сонце, а ноги залїзні; коли хто, страшила злякавшись, упаде на землю, то воно його розтопче своїми важкими ногами; коли-ж не злякавшись зирне йому в вічі, тогдї лихо зробить ся чоловікови добром. Терпіть же і Ви, коханий Тарасе, і дякуйте Бога і Бог Вас помилує, дасть покій і тихую радість серцю, щастя на небі і пошле прощеніє і милось на землї". [Писано з Одеси 21. жовтня 1847.]

У відповіди Лизогубови Шевченко запитує про княжну Репнїнову, до котрої писав передше, але не дістав ще відповіди. „Скажіть їй, як побачите, або напишіть, нехай до мене напише хоть одну стрічечку; її прекрасная добрая душа частенько навідує мене в неволї" — писав поет. Лизогуб поспішив ся передати просьбу поета Репнїновій, котра пробувала тодї також в Одесї, і княжна написала тодї до Шевченка перший лист [без дати, але при кінцї 1847 або в початку 1848 р.]. Вона писала [по росийськи]:

„Тарасе Григоровичу! Нехай Господь Всемогущий поможе Вам понести до кінця тяжкий хрест Ваш тою вузкою і скорбною стежкою, котру Він проложив нам любовю і кровю своєю! За Вас багато-багато молитв, а молитва дармо не пропадає. Коли Вам стане сумно, погадайте на смерть. Коли-б Ви знали як та гадка потїшає; за нею йде думка про житє щó не старіє ся, безгрішне і вічне. „Христе, свѣте истинный, просвѣщающій и освѣщающій всякого человѣка, грядущаго въ міръ, да знаменуется на насъ свѣтъ лица Твоего, та въ немъ узримъ свѣтъ неприступный молитвами Пречистыя Твоея Матери. Аминь". Ось Вам молитва, щó містить в собі все, чого я бажаю Вам з глубини душі в заміну за всї утрати і скорби Ваші. Нехай перебуває з Вами благодать і дар сьв. Духа. Прошайте або радше до побаченя радістного і загального".

Далї на тім листї дописала А. І. Псьол [по росийськи]:

„Я певна, многоповажаний Тарасе Григоровичу, Ви не здивуєтесь, що я пишу до Вас, хоч в товариствах, де ми інколи стрічались, нї разу не говорила з Вами. Віддалина робить мене сьміліїшою, при тім я й маю потрійне право бути для Вас не чужою. [Тут кілька стрічок сама А. І. Псьол перечеркнула]. Протягаю до Вас руку і прошу Вас, добрий Тарасе Григоровичу, уважайте мене за давну знакому. Дай Вам Боже побачити ся в сьвітї Єго. Бог видить, як би я бажала, щоби Вас бодай не виганяли з Едена. Нехай перебуває Він усе з Вами і не допустить умерти Вам для високого і прекрасного! Нї, не може бути, щоби в душі Вашій, в котрій сповнялись дари чистої поезиї, де розгомонювали такі урочисті гимни, не може бути, щоби в нїй запанувала коли небудь пóгань пустки! Не бійтесь того, Тарасе Григоровичу, за Вас так багато молитвів сестер Ваших по Христу".

Письмо княжни В. Репнїнової вплинуло як найкрасше на Шевченка. Він бачив, що про нього не забули, не вирекліс його, і се підбадьорило єго духа, засїяло в єго душу надїю. Відповідаючи княжнї поет просить писати до нього по змозї найчастїйше. „Молитва і Ваші щирі письма більш усего поможуть менї нести хрест мій". І просьба єго була вислухана. Княжна, посилаючи поетови давно бажану книжку „Избранныя мѣста изъ переписки съ друзьями Гоголя", долучила дуже сердечне письмо [воно находить ся в „Дѣлѣ"].

„Я надїю ся — писала княжна [по росийськи] —, що сї стрічки до сьвята [Великодня] дійдуть Вас. Нехай воскресне Христос в душі Вашій, мій добрий Тарасе Григоровичу, нехай осьвятить Він душу Вашу, нехай просияє у Вас ласка сьвята! Осе мої бажаня. Завтра я за Вас вийму часточку. Я все молюсь за Вас, я Вам бажаю так багато найкрасчого, найлїпшого. Прошу Бога, щоби Він дозволив менї побачити в царстві Своїм. Там усе буде ясно, сьвято, блаженно! О, зверніте туда зір душі Вашої, не забувайте, що у Вас тут єсть приятелї щирі, бажаючі Вам того, чого бажають собі. Глафира виїхала до Київа до недужої сестри, щó готовилась до убажаної кінчини. Яка-ж то очищена благословенна душа у Танї! Матуся Вам кланяють ся. Нинї не можу писати багато — готовлюсь до сповіди. Простїть менї усе, в чім я не сповнила супроти Вас довгу християнського. Чинити добро душі брата — се обовязок, котрий ми надто часто спускаємо з ока. Нехай милосердіє Господне і Єго добрість покриє усї наші занедбаня! Прощайте, мій добрий Тарасе Григоровичу, нехай спочине на Вас мир Христа Спаса! Вам душею віддана — Варвара Репнїнова. 19-ого марта 1848 р."

До листу княжни долучила А. І. Псьол прегарний український стихотвір, котрий мусїв дуже утїшити поета:

Молим Тебе, Боже правди,
Боже благостинї,
Не покидай сиротою
У степу пустинї
Брата нашого! Як батько,
Як рідная мати
Озовись до його душі,
Не дай унивати!
Збери, Боже, наші сльози
В темнїсїньку хмарку
І, як серцю розбитому
Стане нудно, жарко, —
Тодї нехай вони бризнуть
Як дощик весною..
Зроби чудо! — вони стануть
Сьвятою водою
Живущою, цїлющою —
Всї рани загóїть,
Як в купелї викупає
І душу напóїть.

Наведений стихотвір сьвідчить про могучий вплив Шевченка на розвиток української поезиї. Люди, вчитуючись в єго поезиї, мимохіть давались поривати єго приміром, ішли єго слїдком і свої думки й почутя убирали в форму поезиї, котра що до краси мало уступає Шевченковій. Шевченко в ранній своїй знаменитій поезиї „Думи мої, думи мої" висказав, що найкрасшою нагородою для нього будуть сльози українських красунь, щó проллють ся над єго віршами. Засланий далеко на схід, засуджений в салдати, мусїв безталанний вигнанець відчути високе моральне вдоволенє при думцї, що єго праця не пропала дармо, що високо поважаючі єго красуні виплакали своє горе по нїм римованими сльозами....

Вся переписка Т. Шевченка з княжною мабудь не доховалась, але чимало листів все таки полишило ся в оріґіналї. „Кіевская Старина" помістила в лютім 1893 р. на стор. 261—273 сїм листів Шевченка до княжни із засланя, а між тим знаходить ся і перший з тої фази поетового житя лист писаний [в мові росийській] з Орської кріпости дня 24. жовтня 1847 року.

Лист той в перекладї на нашу мову звучить дослівно ось як:

„Орська кріпость 24. жовт. 1847. За Вашим заходом, добра моя Варваро Миколаївно, мене призначили до київського університету, і того самого дня, коли прийшло іменованє, мене арештували і відвезли до Петербурга 22. квітня [день для мене незвичайно памятний] а 30. мая менї прочитали конфірмацию і я був уже не учитель київського університету, а рядовий салдат оренбургського лїнїйного ґарнїзону!

О какъ невѣрны наши блага | Какъ мы подвержены судьбѣ!

І тепер животію в кирґизському степу, в убогій Орській кріпости. Ви певно розсьміялись би, як би побачили мене тнпер. Представте собі найнеповоротливійшого ґарнїзонного салдата стріпіхатого, неголеного, з чудовищними вусами, — отсе то я, сьмішно і сльози котять ся; що дїяти? так угодно Богу. Видно, я мало натерпів ся в своїм житю, і правда, що передущі мої терпіня, в порівнаню з нинїшними, були дїточі сльози; гірко, невитерпно гірко! і при всїм тім з гори менї

„Невольник". Т. Г. Шевченка. [З картини К. Трутовського].

найстрожше заборонено рисувати що небудь і писати [кромі листів], а тут так багато нового: Кирґизи такі живописні, такі оріґінальні і наївні, самі просять ся під оловець, і я розум трачу, коли гляджу на них. Сторона тут сумна, одностайна, мала річка Урал і Ор, голі сірі гори і безконечний кирґизський степ. Інколи степ оживляє ся бухарськими на верблюдах караванами, що як филї моря колишуть ся в далині, і житєм своїм здвоюють тугу, я иноді виходжу за кріпость, до караван-сараю або до мінового двора, де звичайно Бухарцї напинають свої різнобарвні шатра, — який то стрійний нарід! Які прегарні голови! [чисто-кавказське племя!] і постійна повага, без найменчої гордости; коли-б менї вільно рисувати, кілько би я Вам прислав нових і неоріґінальних рисунків. Та що дїяти! а дивитись і не рисувати, се така мука, яку зрозуміє лише правдивий артист. А все таки я кладу себе за щасливого в порівнаню з Кулішем і Костомаровим; у першого жінка прекрасна, молода, а у другого бідна добра стара мати, а їх постигла така-ж доля, що й мене, і я не знаю, за яку провину їх так страшно покарали. От уже більше півроку не маю ні цонятя о нашій убогій новій літературі, і я просив би Вас, добра Варваро Миколаївна, коли дістанете останнїй твір Гоголя „*Письма къ друзьямъ*“, то пришліть менї, зробите добре дїло, а коли можна і „*Чтеніе Московскаго Археологическаго Общества*“ видаване Бодянським, я міг би записати все те сам, але... пришліть, добра Варваро Миколаївна, се буде лучче, а Бог Вам заплатить за добре дїло. Адресу мою подасть Вам Андрій Іванович [Лизогуб]. Моя сердечна вдяка княгини Варварі Олексіївні [Репнїновій] — і усему дому Вашому моя любов і поважанє, прощайте, бажаю Вам усего добра і інколи згадайте безталанного *Т. Шевченка*.

Княжна Варвара Миколаївна Репнїнова, дiставши сей перший лист від Т. Ш-ка і порозумівши ті муки Танталя, які наш поет і маляр мусїв терпіти задля заборони писати й рисувати, — постановила удатись письменно до шефа жандармів ґр. А. Ф. Орлова і просити єго, в імя милосердія, виробити для Ш-ка дозвіл рисувати. Княжна, людина високих думок, ісповідуюча релїґію співчутя і любови, думала, що ґр. Орлов потрафить поставитись на єї точку погляду, зрозуміє єї мотиви і віднесе ся до Ш-ка як до зблудившого брата, котрого треба не лиш карати, але й пожаліти. Під впливом тої думки вона написала повний поваги лист, в котрім, мов у зеркалї, відбиває ся благородна високо-гуманна єї душа. Лист сей, писаний по французьки, проф. Стороженко знайшов між актами в архіві департаменту полїції і помістив єго в оріґіналї в „Кіевской Старинѣ“. Княжна писала до ґр. Орлова:

„Пане ґрафе! Ви чоловік, наділений великою властию і силою свого високого становища і благородного характеру покликані чинити добро. Коли удержувати порядок і карати зло єсть завданєм мужа державного і добродійного чоловіка, то чи не висше завданє добродійства єсть: глядїти, щоби справедливість не перейшла в жорстокість і щоби по сповненій справедливости наступило милосердіє? Перенята тим пересьвідченєм стаю, пане ґрафе, перед Вами, благати за безталанним Шевченком. Знаючи єго добре, можу посьвідчити, що яка-б і була єго вина, він уже засудом в салдати і висланєм далеко від свого рідного краю на тільки покараний, що ледви чи потрібно для пересьвідченя єго о винї додавати незвичайну жорстокість, забороняючи єму рисувати. Надїю ся, пане ґрафе, Ви зрозумієте, що знаючи Шевченка добре, знаючи, що він одинокий, сирота на сім сьвітї, вважаю за свій обовязок, коли Бог натхнув мене гадкою занятись ним, учинити все, що залежить від мене, щоби бодай пробувати полекшити єго гірку долю. Аби осягнути сю мету, я не маю иншої дороги, як звернутись до Вас і благати Вас вставитись для нього о дозвіл рисувати. О сю ласку прошу Вас із зложеними навхрест руками. Хоч я сама собою нїчо не значу, одначе яко дочка вітця, котрий так багато витерпів а витерпів безвинно, я признаю для себе право промовляти за безталанними, і в імя памяти мого вітця, котрий так Вас поважав, прошу Вас, пане ґрафе, дарувати менї за докучливість, як то кажуть люди. Бо на мою думку чиню се, що повинна, благаючи Вас за нещасним зблудившим, але гідним повного співчутя чоловіком без родини і без протекції. Прийміть, пане ґрафе, вираз мого до Вас поважаня і — хотіла-б я могти вже наперед сказати — моєї щирої вдячности. В Яготинї, 18. лютого 1848“.

Не треба мабуть і казати, що княжнї прийшло ся гірко розчаруватись в своїх надїях на ґр. Орлова. Два роки ждала на відповідь - вкінцї дістала єї — розуміє ся неприхильну.

ЗГАДКА ПРО Т. ШЕВЧЕНКА.

Торік, в грудні менї прийшлось познайомитись з одним маляром п. Е. Г. Черепахиним, котрий, як менї було сказано, знав Т. Шевченка, вже за останні часи пробування небіжчика поета в Петербураї, за півтора року перед смертю. Звичайно, що я зараз же звернув ся до сього маляра з думкою взнати все, що було-б можливо, про незабутнього кобзаря, але мої надії не справдились вповнї на скілько я того бажав, — бо ті коротенькі вістки, котрі менї ласкаво подав п. Черепахин, вже досить відомі осьвіченому українському читачеви і коли я тут дещо з них наводжу, то хіба тільки задля того, щоб або підміцнити, або вияснити те, що вже було досї в цій справі надруковано.

Прибувши в кінцї 1859 року до Петербурга, п. Черепахин вступив учнем в рисувальну школу і поселив ся на одній кватирі вкупі з своїм товаришом по школї, Полтавцем, Софійським [тепер неживучим], котрий був вже тоді знайомий з Шевченком. Тодішня молодіж з великою пошаною, навіть з побожностю, відносилась до поета і п. Черепахин, охоплений загальним рухом, не вважаючи на те, що сам він донський козак, поспішив ся не втратити щасливої нагоди і попросив свого товариша повести його до Шевченка. Тарас жив тоді в Академії. Кімнатка була дуже мала, непривітна, з маленькими вікнами, і панував в ній чималий таки розгардіяш; скрашали її трохи тільки малюнки пером самого-ж хазяїна їх, що висїли геть-геть по стінках Хазяїн, огрядний чоловік, лисий, з сивими вусами і трохи похмурим видом, ласкаво привитав гостий словами: „*Сїдайте, хлопцї... Отсе-ж тільки що в мене були „овечатка“, — так проводив*“... Овечатками він називав панночок-Українок, що іноді забігали його провідати. Звичайно, що розмова велась здебільшого про Академію і як до неї вступити молодим школярам і Тарас де в чому їм порадив. Після сього Черепахин ще кілька разів до своєї хвороби заходив до Тараса завжди з Софійським і рідко доводилось їм здибати там ще кого иншого. Стрічав він там, як згадує, одного чиновника, очевидячки близького Тарасови чоловіка з якоюсь дівчиною „Марусею“. [Треба знати, що то був Ів. Микол. Мокрицький з своєю жінкою Маріею Львівною, уродженою Сьвічкою]. Відносини сього чиновника до Тараса, як здавалось, були дуже щирі і прості і лічив ся він, певно, своїм близьким чоловіком, бо поводив ся зовсім вільно, любив сьпівати і таки гарненько виводив українські пісні. Одного разу, зайшовши туди з Софійським, Черепахин почав читати „Кавказ“, котрий в рукопису ходив тоді по руках молодіжі і Тарас радо став йому помагати, повчаючи як виразнійш і певнійш вимовляти українські слова, а далї і сам, не втримавши ся, з горячим натхненнєм видеклямував свій стихотвір.

Жив тоді Тарас Шевченко, як помічав оповідач, від'окремлюючись — ні в українській громадці, що купчилась навколо Куліша, ні в театрі, ні в салях Ермитажа, де тоді споруджались іноді любительскі українські вистави — жадного разу йому не трапилось його бачити. Нарештї вважаю не зайвим сказати, що ніколи Черепахин не бачив, але навіть і не чув ні від кого, що Шевченко був коли пяний або любив упивати ся і лихословити [в чому його декотрі докоряють] і не хоче йняти віри, щоб за ним водилась така вада. Взагалї наш велетень-поет зробив на нього вражінє людини простої, надзвичайне доброї і щиро переконаної в своїх думках.

1-го лютого 1894. **Микола Вороний.**

НА ШЕВЧЕНКОВІЙ МОГИЛІ.

З далекої країни, а саме з Кавказу, приїздив навмисне до Київа, у травні минулого року, один чоловік, щоб позирнути на осередок України, а найголовнійше вклонитись могилі нашого великого поета Т. Шевченка, що́ як у нас, так само і на Кавказі стоїть сьвітлим проводарем рідної думки, рідного слова і щирої любови до України. — Дощі та негідь не давали спромоги не відкладаючи їхати на поетову могилу, а тим часом розмови про неї та про всі ті справи, які непорушно оперлись на Шевченковому ймені, що час більше розжеврювали думки подорожнього і він нетерпляче чекав хвилини виїзду до своєї мети.

Зібралась нарешті невеличка громадка вандрівників і рушила на великому пароході „Императоръ“ по течії Дніпра до Батька у гостину. Весінній повновидий Дніпро з клекотом котив до високих крутих берегів свої могутні сиві хвилі, а тисячна громада українського робочого люду густо покривала палубу пароходу і нагадувала собою запорожське військо, що́ носило ся колись по Дніпрових хвилях. Стукотня пароходних колес, стогін Дніпра та гомін тілько української мови, мимохіть викликали думки про славне запорожське військо і розворушена думка примушувала задивлятись на хвилі та вишукувати поміж ними завзяті „чайки“, „байдаки“ та иншу звісно славну козацьку флотиллю, що так чудово вславив та висьпівав у своїх думах безсмертний наш Кобзар.

На дворі гудів сердитий рвачкий вітер і що далі розганяв Дніпрові хвилі все більше тай більше, а на блакітне небо наганяв темні хмари і цім наддавав Дніпрови могутної і разом з тим гнівної краси. Він гойдав ся поміж своїми високими берегами і ніби промовляв, здавалось:

Ви на віщо мене закували
У могутні скелї свої,
Ви чого перепоною стали,
Міцно стиснувши хвилї мої!..

Але високі зелені гори не відступали, а чудово відбивались у похмурих Дніпрових хвилях і наддавали йому краси ще більшої. Коло третьої години дня пароход наблизив ся до Канева і громада заворушилась. Всї почали вишукувати очима Шевченкову могилу; але хмурний день не давав спромоги запримітити високого білого хреста, що під ясну годину ще здалека показує подорожнім місце, де лежать останки великого поета, великого чоловіка.

Так, не розшукавши очима хреста, зійшли ми з пароходу і на канівську пристань. Першою спіткалась нам на березї дівчинка років шести і на запитанє наше, чи знає вона Шевченкову могилу — відповіла:

— А як же, вона отам, тілько до Шевченка пройти не можна, бо ще вода не відійшла від берегів.

— От же й можна! — викрикнув хлопчик літ десяти, що́ надійшов тим часом на розмову.

— Відкіля там ти знаєш, дурню, — вмішала ся перекупка з коржами та бубликами і додала звертаючись до нас:

— Може-б ви на човнї поїхали, — так я скажу чоловікови — перевезе.

Ми подивились на Дніпро. По йому буйний вітер котив горй-хвилї і так шумів та клекотів, що їхати човном здало ся нам небезпечним, тим паче, що й їхати було не близько, а сьміливо верстов 5—6.

Після розвідок, роспиток та загальної поміж себе поради, ми рушили до могили берегом, попід крутими горами, пішки. Дорога була дуже погана: місцями глибока грязь, місцями глибоченний сухий пісок, а подекуди трапляло ся підійматись трохи на гору, або переходити двóрами рибалок, бо вода стояла біля самісеньких берегів. Годин дві плентались ми попід горами, поки несподївано вгледїли високого хреста, що́ стояв на маківцї найвижшої могили. Високий білий хрест відразу розігнав нашу утому і несподіваним з'явищем спинив нас на місцї. Правда, обходючи виступи гір, ми з хвилини на хвилину сподївали ся побачити хреста, але кожного разу помилялись; останній же раз зовсім не думали, що побачимо, аж ось обійшли великий виступ — і хрест з'явив ся! Панї, Кавказець, та ще один вандрівець вперше побачили Тарасову могилу, а того, не вважаючи на втому та на піт, що́ грядком котив ся по їх лицях, вони підбігцем пішли по крутій горі до хреста і хоч мовчали, але видно було, що кожному з їх хотїло ся першому зійти на маківку гори і першому вклонитись памятнику великого українського поета. Першою вибігла на гору панї і, пильно подивившись на високого хреста, кинула торжественний погляд на решту громадян, що вáжко плуганились по високій горі. Коли усї ми вклонились могилї Т. Шевченка і увійшли в хату, то панї стояла вже біля столу і дивила ся на прехороший Шевченків портрет, що́ висить у хатї, як раз супроти дверий. Кавказець спинив ся на хатньому порозї, хвилин дві дивив ся на портрет і передихнувши промовив досить нерівним голосом:

— Я — мимовольний перевертень, а може й недостойний відступник, удостояв ся прийти в Батькову хату в гостину... На очах Кавказця блищали сльози.

Через кілька хвилин почали ми розглядати два примірники „Кобзаря“, що́ лежали на столї і стали розбирати та перечитувати на їх усякі написи. Але їх на „Кобзарях“ така сила, що годї було й думати поперечитувати всї. Багато деяких написів зробили на нас препогане вражінне, і сумно було думати, що істнують на сьвітї такі люди, які наважують ся у Шевченковій хатї, на його власних творах, писати таку иноді дурницю, що й читати противно, чуючи навколо себе і в душі дух великого чоловіка. Озирнувши всю хату, ми понаходили ще написи на лавках, дверях, вікнах, стїнах і скрізь, до тілько забажало ся кому написатн що небудь. Коли-б ці написи виявляли собою що небудь розумне, патриотичне, чи там шановне щось до памяти великого письменника, то ще можна було-б помиритись з ними, маючи на увазї, що людина невільна таїти у собі почуття і подїляєть ся ним з иншими, що раз-у-раз відвідують великого Батька, а тож вичитали ми на „Кобзарях“, стїнах та вікнах такі, наприклад, написи: „*Я влюблена въ Машу*“. „*Я влюбленъ въ Е. Кутникъ*“. „*Я страстно люблю Машу*“. „*Я весьма очень доволенъ своей прогулкой*“. „*Книга другъ, твоя есть вся жисть* (жизнь по рос.) *моя*“. Під останнім написом підписав ся якійсь А. Бовшик. На двох „Кобзарях“ спіткали ми два однакових написи такого змісту і правопису: „*пьѣ за упокой душѣ твоея, дорогой наш малоросѣйскій поэтъ Т. Г. Шевченко, И. О. Городецкій*“ і поставлена дата „*1892 года Ноября 3 дня*“. Так же само списані на могилї східцї, ґратки і хрест. Деякі написи дуже нерозборчасті і дуже нагадують начерк пяної руки, а єсть і досить виразні. З одного боку хреста, аж у горі, написано: „*Вѣчная память тебѣ добрий другъ, великій поетъ и добрий человѣкъ. Сальминовичъ*“. А трохи низче таке:

Як би горілка не з хмелю,
То я-б не впив ся;
Як би жид не пся віра,
То я-б з ним не бив ся.

Під віршами сїми стоять підписи: А. Т. Бовшик, О. Я. Хоменко, А. Н. Палїй, И. В. Паникарський і дата „6 мая 1893 года“.

Таких написів повичитували ми силу силенну і лишились здивованими, що завідувателї могилою не звертають на це уваги і не прикажуть сторожу, щоб той забороняв мазати такими написами „Кобзаря“ хрест і инше. А це зробити було-б не трудно, бо, певна річ, осьвічена людина нїколи не дозволить собі вчинити таку неприємність на Шевченковій могилї, а вся винá цїлком падає на околичнїх, близьких мешканців, що́ може кожного тижня бувають на могилї і малюють там, що кому спаде на думку.

По нашій думцї варто було-б завести у Шевченковій хатї журнал, чи зшиток, де-б вільно було писати кожному, що схоче, а не каляти, чого не слїд, бо можна сказати запевне, що років через два „Кобзарів“ і пізнати не можна буде, так вони будуть заляложені всякими нїкчемними написами. Сходячи з сїєї думки, Кавказець, приїхавши до Київа, зараз же спорудив коштовного зшитка з таким заголовком, витиснутим золотими літерами: „Для розписок туристів на могилї Т. Г. Шевченка. 1893 р. V—15“.

Дуже і дуже не пошкодило-б, коли-б і шановна редакция „Зорі“ постановила собі обовязком висилати до Шевченкової господи хоч і не що річний примірник часописи, а хоч би всї ті числа „Зорі“, що́ присьвячують ся кожного року памяти Т. Г. Шевченка, на йменнї якого збудоване Товариство імени Шевченка.*) Зведені таким чином до купи розвідки та инші вістки про поета дуже-б личило держати у його хатї і цїм давати спромогу туристам довідатись на Шевченковій могилї про все те, чого багато дехто не знав і не відав, а ілюстровані Ч-а „Зорі“ справдї дали-б досить широке ознакомлїннє з біоґрафією Шевченка, особливо для тих, хто не відає про істнуваннє „Зорі“ і не читав життєписї Шевченка, а людий таких знайдеть ся дуже багато, бо значна частина громадян знає поета тільки по його „Кобзарю“ та по тій широкій словесній славі, яка ходить про його по всїх країнах.

Не шкодило-б завести на Шевченковій могилї і скарбничку на доброхітні жертви туристів, з призначенням зібраних гроший на якесь благе дїло імени Шквченка, або й на памятник йому, що́ колись, певна річ, буде збудований в честь великого патриота, поета і пробудника українсько-национального руху.

М. Школиченко.

Народні музичні струменти на Вкраїнї.

[Далї.]

Торбанїст гра на прй́струнках торбана, як кобзар на кобзї, щипком. Струни не притискають ся; високість їх зостаєть ся незмінна. За прй́струнками лежать „басові струни“ (Ж). Вони простягли ся вподовж ґрифа [ручки] торбана і накручені на кілочках. Басових струн на торбанї буває 12—14; слїдують вони одна по одній в такий спосіб:

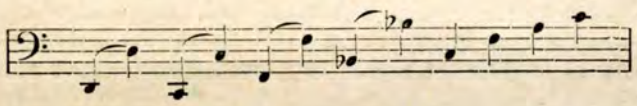

Чотири верхні [крайні] тони мають назву „верхнє“ [від краю]; *do* зветь ся квінта; другий на йому тон *la* — секунда; третїй — *fa* — терция; останнїй четвертий тон *do* — „басок“. Решта 8 струн „баси“ строєні по-парно в октаву. [Si♭—si♭; Fa—fa; Do—do; Re—re]. Усї струни кишкові. Проміж цих 8 басів, по-парно в октаву строєних, кожна нижня струна обмотана сухозло́тицею [як на кобзї], металевою ниткою. Цї 4 струни звуть ся байо́рками.

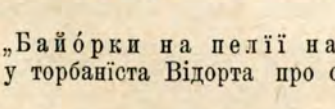

УВАГА: „Байо́рки на пелїї намотані“ — це технїчний вираз у торбанїста Відорта про струни обвиті сухозло́тицею.

За цими басами лежить третїй ряд довгих струн, що́ тягнуть ся поуз першу головку і начіплюють ся аж на верхній, менчій головцї на кілочки. Сї 6 довгі струни суть те-ж баси — звуть ся вто́ри. Подібно як баси на ґрифі і сї вто́ри строєні те-ж в октаву.
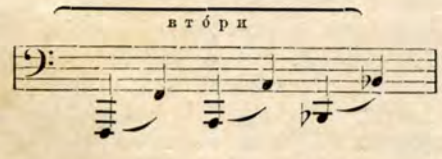
*) Ми радо висилати мемо на адресу, яку нам вкажуть закордонські брати. *Ред.*

Цїлий стрій торбана, значить ся, буде ось який:
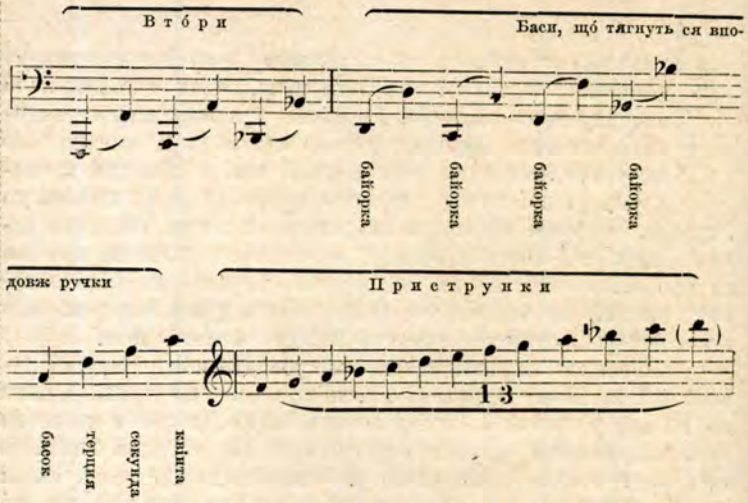
Усїх струн на торбанї 30—31. Останнього тону *re* на прй́струнках звичайно бракує. Трапляють ся торбани, що́ мають 60 струн; такий торбан зветь ся „цїлий торбан“. Звичайний стрій торбана єсть мажорний [веселий]. Часом, коли сьпів потребує мінорного строю [жалібного], торбанїст відпуска на ½ тона терцию *la* [на каскач] і la, *la* [на прй́струнках].

Гра на вто́рах чинить ся щипком. Вто́ри взагалї мають дуже незначну ролю при сьпіві. На басах, що тягнуть ся вподовж ґрифа, грають „ладами“, то-б то прикорочують довжину струн, притискують їх, як на ґітарі до ґрифа. На прй́струнках грають тільки щипком. Торбанїст до гри на торбанї уживає різних способів, користуючись средствами, які дає йому струмент. Мельодию, сьпів, він підграє на прй́струнках, або-ж на чотирьох тройнїх басових струнах [do—fa—la—do]; гармонїзує додаючи зрідка до цих акордів низький, основний бас на вто́рах. Свої прелюдиї і полюдиї,[1]) якими торбанїст зачина і кінчить пісні, він грає на прй́струнках.

Пишучому цї розслїди памятні два типи торбанїстів. По дитячих, далеких згадках 40 років назад памятний, старий-старезний торбанїст на Лївобережжі, у Полтавщині, Іван Кошови́й. Чудово сьпівав він народні, лїричні пісні, часом скрашаючи їх своїми додатками, в котрих сьвітивсь завжди сьвіжий український гумор. Він був свого часу за́ молоду знаменитий танцюристий, віртуоз у свому дїлї, як упоминали ся люди, що здавна його знали. Перед гістьми у свого пана він виробляв найтяжчі балєтні па, кунштики. На тому полї зазнав він і лиха: Якось підчас бучного весїлля, коли вже наїздже панство пообідало, Кошовий став бавити загал, і аби більше залучити собі слави і узнання, став ще виробляти якісь па на пальцях рук, танцюючи до гори ногами проміж чарок, кубків, та спіткнувсь, упав, та скалїчив собі на віки ногу. Годї вже з того часу було йому танцювати; за великі послуги, пан дав йому волю, обдарив його оселею доживати у спокою віку. Ото-ж було нам дїтям заманеть ся послухать старого Кошового, його й кличуть з торбаном у двір.

В репертуарі його не було нїчого, щоб нагадувало про які мадриґали, диффамби, прославні вірші правобережних торбанїстів. Сама народня пісня та й годї.

Дрібне панство, панки й полупанки, що́ бувало й на улицю і на досьвітки, наче те селянське парубоцтво хожало і на торбанах вигравало і по-митецькому витанцьовувало, воно крім народнїх пісень мало в репертуарі і штучні українські пісні-романси, які і тепер безлїч по Українї поширені, на кшталт „Баламута“, „Стоїть гора висока“ — і цїлий леґіон інчих. Утвореннє цих, часом дуже мельодийних і вдатних напівів з музики, романсів, належить безперечно станови полупанків, що́ вискочили у панство з козаків, волосних писарів, а то таки й з збіднїлих панків.

Другий тип торбанїста, се єсть: Франц Відорт, якого ми пізнали два роки назад. Єсть то тип дворового

[1]) В широких фігурациях, арпеджиях, пассажах.

маґнатського рапсода з правого берега Дніпра і, яко оріґінальна поява місцевого панського життя в нашім краї, заслуґує на ближчу нашу увагу до розслїду й оцїнування.

Відорт є торбаніст з батька-дїда. Дїд його Грегор Відорт, з Австриї, служив при дворі знаменитого свого часу авантурника арабського Вацлава Ржевуського, або, як він сам себе узивав, золотобородий Емір, а далї, під впливом українофільського простування польської літератури, прийняв чуже імя „ота́мана Ревухи“. Дякуючи своїм чудернацьким фантазиям і вдачи, цей Ржевуський кидався від студий наукових до запальної ідеї полїпшення в цїлій Европі кінської породи через арабських коний... Нарештї прогайнувавши усе сливе своє добро, він завів у своїй Саврані школу лїрників, торбаністів, бандуристів. Помагачами йому були з літературного боку Тимко Падура, та каноник Ян Комарницький. Складали вони пісні, думки про козаків-низовцїв. Ржевуський склав те на голос, а Відорт Гре́гор сьпівав. Відорт складав і сам пісні. Помер Ржевуський, а за їм і старий його бард Відорт. Син Гре́гора, Каєтан, те-ж складав пісні, але не про козацькі справи, походи, а хіба до якої оказиї, весїлля у якого з родичів маґната. Те-ж саме, тільки ще в меншому розмірі робив і Франц Відорт, онук Гре́горів.

Крім пісе́нь до слів Падури [найкрашча з їх про Кармелюка, єдина, що сьпіває народ], Франц Відорт з пісень свого дїда сьпівав ось які 4 пісні: 1) „*Пісня Відортова*“; в їй Гре́гор Відорт сьпіває про свою власну дїяльність, як він сам її й його гурт розуміли. 2) „*Подорож В. Ржевуського*“, 3) „*Золота борода*“ і 4) „*Сьпів Ревухи*“ — де він прославляє вчинки золотобородого Еміра. Каєтан Відорт склав пісню на поворіт з заслання на Сибір князя Романа Санґушка (1842—1844). А Франц Відорт склав мадриґал про слюб когось з Санґушок чи Сапіг. Сьпіва він і українські народні пісні і польські. Але весь його репертуар не має жадної суцїльности, нїчого повного, щоб могло бути подїлене на які відділи по змістови тексту, або з удачи музичньої, як на приклад у покійного Остапа Вересая. У того репертуар складавсь з дум історичнїх, родинних, з пісень божестве́нних (про Сьвятих), комічних, з пісень до танцїв.

У Відорта-ж народня пісня не є річ постійна, він її зна, сьпіва її, бо й її часом просять сьпівати в тім товаристві, де він повертаєть ся. Тим побитом записано від його гарний волинський варіянт пісні-думи про Саву Чалого [„*Ой буе Сава в Немирові в пана на обідї*“]; відома скрізь битова пісня про Гриця; пісня про знесеннє панщини („*Була Польща та стала Росия*“). Сьпівав він пісню з анакреонтичним змістом „*Казала менї Солоха: прийди*“, теж польську „Co kocham, to kocham“.

До спецыяльного репертуару сьпівів Відорта належать його знані думи, радше думки, дешевий романс, пісня в куплетній формі з музикою досить тривіяльною, на кшталт нахабної „Гандзя, цяця молодичка“. Кращий нумер з пісень власних Грегора Відорта є сьпів Ревухи [„*Як виїхав Ревуха на коні гуляти*“]. В йому почуваєть ся епічний настрій, вдалість, міцний, гартований дух степовий лицаря. Здаєть ся, нїби таку думку можна було-б почути в козацькому обозї. Завваживши, що автор думки жив перед стома роками і в подорожах з своїм паном Вацлавом Ржевуським бував на Сїчи, міг дещо подібне чути від Запорожців, то й не дивно, що так вдатний настрій вилився у цьому найкрашчому нумері його композициї. Сам присьпів думки „Грай море, Чорне море“, турецькі чи татарські вигуки „галак-гіда гу“!, усе тут до речі і ілюстровано дотичною музикою. Але як чудно, неприродно і навіть неприятно лунає українська мова в цьому високим, пихатим стильом утвореному тексті, в шуканню риму, в калїченню льоґічного на́голосу в словах, в цих недоладнїх, безглуздих дітірамбах. В музицї те-ж саме конечний патос, комічний запал. Не було-б жалко, як би тим чином водивсь сьпівець, виконуючи свої якимсь „язичієм“ утворені композициї, бо там уже в самому тексті така препишність і гиндикуватість, а то-ж він під той же тон сьпіва й народню пісню. Це так не лучить ся з щирістю почуття народньої мельодиї, з природньою правдою змісту. Не візьмеш у тямки, як така, здаєть ся культурна суспільність, як оті Поляки, годила ся й годить ся з цїєю псевдонародньою деклямациєю й експресиєю. Таку безрозбірність можна собі з'ясувати коли не погордою, то байдужістю до народньої мови, народньої мельодиї. Але розвідка не оправдує сього. На моє запитанне, як послухачі-маґнати відносять ся до української мови в піснях і думках його [Відорта] і чи не ремствують вони, що він склада текст не по польски, Відорт відмовив: „Навпаки, каже, Поляки потребують конче малоруського тексту в його сьпівах і за польською мовою не вганяють“. І те потребуваннє українського тексту йому замовляно не тільки в Україні, але у Львові, так само і в Кракові.

В додаток прикладаю тексти й мельодиї сьпівів, виконуваних Відортом, як народнїх [про Саву Чалого, Кармелюка і інших], так і складаних Гре́гором Відортом:

I. Сьпів Ревухи.

[Думка].
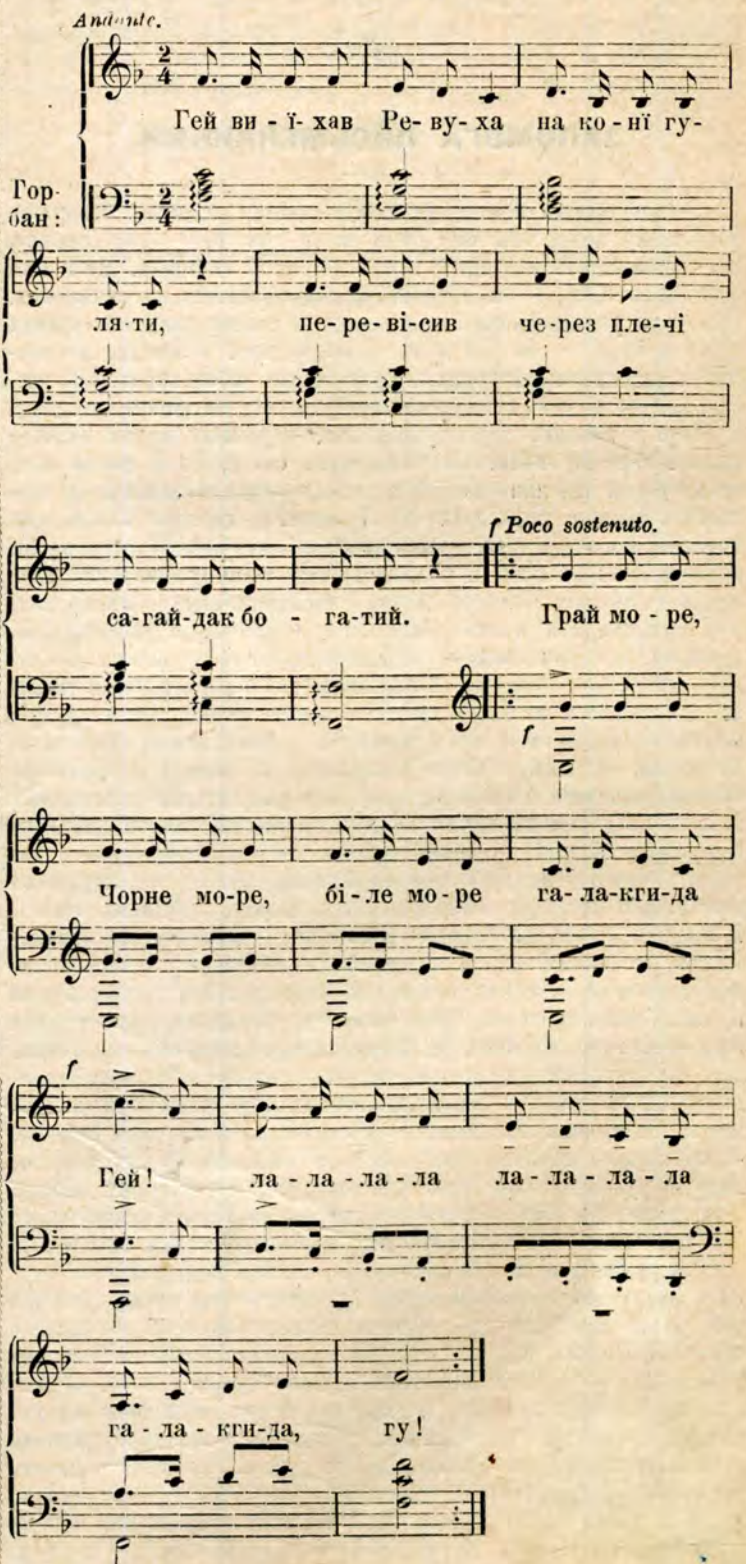
І. Пісня Відортова.

Не жури ся мій хазяїн, — не за взятком я іду:
Оттак сяду, засьпіваю, відсьпіваю тай піду.
Від місточка до столиць, від столиць до села
Для лицарів, для дівиць Відортова пісь гула.
Старі замки його знають, він дїл давних учить вас,
В його піснях одживають змерлі літа, змерлий час.
В Запорожжі літ не мало на Дніпрових берегах
Козакам ся просьпівало о Богданах — Козаках.
Хоть як мило з ними жити, хоть як щастя іде вік,
Іду в Польщу закінчити шістьдесятий восьмий рік.
Відчиніте замки, брами — лядська пісь вам загуде:
Пожурить ся сьпівак з вами, пожурить ся тай піде.
Жадних скарбів я не маю і не хочу їх од вас;
Нехай тілько хто згадає: „Колись Відорт був у нас!“

[Далї буде].

Боян.

ЗАПОМОГА ПИСЬМЕННИКАМ.

Сьвяткуючи память великого сьпівця нашого, згадуючи його гірку долю, на часї буде зняти річ про одну справу, що́ давно стоїть на черзї, і хоч не раз її зачіпали, ще й досї жде свого часу, — про спосіб запомоги нашим письменникам. Що доля українського письменника в сьогочасних обставинах дуже прикра — се річ дуже добре відома. У наций, що́ стоять в кращих культурних і громадських обставинах, де писальництво не єсть громадська заслуга, патриотичний „подвиг“, а стало в значній мірі рукомеслом, зарібком, і там писальницькі верстви вимагають запомоги, опіки, бо й там в масї, виключивши щасливу меншість, писальницький зарібок не відповідає тратам умислових сил і енергії; до того більш-менч поважна писальницька праця вимагає безперечно довгої працї коло власної осьвіти, неможливої разом з напруженим писанням задля стрічкової заплати, добрий писальницький гонорар разу-раз приходить надто пізно, під старість, а деякі фахові професії писальницькі — як чисто наукові — ніколи не дадуть потрібного зарібку, й писальництво може істнувати тільки як додаток при инчому зарібку з якоїсь служби [хоч таку річ не можна уважати за щось нормальне]. Коли так стоїть справа по инчих, як кажу, більш розвинених громадах, то незмірно більшої запомоги й опіки вимагає наш український письменник. Навіть на більш щасливій Україні галицькій тільки декілько [і дуже не багато] одиниць мають хліб з літературного зарібку; головна маса літературної працї або не заплачуєть ся зовсім, або заплачуєть ся о стільки низько, що нема чого її й рівняти до справедливого гонорару; стімулами до писальництва головним чином суть або громадське й патриотичне почуттє, або змаганнє слави чи популярности; літературна праця з'являєть ся звичайно чимсь другорядним, акцесуарним при якійсь инчій роботї, якій присьвячує письменник свої сили. Що сих стімулів і головним чином — першого, самого дорогого, не вистачає — се легко бачити: не вважаючи на те, що за галицьким писальництвом стоїть цїла Україна із своєю безкористною працею, сил все таки не вистачає на саму не хитру, рукомесленну, щоб так сказати, літературну роботу. Так, кажу, на Україні галицькій, що-ж на Україні росийській? Ту вже самий фактъ писання по українськи єсть в якійсь мірі corpus delicti, і хто відважуєть ся писати по українськи, мусить рахуватись з можливостю пошкодити тим своїй урядовій репутації, своїй карієрі; хоч по правдї боять ся тут далеко більше звичайно, ніж єсть до того реальних поводів. У страха очи великі — ну, та перемога й сего суб'єктивного страху вже єсть заслуга. Праця ся не сплачуєть ся ніколи майже. Стімул слави дуже не великий, письмовець звичайно укритий псевдонімом, відомим часом кільком людям, що́ близче стоять до того орґана, де він друкуєть ся, і про його писальництво відають часом близчі тільки його приятелї. Часом сам він не бачить свого утвору, надрукованого в часописи, що́ в Росії заборонена, бо й досї видавництва не завели ще звичаю посилати автору примірники*). Він навіть не має часто втіхи знати, що його думки, його творча дїяльність впливає, хоч би анонімно, на українську громаду, коли те виданнє доходить в Росию в якихось 3—4 примірниках, тим часом як йому близча, цікавіща властиве ся громада. Треба великої встійности духової, великої прихильности й присьвячення до своїх ідеалів, великої віри в луччу будучість українського народу й української национальної ідеї, щоб в таких обставинах робити стало, енергічно, не випадковими прихватками, а систематично, на протягу довгого часу, на користь українського слова. Така писальницька праця є справді заслуга, „подвиг“. Коли чоловік жертвує свій зарібок, свою карієру, свою популярність, яку-б міг придбати де инде [бо не можна-ж назвати популярністю відомість гуртика прихильників], накликає навіть на себе небезпечність, то громада повинна обертати ся до него з увагою, прихильністю, піддержати його в трудну годину, помогти йому материяльно в злиденний час. Тим часом в українській громадї бачимо велике й стидке недбальство в сій справі; український письменник не знаходить ніякої запомоги, ніякої прихильности в громадї; коли знесилений тяжкими материяльними обставинами [не кажу про перекінчиків-карієристів] збочить, піде служити инчим богам, — ставлячи хрест над ним не подумають, що вина в значній части й на громадї лежить, бо залишила його без запомоги, а коли згорить він завчасу, скажуть кілька „теплих“ слів про тяжку долю українського письменника, саме найбільше заходять ся коло вікна, памятника, — і подумаєть ся — горе нам, що ставимо памятники тим, котрих згубили своїм невдячним недбальством.

Запомога письменникам можлива двоїста — запомога меценатів і орґанізациї громадської. Перша колись мала свої славні часи в історії культури, у нас на Вкраїні її не виробило ся, та й слава Богу! Залежність від особи свого мецената, піклуваннє про його прихильність — мусить зле впливати на волю й незалежність умислову письменника й розвиток його кебети, і меценатство може мати якусь користь там тільки, де неможлива орґанізация громадської запомоги. Така запомога далеко менче або й зовсім не звязує вільного розвитку і не має такого прикрого характеру для почуття власної гідности, як запомога особиста. Вкраїнській громадї конечне, неминуче, тепер же потрібна орґанізация громадської запомоги українським письменникам. На се можуть сказати, що се дуже трудно, що в нас нема для сего засобів, але менї здаєть ся, що ми надто вже маловажимо свої сили, і з енергією, з щирою охотою можна із сьогочасними засобами зробити дещо.

На мою думку найбільш здатним до сього було-б заснованнє товариства запомоги українським письменникам. Члени сього товариства платили-б річну вкладку [на пр. від 2 до 10 рублїв по спроможности] або за одним разом більшу суму [на пр. від 50-и рублїв] — вічні члени; окрім особистої вкладки вони-б мали піклуватись по спроможности про побільшеннє засобів товариства инчими способами: споруджаючи аматорські вистави, льотериї, збори при урочистих випадках, як на сьвяткуванню Шевченкових роковин, ювілеїв і т. и., запрошуючи до жертв людий сторонніх і т. д. Далї можна-б знайти жерела деякі инчі, на пр. добровольний податок з українських часописий, книжок, театру — запросити всіх, хто лічить себе до Українців, щоб давали з своїх гонорарів, з часописних предплат, з книжних здобутків, якою-б, хоч і не українською мовою ті книжки були писані, з зборів театральних українських вистав — якийсь відсоток, по змозї і по обставинах свого зарібку, на пр. 1%, чи більше чи менче на товариство запомоги українським письменнакам: се була-б і з боку часописів — якась, хоч невеличка заплата за безкористну писальницьку запомогу найбільш пригнїченим письменникам, з боку театральних вистав — заплата за користаннє утворами українського письменства, з боку тих що́ мають якийсь зарібок з літературної працї — братерська копійка гірше забезпеченим товаришам в літературній працї. При охотї певне з'являть ся й инчі способи добровольної, не трудної запомоги. Половина на пр. річного збору могла-б іти на формуваннє стовпа, половина [з відсотками від стовпа, коли вони будуть] — на

*) Шан. автор має на думцї хіба деякі, але не усї наші видавництва, бо на пр. „Зоря“ і инші редакциї висилають своїм помічникам обовязкові примірники. *Ред.*

видатки. Запомога могла-б бути позиками, за порукою двох членів, і видатками без повороту за сьвідоцтвом трох; як поручники так сьвідки мали-б засьвідчити, що той чи инчий своєю дїяльністю заслугує запомоги й справдї її потрібує. Звичайно треба було-б звертати увагу не тільки на заслуги, але й на щиру вдачу особи; письменник, хоч би й маленький, але такий, що́ служив всїм серцем українській справі, має більше права на запомогу, нїж чоловік хоч би й талановитий, але такий, у якого українство було чимсь припадковим чи другорядним. Окрім запомоги дочасної з причини хороби, браку зарібку, і т. и., мусїла-б бути запомога більш стала тим людям, що́ взагалї мають дуже малий заробок; я знав сам одного українського письменника, що́ з жінкою жив на 150 рубл. річного удержання; коли-б се трапляло ся з ким довший час, — товариство мало-б прийти до сталої помочи. В звязку з усїм товариство могло-б мати ще одну функцию — давати знати часописям чи видавництвам, кому з їх співробітників повинні вони сплачувати гонорар, бо деякі з наших видавництв і тепер уже, деякі — з дальшим, сподіваємось, не далеким часом мати муть спроможність давати якийсь гонорар, хоч не всїм, та хоч декому з співробітників; се зменчило-б випадки, дуже прикрі й стидкі для нас, участи декого з бідніщих письменників в видавництвах чужих — через материяльну скруту, з другого боку таке становиско справи гонорару не обуджували-б нї в кому незадоволення, що, мовляв, одні мають гонорар, а инчі — нї. Запомогаючи пекучим материяльним потребам, товариство мало-б уважати также й на користь українського письменства й справи. Мало того що запомогти талановитому чоловіку, щоб він не пропав з голоду: товариство повинно-б по змозї попіклувати ся коло того, щоб дати спроможність талантови розвинутись і бути продуктивним на користь громадї; з сего погляду на пр. дати талановитому хлопцю спроможність до більшої осьвіти, дати талановитому письменнику можливість вибитись зпід обставин, котрі [хоч би забезпечували його материяльні потреби] гнїтили й спиняли його творчу дїяльність і т. п.; єсть такий же обовязок, як запомога знесиленому, старому робітникови, забезпека сиріт письменника і т. и. Правда, що се далеко трудніще, вимагає більш обережности й уваги, але ухилятись задля сього, як не тепер, то далї, не можна.

Ініціятиву в сїй справі на нашу думку найбільше личило-б узяти Науковому товариству імени Шевченка, що й істориєю свого повстання й сьогочасною своєю дїяльністю, своїм імям нарештї єсть найблизчим виразом, символом живого, орґанїчного звязку обох частин України-Руси. При сьому-ж товариству, як інституция філїяльна, могло-б засноватись і проєктоване товариство. Звичайно все, що сказано тут в справі орґанїзациї, висловлено як особиста думка, як річ до обміркування, але сама ідея сього товариства єсть певна, реальна потреба української суспільности, котрої не можна далї обминати, не можна відтягати, і треба сподіватись, що Наук. товариство імени Шевченка не буде глухе до сього заклику і піднесе сю справу на першому-ж загальному зборі.

Заздалегідь зауважу от що. Хоч ми й значно поступили за останнїй час що до зміцнення звязків між Україною російською й австрийською, про теж, треба признати, звязки цї ще дуже слабі, і суспільні обставини, відносини одного краю доволї мало відомі громадї другого. Отже коли зробити одно бюро в якійсь одній половинї, то в сучасних обставинах, через брак потрібних відомостий, навіть при найлїпших змаганнях і охотї, навряд щоб могло воно і в другій половинї функционовати як треба, щоб запомоги роздавали ся кому треба і скільки треба. Тим часом справа дуже дражлива, й дуже легко можуть повстати поговори, що бюро запомогає своїм тільки землякам, або веде свою справу недбало, минаючи кого треба й запомогаючи кому не треба. А ся справа може розвинутись і піти добре тільки при широкій запомозї й спочуттю громадських верств, для чого потрібна певна віра в справедливість і дбалість бюра, переконанне, що подана копійка піде туди, де справдї її треба. Сї причини спонукують пропонувати, щоб споруджено було два окремі виділи для України російської й України австрийської. Як в сучасних обставинах товариство офіциально може істнувати тільки в Австриї, то бюро головне, єдине для всего товариства, повинно істнувати в Галичинї, на пр., як сказано вгорі, при Науковім товаристві імени Шевченка; се бюро мало-б загальний догляд і давало-б загальне справозданне з дїяльности всего товариства; окремий виділ в Галичинї гледїв би видатків для письменників галицьких, а другий, на Вкраїнї росийській, для письменників тутейших. Так як сей виділ публично істнувати не може, то українські письменники, не ознаємлені близче з орґанїзациєю товариства, могли-б адресувати ся в бюро, й звідти одержати відомість, до кого в Росиї їм треба обернутись. Таке істнуваннє двох окремих виділів не перешкодить істнуванню однієї спільної каси, хоч можлива орґанїзация із двома окремими касами, з самостійними доходами, стовпами й операциями, поділеними кордоном, але з спільною орґанїзациєю.

Ну, та се не детайлї, про котрі буде час побалакати, головна річ — двигнути сю справу; про се, як висловивсь один високоповажаний письменник український в листї до мене, „вопіють душі і живих і мертвих письменників“, се єсть неминучий обовязок української громади, і піднести сю справу, справедливо уважаємо, як сказано, за обовязок Наукового товариства імени Шевченка.

М. Хлопець.

Бенефіс Д. Піунової

21-ого сїчня року 1858-ого [в Нижньому Новгороді].*)

[Рецензия Т. Шевченка].

На мову українсько-руську переклав О. Кониський.

Уважаючи на норови нижегородських мешканців, а тим паче мешканок, вельми я здивував ся, як прийшов в театр і бачу, що він майже повний. „Що воно за знак? — питаю я у свого знаємого театрала завзятого. — Як то що? — каже він: — сьогодня бенефіс Піунової. Вона ще підлїтком пішла на нашу сцену. Вродливість її та ґрациозність викликали на неї увагу. Треба сказати правду: Піунова зуміла підтримати увагу і придбати собі прихильність нашої публїки. А публїка наша, щоб ви знали, не геть щедра роздавати свою прихильність. От ви зараз самі спостережете, чи правду я кажу“.

Дїйсне: добру думку публїки Піунова достойно зміцнила. Опріч молодости і вродливости, д. Піунова на сценї така гарна і натуральна, що дивлячись на неї, забуваєш, що ти в театрі і бачиш сцену. В театрі того вечера грали драму „Парижскіе Нищіе“ [Жебраки] і водевіль „Бѣдовая Бабушка“ [Невгомонна Бабуся]. Жарт отой сам з себе гарненький; але коли його справили Піунова да Трусова [ролю бабусї], дак вийшла з його така забавка прегарна, що хоч на яку хочте сцену столичну, дак залюбки буде. Своїм простосердєм Глаша так ґрациозна, а Бабушка така добродушно-комічна! Бенефіціянтка орудує усїма завязями штуки сценічної, а отсе вкупі з її віком молодим дає нам великі надії на пришле. Але не потаїмо і того, що успіхи її сплоджують і вимагання немалі. Скільки можна спостерегти, д. Піунова вибирає собі ролї наївних дівчат вродливих. Нема що й казати, що се її ролї найлїпші; але треба їй памятувати і те, що в тих ролях лежить одноманїтність і легкота, а вони можуть шкодити талантови. Ми щиро гадаємо, що для неї легко поширити свого репертуара: працї тодї побільшає; більш треба буде обмірковувати ролю, за те-ж і талант розівєть ся геть ширше. Таку думку зміцняє і сама Піунова: в комедиї Островського „Бѣдность не порокъ“ — вона справляла ролю меткої вдови і справила її з великим тактом. А вже-ж тут самої звичайної кебети — мало; тим паче дівчинї на 17-ій веснї. Так само і ролю Тетяни „Москаль Чарівник“. Отсю пєсу злаштовали тут за два днї на бажанне Михайла Семен. Щепкина. Він злучаєм був у Нижньому Новгородї і згодив ся грати в трьох спектаклях. Отже хоч як хватали ся і не вважаючи, що мови української Піунова не вміє, а ролю Тетяни вона справила

*) Надруковано в „Нижегородських Губерн. Вѣдомост.“ 1-ого лютого 1858-ого р. N° 5. Що отся рецензия вийшла зпід пера Т. Шевченка, дак се певна річ. Про сю рецензию він згадує в своїх Записках 3-ого лютого 1858-ого р., де говорить, що у д. Дорохової читав голосно сю „статейку“ при Піуновій. „Мабуть, пише він, їй [Піуновій] не до вподоби моє невлесливе рукодїлє“. — *О. К—ий.*

прехороше; да так прехороше, що наш артист-ветеран прийшов у восхит і казав, що з такою втіхою йому ніколи ще не доводило ся грати. А вже-ж думка Щепкина може стати за авторітет. До нашої бенефіциянтки любої він показав сердешну ласку і радив їй серьозно попрацьовати. Певна річ, що вона таку пораду і напучуваннє близько до серця пригорне. В „Парижскихъ Нищихъ“ Піунова справляла ролю Антуанети; справила гаразд, але знати було, що отсій ролї вона не спочуває. Ще якось ми спостерегли, що тоді коли вона приходить до банкирової доні прохати роботи, дак в тій сцені дикция у неї невідповідна. Відважуємо ся на се звернути увагу д. Піунової.

ОПОВІСТКИ І КРИТИЧНІ ЗАМІТКИ.

Каталогъ предметовъ малорусской старины и рѣдкостей коллекціи В. В. Тарновскаго. Выпускъ 1. Шевченко. — Київ, 1893 р. 34 отор. 8⁰. **Шевченко — живописецъ и граверъ.** — В. П. Горленка. „Трудъ“ [приложеніе ко Всемірной Иллюстраціи]. — 1893 р. № 4, стор. 76—84.

Сей перший випуск опису звістного музея В. В. Т-ого представляє дуже гарно видану книжочку з артистично зложеною заголовною карткою, на котрій поміщені фототипічні знимки Шевченкового портрета, намальованого Репином, маски, знятої з Ш-ка пїсля єго смерти, дневника, офортів, палїтри з пензлями, скриньки з фарбами, боклага, каламара, пера, модалїона і инших єго річий. Як вказує сам заголовок книжочки, сей перший випуск катальоґа містить в собі опис предметів, посьвячених виключно памяти Т. Ш-ка; для сеї колєкциї збиралось усе, що яким-небудь способом відносить ся до нашого славного поета, що так або інакше може нагадувати про нього.

Перший віддїл описаного в катальозї музея містить, так сказати-б, Шевченківську бібліотеку: ту маємо всї видання єго творів, переклади єго творів на инші мови, далї твори на різних мовах, що відносять ся до Ш-ка, відтак — твори, присьвячені єго імени, — музикальні утвори присьвячені єму, і вкінцї — музикальні композициї до слів з поезий Ш-ка. — В другім і третїм віддїлах катальоґа описує ся обширна збірка Ш-кових автоґрафів, а між ними: єго власноручні записки [дневник], ведені від 12 ст. ст. червня 1857 р. до 13 ст. ст. липня 1858 р., листи єго до ріжних осіб [до брата Микити, до Вартоломея Ш-ка, до Г. С., В. В., Н. В. і Я. В. Тарновських, до В. М. Лазаревського і Гр. Н. Честаховського] і багато поезий, власноручно Ш-ком написаних. — Віддїли IV, V і VI катальоґа описують артистичні утвори Ш-ка, що суть в збірцї В. В. Тарновського, а то: два альбоми Ш-кових рисунків олівцем і акварелию [в однім 20, а в другім — 28 карток], кілька окремих єго рисунків, єго ґравюри [всїх 44] і дві мідяні дошки, ґравіровані Ш-ком для єго офортів, а в XVI віддїлї подані ґравіровані, літоґрафовані і фотоґрафічні знимки з образів і рисунків Ш-ка. — В VII, VIII і IX віддїлах катальоґа подані папери, книжки і ріжні инші річи, що належали до Ш-ка. Між паперами звертають на себе увагу три пляни і три фасади, після котрих Ш-ко хотїв збудовати собі хату біля Канева на Чернечій горі, білєт, котрий видала Ш-кови „Академія художествъ“ на поїздку на Вкраїну в 1845 р., листи до нього Ос. Бодянського і якоїсь незвістної єму особи. З річий, що належали до Ш-ка, бачимо ту: єго мольберт, маштабель, палїтру, малярські скриньки і инші причандали до рисованя і писаня, єго табурет, українську сорочку, боклаг і т. и. — У віддїлї X-ім подані бюсти, барелєфи, маски Ш-ка і кліше єго портретів, а в XI і XII віддїлах вичислені самі портрети, а між тими три олїйні портрети, намальовані ріжними артистами, і 45 портретів ґравірованих, літоґрафованих і фотоґрафічних. — В XIII і XIV віддїлах подані папери і ріжні річи що дотичать Ш-ка. Ту маємо: споряджені після Ш-кової смерти в 1861 р. описи книжок, образів, рисунків і ріжних инших річий, що належали до Ш-ка, просьба, котру внесено до міністра внутрішних справ о перевіз тїла Ш-ка з Петербурга до Київа, — китайка, котрою була покрита єго домовина при перевозї з Петербурга до Канева, — модель медаля, котрий земляки проєктовали вибити в єго память і т. и. — Віддїли XV—XVII подають образи і рисунки ріжних артистів на сюжети, взяті з творів Ш-ка, і, вкінцї, в XVIII віддїлї вказані рисунки і фотоґрафії з сюжетами, що дотичать Ш-ка [як на пр. види єго могили, копанє тої могили, привіз тїла єго до Київа].

Ми навмисне подали доволї подрібно зміст катальоґа з огляду на те, що він не призначений до продажи. Багато треба було мати в собі любови до предмету, багато труду і енергії ужити для того, щоб зложити сю описану в катальозї колєкцию, котра на тілько обширна, що сама собою творить цїлий Шевченківський музей.

Оглядаючи не оден раз сю колєкцию, ми пересьвідчились, що в нїй хибує одного образа. В 70-их рр. артистови К. Трутовському прийшла щаслива думка намалювати образ „Шевченко з бандурою на березї Днїпра“, [котрого репродукцию помістили ми в Ч-їй 1 „Зорі“ с. р. на стор. 5. *Ред.*]. Сей образ, не бувши нї на одній виставі, перейшов в приватні руки і остав ся незвістним публїцї. А між тим Ш-ко над Днїпром, котрий він так любив і так часто оспівував в чудових поезиях, до котрого рвав ся душею з далекої чужини, над котрим він марив поселитись і відтак над ним бажав, щоб єго поховали — се так багато говоряча, так вдячна [як небудь і не легка] тема, що сама просить ся на образ, для котрого найвідповіднїйше місце було би в музею В. В. Тарновського. Опріч згаданого образа пропущено і дещо инше в катальозї. Оден пропуск не дуже важний: в XVI віддїлї катальога, в котрім подано зібрані з ріжних журналів і книжок знимки з образів і рисунків Ш-ка, не вказані ті переховані в музею В. В. Т-ого знимки з рисунків Ш-ка, котрі завдяки єму, були поміщені в „Кіев. Старинѣ“. Другий значно більший пропуск, що вийшов очевидно з недогляду, є той, що між артистичними утворами Ш-ка, описаними в IV—VI віддїлах катальоґа, не вказані важні річи, а то — образи Ш-ка мальовані олїйними фарбами.

На сї образи вказує між иншим в своїй статї, котрої заголовок ми подали висше, В. П. Горленко, і таким чином в тім згляді згадана статя потрохи доповнює дати катальоґа, представляючи вкупі з тим огляд артистичної дїяльности Ш-ка і вістки про усї звістні авторови артистичні єго утвори. Але ся статя доповнює згадані дати тільки потрохи, позаяк і в нїй не подані усї переховані в музею В. В. Т-ого образи Ш-ка: а то їх подано три, між тим коли в музею єсть чотири олїйні образи Ш-ка. Оден з тих образів представляє портрет П. Кулїша в молодих лїтах, другий з'ображує „Катерину“, полишену своїм любим. Третїй образ „Підстаркуватий Українець“ написав Ш-ко на замовленє П. А. Кочубея, котрий одержавши від В. В. Тарновського портрет свого рідняка і бажаючи чим небудь відплатитись, просив Ш-ка намалювати портрет ґенерального судді Василя Кочубея, але Ш-ко відтак чомусь не хотїв робити портрета і замість нього намалював образ, що представляє тип гарного підстаркуватого Українця, одітого в старосьвіцький костюм і зовсїм не похожого на Кочубея. Вкінцї четвертий, не поданий в статї В. П. Горленка, образ представляє етюд боротьби Козаків з Поляками.

Окрім образів, що суть в музею В. В. Т-ого, В. П. Горленко вказує ще на два олїйні образи, а то: власний портрет артиста [копія з того портрета, котрий був на одній з академічних вистав; сей портрет набула вел. кн. Олена Павлівна], що був у В. М. Лазаревського, і образ „Пасїчник Рудий Панько“, котрий тепер є у О. М. Лазаревського. Треба додати, що у В. М. Лазаревського був ще оден олїйний портрет, мальований Ш-ком, а то п. Л. І. Зотової, котрий тепер належить до молодшого сина В. М. Лазаревського. Окрім того, ми бачили ще оден олїйний образ Ш-ка; він представляє Українця, що сидить під хатою на приспі. Передше сей образ належав до С. С. Гулака-Артемовського, від котрого перейшов до М. М. Лазаревського, а тепер він є у своячки п. О. Ф. Лазаревської [в селї Побиванцї, гадяцького повіту]. Від артиста В. Д. Орловського ми чули, що 1860-ого р. він бачив у Ш-ка, окрім згаданого єго власного портрета, ще инші портрети олїйні, з котрих памятає портрет єго судженої і не зовсїм викінчений портрет Жемчужникова [мабуть Льва М.]; де сї портрети тепер — не знаємо. Портрет згаданої суджe-

ної був поміщений в „Пчелѣ“ [1878 р. № 2], але той знимок був зроблений з рисунку Ш-ка, а не з образу олійного.

Знимки з Ш-вих офортів, що суть в музею В. В. Т-ого, видав Вп. властивець окремим альбомом, про котрий була згадка в „Зорі“ [1892 р. № 5 на стор. 99]; знимки з Ш-вих рисунків поміщались в „Пчелѣ“ і „Кіев. Старинѣ“; а з олійних образів, винявши єго власний портрет, о кілько нам звістно, не видано ніяких знимків.

Між роботами Ш-ка, яко ілюстратора, вичисленими в статї В. П. Горленка [рисунки до книг Н. Полевого: „Исторія князя Италійскаго графа Суворова-Рымникскаго“ і „Русскіе полководцы“ і оден рисунок до повісти Квітки „Знахар“ в альманасї „Наши, списанные съ натуры русскими“], не вказаний рисунок до повісти Г. П. Данилевського „Хуторянскіе друзья“ в „Русскомъ иллюстрированномъ альманахѣ“ [Петербург 1858 р. 4°] названий: „Чумак Омелько Брус“; але, здає ся, що се той самий рисунок котрий оздобляв Квітчину повість; не маючи однак тепер під рукою обох видань, не можемо їх з собою порівнати. Окрім того рисунку, надрукованого з підписом Ш-ка, оздобляють повість Данилевського ще шість рисунків, з котрих два мають підпис „Р. Жуковський“, а чотири останні [„Степъ“, „Бакша“, „Арба съ двума волами“ і „Этюдъ малороссійскаго пейзажа“] надруковані без підпису автора; хто їх автором — не звістно, але, на всякий случай, Шевченко не міг рисувати останнього, що представляє „український пейзаж“ в такім видї, що єго можна скорше взяти за альпейський чи кавказький пейзаж, ніж за український.

Бажати треба, щоби і инші посїдачі образів і рисунків Шевченка, подібно як В. В. Тарновський, опублїковали подрібні описи своїх колекций, щоб таким способом з часом можна знати про усї артистичні утвори Шевченка і видати остаточний суд про значінє Шевченка, яко артиста.

М. Ш—в.

ЗАПИСКИ, ВІСТКИ І ЗАМІТКИ.

„Сьвячена вода“, поезия А. І. Псьол. В поміщеній висше статї „Нові материяли до житєписи Т. Шевченка“ сказано, що наш поет приладив до друку другу частину свого „Кобзаря“, в котру мало увійти все, що він написав по 1840 роцї. До тої другої частини, що тодї не появилась на сьвіт, написав поет цїкаву передмову, досї нїгде не надруковану, де між иншим, заохочуючи земляків писати рідною мовою, містить стихотвір „Сьвячена вода“, пояснюючи, що він „написаний панночкою, та ще і хорошою, тільки не скажу якою, бо вона ще молода і боязлива“. Ось той стихотвір:

Я бачила — сьвяту воду
В річку виливали,
Щоб сьвяченої ногами
Люди не топтали.
А кохання вірне, щире,
Як вода сьвятая,
Бо воно гріхів богато
Із душі змиває.

Оттим то я своїх думок,
Хоч я і убога,
Зроду, звіку не покину,
Та людям під ноги.
У Господа Небесного
Ласки цїле море,
То я в Його, як ту воду
Виллю своє горе.

Отсей стихотвір написала живуча в домі кн. Репнїних талановита Олександра Іванівна Псьол, сестра Глафіри Ів. Борковської. Се той самий стихотвір, по котрий Ш-ко нераз згадував в зсилцї і просив приятелїв прислати єго в листї. „Пришлїть менї — пише він до Г. І. Борковської з Орської кріпости 24-ого лютого 1848 р. — *сьвячену воду:* вона оросить моє вянучеє серце“. Кн. В. М. Репнїна незадовго до своєї смерти говорила проф. М. І. Стороженкови, що поезию „До сестри“, котра зачинає ся словами: „Не питай ти моїх пїсень...“, написав не Ш-ко, але Ол. І. Псьол, і що тілько в наслїдок непорозуміня вона увійшла в деякі збірники творів Т. Шевченка.

Перевіз домовини Т. Шевченка через Київ до Канева описує д. О. А. в „Кіев. Стар.“ за лютий с. р. в замітцї, з котрої виймаємо отсї подробицї: Біля Христорождественської церкви стрітили домовину в ризах благочинний подільских церквів П. Г. Лебединців і місцевий парох о. Жовтонїжський, котрі, по внесеню домовини до церкви, відсьпівали коротку литию. Відтак О. Л. і Гр. Честаховський,*) що привезли з Петербурга домовину, і инші удались на раду, щоби порішити питанє, де похоронити тїло Тараса: в Київі чи в Каневі, як на те особливе наставав Гр. Честаховський. Після довгої дебати і спорів, рішили вкінцї поховати поета біля Канева, до чого причинив ся, як каже автор замітки, головно Честаховський. Порішили, що другої днини перевезуть домовину на парохід, щоби відвезти тїло до Канева. При тім постановлено — перед від'їздом відфотографувати домовину, зібравши навколо неї рідню поета. З тої причини на другий день, 7-ого ст. ст. мая, перед обіднею [а була се неділя] винесли Тарасову домовину перед церкву, поставили на тих марах, на котрих єї привезли з Петербурга, і обставили рідною поета, окруженою юрбою народа. Сему припадковому зборови людий Честаховський бажав дати який хоч трохи лад, бажав поставити на виду деякі близькі поетови особи, н. пр. І. М. Сошенка, але юрба метушилась і перепиняла. Уставивши як-так поетову рідню [при чім на більше видних місцях поставлено єго сестру Ірину зам. Бойко і братів Микиту і Осипа] Честаховський дав знак фотографу Воюцькому, котрий здійняв образ. [Репродукцию сеї, доволї виразної фотографії, долучила „Кіев. Старина“ до випуску за лютий с. р.]. Відтак домовину внесли назад до церкви, — почім відсьпівано обідню. Після панахиди поклали домовину на мари і повезли на парохід, щоби другої днини [8-ого мая] відвезти до Канева і тим сповнити заповіт поета.. Тим заповітом, опроче, не була та передсмертна немов би воля Тараса, про котру оповідає М. К. Чалий в своїй книжцї „Жизнь и произведенія Т. Шевченка“. Ту [на 191 стор.] говорить ся, що „присутній при останних хвилях житя поета Грицько Честаховський заявив [при порішеню питаня — де ховати], що на поставлене ним умираючому питанє: де поховати єго? — він відповів: „в Каневі“. Одначе автор замітки О. Л. каже, що добре тямить, що Гр. Честаховського „при останних хвилях житя поета“ зовсїм не було, та наколи-б він і був, то у него, з огляду на передсмертні терпіня Тараса, не було-б відваги запитатись вмираючого про місце похоронів. [Автор замітки каже, що бачив поета на пів доби перед смертию, і вже тодї єго терпіня були страшні з того, що цухлина кинула ся в легкі]. Не менше дуже добре знає, що поет нїякого заповіту, ні письменного, ні устного про місце де би єго поховати, не лишив, а думка єго приятелїв, щоби поховати покійника біля Канева [де він збирав ся збудовати собі хату] основана була лише на поетичнім заповітї: „Як умру, то поховайте і т. и.“. Отсей то заповіт бажаючи сповнити, Гр. Н. Честаховський і говорив про передсмертну немов би то волю поета... **В. Лукич.**

Анекдот з житя Т. Шевченка. Якось був Тарас в театрі. Поруч з ним сидїв якийсь пан з своєю панею. Пан був надто товстий і череватий, панї-ж надто тонка і суха. Як панови так і панї дуже не вподобалось близьке сусїдство з „репаним“ мужиком, яким здав ся їм Тарас по своїй одїжі. Крутив ся, крутив ся пан на дзиґлику, нарештї не витримав таки, щоб не зробити якої образи свому неприємному сусїдови і обернув ся до нього з словами: — „А, што, любезний, у вас, в Малоросії свинї дорогі?“ — „Та як вам сказать, добродію... — спокійненько відповів Тарас, — як яка свиня. Коли от така, як ви, пане, то може рублїв 20—25, а коли така, як ваша панї, то не варта вона і шага!... **М. Вороний.**

ФЕЙЛЄТОН.

Поете, не хвались, чи маєш хлїб, чи нї,
Якеє нам до того дїло!
Ввесь обовязок твій складати нам пісні,
Але не дбать про власне тїло...

В. Самійленко.

В ч. 23-ім „Зорі“ з 1892 р. під заголовком: *Нема гроший!* була поміщена статя, що своїм змістом звернула на себе увагу декотрих людий, а именно письменників. *Дїло* пе-

*) Художник Грицько Ник. Честаховський умер в Петербурзї 1893-ого р. Поховали єго в селї Качачівцї, борзенського повіту, в парку Вас. В. Тарновського.

редрукувало сю статю в двох остатних числах з р. 1892, згодившись зовсім з автором єї, а *Народ* подав деякі свої замітки до неї. Позаяк справа в тій статї порушена стоїть так само, як в р. 1892; длятого позволимо собі передовсім подати замітки *Народа*, з котрих опроче можна собі пригадати, про що була мова в тій статї. Д. М. Павлик в статї: „Неоплатність руско-українськоі літератури“ в *Народі* ч. 2. з року 1893 пише так: „Під невидним та прозаїчним заголовком, *Нема гроший!* д. О. М. зачепив у 23. ч. „Зорі“ за 1892 р. преважну справу для дальшого розвою руско-українськоі літератури. Д. О. М. горячий прихильник того розвою, стверджує факт, що наводять противники українства против потреби істнованя українськоі літератури — неоплатність тоі літератури, неоплатність не тілько там, де тій літературі не вільно розвивати ся, а й у нас, де розвій єї залежить майже виключно від самоі руськоі суспільности — від єї волї й потреб. Д. О. М. звалює тут головну вину на руську публїку, що більших, серіознїших книжок не бере в руки, а ловить ся хіба на брошури — на дрібні повістки, молитовники, житя сьвятих, малі збірники пісень, історийки Руси (з образками!), сонники, листи небесні і т. и. Переважно живе наша читаюча публїка ґазетами і просьвітними популярними виданями, та „образована“ частина тоі публїки (попи, урядники і т. и.) безцеремонно обходять ся з периодичними видавництвами: не платять за них, ще й гнївають ся, коли того домагати ся, не подають своїх нових адрес після переносин, через що редакциї тратять ся на посилки в давні місця і т. и. Точні тут тілько селяни і взагалї біднїщі Русини, і се, скажемо ми, не дивниця, бо такі люди знають оцїнити чужу працю й видатки тому, що самі живуть тілько з праці тай на друковане слово дивлять ся поважнїще, нїж наша „вища інтелїґенция“. На доказ безцеремонности наших „інтелїґентних“ і богатших людий із замовлюваними ними периодичними видавництвами, ми могли би навести незлїчимі докази з практики нашого власного видавництва (Народа). Наше видавництво нїхто так не підорвав, як таки українствуючі, галицькі, читателї. Підорвали-ж вони єго тим, що ми їм посилали „Народ“ до плати, роками, на само слово, що заплатять, а вони й доси не здогадають ся про те. А бувало й гірше... Д. О. М. наводить нарікання органів усїх трох наших полїтичних партий — Дїла, Галицкой Руси і Народа — на своїх передплатників і прихильників, та стверджує такий сумний факт: „Нїяка програма полїтична не одушевляє галицькоі руськоі суспільности так, щоби вона сей або той орґан вміла оцїнити і єму відповідно помагала“. „Інтелїґенция наша, — каже слушно автор деинде, — не знає своїх обовязків що-до спомаганя видавництв, хоч знає 30 лїт кричати про правопись. Через неточність читаючоі публїки, видавці ґазет неточні супротив друкарень, не можуть платити співробітникам, ґазети не розвивають ся. Руско-українські писателї мусять заробляти собі на хлїб інакше, пишуть тілько у сьвято, приханцем, і богато з них хапають ся до праці в чужих літературах: московській, польській і т. д. „Потїха, що ось то нашими людьми инші народи радують ся, вчать ся від них, слухають їх, — потїха така дуже „спрітська“. Про купку руско-українських писателїв, що держать ся українства, невважаючи нї на що, ш. автор каже так: „Письменники наші, можна сказати, люди єдині! Працюють за спасибіг нераз і цїле житє. Видко, і нарід їм любий і праця для нього їм люба і вони жертвують для неї всї свої сили. Колись скажуть наші потомки: „Були у нас письменники, котрі для народу зробили богато, а нарід для них нїчого, хіба декотрому виставив по смерти памятник... „Що їм з памятників? Непрактичні люди були, дуже непрактичні!“ „Честь їм за те!“ — каже менї насьмішковато товариш, коли про такі річи єму говорю. А я гнївний: — „Ну, честь своєю дорогою, але практично на купецький лад треба би у нас сказати передовсім: „Грошї їм за те!“ Ті люди божим духом не живуть, вони про свою предивну вдачу нераз і нещасливі, переслїдувані, гнетені, а то, бувало, й голодні! Як би вони не журились о хлїб насущний, мали погідні думки, не були заняті сею сїрою будденщиною, то надійсь не такі твори творили-б. У инших народів перший лучший меткий репортер грошї збиває, а у нас і лучший письменник нїчого письмом не заробить“.

„Як бачимо, правда. Та тілько не вся. Безсовістних замовлювачів периодичних видань — стосунково мало; більша частина їх таки платить — адже-ж відкись удержує ся у нас та на Буковинї поверх 20 периодичних видань! Тому-ж, що замовлювачі периодичних видань та ширша публїка не надто запалюють ся до руско-українських творів загалом, — також мусить бути якась причина. Нам бачить ся, що тут більше винні самі писателї і взагалї ті, що ведуть наші виданя, анїж публїка. Не бійте ся, і найтупіщий наш читатель не відірве ся від сьвіжої, живої праці, написаної так, щоби з неї, як то кажуть, аж искри сипали. Та майже нїчого такого у нас не водить ся. Наші писателї — вони-ж і полїтики — самі мало образовані і мало самостійні, систематично підходили під лад нашій „інтелїґентній“ публїці — темній, норовистій і претенсіональній, з доброю порциєю кастового клєрикального духа. Через те та публїка так увикла до того, щоби єї гладити по головці, що взагалї не терпить нїчого сьвіжого, нового — такого, що йшло би против єї, віками скреплих думок і смаку. Критику така публїка уважає за атентат на себе, чи то на — „народні сьвятощі“. Маючи на думці вдоволити таку публїку, наші писателї й полїтики самі по найбільшій частинї уподобили ся їй, то є — по просту звели ся нї на що. Пишуть вони як би за напасть. Анї змісту, анї форми! (Тут висказує автор свою неприхильну гадку про декотрі наші видавництва).

„Гарних стилїстів — пише д. Павлик дальше — серед наших писателїв майже нема, та нема й таких, котрі би добре бачили і показали другим нужденність нашої т. наз. літературної мови — і москвофілів, і народовців, котрі й тут ріжнять ся хіба тим, що одні пишуть етимольоґією без дашків, другі етимольоґією з дашками, або фонетикою.

Відтак д. Павлик ганить галицьких письменників за їх мову і каже, що в українських письменників більше літературного смаку й живости, хоч і у них — по думці д. Павлика — взявши взагалї літературний смак і живість більше формальні: гарна мова, більша викінченість праць. Ідейности, вселюдського або хоть всенационального українського змісту, відтворюваня справдешнього житя на Україні, у сучасних українських писанях мало. Всї хиби у читаючої публїки і письменників змінять ся, коли настануть инші відносини полїтичні.

„О. М. — каже д. Павлик при кінцї — пропонує з'їзд руско-українських писателїв у Львові 1894 р. підчас краєвої виставки, для обговореня наших літературних справ. Гадка щаслива, хоть і мало є надії на що путнє з того з'їзду через те, що й наші писателї — писателї нациї-демосу — надто ріжнять ся думками про всякі справи. А все-ж таки варто поговорити“...

Др. Іван Франко на питанє, як стоїть дїло з нашою літературою і наукою в Галичинї, відповів в „*Зорі*“ з 1893. року ст. 36. так: „Глянувши зверха здавалось би: щож, нїчого собі. На нашій мові виходить стілько то часописий, друкує ся стілько то книжок, подаєсь науку із тілких то катедр університетських; руське житє национальне і товариське купить ся у стілких то товариствах і інституциях, проявляє ся в вічах і зборах, в агітациї і житю партийнім. Значить — чого-ж іще більше? А тимчасом приглянувши ся близче сему всему бачимо на днї дуже сумне явище, бачимо велику духову безплодність — Sterilität, як каже Нїмець, велику неспроможність до дїйстного програму, брак творчости, брак сьвіжих думок, брак нераз віри в себе самих і в своє дїло. Апатия, оспалість і сердечне привязанє до всего, що називає ся традициєю і шабльоном, формулою; несьмілість і невмілість шукати нових доріг і проявляти свою індівідуальність справдї самостійно і повно, якась невиличима половинність думок і путя, дуже часто маскована дешевим скептицизмом перед часом дозрілої дитини. Що воно значить і відкіля у нас бере ся? Та поки стрібуємо дійти до відповіди на се питанє, зупинїмо ся на хвильку при діяґнозї, чи справдї вона вірна? Чи дїйстно так у нас є?

У відповіди на се питанє в значній части виручила мене гарна статя д. М-я п. з. „Нема гроший“. Там було показано на драстичних примірах нутро тої літературно-наукової галицько-руської фабрики, котра на зверха ще сяк-так презентує ся. Там було показано, як гал.-руські видавництва борють ся з дефіцітами, книжки лежать нерозпродані, автори

мусять тратити свої сили на роботу, далеку від усего круга їх думок і інтересів — для насущного хліба, товариства ледво вегетують а про ширший розвій своєї діяльности і думати не можуть, спеціяльно майже в ніякій галузи знаня і праці духової не виробляють ся, за новими явищами в сьвітї думок і науки слїдити нїкому, через що всї ми і в літературі і в науцї і в политицї еклєктики, живемо крішками злучайно нахапаними з ріжних боків...

До сих сумних та правдивих і пожиточних обсерваций д. М—ея (пізнати лихо значить інколи — бути на дорозї до єго вилїченя) додам ще одну, може найважнїйшу: нема орґанізациї наукової і літературної працї. (Треба — по думцї д. Франка — завести що-місячні збори науково-літературні з відчитами і діскусиями, для постійної обміни думок і взаїмної провірки здобутих результатів)".

Отсе два голоси про наше літературне дїло. Як бачимо з того, і в статї „Нема гроший" і в замітках дд. Павлика і Франка зібрано богато докорів і галицьким письменникам і галицькій читаючій публїцї. Що про се думають ті неславлені галицькі письменники, не можна було дізнати ся; вони мабуть, як той козак в пісні, все знають, а мовчать; але що нїхто з читачів, котрим закинено зовсїм негарні прикмети, не репліковав на ті закиди, се вже не знаю, як собі вияснити, чи з латинська: Qui tacet, consentire videtur, чи з руська: „Говори Климе, най твоє не гине, а моя хата з краю". Досить, що більше нїхто про се не відозвав ся і поради нїякої не дав.

Годить ся ще послухати, що думає д. Ол. Конїський про долю українських письменників. У своїх замітках з подорожи по Україні він пише так (гл. „*Зоря*" 1893 ст. 314): „На зборах товариства ім. Шевченка, здаєть ся, д. Маковей натяк нув на ростич між нашими письменниками а публїкою, а ще більш між ними самими. Щире спасибіг єму за се. Давно вже час нам зауважити на сей гріх. Доля українського письменника така тяжка і сумна, що трудно менї вообразити собі що-будь сумнїйше і скорботнїйше за неї! Скоро український письменник вийшов, так мовити, з „пелюшок", скоро наімення єго з'явило ся в друку, — з того самого часу вже й до віку він немов недолїток той перебувати ме під „опікою". Вона буває більша, чи менша, а вже щоб зовсїм єї не було, так годї про се й думати, — отут і причина великої сили псевдонімів в нашому письменстві. Та се ще нїчого. Зауважте на відносини публїки до українського письменника: яке-б нещастє не впало на єго, нехай він пропадає з голоду, холоду — публїцї про те байдуже!... На доказ згадаймо сумні факти з життя Кузьменка, Кулика, Свидницького, Новицького і т. и. і т. и. Чи хто підтримав, хоч би морально, в тяжку годину життя"? Така байдужість, одначе, не таке ще велике лихо, як ростич і спільне „саможерство" (се не моє слово) між письменниками: придавить яке нещастє письменника — сторонній чоловік прийде повз єго мовчки, а йти ме свій брат письменник, так ще й „беревном" притисне! Звістно, можна вказати факти і супротилежних відносин декого з публїки до письменників, але то будуть факти поодинокі, то роскішні квітки серед пустого буряну... Зверну ще увагу тих людий, що докоряють і часто-густо докоряють вражливо, жорстко, а іноді і „не безъ послѣдствій" за нашу „надзвичайну" псевдонімність, за „недоговорюваннє", за обережність... Хто відає, як хто обідає, той за все не докоряти ме. Тому, хто сидить в теплій хатї, мороз байдуже; також українським письменникам і бракує перш за все спокійної, теплої хати, супротилежної тому спокою і теплу, на яке богата — тюрма! Здаєть ся, сего самого досить би хоч на те, щоб між нами не було пекельної ростичі і спільного „самопоѣданія"... А від сего нїчия-б повага не поменшала"...

Отсе важний голос нашого ветерана-письменника. І він докоряє українській публїцї. Який же висновок з усїх тих обсерваций чи дияґноз? Мабуть же не инший, як тілько такий, що нашим письменникам треба з'орґанізувати ся у сьвідому громаду і виховувати публїку. Иншої ради нема. Чи можлива якась орґанізация? Чи може бути який хосен з неї? Питав я про се одного старшого письменника галицького і він менї відписав так: „Справа розвою української літератури залежить взагалї від розвою України — економічного, политичного й культурного. Поки-що ні для кого, ні кому, ні о чім і ні про що писати (взявши всю Україну). Звісно, сьвідомість своїх задач у наших писателїв значила би тут богато; тілько-ж, на лихо, спільність межи в с ї м и укр. писателями може бути хіба тілько формальна, бо змістом і тенденциями вони ріжнять ся і мусять ріжнити ся. Нїхто у нас не може посьвятити ся самій літературі так, щоби не тикати й политичних і т. и. справ та не горячити ся. Тепер не можлива така відірвана від житя література навіть на чисто-науковім полї; на драматичнім тим паче... а так само не може бути повної згоди і на полї популярної літератури".

Подаю і сї замітки, щоб дати більше материялу до роздумуваня. Замітки песимістичні, з котрих виходить, що хоч „спільність" могла би бути тілько формальна, то все-ж таки могла би бути, а сьвідомість своїх задач у письменників значила богато. Факт є, що мимо ріжних пересьвідчень нїмецькі письменники і публїцисти, а навіть польскі згідно заложили собі товариство, з'їздять ся разом на наради і дбають про себе, приневолюють публїку інтересувати ся ними і т. п. А у нас таке не може бути, бодай в мінїятурі? Чи нам не придали би ся також фонди на спомаганя літератів в потребі, на видавництва і т. п. Але се само не прийде, треба про все подбати. І знов який висновок з того?...

В роцї 1848-ім з'їхало ся до Львова 99 ученых і любителїв літератури. Вони радили, чи завести церковщину яко письменну мову і рішили вкінцї уживати народну мову, котру признали самостійною і окремішною від польскої, московської і церковно-словянської. Той перший з'їзд „ученых" в 48. роцї був першою ширшою маніфестациєю галицьких Русинів, що бажали на народній основі розвивати свою национальність і літературу. Результатом єго було заложенє товариства „Галицко-руска Матиця" для народної просьвіти.

Сего року дня 28 л. червня будуть загальні збори наукового товариства імени Шевченка, котре рішило зараз на другий день по зборах, т. є. 29 н. ст. (17 ст. ст.) червня (іюнія) скликати другий з черги з'їзд наших письменників і любителїв літератури. Коли в р. 1848. могло їх зібрати ся 99, то в р. 1894. чей збере ся їх не менче. Сей з'їзд міг би бути ще більшою маніфестациєю народною, ніж той в р. 48., а наслїдки єго могли би бути незвичайно важні. Так отже на сегорічнім з'їздї можна би поговорити о всїм тім, що повисше згадано. Хто вважає літературне дїло живим і неминуче потрібним, той прийде на з'їзд на параду. С песимісти, котрі кажуть, що з ухвал всяких з'їздів нема нїякого хісна. Хоч би так мало бути і з нашим з'їздом, маловажити проєкту єго не годить ся; хосен, великий хосен може бути вже й з того, коли письменники будуть мати нагоду взаїмно пізнати ся, може — як каже д. Ол. Конїський — не буде між ними такої ростичі і саможерства. На з'їздї може повстати не одна здорова думка і можна обчислити ся з нашим дотеперішним дорібком. Можна держати реферати на теми н. пр. такі: Стан літератури і просьвіти за останних десять або й більше лїт. Наша критика літератська. Наш фольклор. Видавництва для народу. Про театри наші і розвій драматурґії. Вплив инших літератур на нашу і де шукати жерел більшої оригінальности в нашій літературі? Modus vivendi поміж нашими письменниками і поділ працї. Денникарство наше. Псевдонїми і безіменність. Розбудженє руху народного в Угорщинї і в Америцї поміж Русинами. Справа мови, власности літератської, фонду літератського і т. п. і т. п. Самі живі і інтересні справи.

Товариство ім. Шевченка занимає ся сим з'їздом і рішило оголосити, що як хто хоче обняти який реферат на з'їздї, нехай єго пришле або заповість товариству найдальше до 15 л. мая. Всї, що бажають інформаций що-до з'їзду, зволять також відносити ся до тов. ім. Шевченка у Львові. Пора на з'їзд вигідна. У Львові вистава, буде що бачити. Тому й сподївае ся товариство ім. Шевченка, що з'їзд буде і численний і хосенний.*)

О. М—ей.

---

*) В 2-ій книжцї „Житя і Слова" 1894 р., що вийшла остатними днями, написано таке про з'їзд:

„В руських кружках давно вже высказано бажанє, щоб і руско-українські робітники пера могли при нагодї сеї вистави з'їхатися і бо-

ЛІТЕРАТУРА.

Дрібні вістки. Памяти Т. Шевченка по причині 33-их роковин єго смерти присьвятили „Правда“ і „Кіевская Старина“ свої випуски за місяць лютий, поміщаючи чимало цінних розвідок, цікавих материялів і дрібних заміток. — Звістна київська книгарня Ф. А. Йогансона видала українські повісти Гр. Квітки-Основьяненка в 5000 прим. На 584 стор. 8-ки поміщено 14 повістий (а поміж ними також „Божі дїти“ [стор. 455—492] і „Щира любов“ [495—560]) і „Листи до любезних земляків“. Друк виразний і гарний, а ціна примірника дуже низька — бо тільки 75 коп Перед кількома місяцями та сама фірма видала драматичні твори Основьяненка. — Кінчать ся друковати в друкарні наукового товариства ім. Шевченка повість „Пани і люди“ і збірник поезий під заг. „Під хмарним небом“, — а друкують ся: „Пролїски, поезиї Павла Граба ч. I.“ і „Що таке економія, за Герінгом розповів Волод. Герасимович“. — Друкує ся і небавом вийде в сьвіт поема Панька Небрехи: „Куліш у пеклї“.— Д-р Михайло Олїйник, лїкар у Відні [Allgemeines Krankenhaus] і Д-р Яків Невестюк, лїкар в Мостах великих [в Галичині] зложили редакцию для виданя словаря технїчних лїкарських слів в нашій мові і видавництва бібліотеки популярних розвідок з медицини для ужитку і просьвіти простонародя; просять отже лїкарів практикуючих па Україні і у східній Галичині, щоби зволили на їх адресу надсилати як найскорше звістні їм слова українсько-руської номенклятури лїкарської, вживані в іхній околиці простонародєм до означеня хороб або назви анатомічні частин людського чи звірячого тїла, — а також популярні видавництва медичні, котрі на нашій мові появились на Україні, бо в книгарнях годі вже їх тепер роздобути. Надіють ся, що і наше жіноцтво прийме ся за сю роботу і не відмовить їм помочі, як не відмовляє етнографам і для них списує народні пісні і т. и.

Василь Лукич.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

—•—

а) книжки.

Сочиненія Григорія Ѳедоровича Квитки (р. 1778 + 1843). **Малороссійскія повѣсти** разсказанныя Грыцькомъ Основъяненкомъ. — Кіївъ, 1894 р. 584 стор. мал. 8⁰. Ціна 75 коп.

Зміст: 1 Салдацький патрет. 2. Маруся. 3. Мертвецький великдень. 4. Добре роби, добре буде. 5. Конотопська відьма. 6. От тобі і скарб 7. Козир-дівка. 8. Сердешна Оксана. 9. Пархимове снїданнє. 10. На пущанне — як завязано. 11. Перекотиполе. 12. Підбрехач. 13. Божі дїти. 14. Щира любов. 15. Листи до любезних земляків.

Куліш Олелькович Панько. **Дзьвін (,) староруські думи й сьпіви.** Женева. H. Georg Libraire-éditeur 1893 р.

Заголовки дум і сьпівів: Засьпів. Подвижники свободи. Петро да Катерина. Він і Вона. Двоє предків. Национальний ідеал. Нїмецька наука-розлука. До Тараса на небеса. З того сьвіту. До Тараса за річку Ахерон. Останньому кобзареви козацькому. Письмакам гайдамакам. На перелозї. Забули ми. Українським історіографам. Козацьким панегірикам. До старої баби. До Мазепи, прочитавши його біографію. Великому книжникови про дешеву премію його імени. Яке нам дїло до того? „Менший брат“. Слїпченкови. Свиня та цуцик (байка). Щиглик. Руїноманам. Книгогризови на Той Сьвіт. „Прежнїй“. Гавкунам. Перед Гоголевим честенем. Титани. До рідного народу подаючи йому переклад Шекспірових творів. Гомер і Шекспір. Зараза До Богдана. Побратими. Козацький жаль. Яка пані такі й сані. Земляцтво. Слово правди. Міра за міру. Патриотцї. Молитва Боянови, „Соловєви Старого Времени“. Побоянщина. До Тарасовців. Вельможній Покозаччині. Присьвят усїх моїх творів землякам козакоманам. Стою один. Піонєр. З Підгіря. „Народный домъ“. Прокид від сну. З хутора. До Підкарпатьніх земляків на поклик Римського Папи до целїбату і Григоріянського Календаря. Гайдамакам-Академікам. Панам-Добродіям. Компроміс Лихам. Козацька хата. Чарований ключ. Немезиди — на спомин про наданнє Єзуїтам руських маєтностий 1886 року. Дума про Курку з курчатами, на спомин про Дорнбах під Віднем та про генерала Дубельта і графа Орлова. Думка казка про Дїда й Бабу, про Курочку рябеньку і Надібку золотеньку. Дума про Татарина й Орапа. Дума Пересторога, вельми на потомні часи потрібна. Дума про найвищий Дар. На чужій чужині. Відвідини. До Кобзи та до Музи. Витаю глуш твою, куточку мій затишний. Козарлюзї Лободї, посилаючи йому „Байду“. Покобзаршина. Каверзникам. Татарам про поему „Маруся Богуславка“. Писакам-брехакам. Метаморфоза. Абадонна. Праведнє пануваннє. Поетови. Царська Грамота. Сум і Розвага. Муза. До Спідлених. Три поети. Серце моє тихе. Квітки з сльозами. Лилїя. Троє схотїнок. Заворожена криниця. Шуканнє-викликанне. До Марусї *.*. Чудо. Видїннє. Соловейко. Анахорет (взором Арабщини). Невидимий Сьпівець. Благословляю час той і годину. Премудрість. Воїнський романс. Хмари. Няньчина пісня.

К.... І. **Несчастне коханнье.** Повѣсть. — Вид. Е. А. Губанова. Москва, 1893 р. 108 стор. 12⁰. Друковано 6.000 прим.

Гр. Ѳ. Квитка-Основьяненко. **Панъ Халявскій.** Часть I. — Вид. Ф. Йогансона. Київ, 1893 р. 693 стор. 64⁰. Друк. 5.000 прим.

Грыцько Основьяненко. **Панна Сотниковна.** Истинное происшедствіе. [Дешевая библіотека]. — Вид. А. С. Суворина. Петербургъ, 1893 р. 64 стор. 16⁰. Друк. 5.000 прим. Ціна 10 коп.

Изъ жизни запорожскихъ козаковъ (Жизнь прежде и теперь). — Вид. книгарнї А. М. Калмикової. Петербург, 1893 р. 36 стор. 12⁰. Друк. 10.000 прим.

Григ. Мачтетъ. **Силуэты.** Томъ 2-ий. [Новые повѣсти и разсказы]. — Вид. журнала „Русская Мысль“. Москва, 1893 р. 443 стор. 8⁰. Друк. 2.000 прим. Ціна 1 карб. 50 коп.

б) періодичні виданя.

Правда [1894. Том XX. Випуск 60. За місяць лютий. Стор. 73—142 в 8⁰]. Зміст: Чотири кари [в 33-ті роковини смерти Т. Шевченка], нап. Ѳ. В. Записки або журнал Т. Г. Грушівського-Шевченка. Перед бурею, історичний роман кінця XVI. в., Л. Старицької. Вінці на могилу Т. Шевченка, вірші А. Сови в перекладі Школиченка, Ів. Сердешного і Чорнушенка. Суспільні і национальні ідеали Т. Шевченка, О. Любенького. Лист Т. Шевченка до начальника „3-го отдѣленія Собственной Его Имп. Канцеляріи“ до ген. Дубельта. Сучасна літопись.

Кіевская Старина [1894. Сїчень. Том 44. Стор. 1—164+35 оп. +193—208 в 8⁰]. Зміст: Дума объ Алексѣѣ Поповичѣ, М. Т. Сумцова. Воспоминанія Іосифа Самчевскаго 1800—1886 гг. „Попокъ“, повѣсть изъ быта донскихъ малороссовъ, Бориса Познанського. Отрывки изъ записокъ Автонома Ак. Солтановскаго. Андріолли и Матейко, какъ авторы рисунковъ и картинъ изъ малорусскаго быта М. Шугурова. Женщины при Чигиринскомъ дворѣ во второй половинѣ XVII. в., д-ра Антона І. Документы, извѣстія и замѣтки. Библіографія. Додаток: 1) Дневник ген. под. Як. Марковича. 2) Оповістки.

Кіевская Старина [1894. Лютий. Том 44. Стор. 165—357+19 +209—224 в 8⁰]. Зміст: Разсказы крестьянъ С. Пекарей о. Т. Г. Шевченкѣ, Мик. Біляшевського. Коллекція рисунковъ Т. Г. Шевченка, О. Русова. Архивная справка о составѣ кіевскаго „Общества“ въ 1782—1797 годахъ, А. Андріївського. Кіевъ триста лѣтъ назадъ, А. Стороженка. Археологическія экскурсіи Т. Г. Шевченка въ 1845—1846 г., О. Левіцького. „Попокъ“, повѣсть изъ быта донскихъ малороссовъ, Б. Познанського. Воспоминанія Іосифа Самчевскаго 1800—1886 гг. Женщины при чигиринскомъ дворѣ во второй половинѣ XVII. вѣка, д-ра Антона І. Іосифъ Іосифовичъ Ролле, некрольогъ В. А. Владиміръ Степ. Александровъ, некрольогъ В. Н-ка. Гробъ Т. Г. Шевченка въ Кіевѣ у Христорождественской церкви [7. мая 1861 года], статя до рисунку, О. Л. Документы, извѣстія и замѣтки. Библіографія. Додаток: 1) Дневникъ ген. под. Як. Марковича. 2) Рисунок: Домовина Т. Шевченка в Київі в Христорождественській церкві. 3) Оповістки.

дай пізнати ся особисто та обмінятися думками; вже се одно без сумніву причинилось би дуже богато до оживленя літератури і до навязаня теплїйших, товариських зносин між нечисленною ще у нас а розкиданою по широчезних обшарах пишучою братією. Та здаєть ся, що сї думки так і полишать ся в кругї побожних мрій; бодай доси у Львові нїхто не подумав ані о завязаню комітету ані о навязаню кореспонденції з позальвівськими людьми в сїй справі. А преціпь здаєть ся, що такий з'їзд був би у нас не менше, коли й не більше потрібний, ніж у Поляків, і ми певні, що навіть як би він випав і скромно, був би дуже пожиточний“.

Позаяк се Число присьвятили ми Т. Шевченкови, проте розпочаті статї увійдуть до Ч-а 6-ого.

З сим Числом розсилаємо додаток: „Словарь росийсько-український“, том II-ий, арк. 5-ий.

Редактор части літературно-наукової: Василь Лукич. **За редакцию відповідає: Осип Маковей.**

Видає Наукове Товариство ім. Шевченка. З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

Ч. 6. Р. XV.

1894.

У Львові, дня 15 [27] марта.

Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кождого місяця в обсязі трьох аркушів.

ПЕРЕДПЛАТА ПЛАТНА З ГОРИ ВИНОСИТЬ:

З додатком „Словар російсько-український“: на цілий рік 8 злр., [для заграниці 8 рублїв або 16 марок]. — Без „Словаря“: на цілий рік 6 злр., [для заграниці 6 рублїв або 12 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. — Одно число коштує 30 кр.

Редакция, адміністрация і експедиция у Львові, при ул. Академічній Ч. 8.

Рукописи мають бути писані правописию „Зорі“. Твори узнані редакциею непридатними до поміщеня, звертає ся авторам [на їх кошт] без пояснення причин. — Редакция відповідає тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки: ся постанова не дотичить письменників, що містять свої твори в „Зорі“.

Художник.

Автобіографічна повість Т. Шевченка.

На мову українсько-руську переложив О. Я. Конисський.

[Далї.]

Довго топтав я улицю. Було на думцї зайти до старого Венециянова, чи не почую від його чого певного. Але було вже не рано, за північ, а він не те, що наш брат-бурлака, — значить — нема що й гадати, щоб до його опівночі заходити. А чи не піти-б менї на Троїцький міст, полюбувати, як сонце сходить? Але-ж до сего мосту не близько, а я почуваю себе притомленим. Чи не лїпше буде менї біля отсїх величезних сфінксів спокійно посидїти? Аж воно все одно: Нева та-ж сама. Та да не та! Подумавши, рушив я до сфінксів. Сїв я на ґранїтовому ослонї, обпер ся об бронзового ґрифона і довго любував ся тихої красуні Неви.

Скоро зійшло сонце, до Неви прийшов по воду придверник з академії і скуйовдив мене, говорячи, наче напучаванне те: „Добре, що люди не ходять, а то-б подумали, що який будь пяничка“.

Подяковав я придверникови сороківкою, пішов до господи, лїг і заснув вже сном певним, хозяйським.

О годинї одинадцятій я вже був в кватирі Карла Павловича. Відчиняючи менї двері, Лукиян промовив: „Прохали підождати“. В майстернї кинула ся менї в вічі відома менї тільки з своєї слави, та з Мілєрового естампу, знаменита картина Цампєрі „Іван Богослов“. Знов не тямлю, чи не тямлю, чи не через отсю картину пише до мене Василь Андрієвич? Так на що-ж він пише: „і його з собою приведїть“. Записка була при менї: я перечитав кілька разів P. S. і заспокоїв ся. Підійшов близше до картини, але непевність клята не давала менї любувати до схочу з отого високо-зграбного твору.

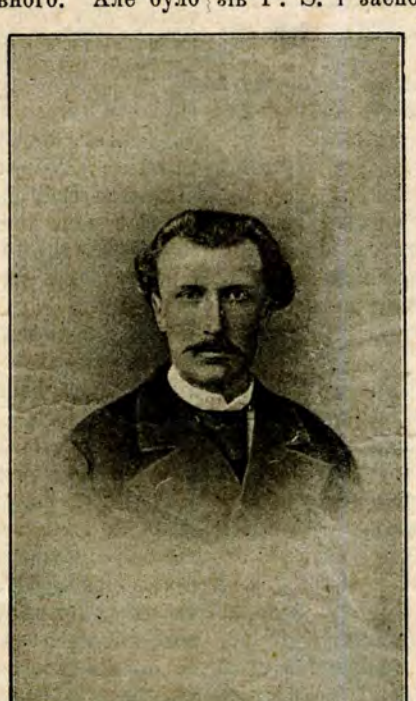

Михайло Жученко.

Не помітив я, коли до майстернї прийшов Карло Павлович з ґрафом Вєльгорським і з Жуковським. Я поклонив ся їм, місце своє їм уступив і пішов до патрета Жуковського. Вони довго любували з великого твору горопашного мученика Цампєрі, а я омлївав від сподївання. Нарештї Жуковський вийняв з кишенї і дав менї згорнену бумагу.

Я розгорнув: то була відпускна нашому protegé. Сьвідками на їй підписали ся: ґраф Вєльгорський, Жуковський і К. Брюлов. Я побожно перехрестив ся і тричи поцїлував оті підписи.

Як спроміг ся, подяковав я отому великому та чоловіколюбному тернови; поклонив ся, вийшов на коридор і побіг до Венециянова. Старенький зустрів мене радісно питаючи: „Що нового?“ Я мовчки вийняв з кишенї дорогоцїнний акт той і подав йому.

— Знаю, я все відаю, — мовив він вертаючи менї бумагу.

— А я так нїчого не відаю. Ради Бога, повідайте менї, як все отсе стало ся?

— Та вже, хвала Богови, що стало ся! От ми спершу пообідаємо, а потім вже я й розповім; історія довга, а головна річ — історія прекрасна.

І він голосно прочитав вірш Жуковського:

„Дѣти! овсяный кисель на столѣ, читайте молитву!“

— Читаємо, татуню, — обізвав ся жіночий голос і з О. М. Мокрицьким вийшли з покою гостинного доні Венециянова.

Ми сїли обідати. За обідом, на перекір звичаю, були ми якось веселійшими і голоснійше розмовляли. Старий розвеселив і розповів історию патрета В. А. Жуковського, але про свою долю в тому благородному вчинку майже й не згадав. Тільки на сам кінець додав:

— В отсїй справі великодушній я був тільки за простого маклєра.

А вся справа стала ся ось яким чином: Карло Брюлов змалював патрет з Жуковського. Жуковський та ґраф Вельгорський прохали царську родину придбати той патрет за 2.500 руб. на асигнациї. От за ті гроші й викупили учня мого. Старий Венециянов в отсьому дїлї доброму справив, як сам він мовляв, ролю щирого маклєра благородного.

— Що-ж тепер дїяти? — спитав ся я: — коли і як менї оповістити його про таку радість?

Венециянов сказав менї те-ж саме, що я й від лїкаря чув. Я й сам певен в неминучій потребі бути обачним; але-ж як його і втерпіти? Не можна! Він думати ме, що я те-ж занедужав, або покинув його, тай мордовати меть ся. Подумавши, зібрав я усю силу волї і пішов до шпиталя Марії Магдалини. Першим разом я витримав як і не треба лїпше, а за другим та за третїм почав йому злегенька натякати. Спитав лїкаря: чи швидко можна буде з шпиталю вийти йому? Лїкар порадив не хватати ся. Знов мене нетерпіннє почало мучити.

Раз якось вранцї прийшов до мене колишнїй хозяїн мого недужого, та, не довго говорячи, і ну дорікати менї, що я по варварськи зграбував його, укравши у його найлїпшого робітника; через що він стратив не одну тисячку рублїв. Довго я не тямив, в чому тут річ і яким се побитом я опинив ся в грабіжниках. Нарештї він менї розповів, що вчора покликав його дїдич, розповів йому усю справу і вимагав, щоб знївечити контракт. Учора він ходив до шпиталю, але недужий ще нїчого не відає.

— От тобі і обачність, — подумав я.

— Чого-ж ви тепереньки хочете з мене? — спитав ся я.

— Нїчого: хочу тільки довідати ся, чи все отсе правда?

— Правда, — відповів я і ми попрощали ся.

Я був задоволений, що справа так повернула ся. Недужий тепер трохи вже підготовлений і спокійнїйш тепер, нїж до того, прийме отсю звістку.

— Чи се правда? Чи можна няти віри тому, що я чув? — так спитав мене хорий, зустрївши мене біля самих дверий свого покою у шпиталю.

— Не відаю я, що там ти чув.

— Учора менї хозяїн казав, що... я...

Він спинив ся, буцїм він бояв ся договорити фразу до краю. Трохи помовчавши, ледві чутним голосом він мовив: „Що мене викупили, що ви...“ і він залив ся слїзми.

— Заспокій ся, — відповів я, — се ще тільки скидаєть ся на правду.

Але він нїчого не чув і тільки румав.

За кільки день його випустили з шпиталю. Він заквартировав у мене і був зовсїм щасливим. В божественній природї безсмертній багато-пребагато прекрасного; але-ж торжество і вінець краси безсмертної єсть твар чоловіка наповна щастєм. Більш високого і прекрасного в природї — я нїчого не відаю. Раз на моєму віку вповнї пораювати з сїєї краси трапило ся і менї. Протягом кількох день учень мій був таким щасливим, таким прекрасним, що на його менї не можна було дивити ся не раюючи! Він і до мене в душу наливав повного щастя. Всїма тими днями він хоч і брав ся до роботи, але робота йому чапіла. Покладе було в портфель свою роботу, візьме відпускний акт, перечитає його, перехрестить ся, поцїлує і заплаче. Щоб відвернути його увагу від тої бумаги, я взяв її у його, нїби на те, щоб в судї її зареєструвати. Що дня водив його до ґалєрії академічної. Коли пошили йому одежу, я, наче нянька та, одяг його і повів до „Губернскаго Правленія“. Зареєструвавши акт визволення, я водив його в ґалєрию Строганова, там йому оріґінал Веляскеза показав, да на тому і скінчили ми в той день свою блуканину.

Другого дня вранцї в годинї 10-ій знов я його одяг і знов повів до Карла Павловича. Як батько свого сина любого учителю передає, так я його передав безсмертному Брюлову нашому. З того дня він почав ходити до академії учити ся і став на кошти товариства „Поощренія художниковъ“.

Давно вже я захожував ся покинути північну Пальмиру, проміняти її на який будь закуток супокійний гостинної провінції. Сього року в одному з університетів провінціяльних такий закуток спорожнив ся і я не минув покористовати ся з того. Колись то, як ще я на „ґіпсову“ клясу ходив і марив про ту країну, де самі чуда, де столиця всесьвітня заквітчана банею Буонароті, дак коли-б тодї дали менї посаду учителя малювання при університетї, я покинув би олївець і закричав: „Чи варто-ж вчучувати після сього божественну штуку“! — а тепер, коли вображеннє зрівноважило ся з здоровим розсудком; коли на пришлість дивиш ся не через ґранчак веселковий а простими очима, дак проти волї в голову лїзе приказка: „Не обіцяй журавля в небі, а дай синицю в руки“...

Ще зимою треба було менї їхати на посаду; та сякатака дещиця, а найпаче справа учня, тепер вже не мого, а К. П. Брюлова, не пустила мене з столицї; далї пішов недуг його, і дляве одужаннє, — нарештї і фінанси. Коли все отсе прийшло до гараздливого краю, я, захистивши свого коханця під крило великого Брюлова, спочатку мая покинув столицю і покинув її на довго.

Лишаючи возлюбленника свого я передав йому і кватиру мою з мольбертом і з аби-якою мебелею. Лишив і речі ґіпсові, бо їх не можна було везти з собою. Я раяв йому, щоб до тієї зими взяв собі товариша; а зимою приїде Штернберґ. Штернберґ був тодї на Україні, ми умовили ся з ним зустрінутись в одного нашого знаємого в прилуцькому повітї. Я гадав тодї попрохати його, щоб він, як повернеть ся до столицї, заквартировав з моїм приятелем. На превелику радість так воно і стало ся. Ще я радив возлюбленникови моєму — провідувати Брюлова, але обережно, щоб не докучити йому; радив йому ще — не нехтовати клясами і яко мога більш читати, а на сам кінець прохав його частїйш до мене листи писати; писати тай писати, так наче-б писав до батька — до рідного.

Поручивши його покрову Пречистої Матері — я не попрощав ся з ним. Овва, — на віки попрощав ся! Перші листи приятеля мого одноманітні і походять вони на щоденні записки школяря, монотонні і з подробицями. Інтересні вони тільки про мене, а більш ні для кого. Але далї в листах починає являти ся стиль, знанне і зміст. От на приклад девятий лист його.

* * *

Сьогодня ранком в годинї девятій скачали ми на вал картину „Розпяттє Христа“. Я з натурщиками відіслав її в лютеранську церкву сьв. Петра і Павла. Карло Павлович загадав менї провести їх до самої церкви. Через четвертину години він і сам приїхав, велїв при собі натягти її на раму і постановити на місци. Вона не була ще ляком покрита, через що здалеку нїчого більш і не показувало ся на їй, опріч темної плями матової. По обідї ми з Михайловим покрили її ляком. Небавом прийшов Брюлов: спершу він сїв на передній лавцї, подивившись трохи, він перейшов на останню. Ми сїли біля його. Довго він мовчки сидїв, лишень деколи промовляючи: „Вандал: нїже єдиного проміння сьвіта на вівтар! І на що їм картини“!

Потім обернув ся до нас і вказуючи на арку, що́ роздїляє церкву, мовив: „Коли-б на всю отсю арку намалювати картину „Розпяттє Христа“, то-б була картина достойна Богочоловіка“. Ох, коли-б хоч одну сотенну, або хоч тисячеву частину можна було менї переказати вам з того, що я чув тодї від него! Але-ж, ви відаєте, як він говорить! Його слів не можна завести на папір, вони скаменїють. Він тутечки-ж змалював кольосальну картину ту з усїма подробицями і постановив її на місци. Що за картина! Миколи Пусена „Розпяттє Христа“ — просто суздальщина, а вже про Мартенса нема що й казати!

Довго він говорив, а я побожно його слухав. Потім надяг шапку і пішов; у слїд його і ми з Михайловим. Прохо-

дячи повз статуї Петра й Павла, він промовив: „Ляльки в мокрому дрантю, а ще з Торвальдсена“. Йдучи повз магазин Даціаро, він ввійшов з гурту гаволовів і зупинив ся проти вікна. обвішаного розмальованими літографіями французькими. Дивлячись на його, я думав: Боже мій! і отсей геній, що зараз отсе витав в сфері прекрасної штуки, тепер любує з прийсних красунь Греводока! Не тямлю: а тим часом правда. Сьогодня вперше в клясі я не був, бо Карло Павлович мене не пустив: він посадив мене й Михайлова — двох проти його одного — грати в шашки і програв — нам на три години коляску. Ми поїхали на острови, а він лишив ся в господі, дожидаючи нас на вечеру.

P. S. Не памятаю, чи писав я до вас, що по іспитї у вересні мене за „Бойця“ перевели першим до натурної кляси. Коли-б не ви, мій незабутній, мене-б і за рік туди не перевели. Я почав ходити на анатомічні відчити професора Буяльского. Він тепер про кістяк читає. Скрізь і всюди ви, мій незабутній, мій єдиний Добродію! Прощавайте. Щиро прихильний до вас N. N.

* * *

Довести до краю історию мого приятеля я бажаю його власними листами. Се буде тим більш цїкавим, що в листах його він розповідає про свої роботи і про щоденний побит домашаїй Карла Павловича, у котрого він був коханим учнем і товаришем. Перегодом я видам усї листи його, вони придадуть ся біографови Брюлова. А тепер подам тільки ті з них, що ясують про роботи його, про розвиток його на ниві штуки, та про розвиток його життя високо-морального.

* * *

От вже й жовтень йде до краю, а Штернберґа нема й нема! Не тямлю, що менї з кватирою дїяти? Вона не сутяжна про мене; платимо ми за неї пополам з Михайловим. Я майже й не виходжу від Брюлова, тільки почувати ходжу до дому, а часом у Брюлова і ночую. А Михайлов і не ночує дома. Сьвятай його знає, де він ночує. Я бачу ся з ним тільки у Карла Павловича, та інколи в клясї. Він людина вельми оріґінальна і з добрим серцем. Брюлов кличе мене перебрати ся зовсїм до його, але менї — нїяково. Бою ся вам повідати, але менї здаєть ся, що на своїй кватирі менї вільнїйше а до того — страх як бажаю я хоч кільки місяцїв перебути укупі з Штернберґом; бо ви так менї раяли, а ви нї чого недоброго не порадите.

Карло Павлович незвичайно богацько працює біля списку з картини Домінїкіно „Іван Богослов“. Сей список загадала йому академія. Підчас роботи я читаю. У його добра бібліотека власна, але ладу в їй нема. Кільки разів брали ся ми упорядковати її, та нїчого не вдїємо. Але читати є що. Карло Павлович обіцяв ся зробити Смирдину малюнок на його „Сто литераторовъ“. За се Смирдин прислуговує йому усїєю своєю бібліотекою. Я вже всї романи Вальтер-Скота перечитав; тепер читаю Мішо: „Історию хрестових походів“. Вона менї подобаєть ся більш за всї романи. Я зробив ескіз малюнку, як Петро Пустельник веде першу ватагу хрестоносів через одно місто нїмецьке. Показав Брюлову; але він заборонив менї брати теми з чого будь опріч як з Біблії, да з давньої історії Греків і Римлян. „Там, каже він, просто і зграбно, а в історії вікiв середнїх — неморальність і почварство“. Тепер у мене на кватирі — жадної книжки опріч Біблії — нема. Подорож Анахарсісову да історию Греків — Галїса я читаю Брюлову у його-ж: він слухає раз-по-раз з однаковою увагою. Коли-б ви бачили з якою увагою, з яким замилованнєм сердешним він кінчає отой список: я просто молю ся на його, да інак і не можна.

Раз якось за вечерою зняли бесїду про списки і він мовив, що нї в малярстві, нї в різьбярстві сущого списку, се-б то відбудованнє, він не признає, та і в поезиї він відає єдиний лишень список — се у Жуковського „Шильонівський узник“, тай перечитав його зараз з памяти. Як предивно він читає вірші! Далебіг лїпше за Брянського і Каратиґина. До речі про Каратиґина. Отсе якось завернули ми до театру Михайлівського; там грали „Тридцять лїт, або життє картяра“, пересолену драму, як він мовив. Між другою і третьою справою — він пішов за кулїси і прибрав Каратиґина до ролї жебрака. Публїка скаженїла, сама не тямлячи з чого. От що значить убраннє про доброго артиста!

Тальоні вже приїхала до Петербурга і незабаром розпічне свої танки чарівні. Він одначе її не полюбляє. Ох, коли-б швидче приїздив Штернберґ! Я, не бачивши його, покохав. Карло Павлович про мене вельми великий; хоч він до мене і добрий і ласкавий, а про те іноді здаєть ся менї, що я самітнїй. З Михайлова — товариш благородний, гарний, але він нї до чого не поривають ся, нїщо його не причаровує. А може я його не розумію. Прощавайте, мій добродію незабутнїй!

* * *

Я раюю! Давно і так нетерпляче сподіваний Штернберґ нарештї приїхав. Та ще як знагла! Я злякав ся і довго не няв віри власним очам: думав — мара яка. Я тодї саме компоновав ескізи „Езекиїль на полї закиданому кістками“. Се було в ночі, в другій годинї. Я забув ся замкнути двері; пильную собі коло „Езекиїля“ — аж ось двері рип! Входить людина в кожусї і в шапцї теплій. Я спершу злякав ся і сам не тямлю, з якої речи промовив: „Штернберґ“? — „Штернберґ“ — відповів він. Я й роздягти ся йому не дав; кинув ся цїловати його, а він мене. Довго ми любовали один з одного. Нарештї він згадав, що фірман під брамою стоїть і пішов до його. А я — до сторожа — прохати, щоб пакунки поприносив в хату. Чудно! Менї здавало ся, що я зустрів ся з давним знаємим; або лїпше мовити, що я бачу вас перед себе. Заким я роспитував, а він розповідав менї, де і коли вас бачив, про що ви балакали і т. ін. — нїч минула. Ми тодї лишень спостерегли, що вже сьвітає на дворі, коли побачили, що від лїхтарника упала тїнь ясно-блакитна.

— Отепер би, гадаю я: — промовив він: — можна-б і чаю напити ся.

— А вже-ж можна. — і ми рушили до „Золотого Якора“.

Після чаю він лїг спати, а я про свою радість пішов повідати Брюлову; але він ще спав. Я пішов на побережжє. Ледві зробив кільки ступнїв — зустрів Михайлова. Здаєть ся і він цїлу нїч не спав. З ним ішов якийсь добродій в пальтї і в окулярах.

— Лев Олександрович Елькин; — мовив до мене Михайлов, вказуючи на добродія в окулярах.

Я назвав себе. Ми один одному подали руки. Потім кажу я до Михайлова, що приїхав Штернберґ. А той добродій в окулярах зрадїв, немов його друзяка давно сподіваний приїхав.

— Де-ж він? — питає Михайлов.

— У нас на кватирі, — кажу я.

— Спить?

— Спить.

— Ну, дак рушаймо до „Капернауму“, певне, що там не сплять, — мовив Михайлов.

Елькин на ознаку згоди кивнув головою: вони взяли ся за руки і пішли, а я у слїд їх.

Йдучи повз кватиру Брюлова, я помітив в вікнї Лукіяна і з сего вивів, що маестро вже встав. Я попрощав ся з Михайловим і з Елькином і пішов до Брюлова. В коридорі зустрів його з сьвіжою палїтрою і з чистими пензликами. Привитав ся. Тепер не то, що в голос, а й про себе я не спроможен був читати. Я знов пішов на побережжє, трохи повештав ся і вернув ся до господи. Штернберґ ще спав. Я тихенько сїв біля його ліжка і любував з його дитячої тварі непорочної; потім взяв олівець і папір і став малювати з сонного його патрет. Як для ескиза — дак похожість і вираз вийшли добре. Тільки що зробив я усю постать, як він прокинув ся. Менї стало соромно. Він се помітив і засьміяв ся чистосердешним сьміхом.

— А покажіть, — мовив він, — що ви робили?

Я показав. Він знов засьміяв ся і почав хвалити мій малюнок, потім і каже:

— Нехай коли небудь і я поквитую з вами.

Потім встав, умив ся, розвязав свій пак і став одягати ся.

Вийнявши з паку чималий портфель, він подав його менї і мовив:

— Отут усе, що я минулим лїтом зробив на Українї, нема тільки кількох малюночків, зроблених акварелию та олїй-

*

ними красками. Подивіть ся, як мати мете час, а менї треба декуди з'їздити. До побачення! Еге! А що сьогодня в театрі? Я вельми за ним занудив ся. Ходім гуртом до театру.

— З великою охотою, — кажу я; — тільки зайдіть по мене в натурну клясу.

— Гаразд, зайду, — відповів він вже за дверми.

Коли-б від Брюлова не прийшов був по мене Лукиян, менї-б про обід не прийшла й думка. Менї навіть прикро було, що ради Лукиянового ростбифу я повинен покинути Штернберґів портфель

За обідом я про своє щастє повідав Карлу Павловичу, він побажав бачити Штернберґа. Я сказав, що ми умовили ся з ним іти в театр. Він сказав, що й він з нами піде, коли що путяще грають. На щастє в той вечір в Олександрийському театрі грали: „Заколдованный Домъ". Під кінець кляси зайшов до кляси Брюлов, взяв мене і Штернберґа, посадив в свою коляску і ми поїхали дивити ся на Людвіка XI. Отак скінчив ся перший день.

Другого дня вранці Штернберґ узяв свого портфеля і ми пішли до Брюлова. Той прийшов до восхиту від нашої України, як мовив він — одноманїтно-ріжноманїтної тай від земляків наших задуманих, так гарно змальованих Штернберґом. Яка сила малюнків і які вони всї прегарні! На маленькому шматочку бібули проведено лїнїю поземну: на першому місци вітрак; пара волів біля воза, навантаженого мішками. Все отсе не намальовано, а тільки наведено, але як прегарно: очий не відірвеш! Або от: в холодку під вербою розлогою на самому березї хатина біленька, покрита соломою. Уся вона в водї, наче в зеркалї, відбиваєть ся. Під хатою бабуся, а на водї качки плавають. От і увесь малюнок; але який же гарний малюнок, який живий!

Отаких малюнків, лїпше мовити, таких нарисів живих повний портфель у Штернберґа! Гарний і сам Штернберґ: без порівнання він! Не дурно-ж Карло Павлович його поцїловав.

Мимо волї згадав я братів Чернецових. Вони не що давно вернули ся з подорожі по Волзї і принесли до Брюлова свої малюнки показати. Величезна книжка з Ватманського паперу, чепурненько по нїмецьки уся перцем почеркана. Брюлов, подивившись на кілька малюнків, загорнув портфель і мовив до Чернецових: „Тутечки не то щоб Матері-Волги, а навіть калюжи доброї я не сподіваю ся побачити". Отже в одному ескизї Штернберґа він бачить у його Україну. Наша Україна і задумані постатї земляків наших йому так подобали ся, що сьогодня за обідом він вже осадив собі на березї Днїпра цїлий хутір з чарівною декорацією і з усїма угодами. Але є одно, чого жадним робом не спроможеть ся він спекати ся і чого він боїть ся, — се пани, чи, як він їх зове — феодали-собачники.

Він суща дитина!... Сьогодня ми те-ж скінчили день спектаклем: грали Шілєрових „Розбишак". Опери майже що зовсїм нема: коли-не-коли йде „Роберт", або „Фінела". Балєт, властиво Тальонї — усе скасовала. Прощавайте, мій добродїю незабутнїй!

* * *

От вже більш місяця, як ми з Штернберґом укупі живемо. І не сказати, яка він добра та рахманна людина: сущий художник. Живемо немов брати ті рідні. Щаслива у його вдача! Карло Павлович його вельми любить. Да хіба-ж, знаючи його, можна його не любити!

Ось як ми перебуваємо днї і ночи: вранці о годинї девятій йду я до кляси. Штернберґ сидить дома та з ескизів своїх робить малюнки — або акварелию, або красками олїйними. О годинї одинадцятій йду або до Брюлова, або до господи, та чим Бог пошле снїдаємо з Штернберґом. Потім знов я до кляси йду і сиджу там до четвертої години, а тодї йдемо обідати до пані Юрґенс. Інколи і Карло Павлович з нами. Я його трохи що не що дня об сїй порі застаю у Штернберґа. Часто він роскішний обід аристократичний міняє на убогу юшку демократичну. Істинно — людина незвичайна! По обідї — я знов до кляси. О годинї семій заходить до мене Штернберґ, ми йдемо до театру, або, погулявши трошки по набережжю, вертаємо до господи. Я що небудь в голос читаю, а він малює, або навпаки. Не що давно перечитали ми „Вудстока" Вальтер-Скотового. Сцена, коли Карло Стуарт, ховаючись під чужим найменнєм в замку старого барона Лї, признаєть ся його доні Юлії, що він король Анґлії і зазиває її до свого двору полюбовницею, отся сцена занадто мене заінтересовала. От се вже суща королївська подяка за гостинність! Я начеркав ескіз і показав його Брюлову: він похвалив і зміст і роботу і казав учити ся у Павла деля Роша.

Не що давно Штернберґ познаємив мене з родиною Шмідта. Се якийсь його родич, людина прегарна, а його семя просто благодать божа. Вечерами ми часто навідуємо ся до них, а в неділю і обідаємо там. Завжди виходжу я від них нїби ставши чистїйшим і добрійшим. За отсю знаємість я не тямлю, як вже й дяковати Штернберґови.

Ще познаємив він мене з тим аристократом українським, у якого ви з ним торішнім лїтом стрівали ся на Україні. Я рідко коли до його навідую ся, не подобаєть ся він менї, богацько там панського тону і паскудної влесливости гостий його, що́ їдять у його роскішні обіди та пють сливянку українську. Довго я не розумів, як отсе Штернберґ таке переносить, а нарештї воно само з себе виявило ся. Раз якось від Тарновських вернув ся він просто несамовитий, такий сердитий: довго він мовчки ходив по сьвітлицї, потім лїг на ліжко, знов встав, знов лїг; да отак аж тричі, доки втихомирив ся і заснув. Чую, аж він зо сну — називає одну небогу Тарновського. Тодї почав я вгадувати, в чому тут дїло. Другого дня він знов пішов до Тарновського і вернув ся пізно в ночі заруманий. Я прикинув ся — буцїм нїчого не помічаю. Він упав на канапку, затулив лице руками і ридає наче дитина. Отак минуло принаймнї з годину. Потім підійшов до мене, обняв мене, поцїлував і гірко усьміхнув ся. Тодї сїв біля мене і розповів менї про своє кохання. Звичайна істория. Він закохав ся в старійшу небогу Тарновського. Та́ хоч те-ж його кохала, але що до того, щоб побрати ся, дак дала перевагу якомусь лисому лїкареви Бурцову. Висповідавшись, він трохи заспокоїв ся, а я поклав його спати.

Потім другого й третього дня я майже не бачив його: піде зранку, вернеть ся в ночі і Бог його відає, де він пропадає у день. Спробував був я побалакати з ним, але він ледві слово промовить і мовчить. Кликав до Шмідтів, — він тільки головою покивав, не пішов. В неділю вранці кажу до його: поїдьмо в оранжерию ботанїчного саду. Він хоч і не охоче, але згодив ся. Тут він повеселїйшав, почав марити про подорож до тих чарівних країв, де отсї рослини дивні ростуть, наче у нас чортополох. З оранжериї я його повіз на „Крестовський" остров пообідати в нїмецькому ресторанї. По обідї ми послухали сьпіваків тирольських, подивили ся, як спускають ся з снїгових гір і пішли до Шмідтів. Шмідти того дня обідали у Фіцтума, інспектора університетського, да там лишили ся і на вечір. Ми й собі туди. Нас зустріли питанням: де ми пропадаємо? У Фіцтума наслухали ся Моцартової сонати і Бетховенового квінтету, та в годинї першій у ночі і вернули ся до господи! Сердешний Віля знов засумував. Я його не розважаю, тай чим його можна розважити!...

На другий день Брюлов послав мене до книгарнї Смирдина: між інчими я взяв дві книжки „Библіот. для Чтенія", де надруковано Дікенсів роман „Нїкляс Нїкльбі". Менї прийшло на думку спорудити у Шмідтів літературні вечері. Я закликав до сего і Штернберґа. Задумано й зроблено. Того-ж таки дня, взявши книжки під паху, рушили у вечері до Шмідтів. Думку мою повитали і після чаю почало ся читаннє. Першого вечера читав я; другого Штернберґ, далї знов я; отак і черговали ся, доки не прочитали романа до краю. Се зробило вельми добрий вплив на Штернберґа. Ми таким же чином перечитали потім „Замок Кінельворт", „Пертську Красуню" і кілька інчих романів Вальтер-Скота. Часто читали ми за північ і не помітили, як прийшли Сьвята Різдвяні. Штернберґ заспокоїв ся, принаймнї працює і менш нудить ся. Дасть Бог і се минеть ся. Прощавайте, батьку мій рідний! Не обіцяю ся писати до вас небавом, бо приходять сьвята, а я, з ласки Штернберґа, опріч Шмідта, ще кількох з наших собі придбав. На сьвята справив собі нову одежу і пальто з анґлійської байки; таке точнїсенько, як у Штернберґа, щоб не дурно Шмідти Полюксом та Кастором нас називали. На весну гадаємо справити собі шинелї з камльоту. Грошї тепер

у мене є! Я почав акварелию патрети малювати; спершу приятелям дурно, а далї і за гроші. Але-ж Брюлову ще не показую, бою ся. Я більш Соколова тримаю ся. Гау менї не подобаєть ся. Приїсний він. Гадаю ще взяти ся до мови французької. Се неминуче потрібно. Одна підстаркувата вдова брала ся учити мене, а я за те щоб сина її малювати учив.

байдуже дивити ся на його. Не відаю: чи ви бачили його ескіз, лїпше мовити: невеличку картину — „Завитанне Ґензериха до Риму“. Тепер вона у його в майстернї. На прочуд — як і все, що виходить зпід його пензля. Коли ви не бачили, дак я зроблю вам невеличкий список; „Бахчисарайський фонтан“ те-ж пришлю; здаєть ся, його розпочато ще при вас.

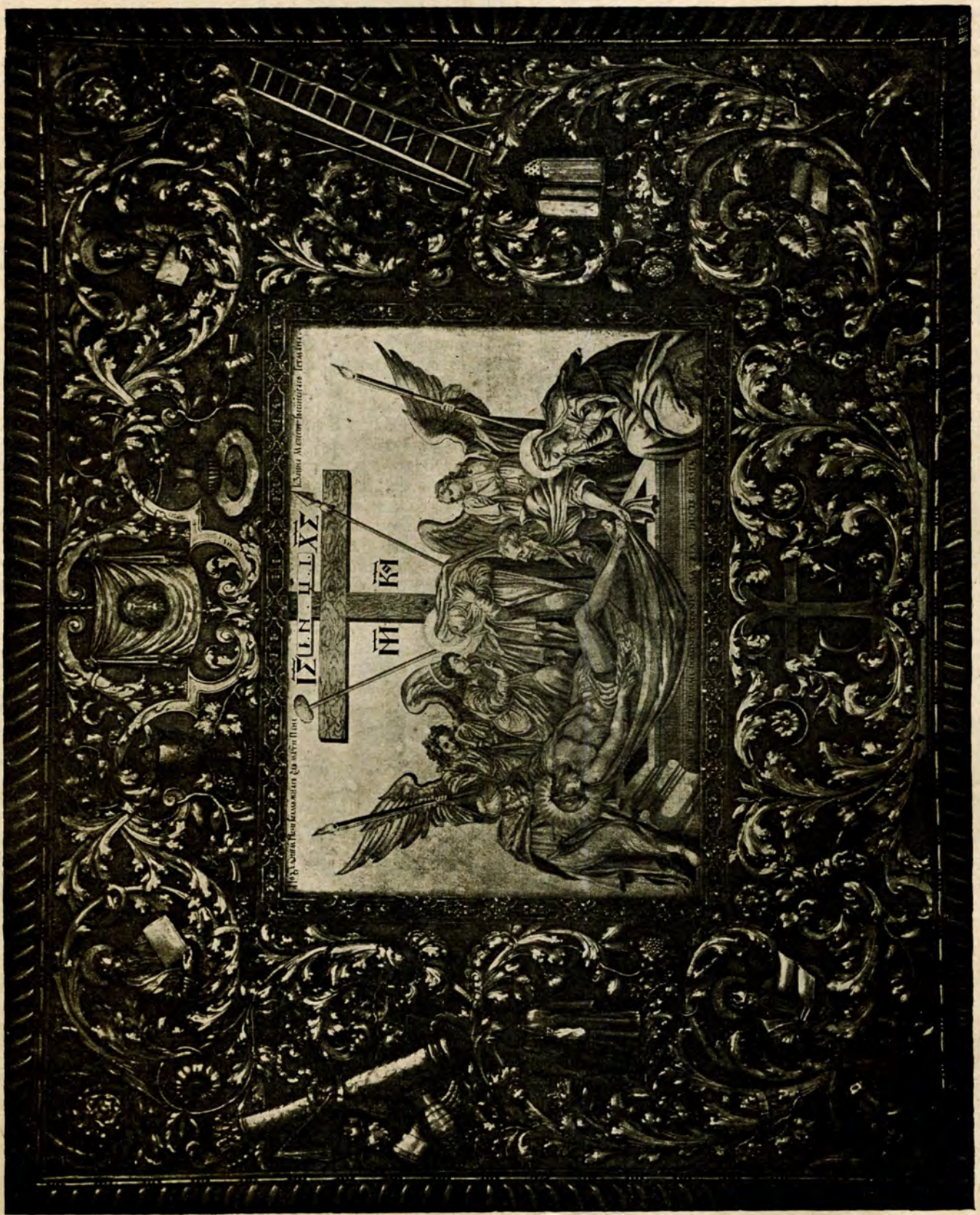

Антемніс, дарований гетьманом Мазепою церкві Воскресенія в Єрусалимї для сьв. Ґробу.

Услуга спільна, та менї се не подобаєть ся: раз тому, що далеко ходити, аж в Ертелів переулок, — а вдруге дві години возити ся з жированим хлопцем — не аби-яка річ! Лїпше от і дві години я на патрет акварельний споживу, а учителеви гроші заплачу. Гадаю, що й ви такої думки. У Брюлова є Ґібон мовою французькою і менї просто не можна

О, менї лихо — трохи не забув; лаштуєть ся велика подія: Карло Павлович заходжуєть ся женити ся. По сьвятах і весїллє. Молода його — доня Тима. Я її не бачив, я чув, що на прединво красуня. Брата її інколи в клясї стрївав, він учень Заурвайда; парубок незвичайно красивий. Коли се вчинить ся, дак я напишу до вас усї подро-

биці, а доки що — прощавайте ще раз, мій добродію незабутній.

* * *

От вже два місяці минуло, як я до вас не писав. Я немов наумисне мовчав, аж доки відбудеть ся весілле Карла Павловича. В останньому листі я писав до вас, що він заходжуєть ся брати ся. Тепер напишу про те, як се все зробило ся і як зруйновало ся.

В день шлюбу Брюлов одяг ся як звичайно, взяв капелюха, та йдучи через майстерню, зупинив ся біля списка Домінікіно, довго стояв мовчки, потім сів і нарешті мовив до мене:

— Цампєрі немов каже до мене: „Не жени ся, пропадеш!“

Я не тямив що відповісти, а він надяг капелюха і пішов до молодої. Цілий той день він не вертав ся до господи. На весілле нічого не готовили, навіть Лукиян в той день ростбифу не робив. Я довідав ся, що він вінчати меть ся о 8 годині вечера у лютеранській церкві сьв. Ганни. Після кляси ми з Штернберґом взяли фіякра і поїхали. В церкві вже позасьвічували сьвічки. Брюлов з Заурвайдом і з братом молодої були вже в церкві. Побачивши нас, він підійшов, подав нам руку і промовив: „Женюсь!“

Тоді саме в церкву ввійшла молода і він пішов стрічати її. Зроду-віку я не бачив, тай не побачу такої красуні. На вінчанню Брюлов стояв глибоко задуманим і ні разу не подивив ся на свою невісту прекрасну. Вінчаннє скінчило ся. Ми повитали щасливих молодих, провели їх до карети, а потім пішли до Клея вечеряти, та на здоровє молодих випили фляшку кліко. Се все було 8 сїчня р. 1833. У Брюлова весілле скінчило ся на фляшці кліко. Жадного сьвяткования не було.

Через тиждень після сього я зустрів ся з ним в коридорі, саме проти кватири ґрафа Толстого. Він мене покликав до себе обідати. Доки подали обід — він казав менї читати Дорварда, а сам щось в альбомі черкав. Ледві почав я читати — він спинив мене і голосно гукнув: „Емілія!“

Через хвилину прийшла його жінка-красуня. Він мовив:

— Емілїє, а на чому ми зупинили ся? Та ні, ліпше сїдай да сама читай. А ви послухайте, як вона гарно по росийськи читає.

Вона спершу не хотїла читати, потім розгорнула книжку, перечитала кілька фраз з нїмецькою вимовою, зареготала, покинула книжку і втїкла. Він знов її покликав; нїжно прохав її сїсти до рояля і засьпівати каватіну з „Норми“. Вона сїла і засьпівала. Голос у неї не великий, але-ж такий чарівний, солодкий, що я, слухаючи, не няв собі віри, що чую звичайну людину смертну, а не фею. Чи се маґічний вплив її вроди, чи дійсне вона так чарівливо сьпівала — не скажу! Тільки й тепер ще ніби я чую той голос чарівний. Карло Павлович те-ж був зачарований її голосом, бо він сидїв над альбомом, згорнувши руки і не чув, як війшов Лукиян і двічі промовив:

— Обідати подав.

По обідї Лукиян подав фруктів і фляшку лякрімо-хрісті. Продзвонило пять годин; я пішов до кляси. Прощаючись Брюлов подав менї руку і прохав приходити що дня на обід.

Після клясів я зустрів ся з ними на побережжю і пішов з ними. Вертаючись до господи, вони й мене покликали до себе. За чаєм Карло Павлович прочитав Пушкинового „Анжело“ і розповів, як небіжчик Пушкин прохав його намалювати з його жінки патрета, і як він відмовив йому, бо жінка його зизоока. Він хотїв списати патрета з Пушкина, але Пушкин не згодив ся. Небавом після того Пушкин помер і ми лишили ся без патрета його. Кипренський намалював Пушкина якимсь денді, а не поетом. Після чаю молода господиня чарівна навчила нас в „гальбе-цвельф“ і програла менї 20 к., а чоловікови свому каватіну з „Норми“, і зараз же сїла до фортепіяна і поквітовала. Після такого фіналу чарівного я подяковав господарів і пішов. Вже північ минула. Штернберґ ще не спав і ждав мене. Я розповів йому про отсе все; він назвав мене щасливим.

— А от ви менї позавидуйте, — мовив він: — мене кличе до Оренбурга ґенерал-ґубернатор на цїле лїто. Сьогодня я був у Даля і ми вже умовили ся про подорож. На тім тиждні — бувай здоров.

Отся звістка мене приголомшила; довго я не спроможен був говорити. Прийшовши до памяти, я спитав:

— Коли-ж се ти так прудко встиг усе оте вчинити?

Та, бач, сьогодня в десятій годині кличе мене Григорович. Прийшов я. Він каже менї про ту подорож, я згодив ся; пішов до Даля і кінець.

— Що-ж я без тебе робити му? Як же я без тебе жити му? — питав ся я скрізь сльози.

— О, так, як і я без тебе. Будемо вчити ся, працювати немо, то й не помітимо самітности. Завтра ми обідаємо у Іохима. Він тебе знає і прохав привезти тебе. Добре?

— Добре, — відповів я: — і ми лягли спати.

На другий день ми обідали у Іохима: се син відомого каретника; Нїмець, — веселий, добрий і осьвічений чоловік. По обідї він показав нам колекцию естампів і кілька зшитків найпрегарнїйших літоґрафій з Дрезденської ґалєрії. Се було в суботу, ми просиділи у його цілий вечір. За чаєм розмовляли про коханнє да про закоханих. Сердешний Штернберґ сидїв немов на голках. Я пильнував перемінити розмову, але-ж Іохим наче наумисне розводив її і нарешті розповів нам про себе самого ось який анекдот:

— Як закохав ся я — каже він — в мою Аделяйду, а вона в мене — нї, дак я став на тому, щоб наложити на себе руки. Я вибрав смерть від чалу. Виготовив усе, що треба: написав листи до приятелїв і до неї [він указав на жінку], взяв фляшку руму і казав принести жарівницю, вугілля, скіпочок і сьвічку. Коли усе було принесено, я замкнув двері і випив шклянку руму. Менї почав ввижати ся Мартенсів „Бенкет Балтазара“. Я випив вдруге. Тоді вже нїчого менї не ввижало ся. Приятелї мої, одержавши мої листи, поприбігали до мене, виламали двері і знайшли мене пяним. Бачте, уся річ в тому, що я забув ся підпалити вугілле; а то неминуче-б помер. От після отсього вчинку і вона подобрійшала і нарешті згодила ся побрати ся.

Після сього оповідання він випив добру шклянку пуншу.

Іохим вельми менї сподобав ся і я ходити му до його яко мога частійше.

В неділю ми були у Шмідта; але в годинї одинадцятій були вже в господї, і почали були роздягати ся на ніч, як ось Штернберґови зненацька треба стало хустки. Він руку до кишенї, тай витяг, замісць хустки, афішку. Тоді й каже:

— Еге, я й забув ся: сьогодня в театрі маскарад. Поїдьмо!

— Добре! — кажу я, — спати ще рано, поїдьмо.

Саля в театрі аж сяяла і небавом було повно публїки. Музики гриміли. Небавом стало душно; маска менї остогидла, я її скинув. Штернберґ зробив те-ж. Може декому здало ся се чудним, але нам про те байдуже.

Ми рушили в бокові салї, щоб там спекати ся тїсноти і від духоти спочити. Жадна маска, наче на глум, не пішла за нами. На сходах стріває ся нам Елькин: він пізнав і мене і Штернберґа, і регочучи, почав обіймати нас. Тоді саме надійшов до нас молодий мічман. Елькин познайомив нас, сказавши, що то друзяка його щирий, Саша Оболонський. Була вже третя година. В одній салї дехто вечеряв. Менї те-ж заманулось попоїсти. Я сказав про се Штернберґу і він згодив ся. Але Елькин і Оболонський змагали ся, радячи їхати вечеряти до Клея.

— А то тут, — додав Елькин, і не нагодують і в десятеро заплатиш.

Ми згодили ся і рушили до Клея. Молодого мічмана я сподобав за його сьміливу поведенцию. Досї я перебував в товаристві людий рахманних, а отакого парубка бачив вперше. Каламбурами наче з торби сипле він; водевільних куплетів у його без краю. Прегарний парубок!

До самого сьвіту просиділи ми у Клея. Бравий мічман був вже на підпитку, через те ми й забрали його до себе на кватиру, а з Елькином попрощали ся в ресторані.

Бачте, як я тепер живу: по маскарадах буваю, по ресторанах вечеряю, безбач роскидаю грошї! А чи давно-ж то, чи давно сяяв над Невою той ранок, коли ви знайшли мене в „Літньому саду“ перед статуєю Сатурна! Незабутній ранок,

мій добродію, незабутній! Чим і коли я вам відвдячу? Опріч сердешньої сльози-молитви я нїчого не маю.

О годинї девятій я своїм звичаєм пішов до кляси, а Штернберґ ще в господї лишив ся з гостем. Гість ще спав. О годинї одинадцятій зайшов я до Карла Павловича і почув любу догану від любої Емілії Карлівни До годины другої грали ми в „гальбе-цвельф“. Вона хотїла, шоб я вже до обіду перебув у них; я був не проти, та Брюлов мовив, що не годить ся пропускати кляси, і я, засоромлений по самі вуха, пішов до кляси. О годинї третїй я знов вернув ся до них, пообідав і знов до кляси.

Отак, опріч суботи та неділї, я що дня у них. У суботу до Іохима. а в неділю до Шмідта та до Фіцтума. Ви бачите, що усї мої знаємі — Нїмцї, але які гарні Нїмцї! Я просто закоханий в отсїх Нїмців. Штернберґ увесь тиждень клопотав ся про свою подорож і, певне, чогось да забув ся. Се вже його вдача така. В суботу ми пішли до Іохима, там стріли ся з Кольманом. Він по обідї казав своєму учневи, шоб показав нам свої етюди з дерев. Хоч не охоче але той згодив ся. Етюди на сїрому папері зроблені білим і чорним олівцем. Зроблені так прехороше, що я любував і не налюбував з них. За одного з них йому срібну медалю дано. Кольман вельми хвалив той малюнок і присягав ся, що він такого не втне. Штернберґови лишило ся тільки два днї бути з нами, через що Іохим і спитав його: як він гадає ті днї провести? Штернберґ, здаєть ся, про се й не гадав. Іохим подав думку, шоб завтра, се-б то в неділю, подивити ся на ґалєрії Строганова і Юсупова, а в понедїлок на Ермітаж. Згодили ся. Другого дня ми заїхали по Іохима і рушили в ґалєрию Юсупова. Сказали князю Юсупову, що такі й такі художники прохають у його дозволу подивити ся на ґалєрию. Ввічливий князь велїв відповісти нам, що сьогодня неділя, година на дворі дуже гарна, так він через те й радить нам покористовати ся лїпше з погоди. ніж з малярської ґалєрії. Ми подяковали за раду, та шоб не почути такої-ж поради і від Строганова, рушили в Ермітаж і три години раювали там любуючи з зразків прекрасної штуки. Пообідали у Іохима, а у вечері були в театрі.

Вранцї в понедїлок прийшла до Штернберґа від Даля записка, шоб він о 3-їй годинї був ладен виїхати. Штернберґ поїхав попрощати ся з приятелями, а я заходив ся паковати його речі. О годинї 3-їй ми були вже у Даля, а о 4-їй я поцїловав ся з Штернберґом і вернув ся одиноким до господи. Була думка заїхати до Іохима, але менї хотїло ся лишити ся самотою, хоча укупі з тим не хотїло ся і до дому їхати. Я рушив пішки, і довго ходив по набережжю проти академії. В кватирі Брюлова було сьвітло, але зараз воно погасло і через хвилину він з жінкою вийшов на набережжє. Я, шоб не стрівати ся з ними, пішов до себе на кватиру, не сьвітив сьвітло, роздяг ся і лїг.

Тепер я майже що не буваю в господї: без Штернберґа і сумно і нудно менї. Михайлов знов перебрав ся до мене, але не сидить дома. Він десь, мабуть чи не в Елькина, познаємив ся з мічманом Оболонським. Оболонський часто приходить у ночі і коли Михайлова нема в господї, лягає спати на його ліжко. Він починає подобати ся менї менш, ніж перше. Чи він справдї одноманїтний, чи таким менї здаєть ся тому, що я й сам не походжу на себе. До кляси ходжу я ретельно, але працюю так мляво, що й Брюлов на се зауважив. Прикро менї через се, та не тямлю, як його й полагодити.

Емілія Карлівна, як і перш — приязна до мене і грає зо мною в „гальбе-цвельф“.

Небавом по від'їздї Штернберґа, Карло Павлович загадав менї виготовити олівцї і папір. Він хоче змалювати з своєї жінки 12 голівок; се на ілюстрациї до баляди Жуковського „12 спящихъ дѣвъ“. Одначе і олівцї і папір лежать собі без ужитку.

Отсе було під кінець лютого. Обідав я у них. Того памятного дня жінка Брюлова показала ся менї незвичайно чарівною. За обідом вона мене вином частувала і була такою привітною до мене, що готов був забути й про клясу; одначе коли продзвонило пять годин, дак вона сама менї нагадала, що час до кляси. Я пішов не прощаючись, обіцяв ся зайти після кляси і обіграти її в „гальбе-цвельф“.

Приходжу після кляси. В дверях стріває мене Лукиян і каже, що Брюлов звелїв нїкого не приймати. Я вельми здивував ся і пішов до господи. На перекір звичаю — Михайлов був дома; з ним сидїв бравий мічман. Вечер минув у нас в веселій балачцї. В годинї 12-їй вони пішли вечеряти, а я лїг спати.

Другого дня ранком з кляси заходжу до Карла Павловича. Приходжу в майстерню, а він весело витає мене, кажучи:

— Поздоровте мене: я не жонатий!

Спершу я не зрозумів його. Він вдруге те саме каже. Я не няв віри. Нарештї він зовсїм вже невесело каже:

— Моя жінка учора по обідї пішла до Заурвайдів і не вертала ся досї.

Потім він звелїв Лукиянови переказати Липину, шоб той принїс йому палїтру і пензлї. За хвилину усе було готове і він сїв за роботу. Перед ним стояв невикінчений патрет ґрафа Мусин-Пушкина: Брюлов взяв ся біля його. Хоч як він силковав ся бути байдужим, але-ж робота його зражувала. Нарештї кинув він палїтру і пензлї і промовив нїби сам про себе:

— Чи вже-ж отсе я такий збентежений?... Не можна робити. І пішов до своїх покоїв.

В другій годинї я пішов до кляси і все ще був непевен в тому, що стало ся. Вийшовши о 3-їй годинї з кляси, я не тямив, що дїяти: чи йти менї до його, чи лишити його самого? Аж ось Лукиян зустрів мене в коридорі і каже: „Пан просить вас до обіду“. За обідом їв сам, а Карло Павлович нїчого й в рот не брав, навіть до столу не сїв; все ходив, курячи цїґаро та казав, що голова йому болить.

Другого дня він занедужав, лїг і нездужав два тиждні. Увесь отсей час я від його не відходив. Часом він заговарував ся. Нїже єдиним разом не вимовив він наймення жінки своєї. Нарештї, як почав видужувати, він покликав свого брата Олександра і прохав рекомендовати йому адвоката, шоб виправив формальну розлуку. Тепер він вже видужав і гадає розпочати малювати в казанський собор велику картину: „Взяттє на небо Божої Матери“. А заким виготують йому на сю картину полотно, він малює патрети на цїлу постать з князя Олександра Голицина да з Федора Прянишникова. Голицин буде намальованим в сїрому фраку і з „Андриївською Лентою“.

Про гутїрку, що́ про Карла Павловича ходять і по місту і по академії — не пишу до вас. Гутїрки осоружні, нїсенїтницї. Гріх і переказувати їх. В академії в один голос кажуть, що ті гутїрки пускає Заурвайд. Я маю причини няти тому віри. Нехай все отсе трошки присохне, тоді я перекажу вам оті причини, а тимчасом і матеріялу збереть ся і згуртуєть ся більш. Прощавайте, мій добродію незабутній!

P. S. Від Штернберґа одержав листа з Москви. Добрий Віля! Він і про вас памятає, кланяєть ся вам і просить, коли вам трапить ся зустріти на Українї небогу Тарновського панї Бурцову, дак перекажіть їй його глибоке поважаннє. Сердешний Віля, він все ще про неї памятає.

[Далї буде].

Дивна пригода.

Якóсь „на вéчері“ обридло
Менї мов мáрищу блукати, —
Я й сїв, госпóдарям на втїху,
З гостями теж у карти грати.
Я сїв відважно. Щож такеє?
Тепера грають всї у карти:
Одні немов би службу служать,
Другі неначе-б то на жарти.
Ну, я — писатель! от, клопóти!...
Уже з професиї тієї
Свою я випив гірку чарку!
Ох! дóсить вже з душі моєї!...

Отак себе умовив, сівши.
Аж туґа трапила ся штука;
[Що не брешу про ту пригоду, —
В тім честь писателя порука!]
Сиджу, бач, — карти посуваю,
Сидять партнери теж, як мури, —
Коли такеє лицедійство
Роспочали менї фіґури:
Найперше той валєт червовий,
Немов лукаво підморгнувши,

„Поете!...“ чув я їхню мову, —
„Гей, чуєш!...“ Більше, мов, нїчого, —
Одначе мóторошно стало,
Програв я робера свойого.
Ну, ще-б нїчого! Коли тута
Три вкупі уявились дами:
Сї вже не так загомонїли!
[Бо — дами! знаєте вже сáми...].
„Се щó таке, жрець Апольона?!“
Так почали три дами хором:

Ярема і Оксана. [*„Гайдамаки“ Т. Шевченка*].

Мовляв менї: „вже нами граєш?
Отáк воно, — поетом бувши?“...
З досади стукнув я рукою,
Його побив тузом червовим; —
Але почав здавати карти
Вже рухом трошечки нервóвим...
Аж тут один король і другий
В руках у мене опинив ся, —
З докóром кожен з них дивив ся,
Та мов цїпком своїм сварив ся:

„Чи в храмі — совісти не стало?
„І ти́ вже в карти?! сóром!! сóром!!“
Мене тут кинуло у краску, —
Немов поток гарячий ринув.
— Простїте!... мовив я партнерам, —
Не можу грать! — І карти кинув.
З тії пори хоть де й бояв ся
Зівáнням щéлепи порвати, —
Таки не грав я! А отсе вже
Туди й не йду, де „треба“ грати.

Зелений кут. 15 жовтня, 1893 р.

Анело.

НА СМЕРТЬ ВОЛ. АЛЕКСАНДРОВА.

Нас і так маленька сила,
Нас і так осталось мало,
А тут ще одна могила!
Ще одним в нас менче стало!
Вмер сьпівець! Сьпівця немає!
Стихла пісня, вмерло слово!
Сум великий в нашім гаї...
Плачте-ж, дїти, плач, удóво!

Плач, жури ся, Украйно,
Плач, рідненькая мати,
Йди іще одного сина
В путь далеку виряжати.
Мліє мати, репетує,
Дїти, внуки гірко плачуть!
„Батьку, голубе!“ — не чує!
Очі згасли і не бачуть.

Ось лежить він — нáвхрест руки,
Мов із воску вид і чóло.
На устáх замéрли звуки,
В грудях серце похололо.
За що кúдаєш нас, тату,
Сиротáми у недолї?
Чи собі ти инчу хату
Збудував десь в вільнім полї?

Чи знайшов собі дружину
Ти десь кращу серед саду,
І до неї під калину
Ти зібрав ся на пораду?
Чи прискýчили ся дїти,
Ласки їх, слова любови,
І пішов ти гомонїти
З пташечками до діброви?

А то може тут скорботи
Потомили ті страждання?
І ідéш ти в ті висóти,
Де немає воздихання?
Може гіркую недолю
Вже знести не стало сили?
Заманулось під „тополю“,
Щоб спочúть?...
Нї, батьку милий,
Нї, ти праведний, спасенний:
За все горе, за все лихо,
За всї муки — більш страшенний, —
Ти молився і плакав тихо...
Хрест носив ти — та молив ся,
Хрест важкúй скорботи, муки, —
А як впав і надломив ся,
Хрест спасїння взяв ти в руки...

Підійдїть же, браття миле,
Краю нашого лицáрство,
Кúньте грýдку у могилу...
Хай йому небесне царство!
І ви злобні, підійдїте,
Він за вас молив ся Богу.
Добрим словом помяніте,
Виряжаючи в дорогу...

В його грýдях, як в дитинки,
Серце билось незлобиве, —
Він простив вас за ті вчинки,
За той суд ваш неправдивий...
Підійдїть і поклонїтесь —
Мученик це перед вами...
За впокій душі молїтесь,
Браття, чистими устами.

Прощай, батьку, бандуристе,
Орле, друже мій єдиний,
Серце праведне і чисте!
Прощавай, сьпівець Вкраїни!...
Втратила сьпівця Вкраїна,
Дїти — батька... Сїч — без лýга...
Друга втратила дружина,
А я — майстра, батька й друга!...

Петербург Р. Божого 1894-го сїчня 1-го дня.

Цезар Білило.

ПАЛАТИ.

Город темрява покрила,
Грюк на улицях затих;
Спить сьвятої правди сила,
Та не зáсне темний гріх.
Пишні, зряжені, багаті,
Попід небо від землї
Підіймають ся палати,
Башти й вежі в темній млї.

Он палац. Високі брами;
Із під портика стовби
Наче хилють ся верхами
Від ваги горорізьби.
Все і тут у млї втонуло;
Але впав на браму сьвіт
Від лїхтарнї і — лиснýло:
Се палати про сиріт.

Так от — се воно палати,
Ті палати, на котрі
Звикли злéгка позирати
Безсоромні матері?
Так от — се воно палати,
Ті палати, у котрі
Вас, дїтий, почнуть збирати,
Тих, що знайдуть на зорі

Під воріттьми, в драних шатах
І нїкчемних пелюшкáх,
Сьвіт уздрівших в темних хатах,
В клунях, льохах і хлївах?
Сарна дїтям дба одрину,
Нагодує їх сама,
І чокал свою дитину
Від себе не дасть дармá.

Беркут кубло вé на скелї,
Як зачує дитинят,
І під крúлами в оселї
Береже своїх птенят.
Вам нїхто одра не дбає,
Дїти сорому й гріха!
Перший день ваш привитає
Доля темна і лиха.

Принесуть сюди, та й кинуть
Вас, покинутих всїми,
Щоб сказати: їм не згинуть
Проміж добрими людьми!
Де-ж добути мочи й сили,
Щоб зрости вам без туги,
Як з колиски й до могили
Все чуже вам округи?

Яків Щоголев.

ПО УКРАЇНІ.

II.

В ДАХНІВЦІ.

ЕТНОҐРАФІЧНІ І ЕКОНОМІЧНІ НАРИСИ З ЛЇТНІХ ЗАМІТОК О. Я. КОНИСЬКОГО.

[Далї.]

Найбільш перелом в економічному і інчому побутї Дахнівчан став ся спочатку рр. 70-их, коли до Черкасів проведено залїзницю і розвило ся пароходство. Чумацтво, з якого найбільш промишляли люди, мусїло зникнути. Незабаром вийшов новий закон про казьонних крестян; велено зробити нову люстрацию; наділити їх землями; „окружних“ начальників скасовано, а селян „казьонних“, привернено під руку того самого уряду, щó правив по статутам 19. лютого р. 1861, колишиїми панщанами.

— Нова люстрация часто посліпила нам очи і зруйновала нас. Може чули, що скоїло ся тодї в Чигиринщинї? Не чули! І Господи: по Шабельницькій волости страх що було! Люди не хотїли приставати на люстрацию. Вони то люстрацию пріймали, да не хотїли наділу на дворі, а щоб на душу. Звістно: не двір їсть, а душа; в дворі — як у кого: — у мене дві душі, приміром кажу; а в інчого й десять їх буде в одному дворі. Значить і їжи і землї не однаково треба, що йому, а що менї... Прядка, такий чоловік з Шабельників був, коли помер, нехай царствує... він і до нас сюди приїздив і нам раяв: „Не йдїть на дворі, стійте за душу“. Ми сюди й туди; і бачим, що добре Прядка рає; бачим, що й страшно. Приїздив сам ґубернатор. Я й виступив перед його: так і так, кажу до його; коли ми пристанемо до наділів на душі, на віки пропадемо. Люди множити муть ся, а земля не рости ме!... От тепер — так кажім: що через 30 лїт на тому наділї нїгде буде нам не то що орати, а возами нїгде буде розташо-

вать ся“... Він, спасибіг йому, не лаяв ся, а так любенько сказав: „Беріть на дворі, все буде хорошо“ — і поїхав собі... Люстратором був Варава і той умовляє: беріть на дворі. Я вам і лїсу строєвого наділю. За 20 лїт — не далї вийде нова люстрация... отой ваш вакантовий лан не мине вас“... Розкинули ми головою: чи сяк, чи так, а не буде з риби рак... Чуємо: в Шабельниках — сікуция, кровопролитіє страшенне!.. А тут жидова снує між нами; людий підущує: Приставайте на дворі: лїсу вам дадуть, а ви його продасте; Яхно на зруб зараз вам 30 тисячів дасть. За такі гроші ще як можна охазяйнувати ся“...

Жиди спокусили людий. Дахнівцї пристали на люстрацию. Люстратори — „повернули строєвий лїс на чагарі“. Дахнівцям під назвою „чагарів“ наділено було доволї прегарного лїсу... „О тодї то пішла у нас мясниця!!...“ Скоро люстрацию затвердили і відмежовали Дахнівцям землї, зараз понаїздили жиди куповати „чагарі“ на зруб. Дахнівцї кинули ся продавати...

„Старі люди аж за животи брали ся, страх як не хотїли продавати лїсу того, аж плакали, да нїчого не вдїяли, молодші перемогли“.

Застукали по гаях сокири; затріщали, падаючи, вікові вішні дуби да сосни; в руках Дахнівців зашелестїли „государственные кредитные билеты“; залунали по Дахнівцї пісні, музики... „Вже-ж і пожили ми тодї, аж соромно стає, як згадаєш: цїлих пять шинків було у нас; навіть „погребъ реневой“ з винами був.. Гарно пожили: і слїду тих 30 тисячів не лишило ся“...

Казав менї Ілля Г., але казав неправду: слїди і тяжкі слїди лишили ся, і досї їх знати на економічному побутї села; — ті слїди знати на сучасному убожествї Дахнівців.

Молодші люди того часу [тепер і вони вже посипані інеєм] кинули ся до нечуваної до того часу в селї спекуляції: один пустив ся на лихварство, став баришовати грішми, пороздавав жидам гроші на векслї; „проценти здоровенні жиди платили йому з гори, але проценти платили, а стовп за вітром пішов“... Жиди дійсне за півроку з гори дали 20%, одначе векслї такі повидавали, що по ним не можна було правити гроший; тай хоч би й можна було, дак нї з чого; жиди побанкротовали. Отак і пропало у того лихваря 3000 р.! Другий купив собі в Черкасах млин, не відаючи, що млин той в застанові у банку. Банк за кілька місяцїв мусїв той млин за свою позику лїцитовати; а дахнівський купець мусїв вернути ся до Дахнівки з порожнїми руками. Третїй — злигав ся в Черкасах з якимсь пройдисьвітом-картяром, половину своїх гроший програв йому, а решту у пяного хтось витяг з кишенї... „Та на що вже я, каже дїд Опанас, і мене спокусили! придбав собі пару конїв-соколів; „добленку“ [кожух] справив за 25 руб.; думав фурмановати!... Сьвіт менї замакітрив ся... Перш нїж фурмановати, захотїв повеселити і себе і жінку і дїтий: що лишило ся гроший, пропив, а конї з голоду подохли.

Спершу Дахнівцї не жалковали за сплюндрованим лїсом і за змарнованими грішми; бо „як викорчовали пні з під порубу, да засїяли ту землю, та як уродили вона, дак ми просто себе не тямили з радощів! Першого году на цїлинї — просо в чоловіка, густе, як щітка, зерно те наче золото... другого году — жито ще лїпше!... На лихо цїни на збіжє упали, жито продавали дешево“... Небавом земля виснажила ся, „взяла, тай перестала родити“. Звістно земля борова; треба було її підгноювати, а підгноювати нїчим. Підскочило нове лихо — чума; „вона клята половину рогатої худоби забрала“. Хто так, чи інак спроміг ся на гроші, пильнував куповати вже не волів, а коний; „з коний більше зиску: раз — що коний чума не бере; друге швидче їми орати, а нарештї раховали люди на новий заробіток: показали ся дачники, а їм треба буде, думачи люди, їздити до міста; брати муть коний а ми заробляти мемо“. І тут вийшла помилка!...

Ото-ж як зробила ся Дахнівка „дачами“, да заходили ся Дахнівцї будувати „дачі“, треба їм стало дерева; треба було його куповати; „отодї ми добре потилиці чухали, жалкуючи, що попродали свій лїс.. а все батьки наші виноваті: на що вони нас слухали ся! Чому-б було їм не повремнити з лїсом; не продавати... як би він був придав ся на дачі“... Бачте, батьки виноваті!...

— Нї в чому не було й не буде вже нам талану! Бог від нас відступив ся! Чимсь то наша Дахнівка Йому прогрішила — каже одно, а друге додає:

Буде ще гірше, бо на те воно йде. От і сього року — куди погіршало; аж смуток бере, як згадаєш що у нас на дачах аж троє приїзжих померло!... то за всї 15 лїт як завели ся у нас дачи, одна приїзжа вмерла, а то, гляньте ся: за одно лїто троє! Та все жіноцтво; да ще одна з них як чудно померла: сама на себе руки наложила; отруїла ся...

— Еге!.. Сумно!... Боже попущеніє за якиїсь наші гріхи!... Приїхала до нас труїти ся... не було їй більш місця опріч нашого села...

— Не кажи так, Параско! Гріх: вона нещасниця була, тому і отруїла ся. Жаль її! Упокій Господи її душу... прости їй. Нещасниця вона, — напучує дїд Опанас; але й сам він не проти того „що коли-б справдї через оті три смерти не покинули приїздити в Дахнівку дачники“.

Самогубство однієї приїзжої панночки вельми збентежило Дахнівку. Стала ся ота страшенна драма за два тиждні до мого приїзду. От що я довідав ся про неї. З початку мая один черкаський урядник М., син вельми заможного батька з Київа, сам як і батько його — людина інтелїґентна, привіз в Дахнівку якусь панночку, „таку красуню наче намальовану“. Панночка наняла собі хатку і жила. Двічі, чи тричі навідував ся до неї М. [Люди були певні, що то брат з сестрою]. Нарештї приїхав він якось так під кінець першої половини червця. „Сестра“ та [потім стало відомо, що вона Мария Т. Полька] почала вимагати, щоб повінчати ся їм, але „брат“ змагав ся, кажучи, що „батько йому того не дозволить“, і обіцяв ся Т., що „убезпечить її великими грошима“. Т. страшенно на те образила ся, одначе нїчого йому на те не сказала. Взяла в руки і почала роздивляти ся маленький саквояж М-го. Випало якось так, що у саквояжі була трута, стрихніна. Т. взяла трути, загорнула її в папірець і пішла на город. Тут вона розповіла своїй хозяйцї своє тяжке горе сказала, що М-ий не хоче вінчати ся, через що вона і хоче отруїти ся.

— Що-ж, серденько, — відповіла простосердо селянка: — справдї коли гірко так жити, да зазнавати ще зради, так лїпше не жити.

Побалакавши ще трохи, Т. пішла в хату, проковтнула стрихніну і знов пішла в лїс, чи на город. Не минуло, кажуть, і години, як вона прибігла в хату і вхопила револьвера, щоб застрелити М-ого; але вже пізно було... Ноги у неї підвело, уся вона затремтіла і впала; та через чотири години і Богу дух віддала. Усе село, усї приїзжі провели останки безталанної дївчини-красуні на гробовище!... Над могилою її хтось спорудив білий хрест, з написом, кого приняла та могила...

— Не гаразд отсе все, не гаразд! — каже до мене один дїд; да се ще не все лихо. Суще яихо присунеть ся до нас зза Днїпра. От про що я у вас, добродію, спитаю: ми тепер отут у двох з ока — на око, нїхто нас не почує: скажіть же як перед Богом, як там у вас, у сьвятому тому пресьвятому Київі кажуть-говорять: чи правда, що от-от знов панщина буде? Знов заведуть і крепацтво і короликів?

Я зумив ся, почувши таке несподіване і чудне питаннє, і став доводити дїдови, що се хтось брехню пустив. „Мабуть, кажу, десь дзвона лляють, так і пустили таку голосну брехню“.

— Може й дзвона лляють, а може й нї, — відповів дїд. У нас про се навкруги клеплють. Хто його зна!... Не приведи мене, Господи до сього дожити. Вже хоч як тяжко нам, а лїпше нехай заберуть у нас і ту землю, яку нам наділено, і наш вакантовий лан; нехай усе заберуть, да панам пороздають; нехай і сорочки з нас поздирають, а тільки з душами пустять нас... ми собі десь пристановище знайдемо; коли не на Кубанї, дак на Амурі, аби не під панів“...

Дїдові очи і твар давали знати, що він йме віри такій нїсенїтницї. Не можна було запевне довідати ся, з чого і від кого пішла така дурна брехня: „скрізь люди так говорять, а найбільш ті, що вертають ся з заробітків в Херсонщинї“. Я бачив, що дїд хоч і слухає мої доводи, що се брехня, а про те мало йме менї віри. — „Ви то так кажете; кажете —

брехня; а люди кажуть: не брехня, а правда. Он і на тім березі, і по Херсонщині вже підетупає кріпацтво. Пани позаводили там своїх начальників, щоб вони зпроквола привертали кріпацтво. І машини такі повигадували, щоб людий сїкти... зручнїйше-б то... Чому й не зручнїйше! Коли машиною і косять, і жнуть, і молотять, дак чому машиною і люди не бити. Вона, кажуть, сама тебе положить, сама тобі штани розпереже, сама й сполосує тебе на обидва боки, так що аж кровю підпливеш"...

— Та се все брехнї, дїду!

— Кажіть ви: брехнї; а он люди з Черкасів ходили на прощу до Лубен, дак самі бачили, як така машина порала ся коло людий... у кожного земського вона є; куди він їде, туди і її везе. Ото-ж — то й воно!... Корольки, кажуть, безпремінно вернуть ся, тільки що не корольками вже звати муть ся, а князями; один князь буде на тім боцї, а другий на сїм. У нас князем буде Т-ко. Він вже приїздив до Руської Поляни, роздивляв ся землї, щоб купити. Йому давно сказано: „Скоро ти скупиш усї землї від Київа до Синюхи, до річки в одну руку, а в другу до річки Тясмина, зараз і будеш ти корольком ... Він вельми наставляєть ся на королька, чи на князя... І скупить! що йому".

— Дїду, се така велика сила землї, що нї в кого з людий гроший на неї не стане.

— У Т-ка стане: та що йому грошї?! Своїх не стане, дак казна йому позичить. У казнї йому запрету нема. Бери скільки хоч і без проценту бери!... Нї, грошї йому дурна річ; а от хіба щоб часом люди... Люди як?... Скоро паншина покажеть ся, ми тут не всидимо; усе покинемо, да повтїкаємо, куди очи: і мале побіжить і старе рачки полїзе, хоч під чорного Орана, аби не під панів... Якось воно да буде; може й справдї Господь змилосердить ся над людьми, не попустить їх в руки панів... Коли-б тільки Т-о не купляв нашого лану... купить! Він людина невситима. Ну, тодї заневолить... Той наш лан, кажуть, за очи його бере. Тодї нам або тїкати, або вмирати, а то заведеть ся знов у нас таке, як в отій пісні сьпівають:

Була воля біля моря, та не знала пана,
А тепер вже козаченьки до панів попали.
А молоді пани тиї стали розбирати:
Котрі хлопцї молодиї, — у некрути брати.
Ой десь же ми, милі браття, Богу прегрішили,
Що в неділю до схід сонця горілочку пили;
А в пятницю, в обідню годину музики водили.

Щоб історія лихолїття Дахнівчан була повнїйшою, треба ще згадати, що тут кватирувало військо і нанесло сюди трахоми; великого клопоту і заходів треба було зажити Дахнівцям, щоб спекатись салдатнї і взагалї постою військового. Лїт шість вже не присилають сюди салдатів і з того часу й трахоми нема; а про те „через давні гріхи" — чимало в Дахнівцї людий непевних на очи; інчі просто на половину слїпі.

А от ще кумедна річ. Дахнівка перше село, з тих які я знаю, де майже не чутно у вечері нї людської пїснї, нї навіть у ночі гавкання собак. Коли-не-коли залунає пісня, але десь далеко, на другому кутку села, там де хоч і живуть дачники, але дачники — голота. Се, бачте, таке вже запопадливе піклованнє полїцийних урядників „для спокойствія-съ господъ дачниковъ запрещено-съ мужикамъ горланить"...

— А чому, питаю, собак не видно й не чутно?

— Те-ж саме! Урядник велїв труїти, щоб не кидали ся часом на дачників".

Одначе трапляєть ся, що інчий дачник навезе в Дахнівку власних собак і вони кидають ся і на дачників і на Дахнівцїв. Але таких собак займати не можна, бо вони яко „приїзжі" мають право на... „гостинність"...

[Далї буде]. **Ол. Конiський.**

Нові поетичні твори С. Руданського.

[Далї].

63.

Згуба душі.

Раз пропала на степу
В чумаків сокира,
До їдного всї взялись:
„Ти, та й ти! Псявіра!"
Той їх го́дить, хаменить,
Той їх розважає,
Вже й клянеть ся на чім сьвіт,
Богом присягає.
Нї, не вірять. І чумак
Против неба глянув:
„Коли я сокиру взяв —
Хай я Ляхом стану!"
— Стій, чумаче, не губи
Нї душі, нї віри!
Вірим, вірим! Ти не брав
Нашої сокири!

[Пєси без дати поміщені в другому зшиткови рукописів С. Руданського, на котрому визначено: „*Нива*", козака Руданського. Київ. 1860].

64.

Ксьондзів наймит.

Ксьондз і панї покойова
На „мшу" поспішають,
На відході до покою
Слугу закликають.
І тут панї йому каже,
Щоб набіл забрати
І конешне до обіду
На ринку продати.
А ксьондз його посилає
З квітком до Давида,
Та узяти око мняса
Каже йому в жида.
Пішов слуга до Давида —
Не вскурав нїчого,
Виніс набіл продавати —
Не стало і того.
Прибігає до костьола,
Глядить свою панї,
Аж ксьондз як раз на ту пору
Стоїть на каза́нї.
І так чуло мову мовить:
„Czego ty, człowiecze!
Czego chodzisz, czego szukasz
Na tem marnem świecie?"[1])
А слуга тут на весь костьол:
— Та-ж панї шукаю!
Бо сметана вся пропала
І сам пропадаю.
„Тс!... Тс!..." А ксьондз далї мовить:
„My nie wiemy sami,
Lecz co Dawid na to powie,
Jego posłuchamy!"[2])
— О, вже пане! — слуга каже
Ваш Давид хороший!
Не дам, каже, не дам мняса —
Давай перше грошї!

[1]) Чого ти, чоловіче, ходиш, чого шукаєш на тім марнім сьвітї?

[2]) Ми самі не знаємо, але послухаємо, що на те оповість Давид!

65.

Крива баба.

Раз до ксьондза забрела
Кривая на ноги,
І бідная на дїтий
Просила підмоги.
А ксьондзови гроший жаль, —
Давай її вчити,
Як каліцї із дїтьми
В білім сьвітї жити.
„Лучче, каже, ти навчись
Бабити, змовляти,
То й на себе, на дїтий
Будеш грошї мати!"
— Де-ж навчитись, пане мій,
Дайте мінї раду! —
Що учитись, ти змовляй
Хоч так для прикладу:
„Пробіг пес через овес —
Не шкодило псови,
Най же шкоди не буде
І тому вівсови".
Пішла баба і куди!
Як сьвята́ курує;
Пройшло уже кілька лїт,
Ба і ксьондз хору́є:
Така ґуля, як кулак,
В горлї йому сїла...
Лїчать, лїчать дохторі,
А все ґуля цїла.
Далї вдав ся до бабів,
Нїчого чинити...

*

От приходить і крива
Слабого лїчити.
Ксьондз до лиха вже й забув...
Вона не питає,
Каже вийти з хати всїм,
Сама зачинає:
„Пробіг пес через овес —
Не шкодило псови,
Най же шкоди не буде
І тому вівсови!“
Подивив ся слабий ксьондз:
— А то ти, зозуля? —
Та як враз зареготав —
Так і трісла ґуля!

66.

Чуприна.

Питали ся козака:
„Що то за причина,
Що в вас гола голова,
А зверху чуприна?“
— А причина то така:
Як на війні згину —
Мене ангел понесе
В небо за чуприну!
Питають ся мужика:
„Що то за причина,
Що в вас гола голова,
А зверху чуприна?“
— А причина то така:
Нас біда обсїла —
Голимо́ ся до крівлї́,
Щоб кузка не їла!

[Далї буде].

ИСТОРІЯ ЛІТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

НАПИСАВЪ ОМЕЛЯНЪ ОГОНОВСКІЙ.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

Література наукова.

[10. Микола Закревскій].

[Дальше.]

У третьій книзї „Старосвѣтского Бандуристы“ надруковано „*Словарь малороссійскихъ идіомовъ*“ (Москва, 1861). На заголовнôмъ листї Закревскій поставивъ епиґрафъ изъ народного прислôвя: „Велика русьска мати! Украина — ненька рôдненька, — єи мова не полова!“ У вступї сказавъ вôнъ навперед дещо про украиньске нарѣчє въ загалї и про походженє єго. Вôнъ запримѣтивъ слѣды украиньского нарѣчя вже въ Остромировôмъ Евангелію (зъ р. 1057), въ обохъ Изборникахъ Святослава (1073. 1076), въ Крилоскôмъ Евангелію (1143), въ лѣтописи Несторовôй, Київскôй и въ Волыньско-галицкôй, у Словї о полку Игоревôмъ и въ багато иншихъ памятникахъ. Вôдтакъ украиньске нарѣчє подѣливъ вôнъ на пять пôднарѣчій: 1. полтавске (Переяславско-Чигиринське), 2. слобôдске (въ Харкôвскôй ґуберніи), 3. волыньско-подôльске, 4. галицке й карпато-руске, 5. бѣлоруске пôднарѣчє. Про мову бѣлоруску сказавъ вôнъ, що она була колись великорускою, але занапастилась чи-мало пôдъ вплывомъ польщины. Вôнъ запримѣтивъ, що той книжный языкъ, въ котрôмъ Украинцѣ вôдъ початку XV. до половины XVIII. вѣку списували свои акты, лѣтописи, проповѣди и т. и., не був бѣлорускимъ. Се була мѣшанина языка церковно-славяньского, польского й народного украиньского. Вкôнци заявивъ вôнъ, що въ словарь єго ввôйшли тôлько тї украиньскї слова, котрї рôзнять ся вôдъ слôвъ россійскихъ, и вважають ся ідіомами, — отже: 1. слова украиньскї й галицкї; 2. польскї, нѣмецкї, латиньскї, котрї въ нарѣчю южнорускôмъ одержали право горожаньске; 3. слова россійскї, котрї на Украинѣ уживають ся въ иншôмъ значѣню, або въ иншôй формѣ; н. пр. багатый, глибокій, дужій, мнясо, плысти, поступовати и т. д. Такъ отже сей словарь, по думцѣ Закревского, може бути придатнымъ не тôлько для славяньскихъ фильольоґôвъ, але й для рускихъ историкôвъ.

Вже изъ сихъ слôвъ можь дôзнатись, що вѣдомости Закревского про суть мовы украиньскои були хаотичнї, — що вôнъ уважавъ словами украиньскими такожь тѣрмины польскї, ба й нѣмецкї та латиньскї, котрї знаходились у грамотахъ, або въ творахъ письменникôвъ южнорускихъ. Та й не дивота, що спорудникъ словаря, живучи трийцять рокôвъ на чужинѣ, не зъумѣвъ уже гараздъ розрôзняти слôвъ украиньскихъ вôдъ польскихъ та россійскихъ. Все-жь таки выкорыставъ вôнъ трохи-не всю литературу, котра тогдѣ до єго працѣ могла вôдноситись. Въ оглядї жерелъ, надрукованôмъ послѣ словаря (стор. 617—624), Закревскій вычисливъ 62 творы, котрыми вôнъ хôснувавъ ся. Мѣжь сими жерелами вызначують ся особливо ось-якї: Лексіконъ славенороссікій Памвы Берынды, лѣтописи Самовидця и Величка, Діяріюшь Ханенка, граматика „малороссійского нарѣчія“ А. Павловского (С.-Пб., 1818), граматика языка руского въ Галиціи Йосипа Левицкого (Перемышль, 1834), Енеида Котляревского, повѣсти й два драматичнї творы Квѣтки-Основяненка, Кобзарь Шевченка, Хата й Чорна Рада Кулїша, оповѣданя Марка Вовчка и т. и. Далѣ каже Закревскій, що свôй словарь ставъ вôнъ укладати р. 1840., та що свою працю скôнчивъ р. 1861. Въ отъ-сємъ часѣ зôбравъ вôнъ 11.127 идіомôвъ. А вже-жь цѣлого богацтва мовы южнорускои не мôгъ вôнъ вычерпати, — багато слôвъ не мôгъ учути тому, що вôдъ р. 1829. живъ на чужинѣ. Вкôнци заявляє, що для будущихъ лєксикоґрафôвъ словарь єго буде матеріяломъ и пôдмогою, и вôдтакъ вôдзыває ся до нихъ окликомъ: „Помагай, Боже! До готовои колоды добре огонь пôдкладати!“ (стор. 624).

Хоча въ словарѣ Закревского надруковано чи-мало слôвъ чужихъ, якї вôнъ знайшовъ въ актахъ и лѣтописяхъ рускихъ, то все-жь менша половина слôвъ може вважати ся пригожимъ матеріяломъ для украиньского словаря. Тому-то украиньскій лєксикоґрафъ скаже Закревскому спасибôґъ за єго велику працю, котрôй вôнъ намагавъ надати прикметы вчености. Хочь отже Пыпинъ заявивъ, що Закревскій зложивъ свôй словарь въ старомоднôмъ стилю безъ знаємости зъ науковою фильольоґичною методою, то таки признавъ сей критикъ, що у спорудника словаря було практичне знанє и здоровый змыслъ.[1])

Пôсля „Словаря“ надруковано ще поганенькій вѣршь Закревского п. з. „Розставаньнє зъ Бандуристою“ (стор. 625—626). Авторъ, пращаючи ся зъ коханымъ своимъ дитятемъ, бажає єму, щобъ выйшло у свѣтъ безъ бою, — щобъ єму такъ поталанило, якъ ось повело ся „Описи

[1]) „Исторія русской этнографіи“, т. III., стор. 346.

Кіївськôй“.[1]) А вже-жь батько непотрѣбно журить ся, бо дитя жваве, нелукаве, про-те дехто може й безъ проханя єго вподобає. Опôсля спорудникъ „Бандуристы“ дякує Богу за те, що єму помôгъ вôдпровадити словничокъ чималый, надъ котрымъ вôнъ рокôвъ безъ лѣкôвъ працювавъ „якъ чалый“.

„Старосвѣтского Бандуристу“ Закревского оцѣнивъ критично П. Ефименко въ Петербурскôй „Основѣ“, 1862; октябрь, стор. 27—48[6]. Критикъ попрѣкнувъ Закревского навпередъ за теє, що вôнъ свою рôдну мову назвавъ нарѣчємъ, въ котрôмъ годить ся писати дещо для забавы. Вôдтакъ заявивъ Ефименко, що сей етноґрафъ изъ збôрникôвъ Максимовича и деякихъ иншихъ выбравъ тôлько такѝ пѣснѣ, якѝ не мають великои ваги, — що вôнъ въ загалѣ не бувъ способнымъ до выдавництва матеріялу етноґрафичного. Критикъ сказавъ далѣ, що коли-бъ Закревскій бувъ зайнявъ ся порôвнанємъ украиньскихъ пѣсень изъ иншими славяньскими, то мôгъ бы бувъ дôзнатись, що деякѝ зъ нихъ суть вельми стародавнѝ, мѣжьтымъ коли вôнъ думавъ, що найдавнѣйшѝ пѣснѣ украиньскѝ вôдносять ся до вѣку XVII. Вôдтакъ не вподобавъ ся критикови такожь способъ выданя приповѣдокъ. Бо вже-жь, коли Закревскій знавъ гараздъ нѣмецку литературу, чому вôнъ не йшовъ за Нѣмцями въ выданю збôрника приповѣдокъ? Не въ альфабетичнôмъ порядку, а по ґрупамъ треба було укладати сей матеріялъ етнофичный, се-бъ-то такъ, щобъ у кождôй ґрупѣ знаходились прислôвя, вôдносячѝ ся до окремыхъ предметôвъ и думокъ; — н. пр. въ першôй ґрупѣ могли бы бути помѣщенѝ прислôвя религійнѝ, въ другôй — моральнѝ, въ третѣй митольоґичнѝ и т. д. Опôсля запримѣтивъ критикъ, що деякѝ прислôвя надруковано недоладно, або у формѣ скороченôй. — Такожь и словарь Закревского, по словамъ критика, не може вважати ся вдоволяючимъ. Вказавши на недостачѣ сеи працѣ, Ефименко кôнчить свôй оглядъ критичный ось-якъ: „Судячи по першому тому „Старосвѣтского Бандуристы“ годѣ сподѣватись, щобъ изъ рукъ Закревского выйшло що-небудь путнього; — особливо можь сумнѣватись, щобъ вôнъ зъумѣвъ зладити украиньску граматику: „А впрочôмъ, дай, Боже, нашому теляти вовка пôймати!“

11. Иванъ Рудченко.[2])

Предки Ивана по батьку, Якову Рудченку, були козаками, що́ зъ-перегодомъ стали служити въ вôйску россійскôмъ. Дѣдъ Ивана бувъ ветераномъ зъ р. 1812. Прадѣдъ по матери, „чоловѣкъ грецкои націѣ“, воювавъ въ семилѣтнѣй вôйнѣ, дѣдъ же по матери бувъ професоромъ „ельоквенціѣ“ въ Киѣвскôй академіи. А вже-жь батько Ивана бувъ малымъ чиновникомъ въ Миргородѣ Полтавскои ґубернiѣ, де було й гнѣздо роду Рудченкôвъ.

Иванъ Рудченко родивъ ся въ Миргородѣ р. 1845. Вôнъ учивъ ся въ Миргородскôй, вôдтакъ у Гадяцкôй повѣтовôй школѣ, и скôнчивши двѣчи той курсъ бажавъ перейти въ ґимназію, але батько за-для бѣдности не мôгъ посылати єго въ школу. Тому-то чотырнайцятилѣтнiй хлопець ставъ служити въ Гадяцкôмъ „казначействѣ“ (урядѣ скарбовôмъ). Уже въ тому молоденькому вѣку полюбивъ вôнъ народну поезію и ставъ збирати матеріялъ етноґрафичный. Коли вôдтакъ р. 1861. Василь Бѣлозерскій почавъ выдавати въ Петербурзѣ „Основу“, то Рудченко посылавъ у редакцію пѣснѣ й казки, записанѝ зъ устъ народу. Але-жь въ „Основѣ“ надруковано тôлько одну казку п. з. „Про зозуль, посмѣттюхъ и гадюкъ“ (1862; сентябрь, стор. 105—107[4]),[1]) а весь иншій матеріялъ, що́ єго Рудченко бувъ пôславъ редакціи, запропастивъ ся, коли той журналъ переставъ выдаватись. Въ 1863. р. Рудченко перейшовъ на службу въ Полтаву зъ авансомъ, але та служба не була єму по-нутру. Вôнъ бачивъ недостачу своєи освѣты й бажавъ доповнити єѣ; — про-те р. 1864. вôнъ выйшовъ у вôдставку, и вôдтакъ поѣхавъ у Киѣвъ, сподѣваючись, що тамъ пôдготовить ся до принятя въ университетъ. Але надѣя єго не сповнилась, и вôнъ принявъ участь въ редакціи „Кіївлянина“, що́ єго засновавъ тогдѣ професоръ Виталій Шульгинъ. Мѣжь иншими статьями надруковано тутъ деякѝ етноґрафичнѝ розвѣдки Рудченка. Зъ-перегодомъ вôнъ вернувъ ся до службы державнои: зъ-першу служивъ въ Житомирѣ въ контроли й при ґубернаторѣ, потому въ Киѣвѣ, де бувъ чиновникомъ „по крестянскимъ дѣламъ“ при ґенералъ-ґубернаторѣ. Опôсля управлявъ вôнъ казенною палатою въ Витебску й въ Херсонѣ.

Въ 1869. р. выдавъ Рудченко въ Киѣвѣ першій выпускъ свого етноґрафичного збôрника п. з. „Народныя южно-русскія сказки“ (8°, сторôнъ XI + 216). Найбôльше етноґрафичного матеріялу подали єму А. Петруняка, И. П. Новицкій и Опанасъ Рудченко; вôдтакъ дôставъ вôнъ народнѝ казки ще вôдъ одинайцяти иншихъ збирачѣвъ, мѣжь котрыми вызначують ся Ст. Лоначевскій и Ол. Шишацкій-Илличь.

Въ переднѣмъ словѣ до свого збôрника Рудченко запримѣтивъ навпередъ, що при живôмъ тогдѣшнѣмъ интересѣ для вывченя памятникôвъ народнои словесности дуже мало выдано казокъ украиньскихъ. Правда, що на сѝ казки письменники звертали свою увагу,[2]) але се дѣялось дуже рѣдко зъ мотивôвъ науковыхъ. „Польскѝ-жь вченѝ й литераты (писавъ Рудченко), помѣщуючи въ выданяхъ своихъ украиньскѝ казки, спонукувались до такои роботы трохи-не все своими политичными тенденціями. Они-то намагали доказати (або тôлько натякали на теє), що тѝ творы народнѝ (выдаванѝ по-найбôльше въ перекладахъ и перерôбкахъ польскихъ)[3]) належать народови, котрый є тôлько вѣткою народу польского. Не дивно проте, що такѝ перерôбки народныхъ творôвъ, освѣченѝ подôбнымъ свѣтломъ, оказались непридатными для пôзнаня южноруского народу. Въ великорускôй же литературѣ до украиньскихъ казокъ зъявились найпаче художницкѝ вôдносины. Якъ тôлько въ якôй казцѣ були якѝ-небудь естетичнѝ прикметы, то єѣ перекладали або перероблювали иногдѣ на „литературный языкъ“,[4]) а иногдѣ й на

[1]) Закревскій натякнувъ тутъ на свôй твôръ „Лѣтопись и описаніе города Кіева“ (Москва, 1858). Сю працю вôнъ переробивъ та розширивъ и выдавъ єѣ р. 1868. въ Москвѣ п. з. „Описаніе Кіева“.

[2]) А. Н. Пыпинъ, „Исторія русской этнографіи“, т. III., стор. 369—374.

[1]) Подавши сю казку, Рудченко пôдписавъ себе криптонимомъ „Иванъ Руина“.

[2]) Мѣжь тыми письменниками вызначувавъ ся Олександеръ Н. Аѳанасьевъ, котрый р. 1855—1863. выдавъ у Москвѣ „Русскія народныя сказки“.

[3]) Рудченко цитує тутъ „Athenaeum“ зъ р. 1841—1850., „Lud ukraiński — A. Nowosielskiego“ (Wilno, 1857), „Opis powiatu Wasylkowskiego“ и „Piw kopy kazok“ С. Осташевского (Wilno, 1850).

[4]) На пр. „Степныя сказки“ (1852); „Украинскія сказки“ — Данилевского (1863) и т. и.

южнорускій.[1]) При такôй роботѣ выкидувано часто теє, що въ казцѣ здавало ся злишнимъ, а натомѣсць вставлювано вôдрывки зъ другои казки. Иногдѣ-жь теє, що выкинено въ оповѣданю, доповнювалось фантазіею автора; — ба, бувало й таке, що зъ двохъ казокъ сьладано одну и т. и. Хоча-бъ отже казки подôбными перекладами та перерôбками й зыскали якоись художницкои закрасы, то за теє втрачували они науково-етноґрафичный интересъ“ (стор. VII).

Далѣ каже Рудченко, що хоча й выдано кôлька казокъ украиньскихъ такъ, якъ ихъ записано зъ народныхъ устъ, то они теперь недоступнѝ не тôлько для публики, але й для вченыхъ, по-за-якъ они суть порозкидуванѝ по рôзныхъ журналахъ и часописяхъ, изъ котрыхъ деякѝ стали ся библіоґрафичною рѣдкôстью. Та й въ загалѣ годѣ заперечити (запримѣчує Рудченко), що казокъ украиньскихъ выдано доси дуже мало, дармá, що южнорускій нарôдъ казками богатый такъ, якъ и всякій иншій нарôдъ славяньскій.

Въ першôмъ выпуску свого збôрника Рудченко помѣстивъ такѝ казки й байки зъ варіянтами, якѝ записано прямо зъ народныхъ устъ, и якихъ дотôль нѣгде не надруковано. Выємокъ становлять тôлько пять казокъ, котрѝ передруковано зъ „Черниговскихъ губернскихъ Вѣдомостей“. Вôдтакъ заявивъ Рудченко, що вôнъ при редакціи казокъ старавъ ся, не пропустити нѣчого, щó могло бы служити матеріяломъ для вывченя южнорускихъ нарѣчій зъ ихъ фонетичными та лєксикоґрафичными прикметами (стор. IX).

Въ кôнци переднього слова Рудченко сказавъ дещо про порядокъ, въ якому вôнъ розложивъ казки у своєму збôрнику. Вôнъ не придержувавъ ся рубрикъ такихъ, щó натякали-бъ на науковый подѣлъ казокъ, — отже вôнъ не похваливъ подѣлу на казки митичнои и богатырскои періоды, на казки побуту пастушого, характеру зооморфичного, антропоморфичного и т. и. Такѝ подѣлы — по думцѣ Рудченка — являють ся подекуды недоладными, тому-що дуже часто въ однôмъ памятнику зустрѣчають ся очерты рôзныхъ періодôвъ побуту й свѣтогляду. Такъ отже тôлько одноцѣльнѝ казки поклавъ вôнъ одну за другою. Въ подѣлѣ казокъ на катеґоріе Рудченко корыстувавъ ся бôльшь народнымъ подѣломъ казокъ, нѣжь методою науковою; н. пр. казки про звѣрѣвъ, про птицѣ и такѝ иншѝ вôнъ надрукувавъ усѣ вкупѣ; потому помѣстивъ казки про нечисту силу, далѣ про змиѣвъ, про богатырѣвъ, и тымъ подôбнѝ, а въ кôнци свого збôрника выдавъ вôнъ казки чисто побутовѝ: про былицю, бувальщину... Опроче, по думцѣ Рудченка, въ выданю етноґрафичныхъ матеріялôвъ, особливо-жь казокъ, треба пѣклуватись не такъ подѣломъ ихъ въ рубрики, якъ радше совѣстнымъ и повнымъ выстаченємъ тыхъ дорогоцѣнныхъ памятникôвъ народного творчества, щó вважають ся живымъ ключемъ для вывченя побуту народного (стор. XI).

До сего переднього слова Рудченка навязує Пыпинъ деякѝ свои примѣтки, кажучи мѣжь иншимъ, що се трудна справа, вкупѣ зъ текстомъ подавати такожь матеріялъ для вывченя нарѣчій. Таке завданє трудно сповнити найпаче за-для того, що записуванє діялектичныхъ прикметъ мовы домагає ся не тôлько уваги не-абы-якои, але й спеціяльныхъ фильольоґичныхъ вѣдомостей.[1])

Въ переднѣмъ словѣ до другого выпуску народныхъ казокъ заявивъ Рудченко, що вôнъ, приступаючи до выданя свого збôрника, бувъ задумавъ, пустити въ свѣтъ тôлько такѝ казки, щó ихъ ще нѣгде не надруковано. Але вже въ першôмъ выпуску передрукувавъ вôнъ кôлька казокъ изъ „Черниговскихъ губернскихъ Вѣдомостей“, щó вважають ся рѣдкôстью библіоґрафичною. У другому-жь выпуску передрукувавъ вôнъ изъ „Молодика“ и зъ „Черниговского Листка“ деякѝ казки, щó ихъ изъ устъ народу були записали Костомарôвъ и Номисъ.[2])

Всѣхъ народныхъ украиньскихъ казокъ въ першôмъ и другôмъ выпуску свого збôрника Рудченко надрукувавъ — 137 (83 + 54).

Важнѣйшимъ уважає ся другій етноґрафичный збôрникъ, щó єго выдавъ Рудченко р. 1874. въ Кіевѣ п. з. „Чумацкія народныя пѣсни“ (8⁰, сторôнъ XIII + 257). Въ передньому словѣ спорудникъ сего збôрника высказавъ важнѝ думки про ассоціяцію въ побутѣ народнôмъ. Ось и важнѣйшѝ зразки писаня єго про сю справу: „Въ економичнôмъ житю нашого часу идея ассоціяціѣ має значѣнє дуже важне. Мѣжь-тымъ коли зъ одного боку зъявляють ся щоденно великѝ компаніѣ акціонерскѝ, якъ н. пр. банковѝ, зелѣзнодорожнѝ й другѝ, котрѝ захоплюють у свои руки торговлю и промыслъ краю, и дрôбныхъ промысловцѣвъ роблять слугами та людьми робочими, то зъ другого боку та-сама идея ассоціяціѣ стає ся помôчю такожь ось-тымъ бѣдолахамъ. Се бо засновують ся рôзнѝ товариства, найпаче ремѣсничѝ, котрѝ подекуды старають ся нести пôльгу бѣднôй клясѣ суспôльности й оборонити народну масу вôдъ тяжкои долѣ пролєтарія. Хоча-жь першѝ змаганя сихъ товариствъ являють ся несмѣлыми, а подекуды й невдатными, то все-жь є надѣя, що идея ассоціяціѣ пустить глубокѝ коренѣ въ житє народу, и стане єму помôчю въ розвою економичнôмъ. Такъ отже тѝ, котрѝ выучують народный побутъ, повиннѝ звертати свою увагу на всякѝ проявы сеи идеѣ якъ у минувшôмъ, такъ и въ теперѣшнѣмъ часѣ“.

„Всѣ признають правду сего высказу, що Великорусы мають хистъ до промыслу й торговлѣ, — въ загалѣ до ассоціяціѣ: Великорусъ до сего дня зберѣгъ общину, дармá, що она вкорочує личну єго свободу... А вже-жь Малорусы втратили вже давно первѣстный, общинный ладъ житя, — они проявляють изъ-давна индивидуализмъ у кождôмъ напрямѣ свого побуту. Про родовый, семѣйный побутъ збереглись у нихъ тôлько згадки въ пѣсняхъ весѣльныхъ. Тому-що семьѣ Малоруса дѣлять ся на вѣтки, являє вôнъ мало кебеты до промыслу, а за те любить свою хату, своє село й поле. Все теє спонукало декого казати, що Малорусы — неспособнѝ до промыслу й торговлѣ, — що у нихъ нема національного купецтва, — що тôлько Великорусы вызначують ся талановъ купецкимъ. Тутъ принято очевидячки наслѣдокъ за причину. Вже-жь въ народѣ малорускôмъ не могла вытворити ся широка дѣяльнôсть торговельна, тому-що услôвя житя не давали розвиватись торговôй клясѣ національнôй. Въ часѣ историчного розвою украиньского козацтва, пы-

[1]) Рудченко вказує на „Наські українські казки“ — Иська Материнки (Йосипа Бодяньского) й на деякѝ народнѝ оповѣданя Марка Вовчка та Стороженка.

[1]) „Исторія русской этнографіи“, т. III., стор. 371—372.

[2]) Мѣжь чотырнайцяти збирачами, щó Иванови Рудченкови подали етноґрафичный матеріялъ, вызначують ся Опанасъ Рудченко, А. Петруняка та И. П. Новицкій.

таня политичнй й національнй, хоча може й повстали первѣстно на засновку соціяльно-економичнôмъ, высунули ся на першій плянъ картины суспôльно-народнои. Звышь трьохъ вѣкôвъ Малорусы були приневоленй, обороняти батькôвску вѣру й народнôсть, та й бороти ся зъ тыми, котрй не тôлько намагали занапастити малоруску народнôсть, але й обернути въ хлопôвъ всѣхъ тыхъ, щó до неи належали. Не дивно про-те, що въ такôмъ народнôмъ побутѣ не могло розвинутись національне украиньске купецтво... Все-жь таки Южнорусы въ историчнôмъ житю проявляли наклôнъ до торговлѣ, — ба, они вели не тôлько внутрѣшню, але й зовнѣшню торговлю. Репрезентантами внутрѣшньои торговлѣ були крамарѣ, мѣщане, мѣжь-тымъ коли зовнѣшньою торговлею займались Запорожцѣ, котрй весь свôй побутъ засновували на ассоціяціи. Орґанами-жь зовнѣшньои торговлѣ були найпаче чумаки".

„Чумацтво — се одна изъ важнѣйшихъ экономичныхъ прикметъ демократичного побуту Украины; чумаки — се не окрема каста, котра-бъ рôзнила ся своими звычаями й интересами вôдъ народнои громады. Чумацтвомъ займали ся въ догôднôмъ часѣ не тôлько лейстровй козаки, але й сѣчовики, ба й мѣщане. Зъ-годомъ пѣклували ся чумацтвомъ такожь дрôбнй панки украиньскй, — потомки сотникôвъ, вôйсковыхъ та бунчуковыхъ товарищѣвъ, канцеляристôвъ и пôдканцеляристôвъ; — такожь они посылали неразъ свои паровицѣ въ дорогу. Условины давного побуту выкликали орґанизацію чумацтва въ артѣль, валку, котра засновувалась на идеи ассоціяцiѣ"...

Далѣ каже Рудченко, що типъ чумакôвъ вже вымираѥ при новыхъ условинахъ экономичныхъ, въ добѣ будовы зелѣзныхъ дорôгъ. Зъ упадкомъ же чумацтва на Украинѣ зчезнуть поволи й тй слѣды, по котрыхъ можна було-бъ угадати, якою була-бъ украиньска торговля, коли-бъ житѥва течѣя Украины не була вздержана чужими вплывами й звернена въ иншй стороны.

Хоча-жь вывченѥ чумацтва зъ огляду экономичного ѥ справдѣ потрѣбне, то все-жь, по думцѣ Рудченка, попереду годить ся зайнятись исторично-етноґрафичнымъ дослѣдомъ про чумакôвъ. Тому-жь, що се не такъ легко написати исторiю чумацтва на основѣ давныхъ документôвъ, то поки-що треба въ сѣй справѣ хôснуватись памятниками народного творчества, се-бъ-то пѣснями чумацкими. Тй-жь пѣснѣ годить ся записувати вже й для того, що типъ чумакôвъ вымираѥ, и що такожь пѣснѣ чумацкй не довго жити-муть въ устахъ народу.

[Дальше буде].

Народні музичні струменти на Вкраїнї.

[Далї.]

2. Подорож В. Ржевуського.

[Думка].
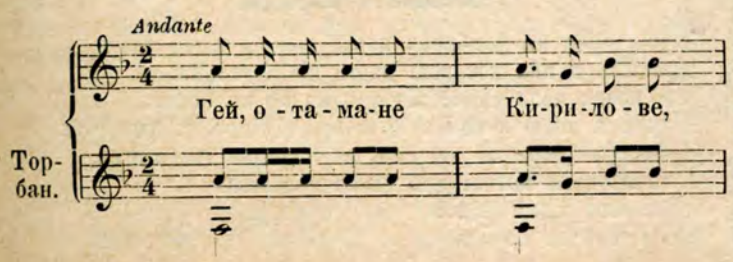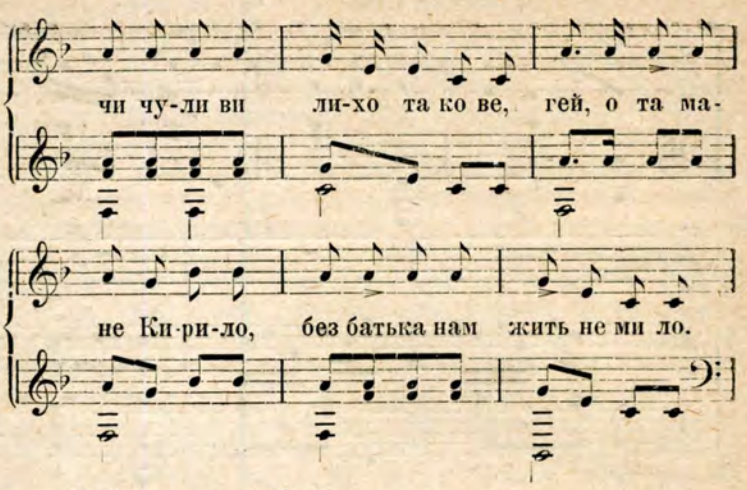
Од'їгриш на торбанї.
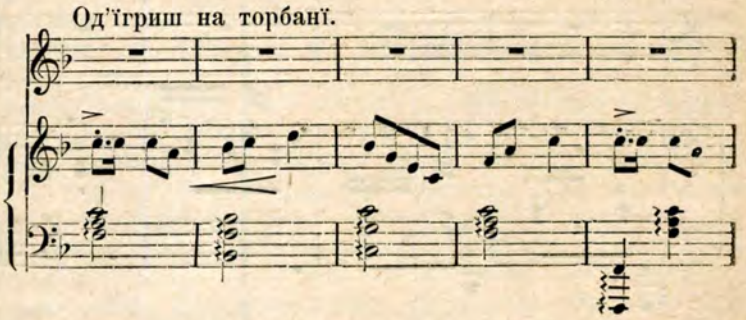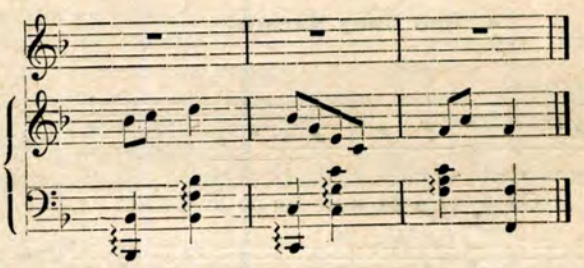
3. Відортова пісня.

[Гл. слова Ч° 5 на стор. 114].
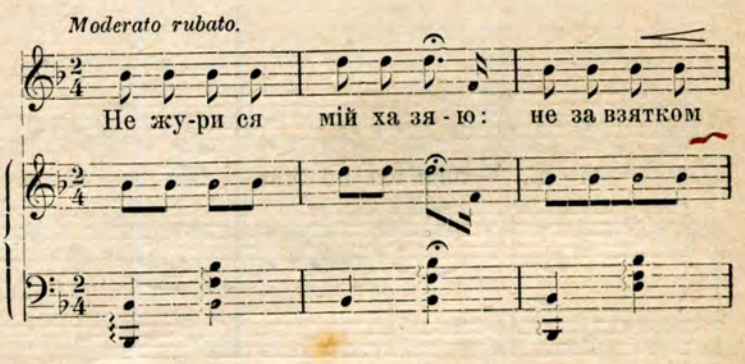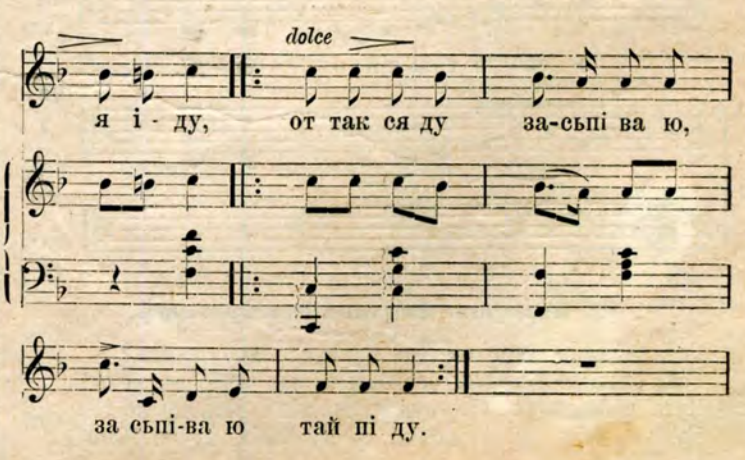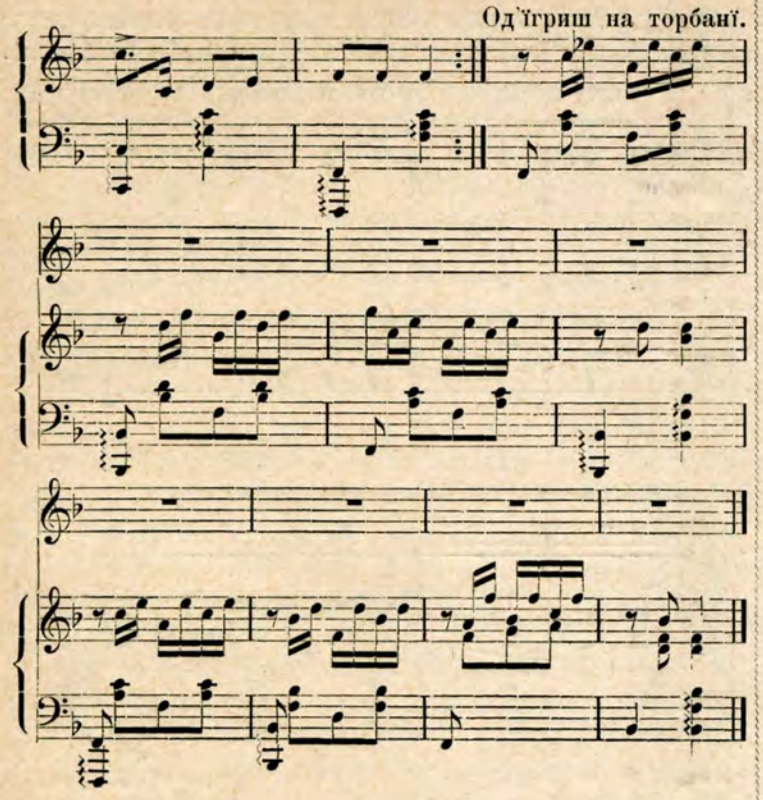
4. Про Саву Чалого.
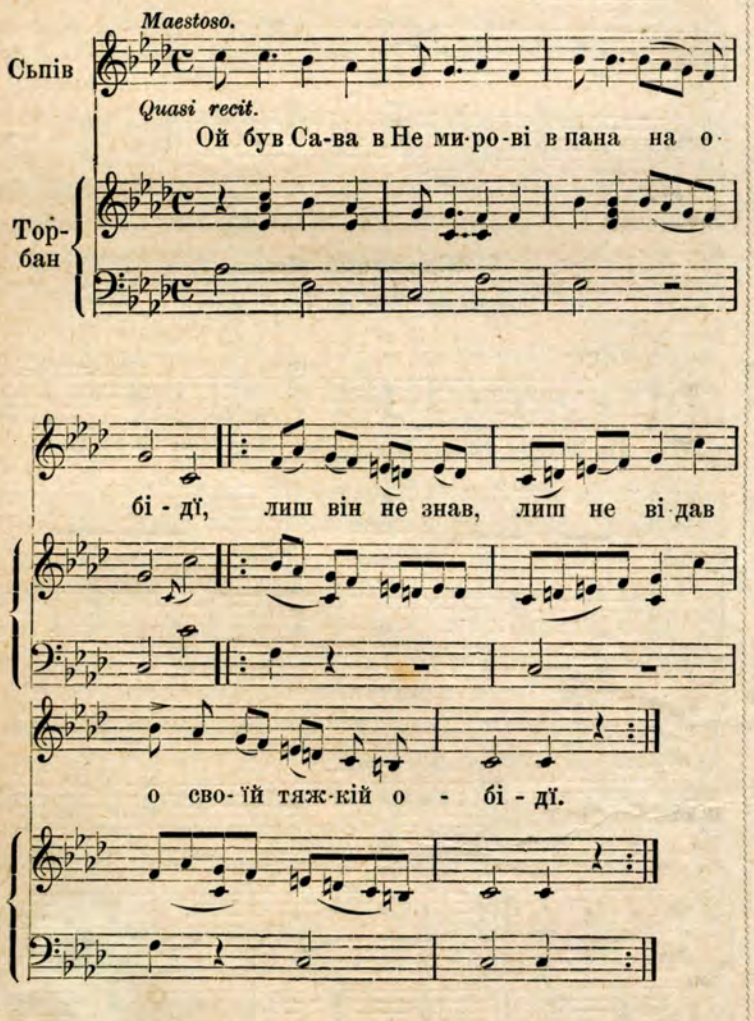
2. Подорож Вацлава Ржевуського.

Гей, отамане Кирилове, чи чули ви лихо такове?
Гей, отамане Кирило, без батька нам жить не мило!
Чути в батькових поговорах, що він їздить по всїх морях:
То по Синїм, по Червонім, то по Білім, то по Чорнім.
На піскові му не шкодить, бо він легкий хутко ходить,
Але правда, як зморить ся, то засипле, як втомить ся.
І переїхав кілька мор — двісті миль за Саба-Табор,
Где пятьдесять поколїння зостало жидів племіння.
Тиждень тая вода грає, піском, камінем кидає,
Лиш в суботу тая вода стоїть тиха і погода;
В той день всенькі проїжджають, лиш не жид, бо сьвято мають:
То і там схотїв знати, щоб нам ближче що сказати;
Але він де був заїхав, вже сам почав торопіти
І до неба тілько вздихав, — не думав він довше жити.
Там ся йому показали дикі люди, що пищали;
Сиру рибу їдять, ловлять, свищуть, нїчого не говорять.
І почав думку думати, щоб дальше не їхати,
В тім краю не чути ся: тяжко буде вернути ся.
Перехристивсь, схаменув ся, проти вітру обернув ся;
Блудить, човпить ся по морі, радби в свій край як найскорій.
І вже низину покинув, став по зьвіздах міркувати,
Бо вірне би був загинув, якби не вмів пізнавати;
Зьвізда його провадила і сам собі давав раду,
Щастєм, що смерть не скосила, і прибув до Цароградy.
Султан ся з ним утїшає, як він грає і сьпіває,
Потім на двір вибігає і вже на конях гуляє;
І всї задумались Турки, що має постіль дві бурки,
Під головою кульбака, і вся його постіль така!
Коло його богатая лежить зброя турецькая;
Вставши, по турецьку убрав ся, зовсїм на коня забрав ся.
І в Мороку і ве Фензиї, і в Алжері і в Ґанґезї,
Всюди він там пробуває, бо його весь сьвіт кохає;
Алепія і Сирия, Єрусалем добре знає
І Турция, Арабія і Персия його знає.
Всюди чесно знаходить ся і приятно обходить ся,
Бо там злого чоловіка не люблять і збавлять віка.
Где приїде к баші-гана, — вкаже карту од Султана,
І сїдають на дивану, — честь оддають, яко пану.
Кажуть в чаші каву налляти, в шістьох одну люльку курять
Просить, щоб му показали конї, котрі лучші мали.
Провадить, кричить, брикає, не їжджані — він сїдає;
Всї Турки забулькотали, — що такого їздця не видали.
Як кінь має добру расу, — він ся на них добре знає,
І з собою возить касу, платить, в Стамбул одсилає,
Часто в Стамбул одсилає, бо там много коний має.
Пред Султаном проїжджає і джеридою кидає.
Нелзя того і сказати, як він собі там бавить ся,
Всїм правду можна признати, — во всїм сьвітї він славить ся.
Сам до себе став казати: „В свою землю як приїду,
Уклякну, буду цїловати, вже до іншої не поїду.
Не мало провидїв сьвіта, не покрасив свої літа:
Думаю в дома сидїти і буду на хлїб робити!“
Гей, Ревухо, батько милий! Нехай Бог дасть тобі сили,
Нехай тебе оглядаєм, бо ми тебе всї кохаєм.
Прибудь до нас як найскорій, щоб не потонув на морі,
Бо зробиш нас сиротами, як не будеш жити з нами.
Вивартовий кричить: пугу! Давайте гасло друг другу.
В дверах наставте вуха, чи не їде ваш Ревуха?
Бо він як в свій край зближить ся, то прилетить яко птиця,
Зараз буде смотріть конї, чи в порядку на припонї?
Ми що граєм і сьпіваєм, таку хвалу йому даєм:
Бачилисьмо панів много, не бачили так доброго!
Той у Бога ласку має, що о бідних памятає,
Він бідного не забуде, про теє він паном буде.
Летїм за ним, як до уля ройом за маткою муха:
Нехай жиє, нех гуляє, сердечний отець Ревуха!
Нехай жиють всї нам сьвяті: Вацлав, Рузя і їх дїти!
Нехай жиють многі літа, нехай жиють многі літа!

3. Золота борода.

Злетїв орел на домброву попід сонцем вітер гнать,
Прийшла думка козакові давні пісні засьпівать.
Але козак мало знає: він зродив ся на степах,
Тільки в полю з конем грає при Днїпрових джерелах.
З бистрим оком во всї силї за ворогом лук стягав,
І початок на могилї для любої засьпівав:
„Отамани рідні знають наше серце, наш булат,
Вони швидко ізгадають, як зговорить до них брат.

Коли-б Польща розум мала, тай не била ся з Ордою,
Ще-б, козаче, погуляла в Царгороді із тобою.
Прости, прости, ляший сину, ваші землі — інший сьвіт,
І козак твою родину іще знав від давних літ.
Не оден з вас бунчук мав, жвавий в полю молодець,
Не оден з вас Турка гнав, кажуть люди з Підгорець.
А де-ж тиї милі літа, а де-ж тиї вороги,
Що́ колись із кінця сьвіта бігли в наші пороги?
Прибудь до нас, милий Ляше, прибудь польське гетманя,
Дзюба в білі ручки спляще, як ти всядеш на коня.
А молодці в ґерелицях скричать „ура“ на заді
Скинуть шапку, поклонять ся Золотиї Бороді.
Лиш він о тім добре знає, спливе щастя як вода,
Скоро з нами загуляє Золотая Борода.

4. Сьпів Ревуцький.

[Гл. музику Ч⁰ 5 на стор. 113].

Як виїхав Ревуха на коні гуляти,
Перевісив через плечі сагайдак багатий.
Грає море, Чорне море, Біле море
Гала-ґіда-гу! Ля ля ля ла ла ла! Гала ґіда-гу![1])
Всяка птиця по повітрі не потрафить того,
Що наш батько Ревуха доказуєть много.
Коні сиві, половиї, гнїдиї і чорні!
Втїште-ж мене, щоб не тужив Ревуха моторний.
Духом з нього на сивого: „Скоро давай лука,
Подай стріли, ставляй тарчу“,[2]) вже на коні гука.
А з сивого на гнїдого, — к землї припадає,
Своїй Рузї милесенькій цьвіточки зриває.
Джахтамір, Батиран[3]) — то мої соколи:
Коли всяду, сьміло їду, не уткне ніколи.
Ах ти Ґульдо[4]) моя любо, як на тебе всяду,
Носиш мене по всїх місцях, — ніколи не впаду.
Ой їдучи на Качані викликує лє-лї!
Завісив ся на сїдлї, схватив шаблю з землї.
„Подай, Саво, коня жваво, нехай мене знають
Коли всяду на борзїм, жили мнї дриґають“.
Сто турецьких, сто черкеських і татарських много
Що день, що години прибуває з того.
Грає море і т. д.

[Далї буде].

Боян.

Нарис сучасного вчення про бактериї.

[Далї].

Між заразливими хоробами дуже важне місце займають епідемічні, хоч тепер вони не мають такої сили, як перш. За усї часи історичного життя стрічаємо ми звістки про страшенні помірки. Історія їх є не тільки значною частиною історії медицини, але вони причинять ся і почасти з'ясовують політичну історию і історию культури: з великих пошестий зникали і пропадали величезні війська здобичників, цїлі племена, часто вони знищували цьвітучі культури і на довго клали особистий відбиток на розумовий напрямок націй. Видатні дослїдачі думають, що на занепад культури Греції і Риму між иншим значний вплив зробили великі пошести, що́ на границї між давними а середними віками панували по східній і західній римській імперії. Щоб показати ріжницю у силї давних а сучасних помірків, візьмем місто Базель. У йому за 50 років були 2 великих помірки: з холєри р. 1855-ого вмерло 205 душ, а з тифу 1866-ого р. з кількости мешканців 42.000 вмерло 450 душ. Зовсїм инші дати вмерлих були перш у тому самому Базелї. Так Фелїкс Пляттер каже, що з чуми р. 1563-ого до 1564-ого вмерло 4000, а другі, що навіть 7000, а у 1609—11 рр. знов 4049. З чорної смерти у середині 14 столїття у Базелї вмерло 14000, у Венециї $^3/_4$ мешканців, а решта розбіглась, — у Ґерманії умерло 1,000.000, у Італії $^1/_2$ мешканців, у Анґлії $^9/_{10}$, а по усій західній Европі взагалї від $^1/_4$—$^3/_4$, у Азії повинно ще більш. Причиною того, що епідемії тепер не захоплюють такої площі, як перш, треба визнати гігієнічні поліпшення укупі з знаттєм дійсної причини цих хороб, а то перш за причину сих помірків визнавали: соціяльні нещастя [голод, війна і т. и], згромадження гнилих материй, негоду і т. и, тодї як, після наших сучасних поглядів, се тільки сприяючі умовини.

Що до пізнавання, яка власне у даному випадку є хороба, то воно часом буває дуже легким, а часто й занадто трудним, але через бактеріольоґію з'явило ся поліпшеннє і у сїй сфері. Так на підставі самого мікроскопічного дослїду можна пізнати: сухоти, тріпер, актіномікос. Що до инших мікроорґанїзмів, то дослїду під мікроскопом не досить, треба ще їх відокремити, посїяти на ріжних трівних материях, а потім припустити зьвірятї, на що треба стільки часу, що діяґноза може з'ясувати ся навіть по смерти слабого, або коли він одужає; значить сей спосіб не має значіння для пізнавання хороби того субєкта, що від його взято бактериї, але він має і дуже велике значіннє на пр. при холєрі, де пізнаваннє по смерти має значіннє для ще живих, щоб виявити правдивий характер заслаблення і ужити якихсь засобів проти розповсюджування хороби.

Що до лїчення заразливих хороб, то треба визнати, що тут терапія зробила поступ і дуже значний; тільки у хірурґії і акушерстві, у лїченню переважної частини внутрішних хороб лїкар є тільки сьвідком того, як хороба йде. Не маючи змоги добре лїчити інфекцийні хороби, ми повинні усю увагу звернути на те, щоб не допустити до заслаблення, убиваючи усякими способами, а власне високою температурою і десіфекцийними материями бактерий і їх зародків навколо нас, не даючи їм розплоджувати ся і впливати шкідливо на людий. Працювати над сим питаннєм стали ще за часів Лємера [1865 р.], коли він вказав, що карбольовий квас має властивість перешкоджати розвоєви бактерий ґниття і шумування, але значний поступ виявив ся тільки з Роха, коли він знайшовши способи виділяти окремі ґатунки бактерий, у цїлому ряді досьвідів дізнав ся, як впливає на них висока температура і усякі хемічні з'єднання, і при якій інтензивности сих чинників мусять окремі відроди пропасти. Далї виявило ся, що ся інтензивність повинна бути при уживаню десінфекції у життю вичою, як у досьвідах, бо у харкотинї слабого на приклад або у виметі — бактериї обгортають ся слизькою материю, що не пускає до бактерії десінфекцийної тїчи, або, коли уживаєть ся висока температура, то на середину подушки або матераца вона буде далеко менш впливати, як на надвірні шари і знадвору бактериї пропадуть, а у середині будуть ще живі і потім дадуть початок другим ґенерациям, що́ утворять собою нове заслабленнє. Опріч того се питаннє має ще й другий бік: власне десінфекция повинна бути дешева, проста, нешкодлива для здоровя, не повинна псувати річий, що їх десінфекціюють. Але хоч такого ідеального способу ще нема, треба уживати тих що вже є і ними можна досягнути незвичайно важних наслїдків.

Що до материй, якими робить ся десінфекция, то їх є дуже багато і кожною з них можна досягнути тієї самої мети. Але за найлучшу між ними треба вважати двохльорний меркурий [H_q CC_2], що́ вже у розчині 1 : 1000 або 5000 значно впливає на бактериї; далї треба згадати про карбольовий, борний, салїцільовий кваси і т. д. Розчином сих материй дїлають на вимет, харкотину, миють стїни, підлоги, стільці, — взагалї на усе, що було коло слабого; а чого не можна мити, на пр. мягку мебель, одежу, те становлять у особливі комори, де від текучої пари на них пропадає зараза.

Що до боротьби з помірками, то тут на першому плянї повинні стояти поліпшеннє у суспільній гігієнї. Що се справдї так, досить вже видно з того, що тепер пошести в Европі ніколи не мають такого страшного характеру, як у середні віки; згадати на пр. чорну смерть, коли міста були страшенно забруднені усякими здатними до ґниття речами, де легко розплоджували ся мірияди бактерий. Далї коли з'явила ся яка небудь пошесть у даній місцевости, то треба, щоб маса була на стільки розвинена і сьвідома про дійсну натуру

[1]) Присьпів „Грай море“ сьпівають ся по кожній строфі кожного куплєта.
[2]) Тарча = мета.
[3]) і [4]) Назва коний.

ії, щоб могла сьвідомо і без приказу уряду виповняти ріжні постанови і приписи що до забезпечення власної особи від зараження. Переходячи далї до самого лїчення заразливих хороб треба сказати, що значний поступ тут зробили тільки хірургія, акушерство і ґінекольоґія. Внутрішня медицина майже така безсильна проти більшости їх, як була і перше. У 60-их роках вчення про бактерії, як про побудників зарази, зробило великий вплив на лїченнє ран. Коли перше по значній операції хірургови лишало ся тільки сказати слабому після Ambroise-Paré: „Je te pense, Dieu te gérisse“ [„я тебе перевязую, а Бог вилїчить“], то тепер він зовсїм не має права здавати ся на волю божу, бо коли усе зроблено відповідно вимогам сучасної науки, то можна бути цїлком певним на тому, що сама найбільша рана не стане причиною заслаблення а потім і смерти на ґноєве запалїннє, бишиху і т. и., як то раз-у-раз трапляло ся по старих шпиталях. Зовсїм не дивно, що народ так бояв ся перш хірургічних клїнїк, дуже вже багато було шансів там вмерти і не від операції, а від того, що майже до кожної рани прикладала ся там важка хороба. Для характеристики досить згадати оповіданнє Пирогова про 10 однаково ранених солдатів, яким було сказано, що без операції вони неминуче умруть, але, коли з них згодило ся тільки 9 на хірургічне лїченнє, то живим остав ся тільки той, що не згодив ся на операцию. Се легко стане до зрозуміння, коли ми згадаємо, яким способом дістували ся материяли для перевязування ран, як вони зберегались, як робили ся перевязки і як будовали ся шпиталї. Головний материял до перевязок „корпія“ робив ся із усякого ганчіря, не вважаючи на його забруднення, а за часи війни збирав ся, як жертва доброчинців із усїх верств суспільности, зберегав ся під подушками слабих, носив ся по кишенях фельдшерами. Губки, що ними обтирала ся кров при операції, тільки трохи пополїскували ся по уживанню водою, яка звичайно у середині крови не вимивала і таким способом там повставали процеси ґниття, що виявляло ся навіть важким духом від такої ґубки; про те нею усе таки користувались, коли було треба. Білє на хірурґови і слабих було теж забруднене у кров і ропу, мінялось не часто, руки перед операциєю тільки полоскали ся у воді і увесь заражений материял брудними інструментами і руками накладав ся на рану. До того треба додати, що шпиталї були величезними будинками, з товстими стїнами, малими вікнами, і через те з малою кількістю сьвіту і повітря, що найбільш скидали ся на фортеції, з стїнами, що їх наскрізь оселяли бактерії. бо їх ніколи не чистили. Але не треба сього вважати за зумисне злочиньство, ні — се повставало, бо не була відома дійсна причина заразливих хороб. Коли у таке місце попадала людина з раною, то на неї осїдала безлїч усяких бактерий, що викликала заслаблення, так що навіть лихо пропасницю, яка завжди наставала по операції, вважали за нормальне з'явище, за реакцию орґанїзму проти травли. Нїчого й казати, що оперовані вмирали, як мухи, і істнували хороби, що тепер зовсїм не стрічають ся. Коли дізнали ся, що причиною усього лиха бактерії, то з'явила ся думка вбити їх чим небудь, щоб дати ранам ґоїти ся без жадної перешкоди.

На підставі сього у 60-их рр. Лїстер опублїковав свій спосіб бандажования ран, виголошуючи, що все, що не обеззаражене, не повинно навіть торкати ся до рани, бо може на йому сидять наточені бактерії. За материю до обеззараження взяв 2% - 4%-ий розчин карбольового квасу, який за увесь час операції розпорошував ся з парової розприскувачки, щоб і у повітрі операційної салї знищити бактерії; ним обмивала ся рана, руки хірурґа, увесь струмент, ґубки, а щоб забезпечити слабе місце від бактерий повітря накладалась повязка, що її головними складовинами були марля, обезплоджена карбольовим квасом і змочена у його і 8 шарів карболїзованої вати, яка повинна була вбирати у себе ропу, що утворяєть ся на рані. Наслїдки з'явили ся незвичайні: деякі хороби зовсїм вивели ся з шпиталя, деякі трапляли ся, як поодинокі випадки, найбільші рани загоювали ся без пропасниці і взагалї операциї перестали давати такі величезні відсотки смертий, — коротко кажучи, скоро усї хірурґи почали уживати його перевязку, хоч з деякими відмінами, не торкаючи прінціпу її, як то беручи другу материю до обеззараження, не той материял для перевязки і т. и. Тепер найбільш за материю до обеззаражування уживають двохльорний меркурий і йодоформ.

Відповідно сучасним поглядам на походженнє заразливих хороб, хірурґічні клїнїки почали будовати будинки, з великими вікнами, що пропускають багато сьвіту, який, як треба згадати з загального огляду, затримує розвиток бактерий, — часто їх чистять, і т. д. Але усї материї, що уживають ся щоб не допустити бактерий розвивати ся у рані, далеко не індиферентні і дратують слабе місце, навіть часом увіходять через його у кров в такій кількости, що отруюють орґанїзм. Усе те примусило шукати ще кращих способів бандажования, а потім поталанило ся їх і знайти. Прінцип сього нового бандажования у тому: коли сама рана не заражена, а усе що до неї торкаєть ся обеззаражене високою температурою, то нема на що уживати протизаразних материй, але звідсїль же видно, що сього способу можна уживати далеко не у всїх випадках, бо дуже часто хірурґови доводить ся мати дїло з зараженими ще перш ранами; але де можна то треба там останнього способу заживати, бо наслїдки від його кращі, хоч проводити його труднїйше на практицї. Треба додати, що через антісептичне і асептичне лїченнє, як звуть ся сї способи, стали можливі операції над такими орґанами, що перш торкати їх ножем вважалось за злочинство, позаяк неминучим наслїдком була смерть від зараження, як то над орґанами живота, мозком, тодї як навпаки сучасна хірурґія має дійсне право пишати ся наслїдками цих операций, так само як акушерство і ґінекольоґія, що теж скористували ся в своїй сфері з цих способів.

Що до лїчення внутрішних хороб, то тут ми не бачимо такого поступу; єсть тільки надія, що в будуччині витворять ся способи до активного лїчення хороб. Тепер є три хороби, що справдї їх уміють лїчити: власне сіфілїс — меркуриєм, пропасницю — хінїною, ревматизм — салїцільовим квасом, а при усїх инших хоробах не мішають ся у теченнє хороби, а по змозї поліпшивши обстанову слабого, назначивши дієту, старають ся зменшити силу найбільш небезпешних прояв хороби. Здавало ся-б, що можна тих самих материй, що вони ними убивають бактерії поза орґанїзмом, ужити в тій самій метї, і коли вони поселяють ся у середині живого створіння; але справдї се не так, бо часом треба увести стільки протизаразної материї, щоб вона убила бактерії, що вона і самий орґанїзм отроює, бо більшість сих з'єднань з'єднаєть ся з материями орґанїзму, а сї нові сполучення вже не мають тих властивостий, як первітня материя, що вона вводилась; далї хемічні з'єднання збирають ся у визначених орґанах і часто зовсїм не там де бактерії, що нам бажало ся-б на їх дїлати; через те то для більшости хороб сї змагання не дали жадних наслїдків і виявило ся, що треба шукати кращих способів лїчення.

[Конець буде].

Д-р Ол. Черняхівський.

ОПОВІСТКИ І КРИТИЧНІ ЗАМІТКИ.

Виданя тов. „Просьвіта“ за 1893 р. Товариство „Просьвіта“ у Львові видало в р. 1893. цїлий ряд вельми пожиточних і цїкавих книжочок для народа [ч. 1—12 за рік 1893. а цїлого видавництва ч. 152—163. всїх 10 книжочок, між тими дві подвійні ч. 4—5 і 8—9 — більше як 26 арк. друк. ціна за всї 1.52 кр.] З огляду на зміст видимо 2 поучаючі в справах правних: „*Про польові пошкоди*, написав Др Кость Левіцький“ (ч. 3.) і „*Про книги ґрунтові*, написав А. Дольніцький“ (ч. 8—9); до сих можна зачислити книжочку ч. 12: „*Про шпихлїрї і крамницї*. Написав Др К. Левіцький“; вкінцї оповіданя, образки з житя і т. і. як: книж. 1: „*Дещо про землю*. Написав І. Охримович“; кн. 2: „*Сократ, грецький учитель*. З росийської мови з додатками та відмінами переклала М. Загірня“; кн. 6. „*Свояки*. Образок з житя. написав Стефан Пятка“; кн. 7: „*Три побратими або як поконали люди біду*. Оповіданє для народа написав Іван Правдолюб з Боднарова“; кн. 10: „*Маркіян Шашкевич, єго житє і значінє*. В 50-ті роковини єго смерти написав член головного виділу товар. Просьвіти (з портретом Маркіяна)“, і кн.

11: „*Забобони та ворожбитство.* Написав І. О. член товар. Просьвіти". Винявши отже кн. 2. „Сократ" і кн. 4—5. „*Як дбати о здоровлє?*", котрі переложені з чужих язиків, всї иньші суть працями орицінальними. Між авторами бачимо попри давних і добрих наших знакомих, також деяких нових, пожадяних і справних робітників, котрих товариство для спільної працї придбало. До давнїйших належать Др Кость Левіцький, добре звісний популяризатор тем на полї правничім, що вже не одну таку книжочку зладив для членів „Просьвіти", та А. Дольницький, співробітник при укладаню книжочок „Руского правотара народного" і автор иньших праць; та і М. Загірня знана членам товариства, бо зладила оповіданє „Галя" (кн. 144). Добру силу придбало товариство в Ів. Охримовичу, що умієї популярно представити предмет науковий і підглянути та добре осудити житє і звичаї простолюдина і вивести звідси яку науку, а при тім має дар до складного і живого оповіданя та визначає ся гумором.

При обговореню поодиноких книжочок пізнаємо і иньших авторів.

В першій книжочцї: **„Дещо про землю"** загадав автор пояснити на підставі науки ґеольоґії повстанє землї та деякі явища на землї і в атмосфері, як се видно з наголовків поодиноких уступів розвідки: Що каже Мойсей про початок землї? Що кажуть зьвіздарі о землї в просторі всесьвітнім? Що говорять зьвіздарі про сонце а землю і другі планети? Що-ж остаточно дасть ся сказати о давній минувшости землї? Про горячо внутра земного. Про гори огненні або вулькани в Европі. Що гори огненні виказують? Про підводні гори огненні. Причини дїланя гір огненних. Землетрясенє і як часто воно лучає ся? Деякі явища, що товаришать землетрясеню. Від чого земля трясе ся? Творенє гір і долів. Предмет — правда цїкавий, ба і потрібно пізнати єго, — як се висказав сам автор в уступі вступнім „Пізнаймо землю, матїр нашу!", а особливе для селянина, що зі школи виносить небагато таких відомостий; однак сей предмет зовсїм нелегкий до популярного представленя а до того для нашого селянина. Особливо не легку мав справу автор в перших уступах своєї розвідки „про повстанє землї" — тож і не так ясним вийшов сей віддїл як слїдуючі, що справдї є поучаючі.

Сей самий автор написав ще другу книжочку (ч. 11.) **„Забобони та ворожбитство"**. Подає він тут багато прикладів забобонів між селянами та вказує на глупий, ба часто і шкідливий звичай шукати поради і помочи чи в якім иншім нещастю у ворожбитів. Правда що не все навів автор, лише річи єму звісні та з єго окруженя чи околиці. але-ж бо не так то й легко представити усї найріжнороднїйші забобони та способи вороженя, котрі, кромі одних спільних усему нашому народови, ще можуть і мусять бути окремішні з огляду на головне занятє, місце замешканя і т. и. народа. Але за те ті, про котрі розказує, можуть уважати ся якби типові а знов представленє річи і цїкаве і поучаюче, бо переконує о нерозумі тих, що в се вірують. Коли ще увзгляднимо, що автор розказує складно і з гумором та бачимо як усюди пробиває ся у него любов до бідного і темного брата [на пр. остатній уступ в книжочцї], видимо отже напрям патріотичний, тож мусимо бути єму вдячними за єго щиру працю.

В книжочцї 2: **„Сократ, грецький учитель"**, порушено кілька правил житя і приватного і в громадї а дедуковано їх з житя і науки грецького фільозофа Сократа. Для прикладу наведемо ось які. На питанє: як жити? учив Сократ, що не є одною метою житя, щоби жити вигідно, весело і нїчого не робити, противно радив умірковане і працю; в родинї і в громадї — заохочував до згоди і єдности, казав помагати другим в потребі і так собі приєднувати приятелїв, бо як ми людям, так люди нам; поясняв реченє: „пізнай себе, буде з тебе", а в справах громадських називав того добрим начальником, що людям богато доброго робить. Зміст книжочки цїкавий та й поучаючий, але чи не лише радше для більше осьвічених, як небудь автор старав ся потрібне понятє сьвіта старинного зробити скілько можна приступним.

Кн. 4—5. **„Як дбати о здоровлє?"** є, як сказано, переклад з польского, але з огляду на предмет і спосіб виложеня займає поважне місце в нашій популярній літературі. Коли зважимо, як з одного боку легко нашому хлїборобови захопити яку недугу або калїцтво, а з другого боку, як тяжко шукати або й найти поміч лїкарську — при чім крім коштів значить чимало також упередженє і брак довіря — то мусимо признати хосенність видавництва, що подає народови пораду у всяких злучаях занедужаня, а попри се, що може ще важнїйше, подає ради, як жити та вистерігати ся усего, що веде до занедужаня; тут власне належить поученє що до їди, налитків, мешканя, окруженя і т. і. Велику стійність польского виданя признала вже фахова критика, а ся стійність не зменшила ся, бо книжочка „Просьвіти" є перекладом з польского. А все шкода, що до тепер не появила ся сего рода праця орицінальна котрого з лїкарів-Русинів, котрих слава Богу маємо не мало і то визначних. Але чей ще не все пропало: ще є не одно на сім полї зробити.

Кн. 6. **„Свояки, образок з житя"** — написав Стефан Пятка, знаний нашій публїцї писатель-сатирик, що особливе любує ся в мальованю образків з житя люду робучого, котрі виходять з під єго пера по майстерськи, з гумором та повні сатири. Автор вибрав за тему події з житя народа, правда погані і рідкі та все не неімовірні: як лїнивство і пянство, крім иньших поганих вчинків [як зневаги та кривдженя других навіть родичів], зводять найкрасші маєтки на нїщо; звичайна доля такого Гуляя (nomen omen) — лїцитация ґрунту, а закінченє драми — розпука і ще страшнїйший злочин [пяний Гуляй підпалює своє обійстє, щоби не мали що лїцитувати а жінка з дїдуном і бабунею щоби загріли ся]. Характер Олекси Гуляя поганий, але не так чорний, щоби можна сказати, що така людина неможлива, бо все зле, що робить, робить в наслїдок пянства. Тож автор хотів здає ся показати, які бувають страшні наслїдки такого поганого налогу. З другого боку в особі Трофима представив чоловіка бідного, але чесного і роботящого — дарма що єму не щастило ся. Трофим, як небудь був дуже покривджений при розділї батьківщини своїм стрієм, не ворогував на него а навіть де міг помагав єму. За те і нагороду найшов за свою чесність, бо другий стрий купив на лїцитациї цїлий ґрунт Гуляя і єму єго дарував. Правда в оповіданю є і деякі неправдоподібности, от приміром що Яким, коли вже роздав між свояків усї гроші, як учув що мають лїцитувати ґрунт Гуляя, пропав десь без слїду а в день лїцитациї вернув і заплатив за ґрунт над 5000 зр. Де-ж він і яким способом в короткім часї роздобув таку суму гроший? Та і се ввучить в устах Трофима незвичайно, коли згадує про мінїстра з золотим ковнїром; ба і стріляне Гуляя з пістолєта в хаті над головами дїда і баби своєї жінки та коло хати або до Трофима — якесь неправдоподібне. А все-ж поодинокі риси з житя народа, єго звичаї і спосіб думаня — представлені вірно і правдиво („Богач бідного не знає". Задля маєтку і між своїми виявляє ся ріжниця. І між селянами, котрі дірвали ся якої „власти" уважають себе за щось висшого і лїпшого від других і т. і.).

Кн. 7. **„Три побратими або як поконали люди біду"** — має властиво цїль, щоби нарід заохотити до обеспечуваня майна від шкоди огневої і инших шкід та поучити, шо то таке асекурация. Попри сей головний предмет порушив автор зручно і другі справи, бо заохочує до закладаня читалень, кас позичкових, крамниць і заведеня инших порядків по селах; дальше порушає справу довгів лихварських і справу позичок в банках, де при остатних звертає ся увагу на одну майже загальну хибу селян — недодержаня речинця сплати довгу чи рат; також заохочує брати ся до зарібків промислових. До заведеня всяких добрих порядків в своїм селї заохочує Максим, що вернувши з війська вміє переконуючо розказувати про усякі порядки у инших народів, головно Чехів. Як небудь має лише двох товаришів, котрі єго розуміють і готові єму в сім дїлї помагати, а переважаюча часть ґоспадарів майже противна — та вкінцї він перемагає трудности і доконує свого. Щоби людий наклонити до обезпечованя майна, найбільше старає ся помогти Максимови місцевий отець духовний, образ правдивого душпастиря, народолюбця і порадника, хотяй остаточно аж приклад з других в нещастю пересьвідчає всїх о пожиточности асекурациї. Автор представляє вірно сьвітогляд народа, єго звичаї, на пр. консерватизм старого батька Максимового, або цїлком природне поведенє єго матери, що не дбає про нїякі цїкаві бесїди, а лише

занята своїм сином-одинаком. Патріотично поступив автор, коли з признанєм піднїс, що Максим говорив чистою рідною мовою, не як звичайно такі вислужені вояки поганять свою бесїду чужими примітками. І бесїда Максима про просьвіту, цівілїзацию, нові лїпші порядки в громадї і дома — не може видавати ся неприродною в устах селянина, коли пригадаємо собі приклади, як селянин, наколи з натури уздібнений та охочий до науки і має спосібність поучити ся, справдї може імпонувати (маємо вже таких не мало в рїжних сторонах нашого краю).

Кн. 10. **„Маркіян Шашкевич, єго житє і значінє“** — є вже другою книжочкою, що відносить ся до того предмету, бо в р. 1886. видала „Просьвіта“ книжочку (ч. 95): „Маркіян Шашкевич, про єго житє і письма, ниписав Омелян Огоновський“. Правда що книжочка давнїйша об'ємом більша і змістом богатша, однак все на часї була і торічна публїкация „Просьвіти“ про М. Шашкевича з сего іменно згляду, що видало єї товариство як раз тодї, коли задумало перевезти тлїнні останки Маркіяна до Львова. Тож добре було пригадати бодай коротко се, що давнїйше писано про покійника та причинити ся до звеличаня памяти заслуженого мужа, завзиваючи до участи в похоронах і т. і. Цїла книжочка повна патріотичних гадок. Ось вкажемо лише, що автор підносить силу рідної мови, вказує на єї важність для просьвіти народа, вона є придатна до висказаня найвзнесліїших думок (тут цитує слова Я. Головацького), докоряє тим, що цурають ся єї та висьмівають і понижають; він вказує на красу і значінє пісень народних, та цїлком відповідно робить замітку про звязь лїтературну з Україною (члени вже пізнали деяких українських писателїв: Шевченка, Котляревського, Квітку). Таке пригадуванє обовязку шанованя рідної мови належить уважати за вельми патріотичне і цїлком відповідне; таж в сих часах не лише ті, що служать у війську, мають нагоду навчити ся поганити свою рідну мову чужими примішками, але ще гірше представляє ся річ, коли зважимо, що і з иньших боків напирають на те, щоби свою забувати та другу октроюють [чи то в школах, чи хотяй би в „изданіяхъ“]. Автор мав дуже добру нагоду усї ті патріотичні гадки висказати і виясиити на житю і дїяльности М. Шашкевича. Тож подаючи образ єго житя і прямовань міг вказати, що Маркіян мимо насьмішок та ворожих перепон з боку сучасних Русинів, хоч і ученых, полюбив свій нарід, не встидав ся єго бесїди, та й других завзивав, щоби єї любили і не цурали ся, бо держав ся тої провідної гадки, що лише в рідній мові можна до народа промовити і єго просьвітити. Длятого єго сила і слава і заслуга в тім, що перший в Галичинї писав рідною мовою. При сїм вказує автор на поодинокі роди літературної дїяльности Шашкевича: поезиї, твори прозою, переклад св. євангелія, читанку для малих дїтий, та єго виступленє против введеня латинської азбуки в наше письмо.

Остатна (12.) книжочка: **„Про шпихлїрі і крамниці“** — є важним кроком на перед, що „Просьвіта“ зробила на поли економічного підвигненя народа. Новий статут вкладає на товариство обовязок окрім просьвітного дбати і про економічне підвигненє народа. Правда, що на сїм полї робить „Просьвіта“ лише перші кроки, що поза границї поради та інформаций в деяких справах не виходять. Так і в сїй книжочцї автор вказавши на хосенність закладаня шпихлїрів і крамниць в громадї подає вказівки, як брати ся за дїло. Нашим селянам не бракує здібности та і охоти до таких справ, але часто брак ініціятиви а ще більше інформаций, головно що до вимогів закона не дає приступати до річи. Подумаймо тілько, кілько то зараз найде ся приятелїв (найчастїйше з зависти, задля конкуренциї], що зачнуть відраджувати та відстрашувати нашого селянина, котрий нераз наражений на усякі тяганини непотрібно або несправедливо справдї вкінцї роздумає ся і занехає справу; а коли ще побачить, що сему або тому може й не повело ся дїло або натрафило на великі перепони, тодї вже і покидає думку. Тож справдї потрібно було докладно і ясно поучити, що і як робити, до якої власти удавати ся, які при тім кошти і т. і. Особливо слушно вказано на се, що члени читальнї „Просьвіти“ можуть дуже вигідно і безпечно заложити собі крамницю або шпихлїр, бож певно лекше їм зібрати ся і порозуміти ся.

З сего короткого огляду видко, що товариство а зглядно центральний видїл і автори щиро і совістно потрудили ся, щоби сповнити своє просьвітне завданє. З огляду на зміст книжочок бачимо рїжнородність, так що старано ся получити utile dulci; із стилю пізнати правдивих популярних писателїв, що виходячи з сьвітогляду народа старають ся єго інтелєктуально піднести до розуміня ширших наук. Також зі згляду на внїшну форму видавництва треба з признанєм піднести сумлїнну коректу.

Софрон Недїльский.

Істория ц. і к. полку піхоти фельдцайґмайстра барона фон Меркль ч. 55. З портретом Є. В. Цїсаря Франц-Йосифа І. По нїмецьки написав поручник Юлїй Беран, а по руськи розповів Осип Маковей, підпоручник в резерві. — Накладом полку. У Львові 1893 р. 56 стор. 8⁰.

Коменди австрийських полків старають ся тепер о розбудженє патріотичного і воєнного духа у своїх вояків також в той спосіб, що для них видають короткі історії полків. В р. 1890 поручник Стан. Щенснович видав по руськи таку популярну історию 15-ого полку піхоти, а минувшого року вийшла істория 55. полку, котрої заголовок висше поданий. Істория та написана цїкаво і подає воякам описи воєнних походів і битв та богато прикладів вояцької хоробрости. На нашу думку, книжечка була би для вояка ще інтереснїйша, як би він з неї міг дізнати ся про причини воєн н. пр. в 1848, 1866 роцї, чого в істориї нема. Такі популярні істориї можуть справдї причинити ся до осягненя цїли тої, яку собі власти воєнні поставили, тим більше, що вони подають ті істориї воякам на їх рідній мові. Вояки читають їх дуже радо.

Oola Marusi. Piśnia M. Czajki. — Краків, 1893 р., 28 стор. 4⁰. Цїна 80 кр. (!!). Вдова, що жила при Чигиринї, мала шість дочок. Вона дочок споряжала, замуж видавала; усї видала, тілько наймолодшу Марусю оставила сиротою, бо вмерла. Але Маруся виросла у сестри і вийшла також замуж за сїроокого парубка. Дав їй Бог троє дїтий. Одна дитинка-доня вмерла; остали ся ще син-соколик і друга доня, старша. Ту доню видала замуж, а сина навчала „сьпівати про нашу Вкраїну і про степи широкиї і про ті могили і про людий, що так щиро її боронили“. Він слухав і учив ся, сьпівав усе про свою Україну, а мати радїла, „що такого соловейка Україні дала“. Та не мала мати щастя до дїтий, помер і той синсоловейко на 20. році житя. „Заплакала Україна по своїй дитинї“, а мати довго горювала, поки не втихомирилась. „От таку то долю мала наша Марусенька!“

Як бачите, фабула „пісні“ не дуже дотепна. Здаєть ся, се одна з перших праць незнаної досї авторки М. Чайки. В літературі нашій стрічав я досї дві Чайки, а се мабуть третя, инша, бо сьпіває не так, як тамті. Поема писана у Білоцерквї на Україні, 1892 року, а посьвячена Марії Лонжинській. З мови поеми видко, що авторка Українка і гарно вміє мову. Вірш гладкий, хоч рими не всюда добірні. Проблиски поетичного чутя і форми замітні. Але тема досить наївна і оброблена не цїкаво.

Та коротенька „пісня“, котру можна би помістити на кількох малих картках друку, видана так пишно, що й про се треба слово сказати. Занимає вона аж 28 сторін у форматї 4⁰! Синьо-червоні і золотисті вінєтки і грубий веліновий папір могли би славу принести якому настольному виданю. Але дивує мене, чому авторка друкувала свою „пісню“ латинськими буквами. Латинське абецадло в нашій літературі уже давно не вживаєть ся; були проби уживаня єго, та не повелись.

О. М—ей.

НОВІ ТВОРИ ДРАМАТИЧНІ.

Талан, — драма з побиту українських артистів, в 5 дїях і 6 відмінах Михайла Старицького.

Нова пєса д. М. С—ого, присьвячена Марії Конст. Заньковецькій, виріжняє ся тим від усїх майже драматичних творів, написаних остатними часами нашими закордонськими драматурґами, що сюжет єї взятий не з житя люду, а з житя осьвіченої верстви.

Подія пєси, відбуває ся на українській сцені, серед артистів українського театру, котрого головною і усїми узнаною окрасою єсть артистка Лучицька. Вона не способила ся до сцени, замилованє і пристрасть до штуки виявились у неї пізнїйше, коли завмерла в єї серцї друга могуча пристрасть, — палка любов до молодого поміщика Квітки, котрого вона горячо кохала, але котрий відкинув єї любов. Квітка — чоловік вельми богатий, суспільне становище єго багато висше від становища Лучицької. Вступивши на сцену здибує ся і тут Лучицька з тими самими каверзами, і тими самими неприємностями, котрі переслїдували єї поза сценою.

Головним ворогом єї на новім полї являє ся суперниця єї по сценї, артистка Квятковська, щó до вступленя Лучицької на сцену грала перші ролї і також чимало залицяла ся до Квітки, але Лучицька, з першої хвилини свого вступленя до трупи, відразу здобуває собі усї симпатиї публїки і відсуває на другий плян Квятковську, за котру між тим завзято стоїть уся театральна управа. Лучицька горячо полюбила сцену; вона боре ся зі всїми, боре ся проти усїх і завзято не підає ся, але за ню глибоко терпить єї старенька няня, що випестила і усїм серцем любить свою Марусю, — як називають Лучицьку. Тодї саме до Лучицької вертає ся Квітка, що пристрастно в ню закохав ся, молить єї простити єму, грозить, що покінчить з собою, на злучай, коли вона не схоче вийти за нього замуж, повідомляє Лучицьку що єго мати згодилась на вінчанє єго з Марусею, — і вона боячись з одного боку о житє чоловіка, котрого горячо любить, а з другого — піддаючись безнастанним просьбам і намовам няні, годить ся вкінцї вийти за Квітку.

Третя дїя застає Марусю в богатій маєтности чоловіка; вона томить ся журбою і нудьгою від переслїдувань свекрухи, щó ненавидячи невістку, старає ся на всякий спосіб очернити єї перед чоловіком. Безхарактерний Квітка, щó вже й так трохи охолонув до жінки, піддає ся вплывови матери, і вірить єї намовам. Картку, вирвану з бувшої ролї жінки, бере за любовний лист; дїдуся режісера, щó переїжджаючи на часок завернув до мешканя колишньої своєї артистки, зачисляє між єї щасливих поклонників, та своє безпідставне підозрінє доводить до того, що заявляє жінцї, що їй вільно йти куди захоче, і та, серед бурі і негоди, втїкає з своєю нянею з неприхильного дому свекруги,

Вирвавшись від мужа, котрого в своїм серцї Лучицька далї горячо любить, вона знов вступає на сцену, але сили єї вже ослабли, здоровлє підірвалось зовсїм, і в день першої вистави, маючи грати заголовну ролю в пєсї, вона перед тим, нїм підняли заслону, падає без памяти в театральній ґардеробі, де на столї вона злучайно находить бінокль свого мужа. Квітка дїйстно тут, в театрі; він перед приходом жінки, вийшов враз з Квятковською до льожі, але він зовсїм розстроєний нервово, психічно недужий, і ся недуга голосно проявляє ся при першій появі на сценї єго жінки. Він сатанїє, зриває ся з свого місця, обиджує з льожі свою жінку, а вона, недужа, розстроєна, знївечена усїм пережитим, почувши єго голос, падає на сценї без памяти. Отсе остатнє змаганнє впливає вбиваючо на розстроєний орґанізм артистки; вона не має сили довше боротись, і тихо, гірко, безмовно вмирає, в остатній дїї, в бідно урядженій невеличкій нанятій кімнатці, окружена щирою симпатиєю і прихильностю своїх бувших товаришів по сценї. Вмирає щаслива: їй доручають письмо від чоловіка, в котрім він передає усе майно своє їй і рідній, українській, любленій нею сценї, і вона вмирає в пориві щастя, уся покрита цьвітами і лаврами...

Українець.

ЗАПИСКИ, ВІСТКИ І ЗАМІТКИ.

Ювілєї Нечуя-Левіцького і М. Старицького в Харкові. В місяцї лютому сього року сьвяткували ся в Харкові ювілєї 25-лїтної літературної працї наших письменників Ів. Нечуя-Левіцького і Мих. Старицького. Задля сьвята Ів. Нечуя-Левіцького р. Чайченко написав ось який вірш:

Іванови Левіцькому-Нечуєви за 25 років його письменської щирої працї!

Ой засьвітить колись з неба сонце ясне́
І над нашим захмареним краєм,
І недоля, що ми відбуваєм,
І недоля мине́, як той сьвіт наш свіне́,
Перешкоди впадуть:
Буде в рідному краї усюди
Слово вільнеє чуть,
І спочинуть намучені люди.
Ой збереть ся народ після довгих вікiв
У сїмю українську єдину,
І в сїм'ї тій, на всю Україну,
Вже не буде панів, ані тих мужиків
Будуть люди й брати,
Односердні і вільні й щасливі,
Буде правда цьвісти
На вкраїнській осяяній ниві.
Шанувати ме скрізь наш народ у той час
Тих, хто жив працювавши для його,
Хто боровсь серед лиха тяжкого
За край рідний у нас і за те, щоб не згас
Промінь правди в бідї, —
Буде пишнеє радісне сьвято,
І вшанують тодї
Їх, як треба, — без міри багато.
Але поки іще отой час не настав,
Поки бачимо хмару страшную,
То прийми, хоч сю дяку малую
За все те, ще зробив, що наш край звеселив
Поетичним добром,
Не вважавши на нашу тїсноту:
Ми бємо всї чолом
За твою для Вкраїни роботу.

Артист Васильковський намалював до адресу вельми гарну вінєту, яка в свій час має дійти до „Зорі“. На вінєтї талановитим художником намальовано окрім портрета Ювілята, три виразні речі з ювілятових творів: 1) „Сварка баби Параски з бабою Палажкою“; 2) „Мокрина приносить в очерет обід Миколї Джері“ і 3) „Панас Круть з Паньком нічною добою на Росї“. З цих трьох малюнків складаєть ся справжня картина. На ювілєю вшановано Ювілята промовами і рефератами.

Задля ювілєю Мих. Старицького готувались грати хатним ладом його пєсу „Як ковбаса та чарка, то минеть ся й сварка“, та, шкода, замірови цьому стала ся перепона. Сьвяткуючи ювілєй читали вірші цього письменника і слухали реферат про його письменську і театральну дїяльність.

Харківець.

Колєкция рисунків Т. Шевченка. Під таким заголовком помістив в „Кіев. Стар.“ [1894, лютий] О. Русів статю, з котрої виймаємо ось що: „Колєкция, прислана м. р. в Харків до продажи, містить в собі 281 нумерів окремих рисунків і нарисів на паперах ріжної вартости і ріжної барви. Єсть тут і докладно викінчені рисунки олівцем і мокрим тушом на білім, рожевім, жовтім, сїрім, синїм, зеленоватім, яснім і темнім папері до рисованя; іноді фон штучно підложений в ріжні тони одної барви, іноді барва єго залежить від барви самого паперу; єсть нариси ріжними легкими тїнями мокрого тушу; деколи попадають ся акварелї; єсть кілька офортів, а також кілька нарисів пером і чорнилом, червоним олівцем на клаптиках паперу, оден — навіть на друкованій картцї з текстом віршів на честь Мик. Ів. Уткина в день єго 50-лїтного ювілєю (12. грудня 1859 р.); дуже рідко попадають ся рисунки сухим тушем; переважна більшість їх [226 з 281] зроблена чорним олівцем. Кажуть, що по смерти поета А. О. Козачковський зібрав усї ті рисунки і передав їх остаточно на переховок ґенералови Каховському, щó управляв просьвітними закладами Соляного городка в Петербурзї. Бачив їх відтак В. В. Тарновский, котрий понаклеював по два, по три, по чотири рисунки, після їх величини, на картони великого формату. Тепер картони уложені в порядку, а між картонами находить ся тоненький цїґаретовий папір для охорони рисунків. Одна з женщин, щó живе по части в Харкові, а по части в Петербурзї, прислала усю ту колєкцию до Харкова Б. Г. Филинову, заохочуючи єго до купна; позаяк одначе останнїй не мав змоги заплатити жадану за рисунки суму [3000 руб.], а инших охотників до купна в Харкові не було, то він їх і відіслав назад до Петербурга. Наколи поклясфіковати усї рисунки, то оказує ся ось що: етюдів, з'ображень

натурщиків і натурщиць, ріжних частин тїла в ріжних положенях, головок, сцен, жанрів в загальноевропейськім стилю і т. и. можна нарахувати 52, з'ображень з сьвіта ростинного [дерева, трави] і звіринного [коні, корови і т. и.] — 17; всї решта образки відносять ся або до України [київської, полтавської і чернигівської ґуб. — около 40], або до єї істориї [8], або вкінцї до місцевостий коло Волги, за Волгою і Каспійським морем [162], де поетови-маляреви прийшлось прожити чимало часу. Познакомившись з цїлою колєкциєю рисунків нашого поета бачимо, що поет ледви чи і старав ся коли небудь сам з'образити олівцем на папері те, що виношував в своїм серцї в формі поетичних образів. В малярстві він був лише фотоґрафом окружаючої природи такої, котру дуже любив, чи навіть такої, до котрої єго серце не прихилялось. Бажати-б належало, щоби який артистичний кружок закупив згадану колєкцию. Із всїх гутірок про способи продажі єї, що ходили в Харкові при кінцї минулого року, найсумнїйший буде той, наколи колєкция піде на льотерию і то не цїла, а нарізно. В останнїм злучаю особи, що переховували єї цїлу до сеї пори, зроблять шкідне дїло з огляду на річи, що повинні бути громадською власністю".

В. Лукич.

Памятник на могилї І. Котляревського. На остатнїм земськім зборі полтавської ґуберніï представила ґуберньска управа реферат про поставленє памятника на могилї автора перелицьованої „Енеїди" в Полтаві. В полудневім кутї старого полтавського кладовища стоїть невеликий памятник, зложений з цегли і представляючий не високий стовп на квадратній підставі з зелїзним хрестом на верху. Перед 10—15 роками вказувала мідяна таблиця на памятнику, що під ним похоронений померший дни 29. жовтня 1838 р. Ів. П. Котляревський. Але відтак таблиця щезла, памятник став псуватись, тинк облетїв і цегла під впливом вогкости почала обсипуватись. Перед трьома чи чотирма роками обтинкував якийсь незвістний земляк памятник і написав на нїм чорною краскою: „Поет Котляревський". Але тепер: ся напись на половину стерта непогодою і дощами, і таким способом без помочи якого старого Полтавця, нїхто не міг би показати, що під тим убогим памятником лежить порох знаменитого писателя, першого і найважнїйшого з попередників Шевченка, писателя, котрий з сьмілостию вродженою великим талантам, видвигнув з згірдного забутя для високих артистичних мет простонародний язик і сотворив в тім язицї твори, не втративши досї значіня задля своєї жизненности, блескучого гумору і поетичної щирости. Супроти такого сумного стану памятника над могилою автора „Наталки Полтавки", земський ґуберньский збір признав своїм обовязком, яко представник населеня ґуберніï, поставити над могилою батька української лїтератури памятник, наколи не достойний єго заслуги і слави, то бодай такий, котрий не допускав би закиду, що забуває ся на ті заслуги. Збори асиґнували на памятник 1000 рублїв.

Дещо про Порфира Кореницького. Ось що менї розказував про цього українського писателя сьвященик о. Мартинович, 1882-ого року. Кореницький був сином сьвященика харківської ґуберніï, учив ся в харківській духовній семінарии в тридцятих роках. Належав до гурту Писаревських і Петренка, що славились під той час у Харкові своїми українськими концертами, бувши до того й поетами українськими. Одним із перших творів К—ого була віршована поема „*Куряж*", в котрій поет сьміливо з'образив житте та побут черців куряжського монастиря [лежить недалеко Харкова], вивів кілька майстерно змальованих, схоплених з дійстности типів. Поема ця не могла бути видрукована, а переходила з рук на руки, поки мабуть десь не загинула. Вона обурила проти себе чимало людців серед мійського духовенства, у декотрих шапки зайняли ся на голові; на автора посипала ся догана. Що тим небезпечним автором був К—ий, знала тільки невеличка купка його товариства, — то він і не був поворушений. Та не минула його лиха година иншим разом, коли він написав знану поему „*Вечерницї*" [надрукована у збірнику „Сніп" 1841-ого року]. Поема та мабуть ще в рукописи була звістна семінарському начальству, котре на неї споглянуло дуже косо, признало неморальною, був згаданий до купи „Куряж", — і К—ого, яко поета таких непевних річий вигнали з семінарії [з пятого курсу чи що]. Відібрав К—ий „вовчий білєт" в семінарській управі і напрямив ся був до виходу. Кругом було тихо, семінаристи сидїли по клясах, бо до семінарії саме навідав ся владика, щоб зробити огляд. Перед самим виходом двері ректорської кватири мелькнули К—ому перед очі; згадав ся ректор, головний виновник його вилуки. Треба відвдячити, — блеснуло в голові К—ого..., але як?... Трівай... відвдячу!... Налапавши в кишенї грудку крейди, К—ий підійшов до дверий і черконув разом:

„Отут цїлїсїнька сїмя, —
Сїрко, рябко та цуциня".

Написав і попрощав ся з семінариєю. В кватирі, треба сказати, жили: ректор — сїра якась особа; його секретар — увесь рябий, поритий віспою та нечупарний, — і хлопя, що було замість келейника в обох перших: становили таким робом цїлу сїмю. Почало ся для К—ого сїромашне, бурлацьке житте. Але нерегодом він оженив ся і його настановлено дяконом при одній з харківських церквів. Гірке мабуть було житте К—ого і після того, бо він став запиватись дужче й дужче, поки не замерз серед улицї, вертаючись до дому пяним. Так занапастилась хистка, талановита людина! Крім поем, К—ий писав, як розказував Мартинович, байки, послання до друзяків, пісні, і відрізняв ся експромптами українськими. В печатї-ж, скільки менї відомо, появили ся тільки „Вечерницї" та одна байка [„Панько та верства"]. Розповідаю, що чув, гагаючи однак, що та розповідка мусить бути цїлком певною, бо о. Мартинович був семінарським товаришом Кореницького.

Павло Граб.

МИХАЙЛО ЖУЧЕНКО.

[Гл. портрет на 121 стор.]

Другим, після Милорадовички, фундатором Товариства імени Шевченка, був Михайло Василєвич Жученко. Родив ся він 8. листопада р. 1840 в селї Бистрівцї, новомосковського повіту [в Катеринославщинї]. Скінчивши ґімназию в Полтаві, він пішов до унїверситету в Харкові, перебуваючи там за часу більш-менш вільного 1859—1863. Скінчивши осьвіту правничу, Жученко був слїдчим в Катеринославі до 20 квітня р. 1868. Скоро заведено нові суди, він кинув службу і з 31. мая того-ж року став в Харкові адвокатом [присяжнымъ повѣреннымъ], і доки не покинув адвокатури — був головою ради харківських адвокатів. Адвокатура йому поталанила, але зруйнувала його здоровє. Мусїв він її покинути і рушив за границю Росиї. Умер він в Парижі 26-ого сїчня року 1880.

К.

ФЕЙЛЄТОН.

[Полїтики з роду. Торговельно-промислові, фінансові і духовні нарічня. Що про нас сусїди можуть знати? Братерство, згода...]

Не треба довго жити на галицькій Руси, щоби набрати пересьвідченя, що кождий Русин приходить на сьвіт готовим полїтиком. Заким запишуть єго в школу, держить ся він полїтики прихильно-вижидаючої, та коли тілько збагне тайни правописи, сейчас починає брати дїяльну участь в житю публичнім. Вправдї на посла зараз не кандидує, але сейчас пристає або до опозициї, або держить ся полїтики опортунїстичної, котру заявляє тим, що професорови, прихильникови фонетики, пише завдання фонетикою, а професорови москвофілеви етимольоґією і по змозї „язичієм".. Так було ще тому кілька лїт, а мабуть і тепер не інакше дїє ся, хоч може в иншій формі. Великий той змисл до полїтики проявляє ся вже на лавках ґімназиї і тим, що „мягкі" і „тверді" [що за куріозна назва на партиї!] від часу до часу зводять бучі, в котрих нераз непослїдним арґументом є кулак. Право кулака всюди в сьвітї належно поважане, а у молодїжи найбільше. Той хист до полїтики видко ще й у тім, що коли котрий кандидат на будучого стовпа Руси пише просьбу о „пособіє" до „Народного Дому", то пише єго язичієм, а коли не вміє сего пре-

красного воляпіку галицького, то просить когось так написати; коли-ж до якого народовського товариства має діло, то пише фонетикою і навіть мягчить слова [н. пр. руський, що здавна вважає ся величезною провиною у порядного інтеліґентного Русина]; коли-ж має просити Видїл краєвий о стипендию, то пише по польськи.

Вийшовши з ґімназиї будучий патріот застосовує свої пересьвідченя до факультету, на котрий хоче записати ся. Хоче бути сьвященником, а знає, що по консисториях сидять москвофіли, пише знов „язичієм“; як потреба, не признає ся до своїх пересьвідчень і т. д. і т. д. Єсть то, признати треба, дуже добра політика, бо все-ж доводить з часом до деканської пелєринки, до директури, або якого иншого, загально поважаного становища, котрого розважний і практичний чоловік не повинен маловажити...

На становищи тихий або й голосний патріот зачинає придумувати хитрі-прехитрі способи, як найскорше і найлекше піднести нарід з біди. Він приїздить до Львова на віче, радить поставити вавилонську вежу, прекрасною промовою пересьвідчує людий о потребі такої вежі, доводить до того, що збори вибирають комітет, котрий має заняти ся будовою вежі, а сам вдоволений від'їзджає домів і знов цїлий рік мислить над новим внесенєм. Комітет „зріло“ застановляє ся над своїм завданєм — і на слїдуючих зборах каже: „Годї було!“

Другий патріот спільно з иншими закладає торговельно-промислове або фінансове товариство, котре коли не має зовсїм витягнути нарід руський з пропасти недолї, то бодай піднести єго звідтам на один метер в гору, щоби єго потім лишити в позициї лєґендарного Твардовського. Щоби товариству запевнити поводженє, видїл укладає відповідний галицько-руський воляпік, котрий має мати ту дивну прикмету, що від него і вовк ситий і коза цїла. Також винаходить видїл товариства в тій самій цїли свою специяльну етимольоґічну правопись, котра в торговельно-промислових і фінансових відносинах має приносити більший хосен, ніж добрий товар і солїдність фірми. Ті фірми звичайно дуже скромні: „Ми — кажуть вони — в політику не мішаємо ся, але ми не можемо виставляти товариства на небезпечність“. Така скромність і обережність гідна найбільшої похвали, тим більше, що ті прикмети суть також наслїдком глубокого знаня людий і політики...

Засновує ся часопись політична або яка инша. Перша річ, розуміє ся, не ясна проґрама єї, тілько по змозї темна, аби кождий смирний читач міг собі думати, що редакция боронить єго пересьвідчень. В тій цїли знов винаходить ся специяльну правопись, воляпік, і все, що потрібне до відповідного держаня читача в непевности. Непевність сестра надії, надія сестра радости, а радість пересїчному христианинови все мила. Так отже хитро придумана політика — то жерело всякої радости і — значнїйшого числа передплатників..

Кождий Русин самостійний політик. Він не такий недотепний, щоби потребував „вірити словам учителя“, він „сам знає“, куди іти і як робити. З тої причини у двох Русинів чотири погляди на одну справу і жаден Русин не держить ся у своїх письмах такої мови і правописи, як другий, бо на те-ж він самостійний і університет скінчив.

Хоч „Зоря“ сьвітить тілько на нашім літературнім небі, але я би бажав, щоб сьвітло єї розігнало і ту „політичну“ темноту невіжі, безхарактерности і самодурства. Але „Зоря“ не місяць і не сонце, не розжене сеї відвічної темноти. Єї промінє і не заходить у ті верстви, висші понад усяке літературне діло.

Але що літературне діло не дасть ся відлучити від політики, то і „Зорі“ прислугує право відізвати ся хоч в рядигоди в справі, чого нашій літературі на будуче сподївати ся від усяких нових зворотів в старій політиці. Коли-б інтеліґенция наша не була так хоровито-розполітикована, то можна би мати надію, що вона могла би заінтересувати ся і рухом літературним, станула би в обороні калїченої на кождім кроці мови, звернула би увагу на промислово-торговельні, фінансові і духовні нарічия галицько-руські, випросила би собі такого баламученя єї, а бажала би замість воляпіку доброго товару і добрих змістом статий, — словом могла би найти таке вдоволенє, яке находить тепер в політикоманії.

Так щож? мабуть не скоро се настане. І дивуй же ся тепер, що наші сусіди Поляки так мало інтересують ся нашою літературою, коли ми самі не дбаємо про ню. Правда, що Поляки мають до того иншу причину, а ми иншу. У нас винна байдужність, а у Поляків політика. Се справдї диво над дивами, що в Галичинї, де найбільше балакають Поляки о згодї з нами, они — коли судити після часописий — у всїх наших справах найбільші невіжі, отже й з літературою нашою зовсїм, або мало що познакомлені. Яка-ж тому причина? Поляки добре знають, хто з нас і якою мовою пише. Хоч вони в більшій части не вміють по нашому нї читати нї говорити, але може розуміють потроха, — не так як ми, галицькі інтеліґентні Русини, що всї вміємо по польськи — то все-ж таки знають вони а бодай чули що се таке українсько-руська мова і література. Вони навіть і се знають, що і прихильна до згоди з ними руська партия політична вживає сеї мови українсько-руської, а не московської, котрої не люблять. Вони мабуть і се знають, що у нас уже література не така маленька, щоб єї можна на плечі взяти, і не така знов лиха, щоби можна зовсїм єї іґнорувати.

Сказавши се, беру я на поміч „простий хлопський розум“, а то в тій цїли. Прошу вас, коли я хочу справдї з ким згідно жити, то стараю ся пізнати єго характер, вдачу, привички і т. п. Так само і він сприятелить ся зі мною, коли спізнає, що зі мною можна в згодї жити. Русинам і Полякам в Галичинї судила доля жити в сусїдстві, або таки й в суміш. У Поляків інтеліґенция і численнїйша і майном богатша; культура загалом висша. Силою того вони запанували над нами і не радо уступають нам заняті собою місця. Але-ж вони бачуть ясно, що давні популярні гасла: „niema Rusi!“ уже зовсїм не мають рациї; галицька Русь уже так зросла, що й Поляки мусять з нею числити ся і не можуть спинити єї від здобуваня заґварантованих усїм конституциєю прав. Отже мусять шукати з нами способу житя. Чи вони старають ся пізнати нас, щоби вміти жити з нами і оцїнити нас по заслузї? Я не входжу в те, як вони приватно з нами живуть; менї йде о те, як нас політики і польська преса перед сьвітом показує.

Кождий осьвічений Русин знає польську мову. Тому ще вчить ся в польських ґімназиях, в польських університетах — то він знає і польську літературу. Мимо того, хоч у нас видавництв мало, вже богато польських повістий і т. п. переведено на нашу мову. А Поляки в найбільшій части не вміють навіть читати наших букв. а вже щоб розуміли добре нашу мову і мали понятє о нашій літературі, то й сказати не можна. Значить, потребують перекладів. Давнійше переклали Поляки дещо з Шевченка, кілька оповідань наших, а тепер і то нї. Коли що напише декадент французький, у котрого не всї глузди дома, то се ще більше інтересує „Французів всходу“, як наша література. Преса польська волить подавати своїм читачам переклади маловартістних повістий нїмецьких, французьких і и., ніж яку повість Нечуя-Левіцького або котрого иншого з наших письменників. Польські журнали научно-літературні переходять мовчки понад нашою літературою, хоч дрібні а маловартістні обяви з заходу записують сквапно.

І так польська читаюча публика вічно має те пересьвідченє, що їх сусїди-Русини і бідні і темні і слабі всї, почавши від неграмотного рільника аж до верств інтеліґентних. Чи така тактика обчислена на те, щоби у Поляків піддержувати все пересьвідченє, що з нами нема що числити ся, бо ми не можемо виказати ся нїяким духовим дорібком?... І якими супротив того здають ся фрази о братерстві, згодї і т. п. „І ми братали ся з Ляхами“ — сказав оден поет. На те другий добре замітив:

І що-ж, що ми з вами братались?
Все таки ми в дурнях остались.
Було колись волї доволї
Для нас і для вас на Вкраїнї
І хлїба доволї на полї,
Лиш жити-б та бути до нинї.
Та біс підкусив вас „брататись“,
Братерство-ж навпак повернути:
Над братом панами остатись,
В ярмо єго шию пригнути.

О. М—ей.

НАШІ ІЛЮСТРАЦІЇ.

Дар гетьмана Мазепи для сьв. Гробу. [Гл. ілюстр. на стор. 125]. В Єрусалимі у храмі сьв. Гробу переховує ся масивна срібна дошка [антемніс], котру лише при торжествах кладуть на престіл. На тій дошці, довгій на 106 стм. а широкій на 83 стм., зображена плящеиця. Се дар гетьмана Мазепи для сьв. Гробу, як свідчить напись: „Подаяніемъ Ясневельможнаго Его Милости Пана Іоанна Мазепи Россійскаго Гетмана“ — і така сама напись латинська. Близші дані про сей дар в „Київській Старині“ 1893 р. за листопад стор. 316.

ЛІТЕРАТУРА.

Переписка Т. Шевченка з Яковом Кухаренком. З нагоди, що 26 ст. ст. лютого с. р. минуло 80 лїт від хвилї уродин нашого поета, містять „Кубанскія Вѣдомости“ ось яку замітку про переписку Тараса з Я. Кухаренком: „Досї звістні були пять писем Тараса до Кухаренка, надрукованих в журналї „Основа“ [жовтень 1861 р.] тепер же у полковника Олександра Як. Кухаренка віднайшло ся ще сїм писем [крім згаданих пятьох]. Ті письма можуть дати біографови поета кілька нових фактів, особливо про житє Тараса до часу заслання. Перше письмо походить з 30-ого вересня 1842 року В нїм звіщає Ш-ко про переданє „Чорноморцїв“ до цензурного комітету і про свої нові твори: „Слѣпая“ [по московськи] і „Данило Рева“ [драма в 3 дїях]. В письмі з 1844-ого р. говорить ся про виданє лїтографованого портрету Головатого в 200 прим., „Гамалїї“ і „Назара Стодолї“. З письма з 26-ого падолиста 1844 р. дізнаємо ся про подорож Ш-ка по Українї, котрої памятники він задумував видати в образках. Тут також говорить ся про згадану земляками аматорську драматичну виставу в часї Різдва. Письма з 17-ого сїчня 1859 р. і з 25-ого марта 1860 р. надруковали ми в 5 Ч-ї „Зорі“ на стор. 106. Менший інтерес що до змісту представляють два письма писані в 1845 і 1846 або 1847 році. Із знакомих згадує Тарас в тих письмах про мешкаючого з ними Кіндрата, далї про Гулака, Елькина, Семененка, Хтодота і Олександра Андриєвича Лукияновича [в селї Мариїнськім, миргородського повіту]“.

Annuaire des Traditions populaires. Paris, 1894. Паризьке фольклорне товариство „La Société des Traditions Populaires“ видає коли не кождий рік то через 2—3 роки свій „Щогодник“, у котрому можна знайти назви усїх товариств, усїх часописів і адреси усїх людий, що працюють коло етнографії і фольклору, се-б то народних звичаїв і народної словесности. Сей рік „Annuaire“ вийшов повнїйший і докладнїйший, нїж було досї і містить у собі досить багато галицького і українського. Між товариствами згадано Тов. наукове ім. Шевченка, історично-фільольоґічне харківське товариство, київське товариство Нестора лїтописця, історично-фільольоґічне товариство у Одесї; не забуто також і колишнїй відділ географічного товариства у Київі. З часописів переліченї Записки Тов наук. ім. Шевченка, Кіевская Старина [з малюнком заголовного листка], Правда і виданя товариств. Між вченими знаходимо дд. Антоновича, Береиштама, Вовка, Горленка, Драгоманова, Житецького, Ефименка, Ол. Ефименчиху, Іванова, Калаша, Лисенка, Науменка, Познанського, Русова, Рильского, Ржегоржа, Сумцова, Ястребова, Янчука і ин.

ТЕАТР.

Нові твори. В грудні мин. року дозволила російська драматична цензура до вистави в театрах ось які три нові твори: 1) „Опісля шлюба та й у Сибір“, — драма з козацького побуту у 5 дїях і 2 картинах Леська Макогоненка; 2) „Душогубка, або без матері дїти як без дощу квіти“, — драма з народного українського побуту в 5 дїях з піснями і хорами Д. І. Гручика; і 3) „Сапфо“, — драматична картина в 1 дії; лїбретто для опери написала Людмила Старицька. — Д-р Ів. Франко переложив для руського народного театру під управою товариства „Руська Бесїда у Львові“ драми: Кальдерона „Війт заламейський“ і Шекспіра „Віндзорські куми“. — К. Ванченко написав нову пєсу „Запорожський клад“, комічна українська оперета в 3 дїях, з циганського побуту. Музику зложив Василїв-Сьвятошенко. — О. Я. Олексїв зладив утвір „Чортова свитка, або переполох на сорочинськім ярмарку“, — комічні сцени з повісти М. Гоголя в 1 дії, 2 картинах з хорами і танцями. **В. Лукич.**

ТОВАРИСТВА.

Наук. тов. ім. Шевченка. На 7-ім засїданю фільольоґічної секциї дня 19 н. ст. лютого відчитано реферати про студию дра Ів. Франка: „Іван Вишенський і его літературна дїяльність“ і студию Ол. Колесси: „Шевченко і Міцкевич“ та порішено обидві студиї передати до видрукованя в Записках. Матеріяли лексикальні з села Сенечола, зібрані Володим. Охримовичем, передано до перегляду.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

а) книжки.

Др. Константин Лучаковский. **Начерк стилїстики, поетики і реторики.** Передруковано з Читанки Рускої для V кл. шкіл середних. — Львів, 1894 р. 32 стор. 8°.

Гансъ Егеде (.) Оповѣданє про те, якъ оденъ чоловѣкъ ѣздивъ учити Христовои вѣры у холодный край. Написала М. Загорня. [Книж. тов. „Просьвіта“ Ч° 167, а 4-та за 1894 р.]. — Львів, 1894 р. 34 і 2 нен. стор. вел. 16°. Ціна 10 кр.

Куліш Олелькович Панько. **Дзьвін** (,) староруські думи й сьпіви (.). — Женева. Українська друкарня 1893 р. 239, 1 нен. і I—IV стор. 16°. Ціна 1 злр. [Зміст поданий в н-рі 5 Зорі“].

Народ руско-українська радикальна часопись. Під редакцією Михайла Павлика. Четвертий рік. Коломия, 1893 р. 327 і 1 нен. стор. 4°. Ціна 4 злр. [8 карб.].

Шематизмъ всего клира греко-католическои епархіи станиславôвскоӥ на рôкъ Божій 1894. IX. Рочникъ. — Станїславів, 1894 р. XXII, 2 нен. і 186 стор. 8°.

Шематизмъ всего клира греко-католическаго Епархій соединеныхъ Перемыскои, Самборскои и Сяноцкои. На рôкъ отъ Рожд. Хр. 1894. — Перемишль, 1894 р. 30 і 398 стор. 8°.

Шематизмъ Всечестного Клира гр. кат. Митрополитальнои Архидіецезіи Львôвскои на рôкъ 1894. — Львів, 1894 р XVI і 223 стор. 8°.

Історія ц. і к. полку піхоти фельдцайґмайстра барона фон Меркль ч. 55. [З портретом Є. В. Цїсаря Франц-Іссифа I]. По нїмецки написав поручник Юлій Беран, а по руски розповів Осип Маковей, підпоручник в резерві. — Львів, 1893 р. 56 стор. мал 8-ки.

Dola Marusi. Pieśnia M. Czajki. — Краків, 1893 р. 28 стор. 4°. Ціна 80 кр.

А. Н. Плещеевъ. **Работница.** Поэма. [Съ малороссійскаго]. — Виданє „Московск. комитета грамотности при Имп. общ. сельск. хоз.“ Москва. 1893 р. 16°. Друк. 10.000 прим. Ціна 3 коп.

Казачья любовь или безъ доли — не сыщешь доли. Быль, разсказанная Иваномъ Кузьмичемъ. — Москва. 1893 р. 36 стор. 16°. Друк. 12.000 прим.

Гр. Ѳед. Квитка. **Панъ Халявскій.** Въ 2-хъ частяхъ. — Москва, 1894 р. 388 стор. 8°. Друк. 6.00 прим. Ціна 1 карб.

Г. П. Данилевскій. **Слобожане.** Малороссійскіе разсказы. — Вид. 2-е. Петер., 1894 р. 247 стор. 8°. Друк. 4.000 прим. Ціна 1 карб.

В Шимановскій. Очерки по исторіи русскихъ нарѣчій. **Черты южно-русскаго нарѣчія въ XVI—XVII вв.** — Варшава, 1893 р. 101 стор. 8°. Друк. 210 прим.

П. Тутковскій. **Юго-западный край.** Популярные естественно-историческіе и географическіе очерки. Вынускъ 1-ий [съ 4 рисунками въ текстѣ]. Київ. 1893 р. 11 і 178 стор. 8°. Друк. 1.000 прим.

Г. В. Демченко. **Наказаніе по Литовскому Статуту въ его трехъ изданіяхъ** (1529, 1566 и 1588 гг.). Изслѣдованіе. Часть 1-я. — Київ, 1894 р. V і 273 стор. 8°. Друк. 400 прим. Ціна 1 карб. 75 коп.

б) періодичні виданя.

Житє і Слово [1894. Книжка II. За місяць марець і цьвітень. 161—320 стор. 8°]. Зміст: В сьвіт за очи! вірші Ол. Ходовицького. Основи суспільности, повість Ів. Франка. Пісня про Ролянда, переклав В. Щурат. Літературні стремлїня гал. Русинів 1772—1876, Ів. Заневича. З Віктора Гіго I—III, вірші, переклад Ол. Пчілки. Хмара, Мих. Обачного. Із старих рукописів: II. Апокриф про дїтство Ісуса. Із фольклорного руху в західній Европі, Л. Василєвського. Старі хартиї вільности, М. Драгоманова. Новик, поема Осипа Маковея. Будда і Буддізм, Л. Фера, переклад Ів. Франка. Із уст народа, А. Пісні: IV. Купала на Волинї, збірка Л. Українки. V. Колядка про дівчину воячку, Ол. Пчілки. Сучасні дїячі словянської науки і літератури: II. Микола Савич Тіхонравов (до портрета). III. Поправки до біографії М. Драгоманова. Критика і бібліографія: IV. Творцї козацьких дум. V. Візантійська література, Ів. Франка. VI. Розбір думи про бурю на Чорнім морі, Ів. Франка і М. Драгоманова. Нові книжки. Хроніка: Вистава львівська; З'їзд літератів польских; Фольклорне товариство у Львові; Фольклорні товариства в Европі. Некрольоги.

Часопись правнича (,) видавництво для теориї і практики (.). Впорядчик Др Кость Левіцкий адвокат у Львові. Рочник IV. За перший чвертьрік 1894. Стор. 63 і 1 н. 8°. Зміст: Про новий цивільний процес в Австриї, студия критична, написав др Кость Левіцкий. Замітки літературні, дра Мих. Зобкова. Ореченя найвисшого трибуналу судового, триб. адмінїстрацийного, триб. державного. Ореченя мінїстерські. Справа маєтностий рентових. Унґер: Про „дїланє на чужу одвічальність“. Справи сервітутові. Сумаричне поступованє на Уграх.

Дзвінок [1894. Ч-а 1—6]. *Вірші:* Л. Глїбова — Огонь і гай (1), Ведмідь пасїшник (2), Осел і Хазяїн (3), Мишача рада (4), Пан на всю губу (5), Торбина і Дві бочки (6). В. Чайченка — Зорі (1) і Химчині сьпіви (2). Од. Романової — Золотий горіх (2) і Яблучко та хлопчик (6). М. Буженка — Вінець на могилу Л. Глїбова і „Дзвінкови“ з Нов. Роком (3). Павла Граба — До дїтий і Зимова ніч, з Никитина (3), Хлопчик, з Плещеева (4), Річенька (4) і Щоглик (5). П. Кирчова — Куряча пісня (5). Т. Шевченка — Ой, діброво і За сонцем хмаронька пливе (6). *Оповіданя:* Дан. Лепкого — Сьвятий вечер (1). Чижика — Про що дзвонив „дзвінок“ (2). Дікенса Олесї Зірки — Тирольска дївчина (2). Олек. Катренка — Дитинячі згадки про всячину (2—4). Оксани Старицької — Оповіданя чаїнок (3). М. Старицького — Буланко (4). Нат. Полтавки — Оленка-Хитруха (5). М. Хорошуна — По вугля (5) і Сивко (6). Людм. Старицької — Зоря натхненя (6). *Розвідки наукові:* Ол. Тищинського — Про смерть Л. Глїбова (1) *Розповідки з Мітольоґії:* Мітольоґія Греків і Латинців (1—3 і 5). Ів. Спілки — Скло (2) і Перший гетьман України (4). Із степового житя (3). Ап. Дон. — Руська мова (4). Пси у Ескімосів (4). Воробчевського-В. Чайченка — Про диких людий рибалок (5 і 6).

☛ **З сим Числом розсилаємо додаток: „Словарь росийсько-український“, том II-ий, арк. 6-ий.**

Редактор части літературно-наукової: Василь Лукич. **За редакцию відповідає: Осип Маковей.**

Видає **Наукове Товариство ім. Шевченка.** З друкарнї Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.